

પૂર્વખંડની અનુક્રમણિકા.

ઉદ્દેશાસ ૧ લો.

આર્યાવર્ત	૫૪	૧
રાગ્ય યુધિષ્ઠિર	"	"
સમ્ય વીરવિક્રમ	"	૨
રાગ્ય શાલીવાહન	"	"
ચાવડા વંશના રાગ્યઓ	"	૩
રજપુતોના કુળ અને યથા	"	૪
સોલંકી વંશના રાગ્ય	"	૫
વાધેલા વંશ	"	૮
મુસલમાનોનો અમલ	"	૯
ગોરી-વંશ	"	૧૨
ખીલજી વંશ	"	૧૩
તથપપ વંશ	"	"
મોગલ વંશ	"	૧૭
મરાઠી રાગ્ય	"	૨૨
ભાયકવાડના વંશઓ	"	૨૪
અંગ્રેજ રાગ્ય	"	૨૫

ઉદ્દેશાસ ૨ જો

સૌરાષ્ટ્રનું ક્ષેત્રફળ	"	૨૮
------------------------	---	----

ઉદ્દેશાસ ૩ જો

ચંદ્રરાગ્ય પહેલાનો કાળ	"	૩૧
------------------------	---	----

ઉદ્દેશાસ ૪ થો

ચંદ્ર રાગ્ય	"	૩૩
યુધિષ્ઠી યુજિ સુધીના ૪૨ ચંદ્રવંશી રાગ્યઓ	"	૩૬

ઉદ્દેશાસ ૫ મો

શ્રીકૃષ્ણ	"	૩૬
સાંખ્યી મિત્રમસેન સુધીના માદ્ય-કુળના ચંદ્રવંશી ૮૧ રાગ્યઓ	"	૪૨

ઉદ્દેશાસ ૬ હો

રાગ્ય દેવેન્દ્ર	"	૪૩
જમ નરપત	"	૪૭

જમ સામત, જોહો અને નેતો	"	૪૮
------------------------	---	----

જમ નોતાર ઓદાર, ઓદોનાદ	"	
-----------------------	---	--

અને ઓદાર	"	૪૯
----------	---	----

જમ અખડો લાખીવાર અને	"	
---------------------	---	--

લાખો પુરાસો	"	૫૦
-------------	---	----

જામ ઉત્તડ	"	૫૧
-----------	---	----

જમ સામત-સમો	"	૫૩
-------------	---	----

જમ કોકુ અને રાયધણ	"	૫૪
-------------------	---	----

જમ પ્રતાપ અને સાંધભડ	"	૫૫
----------------------	---	----

જમ તરો	"	૫૬
--------	---	----

જમ લાખો જાડેલો	"	"
----------------	---	---

જમ રાયધણજી-રતો આ	"	
------------------	---	--

- રાગ્યથી કચ્છની શાખા	"	૫૮
-----------------------	---	----

ચોરખીની શાખા	"	૬૭
--------------	---	----

જમ મજણજી	"	૭૧
----------	---	----

જમ હાલાજી	"	૭૨
-----------	---	----

જમ ગાયધણજી કુબેરજી દરધાજી	"	૭૩
---------------------------	---	----

- જમ દરપાજી ઉત્તડજી	"	૭૪
---------------------	---	----

જમ તમાચીજી દરબમજી	"	૭૫
-------------------	---	----

જમ હરધમજી.	"	૭૬
------------	---	----

આખાજી	"	"
-------	---	---

ઉદ્દેશાસ ૭ મો.

જાડેલો રજપુતોનાં રાગ્ય	"	૭૭
------------------------	---	----

તરોજીની વંશાવળી	"	૭૮
-----------------	---	----

ઉદ્દેશાસ ૮ મો.

જમ રાયજી	"	૮૬
----------	---	----

" વિભાજી	"	૮૮
----------	---	----

" સતોજી	"	૧૦૦
---------	---	-----

" અજોજી	"	"
---------	---	---

નવાનગરની શાખા	"	૧૦૧
---------------	---	-----

મોજીની શાખા.	"	૧૦૬
--------------	---	-----

વીરપુ શાખા.	"	૧૧૪
-------------	---	-----

પાંચાશી વિભાજી.	„ ૧૧૫	„ કંદુરિદ્ધિ ઉર્ફે કુતુબાઇ „ ૧૯૧
નવેનશી મેરામણી.	„ ૧૧૮	„ ચંદ્રસિદ્ધિ ઉર્ફે મોતીબાઇ „ ૨૦૧
રાજકોટની સાખા.	„ ૧૨૦	„ બાણાબાઇ નંદલાલ „ ૨૦૬
નવેનશી મોટા કુંભાજી.	„ ૧૨૨	પ્રકાશ સાહેબશી સગરામજી બીજા „ ૨૧૭.
કોટડા સાંગાણીની સાખા.	„ ૧૨૮	યુવરાજ કુમારશી ભગવતસિંહની
નવેનશી સગરામજી પહેલા	„ ૧૩૧	બાળાવર્યા અને સરકારી વહીવટ „ ૨૨૨
જુનાગઢની માહિતી	„ ૧૩૨	એકમિનીગ્રંથાન દરમ્યાનના રીપો-
નવેનશી દાલોજી	„ ૧૩૮	ર્ટનું તારણ „ ૨૨૪
બાકુંભાજી	„ ૧૪૭	યુવરાજ કુમારશી ભગવતસિંહજી
નવેનશી સગરામજી	„ ૧૭૫	અને સરકારના સંયુક્ત કારભારનું
„ મુજુજી	„ „	સિદ્ધાવદોકન „ ૨૨૨
„ દાદાબાઇ ઉર્ફે સાંગાજી	„ ૧૭૭	ઉદ્દેશાસ દે મિ.
„ દેવાજી ઉર્ફે દેવાબાઇ	„ ૧૮૭	ના. શીખમવત્સિદ્ધિની મુરોપના પ્રવા-
„ નયુજી ઉર્ફે નયુબાઇ	„ ૧૯૫	સ્ત્રી નિલંબિ-રોજનિશી ૨૫૧ પી. ૩૬૩

પૂર્વખંડ સમાપ્ત.

—:—

પ્રાસ્તાવિક ઉદ્દગાર.

હમેશા અથાગ્ને પ્રતાવના બૂમિકા કે તેના અભિધાન નીચે કાઠ લખ્યા । રીવાજ હોય છે અને નિદાનો અન્ય વાચના પછેલા તે વાચી જઈ અથો આ શ્રી સમજી ત્યારે પડી અભિધાન પ્રમાણે અન્યના પાના ઉપર છે આ પ્રગતના નામધાન આખા અથનું નદન સમજી શકાય એમ છે ને તે આ પ્રગતના ક્રિયા બૂમિકાને વિગતના પના-વચના જરૂર નથી નેમ

પણી રખત અન્યકાગ અને પ્રગતના લેખક જુ યુના હોય છે અથ । જણી જોઈને તેમ કન્યામા આવે છે । જેથી તે અન્ય સમજે લેખકે લીધેલા ક્રમનું દિગ્દર્શન કાગ નિદાન કન્યાની શકે છે અને અન્યનું મદત સમજાવી શકે છે, પરંતુ આ અન્ય વસ્તુ પ્રકટ હોનાથી તમ અવકાશના અમાર દષ્ટ પ્રગતના ઉપે મે શરૂ હુંજ લખી નાખવાની રમ લઈ છું

દિગ્દર્શન આખા કાડીઆના એ એ ગરીબી છે કે જ્યાં ધરના અને વસેલા મદાન પુરો પોતાના છાંદ રોય રત અને ચારિ વની ખાણોજ જાણે કેમ મુખ્ય ગયા હોય તેવા જાસ આ પ્રદેશ આવે છે શ્રી કૃષ્ણની કારકા, મોમનાથ પાટજનું ઐતિહાસિક મદત, ગિરનારમા ઘષ મયેના અને વસતા સદ્ પ્રગોના માહાત્મ્ય, સુદામાપુત્રીનું શારવ, જુનાગઢના ઉપર ખના અશોરો વગેરે આનાવર્તના કયા પ્રદેશમા મેળવી શકાય એમ છે । પ્રાચીન મહત્વ અને રથગ મહિમા સાથે કાઠિઆનાકમા ઘષ મયેવા મહાપુરો સતે અને શરરીર નામજોથી પણ આ પ્રદેશની મહત્તા વધેલી છે સૌરાષ્ટ્રના પ્રતેક પ્રાચીન નામધર્તા શરરીર પ્રગરક્ષક મરણભરહિત અને ધર્મપ્રાણ ઘષ મયા છે તેજામે મેળવેના રાજ્યો- નો તેમના વશને ઉપભોગ કરે છે અત્યારના રાજ્યોના શુકત વ્ય ઉર શુ કર્તવ્ય કરી રહ્યા છે એવા પ્રતો આ લેખકને હરવખત ઉદ્ભવતા પ્રાચીન અને અર્ચ્યની રાજ્યોના ચરિત્રા-જીવન જીતાવો જાણનાનો યત્ન કરતા ઘણા । જવગીએ સમજી નવું જાણવાનું મગ્યુ ના મદારાજીથી ભગવતસિંહજી સાથે છેલા ૧૩-૧૪ વય સ્થાત પરિચય રહ્યા પછી તેઓ સમજે જે જવગ્ય અનુક્રમ્યુ તે પડી જીવન ચરિત્ર લેખનનો વ્યવસાય કે અધ્યાસ નહી છતા તેમા હુ પ્રવત થયો અને આજે આ અથ પ્રગતની સેવામા સાદર કરી સકયો છું

પૂર્વકાળના રાજકર્તાઓને મુદ્દ સાથેજ સંબંધ હતો તેઓને પોતાના રાજ્યની મર્યાદાને સ્થાવરી તથા નવી વધારવાની ચિંતા અહોનિશ રાખવી પડતી અને તેથી તેઓ પોતાના રાજ્યના વર્તુલમાથી જાગ્યેજ જહારજઈ શકતા તેઓને હમેશાં સ્વસ્થાણ માટે સજ્જ રહેવું પડતું પરંતુ આ આ પછી પોતાની જી સાર્થિકા મેળાપ પહેના કુધે સર્પાના દાખ લા પ્રાચીન રાજકર્તાઓના સર્વધર્મા મળી આવે છે હાલના જેવી રાજ્યોને પુરસદ કે સુખનિલાસ ભોગવાનો અવકાશ તે વખતે નહોતો મળતો એ વાતો આજે પુસ્તકોમાંજ રહી મજ છે એલાકાઓ એ મારાચારી કાપાપાપી મુદિતાવસ્થામા આપણે જોઈ શકાય છીએ ના બિ-

રીસ સરકારના રાજ્ય અમરના દિદુરયાન માટે શારીરમગગાય થઈ ગયું છે આજે પરચકનો
 ભય જતો રહ્યો છે અને મનોબળ તથા શુદ્ધિબળને પ્રાધાન્ય મળ્યું છે આવી દિદુરયાનની પરિ-
 રિથિતિમાં કે જ્યારે તત્ત્વવારનું જોઈ નિરૂપણોઈ છે ત્યારે મુખ્યત્વે કરી રાજકર્તાઓના માટે
 શુ કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એ સહેજે પ્રશ્ન થાય છે અને ઉત્તર એવો છે કે રાજ્યઓએ જમા-
 નાને અનુસરતી વિદ્યા કળા અને શુદ્ધિ મદદમાં આગળ વધવું જોઈએ, પણ આપણે જોઈએ છીએ
 કે આજકાલ વિદ્યાસિંધો, વિદ્યા કારણે નિરૂપણોઈ થઈ, એકાચારામમાં સમયનું નિરૂપણ અને મુખ્ય
 ઉચ્ચા આચર્યા સિવાય બીજી વાતનું અજ્ઞાન એવા અર્થમાં રાજપદની સમાપ્તિ થઈ
 અશે દેખાતું છે રાજકર્તાઓ તરફથી ધર્મીવાર એમ કહેવામાં આવે છે કે રાજ્યમાં જન્મ
 મળ્યો તો હવે બીજી ઉપાધી શા માટે વહેંચવી જોઈએ ? તાજ વળી શુ કરી શકે ? તેને
 શુ કર્તવ્ય હોય ? આવી માન્યતા બુદ્ધિ રૂપ છે અપમ (જુનો લગ્નો કુટુંબ અને
 આધારો) માણસ પણ ધણ કરી શકે છે અને ધણ કર્યું માનનારને પણ ધણ કર્તવ્ય બાકી
 રહે છે સિકંદરે દુનીયા આખીને ખગલગાવી અને ધણે અશે દુનીયા આખીમાં સત્તા
 જમાવી છતાં પણ મરણ સમયે પોતે ધાર્યા પ્રમાણેનું કર્તવ્ય ન કરી શકવાના સત્તાપથી
 રોડો એવા અતુલિત કર્તવ્યનિષ્ઠ પુરતી કબર પણ અસારે ક્યાં છે તે કોઈ જાણતું નથી
 સારે તેના શુર એરીરોટલ મીકમાં ધેર ધેર પુનઃ છે રામન લેખિતી સત્તા દુનીયા બરમા
 ફેલાયેલી હતી અને તેનું નામ નિશાન નથી પણ તેઓની કળા વિદ્યા આજે શુરૂપ
 આખાને ઉપમારમાં દેખાવી રહી છે રામ અને વામિકી, મુધિહર અને વ્યાસ, બોજ
 અને કાળીદાસ, ચિત્રમ અને પાણિની, શિવાજી અને રામદાસ રાણા પ્રનાપ અને
 શકરાચાર્ય એક શારીરમગથી બીજે શુદ્ધિબળથી જન્મત । પર ઉપમાર
 કરી પોતાના નામ અમર ક્યાં છે તેમાં પણ શારી બળ પર શુદ્ધિબળે વિજય મેળવે
 છે, અર્થાત્ શારીરમગ પર વિજય મેળવના । વખણાયા છે સારે શુદ્ધિબળથી
 અમર નામ કરનારાઓ જન્મત આખામાં પૂર્ણતા છે હલ રાજ્યઓ માટે શુદ્ધિબળનો
 ઉપયોગ કરવાનો તથા લાભ લેવાનો જમાનો છે અર્થાત્ અજોજ સરમાની સત્તા શારીર
 રક્ષણનો બોળે સર્વે પરધા ઓછા કરી નાખ્યો છે સારે રાજ્યોએ વૈભવને ન્યૂન કરી,
 માસમદાદિના બસનથી છુટા થઈ વિદ્યાભ્યાસમાં લક્ષ્યને નાશ થતો અટકાવી, વિદ્યા
 વૃદ્ધિ અથે કળા કૌશલ્ય બાપાર ઉલોગતી અભિવૃદ્ધિ અર્થે ધન્ય મરવે જોઈએ, અને શાસ્ત્રીય
 સંશોધનને ઉત્તેજન આપી પોતપોતાના રાજ્યોમાં વિદ્યાભ્યાસ શુદ્ધિબળ વધારી વિદ્વાનોને
 આશ્રય આપી પોતાના દેશના ઉદયમાં શાત સહાયતા આપવી જોઈએ, તેને મંદત્વનું કર્તવ્ય મુખ્ય
 ગણાય પૂર્વના રાજ્યો પોતાના શ્વેચ્છજ્ઞનારણ્યોજન જઈ શક્તા આજના રાજ્યો દુર્નયાને
 એક છોડી બીજે છોડે વિચરતા છતાં પોતાના રાજ્ય માટે જે નિશ્ચિતતા બોળે છે તે જોતા
 એમનું વિદેશગમન દેશાટન વૈભવની વિપુલતાના દર્શન માટે નહિ પણ જનાજન માટે
 થતું હોય અને તે કાર્યની સફળતામાં પોતાની શુદ્ધિને જોડવામાં આવતી હોય તો પ્રગ્નને
 કેટલી સમૃદ્ધ જનતા શકે રાજ્યની લક્ષીમાં, કેટલો વધારો કરી શકે અને કેવી અમર
 નામના મેળવી શકે ?

ના 'મહારાજ'ની ભગવતમિંદછના જાનનો અભ્યાસ કરતાં, તદ્વિષયક સાધનનું મનન કરતા રાજકેતીને ઉચિત ગુણો તેઓમાં જોયા અનુભવા તેથી તેઓનું અને તેઓના પડાઓના મન્નચિત્ત જનસમાજ પાસે મુકવાની તીવ્ર ચાંજનાજ આ પુતકરૂપે મર્નિમાન પ્રગટ થઇ છે એમ કહું 'તો અસ્મિત નહીં ગણાય ના મહારાજમર્થએ ધર્મનું ૨૧૩૧ પોતાના અત કરણુમા ઉતારેલું છે શાસ્ત્રમા કહેવ છે કે ચત્તમ્બુદયનિવેશમર્નિદિ' ત ધર્મ જેનાથી ઉદય અને કલ્યાણ સંધાય તે ધર્મ છે તેમજ ધૃતિ-ધર્મા દમેંડત્તેય દૌર્ભમન્દિયનિજ્ઞ ૧ થી વિદ્યા-સત્તમકોષો દશક ધર્મલક્ષણમ ૥ ધારણા દર્મા દમ્બ, અનેય અર્થાન અયાયથી લક્ષ્મી ન મેગવની અને મેળવેની વક્ષીને સદુપયોગ કરવો શીશ્ય-પત્રિતા, ઈદ્ર્યાનઅદ અર્થાન ખંચ કર્મન્દિય, પાચ જાતેદિય મન શુદ્ધિ અને ચદકાર જે બધાને પોતાના કાણુમાં ગમવા, ધી-શુદ્ધિને સદુપયોગકરવો, વિદ્યા, સત્ય, અકોધ-શાન્તિ ધાણુ કરવી આ દશ લક્ષણોએ ધર્મનું સાક્ષાત નિર્ણય છે, આ 'ધુ'નામદાર ગોડા નરેશમા બેરામા આવે છે 'વળી રાજન તંત્રિક પ્રજા પાસેથી દર લેરામા અને ખેડુતો પામથી ભાગ લેરામા તેઓએ બનાવલી ઉદારતા અપ્રતિમ છે એક સમૂહ કરિયે એક રાજા પ્રત્યે કહ્યું છે કે " હું નાજ તું આ પૃથ્વીથી માયને દોના ઇચ્છતો હો તો તારા આ ખેડુતો અને પ્રજાથી વાઠાંનું પોપણુ-રક્ષણ કર. જો તે રાજો હમેશા સ્તુષ્ટ અને પુષ્ટ રહેશે તો કલ્પવૃક્ષની પેઠે આ પૃથ્વી તુને રિરિધ પ્રકારના દુર્ગંધ ફળા આપશે" આ વાન નામદાર ગોડા નરેશમા જાણે કે પ્રલક્ષણે રહી હોય તેમ તેઓએ પ્રજા ઉપરથી સમુગા નધા કરેા કાઢી તાખેલા સામ્રાજ્ય છે ખેડુતોને બહુજ લયકી વિધોદીથી આપ્યાદ ક્યાં છે. અને આજે તેઓની પ્રજા ફાવીકુલી રહી છે પોતે શુદ્ધિને ઉપયોગ કરી પોતાના રાજ્યને સમૃદ્ધ બનાવ્યું છે અર્થાત ગોડા રાજ્યપામે અતુલિત દ્રવ્ય છે એમ કહેવાય છે એ પણુ તેઓની શુદ્ધિ શક્તિનું ફળ છે અને તેથી કાળીદાસની ઉક્તિ પ્રમાણે નિતર્ગમિત્રાસ્વદમેક્ષત્રય ચરિન્દ્રય ધીશ્વ સત્સ્વતી ચ લક્ષ્મી અને વિદ્યા બન્નેના સ્વભાવ જુદા જુદા હોવા છતાં આ નરેશમા બન્ને સાથે નિવાસ કરી રહેલ છે.

આ પ્રમાણે તેઓના સબધમા ધણુ નવું નવું જાણવાનું મળે છે. તેઓએ યુરોપની મુસાફરી વખતે કરેલી નિલનોધ વાચતાં એક આદેશ સ્વદેશ ભક્તને છાજે તેથી તેઓની મનોભાવના અને સ્વાભિમાન જોષ ગમે તેવા મનુષ્યનું શિર તેમના ચરણુમા ઝુકવા વિના ગ્રહે નહીં આ બધું અનુભવ્યાથી તેઓનું જીવનચરિત્ર અને તેઓના રાજકારણારનું નિદર્શન સામાન્ય જનતા સમક્ષ મુકરામર્ આવે તો બહુ ઉપયોગી અને બોધક થશે એમ લાગતા આ પ્રવાસ આરંભ્યો હતો

મહાન પુરોના જીવનચરિત્રામાથી પ્રગટે ધણુ શિખવાનું મળે છે આલોક પરલો—
કના કથ્યાણના માર્ગ અને સુખતા સાધનો જડે છે મહાભારત, રામાયણ, ૧૮ પુરાણ તથા બીજાં સંસ્કૃત સાહિત્યમા જતાવેલાં મહાન પુરોના જીવનચરિત્રાના બોધથીજ આર્થ પ્રગનું

ગૌરવ જળવાઈ રહ્યું છે આર્યાવર્તના બાળકો સીએ અને પુરૂષો જીવનના પ્રારંભથી અંત સુધી સ્વધર્મને અને સ્વામિભાવને જીવનનાં નથી તેનું કારણ તેઓના અતઃકરણમાં પોતાના પૂર્વજોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત થયેલાં છે અને રંગેરંગમાં ઉતરેલાં છે તે છે. બ્રુહ્મ પર ઉત્પન્ન થયેલી કંઈક જાતીઓ નહિ થઈ ગઈ, અને તે તે જાતીનાં અને ધર્મોનાં નામનિશાન નથી રહ્યાં. આર્યાવર્તની નજર સામે મેં કેટલા જાતી જો અને ધર્મ ઉત્પન્ન થયા અને નહિ થયા. આર્ય પ્રજામાં પોતાના પૂર્વજોનાં શીર્ષ, સ્વકુળાભિમાન, સ્વદેશાભિમાન, ઈશ્વર અને ધર્મપરાયણતા, ચારિત્ર્યબળ, સ્ત્રીઓમાં સ્તી-સ્વત્વગેરે સદ્ગુણોના અસ્થાનનેજ આર્ય પ્રજા અને તેના ધર્મ એ રી એ દિશામાં હજારો જમાના વ્યતીત થયા છતાં એક છે અમર છે ઉગ્મવળ છે, તે માત્ર પોતાના પૂર્વજોનાં જીવનચરિત્રોનેજ અર્થાત્ ચારિત્ર્યબળનેજ આભારી છે આરી અનેક વિચાર પરંપરાને અને મને જણાયું કે જે મહાન પુરુષના સમયમાં હું કંઈ જાણી શક્યો છું તે સંબંધે કંઈ લખી જનસમાજ સમક્ષ ધરૂં તો તે બેધદાયા યાચ તથા ભારિયની પ્રજાને અને નરીત રાજકર્તાઓને સસારયાનામાં રાજ્યધુરાના વહનમાં એક માર્ગદર્શક થઈ પડે, આ આશય મનમાં રાખી આ ગ્રંથની રચના કરી છે.

જે રાજ્યમાં હું રહ્યું છું. જે રાજ્યમાં સ્ત્રી માગી સંજ્ઞાએ વ્યાપાર ઉદ્યોગ ચલાવી આખી દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે અને જે રાજ્યના ભગવાવધાતાએ દુનિયા, આખીમાં પોતાની જીવિ વિક્રતા ભેખનશક્તિ રાજકાર્યકૌશલતા અને રાજ્ય પ્રભુતાથી નામના કાઢી છે તેઓ સંબંધે અને તેઓના વડાઓ સંબંધે જગતની પ્રજા કંઈ વધુ જાણે એની ઇચ્છાએ લખનાને પ્રારભ કરનાં તેઓ સાથે સંબંધ ધરાવતા સાહિત્યથી ૨-૩ કબાટ ભરાઈ ગયા શું લખવું શું કમી કરવું એ બાબતમાં જીવિ મુગ્ધ થઈ ગઈ. પણ જગદ્યા સરસ્વતીની કૃપાથી ઓક્ટોબર ૧૯૨૪ માં આરંભેલા આ ગ્રંથ ડિસેમ્બર ૧૯૨૬ માં હપાઈ પ્રસિદ્ધ થયો.

સંસ્કૃત અને વૈદ્યક સાહિત્ય સાથેજ મારો વ્યાસંગ હઈ આ ગ્રંથ લખવો એ મારે માટે વિપયાન્તર હોવાથી મારૂં ચિત્ત ચિતાગ્રસ્ત અને ગ્રંથ સર્વાંગ પૂર્ણ થતા માટે શક્તિ હતું પરંતુ હું જે કંઈ કરી શક્યો છું તે ગોડળ રાજ્ય અને તેના રાજ્યકર્તા પ્રત્યેના મારા ભક્તિ શ્રદ્ધા અને લાગણીનેજ આભારી છે એમ માનું છું.

વાચનારાઓમાના કેટલાક જાણતા હશે પણ ન જાણતા હોય તેઓ પ્રત્યે મારે કહેવું જરૂરનું છે કે હું વૈદ્ય છું ૧૮૨૦ વર્ષના વૈદ્ય તરીકેના અવસાપને લઈ આશુર્વેદનું સદો-દન છૂટી પેશ્તાગ્રંથો, બન્ધાવવાનું મારે માટે સહેલું છે પણ ઐતિહાસિક ગ્રંથ લખવો અને અતિશ-ગોઠિત કે અપોઠિતના હોવાથી મુક્તરૂઢી વિષમાન મહારાજાશ્રીનું જીવનચરિત્ર પ્રજા સમક્ષ ધરૂં એ મારે માટે દુર્ઘટજ નહીં પણ અશક્ય જેવું પણ હતું, પણ જે ગાદીના ઉત્સર્ગમાં હું આ ગ્રંથ સમર્પિત કરું છું તે પર બેસનારા મહાન આત્માઓના આશિર્વાદને અને સરસ્વતી દેવીની મિત્રગ્રંથ દ્રષ્ટિએજ હું તે કાર્ય પૂર્ણ કરી શક્યો છું, છતાં પણ હું એમ નથી માની લેતા કે આ ગ્રંથ સર્વાંગપૂર્ણ છે. મારા જીવિ જાળને લીધે અથવા મનુષ્યોચિત રખાયને તીરે

આ અન્યમાં કંઈ ન્યૂનતા રહી ગઈ હશે પણ તે પુનર્મુદ્રણાવસરે સુધરી જવાના આશવાને આ અન્ય પ્રગટ કરવાને હું પ્રેરણા છું. વાંચનાર તે બુલને શોધનાર અને હાથ માનશે. હમેશાં અન્ય નાંચી-બુલો કે અપૂર્ણતા શોધી કાઢવી એ સહેલી વાત છે, નેથી હું એમ કહેવા નથી માગતો કે આમાં બુલ થઈ હોય તે તરફ દુર્લભ કરવું; બુલ માટે આ લેખકજ દોષપાત્ર છે; પણ જે વર્ણના સતત પરિશ્રમને અંગે આ અન્ય પૂર્ણ થયા છતાં આ લેખક અનેક વ્યવસાયથી ઘેરાયેલી સ્થિતિમાં આ અન્ય પુરો કરે છે એ વાત લક્ષ્યમાં રાખીને થયેલી બુલ હાથ ગણવા તથા સુધારીને વાંચવા વિનય છે.

આ અન્ય એ જાડેજા વંશનો લડાર છે એમ કહું તો ચાલે. આમાં જાડેજાના મૂળ પુરુષ ચંદ્ર અનેશ્વીરુણ્ણથી માંડીને આજ સુધીના રાગઓનો ઇતિહાસ અર્થાત્ ભુજ, મેરખી, જામનગર, ધ્રોણ, રાજકોટ, ગોંડલ, વીરપુર, કોટડા વગેરે જાડેજાની પ્રત્યેક શાખાના મૂળ પુરુષથી આજ સુધીના રાજકર્તાઓનો ટુંકો ઇતિહાસ આ અન્યમાં આપા જાય છે.

ગોંડલ રાજ્યના મૂળ પુરુષ મોટા કુંભાજીથી માંડીને આજ સુધીના રાજકર્તાઓ સંબંધે જે જે માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ તે સર્વનો આ અન્યમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે. જાપાકળાના જમાના પછી એટલે વર્તમાન મહારાજાશ્રી કે તે પછીના રાજ્યકર્તાઓ સંબંધે લખવું સુગર છે કારણ તેમાં સંબંધે મુદિત સાધનો ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે પણ તે પહેલાંના રાજકર્તાઓ સંબંધે લખવું એટો દુર્લભ અને અમિત કંનાર છે. આ અન્યના પૂર્વખંડની રચનાથી વાંચનાર જોઈ શકશે કે મુધિયિરથી બંગેજી રાજ્ય સુધીનું અવલોકન, સૌરાષ્ટ્રની રૂપરેખા, ચંદ્રરાજ પહેલાંના કાળ, ચંદ્રથી શ્રીમણ સુધીના રાજાઓ, શ્રીમણથી દેવેન્દ્ર સુધીના ૮૨ રાગઓ, દેવેન્દ્રથી લાખાજી રાવળ જામ અને રાવળ જામથી જાડેજાની ભિન્ન ભિન્ન શાખાનાં ઇતિહાસ સાથે વિદ્યમાન મહારાજાશ્રીના પિતા હેણા સગ્રામજી આપુ સુધીનો ઇતિહાસ કેટલો મદત્તરનો છે, અને કેવી રીતે રાજ્ય શાંતિથી ચાલેલું થયેલું છે. એ પ્રાચીન ઇતિહાસિક બનાવો એકત્ર કરવામાં મહાભારત ૭૪ ઉદાવચું પડ્યું હતું. અનેક ભાટ ચારણો કરિઓની લાચારી કરી પડી હતી. અનેક જુની વડીલો ધરાવનારા ગૃહસ્થોને નિવવવા પડ્યા હતા અને તેમાંથી સત્ય ઘટનાનું તારણ કરી લેખન શૈલીમાં ઉતારવી પડી હતી. જેમાં શારીરિક શ્રમ સાથે દમ્ભરે રૂપીયાનો આધિક બોળે પણ ઉદાવવો પડ્યો હતો. મંકડો રાત્રિઓના ઉજવરા સદવા પડ્યા હતા.

આ અન્યનો પૂર્વર્ધ જુના સમય સાથે સજાય ધરાવતો હોવાથી અને જુની નાના જુની લાપામાં ઉપલબ્ધ થયેલ દોષથી અને તે બધા પછી હાલન પ્રગતિની જમાનામાં એક પ્રકારની અનિર્વચનીય પ્રાચીન ભાવનાને જાગૃત કરશે એમ લાગવાથી ધનુ કેકાને પ્રાચીન વામ્ય ગ્યના શબ્દ ગ્યના અને દળને હાવમ ગળેડ છે પાન-ચ મા, નિવમ—નીમ લડાન—ધીંગાજી, મદત્ત—મોટપ, લમ્કર—કટક, જુલમ—કે, બગવાન—બગુડો, અમરણ-સંભારણ, વર્ગ-વરસ આ પ્રમાણે અપ્રાચીન અને પ્રાચીન પદ્ધિ.

માં મનોમાઢી સિખતા જેખાને એટલે પૂર્વજ અને મધ્યખંડની લેખન શૈલીમાં જે તફાવત જણાય તે હુદિપર્ષિક અને 'હેતુપૂર્ણ'ક ખાખો છે' એમ સમજીને વાચવાની મુયના કેકે છુ

આ - અન્યદ્વાગ જનરેખના વંશજે માટે તથા ગોડગ રાજ્ય અને નાન્યકર્તાઓ મટે એવી સામગ્રી એકત્રિત કરેલી સાદર કરવામાં આવે છે કે હવે પછી આ અન્ય િ મુધારણા સાથેની નવીન આગતિ પ્રસિદ્ધ થાય કે અગ્રેજ વગેરે દ્ધર ખાખમાં આના રૂપાન થાય તોપણ મૂળ વસ્તુ વિખત રૂપમાં પ્રકાશમાં મેલવાનું માન, તો આ અન્યજ લખ શકશે અને જગન આપમે એટલુજ નહીં પણ દેલી રાજ્યોમાં આજ સુધીમાં નવી લખાપેની શૈલીએ ઇનિદાસ અને જીવનચરિત્ર લખવાની દિશા બતાવનારો પણ આ અન્યજ ગણામે આ નધુ આત્મચનાધા જેવુ વાચનાર માનશે, પણ આ અન્ય પાછળ જે તન મન લનતો ભોગ અપારો છે દુર્જળ દેહપટ્ટિવાગ પુરૂષી અસાધ્ય એવો શ્રમ લેનાપો છે નેજ આટની આત્મવાધાનો દોઃ માથે અગ્રીને મધ વકતવ્ય કહેવાને આ લેખકને ગ્રેર છે ઘણીવખત આપલેવાયીએઢીએ તેમ ઇનિદાસ અને જીવનચરિત્ર વાચનારને કટાળો ઉપજમે એના અગ્ધિકર યદ પડે છે. લારે આ અન્ય વાચનારને જુદાજ પ્રકારની મનોમાઢી રચિ ઉપજવી અવર્ણનીય આનમાં મમે કરે એવી રચના તરફ વધુ લક્ષ્ય આધુ છે

આ અન્ય પ્રગટ કરવાના દ્ધર હેતુએ સાથે મુખ્ય હેતુએ એ છે કે શ્રીમધ્યવલી કારિયોની શાખાએાનું ગારવ પ્રજ સમક્ષ મુકવુ. કારિયોના સવ્યુલેાની જાપ પ્રજના મન પગ પાડી, પ્રાચીન કારિયોની સૌપપૂર્ણ કથાથી એ ગારવાન્વિત સમયને પ્રજની અને મુખ્યત્વે કરી ગોડગ રાજ્યની ગાનીના ઉત્તરારિકારીએાની નજર સામે ખડો કરવો. પ્રજ પ્રત્યે કારિયોના કર્તાવ્યની દિશા બતાવવી અને લવિધ્યની પ્રજ સામે બૂતપૂર્ણ અને વર્તમાન રાજકર્તાએાના ખેધપારો પ્રકાશિત કરી લવિધ્યની જીવન યાત્રા સખધે કલ્યાણુમરી આચાર અને વિચાર તરફ પ્રજને અને નવીન રાજકર્તાએાને દોરવા, આ અને આના બીજા આશયે આ અન્યનુ નિર્માણુ યદ ને પ્રસિદ્ધિમાં આવેન છે વર્તમાન અને લવિધ્યની પ્રજ આ અન્યના વાચન પછી સિત સિત રચિ અને શક્તિ પ્રમાણે લાગ મેગવો તો આની પાછળ કરેવો શ્રમ સફળ થયો ગણાશે

આ અન્ય રચનાના કામમાં રા રા તુગશીદ સ દિમનરામ જુએ તથા રા રા મણીરાય વિઠવજી મનુમુદારે કાષ્ઠપણુ જદ્યો લીધા વિના પોતાની જુની વહીએાનો ઉપયોગ કરવા આપો છે, તે જદલ તેએાનો તથા દ્ધર લાર્ટ આજુ વગેરેએ પોત પોતાના જુના ચોપડા અને નેધિા પૈસા લખને કે લીધા વિના બતાવેન છે, તે જધાનો આભાર માનું છુ કે જેએયે આપેલી તે પ્રકારની સહાયતાને વીધેજ પૂર્વખંડની રચનામાં મેં સફળતા મેળવી છે.

પૂવ ખંડના ગા જુના ઇતિહાસમાં જે જે નોધો મને જુના લખાણો, વહીએા અને લપડામાં મળેવ છે, તે પ્રમાણેજ ચન્દ રચનાની ફેરફારી સાથે દશવિન છે તેમાં કાષ્ઠપણુ વનતી ટલેનો રહપાત ગળો નથી, એ જણાવવુ આવશ્યક છે

અર્પણપત્રિકા.

જે ગોંડળ રાજ્યગાદીના મહાન પુરૂષો કાઠીઆવા-
ડમાં પોતાના રાજ્ય અને ભવિષ્યના ગાદીપતિઓ
માટે ઉજવળ નામના ઝેળવી ગયા છે; પરાક્રમ, રાજ દારી
વહાવણ (રાજકારણપદ્ધતિ), શૈશ્ય, છુદ્ધિ, આતુર્ય, સૌ-
ગન્ધ્ય, પરોપકારપ્રિયતા વગેરે સદ્ગુણો માટે રાજ્યની,
પરરાજ્યની પ્રજા અને રાજાઓમાં જેઓની મુક્તકંઠે
શ્લોકા થાય છે તે ગોંડળના થકી ગચેલા, વર્તમાન અને
ભવિષ્યના રાજકર્તાઓની કીર્તિને ઉજવળ ધનાવર્તી

ગોંડળ રાજ્યની ગાદીને

માન, અને ગુણ લાગણી સાથે આ ગ્રન્થ સમર્પિત કરું છું

માર્ગશર્પિ કૃ. નં ૧૩, સં ૧૯૮૩
તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૨૭

ગજવૈષ્ણ જીવરામ
કાળીદાસ શાસ્ત્રી

ગોંડપનો ઇતિહાસ

અને

શ્રીભગવત્સિંહજી જીવનચરિત્ર.

(પૂર્વખંડ)

યુધિષ્ઠિરથી અંગ્રેજો સુધીના

સૌરાષ્ટ્રના ચક્રવર્તી રાજાઓ

આયાવર્ત—ભરતખંડ—હિંદુસ્તાન તેમાંનો સૌરાષ્ટ્ર.

વેદકાળમાં આ દેગ આર્યાવર્તનું હોવાનો તે વાતને આજે લાખો વર્ષ પૂર્વે ગયાં છે તે પછી ભગવાન ચક્રવર્તી થયો તેણે હિંદુસ્તાન ઉપરાંત પડખાના ખીજા દેગો ઉપર પણ પોતાની સત્તા જમાવી તે સમયથી ભગવાનને લાગવર કહેવાયો તે પછી મેરઠ લોહિાનુ અંગ્રે આનાગમન થયું પ્રગળે ધમ બ્રહ્મ શ્રી અને પાગડી ધગના ધગ ધણી થઇ પડ્યા તે લોહિાથે હિંદુસ્તાન નામ પાડ્યું બારમા પદ્મમાં વર્ધી એ નામ પ્રચલિત છે આ હિંદુસ્તાનમાં રમણીય પ્રકૃતિ દેવિના લાવિલવાળો અને મનોહર સૃષ્ટિ સૌન્દર્યનાયો પ્રદેશ સૌરાષ્ટ્ર છે સૌરાષ્ટ્ર એટલે હાલનો કચ્છ કાઠિયાવાડ ઇલાખ અને ગુજરાતનો મોગ લાગ કાળે કરી સૌરાષ્ટ્ર સંકુચિત ક્ષેત્રફળાળો દેશ થઇ ગયો

રાજા યુધિષ્ઠિર.

આ સૌરાષ્ટ્ર ઉપર પૂર્વ યુધિષ્ઠિર ચક્રવર્તી રાજા હતા ત્યારથી ઐતિહાસિક સમયનું જ્ઞાન થાય છે યુધિષ્ઠિર પહેલા અનેક ચક્રવર્તી અને તેને નશનર્તી રાજાઓ થઇ ગયા છે, પણ તેઓ ના ઐતિહાસિક કાળનો નિશ્ચિત નિર્ણય થઇ રમ્તો નથી યુધિષ્ઠિર રાજાની આખા હિંદુસ્તાનની રાજધાની પ્રથમ ઇલ્દમ્મથ (આઆ)માં અને પછી હસ્તિનાપુર (દિલ્લી)માં હતી, ત્યારથી આજ

સુધીમાં દિલ્હીમાં થયેલા બધા રાજ્યઓએ પોતાને ચક્રવર્તી પદે પહોંચેલા માન્યા છે. તેઓએ દિલ્હીમાં રાજ્યધાની કરી છે ત્યારેજ તે ચક્રવર્તી બની સુધ્ધા છે અને પ્રીત્યે માન્યા છે. પાંડવ વંશમાં ૩૦૪૪ વર્ષ દગ્ગર ચમ્પાવીસ વર્ષ ૩૫ પાંત્રીસ પેઠી સુધી દિલ્હીનું ચક્રવર્તી રાજ્ય ચાલ્યું હતું એમ કહેવાય છે. આ વંશનો છેલ્લો પરીક્ષિત રાજા થયો ત્યારથી તેના રાજ્યની સમાપ્તિ થઈ. જોકે પાંડવ વંશના સામાન્ય રાજ્યઓ (રજપુતો) આજે પણ ધણે મથકે છે પણ તેઓનું સામાન્ય છેલ્લું પરીક્ષિતથી અમત થયું હતું.

રાજા વીર વિક્રમ.

બુધિરિના વંશની સમાપ્તિ પછી માર્ગવામાં વીર વિક્રમ રાજા થયો તેણે ઉલ્લખિની (ઉલ્લેન) નગરી ઇ. સ. પૂર્વે ૪૪^૧ વર્ષે બાંધી તેનું વર્ણન કરિ કાળીદામે કયું છે તે સમજા છે; છતાં હાલના લોકો તેને કવિની કલ્પના માની લેશે તો ખુશ કરશે. પ્રસિદ્ધ ચીની મુસાફરે વર્ણન કરેલું છે કે “ ઉલ્લખિની નગરી અર્ધી ચોળન, (૪ માઈલ) લાંબી અને એક માઈલ પહોળા હતી. તેની ચોત્તર બાઈ અને મજબુત કિર્તી અને શુરજ હતા. તેમાંનાં સરોવરનું પાણી રક્ષાટિકમણી જેવું સ્વચ્છ અને તેજસ્વી હતું. લાં મોના, રૂપાનાં નાણાંનું અવધુ હતું અને જવેરાન તથા મૂલ્યવાન વસ્તુઓના મોટા વ્યાપાર ચાલતો હતો. તેથી બધેથી વિવિધ પ્રકારનો માલ લાં આવતો. લોકો ધણાં મુખી મતોષી અને તેઓને રહેવાનાં મકાનો ધણાંજ રમણીય હતાં. ફળ અને પુષ્પોની તો લાં દદ વચરની રિપુવના હતી.....!!,, આ વિક્રમ રાજાએ પોતાનો સંવત ચલાવ્યો તે દાક્ષિણમાં આખા હિંદુસ્થાનમાં ચાલે છે. તેના વંશમાં ૧૧૭૫ વર્ષ સુધી રાજ્ય રહ્યું. ઉલ્લખિની નગરીને બધાવાં આજે ૧૬૬૬ વર્ષ થયાં અને વિક્રમ રાજાને આદીએ બેઠાને ૧૬૮૧ વર્ષ થયા છે. આ ચક્રવર્તી રાજાના વંશનો અસ્ત થયો પછી શાલીવાહન ચક્રવર્તી રાજા થયો.

રાજા શાલીવાહન

ગોદેવ મજબુત વંશમાં વિક્રમ સંવત ૧૭૫ની સાલમાં વલબીપુર (હાલના વળા પાસેનો ડીઓ અમારડીના પહાડ પાસે) નગર વસાવી પોતાની રાજ્યધાની કરી. તેણે ભરતખંડમાં ચક્રવર્તી રાજ્ય ચલાવી પોતાનો શક લખ્યો. આ રાજાના વંશમાં છેલ્લો ચક્રવર્તી રાજા શિલાદિત્ય થયો હતો ત્યારથી આ રાજ્યની સમાપ્તિ થઈ. આ વંશમાં સંવત ૧૩૫ થી તે સંવત ૩૮૫ સુધી ૨૪૦ વર્ષ રાજ્ય ચાલ્યું.

શિલાદિત્ય વલબીપુર નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેના વખતમાં પાંચનો શાહુકાર

I કેલકાક આંઝલ મોઢકા કહે છે કે ઇ. સ. ની ૭ મી સદીમાં ઉલ્લખિની નગરી બાંધી પણ તે વાન ચાલતીવ નથી. કારણ વિક્રમ સંવત પ્રચલિત થઈ તે અરસામાં કે ત્યારપછી ૧૫-૨૦ વર્ષ ઉલ્લખિની બધાણી છે.

કાંકુ નામે એક વેપારી રહેતો. તે ધનાઢ્ય હતો. તેની દીકરી રત્નજીવેલ સોનાની કાંસકાંથી વાળ એળની હતી, શિશ્વાદિસની દીકરીએ તે નજરે જોઈ તે કાંસકા લેવાની ઇચ્છા કરી. આ કાંકુની દીકરીએ ન આપી તેથી તેના આપને કડી જજરાઈથી લઈ લીધી. આ કોધમાં પેલો કાંકુ રોએચના રાજ્યમાં જઈ એક લાખ સોનામહોર આપી ફોજ ઉતારી લાગ્યો અને વલ્લભીપુરના રાજ્યનો નાશ કરી શિશ્વાદિસને દાર મરાવ્યો. કેટલીક સુરત દ્રવ્ય લઈ રોએચો પોતાને દેશ ગયા. તેના પછી આવડા વંશના રજપુતો પાટણ મોમનાથ મહાદેવ પાસે વસ્યા. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગુજરાતની રાજ્યધાની બાંધી પણ ચક્રવર્તિપંથે રાજ્ય ન થયા. માત્ર સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતના રાજ્ય થયા. એ શાકીવાદને પોતાનો શક લખ્યો તે અઘાપિ મુધી ન્યોતિપરાસમાં લખાવ છે.

ચાવડા વંશના રાજા

વલ્લભીપુરનો નાશ થયો તે પછી ચાવડા વંશના રજપુતોએ સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં દરીયાકાંઠે મોમનાથની પાસે પાટણ શહેર વસાવી ગુજરાતની રાજ્યધાની પાટણમાં બાંધી. સંવત ૩૮૬ થી તે સંવત ૬૧૦ ની સાત મુધી ૨૨૪ વર્ષ પાટણમાં રાજ્ય કર્યું અને તે પછી સંવત ૬૧૦ માં ગુજરાત કાંઠે ઝીંજીવાડ નજીક પંચાસર શહેર બાંધી લાં જઈ મધ્ય ભાગે રહી લાં રાજ્ય કર્યું. પંચાસર રાજ્યધાની બાંધી પાટણથી પંચાસર ગયા. તે વખત સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં જીનાગઢ શહેર રાહ જાતના રજપુત રાહભેંગારના પૂર્વજોને જાગીરમાં આપી તેને સૌરાષ્ટ્ર દેશના રક્ષણ માટે લાં રાખી તેમજ જોડવા રાણા રજપુતને બરડા દેશની નાકા બંધીએ બરડા જાગીરમાં આપી લાં રાખ્યા હતા.

ચાવડા વંશમાં ૩૮૬થી ૭૫૦ મુધી ૩૬૪ વરસ રાજ્ય ચાલ્યું. આ વંશમાં છેલ્લો રાજા જયશિખર સંવત ૭૫૦માં પંચાસરમાં રાજ્ય કરતો હતો તે સાશમાં કથાણીના મોલકી વંશના રાજા જુવડે આવી જયશિખરને મારી પંચાસરને પાંચમાલ કરીને ગુજરાતનું રાજ્ય લીધું.

જયશિખરે મરતી વેળાએ વિચાર્યું જે મારે પુત્ર થશે તો માફ વેર લેશે મારે મારી સ્ત્રી રૂપસુંદરી સગાઈ છે તેને નસાડી મુકવી એમ મારી પોતાના સાળા સાથે રૂપસુંદરીને વનમાં મોકલી દીધી હતી. પોતે એક પુત્ર થયો તેનું નામ વનરાજ પાડ્યું. વનરાજ ૧૦ વર્ષની ઉંમરનો થયો લાંમુધી મિરનારના વનમાં પોતાના મામા સાથે રહ્યો. ૧૪ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે પોતાનું બળ પરાક્રમ ખીલવવા માંડ્યું. મામા સાથે વેર બાંધ્યું અને લગાઈ પછી જેમ જેમ ઉંમર થતી મઈ તેમ તેમ વેર બહારવટાં લુટાટ કરવા લાગ્યો અને મોટો જાડીમ થયો. આ વખતમાં ચાંપા વાણીયાએ ખાનપાનમાં બરદાશ રાખેલ તથા અણકીલ ભરવાટે જંગલના રસ્તા ખનાવેલ. એક વખત જુવડ રાજાનાં માણસ ગુજરાતની ઉપજનો ખજાનો તથા કાડીઆવાડી ઘોડા લઈ કથાણી જતા હતા લાં વનરાજ પોંચ્યો અને તે સાથે લગાઈ કરી ખજાનો તથા ઘોડાં ધૂરી લઈ મોટી

૬૩૧ નાખના માટી અને પાટો પંચાસમાં બધ બેઠો રાજધાની જમાની
 ગુજરાતનું ગાંધી દાથ મ્યુ અને સવત ૮૦૨ની સાનમાં પાટલુ શરેર માધુ ગુજરાતમાં
 પોતાના સંદર્ભ લગવાનું નામ ગળવા તેન અલુદીનાડ પ્રાત ડગ્યો તથા ચાપાને નામે ચાપા
 ને બાધ્ય ચાપાને મોનારી પ્રધાનવરુ આધુ અને સવત ૮૦૬ની સાનમાં ગુજરી ગયો
 આ સંગરે આરાધ ગુજરાતનું રાજ્ય સવત ૪૪૬ મ્યુ આત્રા પડી ચાવડા સથના
 ને ને ગળ થના તેની રિચન

૬૪ નગરને સવત ૮૦૨થી તે સવત ૮૦૬ સુધી સ્વત્ર રાજ્ય ક્યું તે પડી નેને
 દીપ્તે યોગીગંધ થયો

૬૫ યોગરાજે સવત ૮૦૬માં ગાદીએ બેઠો સવત ૮૪૧માં ગુજરી ગયો ૪૫
 વર રાજ્ય ક્યું તે પડી ખેમરાજ થયો

ખેમરાજ સવત ૮૪૧માં ગાદીએ બેઠો સવત ૮૬૬માં ગુજરી ગયો ૨૫ વર ન
 લ્ય ક્યું તે પડી બુવ થયો

૬૬ બુવ. એને પ્રથગજ સવત ૮૬૬માં ગાદીએ બેઠો સવત ૮૧૫માં ગુજરી ગયો ૩૦
 વર ગાંધી મ્યુ તે પડી નિજમસિદ્ધ થયો

૬૭ વિજયસિદ્ધ ૮૮૫માં ગાદીએ બેઠો સવત ૮૨૦માં ગુજરી ગયો ૨૫ વર રાજ્ય ક્યું
 તે પડી મનોદિલ થયો

૬૮ મનોદિલ એને ગાનસિદ્ધ સવત ૮૨૦માં ગાદીએ બેઠો સવત ૮૩૫માં ગુજરી ગયો
 ૧૫ વર રાજ્ય ક્યું તે પડી સામનસિદ્ધ થયો

સામનસિદ્ધ સવત ૮૩૫માં ગાદીએ બેઠો અને સવત ૮૪૨માં ગુજરી ગયો ૭ વર
 નાજ્ય મ્યુ આ પુરને દીપ્તે નદિ હોવાથી નાવના સથની સમાપ્તિ થઈ

૬૯ એ રીતે રાજા જયસિંહર પહેલા ૩૬૫ અને તે પછી ઉપરના રાજાએ ૧૮૨ મળી
 ૫૪૭ વર ચાવડા વસના હાથમાં સારાપુ ગુજરાતનું ગાંધી મ્યુ ઉપર સામનસિદ્ધને દીકરા ન
 હોતો પોતાની બેનને મોનારી વસના રાજને દીધેન તેનો દીકરો મૂળરાજ થયેન તેને પો
 તુને ખેલે બધ દત્ત મરી તેને ગાંધી મોધુ સારથી ગુજરાતના ગળ મોક્ષમ થયા

૭૦ રજપુતોનાં કુળ અને સ્થળ.

૭૧ રાવળ ગજપુતનું રાજ્ય કુગપુરમાં તથા ચાપાનેર ૨ ગણા ગજપુત ગાંધી ૬ રમાં,
 મેરાડમાં ગણો કુબો આનોડમાં રાણો કુબો, જેસનમીર ૩ રાહા અડકના રજપુત રાજ્ય
 ભુનાગડ અને મેરા ૪ ખખાન વનસાડમાં આવીના તોડ રાજ્ય કરતા દત્ત ૫ માગરા
 દેશમાં મહમદશાહ બાદશાહ બીજાની ગજધાની હતી ૬ મચ અને સિંધમાં જા અને
 જોડન તથા જાનો રાજ્ય કરતા દત્ત ૭ માવનામાં ધારાનગરી સહેરમાં રાજ

બોજ રાજ્ય કરતો હતો. ૮ કાશીમાં રાજ કરણ રાજ્ય કરતો હતો. ૯ આણનું તથા પાલણપુરનું રાજ્ય પરમાર રજપુતોનું હતું. ૧૦ અજમેરમાં ચૌહાણ રજપુતોનું રાજ્ય હતું. આ રાજ્યનો વંશજ પૃથ્વીરાજ તે વખતે દીપ્તીની ગાદીએ બેઠો હતો. ૧૧ ચાંપાનેરથી રાયલ રજપુત ઉમરીએ આવ્યાં. રાજના કટાપાનો વંશજે હતા તે ગોહ્યવાડમાં આવ્યા તેથી ગોહ્ય રજપુત કહેવાયા. ૧૨ પાટડી અને સુવાલ મુલક ઝાલા જાનના રાણા રજપુતના તાબામાં હતા. ૧૩ બપોડે રેશ રાણા તે બેઠવા વંશના રજપુતના હાથમાં હતો. ૧૪ ચોખા-મણ દેશ તે વાયેલા રજપુતના હાથમાં હતું. ૧૫ કનોજમાં રાઠોડ રજપુતોનું રાજ હતું. ૧૬ વાયેલ ગામના મોલકી ગરાસીઆને ગામની છાપ પડી. સાંથી વાયેલા કહેવાયા. જડાના જડેજા કહેવાયા. રાહપટના રાયજા કહેવાયા. મોડજના મોડ કહેવાયા. દેવાજના દેવા કહેવાયા. રવાજના રવાણી કહેવાયા. જુજના જમ બાદશાહ ખીતાબથી રાહા કહેવાયા. ખટ્ટેરા ગરાસની છાપે ખટ્ટેરીયા કહેવાયા. ઝાલાવાડમાં આવ્યા સાંથી ઝાલા કહેવાયા. રાહાપટમાં રાવા ૮૪ ગરાસ મળ્યો સાંથી સરવૈયા છાપ ગીરાસની પડી. હાંથીજના હાંથી કહેવાયા. નગરમાં રાયજજ મદ્રા જોરાવર તે જમ કહેવાયા.

✓ સોલંકી વંશના રાજા

મોલંકી વંશમાં ચોથી પેઢીએ કથાણીના ભુવડ રાજની ચોથી પેઢીએ રાજ ભુવના-હિલ થયો તેને ત્રણ પુત્ર રાજ, ખીજ અને દડક. આ ત્રણે જણ પાટણ મોમનાથની જાત્રાએ ગયેલ તે સાંથી પાછા ફરતા સામતસિદ્ધના દરબારમાં આવી ઉતર્યા. સામતસિદ્ધે રોક્યા અને પોતાની બેન લીલાદેવી રાજને પરણાવી રાજ સાં રહ્યો. લીલાદેવીને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસવ વખતે લીલાદેવી મુજરી ગઈ તેના ગર્ભસ્થાનમાંથી જન્મતો પુત્ર કાઢી લીધો. તે વખતે મૂળ નક્ષત્ર હતું તેથી તેનું નામ મૂળરાજ પાડ્યું. તેને સામતસિદ્ધે દત્તક કરી રાજ્યાધિકાર આપ્યો અને પોતાની પામે રાખ્યો હતો.

મૂળરાજ સવત ૯૪૨માં ગાદીએ બેઠો. સવત ૯૯૭ સુધી ૫૫ વર્ષ ગળ્યું હતું તે પછી પોતે વાનપ્રસ્થ થયો અને તેનો દીકરો આમુડરાય ગાદીએ બેઠો.

આમુડરાય સને ૯૯૭માં ગાદીએ બેઠો. સવત ૧૦૦૯માં મુજરી ગયો. ૧૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. આ રાજના વખતમાં ત્રિજનીના બાદગાહ મહમદ ગીઝનીએ ૧૧મી વાર હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરી હતી. સાંથી હિંદુસ્તાનમાં એવજ લોકોનો પગ થયો.

આમુડરાય પછી દુર્લભદેવ સવત ૧૦૧૦માં ગાદીએ બેઠો. સવત ૧૦૧૮માં આઠ વરસ રાજ્ય કરી વાનપ્રસ્થ થયો અને પોતાના ભાઈ નાગરાજના દીકરા બીમદેવને રાજ્ય મોંધું.

બીમદેવ સવત ૧૦૧૮માં ગાદીએ બેઠો. ૫૪ વર્ષ રાજ્ય કરી સવત ૧૦૭૨ની સા-લમાં કરણને રાજ મોંધી પોતે વાનપ્રસ્થ થયો. આ બીમદેવના વખતમાં સવત ૧૫૨૦ની

કુશ રાખ્યા માંડી અને પાછો પંચાસમાં વાપ બેઠો. મગધાની જમાવી ગુજરાતનું રાજ્ય હાથ ક્યું અને સંવત ૮૦૨ની સાલમાં પાટણ સદર આંધ્રું. ગુજરાતમાં ચોમાના સદાપદ ભરવાડનું નામ રાખ્યા તેને અબુદીલવાડ પ્રાંત કાઢ્યો. તથા ચાંપાને નામે ચાંપા- નેશ બોધ્યું. ચાંપાને બોધાવી પ્રધાનવડ આંધ્રું અને સંવત ૮૦૬ની સાલમાં ગુજરી ગયો આ. વનરાજે સારાધ્ધ ગુજરાતનું રાજ્ય વ્યવસ્થા ૪ વર્ષ ક્યું. આના પછી ચાવડા વંશના જે જે રાજા થયા તેની વિગત.

૧. વનરાજે સંવત ૮૦૨થી તે સંવત ૮૦૬ સુધી વ્યવસ્થા રાજ્ય ક્યું તે પછી તેને દીકરો ચોમરાજ થયો.

૨. ચોમરાજ સંવત ૮૦૬માં ગાદીએ બેઠો. સંવત ૮૪૧માં ગુજરી ગયો. ૩૫ વર્ષ રાજ્ય ક્યું તે પછી ખેમરાજ થયો.

૩. ખેમરાજ સંવત ૮૪૧માં ગાદીએ બેઠો. સંવત ૮૬૬માં ગુજરી ગયો. ૨૫ વર્ષ રાજ્ય ક્યું તે પછી ભુવડ થયો.

૪. ભુવડ એટલે પ્રથમ સંવત ૮૬૬માં ગાદીએ બેઠો. સંવત ૮૯૫માં ગુજરી ગયો. ૩૦ વર્ષ રાજ્ય ક્યું તે પછી વિજયસિંહ થયો.

૫. વિજયસિંહ ૮૯૫માં ગાદીએ બેઠો. સંવત ૯૨૦માં ગુજરી ગયો. ૨૫ વર્ષ રાજ્ય ક્યું તે પછી ગ્લોદિલ થયો.

૬. ગ્લોદિલ એટલે રાજસિંહ સંવત ૯૨૦માં ગાદીએ બેઠો. સંવત ૯૩૫માં ગુજરી ગયો. ૧૫ વર્ષ રાજ્ય ક્યું તે પછી સામનસિંહ થયો.

૭. સામનસિંહ સંવત ૯૩૫માં ગાદીએ બેઠો અને સંવત ૯૪૨માં ગુજરી ગયો. ૭ વર્ષ રાજ્ય ક્યું. આ પુરુષને દીકરો નદિ દેવાથી ચાવડા વંશની સમાપ્તિ થઈ.

૮. જે રીતે રાજા જયસિંહ પહેલાં ૩૬૫ અને તે પછી ઉપરના રાજાએ ૧૬૨ મળી ૫૨૭ વર્ષ ચાવડા વંશના હાથમાં સારાધ્ધ ગુજરાતનું રાજ્ય રહ્યું. છેવટ સામનસિંહને દીકરો ન હતો પોતાની બેનને મોક્ષી વંશના રાજાને દીધેલ તેને દીકરો જૂનારાજ થયેલ તેને પોતાને બોળે કાઢ્યું દાક કરી તેને રાજ્ય મોખ્યું. આથી ગુજરાતના રાજા મોક્ષી થયા.

૯. રજપુતોનાં કુળ અને સ્થાન.

૧. રોવણ રજપુતનું રાજ્ય. કુશપુરમાં તથા ચાંપાનેર. ૨ રાણા રજપુત રાજ્ય ધડરમાં, મેવાડમાં રાણા કુબો, ગીનાડમાં રાણા કુબો, જોસવમીર. ૩ રાણા અડકન રજપુત રાજ્ય ભુનાગદ અને મોરાર. ૪ અખાત વલસાડમાં ચાંપીયા લોક રાજ્ય કરતા હતા. ૫ માળવા દેશમાં મહમદસાહ બાદસાહ બીજાની ગળાધાની હતી. ૬ કચ્છ અને સિંધમાં જટ અને જાડવ તથા અબુઓ રાજ્ય કરતા હતા. ૭ માલવામાં પારાનગરી સદરમાં રાજા

બોજ રાજ્ય કરતો હતો. ૮ કાઠીમાં રાજ કરણ રાજ્ય કરતો હતો. ૯ આણનું તથા પાલણપુરનું રાજ્ય પરમાર રજપુતોનું હતું. ૧૦ અજમેરમાં ચૌહાણ રજપુતોનું રાજ્ય હતું. આ રાજ્યનો વંશજ પૃથ્વીરાજ તે વખતે દીલ્હીની ગાદીએ બેઠો હતો. ૧૧ ચાંપાનેરથી રાયલ રજપુત ઉમરંગે આવ્યા. રાજના કુટાયાના વંશજે હના તે ગોહિલવાડમાં આવ્યા તેથી ગોહિલ રજપુત કહેવાણા. ૧૨ પાટડી અને ચુંવાલ મુલક ઝાલા જાળના રાણા રજપુતના તાબામાં હતો. ૧૩ જરડો દેશ રાણા તે જરવા વંશના રજપુતના હાથમાં હતો. ૧૪ ઓખા-મંડળ દેશ તે વાઘેલા રજપુતના હાથમાં હતું. ૧૫ કનોજમાં રડોડ રજપુતોનું રાજ હતું. ૧૬ વાઘેલ ગામના સોલંકી ગરાસીઆને ગામની છાપ પડી સાંથી વાઘેલા કહેવાણા. જડાના જડેજ કહેવાણા. રાહપટના રાયજદા કહેવાણા. મોડજના મોડ કહેવાણા. દેવાજના દેવા કહેવાણા. રવાજના રવાણી કહેવાણા. ભુજના જમ બાદસાઇ ખીતાબથી રાહા કહેવાણા. ખંદેરા ગરાસની છાપે ખંદેરીયા કહેવાણા. ઝાલાવાડમાં આવ્યા સાંથી ઝાલા કહેવાણા. રાહાપટમાં શરવા ૮૪ ગરાશ મળ્યો સાંથી સરવેયા છાપ ગીરાસની પડી. હોથીજના હોથી કહેવાણા. નગરમાં રાવળજ મહા જોરાવર તે જમ કહેવાયા.

✓ સોલંકી વંશના રાજ

સોલંકી વંશમાં ચોથી પેઢીએ કલ્યાણીના ભુવડ રાજની ચોથી પેઢીએ રાજ ભુવના-દિસ થયો તેને ત્રણ પુત્ર. રાજ, બીજ અને દંડક. આ ત્રણે જણ પાટણ મોમનાથની જગ્યાએ ગયેલ તે સાંથી પાછા ફરના સામનસિંહના દરબારમાં આવી ઉતર્યા. સામનસિંહે રાક્યા અને પોતાની બેન લીલાદેવી રાજને પરણાવી. રાજ સાં રહ્યો. લીલાદેવીને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસવ વખતે લીલાદેવી ગુજરી ગઈ તેના ગર્ભસ્થાનમાંથી જન્મતો પુત્ર કાઠી લીધો. તે વખતે મૂળ નક્ષત્ર હતું તેથી તેનું નામ મૂળરાજ પાડ્યું. તેને સામનસિંહે દત્તક કરી રાજ્યાધિકાર આપ્યો અને પોતાની પાસે રાખ્યો હતો.

મૂળરાજ સંવત ૬૪૨માં ગાદીએ બેઠો સંવત ૬૯૭ સુધી ૫૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તે પછી પોતે વાનપ્રસ્થ થયો અને તેનો દીકરો ચામુંડરાય ગાદીએ બેઠો.

ચામુંડરાય સને ૬૯૭માં ગાદીએ બેઠો સંવત ૧૦૦૬માં ગુજરી ગયો ૧૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. આ રાજના વખતમાં ગિઝનીના બાદશાહ મહમદ ગીઝનીએ ૧૧મી વાર દિલ્હિસ્થાન પર ચડાઈ કરી હતી. સાંથી દિલ્હિસ્થાનમાં મ્લેચ્છ લોકોનો પગ થયો.

ચામુંડરાય પછી દુર્લભદેવ સંવત ૧૦૧૦માં ગાદીએ બેઠો સંવત ૧૦૧૮માં આઠ વરસ રાજ્ય કરી વાનપ્રસ્થ થયો અને પોતાના ભાઈ નાગરાજના દીકરા ભીમદેવને રાજ્ય સોંપ્યું.

ભીમદેવ સંવત ૧૦૧૮માં ગાદીએ બેઠો. ૫૪ વર્ષ રાજ્ય કરી સંવત ૧૦૭૨ની સાલમાં કરણને રાજ મોંઘી પોતે વાનપ્રસ્થ થયો ગયો. આ ભીમદેવના વખતમાં સંવત ૧૧૨૦ની

સાલમાં ફરીને મહમદ ગીઝની હીફુસ્તાન ઉપર ચઢાઈ કરી આખો સારાપૂર દેશમાં પાટણ આવી સોમનાથ મહાદેવનું દેડ પાડી નાખ્યું. શીવનું લીંગ ત્રોડી કટકા કર્યા અને તેમાંથી કુરોડોનું ક્યલ લઈ લીધું અને પાછો સ્વદેશ ગયો. બીમદેવે કચ્છ અને સિંધ લઈ લીધું તેમાં તે વખતે કચ્છમાં જાટ અને સિંધમાં જાડેજ રજપુતોનાં થાણા રાખી તેને જાગીરમાં આપ્યાં હતાં. જાડેજ રામોદમાં રહ્યા અને હંદરાખાઈ બંધોબને મોંધું હતું.

રાજ કરણ સંવત ૧૦૭૨માં ગાદીએ બેઠો ૧૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને સંવત ૧૦૮૪માં ગુજરી ગયો તે પછી તેનો દીકરો સિંધરાજ જયસિંહ ગાદીએ બેઠો.

સિંધરાજ જયસિંહ સંવત ૧૦૮૪માં ગાદીએ બેઠો ૫૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને સંવત ૧૧૩૪માં રાજ્ય છોડી ધર્મરક્ષા કરવા સિંધપુર ગયો અને સંવત ૧૧૪૩માં ગુજરી ગયો. આ રાજાએ કરેલાં કામની વિગત

જગે જગે વાવ કુવા તળાવો હરેરાં દેવસ્થાન સિંદ્ધપુરમાં રૂદ્રમાલ વગેરે ધણી ધણી કારણીદાર અને નક્સીદાર ધમારનો બધાવી.

માલવા સોરઠ બંગાલા કચ્છ કોનાજ કરણાટકથી તે હિમાલય સુધી ૨૨૦ રજાઓને છતી તેના ઉપર ખેડેલી ખેસારી.

રાણકહેલીથી પોતે સગાઈ કરેલ તેને રાહબેંગાર પરણી ગયો તેથી ફોજ લઈ જુનાગઢ જઈ રાહબેંગારને મારી જુનાગઢનું રાજ્ય લીધું અને ચાંપાના વંશમતિ સગળત નામે પ્રધાન હતો તેને સાં ધાણે રાખ્યો હતો. રાણકહેલીને સાંથી લઈ સિંધરાજ પાછો ફર્યો. ભોગવે આવી મુકામ કર્યું સાં વડવાણ પાસે રાણકહેલી સતી થઈ.

જ્યારે મુળરાજ રાજ્ય છોડી ધર્મરક્ષા કરવા ગયેલ ત્યારે કાશીથી પંડીતોને તેડાવી મીંદપુર કિંચે સીદ્ધાર તથા સિંધપુરને લગતાં ધણા ગામે બ્રાહ્મણોને ખેરાત આપ્યાં હતાં તેને નવેસર પટા કરી 'આખા' અને પોતે 'લાલનાં' ૧૦૦ ગામ બ્રાહ્મણોને ત્યાં ખેરાત આપ્યાં

૧૧ વર્ષ વાનખરથ રહી છેવટ સંવત ૧૧૪૩માં ગુજરી ગયો તે પછી કુમારપાળ ગાદીએ બેઠો.

કુમારપાળને છોકક હતું નહિ તેથી બીમદેવના બીજા દીકરા રાજના દીકરા દેવપ્રસાદનો દીકરો કુમારપાળ સંવત ૧૧૪૩માં ગાદીએ બેઠો ત્યારે તે પચાસ વરસની ઉમરનો હતો.

આ કુમારપાળે સેતુંજ અને તારગા કુંગર ઉપર જન ધર્મમાં હરેરાં બધાવ્યાં. મોમનાથનું દેર સમરાત્યું. આ કુમારપાળે ૩૧ વરસ રાજ્ય કર્યું પછી તેના ભાઈ મહીપાળને દીકરે અગ્રપાળે તેને જેર દઈ મારી સંવત ૧૧૭૪માં પોતે રાજગાદીએ બેઠો.

અગ્રપાળ સંવત ૧૧૭૪માં ગાદીએ બેઠો ૩ વરસ રાજ્ય કર્યું અને તે પછી સંવત ૧૧૭૬માં ગુજરી ગયો પછી તેનો દીકરો મુળરાજ ગાદીએ બેઠો.

મુળરાજ નાની હિમરમાજ સવત ૧૧૭૭મા ગાદીએ બેઠો એ વરસ રાજ્ય કયુ અને સવત ૧૧૭૮મા મુળરી ગયો મુળરાજ ન્હાનો હતો તેથી ગભ્યકાગલાર બીમદેવ ચલાવતો હતો તેથી તેજ ગાદીએ બેઠો તેનુ બીજુ નામ લખુમયદેવ હતુ

બીમદેવ અથવા લખુમય દેવ સવત ૧૧૭૮માં ગાદીએ બેઠો આ ચોવટી વશમા છેલ્લો રાજા થયો

દીલ્હીમા રાજા અનગપાળ ગભ્ય કરતો હતો તેને પેટ દીકરો ન હતો અને બે દીકરી હતી તેમા એક કનોજ અને એક અજમેરના ચોહાણુ મોમેશ્વરને પરણાવી હતી આ મોમેશ્વરને દીકરો પૃથ્વીરાજ થયો તેથી અનગપાળે તેને દત્તક કરી દીલ્હીની ગાદીએ બેસાડ્યો ત્યારથી પૃથ્વીરાજ ચોહાણુ દીલ્હીનો રાજા થયો.

આણુના રાજા જેતસી પગારની દીકરીનુ બીમદેવે માણું કયું તેને પૃથ્વીરાજ પરણી ગયો તેથી બીમદેવે અજમેર ઉપર ચડાઇ કરી પૃથ્વીરાજના માપ મોમેશ્વરને મળ્યો તેનુ વેર લેના પૃથ્વીરાજ દીલ્હીથી ફોજ લઇ મુજગન આપ્યો અને બીમદેવ સાથે લડાઇ કરી બીમદેવને છતી પાછો દીલ્હી ગયો

આ પૃથ્વીરાજે કનોજના રાણાની દીકરી સયુકતાને હળીજઇ મહાભારત વડાઇ કરી જેનો કવી લેહાએ પૃથુરાજ રામે કનીને મથ બાધ્યો છે

સવત ૧૧૬૧ ની સાવમા શાહબુદીને મહમદ ગોરીને હિંદુસ્તાનમા મોકલ્યો તેની સાથે બીમદેવે લડાઇ કરી દેશમાથી હાથે કાઢ્યો એ વર્ષ ૫૭૧ અવત ૧૧૬૩મા ફરીને મહમદ ગોરી હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો. ચીતોડનો રાજા સમગસિંહ તથા દીલ્હીનો રાજા પૃથુરાજ ચોહાણુ સગ્ગવતી નદીને તીરે તેમના સાથે લડાઈ થઇ તેમા ચિતોડનો ગજા મરાણો પૃથુરાજ છવતો હાથ આવ્યો ૫૭૧ તેને કાર મારી નાખ્યો અને ત્યાંથી મહમદ ગોરી પાછો ફર્યો અને ઝુલુશુદીન કરીને એક ગુલામ સરદાર હતો તેને ફોજ આપી દીલ્હી તરફ મોકલ્યો તેણે પહેલા મીગતનો કિનો ની લીધો અને ત્યા રહ્યા થોડા માસ ૫૭૧ દીલ્હી જઇ ગયો અને દીલ્હીનુ રાજ્ય હાથ કયું ત્યારથી દીલ્હીમા મુસલમાની બાદશાહી થઇ

સવત ૧૧૬૪મા મહમદ ગોરી ફરીને હિંદુસ્તાનમા આવ્યો કનોજના ગાન સાથે લડાઇ કરી રાઠોડ જયમદને મારી કાઢી કનોજનુ રાજ્ય લીધુ ૫૭૧ જયવદનદીમા જઇ પુખી મુવો અને તેના દીકરાઓ મારનાડમા આવી જોધપુરનુ ગભ્ય હાથ કરી માનાડમા ન્હા

આ ૫૭૧ દીલ્હીથી ઝુલુશુદીન બે વખત મુજરાતમા આવેન પણ તેનુ વાઈ ફાલુ નહિ તેથી શાહબુદીનની વતી દીલ્હીમા ગદી લાનુ રાજ્ય ચલાવતો હતો

સૌરાષ્ટ્ર મુજરાતનો રાજા બીમદેવ સવત ૧૨૨૫ મા મુળરી ગયો તેને પેટ ડાક નહિ હતુ

1. આને પૃથુરાજ પણ કહેતા.

તેથી તેનું રાજ્ય વાઘેલા વંશમાં ગયું. મોઢણી વંશના હાથમાં ૨૫૦ વર્ષ રાજ રહ્યું હતું.

✓ વાઘેલા વંશ.

કુમાળપાળના વખતમાં મોઢણી વંશમાં લવણપ્રસાદ જન્મ્યો હતો તેને ગદાસમાં વાઘેલ ગામનું પરગણું આપ્યું હતું તેથી અને ત્યાં જઈ રહ્યો હતો તેથી તેની અટક વાઘેલા કેવાણી. આ લવણપ્રસાદને મદનરાણી નામની સ્ત્રી હતી તેનાથી વીરધવજ નામે દીકરો થયો તેણે પોતાના ધણીક ગરાસ વધાર્યો હતો અને મદા પરાક્રમી હતો તેનું નામ અનવસ મૂળદેવ કેવાયું.

અનવસ મૂળદેવ સંવત ૧૨૨૫માં ગાદીએ બેઠો ૧૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને સંવત ૧૨૩૭માં ગુજરી ગયો તે પછી વિરાગદેવ ગાદીએ બેઠો.

વિરાગદેવ સંવત ૧૨૩૭ માં ગાદીએ બેઠો ૩૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. સંવત ૧૨૭૧ માં ગુજરી ગયો. આ રાજ્યએ વિરાગનગર અને વીળપોર વસાવ્યાં. ડોહાદોહા કિર્મો બાંધ્યો. સોમનાથ મહાદેવ વગેરે દહેરાં સમરાત્યાં. આ રાજ્ય મદાસોમાં મુસલમાન અમલદારો રાખતો હતો.

બીમદેવ સંવત ૧૨૭૧માં ગાદીએ બેઠો ૪૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું સંવત ૧૩૧૩માં ગુજરી ગયો. તે પછી અર્જુનદેવ સંવત ૧૩૧૩માં ગાદીએ બેઠો ૧૦ વર્ષ રાજ્ય કરી સંવત ૧૩૨૩માં ગુજરી ગયો તે પછી સારંગદેવ સંવત ૧૩૨૩માં ગાદીએ બેઠો. ૨૧ વર્ષ રાજ્ય કરી સંવત ૧૩૪૪માં ગુજરી ગયો. તે પછી રાજ્ય કરણ સંવત ૧૩૪૪માં ગાદીએ બેઠો ૬ વરસ રાજ્ય કર્યું. તેને પેટ દીકરો ન હતો. આ રાજ્યના વખતમાં દીક્ષીના બાદશાહ અલાઉદ્દીનના મુળા અલીદખાન ગુજરાતમાં આવી સંવત ૧૩૫૦ની સાલમાં રાજ્ય કરણના હાથમાંથી ગુજરાતનું રાજ્ય છોડાવી લઈ દીક્ષીના બાદશાહને તાબે કર્યું. તેનું કારણ એ બન્યું કે રાજ્ય કરણ પામે કેશવ માધવ બે ભાઈ નામર પ્રધાન હતા. તેમાંના માધવે વડવાણમાં વાવ બાંધી છે તે માધવવાવ કહેવાય છે. આ માધવની સ્ત્રી પચિની હતી તે રાજ્ય કરણે જળરાધથી લઈ પોતાના ઘરમાં રાખી. કેશવ બોલવા ગયો તેને મારી નાખ્યો. તેથી માધવ દીક્ષી જઈ અલાઉદ્દીનને મળ્યો. ૩૬૦ ઘોડાં નજર કર્યા તેથી ગુજરાતના રાજ્યનું પ્રધાનવડું લઈ અલાઉદ્દીનના ભાઈ અલીદખાન સાથે ૧૦૦૦૦૦ એક લાખ સ્વાર, ૧૫૦૦ પેદરમેા હાથી, ૨૦૦૦૦ વીસ હજાર પાળાની ફોજ લઈ ગુજરાત આવ્યો, રાજ્ય કરણ સાથે લડાઈ થઈ. કરણ પોતે જતો તથા એક દીકરી દેવજીવીને લઈ ભાગ્યો. બાકીનાં બાઈડી છોકરાં માર્ક મિલકત અલીદખાનના હાથમાં આવ્યાં તેમાં કરણની સ્ત્રી કૌલાદેવી અને સ્વરૂપાન હતી તેને દીક્ષી મોકલી દીધી. તેને અલાઉદ્દીને પોતાના ઘરમાં બેસારી આ પછી અલીદખાને ખજાન લીધું તેમાં એક શીર્મનનો ગુલામ ખુબસુરત અને અંચલ હતો તે લઈ બાદશાહ પાસે મોકલી દીધો. બાર માસ બાદશાહની નોકરી બજાવી. બાદશાહને મન લાવી ગયો. તેથી તેનું નામ મલેક કાકુરખાં દરાયું.

આ પત્રી અરીફખાન પાંચુ ન્હ મોમનાથના દરવામા નવુ નિગ બેસાડેલ હતુ તે તોડીને આખા ગુજરાતને પિંડી તરે લીધુ હતુ

સન ૧૩૫૨ મા મહેઠા મહુન સામગી ફોજ આપી દલિલુ છના મો રો તે વખત મોગાદેરીએ બાલ્લાદત મ્યુ કે મારી એ દીધરી દેવગદેરી મન બુ પ્યારી છે અતિ મન પસની છે અન તેના બાપ પામે છે તે મને તેજત આપા તેરી તેને હાથ કરી મોમના અરીફખાનન તેમજ મને કાકુન પણુ લનામણુ દીધી તે ઉપરથી દેવગદેરી રાજ નકરેન એ દુસરીને બાગનાણુથી લઈ જતો હતો એ પામથી અરીફખાને ઉપાડી લઈ પિંડી મો ની દીધી તે દેવગદેરીન બાગનાદે પોતાના પિંડા ખી નખાનન પગુહારી

એ મીને મારેના વગમા ડેના ન ન્હ લુના હાથમાની સારા ન્હ મુજરાતનુ રાજ છુગી ગયુ અને હિંદુ ગ ત્વનો અમ્લ થયો

રાનના નરામા મોથા રા ન અરજુનદેવે પોતાના કુપાલાઈને સ ધાગુ મોરાની સન ૧૩૭૮ની સાનમા આપ્યુ હતુ તેના વચનાએ સન ૧૧૭૧ મુવી સ ધારનુ રાજ્ય ચુ અન તે પત્રી આ રજ નડે ન રિલાટના હાથમા ગયુ એ પ્રમાણે હિંદુ રાજઓના હાથમાથી મારાપ ગુજરાતનુ રાજ ગયુ]

મુસલમાનોનો અમલ.

૪ સ ૭૧૪મા મહમદબિન કાસમે વઝીરુ અને અણહિનના પાટણના અને મહમદાનજનીએ મોમનાથ મયુરા મનાજ મહેર મહેનો જે હેરાન લખ્યો જે તેથી જણાય છે કે તે નખતે હિંદુસ્તાનમા મોટા મોટા શહેરો ફુનીઆના મહાપણુ શહેર રતા આખા ઉત્તરોગી અન ધનાય હતા પણુ મુસનમાન નાદરાહો લ્લા પટોઆ ત્યા મુમમામ લેરી દાવન તે તે સ્થાનની બનાવી દીધી ફુનીઆના ખીજ દેનો પોતાની આખાદી તથા ઉત્તરોગમા આગમ વધતા ગયા અને મુસનમાનો તથા તેનાથી દનાએરી પ્રમ્લ લ્લાની ત્યા રહી અન કમે કમે વસાતી ચારી મુસનમાનાએ તો એજ પોતાનુ કર્તવ્ય માન્યુ હતુ કે હિંદુઓને ગુનામ બનાવના મોમાસ ખરરાનુ મુસનમાન રવા ન થાય તેરી ન્હન મ્ની ચરિર તો ના મુર્નિઓ લાગવી

ઇતિહાસ બતાવે છે કે મહમદબિન કાસમે સિંધમા રાસરમે પિંડો કમ્લને કમો ત્યારે ૩૦ ત્રીસ હજાર માણુએને કેલ્ડો તેમા હિંદુ રાજના મપેતા થાથા સાથે છ હજાર માણુએને મગદદમા ખનિકારની પામે મોમરી દીધા ખરીફે કેનમને ચેચી નાખ્યા, દના મમા દીધા અને રાજની લાલેજ જૈસિયાને પોતાના લગ્નીજને હવાને કરી ઉપગત મહમ મીન માસમન સિંધ લખી જણાવ્યુ કે કાફર હિંદુઓને માશી મદી પણુ આપવી ની બધાને માપી નાખો માત્ર એ લોકોને છવના રાખો કે જે મોટા દરજ્જાના રોય

મદમદે તેમજ ક્યું ૩ નિસ સુધી કનય કુમરી મદિરને દેકાએ મનીસા કરી કેદ કરેલા ને ગુનામ બનાવ્યા હિંદુઓની નુ દીમરીયુ અને બાળને લોડા કે ગુનામ બનાવી દીધા

મદમદમિન કાસમે મદમનાબાઈ સાથે ક્યું ત્યારે ૧૧ દળગ માલુમાની કનન કુ ૨૦ નિસ દળગને કેદ કર્યા તેમા ગળાની ૨ કુવરીઓ હતી તે ખરીદાની છત્વાને આધીન ન થઇ તે ગુન્દા બન ખરીદિ બન્ને કુવરીઓના સાથ કાપી નિવાયમા ચણાની દીધી આ સમયે મીર મદમદ માસમ લખે છે કે “એક કુવરીઓને ઘોડાના પનાણુ માથે દેરાડાથી બાધી આખા શહેરમા દસરડી અને પછી દળખા નદીમા તેની લામને દેકારી દીધી” નિધના ભાગીયા અને નુદાણા લોકો માટે મુસનમાન ગળગઓને એવો દુકમ હતો કે તેઓ સારા કપડા ન પહેરે ઘોડા પર મવાર ન થાય પગમા બોડા ન પહેરે અને તેની જાનને ને કોઇ ચોરી કરે તેના બાળ બચ્ચાને અમિર્મા બાળી નાખરા અને કોઇ પણ હિંદુ પોનાની ખોરા- કી પુરતુ રાખી બાળીના પૈસા બાદશાહેને આપી દીરે

તાલુમ આસીગ્નો મુસનિફ લખે છે કે કુતુબદીને બ્યારે મેગ કનગે ક્યું ત્યારે તમામ મદિરાની મનીસા બનાવી દીધી જેણે મુમનમાન ધર્મ કણુનન કર્યો તે બધાની કનન કરી તેણે કારીજર લીધુ ત્યારે તમામ મદિરાની મસીરા બનાવી અને પચાસ દળગ હિંદુઓને ગુનામ બનાવી ઉપાડી ગયો બખતીયાઝ ખીલજીને બ્યારે મિદાર કનગે ક્યું ત્યારે મેઝા બાલજોની કનન કરી ત્યા એક મહોરુ પુનકાનન મત્યુ, તેને વાચી શકે એવો એક પણ બાલજુ બાકી ન રહેવો જલાલુદીન ફરેજ ખીલજીએ લિનસામાધી હિંદુઓના માયીન દેવોની મૂર્તિઓ મગાની પોતાના કિલાના દરનાજમા નખારી કે જેને કચરીને હિંદુ મુસનમાનો જઇ શકે

અલાઉદીન ખીલજી ખલાન તગ્જ ફોજ સાથે ગયો ત્યારે પચ્ચર હુદયનો બની ધર્મને નામે બચકર કનય ચનારી મોનુ માદી હીગ માલેઝ મોની પમા નગેરે કરોડો રૂપિયાની મિનકત હુટમા એટવી બધી લઇ ગયો કે તે નર્જુવી ન જાય ૨૦ વિશ દળગ સુદર ભીઓને કેદ કરી પોતાની દાસીઓ બનાવી તે ઉપરાંત હળરો છોકરીઓ ઠામરાને ઉપાડી ગયો અનાઉદીન ધણો બનીમ બાદશાહ હતો કનન કરવી, બાળી નાખતુ એ તેને રમત વાત હતી જે કોઇ હિંદુએ બોળ તોનમા ધરતુ આપી ટે એમ જાણે તો તેનુ માસ તેના શરીરમાથી કપાનનાને તેનો દુકમ હતો અનાઉદીનના વખતમા કોઇ હિંદુ પૈસાદાર ન થઇ શકતો ખાના જેટનુ રાખી બાખી મધા પૈસા બાદશાહેને આપનાનો દુકમ હતો સારા આનદવાગ અને શ્રીમતોની ભીઓ મજુરી કરી પેઝ ભરતી

ફરેજશાહ બાદશાહ નજવા ગુન્દા બન અનિમા બાળી નાખતો કરનતથી ચીરી નાખતો આખો કાંડી નાખતો હુસોડીથી દાકમ લાગી નાખતો સાથ પચના પચમા લોડાની મેખો મગવતો જવના આમડી ઉનગડવતો એ બધી તો તેને રમત વાત હતી નગરકોટ (પગડ) તામે મ્યું ત્યારે મૂર્તિઓને તોડી તેના દુકમને ગામાસ સાથે મેગવી તુબગઓમા ભરી બાલજુ પુગરીઓના ગળામા લગમરી મધી બજારમા ફેગ્યા કોઇ પણ હિંદુ મૂર્તિની પૂજન ન મરી શકતો એક નખત તેને ખગર પડી કે દિલીમા એમ બાલજુ મૂર્તિની પૂજન

૨૭ છે અને તોતારના દિવસોમા બીજા હિંદુઓને પોતાને ત્યાં બોલાવે છે તુરં મૂર્તિ
 ૨ થી કાઢીશુને બોલાવે અને મુસલમાન થતા ફરમાનુ આજીશુ નાકશુ થયો એટલે તે
 ના હાથ પગ બાધી ખડોવી ચિતામા મૂર્તિ સાથે જીવંત બાળી નાખ્યો આવી રીતે તેણે
 આ ૮ કેકાણે હિંદુ અને શુદ્ધ મસ્જિદને તોડી નાખ્યા મૂર્તિઓ બાળી કે ભાગી નાખી
 અને પૂનરીઓને જીવંત નાખ્યા કે કતલ કર્યા જેસલમીરમા ૧૨૯૫૬ ના મુસલમાનોના
 હમના વખતે પોતાના લીંગની રક્ષા માટે ૨૪ હજાર સ્ત્રીઓએ અને ફિરાજશાહના હુ-
 મના વખતે ૧૬ હજાર સ્ત્રીઓએ આત્મહત્યા કરી હતી કારણુ પોતાને બ્રહ્મ અને શુવામ
 મનારી દેવાની તે સ્ત્રીઓને ધામતી હતી

તૈમુર પોતાના હાથે લખેલી મયફનમા લખે છે કે “મં હુકમ
 આપ્યો કે દેવપુરના ૫૦૦ કુટુંબને સિલ્લા કરી તેના બાળ
 મચ્છા સંકિને શુવામ બનાવના ભગનેર શહેર પામેથી દડ વસુધ કરના
 મે ફોજ મોકલી સીપાહીઓ કિલ્લા પર ચડી ગયા હિંદુ કાફર લોકો પોતાના મઠોનામા
 કમાડ બંધ કરી પેટી ગયા તેના બાળમચ્છા સંકિને મકાન સાથે બાળી નાખ્યા જે
 બચ્યા તેની મારા સીપાહીઓએ કતલ કરી એક કનાકમા દસ હજાર હિંદુ કાફરોના માથા
 ધાંધી જુના કર્યા માંડ લગજર દિલ્લી નજી પહોચ્યુ ત્યારે મે હુકમ આપ્યો કે જે મને
 તેને જીવના અને કતલ કરી જમના નદી ઉતરી મે લોહીનો ડિયો થેયો રજપુતો ખુન
 લાગા ડેરો બચનાની આગા નરહી સાથે પોતાના બાળમચ્છાના જુરા હાથ મેરડ લોકો
 કરગે એની ખાતી હોનાથી મકાનમા બંધ કરી બાળી નાખ્યા જીવંતોને અને પ્રગ્નને
 કતલ કર્યા બાકીના હજારોને કેદ કર્યા બીજે દિવસે મે હુકમ દીધો કે મુસલમાનોને
 જીવંત કરી બાકીના બધાની તનનારથી કતલ કરો તેમ કરવામા આનુ સચ્ચ મેખ અને
 ઉનમાતા મકાન ગિનાય તમામ મકાન જીવંત ૧૫ હજાર તુકેએ શરારે દિલી જીવંત
 અને શુકનારે આખી ફોજના તમામ સિપાહીઓ શહેરમા છુટી ગયા જીવંત કતલ કરવી
 એ શિવાય તેઓનુ બીજુ કામ ન હોતુ પદો દી દિલીમા રહેલો આજ મુધીમા મં
 લાખો કાફરોની કતલ કરી હજારો મારે તેજ કામ આનુ રાખવુ તેમજ એમ નિચારી મેરડ
 પર ચડાઇ કરી માગ સિપાહીઓએ તમામ તુકોની કતલ કરી તેનો માન અસમાન જુગી
 લઇ તેના બાકી છોકરોને કેદ કર્યા” તૈમુરે જજુના મગ્નને ક્ર કરી તેને મુસલમાન
 કરી ગામામ ખનરાનુ દલ

બાબરે સારો વાદલાદ કહેવાયો છે પણ તે લગાઇમા ચડ્યો ત્યારે સજુન જોવા માટે
 બાબરે બાગનો હતો તે વગાઇમા જે કેદીઓને હાથ કળો તેની કતલ પોતાના તજુની
 સામે કરેલો એક એક વગાઇમા ખુન અને વારોથી જખીન એટલી બધી કરાઇ જતી
 હતી કે તજુ તજુ વખત તજુની જગા ફેરવી પડતી હતી

અકબરના વખતમા પ્રથમના બાદલાદો જેની કતલ નહોતી થઇ પણ તેના મુમા
 ઓયે ધરે કેકાણે કતલો ચવારી હતી તુટો કરી હતી અને મસ્જિદ મૂર્તિઓ તોડી હતી
 સિંધ અમરોટના રાણા સિંદરાજની માદી, તેનો પિંડો મિસ્તસિંહ બના અશુરકામીમને

- આપી તે હાથ કરતી વખતે તેણે મંદિરો તોડ્યાં. દસસામનું દીન પોકાયું. શાહજીને મુલ-
- તાન લીધું ત્યારે ૭ થી ૭૦ વર્ષ સુધીના માણસોને કેદ કર્યાં શહેર હુટ્યું અને સંખ્યા
અંધ માણસોની કનક કરી હતી. તોપણ એકંદર અકબરની કારકીર્દી જુઓ કે રાક્ષસી ન
હોતી એટલું ખરું અને હિંદુ પ્રજા ઉપર તેને આગલા કાંઈ પણ બાદશાહ જેવું વેર
એર ન હતું.

મુસલમાની અમલે પ્રાચીન દલ્લરો વર્ગની જે જે કારીગરી હતી, કુદરતી દેખાવો હતા,
અમૂલ્ય પુસ્તકો સાંત્રો હતાં તે બધાં નષ્ટ કરી નાખ્યાં, ને વિરાટ નગર કનોજ કે જેમાં ત્રીસ
દલ્લર તો લેખોથિયોની દુકાનો હતી તે જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યું. મયુરાના એક
મહાન દેવળની તારીફ મદમદ ગીઝની પોતે કરે છે કે “અમર કાંઈ આતું દેવળ બનાવવા
છત્તે તો દસ કરોડ સોનામદાર ખરચ્યા છતાં પણ નહીં અને અથવા હાથ અને દુર્ભાગ્ય
કારીગરો. અળા આવે તો આતું દેવળ બનાવનાં ૨૦૦ બસો વર્ષ લાગશે. એ દેવળનાં વખાણ
કલમથી થઈ શકતાં નથી તેની જમી ઉનારી શકાય એમ નથી” એ ભવ્યદેવળને મદમદ
ગીઝનીયે પાઠી ભાંગી બાળી જમીન દોસ્ત કરી દીધું તે એટલા વાસ્તે કે તે કાફર હિંદુ-
ઓની કારીગરી હતી અને તેમાં તેની મૂર્તિઓ હતી. એ બિલસાનું ભવ્ય મંદિર ! જેનો ૧૦૫
ગજનો ધુમટ ૩૦૦ ત્રણેયો વર્ગે બન્યો હતો ને મંદિરને સમસુદીન અલનિમશે તોડી નાખ્યું.
શું થયું એ દલિજના શિવાલયનું ? જેની જનમાં માણેક અને પજા જોડાં હતાં. મશીક
કાફરે તે હુટ્યું અને તોડ્યું. તે જાળનમાં અમીરખુશરો લખે છે કે “એ વિશાળ મંદિર એટલે
હિંદુઓનું આ જગતમાં સ્વર્ગ કહી શકાય”. મંદિર તોડી પૂજારિઓનાં માથા કાપ્યાં.
લોહીની નદીઓ વહી. મહાદેવની તુટેલી મૂર્તિઓને મુસલમાનોના ઘોડાની કાતો વાગી.
આ જુઓનું વર્ણન શું લખવું ? હિંદુઓના આર્યોના દેશમાં એચ્છાને આવવાનો, કનક કર-
વાનો, હુટવાનો અને હિંદુઓની પાચમાથી કરવાનો શું હક હતો ? એ પ્રાચીન ભયકર
દસ્ય નગર આમળ રાખી હિંદુઓ હલ્ય હોય તો આપણા તે ધર્મ માટે દેશ માટે કપાઈ
મરેલા લાખો આર્યવંશીઓ બટોનો અને બાદઓ માટે અશુભોથી નીવાપાંચલિ આપત્તે, લખવું
અટકી જાય છે. કલમ સાક્ષી નથી. આ પ્રમાણે મુસલમાની અમલ સાચું રહ્યો અને અસ્ત થયો.

ગોરી વંશ.

ગિઝનીમાં મદમદશાહ ગિઝની રાજ્ય કરતો હતો. આ મદમદ ગિઝની સંવત
૧૦૨૫ની સાલમાં સુગરાતમાં આવેલ પણ સુગરાતનું રાજ્ય તેના હાથમાં આવ્યું ન હોતું.
આ બાદશાહના વંશવાળાના હાથમાંથી મદમદ ગોરીએ અથવા શાહજીની ગોરીએ
ગિઝનીનું રાજ્ય લઈ લીધું હતું. ત્યાંથી ગિઝનીનો બાદશાહ શાહજીની થયો. આ
શાહજીની સુગરાતમાં બ્રામજેના વખતમાં એ વાગ્યાની ગયો. તેમાં બીજો ફેરે દિલ્હીના
રાજા પુલરાજ ચાહાણને મારી સંવત ૧૧૯૪માં દિલ્હીનું રાજ્ય હાથ કરી તેમાં શાહજીની
પોતાની વતી કુતુબુદીન નામે એક સુલામ હતો તેને સુબો કરાવી દિલ્હીમાં રાખી
સ્વદેશ ગયો હતો. શાહજીની સંવત ૧૨૬૩માં અપુત્ર સુગરી ગયો. દિલ્હીના સુબા

કુતુબુદ્દીન દિલ્હિઆનનો પોતે બાંસાદ ઘર્ષ પડ્યો. તે અપુન હાનાથી અને તેના નગનો કાઠ નહિ હતો તેથી દિનીનું ગત્ય ખિવડવનના હાથમા ગયું

ખિલજી વંશ.

કુતુબુદ્દીનના ના પત્રી જલાતુદ્દીનના હાથમા ગત્ય આયુ તે પત્રી કેટલેક દિવસ જલાતુદ્દીનના ભત્રીજા અલાઉદ્દીને સ ૧૩૪૩ની આવમા જલાતુદ્દીનને મારી નાખી પોતે દિનીનો અમાદ થયો

ગત્ય જલુનો પ્રધાન માધવ દિની આસી અસીદખાનની દેશ બાની રાવેના વનમા જલુ ગત્યના હાથમાથી ગુજરાતનું રાજ્ય મન ૧૩૫૦મા વડ દિનીની માંગાન નીચે રાખ્યુ તે આગળ કરેનાઇ ગુ હે

આ અનાઉદ્દીને મનેક ડાહુને નિશુ છતરા મોકલ્યો હતો તે છતીનેઆના પત્રી પશુ નેર પામ્યો મનેક ડાહુે માદગાદના કારલાગી તથા તેના દિ ગનેરમા ગમ્યા અને અસીદખાનને ગુજરાતથી બોલાવીવીધો તે પછી માગધુ ગુજરાતના ગત્યેઉચ્ચ માયુ દ્યુ ગાયા ભત્રીરે મુનનમાનના હાથમાવી ચિતોડ પાધુ રીધુ ગમરેના જમાદએ નિશમાથી મુસન માનેને હાફી હાફા તેટલામા અનાઉદ્દીન મન ૧૩૬૩મા ગુજરી ગયો તે પત્રી આ કાહુએ અનાઉદ્દીનના પિંગ મુયાગદશાદને મારી પોતે ગત્ય પચારી પાગાને નિચાગ દ્યો પશુ તે ફા પો ની અને મુયારના મન ૧૩૬૪મા દિનીની ગાની મેર, તે પત્રી ગુજરાતની મુમેદારી કરાસી મનેક જમાતુદ્દીનને ગુજરાતમા મોકલ્યો તે મગયો તે પત્રી મનેદીનાગને મોકલ્યો સ ૧૩૬૪ થી તે ૧૮ મુધી વણા મુયાને ફેફા કરી મે આ પશુ ગુજરાતમા તેમજ દિનીમા મગ. ઉગી તેમા મુયાગદશાદને મારી મનેક ડાહુ દિનીની ગાનીએ ચડી મેરો અને દેનગદેદીને પોતાના વગમા આ નરકિ જમગાધી ગતી આ ગમ.મા ખિવડ નશની સમાપ્તિ થઇ અને તવનખ વગના હાથના દિનીનું દિલ્હિઆનનું અને ગુજરાત માંગ કનુ ગત્ય ગયુ મન ૧૩૬૮ પત્રી મે ૨૧ ડાહુના હાથમા ગત્ય ગયુ તે મન ૧૩૭૦મા તવનખ નશ આ પો

તઘલખ વંશ.

મુયાગદશાદ ગુજરી ગયા પત્રી મનેક ડાહુ દિનીનું ગત્ય દ્યારી મેર પત્રી અમીર ઉમરાવોએ ડાહુને જાદી એ મુવતાન મહમ તવનખ મીને મદા પનામી સદાર હતો તેને દિનીનો માંશાદ હાવી મન ૧૩૭૦મા ગાની મયાજા એ નખન ગુજરાતમા ચાઇ રી ફતેહ મેગી પાઠો દિની ગયો સારે ગુજરાતની મુમેદારી મનેક મુકનીનને આપી રાખી ગયેન પશુ ગુજરાતના રાજ્યે નગવો કરાં તેથી ચીડાન ગુજરાત આસીને લુનાગદને ઘેરો ધાવો ગોડળને પાંર લકાઇ થઇ તેમા આ શાદની દાગ થઇ તેથી પાઠો ફરી દિની ગયો ૫૮ ૨૧ રાજ્ય નુ ઘણા વણા મુયાની દેગ તી રી ગુજરાતમા મોલતો હતો પશુ ફા પો નહિ અને આખર મન ૧૪૨૮ની સાવમા

ગુજરી ગયો તે પછી તેનો પિત્રે કિરોજગાદ ગાદીએ બેઠો.

કિરોજગાદ ઇસીસન ૧૩૭૨ સવન ૧૪૨૮મા કિરોજગાદીએ બેઠો તેણે કુટુમખાનને ગુજરાનનો મુખો ઠરાવી મોકલ્યો તે દિવસેજેને લખેલો રહ્યો એટલે દિવસ ગતિના એક સરદારને મુજકખાન નામ ઠરાવી તેન ગુજરાનની મુખાગિરી ઉપર મોકલ્યો તેણે ગુજરાનમા આવી ગમ્મને વશ કર્યો દિવસે લોકને વટવાની તેના ઉપર ધણો જીવમ કર્યો અને ગુજરાનમા ગમ્મવાની જમાની પોતાના નામના મિકકા પડાયા કિરોજગાદ ૨૫ વર્ષ ગાદી બોગરી સન ૧૩૯૭ સંવત ૧૪૫૩ની સાનમા ગુજરી ગયો તે પછી એક અમીર મુખુ ઇકમાયખાન હતો તે ગાદીએ બેઠો.

મુખુ ઇકમાયખાન સન ૧૩૯૭ સવન ૧૪૫૩ મા ગાદીએ બેઠો તેણે ૧૦ વર્ષ કિરોજીનુ ગમ્મ કર્યું અને તે પછી ગુજરાનથી મુજકખાન કિરોજી જઈ પોતે તખ્ત ઉપર ચડી બેઠો અને મુખુ ઇકમાયખાનને મારી કાઢ્યો મુજકખાન ઇસીસન ૧૪૦૭, સવન ૧૪૬૩મા ગાદીએ બેઠો આર વર્ષ રાન્ય કર્યું અને ઇસીસન ૧૪૧૧ સવન ૧૪૬૭ મા ગુજરી ગયો તે પછી અદમશાહ તખ્ત ઉપર બેઠો.

અદમશાહ બાદશાહ ઇસીસન ૧૪૧૧ સવન ૧૪૬૭ મા કિરોજીની ગાદી ઉપર બેઠો ૩૦ વર્ષ રાન્ય બોગરી ઇસીસન ૧૪૪૩ સન ૧૪૯૯ મા ગુજરી ગયો આ બાદશાહે પોતાના વખતમા ગાદીએ બેઠો પછી ગુજરાનમા આવી ઇસીસન ૧૪૧૧ સવન ૧૪૦૭ મા અમદાવાદ વસાન્યુ અને ત્યાં ગુજરાતના રાન્યની આપના કરી, પોતે ત્યાંજ રહ્યો આ પહેલા ગુજરાનની ગમ્મવાની પાટણમા હતી.

આ સાનમા કિરોજગાદે બેઠો કર્યું અને ત્યાંથી લાગ્યો તે જુનાગઢ ગયો તે પછીનાં અદમશાહ કોજ લઈ ગયો જુનાગઢના રામને છતી ખડણી બેસાડી પછી પાટણ જઈ મોમનાથનું મહેલુ બુટ્યુ દિવસે લોકને વટવાના માથા ત્યાંથી પાછો ફરી અદમશાહ વસાન્યુ દક્ષિણ પાધુ છતી લીધુ કુમરપુરમા રાવજ રામ તથા મુદેવખડમા મુદી કોટાના રામ વગેરે ઉપર ખડણી બેમારી પાછો અમદાવાદ આવી ગુજરી ગયો તે પછી તેનો પિત્રે મહમદશાહ ગુજરાતની ગાદીએ બેઠો તથાજ વશના બાદશાહે ધણે ભાગે ગુજરાતમાજ રી કિરોજીનુ રાન્ય કર્યું છે અને કિરોજીમા તે મુખા રાખી ત્યાંની વહીવટ સવાનના અદમશાહ પછી કોઈ કિરોજી ન્યુ નથી.

તે પછી મહમદશાહ ઇ ૧૪૪૩ સવત ૧૪૯૯મા ગાદીએ બેઠો ૯ વર્ષ રાન્ય બોગમ્યુ ઇ ૧૪૫૨ સન ૧૫૦૮મા ગુજરી ગયો આ બાદશાહ અનિ શાસો અને ઇસાસી હતો તેના વખતમા લડાઈ થઈ નથી આના ગુજરી ગયા પછી તેનો કિરોજી કુટુમશાહ ગાદીએ બેઠો.

કુટુમશાહ ઇસીસન ૧૪૫૨, સવન ૧૫૦૮ મા ગાદીએ બેઠો આઠ વર્ષ રાન્ય કર્યું અને ઇસીસન ૧૪૬૦ સવન ૧૫૧૬ મા ગુજરી ગયો આ બાદશાહના વખતમા માળનાનો બાદશાહ ગુજરાન ઉપર ચડાઈ કરી આવ્યો પરંપર લડાઈ થઈ પણ અતે સવાદ.

કરી અને દિલુરામજી સાથે લડના લાગ્યા મેરાડના ગણા કુલા સાથે યઝાઈ આદરી ગણે કુબે ૨૨ શહેરોને ૩૨ કિલ્લા બાધ્યા હતા તેને પણ બે વખત હતાઓ હતો આ કુતુબશાહ શુજાયા પત્રી તેનો ઝડપી ફાઉન્ડશાહ ગાદીએ બેરો

ફાઉન્ડશાહ ગાદીએ બેરો પછી ઘણા અધરિત કર્મ કરના મડ્યા તેથી કુવ અમીર ઉમરાવ એક થઈ એક માસમાજ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકી તેના ઓરમાન ભાઈ મહમદશાહને ગાદીએ બેસાડ્યા

મહમદશાહ બેગડો ઇ ૧૪૫૬ સ ૧૫૧૫ની સાલમા દિલીના તખ્ત ઉપર બેરો પત્રી દિલીમા મુબો રાખી પોતે તુરત શુજરાતમા આરી રહ્યો પર વર્ષ રાજ્ય ભોગરી છત્રીનત ૧૫૧૧ સત ૧૫૬૭મા શુજરી મરો આ બાદશાહે જુનાગઢ, આપાનેર એ બે ગઢ છતા અને પોતાને તામે કરી ખડણી બેસારી તેથી બેગડો (મે ગડો) કહેનારો

તેજી સવત ૧૫૨૪ છત્રીસત ૧૪૬૮ સૌરાષ્ટ્ર ઉપર યઝાઈ કરી પોરનદરના રાણાપર પોતાની ખડણી બેસારી હતી

મહમદ બેગડો છત્રીસત ૧૪૭૦ સવત ૧૫૨૬મા ફરીને સૌરાષ્ટ્ર ઉપર યઝાઈ કરીને જુનાગઢ આની રાહ માડનિકને પકડી કેદ કરી જુનાગઢમા બાદશાહી અમનદાર મુબી માડનિકને લઈ અમદાવાદ આ રો માડનિકને વટવાની મુસનમાન ખેરો અને તેનુ નામ ખાનગઢાન પાડ્યુ આખર માડનિક અમદાવાદમા શુજરી ગયો તેની વચ્ચે ટાલ પછુ અમદાવાદમા છે જુનાગઢ પામે એક મુન્તકાનાદ નામે એક નવો કિન્નો બાધ્યા અને તેમા મૈયદ અને મુસનમાની કસમાની લોડને લાવી રાખ્યા સત ૧૫૨૮ મા સિધ અને કચ્છ દેશ ઉપર યઝાઈ કરી, આ બન્ને દેશ છત્રી લીધા સિધમાથી જડેજ રાયવણુજને કાન્યા તે કચ્છમા આની જટ લેકિને કાઢી રિપરા ગામમા રહ્યા પાછા ભરતપુર જઈ ત્યાંનુ રાજ્ય હાથ રી ત્યા રહ્યા અને વનસાડના ચાચિયા લોકને નશ કર્યા

મહમદબેગડો ઇ ૧૪૮૪ સત ૧૫૪૦ની સાલમા આપાનેરના નાનજા ફગાયાને મારી આપાનેર વીધુ અને તે પત્રી ઉમરાવે આવી ફટાયાના વશમાના રાનન રાગને અમદાવાદ લઈ જઈ કેદ રાખ્યા હતા પણ તે તેને આધીન ગયા એને છોડ્યા તેની પાછા ઉમરાવે ગયા તેના નશમા ભાનગવજી ભાનગર નસા યુ છત્રીસત ૧૫૦૩ સત ૧૫૫૬ મા શીરગી નોક શુજરાત ડકિ વસા આ યા મહમદશાહે તુર્કમાનના ગાલદશાની મંદ લઈ તેને હગવી પાછા કાઢ્યા અને પત્રી મીછ વાગ દિન આગળ નડાઈ થઈ તેમા પણ તે લોકોને પરાજય થયો તે પત્રી મહમદશાહ શુજરી મરો અને તેનો પિરો મુબકશાહ ગાદીએ બેરો

મુબકશાહ ઇ સ ૧૫૧૨ સત ૧૫૬૭ મા ગાદીએ બેરો ૧૫ વર્ષ રાજ્ય રું અને ઇ ૧૫૨૬ સત ૧૫૮૨મા શુજરી ગયા તે પછી તેનો પિરો સિકર

લીધો હતો તેથી દિલ્હીતરે જાડુ થોડો પ્રદેશ ત્રેલો હતો. પરંતુ મોગલવંશી અકબરે શુદ્ધિ અને આકુબગથી પાછી સાર્વભૌમ સત્તા સંપાદન કરી હતી.

મોગલ વંશ

સમરકંદના બાદશાહ તૈમુરચંગ સંવત ૧૩૯૮માં મહમદ તથકબના વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં ચડાઇ કરી આવેલ પણ ફાત્તે નહિ તેથી પોતાને સ્વદેશ પાછો ગયો હતો. આ બાદશાહની સાત પેઢીમાં નીચે પ્રમાણે પુરૂષો થયા. ૧ તૈમુર. ૨ મીરનશાહ. ૩ સુલતાન મહમદ. ૪ અબુલુખેન. ૫ અમર. ૬ બાબર. ૭ હુમાયુ. ૮ અકબર.

બાબર, આ વંશના છઠ્ઠા પુરૂષ બાબર બાદશાહ ઈસ્વીસન ૧૫૨૬ સંવત ૧૫૮૨ ની સાલમાં તથકબ વંશના બહાદુરશાહના વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં આવી દિલ્હીમાંથી તથકબ વંશને ઉઠાડી મુઘી દિલ્હી હાથ કરી તખ્ત ઉપર બેઠો. બાબરને સંવત ૧૫૮૪ની સાલમાં મેવાડના મહારાણા સાંગા, બેઘપુર જયપુર વગેરેના રાજાઓ સાથે આત્રા પાસે સિદ્ધિના મેદાનમાં જબરી લડાઇ થઇ તેમાં ઘણી ખુવારી પડી બાબર જીત્યો. તે પછી ચંદેરી અથોધ્યા બિહાર તને બંગાળા જીત્યું તે બાદશાહે હિંદુસ્થાનનું ૧૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઈસ્વીસન ૧૫૩૬ સંવત ૧૫૯૨માં ગુજરી ગયો. તે પછી હુમાયુ ગાદીએ બેઠો.

હુમાયુ, બાદશાહ ઈસ્વીસન ૧૫૩૬ સંવત ૧૫૯૨માં ગાદીએ બેઠો. ૨૦ વર્ષ રાજ્ય કરી ઈસ્વીસન ૧૫૫૬ સંવત ૧૬૧૨માં ગુજરી ગયો. ત્યારે સૈરાપુર ગુજરાતનું રાજ્ય તથકબ વંશના હાથમાં હતું. આના વખતમાં ચુનારના સૈરશાહ અને જૈનપુરના પદાગ્રોએ બળવા કર્યા હતા.

ગુજરાત સૈરાપુરનો બાદશાહ બહાદુરશાહ હતો. તેણે પ્રધાલીમ લોહીના કાકાની મદદે જઇ હુમાયુ સામે લડાઇ કરી. તેમાં હુમાયુ જીત્યો. તે પછી ચાંપાનેરનો હંગરી કિશ્નો જીતી ધત્તું ધન મેળવ્યું હતું.

સંવત ૧૫૯૫માં સૈરશાહ પદાણુ સાથે બાબરને સંવત ૧૫૯૫માં અને ૧૫૯૭માં લડાઇ થઇ. બેઘ બખ્ત બાબર હાર્યો મદદ મેળવવા ધણે ઠેકાણે ફર્યો પણ મદદ મળી નહી. તે અરસામાં સૈરશાહે દિલ્હી પોતાના તાબામાં લઇ ગાદીએ બેઠો.

હુમાયુ લાહોરથી નિરાજ થઇ સિંધ ગયો. ત્યાં તેની રાણી હમીદાને જેરે સંવત ૧૫૯૮માં અકબરનો જન્મ થયો. ત્યાંથી છતાંનના બાદશાહ પાસે મદદ માગવા ગયો.

સંવત ૧૫૯૫ થી સંવત ૧૬૧૦ સુધી ૧૫-૧૬ વર્ષ સુધી દિલ્હીનું રાજ્ય પદાણુ વંશના સૈરશાહ સાલીમશાહ અને આલિદશાહના હાથમાં રહ્યું હતું.

સંવત ૧૫૧૨માં હુમાયુએ છતાંનના બાદશાહ તમરપેની પાંચેથી શીવાધર્મ પાળવાની શરતે ૧૪ હજાર સ્વારની મદદ મેળવી દિલ્હી જતી લીધું. તે પછી છ મહિનામાં પોતાના મહેલની આસપાસ પદાણુની સીડી ઉપરથી પડી જતાં મરણ પામ્યો હતો. હુમાયુ ૧૫-૧૬ વર્ષ બહાર રખાયો.

અકબરબાદશાહ, દિલ્હીના રાજ્ય ઉપર ધ્વંસીસન ૧૫૫૬ સંવત ૧૬૧૨માં બેઠો, તે વખતે તેની ઉંમર તેર વર્ષ, ચાર મહિનાની હતી. તેથી રાજ્યકારભાર ખાનખાના નામનો દુમાયુના વખતનો મોટો સરદાર ચલાવતો. તે એટલો જાણે જોરાવર થઈ ગયેલો કે અકબર તેનાથી કંટાળી દિલ્હી ચાલ્યો ગયો. અને સંવત ૧૬૧૬ની સાલમાં પોતાના હાથમાં બંધી સત્તા લીધી. ૧૮ વર્ષની ઉંમરમાં અકબરે આખી સત્તાનતનો ભાર ઉપાડી લીધો. તેણે કોમ કોમ વચ્ચેનો બેદ જોવા વિના મોટા મોટા હોદા લાયકાત પ્રમાણે હિંદુ મુસલમાન બધાને આપવા માંડ્યા. પૂર્વમાં જૈનપુર, ગ્વાલીઅર અજમેરના કિલ્લા હાથ કર્યા. માળવા પહાણ બાદશાહોના તાબામાં હતો, તેને ઇ. સ. ૧૫૬૧માં તાબે કર્યો અકબરે જયપુર અને જોધપુરનાં રાજાઓની કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા હતા.

ચિતોડના મહારાણા સાથે ધોર લડાઈ થઈ કેસરીયાં કરી લડવા નિકળેલા હજારો રજપુતો મુસલમાનોને હાથે કપાઈ ગયા. એ કપાઈ ગયેલાઓની જનોાઈઓ તોળનાં જગા સાડીચમેતેર મણુ થઈ હતી. રાણા પ્રતાપસિંહે છેવટ સુધી ટેક રાખી પોતાના બાપના નામથી ઉદયપુર શહેર વસાવી ત્યાં રહેવા લાગ્યા.

સંવત ૧૬૨૮ ની સાલમાં ગુજરાત આડી અકબરે અમદાવાદને ઘેરો ઘાલ્યો. તખલખ વંશનો છેલ્લો બાદશાહ મુજફ્ફરશાહ ત્યાંથી નાઠો, તેને અમીર છત્રીમહમદખાને અકબરશાહને નમી શહેર મોંપી દીધું. એટલે ગુજરાતના મુલકનો ધણી અકબર થયો. મુજફ્ફરશાહ હાથ આપ્યો પણ અસ્તિદાન આપી છુટો કર્યો. એજ સાલમાં બંગાળ તથા બિહાર અકબરે જીત્યા.

ગુજરાત કાઠીઆવાડના કુલ રાજાઓ અકબરને તાબે થયા. એ રીતે ગુજરાતનું રાજ્ય હાથ કરી મિરજાં અજીઝ કોકાને ગુજરાતનો સુબો નીમી ગુજરાતમાં રાખ્યો. મિરજાંનું બંડ બંધ પાડવા અકબર વડોદરે ગયો બંડ બંધ પડ્યું. પાછા અમદાવાદ આવી બદોખરન કરી ધ્વંસીસન ૧૫૭૩માં પાછો આગ્રે ગયો. હિંદુસ્થાનમાં રાજ્ય કારભાર ચલાવવાના ઇનસાફના કેટલાક કાપદા તથા પ્રબંધ અકબરે બાંધ્યા હતા.

મુજફ્ફરશાહે ફરીને બંડ કર્યું ત્યારે ધ્વંસીસન ૧૫૮૩ સંવત ૧૬૩૬ માં મીરજાખાનને લરકર લઈ ગુજરાત મોકલ્યો. સરખેજને પાદર ધોંગાલું થયું મુજફ્ફરશાહ ભાગી ખંભાત ગયો. મીરજાં સંવત ૧૬૪૦ માં ફરીને મુજફ્ફરશાહ પાછળ ગયો. મુજફ્ફરશાહ રાજપીપળાના પહાડમાં નારી ગયો. અને લાંચી પાટણ આપ્યો પણ ફાંચો નહિ. પછી કાઠીઆવાડમાં નવાનગરના જન્મ પામે આવી રહ્યો.

ધ્વંસીસન ૧૫૯૧ સંવત ૧૬૪૭માં અજીઝ કોકાને ફરી ગુજરાતનો સુબો હરાવી દિલ્હીથી અમદાવાદ મોકલ્યો. મુજફ્ફરશાહ નવાનગરમાં જઈ રહેલો છે એવા ખબર મળતાં ધ્વંસીસન ૧૫૯૨ સંવત ૧૬૪૮ની સાલમાં અજીઝ કોકાએ નગર ઉપર ચડાઈ કરી. આ

ખપર પડતાં મુજફ્ફરશાહ નગરથી નિકળી જુનાગઢ ભાગી ગયો. અહીં કોકાને રસ્તામાં ખપર પડી કે તે જુનાગઢ ગયો છે એટલે તે જુનાગઢ ઉપર ચાલ્યો.

સંવત ૧૬૪૮માં જુનાગઢ હમીદખાન ગોરીના દિકરા દોલતખાનના હાથમાં હતું તેનો ભાઈ ગોંડલમાં રહેતો હતો. અને ગોંડલને જાગીરમાં ખાતો હતો. અહીં કોકા પહેલાં ગોંડલ આવી દોલતખાન ગોરીના ભાઈ સાથે લડાઈ કરી ગોરી વંશના અમીર તથા તેના માણસોની કતલ કરી સાંધી જુનાગઢ તરફ ચાલ્યો.

ગોંડલમાં પોતાનો ભાઈ મરાણાના ખપર સાંભળી દોલતખાને દહેરાન ખાઈ મુજફ્ફર શાહને નંસાડી મૂક્યો અને પોતે અહીં કોકા પાસે સામે આવી નખી જઈ રજુ થયો. અને કહ્યું જે મુજફ્ફરશાહ ગિરનારનાં વનમાં હતો સાંધી ભાગી ધ્રોળ તરફ ગયો છે. પછી અહીં કોકા તેની પાછળ ગયો. ધ્રોળ જઈ મુકામ કર્યું.

ધ્રોળની સખાને નગરથી જામ અને તથા જમો આવ્યા અને ધ્રોળને પાદર ધોવાણું થયું. જામ અને મરાણા. મુજફ્ફરશાહ હાથ આવ્યો તેને મારી નાખ્યો. અને નવાનગર ઉપર કુચ કરી.

મુજફ્ફરશાહને આશરો આપ્યો અને ધ્રોળને મદદ કરી તેથી અહીં કોકા નવાનગર ઉપર આવ્યો. સના જામ સાથે ભુચરમોરીની લડાઈ થઈ. અને આખરે સના જામને ખસી માર્ગ દેવો પડ્યો. અહીં કોકાએ નવાનગર હાથ કરી બાદશાહી વાપડો યાદવી ચાણું મુકી પાછો અમદાવાદ આવ્યો. કોકાએ પોતાના દીકરામાંના એકને જુનાગઢ તથા મોરદ અને એકને અમદાવાદ એ રીતે બે સુબા બનાવી પોતે દિલ્લી ગયો.

નવાનગર હાથથી ગયું એટલે જમો જામ અકબરશાહ પાસે ગયા. ૬ માસ રહ્યા. બાદશાહની ફેરજ બેજા જઈ બે કિલ્લા હાથ કરી આવ્યા તેથી અકબરની મહેરબાની થઈ. નગર પાછું મેપિવા તથા બાદશાહી ચાણું ઉઠાડી મુકવા ગુજરાતના સુબા ઉપર ફરમાન લખી આપ્યું. તે લઈ જમો જામ નગર આવ્યા. ઇસ્વીસનની ૧૪મી સપ્ટેમ્બર કાશ્મીરમાં હિંદુ રાજાઓનો નાશ થઈ ગયો હતો. તે દેશ સન ૧૫૮૬માં અકબરે પોતાના તાબામાં કર્યો. સન ૧૫૯૨માં સિંધ અને સન ૧૬૯૫માં અહમદનગર બીજાપુર અને ગોલકોંડાના કિલ્લા હાથ કર્યાં. શર રમણી ચાંદખીખી સાથે ચોર મુદ્દ મધુ પછી તેના અદરના પુટવાથી દગો થયો બીજી મરાણી.

અકબરને પોતાના શાહબદા સહીમ (જહાંગીર) સાથે અલખનાવ હતો પણ મરવા પહેલાં સંપ થઈ ગયો હતો અને પોતાને હાથે તખ્તનસીન કર્યો હતો. અકબર ૪૯ વર્ષ રાજ્ય ભોગવી સંવત ૧૬૬૧ના કર્તિક વદ ૧૪ને રાજ મુજરી ગયો.

અકબર આખા જર્મમાં ૭ મહિના માંસ ખાતો ન હતો કચેરીમાં હમેશા ગંગાજળ પીતો હતો. ગોવધની સપ્ત મનાઈ કરી હતી. રાત દિવસ મગી ૩ કલાક ઉંડતો હતો. તેના

અમલમાં સા. પોતપોતાનો ધર્મ પાળી શકના. તેને અદાર સુખા હતા. તેના લશ્કરનો પદાવ પ માઇલ જમીન રોકતો હતો. તે ઘણીવાર સિદાસન નીચે બેઠીને અથવા ઉભા રહી પોતાની પ્રભને ઇન્સાફ આપતો. તુળસીકૃત રામાયણના કર્તા તુળસીદાસ અકબરનાજ વખતમાં થયા છે. અકબર પછી તેનો દીકરો જહાંગીર ગાદીએ બેઠો.

જહાંગીર બાદશાહ ઇસ્વીસન ૧૬૦૫ સંવત ૧૬૬૨માં ગાદીએ બેઠો ૨૧ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇસ્વીસન ૧૬૨૬ સંવત ૧૬૮૩માં સાઠ વર્ષની ઉંમરે કાબુલથી કાશ્મીર અને ત્યાંથી લાહોર આવતાં રસ્તામાં દમના દરદથી મુજરી ગયો. આ બાદશાહના વખતમાં આઠ સુખા મુજરાત કાઠીઆવાડમાં આવ્યા હતા. તે પછી શાહજહાન ગાદીએ બેઠો.

શાહજહાન ને અલ્લાહિક મકાનો બાંધવાનો બહુ શોક હતો. તાજમહાલ નામના આરસ પાણના કુંદર રોજમાં ૪ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા. આશ્રમાં મોતી મંચુદ, દિલીમાં જુમામસ્જીદ, સાડા ૭ કરોડ રૂપિયાનું મયૂરાસન વગેરે તેણે બનાવ્યાં હતાં. આ બાદશાહ ઇ. સ. ૧૬૨૬ સં. ૧૬૮૩માં ગાદીએ બેઠો. ૩૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ. ૧૬૫૮ સં. ૧૭૧૫માં ઔરંગઝેબે દગાથી કેદ કર્યો અને સન ૧૬૬૬માં મુજરી ગયો. આ બાદશાહના વખતમાં બાર સુખા મુજરાતમાં આવ્યા હતા અને તેના તાબામાં સૌરાષ્ટ્ર હતું. તે પછી

ઔરંગઝેબ અથવા આલમગીર બાદશાહ ઇસ્વીસન ૧૬૫૮ સંવત ૧૭૧૫માં પોતાના પિતાને કેદમાં રાખી પોતે ગાદીએ બેઠો. ૫૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. સન ૧૬૭૯માં ઉદયપુર ઉપર ચડાઇ કરી હતી. આ ધર્મી બાદશાહે બહુ જીવન કર્યો હતો. હમેલી કરેલી નામનો મુસાફર લખે છે કે “૧૬૯૫માં ગલગલામાં પડેલી જાવણીમાં દસ લાખ માણસો હતાં. ૩ માઇલ જમીનમાં તે બાદશાહ અને તેના શાહજહાનનાં લંબુઓ હતા. બાદશાહે ૭૮ વર્ષની ઉંમરે મેં જીયો હતો. તેનું કદ ન્હાનું, શરીર દુબળું, કમર નબેલી, નાક લાંબું, મુખ ગોળ, સફેદ સાદાં કપડાં, પાધ-ડીમાં એક મોઢું પાનું (પલા) જડેલું હતું. ચક્ષુમાં વિના વાંચી લખી શકતો. અને પ્રુથ મિળતો હતો. આના વખતમાં શિખના ગુર ગોવિંદસિંહ સન ૧૬૭૫માં થયા હતા. ઇ. ૧૭૦૮ સવન ૧૭૬૫માં મુજરી ગયો. આના વખતમાં ૧૦ સુખા મુજરાતમાં આવ્યા હતા તે પછી મહમદ મોઆઝમ ગાદીએ બેઠો.

મહમદ મોઆઝમ (ઉર્ફે બહાદુરશાહ) આ બાદશાહ ઇ. ૧૭૦૮ સંવત ૧૭૬૫માં ગાદીએ બેઠો. ૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને. ઇસ્વીસન ૧૭૧૩ સંવત ૧૭૭૦ માં મુજરી ગયો. આના વખતમાં એક સુખો મુજરાતમાં આવ્યો હતો. ને પછી જહાંગીરશાહ ગાદીએ બેઠો.

જહાંગીરશાહ, આ બાદશાહ ઇસ્વીસન ૧૭૧૩ સંવત ૧૭૭૦માં ગાદીએ બેઠો. ૨ વર્ષ રાજ્ય બોગવી ઇસ્વીસન ૧૭૧૫ સંવત ૧૭૭૨ માં મુજરી ગયો. આના વખતમાં એક અમલદાર સૌરાષ્ટ્ર મુજરાતમાં આવ્યો હતો. તે પછી ફર્રુખશીઅર આવ્યો.

ફર્રુખશીઅર બાદશાહ ઇસ્વીસન ૧૭૧૫ સવન ૧૭૭૨માં ગાદીએ બેઠો. તેણે શિખોના બંદે શરને ૭૪૦ માણસો સાથે પકડી નિલ્લી મોકલ્યા. બંદે શરને લોટાના

પાળરામાં કે મોં બીજા શિખોની તેની સામે કતન મરી તેના માથા બાના પર ચઢ્યા બદે ગુરના એક નિર્દોષ બાળકને તેની સન્મુખ ચીસી તેનું કોણુ બદે ગુર ઉપર ફેંક્યું અને પછી તેને પોતાને ધમધમતા ચિખિયાથી મારી નાખ્યો. જ્યાં શિખો પોતાના ધર્મથી ચળિત થયા નહીં આ બાદશાહ નેધપુરનાળા અજ્ઞાતિસંદની ખિરી સાથે પરખો હતા. ૬ વર્ષ ગાદી બોમરીને છત્રીસન ૧૭૭૧ સન ૧૭૭૮માં આ બા શાહ ગુજરી ગયો તેજે ગુજરાતનો સુમો ફર પો નથી તે પછી ફરીઉશાહ ગાદીએ બેઠો.

ફરીઉશાહ, ફરીઉશાહ છત્રીસન ૧૭૨૧ સન ૧૭૭૮માં ગાદીએ બેઠો, ચાર માસ ગાદી બોમરી તે પછી બીજો શાહજહાન બેઠો.

શાહજહાન બીજો, ચાર માસ ગાદી બોમરી મરણ પામ્યો તે પછી મહમદશાહ ગાદીએ બેઠો.

મહમદશાહ, છત્રીસન ૧૭૨૨ સન ૧૭૭૮માં ગાદીએ બેઠો. ૩૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું આ નાદશાહ એસ આરામમાં મમ મહેતો તેથી મરાઠાનું બેર વધતું ગયું નર્મદાતટ સુધી તેઓનો પેઠો વાગના લાગે બાદરાન પેરના પોતાનું સૈન્ય નિયમિત મરી માળના બુદેનખડમાં થઈ દિલ્લી સુધી આની પહોંચ્યો મહારાજા હો ૨ અને રાણાજી સિધીયા તેના મોટા મેનાધિપતિ હતા તે અરસામાં ધરાનનો બાદશાહ નાદીરશાહ દિલ્લીપર ચડી આ યો ૭ મ્લાક કતન ચનાથી એક લાખથી વધુ માણુમાની મતન મરી અને કેટલેક ઠેકાણે અમિ લગાડી દીધી બાદ મહમદશાહના રદનથી અટકે. ૫૮ વિસ દિલ્લીમાં રહી સિતેર કરોડ રૂપિયાનો માન લઈ ગયો ૭ કરોડનું તે એ મતખેતાઉસ (મયરાસન) હતું મહમદશાહ છત્રીસન ૧૭૫૨ સન ૧૮૦૮માં ગુજરી ગયો આ બાદશાહના વખતમાં ૬ મુખા ગુજરાતમાં આવ્યા હતા તે પછી અહમ શાહ ગાદીએ બેઠો.

અહમદશાહ, છત્રીસન ૧૭૫૨ સન ૧૮૦૮માં ગાદીએ બેઠો. ૬ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને છત્રીસન ૧૭૫૮ સન ૧૮૧૫માં ગુજરી ગયો આના નખતમાં એ સુમો ગુજરાતમાં આવ્યો હતા તે પછી આનમગીર ગાદીએ આવ્યો.

આનમગીર બીજો સવત ૧૮૧૫માં ગાદીએ બેઠો આના નખતમાં સવત ૧૮૧૮માં અહમદશાહ દુરાની દિલી પર ચડી આવ્યો વ નજા અને મયુરામાં મતનો ચનારી કેટલીક લુટ લઈ રદેશ આવ્યો સવત ૧૮૧૮માં બાદરાન પેરના પિરા રધુનાથ ભે મોગા સૈન્ય સાથે ૧ મહીનો સુધી દિલીને વેરો વા પો છેરો બા શાહે વરાગા ઉધાડયા અને મરાઠાઓએ દિલી તામે કર્યું એ ખખર અહમદશાહ દુરાની ને મળતા દિલ્હીમાં પર ચડી આવ્યો મરાઠાઓ સાથે ઘુમ્મ યુદ્ધ થયું આ લડાઈમાં બે લાખ ઉપર માણુમા માર્યા ગયા મરાઠાઓ હાર્યા અશમ શાહ દુરાની જીયો પણ તેથી તેને લાલ માધપાપુ થયો નહિ તેથી પોતાને દેશ આવ્યો ગયો આનમગીર ૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

માહ આલેખ, મન ૧૭૫૫માં નામની ગાદીએ મેંડા તે સ્વક વડે પ્રયાગમાં ગ્લે
લાઈ દિ રીમા નજીમુદ્દીનની મત્તા આવતી હતી તેમજી મેંડા એટલે શાદ આતમે બાના
પેશાની મદ લઈ દિની દાય કર્યું તે પછી ગુલામ કાદરે આદલાદની આખો દોડી દિને
હુમ્મો એ ખમર માદાનું સિધિયાને ચના દિની પર ચડી આવો ગુલામ કાદરે પછી
શુરી દાયનમાં મારો સિધિયાએ બાગાદને કિંદામાં કમળે કરી બધ પોતાનો કમળે કરી
પેમાનો દરેકે ફરનો તે નક સાવી લો. એક અગ્રેક કોઈ લઈ દિની પટોચો બા
માદને પેનગન મધોરી આપ્યું દિનીમાં બાના પેશાની સર્વોપરિ મત્તા જનમી સન ૧૭૩
નન ૧૮૦૦થી મુમનમાની ગ ત્ય અન્ત પામ્યુ અને મગાનુ નન દિ રીમા મલ્ય

મરાઠા રાજ્ય.

શિનાજી છત્રપતિ, મરાઠા ગત્યના આપક છે તેમનો જન્મ સ ૧૬૮૩માં થયો
હતો તેમની જાતી સગા અને તબાકમાં હતી તેઓ દાદાજી મહેન નામના આતમ
પામ મદાભાગ અને ગમાયલુ બધા હતા તેમના માનુથી છત્રપતિ અને મામી રામાસ
તમ્મથી પપુ સા મદેતાભિમાનનું શિક્ષણ મલ્ય હતુ સવન ૧૭૦૦માં તોરણુનો
પાડી દિ નો મેળો અને ગયગનો નવો દિ નો માપો તેમજો ચારગળેજના
અખતમાં છત્રીસન ૧૬૬૪ સન ૧૭૨૦ ની સાતમાં ગુજગનમાં આની મુગને
મેંડા રાની મુલ ગુરી મદેન મમેન છત્રીસન ૧૬૭૦ સવન ૧૭૨૬ની માતમાં બીજી વાર
ગુજગનમાં આની મુગ ગુમ્મ હતુ બ ને બુટમાં તેમજો ૪૦-૫૦ કોડકડીયા મેળવેન તેમાંથી
પોતાના અગત ઉપોગ માટે એક પેંડો પછુ વાપરો નટોતો માન મુસરમાનોના તાનામાંથી
ભરખડને ડોડાનના મોટે તેમજો એ ચના હતો હિંદુવનુ રક્ષા કરી સન ૧૬૮૦ની સાતમાં
શિના-મરાઠા પક વડીની ઉમર રાખતના દિ નામાં કૃતાસરામી થયા તેઓ રધુ રખા તેન
તો દિંદુ માત્રા ત્યના મૂળ ઉના ગ્રામ તેન અને દિંદુનો લારિયનો ધનિદાસ પનટાન તે પછી

શભાજી સન ૧૬૮૦માં મારિયે મેંડા સમજેશરના કિ નામાં ચેરમળેમે તેને કદ કરો
તેજો મુમનમાની ધર્મ ન ગની રવાથી શુરે હાને માર્યો અને તેની રાખી અને બાળ કુનરને
પછી દિલી લઈ ગયા તે પછી

નનગામ નામનો શભાજીનો ચોરમાન લાઈ મન ૧૬૯૮માં ગાદીએ મેંડા અને સન
૧૭૦૦માં મ લુ પાગો તેના પછી તેના મોટા દીકરો

શિનાજી બીજો ગાદીએ મેંડા તે ન્દાની ઉમરનો હોનાથી તેની મા તારાબાઈ
ગત્ય ચનાતના હતા આ વખતે ચોરમળેજ મરણ પામનાથી આતમે શભાજીના દિકરા
શાહુને છુટા કરો તેજે સારા આની લડી તારાબાઈ પામેથી પોતાનુ રાજ્ય લઈ લીધુ
એટલે તારાબાઈએ કા હાપુર જઈ રાજ્ય ચનાતના માધુ ત્યારથી મરાઠા રાજ્યના બે વિભાગ
પાયા મેળા દિ ની ગાદી સતારામાં અને કૃતાયાની કા હાપુરમાં થઈ

શાહુ તે જનપતિ દિનાજનો પાત્ર ધ સ ૧૭૦૮ મંન ૧૭૬૪મા ગાદીએ બેઠો
 દાલાડે, શાહુ રાજા નો મેનાપતિ હતો તે પામે દામાજી ગાયકવાડઃ અનોમન યદ્ય રહેવ
 ગુજરાતમા ક્રોદ મેળવી દાલાડેએ સાદુ રાજ પામે દામાજી ગાયકવાડની મદાદુરીના વખાણ
 કર્યા તેથી શાહુ રાજાએ ગાયકવાડને સેનાખાસ બેવ સમગર બદાદુરનો ખીતાબ આપ્યો હતો

ખરેરાય દાલાડે ગુજરી ગયા પત્રી તેનો દીકરો ત્રણકરાવ મનાપતિ થયો પણ તે નાની
 ઉમરનો લઈ તેનો કુલ કાગલાર દામાજીના હાથમા હતો દામાજીના મરણ પત્રી તેનો
 ભત્રીજો પિલાજી મેનાપતિ સુરનોખાન થયા

ઈન્દીસન ૧૭૭૭ સન ૧૭૮૩ની સાલમા ફરીને કચાજી તથા પિનાજી ગુજરાતમા
 આવ્યા ગુજરાતનુ ગભ્ય નિહી નીચે મદમદશાહ બાદશાહના તામામા હતુ તેનીનતી
 ગુજરાતની સુભાગીરી ઉપર નેરણુનદખાન આવેનો હતો તથા કચાજી તથા પિનાજીએ ગુજરાતમા
 ધણી પુરકાટ કરી હતી પાઠાથી શાહુ ગળતા મુખ્ય પ્રધાન બાહ્યાય પેશ્વાના ભાઈ
 મીમનાજી આપા ગુજરાતમા આવી પહેલા પેટવાદની ખડણી લીરી ધોળકા તુટયુ
 કચાજી તથા પિનાજી ગુજરાતમા હતા તેમા પેશ્વાએ પગ ધાવ્યો તેથી આ બન્નેને વડોદરા નજીક
 લગાઈ ધઈ પેશ્વા હાથો અને પિનાજીની જીત ધઈ તે વખત ઝોઝા અને વડોદરા પિનાજી
 ના હાથમા ગયા

ઈન્દીસન ૧૭૭૨ સન ૧૭૮૮ની સાલમા મદમદશાહ બાદશાહે નિહીથી ગુજરાતની
 સુભાગીરી ઉપર રાજા અબેસિદને અમદાવાદ મોકલ્યો તેણે પિનાજીને મગની નાખી વડો
 દરા લીધુ પછી પિનાજીનો ભાઈ મદાજી ગાયકવાડ જલુસગમા હતો તેણે આવી વડોદરા
 પાધુ લઈ લીધુ તથા ગુજરાતના પૂર્વ ભાગનો ધલોક દેશ જીતી લીધો અને ત્યાંથી આ
 મદાજી નેધપુર ઉપર આઈ લઈ ગયો તેની ખબર અબેસિદને પડતા રતનસિંહ ભડગીને
 અમદાવાદ રાખી પોતે નેધપુર ગયો તે પત્રી તેની બદલીમા નિહીથી ગુજરાતમા ખીજે સુમે
 મુનિમખા આમેા તેને રતનસિંહ ભડગીએ દાખલ થયા ન દીધો તેથી દામાજી ગાયકવાડને
 મુનિમખા મળ્યો, અને ગુજરાત અમદાવાદમા અર્ધ ભાગ દેવો દુરાની દામાજીની મદદ
 લઈ રતનસિંહ ભડગીને હાથો અને મુનિમખા તથા ગાયકવાડનુ ચાણુ બેહુ અને દામાજી
 પુને ગયા દામાજી મદાજીના દિકરા હતા

ઈ સ ૧૭૪૨ સન ૧૮૦૬મા પેશ્વાના ભાઈ રતુનાથરાવ તથા દામાજી ગુજરાતમા
 આવ્યા, તે વખત ગુજરાતની સુભાગીરી ઉપર અમદાવાદમા બાગી જનામદખાન હતો અને
 દિલ્હીમા આલમગીર બાદશાહ તખ્તઉપર હતો

જનામદખાન, દામાજી તથા રતુનાથરાવને સરણે આવ્યો અને અમદાવાદ સોંપ્યુ,
 એટલે જનામદખાનને પાટણ, મિસળનગર, વડનગર, રાંધણપુર નિજપુર એટલા મહાદામાજીએ
 નગરિમા આપ્યા પણ સજુસન તથા રોહીરાએ જડ કયુ, તેમા જનામદખાન સામેન
 થયો તેથી તેની પાછેથી બીજા પરણ્યા લઈ લીધા અને માત્ર રાંધણપુર તેને રહેવા દીધુ.

છંદવીસન ૧૭૬૩ સંવત ૧૮૨૦ની સાલમાં બાલાજી પેશ્વા દ્વિતી ૧૪ આયમગીરના હાથમાંથી દિલ્હીનું રાજ્ય લઈ લીધું. અને દિલ્હીમાં મરાઠા રાજ્યનો અમલ થયો. તે પછી તો કુલ સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાતના અને દિલ્હીના રાજ્યના મરાઠા ધખી થયા. ગાયકવાડના તથા પેશ્વાના હાથમાં ગુજરાતનું રાજ્ય આવ્યું. દામાજી ગાયકવાડ ગુજરાતની રાજધાનીના મુખી થયા અને પેશ્વા પામેથી તેના લાગનો ઇનરો લીધો.

ગાયકવાડના વંશજો

પિતાજી ગાયકવાડ ઈસવીસન ૧૭૩૨ સંવત ૧૭૮૮ ની સાલમાં માદીએ બેઠા એક વર્ષ રાજ્ય કર્યું ઈસવીસન ૧૭૩૩ સંવત ૧૭૮૯ માં ગુજરી ગયા.

દામાજી ગાયકવાડ ઈસવીસન ૧૭૩૨ માં માદીએ બેઠા. ૩૭ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ઈસવીસન ૧૭૬૯ સંવત ૧૮૨૬ માં ગુજરી ગયા.

ફતેદસિંહ ગાયકવાડ ઈસવીસન ૧૭૬૯ સંવત ૧૮૨૬ માં માદીએ બેઠા. ૨૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ઈસવીસન ૧૭૮૯ સંવત ૧૮૪૬ માં ગુજરી ગયા.

માનાજી ગાયકવાડ ઈસવીસન ૧૭૮૯ સંવત ૧૮૪૬ માં માદીએ બેઠા. ૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ. ૧૭૯૩ સં. ૧૮૫૦માં ગુજરી ગયા.

ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ ઇ. સ. ૧૭૯૩ સં. ૧૮૫૦માં માદીએ બેઠા ૭ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ. સ. ૧૮૦૦ સં. ૧૮૫૭માં ગુજરી ગયા.

આલુંદરાવ ગાયકવાડ ઇ. ૧૮૦૦ સં ૧૮૫૭માં માદીએ બેઠા ૧૯ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ. સ ૧૮૧૬ સં ૧૮૭૩માં ગુજરી ગયા.

સયાજીરાવ ગાયકવાડ ઇ. સ. ૧૮૧૬ સં. ૧૮૭૬માં માદીએ બેઠા. ૨૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ. સ. ૧૮૪૭ સં. ૧૯૦૪માં ગુજરી ગયા.

ગણુપતરાવ ગાયકવાડ ઇ. ૧૮૪૭ સં. ૧૯૦૪માં માદીએ બેઠા. ૯ વર્ષ રાજ્ય કર્યું અને ઇ સ ૧૮૫૬ સં. ૧૯૧૩નાં ગુજરી ગયા.

ખડેરાવ ગાયકવાડ ઇ ૧૮૫૬ સ ૧૯૧૩માં માદીએ બેઠા. આ વંશના બીજા રાજા દામાજીએ પેશ્વા લાગ પેશ્વા પામેથી લઈ લીધો અને ગુજરાતનું કુલ રાજ્ય દામાજીએ હાથકર્યું હતું.

ગાયકવાડ વંશના છઠ્ઠા રાજા આલુંદરાવ ગાયકવાડના વખતમાં કાઠીઆવાડમાં ગાયકવાડ ખંડેશી ઉધરાવતા. ઇ. સ. ૧૮૦૭ સંવત ૧૮૬૪ની સાલમાં કરનજ પોંકર કાઠીઆવાડમાં આવ્યા અને સંવત ૧૮૬૪ની સાલમાં ગાયકવાડ લાગની ખંડેશી અંગેજ સરકાર ઉધરી આપે અને મુલકગીરીની હકુમત અંગેજ સરકારના તાબામાં રહે

આના કાર કન્તાજેન થયા સાચી પેલા અને ગાયકનાડ નેલાગા ખડણીના ધાની
અંગેન સરકાર થયા તે દીનસથી અંગેન સંકારનું રાત્ર્ય સાંનાધુ ગુજરાત અને
૩૫ હિંદુસ્થાનમાં થયું

અંગ્રેજ રાજ્ય

૪ મ ૧૫૮૬ સુતી અંગ્રેજોના પગના લિંખા થયા ન હોતા તે પડેના એકડો
પાંચી ધગન અમમતાન, મીસર, ચીન, યસરા વગેરે દેશો આવે હિંદુસ્થાનનો વેપાર
ફગીયા અને જમીન માંગે આવતો યુરોપમાં હિંદુસ્થાનનો માન યસરા અને મીસર દેશમાં
થઈ જતો તેમાં એ લોકો એટલો બધો નેટો મેળવતા કે યુરોપના લોકોને અદેખાઈ આવી
અને હિંદુસ્થાનનો માગ ગોધરાના યત્ન કરના લાગ્યા તેમાં કાંઈ જતાને અમેરિકા પડે
અતા, કોઈ બંકમાં ફસાઈ જતા અને કોઈ આફ્રીકાથી પૂર્વમાં હિંદુસ્થાન કે એમ જમી
નિકળતા તે કલકત્તા તોફાનમાં અતગિનાગ રતી જતા ૪ સ ૧૪૯૭ માં પોર્ટુગાલના માફ
ગારે ૩ જહાજ આપી વાન્ડા નિ ગામને દક્ષિણ દિશાએ હિંદુસ્થાનની ગોધ કરના મોકલ્યો
તે અગિનાગ મળીને મનયાગને ઢાંકે ઉતર્યો તે વખતે સા ગમેશિન ગળ રાત્રન કરતો હ
તો તે પડી ૪ - ૧૪૯૮માં ૧૩ જહાજ અને ૧૦૦૦ સિપાહી લઈ આવ્યો રાજ્ય
કોની ખોનરાની રમ આપી તેઓએ ૪ સ ૧૫૧૦માં નિત્યપુરના ગળ પામેધો ગોનાનું
રાત્રન ઝિતરી થીતુ પોર્ટુગાલની દેખાદેખીએ ક્ય, ક્રાન્સ વગેરે દેશના લોકો પણ હિંન્માં
આનના કાન્યા હિંદુસ્થાનની જાહેજવાની આખા યુરોપમાં ગરાઈ ની

છિનાડના બેકા પોર્ટુગીસ પડી ૧૦૦ નર્ગે એગ્યે ૪ સ ૧૬૦૦માં હિંદ આનના
તંયાર થયા છિનાડના કેટલાક લોકોએ મળી ૩૦ લાખ રૂપીયાની મુડી બેગી કરી કરી
અનીકામેથ પાસેથી હિંદમાં વેપાર કરવાની ૧૫ વર્ષની સનદ મેળવી, ૪ સ ૧૬૧૩માં
જહાજોને કુળ મોધા ખલાત અને અમદાવાદમાં અને ગાજહાથે સિધ અને બગાગામાં
કાગીઓ ખોનરાની પનાનગી આપી અને મહેસુલ મેકડે સાડાતણ રૂપીયા હરાન્યુ હતું તે
વખતે કાણુ જાણુત હત કે એજ કપનીના નોમ્ડે એ ગાજહા નાદગાતી ઓવાદને કેદ
કરી ગુન મોખી દેને અને આખા હિંદુસ્થાનમાં પોતાની સત્તા જમાવે

૪ સ ૧૬૩૮માં નિત્યનગરના નજર ચક્રિગીના ગળની પગરાનગી નઈ મદામ
ન્યુ તુ સા મેટ જોનનો નિ ને ૪ સ ૧૬૮૫માં માધો પોર્ટુગાને નિવારમાં
ઓનો મુનરનો ટાપુ સારિંગ એ પીઆની ઉધ ન મ ગરી ૪ સ ના ના નાન્ટાદે
૬ ૪ કપનીને ૪ સ ૧૭૦૨માં આપે ન તાની અન ઝિતીના નાદાદ પાનથી
નઈ રોડ નિનિયમ નિ ને આપે અન ૧૭૧૫ માં એનિસ ના નાદને આગે કરના
મ ન ડા નેમી અને નગાગના ૩૮ ગામની જમીનની ખીનીસની નથા માન ની જાન
નામ રાની તન મેળવી આ પ્રમાણે અંગ્રેજોના લિંખ પગ નેનાં વસા ના આખા
નિ મા પોનાનું ના ન જમાની થઈ પી થઈ ગરા ૧૮૫૦ નિ ન પની વેધ ની ના

પચાસી પાડના મહી અને પત્રી તેના હાથમાંથી ધ્રુગાડના બાદલાદની મના નીચે દિદુધાન ગયું ત્યારથી આજસુધી તેના વલગે દિદુધાનના બાદલાદ દ્રોણાય કે એ ધનિદામ વાગે છે તેને આ મધ સાથે વધુ મનથ નહીં હોનાથી આડી લખેન નથી

સુરત શહેરમાં અગ્રેજ અને વચ્ચે એક વેપારની મોટી રખાગ અને કાગી કાઢી રહ્યા હતા, તે વખતે મુસ્લમા નગમનો અમન હતો તેમાં ગાયકવાડે પોતાનો ભાગ ધાનનો હતો અને તે સુરતને દબાવના હતા

પડોદગ વાગાએ સુરતને ગમે જાણ્યું પોતાનો અર્ધ ભાગ રમુન કરવા જતા હતા ત્યારે જ્યન ઉપર જુનમ થતો હતો તેમાં આ અગ્રેજ લોકને પણ દુખ થયું તેથી અગ્રેજ લોકે પિંથી જઈ બાદલાદ પામેથી સન લઈ ઇન્ડીસન ૧૭૫૬ની સાલમાં મુગનનો કાનો પોતાને હાથ ધર્યો અને ગાયકવાડનો ભાગ કાઢી નાખી મુગનને મુબદની ગાજધાનીની સાથે બેઠી દીધું

જામાજી નાયનાડ ગુજરી ગયા પત્રી તેના પુત્ર ગોર્નિદરાન તથા કુતેદસિદ્ધને ગાદીની તકરાવ પડી, તેમાં અગ્રેજ સરકાર કુતેદસિદ્ધ તરફ થયા અને ગાદીના અધિકારી કુતેદસિદ્ધને ધ્યાં, તેથી તેણે તેના બદનામાં અગ્રેજ સરકારને મુગનગતમાના વાખ બીધાના પરગણા આપ્યા તેની વિગત લક્ષ્ય, ચીખની, વગીવાન અને કારેન

ઇન્ડીસન ૧૭૮૦ માં અગ્રેજો ડબોઈ લઈ અમદાવાદ ઉપર આવ્યા ગાયકવાડ પામેથી સુરતનો અરેસો ભાગ લખારી ત્રીસો તાપી નદીથી દક્ષિણ તરફનો દેશ અગ્રેજો એ ચીસો અને તાપી નદીથી ઉતરનો દેશ પેશ્વા ભાગનો પેશ્વાની વળી ગાયકવાડના ૩૦૦૦ ઘોડા અગ્રેજોની આઝરીમાં લેના નવી ગાયકવાડને આપ્યો અમદાવાદમાંથી પેશ્વાના મુખ્યા બાપજી પતિને કાઢી અમદાવાદ ગાયકવાડને માથું અને લક્ષ્ય તથા મુગન માથી પેશ્વાના થાણા ઉઘાડી મુખ્યા તે પત્રી દોનક અને સિધિયા મુગનગતમાં આ વાખગ પણ તેને મારી પાછા કાઢ્યા હતા પણ પેશ્વાના ભાઈ ચીમનાજી આપાને મુગરાતનો મુખો ફગાવો ત્યારે તેણે પોતાની પામે આપા મેનુકરને ખાસ ગખેન હતો તેણે આવી ગાયકવાડ પામેથી અમદાવાદ પાછું નઈ તે અમદાવાદમાં આવી રહ્યો હતો

ઇન્ડીસન ૧૮૦૦ની સાલમાં ગર્નર ડકીન સુરત આવ્યા તે રખને ગોર્નિદરાવ ગાયકવાડે મોગરાતી પગલુ તથા અમદાવાદનો પોતાનો ભાગ વચેરે કેદનાક હાં આપી મેનુકરને અમદાવાદમાંથી કહાડના મદ માગી ત્યારે અગ્રેજ મદગા થયા પછી ગાયકવાડે મેનારામ ગાદીને મુગરાત મોકલ્યો તેણે અમદાવાદ આવી મેનુકરને પત્રી કેદ કરી અમદાવાદ ગાયકવાડને માથું તે પત્રી અગ્રેજો ગાયકવાડનો ભાગ મારી નાખી અમ । વાદને અગ્રેજની ગાજધાની તમે રાખી મુગરાતનું અગ્રેજ રાજ્ય અમદાવાદ તામે રાખી મુગરાત છો તો ફગાવો, પણ પેશ્વા અને ગાયકવાડની ટોલાયા ખાણી તથા મુગરાતની હકુમત તો ગાયકવાડના તાનામાં હતી

આણંદગામ ગાદીએ બેઠા પડી તેના ભાઇ કાનોડ, મહારાવને મળ્યો અને મહારાવે તોફાન કરવા માણ્યું અને ગુજરાતનો મુલક પુટવા માંડ્યો. આણંદરાવના દિવાન રાવોડ આપાડએ મુખ્યની મદદ માગી તેથી ૧૬૦૦ માણસની ફોજ લઈ મેળ વોકર મુખ્યથી આવ્યો. પણ મહારાવનું બનિ જોર દોવાથી પાછું મુખ્ય લખ્યું એટલે મુખ્યનો મરનર આની પહોંચ્યો અને મહારાવ સાથે લડાઈ કરી ઈનીસન ૧૮૦૨માં કડી લાડ લીધું અને મેળ વોકરને વડોદરા ગખી પાડો મયો.

ગુજરાતમાં અંગ્રેજ ગત્યની જમાવટ થતા લાગી સારેમાયકવાડે પોતાની ફોજનાં માણ્યો કમી કરવા માણ્યા તેમાં આવ્યો સાથે પગાર બાબત તકરાર પડવાથી આવ્ય લોડાએ બડ ક્યું તે વખત કર્નલ વોકર ફોજ લઈ આવ્યો વડોદરાને ઘેરો ધાંધો આવ્ય કાયર થયા આખર આવ્યોનું મમાધાન ચનામન લાખ પંચાની હજાર રૂપિયા દેવાના હયાં તે કેટલાક ગાદુકાકે પામેથી વધ આવ્યોને આપી કાઢી મુખ્યા ભઁચ, ચાંપાનેર કર્નલ પુડીગટને ઈનીસન ૧૮૦૫માં લીધું

ઇ સ ૧૮૦૫ મા ગાયકવાડે અંગ્રેજ સરકારના ૩૦૦૦ માણ્યોની ફોજ વડોદરાની મદદે વડોદરામાં ગખવાનો દરાવ કરી તેના ખરચ માટે અંગ્રેજ સરકારને નીચેનાં પરગણાં આપ્યા ૪૫૦૦૦૦ ધોવાડા, ૧૭૫૦૦૦ નડિયાદ, ૧૩૦૦૦૦ વિઝાપુર, ૧૧૦૦૦૦ મહુધા, ૨૫૦૦૦ કડી તમો, ૫૦૦૦૦ કોમ કોડા, ૧૬૦૦૦૦ કાઠિઆવાડની વગત એ રીતે અગીઆર લાખના પરગણા આપ્યા

તે પડી અંગ્રેજ સરકારને પેશાએ ગુજરાતમાં ધધુકા, રાણપુર, ઘોધા, ખંભાત, એટલા પરગણા આપ્યા

પેશા ભાગની ગુજરાતની ખડખી હતી તેનો ગાયકવાડે ૫ વર્ષનો ઈજારો રાખેલ અને તે પડી કરિને બીજાં ૧૦ વર્ષનો બાધી લીધેલ તેના નાણા પુરા પાધર્ગ વસુલ ન થયા અને લાખો નીચા પેશાના દેવાના થયા તેમાં ગાયકવાડ અને પેશા વચ્ચે તકરાર પડી છેવટ મંગાધર ગાંધીને ઈનીસન ૧૮૦૪માં ગાયકવાડે નામની ચોખનટ કરવા પુને મોકલ્યો તેને બાહરાવ પેશાએ હજો કરી પદરપુગમાં તબકડ દેગલે પામે મરાવી નાખ્યો.

આ બનાવ પડી પુનાના રેમીડેટ તંબડળને કેફ કર્યો બાહગવની સાથે લડાઈ થઈ આખર પુનાનું રાન્ય વધ લીધું અને બાહગવને બીજો રાખ્યા સાગ્યાં પેશાઈ રાન્ય કુખ્ય અને દલિલુ તથા ગુજરાતમાં અંગ્રેજો વનત થયા

ઇ સ ૧૮૦૭ની માવમાં વડોદરાથી મેળ વોકર કાઠિઆવાડમાં પહેલ વટેયો ગાયકવાડ તરફથી તપાસ તથા બદોનગ વાગ્તે આવ્યો હતો તેણે સારી રીતે કાઠિઆવાનો બદોનગ કર્યો હતો કે જેથી અંગ્રેજ ગત્યના મૂળ સાગપ્દમાં ઉડા જાય

તે પડી મી બાબટન સારેમ ગાયકવાડ અને પેશા તરફથી કાઠિઆવાડમાં

આરી ખડી ઉપાસના હોતો મી વે ર આરી ગણ પડી નવમના તા ૨૪ ૧ ૨
પાડી હતી

થોડા સમય પછી ખડી તથા હકુમન અગ્રેજોને નામે ને એના દના થયા
પડી વડોદાનો એમીટ જુગે ન્હો અને કાળીઆરામા પોલીસીન એમટ ધ્યાપી ન
જવાએ મી માગેવ આને ને ગણ્યો તેજે નગરમા આરી મગના માધી વિઆના ની
હકુમન ગજેમની ગો ગણી ત્યાથી મળીઆરામા અનત્રપણે અગ્રેજનુ નામ
પાડના માણુ

પૂર્વખંડ—ઉલ્લાસ ૨ એ. સૌરાષ્ટ્રનું ક્ષેત્રકળ.

મળીઆરામા ૨૨ અને શુભરાતના મોગ ભાગનુ મોધક સાંગ નામ પુનરાગમા
રખાનુ અને તેના પગ સાર્વભોમ સત્તા થીડુચુતી ચાલતી હતી ટુપ્પુની પહેના મી પુરને
નામે એગખાનો પ્રદેશ અન્નિરનના હોતો કે નડી તે નથી તાતુ નથી પણ આ નુ
પ્રદેશને તીડુએ પમ મી દાગિમા ગજધાની ધ્યાપિ સાંગ નામનાયમ પ્રદેશને પોના
ના ન સન નીમે મુકો દો એને મારાપુ નામ ૫૦૦૦ પાચદ ન રીની વધુ અમય થવા
પ્રચલિત કે એ નિર્ધાર કે કમેકમે અમય રામ ગ તપરિનન રિની ગજધાનાના
આકમણ અને નિવાસ વગેરે ગો ક્રોમણુ જો મુકચિત પ્રદેશ રાચ થનો મી
મનામ નેમિ દાનના મોગને સૌરાષ્ટ્ર એ છે પણ આગ વગ તાનમા મળીઆરા
દનામના નામથી નેટનો પ્રદેશ એગખાન છે તેને સૌરાષ્ટ્ર એ છે તેના કષુમ
મિ એ પ્રદેશ સાંગપુમા સમાર્થ જન છે

એક અગ્રેજ રિદ્ધાને કહેન કે કે આખી દુનીયામા મમુર એ હિંદુ વાન છે
અને તેમા પણ મમનીર વિભાગ એ મળીઆવાડ છે એ રાન અમ ૧ સ્થ છે પાય
હ ન રી પહેના એને થીડુએ નસાવેની દારિ તેદાનો જુનાગદના ઉપગ્રામની અને
દીનાગની નરે આનેરી તળી દારિની અન્નિરનના તે વખતે તપસિદ હતી તેમા
૧૨ થી ૧૪ નામ માપુસી ની હતી અને દાગિમાના પગ પ્રમામ પાગલ પ્રાનીપાપુ
વેગનગ અને સોરન ર નુધી નિતન દના થીડુચુતી એ ગજધાની બાજે જુ ૧
અમા જુદા સ્થાનમા રિદ્ધાન છે અને તે મોનની ત્રાચીન બચ્ચાનો મેગ પા
ખ્યાન આને આપની નથી અથાન થીડુચુતી વખતના સૌરાષ્ટ્રની અન્નિરનનાનો
ખ્યાન અપારે આપવો મુજબ છે તોપણ આજ પાય દગા રી પણ એ રાન
તણી સાને હર થાય છે કે સૌરાષ્ટ્રની મુમિનો વજો લાગ આ ૭ પણ થીડુચુતી નમ
જેના તાખામા છે અન મોતાના વડવાનુ નામ હૃડ પણ તેઓ દીપાની તથા

[મૌગપ્પર એ દિવસ ૫ થે દિ ના પશ્ચિમ નિર્ગા ઉપર ૨૦° ૪૦' થી ૨૩° ૨૫' ઉત્તર આ તારા પને ૧° ૫' થી ૭૨° ૦૦' પૂર્વ કે ખાસ એની વચ્ચે આવેનો છે આખા મૌગપ્પરનું (૨૭ શિનાય) ક્ષેત્રફળ ૨૩૫૦૦ ચોરસ માઇલ છે ૩૧ મ્હત્તી ૨૫ નાખ નગર અને નારી ઉપર તે રો ૩૧ના ઉપરની છે મરીઆના ની ઉત્તરે ૨૭નું મ્હુ પાનણુપુર રાવણુપુર ૧૭૫ આખાત અને ઉપર અઢ દેશ છે પૂર્વદિશાએ અમદાવાદ છાના ગામ ધધુ । મોવા અને ખમાતનું આખાત છે દક્ષિણ અને પશ્ચિમ તરફ અમી અમુ છે મૌગપ્પરનો વણો ખરો પ્રદેશ ઉચો નીચો ધા ટેમરા અને ગરિરાળો છે મૌગ પરિતોમા બગ નો પવત ૨૦૦૦ ફુટ ગિનાર ૪૦૦૦ ફુટ ગીંગની ટેકરીઓ ૧૦૦૦ થી ૨૦૦૦ ફુટ તેનું ૨૦૦૦ ફુટથી વધુ ઉચો છે તે શિનાય નાના મોટા ડગલ અને ગિખરો ધા વણી છે]

મરીઆનારના અતર્ગત ગાજ્યો, આ નિર્ગા મા જાનારા ગોદેનારા ના હાના એખામ ન મરે નન પ્રાત ગણાન છે અને ૨૭ શમે પ્રાત છે ગળાત નાભાનિ રીને ૮ મરીઆના ના મીત નિર્ગા મોરી નર્તન અને મીત અને ભેટી જુદું ૫ છે પણ ૨૭ નાન નાન સમા મળધિ દી રીની લેવ દેન ખાનપાના નિર્મ પ્રારના બનહા મરીઆનાઃ સાથે મળેતો આવે છે એરે અમે સારાપ નામનો જ્યા જ્યા ઉ નેજ ગયે ગીરે ત્યા આ પ્પર (મરીઆનાઃ હના) સાથે કચ્છને પપુ અતર્ગત સમ નુ તેમ અમે ગોડગ અતર્ગત જે ને વ જ મોને ધનિતાન આ પ્રથમા પ્રગ સાના ગીરે તેનું મૂળ ઉપત્તિ આન અને રજ મ્હત્તીજ ઉતરે ન છે એને અમે સા ૧૨ (મરીઆના) થી ૨૭ને જુ ૧ પાડી શખા નથી

જાવાનાઃ મૌગપ્પરના ધિગાન મુણામા છે તેનું ક્ષેત્રફળ આ રી આ ૧ માર ૮ નો ચોરસ માઇલ છે તેમા નપુા ખગ ના ત્ય જાનાર ન્યુનોના ૭ ઉત્તર ઝીંકુરા ૧ મધ્યપુરનું મળ્ય અને મ્હત્તી ૨૮ પૂર્વ અમ ૧૫૦૦ ની મગામ રાગ ૧ વડુ ૧ ૫ મ ગા દિશે નધુજાના ગામ અને મરીઆના પશ્ચિમ મ્હત્તી ૨૫ નો રાવાર નાન ૮ જાના રાડમા નાગના વા નેર ની રીડી ન નાપ નખત સાવવા નુ ૧ મગી ન નપુા તથા ખી ના નાના અધ્યાનો મગી પગ સાન સધ્યાનો છે આ નાનની નથી ૧ મગી અને નેતાગ છે ઉતર તથા પૂર્વે મ્હુ ૮ પૂર્વ તરફના પુમા વળે બારે બારે માસ પાલી છે પાટી અને બ નપુા પાતના ગપુમા મી પાટી ૮ ને નાગ મીર તરાન આ પ્રાતમા નાગાવો કુનક માનપુ મુખના ૨ મહુડ રાગે મુખ્ય નીગો છે પાગ પાસ ના ત્રો રડ અ સા ન નગરની ધાર ૮ નાગનાના પથ ૧ નખાન ન

ગોદેનારા, આ પ્રાત અને ઉડમરેસ અગાઉ જુ ૧ જુ ૧ ના ૨૦ રાથી બને સાથે મેગી દીસ છે ગોદેનારા નું ક્ષેત્રફળ ૪૦૦૮ ચોરસ માઇલ અને ૮ સર્વેયા નાનનું ક્ષેત્રફળ ૧૧૦ ચોરસ માઇલનું મગી હાનના મો ન રા ન કોન ૧ ૪૦ ૮ ચોરસ માઇલ છે આ પ્રાતમા ન્યમના ગોદેનારા ના નખ અને ઉડમરના ૨૦ મગી કુન અધ્યાનો ૪૮ ઠ નમા ભાનનગ પાતીના ૫ નગા નાગી

આરી ખજી ઉગરનો હતો મી વો આરી ગયા પટી ૨૬ ના ના ૧
પારી હતી

થો ૧ સમય પટી ખજી તથા હકુમન અગ્રેને તામ રહે એવો ૧ થયા
પટી વડોદરાનો ઝેરીડટ જુગે ગ્લો અને ડીઆરા મા પોરીગીડન એ ૧૮ ધ્યારી ૧
જગરાએ મી બા વેન આહેમને ગખો તેએ ગજકોટમા આરી મગરા માની ડીઆરાની
હકુમન ગજકોટની કોગે ગમી ત્યાથી ડીઆરામા મનત્રપજો અગ્રે ૧૯ રાત્ર્ય
વાવવા માડુ

પૂર્વખંડ—ઉલ્લાસ ૨ એ. સૌરાષ્ટ્રનું ક્ષેત્રકળ.

મીઆરા ૨૨૭ અને શુ ત્રાવના મોગ જાણુ મોધક સારાપૂ નામ પૂર લખા
રખાનુ અને તેના પર સાર્વજીક સત્તા શ્રીકૃષ્ણની વાવતી હતી કૃષ્ણની પોતા મોગપૂને
નામે ઓગખાનો નેશ અસ્તિત્વમા હતો ૬ ની તે જાણી નમાન નરી પણ આ નુંદો
પ્રોતે શ્રીકૃ જે પસ કરી દારિદ્રમા ગાધાની ન્યાયિ સોગપૂ નનારાવક પ્રેશો પોતા
ના ૧ સન નીચે મુગે હતો એગ્રે મોગપૂ નામ ૫૦૦૦ પાયદ લગ રઈની નડુ ચમન થવા
પ્રચલિત છે એ નિર્વિશાં છે ક્રમેક્રમે અમર રાજ ગાધપરિવર્તન રિલી ગાધનાતા
આમમણુ અને નિવાસ વગેરે ૧૭૭૦ ક્રીસ્ટાબ્દ એ અકુચિત પ્રો ૧૫ થયે મરો
ક્રમા નેકા દાવના મા અને સોગપૂ મે છે પા માત્ર ૧૪ લાનમા ડીઆરા
હના ના નામથી જોટો નેશ ઓગખાથ છે તેને ૧ સા ૧૬ ૬ છે રેથા ધડુમા
૧૧ એ પ્રો ૧ સોગપૂમા સમાર્થ જાય છે

એક અગ્રે ૧ પિકાને ૬૨૨ ૭૬ આખી કુનીરામા અગ્રીપ ૧ એ હિંદુસ્થાન છે
અને તેમા પણ અમલીન નિભાગ એ મીઆવા છે એ નાન અમ ૧ સમ ૬ પાવ
હના ૧૬ ૫૨૫ એગ્રે શ્રીકૃ જે નચાવેલી દારિ ૧ તેલાનને જુનામના ઉપમાની અને
ગાધીનાગની ૧૭૫ આવેલી હતી કામિની અનામિ ના ને નખતે જગમનિ ૧ ની તેમા
૧૨ થી ૧૪ નાખ માપુની વળી હતી અને દારિદ્રમા પગ પ્રમાસ પાટલ પ્રાનીપા ૧૫
વગાવગ અને મોર ૧ ૨ નુલી ૧૧ ૧ ના શ્રીકૃની એ ગજવાની આગે જુલ
પમા જુ ૧ મ્યાનમા વિશ્વમાન છે અને તે મોતની પ્રાચીન બચનાનો નેશ પગ
ખ્યાન આગે આપની નથી અથાન શ્રીકૃ ના વખના સોગપૂની અનામિ નાનો
ખ્યાન અનાગે આવવો મુકિત ૧ વોપણુ આજ પાય દ ૧૦ ૧૦ ૫૫ એ નાન
૧મી સાને ૧૬ થાય છે કે સૌરાષ્ટ્રની બુમિો ધોગે બામ આગે ૫૫ મી ૧ ના ૧૪
જેના નામામા છે અને પોનાના ૧ નાન નામ દ ૬ ૫૫ તેઓ દીપારી રથા છે

અની ત્રય છે. ૧૬૭૬ને ઉપરોક્તો દિનારો ૨૦૦ માધ્ય છે અને તે દાતાનાગે નહેતા એક સંખ્યા છે ૬૨૭મા ખાત્રીસાદર, વણા, મુદ્રા, માદી, જખો, કોથર અને લખત એમ સત બદર છે ૬૨૭મા બારેમાસ પહેલી નદીઓ જુલ છે ૨૦-૨૫ નાના મોના મુગરો છે જે ૪૬૦ થી વધુમા વધુ ૧૪૩૭ કુટ સમુદ્રની સપાટીથી ઉચા છે

✓ પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૩ બે.

ચંદ્રરાજ પહેલાંનો કાળ.

પ્રિય કાળ પડી ૨૮ મા સસ્યુગમા પ્રથમ વૈશ્વન મનુ થયો સારથી જગતમા પ્રભાવી
ઉત્પત્તિ થઇ બે કે તે ખરેલા સસ્યમિશ મુગ્યવૃષ્ટની ઉત્પત્તિ બો વિનાશ થઇ મો
હોતો અનેક પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થઇ અને નારા પાળી હતી એટલે વૈશ્વનમનુષીન સૃષ્ટિનો
આરંભ થયો એમ પણ નવી, પણ અપારિશમા મુગ્યવૃષ્ટની સૃષ્ટિનો આરંભ વૈશ્વન મનુ
હોતો એ સભાન છે એટલે અ પહે જેને સૃષ્ટિનો આરંભ કરીએ ત્રીએ તે અપારિશ
મો સમજવો.

સૃષ્ટિના આરંભથી એટલે આદિ પુરુષ ૧ ના વૈશ્વનમનુષી મુગ્ય મુધીના ગમ્યો
અમાગે અર્થાત આર્યશાઓના મનુષ્ય પ્રમાણે ૨૦ વાળ વર્ષ પૂરીતુ કે પૂરીતા
જુના જુદા ભાગનુ ગમ્ય કર્યું હતુ પ્રત્યેક રાજ પૈથી કાષ્ઠે ૪૦ હજાર કાષ્ઠે ૩૫ હજાર
કાષ્ઠે ૨૫-૨૦-૧૦-૫ હજાર ૧૧ મુધી ગમ્ય કર્યું હતુ એ રાજની આવડી લાખી
આયુર્મયાર્દા એ અર્થાતિન વિનાન શાસ્ત્રીઓની દૃષ્ટિમા અસભરિત વાગને પણ તેઓ
એ એજ નિચારના જેતુ છે કે જે રાજને તેઓ મધ કાને અસભરિત પ્રિપત મૂર્ખાધ્યાયી
નગી માનતા હતા તે વાળ આજે તેઓ અભરિત અને અચ થયેની
દેખે છે તો તે અમરે અનેક યોગના અને નિશિત ગમરિધાના ચમકારિક
પ્રયોગોની કે ઓસ્થેવનથી તેઓ હજારે ૧૧ હજાર હોય તો નેમા અનિગરોમિત નવી
જા હાનમા ઉપનય સાધનો પુગનત મગોષ્ઠકાષે ગોધી કાદેના આદિ સે ગરેરેને આધારે
હાનના વિનાન શાસ્ત્રીઓ એનુ તો ખાત્રીથી માની નકે છે કે હજારે ૧૧ પહેલાના ગમ્યો
નકો વર્ષના આયુષ્ય બોગ્યા હતા એ જોડુ નથી વૈશ્વનની મુગ્ય નુરિના ગમ્યુ
રેનાયુગી અને કાષ્ઠયુગી ચક્રની નાનઓયે તાપો ૧૧ રાત્ર વા હતા ૧૨ અધ્યારિન
મા કમિયુગના આરંભથી ચંદ્રરાજના નસતો પ્રાન્ભ થયો ત્યા મુધીમા ૩૫ ૨૪ ૦૦૦ વર્ષ રૂટિના
આરંભને થઇ ગયા હતા અને ચંદ્ર ગમ્યથી શ્રી ૧૧ મુધીના ગમ્યો ૧૩ ૧૪ ૫ ૧૧
રાત્ર મુધુ હતુ શ્રી ૧૧ના નખનમા થઇ ગયેના બીખ્યાચા ૪૫ માગ્યાચા ૧૧ની
ઉમર ભવ્ય પુદ્ધ કરી હજારના સોદાઓને ધગ થાય ત્રી પોતે પગા હતા નો વૈશ્વન મનુ
વખનના અને તે પડીના નાનઓરે હજારે ૧૧ રાત્ર કર્યા હોય અને નખને આયુર્મયાર્દા

અને ડાઘા મુખ્ય છે લાવનગમ્ની ખાડી, જેતુડ, માવણ. જમણ વગેરે મુખ્ય નદીઓ છે. જેતુડનો ડુંગર અદીનો ટુંટ ઉઘો છે

ગોરક, (બાજરીવાવાઃ કાઠીઆવાઃ અને જરડો) અગાઉ બાજરીઆવાઃ કાઠીઆવાઃ બરડો અને મોરડ અવગમ અગમ પ્રાપ્તતા, પણ ચાળીમ થેતાવીમ વાં થયા ત્રણેને માથે મેળરી એક મોરડ ક્યો છે બાજરીવાવાઃનું ક્ષેત્રફળ ૫૦૦ ચોરસ માઇલ, કાઠીઆવાઃનું ૪૦૦૦ ચોરસ માઇલ, મોરડનું ૫૦૦૦ ચોરસ માઇલ તથા જરડનું ૫૦૦ ચોરસ માઇલ મળી હાલના નાંરનું ક્ષેત્રફળ ૧૦૨૦૦ ચોરસ માઇલ છે બાજરીવાવાઃનાં ૧૪-૧૬ તાલુકા, કાઠીઆવાઃના ૫૩ તાલુકા, મોરડના ત્રણ તાલુકા અને જરડનો એક તાલુકા મળી હાલના મોરડ પ્રાંતમા ૭૨-૭૩ તાલુકા છે તેમાં મુખ્ય મંત્રાનો જુનાગઢ, પે રજાંદર, જાફરાબાદ, ડેડાણ, જસદણ, જેતપુર, વચ્ચારડ, જગસરા, બાટવા, અમરાપુર, ગાયકવાડી કોડીનાર, અને ફિરંગીના તાનાનું દીસ બદર વગેરે છે મુખ્ય નદીઓમા લાદર, મોમા, બોગાવો ધાતગવાડી, ગયરી, ધોળાદ્રો, માવણ, કપેણ, જુધી, ઝોઝત, સારવી, ધીરણ, મોમન, ગિંગરડો, સુરેખા, સગવળી વગેરે છે મુખ્ય પર્વતોમા ગિરનાર, માડવધાર, ચોડીનાનો કાગા, મઘાઉ તથા ખીજ નાના શિખરો કે ધાર છે

હુલાર અને મચ્છુકાંઠો, આ પ્રાંત કાઠીઆવાઃ હયાકાની પશ્ચિમે છે કચ્છના જાંઘળ હાવા ગમે છે સ ૧૫૩૫મા પોતે આ મુખડ તામે ક્યો તેથી હાવાગ નામ પડ્યું છે ઉત્તરે કચ્છનું અખાત, પૂર્વે મચ્છુકાંઠો જાવાવાઃ અને કાઠીઆવાઃ, દક્ષિણે મોરડ અને બન્ડો, પશ્ચિમે ઝોખામડળ અને અગળી સમુદ્ર છે આ પ્રાંતમાં જાંઘળ ગળપુતોનાં સંસ્થાનો છે ૫૦ વર્ષ થયા મચ્છુકાંઠાને હાવાગમા બેગરી દીરો છે તેનું ક્ષેત્રફળ ૭૮૦ ચોરસ માઇલ છે હાવાગમા નવાનગર, ગોડળ, ગજકોટ, પ્રાળ, વીરપુર, કાટડા સાગાણી વગેરે રફ સંસ્થાનો છે, મુખ્ય નદીઓ રમતી, રામરતી, ઉડ, આઝ, ગોડળી, લાદર, વગેરે છે મચ્છુકાંઠામા મચ્છુ ધોડાદ્રોષ અને રેમોષ નદીઓ છે હાવાગમા મુખ્ય પર્વતો બરડો, ગીર, ગાગા, ઝોસામ વગેરે છે

ઝોખામડળ આ પ્રાંત કાઠીઆવાઃ હયાકાના પશ્ચિમ છેડાપર છે તેનું ક્ષેત્રફળ ૩૦૦ ચોરસ માઇલનું છે, આ ગાયકવાડ સરકારના તાખામા છે

કચ્છ, આની ઉત્તરે પૂર્વે અને અગિયણે રણ છે દક્ષિણે અને નૈઋત્યે કચ્છનો અખાત અને અગળી સમુદ્ર છે પશ્ચિમે તથા વાયવ્યે સિંધુની કોરી નામે સાખા અથવા રણ છે. તે રણની પેની બાજુ સિંધના નગરપારકર વગેરે ષરણા આત્યા છે કચ્છના જુજ, રાદપર, ભવાડિ અજર, મુદા, માણી, અખડાસા અને વખખા એમ ૮ તાલુકા છે કચ્છની લખાઇ ૧૦૦ માઇલ અને ષરોળાઇ ૧૫ થી ૫૦ માઇલ છે રણ ૬૦૦૦ ચોરસ માઇલ અને તે શિવાયની જગીન ૬૫૦૦ ચોરસ માઇલ એમ કુલ કચ્છનું ક્ષેત્રફળ ૧૫૫૦૦ ચોરસ માઇલ છે તેમા ૬૩૫ ગામ અને ૫૧૫૦૩૦ પાચ લાખ, ૫૬૨ હજાર, આસરે વસ્તી છે કચ્છનો આકાર વાના વાકા ગુપ્તજાળેવો છે જ્યારે રણમા પાણી ફરી વળે છે ત્યારે કચ્છ ટાપુ જેવો

બની જાય છે. વહાણને ઉપયોગનો કિનારો ૨૦૦ માઈલ છે. અને તે દાંતાવાળો નહેતાં એક સરખો છે. કચ્છમાં ખારીરાહર, તુણા, મુંદ્રા, માંડવી, જામો, કોટશ્વર અને લખપુત એમ સાત બંદર છે. કચ્છમાં ખારેમાસ વહેતી નદીઓ જુગ છે. ૨૦-૨૫ નાના મોટા ડુંગરો છે. જે ૪૬૨ થી વધુમાં વધુ ૧૪૩૭ ફૂટ સમુદ્રની સપાટીથી ઉંચા છે.

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૩ જે.

ચંદ્રરાજ પહેલાંનો કાળ.

પ્રિથ્વ કાળ પછી ૨૮ મા સસ્યુગમાં પ્રથમ વૈવસ્વત મનુ થયો. સારથી જગતમાં પ્રગતી ઉત્પત્તિ થઈ. જે કે તે પહેલાં સલાવિશ યુગચતુષ્ટયની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થઈ ગયો હતો. અનેક પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થઈ અને નાશ પામી હતી. એટલે વૈવસ્વતમનુષીજ સૃષ્ટિનો આરંભ થયો એમ પણ નથી; પણ અહ્યાવિશમા યુગચતુષ્ટયની સૃષ્ટિનો આરંભ વૈવસ્વત મનુષી હતો એ સસવાત છે. એટલે આપણે જેને સૃષ્ટિનો આરંભ કહીએ છીએ તે અહ્યાવિશ-મો સમજવો.

સૃષ્ટિના આરંભથી એટલે આદિ પુરુષ ૧ લા વૈવસ્વતમનુષી સુરથ મુધીના રાગ્નઓયે અમારા અર્થાત આર્યશાસ્ત્રોના મંતવ્ય પ્રમાણે ૨૨ લાખ વર્ષ પૃથ્વીનું કે પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગનું રાજ્ય કર્યું હતું, પ્રત્યેક રાગ્ન પૈકી કોષ્ટિ ૪૦ હજાર કોષ્ટિ ૩૫ હજાર કોષ્ટિ ૨૫-૨૦-૧૦-૫ હજાર વર્ષ મુધી રાજ્ય કર્યું હતું. એક રાગ્નની આવડી લાંબી આયુર્મર્યાદા એ અર્વાચિન વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓની દૃષ્ટિમાં અસંભવિત જાગરો પણ તેઓ-યે એજ વિચારવા જેવું છે કે જે વાતને તેઓ યદ કાલે અસંભવિત કલ્પિત મૂર્ખાધ્યાણી નરંગી માનવા હતા તે વાત આજે તેઓ સંભવિત અને સત્ય થયેલી દેખે છે. તો તે સમયે અનેક યોગના અને વિચિત્ર રસવિદ્યાના ચમત્કારિક પ્રયોગોથી કે ઔષધશ્રેવનથી તેઓ હજારો વર્ષ જીવા હોય તો તેમા અનિશ્ચયોક્તિ નથી. છતાં હાલમાં ઉપલબ્ધ સાધનો, પુરાતન સંશોધકોયે શોધી કાઢેલાં સાદિઓ વગેરેને આધારે દાક્ષિના વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓ એટલું નો ખાતરીથી માની શકે છે કે હજારો વર્ષ પહેલાના રાગ્નઓયે સંકેતો વર્ષનાં આયુષ્ય ભોગવ્યાં હતાં એ ખોટું નથી વૈવસ્વતથી સુરથ મુધીના સત્યયુગી. ત્રેતાયુગી અને દ્વાપરયુગી અક્ષતર્થી રાગ્નઓયે લાખો વર્ષ રાજ્ય કર્યા હતાં. ૨૮ અહ્યાવિશ-મા કલિયુગના આરંભથી ચંદ્રરાજના વંશનો આરંભ થયો ત્યાં મુધીમાં ૨૫,૨૪,૦૦૦ વર્ષ સૃષ્ટિના આરંભને થઈ ગયાં હતાં. અને ચંદ્ર રાજથી શ્રીકૃષ્ણ મુધીના રાગ્નઓયે ૧૩,૬૪,૬૫૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું હતું. શ્રીકૃષ્ણનાજ વખતમા થઈ ગયેલા બીખાચાચ ૪૫૦ સાઘાચામ્માં વર્ષની ઉમરે લખંદર મુદ્દ કરી હજારો યોદ્ધાઓને ધરાશાયી કરી પોતે પડ્યા હતા; તો વૈવસ્વત મનુના વખતના અને તે પછીના રાગ્નઓયે હજારો વર્ષ રાજ્ય કર્યા હોય અને તે વખતે આયુર્મર્યાદા

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૪ થો.

ઐતિહાસિક કાગ પૂર્વ

(વિભાગ ૧ લો. ચંદ્ર રાજથી વસુદેવ સુધી પદ પેઢી.)

૧ ચંદ્ર રાજ.

ભાટ, ચારગો, રાજઓના વહીવંચાઓ, વિદ્વાન લેખકો અને ચંદ્રવંશી રાજઓના ઇતિહાસકારો, આદિ નારાયણથી માંડી સાઠક પેઢીયે શ્રીકૃષ્ણને મુકે છે, એટલે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ જાણે કેમ શ્રીકૃષ્ણ પહેલાં ૫-૭ હજાર વર્ષે થઈ હોય એવું જણાવી જગત્કર્તાની અસૌકારિક સૃષ્ટિને ક્ષુદ્ર રૂપ આપે છે. પરી રીતે ૨૭ વખત ચાર ચાર યુગ આવી ગયા છે. અને આ ૨૮મો યુગ ચાલે છે. તેમાં દરેક યુગચતુષ્ટયને અતે પ્રલય થાય છે. અઠ્યાવિશમો સસ્યુગમાં, શ્વેતવારાહ કલ્પમાં, બ્રહ્માને ત્રીજો દિવસે, ૭ માં મુહૂર્તમાં વૈવસ્વત મનુ થયો છે. તે વાતને આજે લાખો વર્ષે થઈ ગયાં છે. આજે તો x અઠ્યાવિશમો સસ્યુગ, અઠ્યાવિશમો ત્રેતાયુગ અને અઠ્યાવિશમો દ્વાપર યુગ વ્તીત ધઈ જવા ઉપરાંત અઠ્યાવિશમો કલિયુગ ચાલે છે. અને તેનાં પાંચ હજાર પચીસ વર્ષો પસાર થઈ ગયાં છે.

ચંદ્ર રાજ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે ત્રેતાયુગ ચાલતો હતો.

સુર્ય રાજ પછી પ્રજામાં રાજ ન હોવાથી સંસારની અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ અને અરાજક જગત નાશ પામવા લાગ્યું. તેથી ઈંદ્રે ચંદ્રને પૃથ્વી પર અવતરવા સૂચવ્યું એટલે ચંદ્રે પૃથ્વી પર અવતાર લીધો. આ ચંદ્ર રાજથી ચંદ્રવંશ ચાલ્યો. કૌરવો અને પાંડવો પણ ચંદ્રવંશી હતા. ચંદ્ર રાજમે ૧૮ હજાર વર્ષ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. તે પછીના રાજઓયે પણ હજારો વર્ષ રાજ્ય કર્યાં હતાં.

ચંદ્રવંશી રાજઓની ક્રમવાર સંખ્યા સહેલાઈથી જાણી શકાય એટલા માટે ચંદ્રવંશના ૪ વિભાગ કર્યા છે. ૧ લો વિભાગ ચંદ્ર રાજથી વસુદેવ સુધી પદ પેઢી. ૨ જો વિભાગ શ્રીકૃષ્ણથી વિક્રમચંદ્ર સુધી ૮૧ પેઢી. ૩ જો વિભાગ દેવેન્દ્રથી જામ લાખાણ સુધી ૭૩ પેઢી. ૪ થો વિભાગ જામ રાવણથી વર્તમાન વાદિય રાજ સુધી. એ પ્રમાણે ગણતાં ચંદ્ર રાજથી હાલના નામદાર કોટાર સાહેબશ્રી ભગવતસિંહજી ગોંડળ નરેશ ૧૮૫ મી

x આખી જોતિય શાસ્ત્રના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ ૧, ૯૫, ૫૮, ૮૫, ૦૨૫ એક અબજ, પંચાસ કરોડ, અડધન લાખ, પંચાસી હજાર અને પચીસ વર્ષ થયાં છે. તેમાં અઠ્યાવિશમો યુગચતુષ્ટયમાં સસ્યુગનાં વર્ષ ૧૭, ૨૮, ૦૦૦; ત્રેતાયુગનાં ૧૨, ૯૬, ૦૦૦; દ્વાપરયુગનાં ૮, ૬૪, ૦૦૦; વર્ષ ગયાં અને કલિયુગનાં ૪, ૨૬, ૯૭૫ માંથી ૫૦૨૫ ગયાં છે.

પેટીએ આવે છે મળી છે તેની પેટી અને આપી છે, ચંદ્રથી શ્રીકૃષ્ણ સુડીના ચંદ્રવતી
ગાનઓએ લાખો વાં પૃથ્વીનું ગાન્ય કહેવ છે ચંદ્રથી શ્રીકૃષ્ણ સુડીમા ૫૭ ચંદ્રવતી
રાત્ર ગાણ્યા છે

૨ બુધ. (ચંદ્રથી ૨ ભો.)

ચંદ્રે બુધપતિનીનીનારાનુ જગાદાએ દગ્ધ કરી જવાથી બુધપતિના પતમા દેવનાએ
અને ચંદ્રના પદમા શુક્રાર્થની પ્રેક્ષાથી દેવો થયા, અને બન્ને વચ્ચે ધોન નામકામ
થોડાં કેટલે સમાધાન થયું ચંદ્રથી નાગને બુધનામનો પુત્ર થયો તે બુધ શ્રાદ્ધેવ નામના
મનુની પુત્રી દત્તા માથે પાળ્યો અને તેનો પુત્રનાનામે પ્રતાપી પુત્ર થયો

૩ પુરુરવા. (ચંદ્રથી ૩ ભો.)

પુરુરવાની રાજ્યધાની પ્રસાગની સામે પ્રતિજ્ઞાનપુર જેને દાન ખૂતી કહે છે તેમા
દત્તી ને ૫ શુક્ર નિત્રા કળા ગાયંમા અકિલીય એના પુરુરવાના શુભગાન ઉદિતી સમામા
નાગ મુનિના મુખથી ગગારેન આમળી ઉડેશી અસ્સન પૃથ્વી પર આવી પુરુરવા સાથે
બગ્નથીનેદાણી તેનાથીઆયુ શુભાયુ, મન્યાયુ, રૂપ, વિનય અને જય એમ ૭ પુત્રો થયા.
પુરુરવાથી ૪૫ ની પેટીએ મુખિજિગ થયા દત્તા

૪ આયુ. (ચંદ્રથી ૪ ભો.)

આયુ પગડમી ગાન થયો, આયુને નંદુપ લાલદદ વીર્યવાન રત્ન, નભ તથા અનેના
એમ પાંચ પુત્ર થયા

૫ નહુષ. (ચંદ્રથી ૫ ભો.)

તેમા નંદુપ રાગ મદા પ્રતાપી હતો ઉદાખી સાથે મુખોપભોગની પાચના કરના
તેનીએ જગાન આપ્યો નમોદિઓની પામે પાચખી ઉપગરી આવો તો તેમ બને,
એને નંદુપે તેમ નંદુપ સમર્થિઓરે પાનખી ઉપાડી છતા જનની ચાનરા મારે પગથી ફેલુ
માગી મર્ધ સર્ધ (જનદી ચાન જનદી ચાન) એમ ક્યુ તેથી સ્કરિસારે કોષ કરી ગાય
આપો ૩ સર્ધ ચા તેથી નંદુપ અગર (સર્ધ) થયો

૬ યયાતિ. (ચંદ્રથી ૬ ભો.)

નંદુપને, યનિ યયાનિ, સયાનિ, આયનિ, વીયતી, અને રૂનિ એમ ૭ પુત્રો હતા
તેમા યયાનિને રાજ્ય મન્યુ વૃષ્યર્ષા નામના દાન રાજની પુત્રી સર્મિળા અને
શુક્રાર્થની પુત્રી દેવયાની વચ્ચે કડગો થતા સર્મિળાએ દેવયાનીને કુવામા નાખી દીરેન
યયાનિ ન ન મુજના કન્યા નિકેન ત્યા કુવામાથી આર્તનાદ સાલથી લાગ્યો પોતાનુ વસ્ત્ર

પહેલા આપી તેને ૫૧૦ મની તેથી દેવયાનીને પોતા સાથે લગ્ન રના માગણી રી
 યરાનીને બાદાણુ પુત્રી આવે લગ્ન કરા એ પાપ મા ૩૫૩૦ દેવયાનીને હુ બુદ્ધિનિના
 પુત્ર અને મને શાપ છે કે તુને બાદાણુ નહીં પરણે વળી જગલો હાથ પડી મન
 કુદ માથી ૧૧૦ કે માટે તમને ૪૫૦૦૦ આપત્ર જોઇ યરાની દેવયાનીને પગપા અને
 શમિયા લામી થઇને રહી દેવયાનીને યયાતિની યદુ અને દુર્યોધુ બે પુત્ર થયા અને
 શર્મિષ્ઠાને દુહ્યુ અનુ અને પુરુ ત્રણ પુત્ર થયા શમિયા આવે યયાતિનો અને બધાતા
 દેવયાની ક્રોધ પામી પોતાના પિતાને વેર ચારી ગઇ યયાતિ પ્રમરિદન થઇ તે ના ગયો
 શુક્રાચાર્ય શાપ આપ્યો કે મારી દી રીતે અપનાથ મોં કે માટે વૃદ્ધ થઇ ન ધણી પિન નિ
 ગ તમે ગીએને શક્ત્યાર્યે લુ કે તારો કાઇ પુત્ર તારી મ્દાવધ્યા નેને તો તેટલો વખત તુ
 યોવન પામી સસારમા સુમ મોગરી શપાસ પોતાની મ્દાવધ્યા મ્દી ૧૦૫૦ થુ
 તેણે મ્દી મગી નહીં તેથી તુ કે તારા વશ તે ગાદીપતિ ની થાઓ એવો શાપ આપ્યો
 પુત્ર પિતાનું ગળપણુ મ્દી ૧૨૦ પોતાનું યાન આપ્યું યયાતિ ૨૮૦૦૦ મદ મસાગ મુખ
 ભોગવી મ્દી ૧૨૦ ગયો તે પુત્રના નશમા પાડવો, તારવો અને થયા

૭ ચદુ

(ચદ્રવી ૭૨૧)

યરાનિનો પુત્ર યદુ આ ૧૦૫૦ મા થયેના રાગઓ યદુનરી
 મ્દેવાયા યદુનો પુત્ર ૧૦૫૦ મા ૮ મો સહમ્રજા (કોળ) તેનો
 ૮ મ્રજનનાન, તેનો ૧૦ ચાહી તેનો ૧૨ રૂચી, ૧૩
 ચિદ્રનથ તેનો ૧૩ ગર્ગાબદુ તે મ્દાવધ્યા હોતો તેને મ હમ્ર મ્દીઓ હતી ૧૨ ને
 નથા પુત્રા હતા તેનો ૧૪ પૃથુ ના, તેનો ૧૫ નર્મ થયો તેણે ના રા રસથ થન ના
 હતા તેનો ૧૬ ઉગના, તેનો ૧૭ રૂચ, તેને પાત્ર પત્ર ૧૧૦ તેમા આથી નાને ૧૮
 જરામેદ ગાદીએ મ્દો તેને સવતિ નગલી બા પોતાની મ્દી મ્દિયાના લગ્નથી મ્દી ૭
 મ્દી શપ્તો નહોતો એવ વખત કુશમનોને હતી બાલ્યા નામની મુ ૨ બન્ધાને લઇ આ ૧૧
 તેને જોઇ શિમ્યાને ક્રોધિત થઇ મ્દીનેના બો મો ૨ આ ન્યા તો વમો પુત્ર થયોને મા ૧૪
 આ મો ૬૫ એમ મ્દી પોતે તે સાથે પરબો ની થોડા વખતમા શિમ્યાને પુત્ર થયા તેનું
 નામ ૧૮ નિદર્ભ તે થોડા ઉમરે પટોચના બો ૧૫ સાથે લગ્ન કરા તેને ૧૩ પુત્રા થયા
 તેમા ૧૦૦ કુચ ગાદિન મો તેનો ૨૧ કુત્તી, તેનો ૨૨ દાપ્ર નો નિર્કૃત,
 તેનો ૨૪ દાગાહ, તેનો ૨૫ વ્યોમ, તેનો ૨૬ જમ્બવન, તેનો ૨૭ વિ ન તેનો ૨૮
 લીમનથ, તેનો ૨૯ નનનથ, તેનો ૩૦ દગરથ, તેનો ૩૧ શકની તેનો ૩૨ કુબી,
 તેનો ૩૩ દેવરાત તેનો ૩૪ દેવશન, તેનો ૩૫ મધુ, તેનો ૩૬ નનન ૨ તેનો ૩૭
 કુર, તેનો ૩૮ અનુ તેનો ૩૯ પુકલેશન, તેનો ૪૦ આયુ તેનો ૪૧ મતન
 તેને સાન પુત્ર ૧૧૦ તેમા નાથો પુત્ર વૃષ્ટિ, ગાદિન બેયો

૪૨ વૃષ્ણિ. (ચદ્વથી ૪૨ મા ચક્રવર્તી રાજા.)

આ કુળમાં દક્ષિણ રાજા મહાતેરસી અને પરાક્રમી થયો તેણે અનેક નાર પૃંરીના રાજાઓને હતી પોતાના તાબામાં રાખ્યા હતા અને ચક્રવર્તી રાજા થયો હતો તેણે વેદધર્મને જગતમાં ફેલાવ્યો હતો આના નામથી યાદવો દક્ષિણ કે વાપ્કોંચ પણ કહેતાતા તેનો પુત્ર ૪૩ મુખિન, તેનો ૪૪ યુનાદત, તેનો ૪૫ શની, તેનો ૪૬ વૃષ્ણી, તેનો ૪૭ ચંદ્ર, તેનો ૪૮ પૃથુ તેનો ૪૯ મુર, તેને ૫૦ ભજમાન, તેનો ૫૧ શિની તેનો ૫૨ સ્વયંભોજ, તેનો ૫૩ રૂચિ, તેને ચાર પુત્રો હતા તેમાં સાથી નાનો ૫૪ દેવમીઠ ગાદીએ બેઠો તેનો ૫૫ શૂન નામનો પુત્ર થયો તેને નવ િરા અને પાંચ દિકરીઓ હતી તેમાં મોટા વસુદેવ ચદ્વથી ૫૬ મા પેઢી થયા. શૂર રાજાની મોઠી દિકરી વૃધ્ધશર્મા ગળને આપી તેનો દતવક થયો હતો તેથી નાની પૃથાને કુતીમો જ ગળને પિંડી કરી ઉઠેરી તેથી તેનું નામ કુતી પડ્યું તે પાકુ રાગને પછાડી તેના પાંચ પાંચ થયા શ્રુતશ્રા, સાથી નાની યેઘ ગળને પછાડી તેનો ગિનુપાળ થયો હતો વસુદેવને ૧૪ સ્ત્રીઓ હતી

પૂર્વખંડ—ઉદ્દાસ પ મો.

૧. શ્રીકૃષ્ણ

નિકમ સ્વત ૫૨ ૨૫૨૫ થી ૧૩૯૦ મુધી

(નિલાગ ૨-શ્રીકૃષ્ણથી ૮૧ મા નિકમમેન મુધી)

શ્રીકૃષ્ણ પહેલા યાદવોનો નિરાસ અથવા સભ્ય મથુગા અને તેના આસપાસના પ્રદેશમાં હતો વસુદેવની પેઢી નામની સ્ત્રીથી શ્રીકૃષ્ણ થયા આ વીરપુત્ર મહાભારતના રાખતમાં ઘણાં ગેરન છે જેવળેનો આક્રમો ગર્ભાં તુને મારગે એમ ના હે સને અગાઉથી મેન હતો તેથી એ પોતાની બેન દેવની અને વસુદેવને કહે પાં એ પડી એ ૮ પુત્રોને સિનાપર પગાડી હાં કર્યા ૭ મા ગર્ભે રાહિણીના ઉદરમાં પ્રવે. તે આમી વખત પ્રગમ થનાજ વસુદેવે તે બાળને ઉપાડી યધુના નદી એડગી પોતાના મિત્ર નંદ ગળને લા મોકુડામાં લઈ ગયા અને યોદ્ધાને લા અવનરેરી કન્યાને નંદ આની દેવળીના પ બામાં મુખી કન્યાને એ મારીનાખી આણી મોકુડામાં કૃષ્ણ ઉઠરવા અને ગારો આ ન લાગ્યા તે અરસામાં અરિષ્ટ વપ્ત્ત કચી વગેરે સક્ષમોને માર્યા પડી અકર અને મળાની માથે મથુરા ગયા લા આપુર અને મુદ્ધિને મથુ સુધ્ધમાં મારી પોતાના મામાં સને સિંટાસન ઉપરથી એથી દાર મ્યો અને ઉચ્ચેનને માદી ઉપર મેસાર્યા પડી સ્મા લાઈ મુનામાં નામના ગળને હગરી માર્યો મદદારના ગળની

કન્યા રૂકિમણીનું દરજી મરી પગ્ગા પોતાનો જમાઈ કમ મરાવાથી જરાસંધ મથુરા ઉપર ૧૭ વખત ચડી આ પો અને હારો હતો ૧૮ મી વખત ત્રય સંન્ય લઈ આનનાની તૈયારી મરતો હતો ત્યા મળયનન ૩ મોડ મેચને લઈ આવે છે એના સમાચાર કૃષ્ણને મળ્યા તેથી મેલ બાબુના ધમાગ સામે નહિ રખી ચકાય એમ માની આનર્ન દેશમાં આવી દ્વારે બનાવી તેને ફરતો ૮૬ માઈલનો મ માર્ગો આ નગરીમાં શિ પગાસને આધાર ચૌદા ન્હાની મોગી મેરી ગજમાર્ગ ઉદાન-ગામ નચ્ચેના બગીચા ઉપરન-જાણે ગદાગના બગીચા આમળ સાથે નાતો જનારા મનાનો સમાધાનો દવેની-એ રાજમહાનો માનાના પિતંગના અને રપાનાકોહાઓ વગેરેથી મુતોભિન અને કુશ્મનોથી દુર્ગમ એની નગરી ગિનાગ અને કોડીનાર પામેના સમુદના મધ્યનર્ત બુલાગમા વચ્ચારી કદનાક જુના મન્થમા ૮૦૦ માઈલમા દ્વારમપુરીના વેરાનાનો ઉ નેખ છે દ્વારમામા શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચા પત્રી મળયન પાળી આ પો કૃષ્ણ એકના ગિરનાર પર ચડી ગયા પાળી ચરન વા પો એ ગુદામા પેરા ત્યા મળાતરથી સુતેન મુચકુદ ઉપર પોતાનું રજ એા હી દીડુ ચરને તેને પગથી પાટુ મારીક્રિડારો અને તેના નેત્રાગિથી બગી ભગ્મ થઈ મરા હાનમા ગિરનાર પર દાતા મેવાય છે તેજ મળયન છે જેની માનતા હિંદુ મુસનમાન બ ને મે છે તે વખતે દ્વારકા આર્નાવર્નમા મોદામા મોગી નગરી ગણાતી વેરાનળ પ્રમાસપાળુ પ્રાચીપાટણ રોરબદર નગેરે દારમના પરા ગણાતા તેમા ૧૫ થી ૧૬ લાખ • સનાન તી હતી વાનાચ્ચગી નખતે નાન પામેરા વાદવોની જ્યા લાખ સારો દ્વા મા હતી એવુ મહાભાગતમા લખ્યુ છે તો તેનાજ પુ ૧ વાદવો હશે અને તેથી બ મણી હનનની પ્રજા નસતી હોની જોઈએ કામમા નિરાસ મ્યા પત્રી મ્ણે અને મો મ્યા છે

કૃષ્ણ પરમ શિવભક્ત (મહાદેવના ઉપાસ) હતા એવો મહાભારત ભાગનન તથા ખીન ધણા પુરાણોમા ઉ નેખ છે ડા મર પશુ તેમ જો છે કૃષ્ણને મુખ્ય ૮ આર પદારથી લી અને લીમાનુગને મારી તેના બદીખાનામાથી છોડાવી લાવેની લગ્નરો રાજવચ્ચાઓ સાથે પોતે પગ્ગા હતા કૃષ્ણની મુખ્ય ૮ પદારથીઓને નીચે પ્રમાણે સતાનો હતા

રૂકિમણીને પ્રભુમન ન રૂદ્ધણ સુત્રણ ચાક્રેહ સુચાર ચાગ્રુમ ભવાર ચાન્યન પ્રિયાર ચાગ અને ચારમતી મ્ચા બાબુનતીને, સાન સમિત પુરુષન મનજીત સહસ્રરિગ્ધ્ય વિચકેતુ વસુમાન નિડ નહુ અને એ મ્ચા સત્યસામાને, લાનુ સુલાનુ પ્રભાનુ શ્રીલાનુ પ્રતિલાનુ અને એ ન્યા લદાને સઆમજન જુહાન શર પ્રદરણ અરિગ્ન વચ સમન નાયુ આયુ સલ્લ અને એક કન્યા મિનર્નિદાને, દુ હન અગિન ગ્રુન વર્ધન કિતાં મહાજ પાનન વરિન મુધિ સત્યાને, નીર ચન અશ્વમન વિચયુ વેચાનન દ્વા આમ મક વસ કુનિ નાર્વિદીને, શુન પ્રિ દન વરિ સુનાં ભ શાતિ દર્શ પ્રપમાસ મોમ લક્ષ્મણને, નયો ગાયનાન સિંહ મન પ્રમન ધર્મગ મહાશમિ સદ એા અપરાન અને એ મ્ચા એ પ્રમાણે સતાનો હતા

જરાસંધ અને સિંધુપાળનો વધ કર્યા પછી અંગ, અંગ વગેરે દેશ કૃષ્ણે તાજે કર્યા. પાતાળ-
માં જઈ પંચજન્ય રાક્ષસનો વધ કરી પાંચજન્ય સંખ મેળવ્યો. ખાંડવ વનમાં અર્જુનની
સાથે જઈ અગ્નિની ઉપાસનાર્થે સુદર્શન ચક્ર મેળવ્યું. ગરુડ ઉપર બેસી ઇંદ્રની રાજધાની
અમરાવતીમાં જઈ પ્રારિત્વતક વૃક્ષ લઈ આવ્યા. નાગહનના પુત્રોને, હાથી સુદર્શન રાગને
બંધનમુક્ત કર્યો. એકલવ્ય અને જંભ નામના દેવોને માર્યા. ગાંધ્ય રાગને હાથી શનધી
નામનું શસ્ત્ર મેળવ્યું.

કૃષ્ણને મળતાં માટે અર્જુન દારકામાં ગયો હતો, ત્યાં જાનગીમાં કાણુની સંમતિ
લઈ સુભદ્રાને ઉપાડી જઈ તે સાથે લગ્ન કર્યું. યુધિષ્ઠિરને રાજસૂય યજ કરવાની ઇચ્છા થતાં
પ્રથમ ભીષ્મને પાંચે જરાસંધનો વધ કરાવ્યો. રાજસૂય યજ વખતે સિંધુપાળે કૃષ્ણને બહુ ગાળો
દીધી તેથી કૃષ્ણે પોતાના સુદર્શનચક્ર વડે સિંધુપાળનું માથું દાખી નાખ્યું કૌરવ પાંડવો
જુગટે રમવા લાગ્યા અને દ્રૌપદીને હાથો સારે દુઃશાસન બળાકારે દ્રૌપદીને બર સખામાં
નમ કરવાનો યત્ન કરવા લાગ્યો સારે તેને યોગબળથી વસ્તો પૂર્યા. પાંડવોનો વનવાસ પુરો
થયા પછી મદાભારતનું સુદ ન થવા દેવા માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા પણ તેમાં નિષ્ફળ-
તા મળતાં કૃષ્ણ દારકામાં ગયા. છેવટે સુદ થવાની તૈયારી સાક્ષી તેમાં કૃષ્ણને પાંડવ કૌરવ
બંને સાથે સંબંધ હલ્લે યાદવોનું કેટલુંક સૈન્ય કૌરવોને આપ્યું અને પોતે અને કેટલુંક
સૈન્ય પાંડવોના પક્ષમાં રહ્યા. ફરી વહિ કરવા કૃષ્ણ ગયા, પણ બધા યત્ન નિષ્ફળ જતાં
પાછા આવ્યા અને સુદ માટે બંને પક્ષનાં સૈન્ય મળી થઈ ગયાં. તે વખતે અર્જુન, મેઢી
કુટુંબી, ભાધમ્બો, ગુરુઓ-વગેરેને સામે આવેલા જોઈ સુદથી પાછા ફરવા લાગ્યો તે વખતે
કૃષ્ણે ગીતાનો બોધ આપી લડવા તૈયાર કર્યો. તેનો વ્યાખ્યાન નહ થયો અને ભયંકર
યુદ્ધની અતિ પાંડવોનો જય થયો. આ યુદ્ધમાં અનેક અક્ષૌહિણી મેનાઓ નહ થઈ
ભયંકર સંહાર થયો. તે પછી પાંડવોએ અશ્વમેધ યજ કર્યો, અને કૃષ્ણ દાર-
કામાં ગયા. ઘણાં વર્ષ દારકામાં રહ્યા પછી યાદવોનો નાશ નિકટ આવેલો તેથી બધા
પ્રજાસક્ષેત્રમાં જઈ મળિા પીછગાંઠ બની ગયા અને પરસ્પર લડી મુવા. એ અંદર અંદરનો
સંહાર યાદવાસથળીના નામથી જાણખાવ છે. કૃષ્ણ એક વૃક્ષ નીચે નિરાશ થઈ પગ ઉપર
પગ ચડાવી મુતા દતા ત્યાં જરા નામના શિકારીએ મૃગ સમજી જાણુ માથું અને કુખળો
૧૩૫ વર્ષની ઉંમરે કેદાસનાસ થયો. દારક સારથી બધા ખબર અર્જુનને હસ્તિનાપુરમાં
જઈ આપ્યા. અર્જુન દારકા આવી થીકૃષ્ણની વિતર દિવા ફરી
યાદવોની આંખોને, બાળકોને, વૃદ્ધોને અને પ્રજાને લઈ હસ્તિનાપુર જતો હતો ત્યાં
જંગલ કાળા લોકો યાદવોની કેટલીક સ્ત્રીઓને ઉપાડી ગયા. બાકીનાં મુસ્લેલીથી
બચાવી હસ્તિનાપુર લઈ આવ્યો. ત્યાં પોતાની માદી ઉપર વજ્રને ગેસારી પોને તથા સર્વ
ભાધમ્બો તપશ્ચર્યા કરવા નીકળી ગયા. અર્જુન સમર્થ જાણુવળી છતાં કૃષ્ણના મરણથી
એટલો બધો દુઃખિત થયો હતો કે તેના જરીમાં કાળાઓને મારવા માટે ક્રોધ ઉત્પન્ન
થયો નહી. અને શોકમગ્ન દશામાં મારેલાં જાણુથી કાળા લોકો ઉપર વિગ્ન્ય મેળવી
શક્યો નહી તે ઉપરથી ક્ષેત્રવ ચાલી ૩:—

મમય નદા યેવવાન હૈ નહી પુરૂષ બગવાન ૧૧૧ ૩૧-
કાષે અર્જુન હુંદીરો એહ શ્રુત્ય એહ બલુ ૧૧૨ ૩૨-

[અર્જુન દારકાના માણ્યોને દ્રષ્ટ ગયા પતી દારકા અને તેની આસપાસના પ્રદેશ ઉપ- સમુદ્ર ફરી વળ્યો હતો]

શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન બધા પુરાણોમાં છે તે મમય નદા-યોના-યોગી નિદાન રાજકાર્યકુબળ અને અતુ-પુ-ન થઈ ગયાં છે આ કૃષ્ણ નિહના આગમાં અનતાર ગણાય છે, અને કૃષ્ણને દૃષ્ટેવ માનવાના થણા અપ્રદયો દિદમા પ્રત્યર્થિન કે દેવતાક લોક કૃષ્ણો માતા રિપ્ણુ માને છે વેદમાં કૃષ્ણ સખધી શ્રેષ્ઠત્થી ઔદાગ્ય ઉપનિષદમાં દેવકી-પુત્ર કૃષ્ણનું નામ આવે છે ગીતામાં ક્ષેત્રે અર્જુનને ક્રોધ છે કે સર્વ પ્રાણી માત્રર્માવાસ કરનારો હું છું અને આ સર્વ નૈદિ મે ઉત્પન્ન કરી છે અને ભાગમાત્ર આ જગત વાસ કરી ગેન છે આની સમર્થ રિમૂનિના વશને જાદેશ્વર ગ્રન્થુતો છે એ તેઓનું અહોભાગ્ય છે કૃષ્ણના અને પોતે યાદવોના મઠો પુત્રોનો નાન યાદવાગ્ર્યગીમાં થઈ ગયો હોય એ બનવા ભેગ નથી પણ ગેશા નિદેશ મમા મખધીમાં યાનામાં એમ મદાર ગયા હોય તેઓ મુચી ગયા હોના જોઈએ તેઓના વશજો ક્યા છે તે આજે નામુ મદારુ નથી, પણ કૃષ્ણનો પાત્ર ઉષ્ણુક ગોણિનપુત્રમાં હતો અને તેનો વશ ચાલ્યો તે જાદેશ્વર ગ્રન્થુતો થયા એ નિર્વિવાદ વાત છે]

૨ સુખ (શ્રીકૃષ્ણથી ૨ જો)

(વિક્રમ અવત પૂર્વે ૨૩૮૦ થી ૨૩૭૫.)

મિત્ર (હજીમ) દેવનો રાજા બાણામુર ગોણિનપુર શરેમાં ગહેતો હતો તેને વખતે શ્રી, શુ અને બાણામુર અને ગોર મુદ્દ થયુ હતુ તેમાં બાણામુર હાથે અને નેત્રી હિા નામની કન્યાને અનિશ્ચ સાથે પગલારી હતી બાણામુર અપુત્ર હોનાથી તેનો પ્રધાન દાસાઃ ગાદાએ બેરો તેની પુત્રી ગમાને સાગ સાથે પરચારી હતી

દાસાઃ અપુત્ર હોનાથી હજીમની માતિ સાનને મળી બાદ યાદવાગ્ર્યગીમાં યાદવો ના નાશ અને સાબનો પુત્ર ઉષ્ણુક હજીમમાં હતો એમને તે યાદોને બેરો

૩ ઉષ્ણુક (શ્રીકૃષ્ણથી ૩ જો)

(વિક્રમ સંવત પદે ૨૩૭૫ થી ૨૩૮૭)

ઉષ્ણુક પોતાને મોંસાળ હોનાથી યાદવાગ્ર્યગીના નાશમાથી બચી ગયો હતો તેનો દીકરો ચતાનિક

૪ શતાનિક (શ્રીકૃષ્ણથી ૪ જો.)

(વિ. મ. પૂર્વે. ૨૩૮૭ થી ૨૩૭૨.)

અ. રાજ્યે ૭૪ વર્ષ ગત્ય કર્યું અને હજીમ ઉપગત આસપાસનો મુતઃ પોતાના તામામાં રાખ્યો હતો

૯૧ | સુધે અને શિશુપાળનો રથ મ્હા પડી-અમ જા | રમેર મેટુ જોતાએ મ્હાં પાના-
મા નહ પચ ન્ય નાકામનો વધ ફડી પા ન્ય શખ મેરજો ખા | નમો અર્જુનનો
નાથે ૯૨ | અગ્નિની ઉપામનાર્થે સુદર્શન રથ મેરજુ મેટુ ઉપ મેની દની | ત્યાની
અમગરનીમા નહ પા નિ ન રથ નહ આવ્યા નામ-નના પુરાને ની નુ જન | નો
બેધનમ્હા મો એનમ્હા અને નહ પામના રોને માર્યા પ્રા વ મમને ની મનની
નામનુ શખ મેરજુ

૯૩ | અને મગવા માટે અર્જુન દ્રાગમા મરા નો ત્યા ખાનડીમા દુરુની નમનિ
લ૦ મુજાને ઉપાગી ૯૪ | તે માથે રમે યુ યુધિગિરે ૧૨૫૪૫૪ મ્હાની દગ યના
પ્રથમ બીમમેન પામે નહ પચેનો વધ મજો | ૧૨૫૪૫૪ વખને શિશુપાળે અને મ ગો
દીરી નેથી કૃષ્ણે પોતાના નુ જનવક રો શિશુપાળનુ નામુ મપી નામ્હુ મૈ ન પા રો
લુગે રમરા નામ્હા અને નૈવદીને દાર્યા લાગે દુ માનન જગા રે નૈવદીને બર મમામા
નમે મ નો વન મ્હા લાગે લાગે તેને ચો મગથી ન્હો પ્રથા પા વોનો વનવામ પુ
થયા પડી મગાભાગનુ સુદ ન થવા રેવા માટે થગા જા પ્રથમ મ્હાં પજુ તેમા નિ મ
ના મગના મ્હુ કા મમા ગયા ઉવે સુદ થવાની નેવાગી વારી તેમા કૃષ્ણને પાન મૈ વ
બને સાથે મળધ દદને વાલોનુ મ્હુ મૈ વ મૈ વોન આપ્તુ અરો રોતે અને મ્હુ
સૈન્ય પાલોના પામા રવા ફડી વટ્ટિ મ્હા મ્હા ૧૨૫૪૫૪ મ્હા યન નિ મગ જા
પાખા આવ્યા અને સુદ માટે બને પામા સૈન્ય મ્હા ૧૨૫૪૫૪ મ્હા ને વખને અર્જુન મેની
કુદબી ભાદ્યો મ્હુ મ્હો વગેરેને સામે આવેના જોધ મુદથી પા | ફ રા ના રો ને રખને
કૃષ્ણે ગીતાનો જોધ વારી ન રા તેવા મ્હાં તેજા વામોદ નહ થયો અને ભરમ
સુદની અતે પા રોનો જય થયો આ સુદમા અને અ રોતિ મ્હા મેનાઓ નહ થઇ
ભય મ મહા થા | તે પડી પાલો અમમેધ યન મ્હાં અને કૃષ્ણ દ્રા
મામા મરા પાનુ રૈ દ્રાગમા ત્યા પડી પા વોનો નામ નિમ્હા અવેનો તેથી મધા
પ્રભાસક્ષેત્રમા જામગિ પીધગા ની મરા અને પ પગ ની મુવા એ અ મ્હા નો
નદગ વાલવાન્યગીના નામથી ઓગખાન છે ફર એ ૧૨૫૪૫૪ નીને નિ ૧૨૫૪૫૪ જગ
પગ મ ની મુવા રના ત્યા જગ નામના પિમગિરે મ્હુ મમ્હા આજુ મારુ અને મ્હુ
૧૨૫૪૫૪ વર્ગની ઉમેરે નાસવાસ થયો ૯૫ | નારથી મધા અમ્હા અર્જુનને દહનિનાપરમા
જામ આવ્યા અર્જુન દ્રા | વારી કીટુની ઉત્તર દિવા મ્હી
પા વોની જાએને નામકાને વૃધાને અને પ્રજને નહ દહનિનામ્હા જતા રો ત્યા
૧૨૫૪૫૪ મના ને ૧૨૫૪૫૪ નલોની દ્રાવી મ્હીએને પાગી મરા વામનને મુદેનીથી
જ્યાની દહનિનામ્હા લઇ આવ્યો ત્યા પોતાની મ્હા ઉપર વ દને બેસાગી પોતે તથા ન્ય
ભાદ્યો નપથર્મ મ્હા ની ગી મરા અર્જુન નમર્હા આપુવગી જા મ્હુના નહુધી
એમો બયો કુ ખિન થયો દનો કે તેના સરીગમા નાઓને મા વા માટે દધ ઉપન
થયો ની અને મોમ્હા દસમા માગેના વાલોથી મગા નેકો ઉપર નિમ્હા મેરજી
મ્હો ની તે ઉપરથી મ્હાન વારી છે કે —

સમય નદી બળવાન હૈ નહી પુરૂષ બળવાન (૧) ૧૦૦
કાળે અર્જુન હુંડીયો ઓહિ ક્ષત્રુષ ઓહિ જાણ (૧) ૧૦૦

[અર્જુન દ્વારવાના માણુમાને લાઇ ગયા પગી ડાગકા અને તેના આસપાસના પ્રદેશ ઉપર સમુદ્ર કરી વળ્યો હતો]

શ્રીકૃષ્ણનુ વર્ણન મધ્ય પુરાણોમા કે તે સમર્થ મરહુ યોગ્યા યોગી નિદાન રાજકાર્યદુગમ અને અતુલ પુરુષ થઇ ગયાહે આ કૃષ્ણે નિપ્પુના બાદમા અનનાર ગણાય છે, અને કૃષ્ણને હૃદયેન માનનારા ધણા સપ્રદેશો દિદમા પ્રત્યયિન કે કેટલાક લોક કૃષ્ણેસાલા નિપુ માને કે વેદમા કૃષ્ણ સમઘી લેખનથી ગદોમ ઉપનિષદમા દેવકી પુત્ર કૃષ્ણનુ નામ અમલે કે ગીતામા ખે અર્જુનને ગદેન કે કે સર્વ પ્રાણી માનમોં નાસ કરનારો હુ હુ અને આ સર્વ સૃષ્ટિ મે ઉત્પન્ન કરી કે અને આરામાજ આ જગત વાસ કરી ગદેન કે આરી સમર્થ નિમૂનીના નગને જાડુજી રજપૂતો છે એ તેઓનુ અહોભાન્ય છે કૃષ્ણના અને બીજનેવાદવાના મંડેા પુત્રોનો નામ વાદનામ્બળીમા થઇ મરો હોય એ બનવા જોગ નથી પણ દેશા મિદેગ સગા સબઘીમા ચાનામા એમ બહાર ગયા હોય તેઓ બન્યી ગયા હોના જોહએ તેઓના વગજો ક્યા છે તે આજે બધી મગતુ નથી, પણ કૃષ્ણનો પાત્ર ઉષ્ણિક ગોણિતપુમા હતો અને તેનો વગ ચા મે તે જાડુજી રજપૂતો થયા એ નિર્નિવા નાન છે]

૨ સંખ (શ્રીકૃષ્ણથી ૨ જે)

(વિક્રમ સવત પૂર્વે ૨૩૮૦ થી ૨૩૭૫.)

મિત્ર (દ્વિજમ) દેવનો રાજા બાણાસુર ગોણિતપુર મદેરમા નેતો હતો તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ અને માણાસુર નચે મેર ચુદ થયુ હતુ તેમા બાણાસુર દારોં અનેનેની ઉના નામની કન્યાને અનિગ્દ સાથે પછાની હતી બાણાસુર અપુત્ર હોવાથી તેનો પ્રધાન જાલા ગાદીએ મેરો તેની પુત્રી ગમાને સાગ સાથે પરપુારી હતી

દેવકીઃ અપુત્ર હોવાથી દ્વિજમની આતિ સાબને મગી બાદ વાદવામ્બળીમા વાદવો ના નાગ વખતે સાબનો પુત્ર ઉષ્ણિક દ્વિજમા હતો એવે તે ગાદીને બેરો

૩ ઉષ્ણિક (શ્રીકૃષ્ણથી ૩ જે)

(વિક્રમ સવત પૂર્વે ૨૩૭૫ થી ૨૩૭૭)

ઉષ્ણિક પોતાને મોસાળ હોવાથી વાદવામ્બળીના નાશમાથી બચી ગયો હતો તેનો દી-રો સતાનિઃ

૪ શતાનિક (શ્રીકૃષ્ણથી ૪ થા.)

(વિ. સ. પૂર્વે. ૨૩૪૭ થી ૨૩૪૨.)

આ રાજ્યે ૭૪ વર્ષ ગત્ય કર્યું અને દ્વિજમ ઉપરાંત આસપાસનો મુલક પોતાના તમામા રાખ્યો હતો

શ્રીકૃષ્ણથી કેટલામી પેઢીયે	નામ	વિ. સ. પૂર્વે	શ્રીકૃષ્ણથી કેટલામી પેઢીયે	નામ	વિ. સ. પૂર્વે
૫	રાત્રીય	૨૩૭ થી ૨૩૦૧	૩૩	ગોવિંદભદ્ર	૧૦૦૫ થી ૮૭૫,
૬	ચંપન	૨૩૦૧ થી ૨૧૫૪,	૩૪	આનંદ	૮૭૫ થી ૮૩૫
૭	સુર્વભદ્ર	૨૧૫૪ થી ૨૧૦૨,	૩૫	આમુક	૮૩૫ થી ૮૦૭,
૮	મહીપાળ	૨૧૦૨ થી ૨૦૦૫,	૩૬	સર્વસદ	૮૦૭ થી ૮૮૫,
૯	ગમાદાસ	૨૦૦૫ થી ૨૦૦૪,	૩૭	દુર્માખ્ય	૮૮૫ થી ૮૬૨,
૧૦	ગોવિંદભદ્ર	૨૦૦૪ થી ૧૯૪૨,	૩૮	શાંતીનાથ	૮૬૨ થી ૮૩૪,
૧૧	સુવભદ્ર	૧૯૪૨ થી ૧૮૮૪,	૩૯	વિક્રમભોજ	૮૩૪ થી ૮૦૫,
૧૨	શાંતીનાથ	૧૮૮૪ થી ૧૮૧૫,	૪૦	મીપાળ	૮૦૫ થી ૭૨૫,
૧૩	શનિવંશ	૧૮૧૫ થી ૧૭૭૦,	૪૧	બેગા	૭૨૫ થી ૬૩૫,
૧૪	નિશ્વવગદ	૧૭૭૦ થી ૧૭૧૦,	૪૨	દેવરાય	૬૩૫ થી ૫૪૫,
૧૫	બેગા	૧૭૧૦ થી ૧૬૬૫,	૪૩	દયાપાળ	૫૪૫ થી ૪૭૨,
૧૬	હરિરાજ	૧૬૬૫ થી ૧૬૦૫,	૪૪	જયદેવ	૪૭૨ થી ૪૦૦,
૧૭	ભોમ	૧૬૦૫ થી ૧૫૬૧,	૪૫	વિક્રમાર્ક	૪૦૦ થી ૩૫૩,
૧૮	ભીમ	૧૫૬૧ થી ૧૫૦૪,	૪૬	અનંતપાળ	૩૫૩ થી ૩૫૦,
૧૯	ભોજ	૧૫૦૪ થી ૧૫૦૧,	૪૭	ભોજરાજ	૩૫૦ થી ૩૦૫,
૨૦	રાજમાણિક	૧૫૦૧ થી ૧૪૭૫,	૪૮	ધર્મદેવ	૩૦૫ થી ૩૦૨,
૨૧	મહીપાળ	૧૪૭૫ થી ૧૪૩૦,	૪૯	અભરી	૩૦૨ થી ૨૭૫,
૨૨	મેધવ	૧૪૩૦ થી ૧૩૮૦,	૫૦	અમિરજી	૨૭૫ થી ૨૬૦,
૨૩	મૂળરાય	૧૩૮૦ થી ૧૩૩૫,	૫૧	ઉમ્મેન	૨૬૦ થી ૨૪૦,
૨૪	મહીપાળ	૧૩૩૫ થી ૧૩૦૧,	૫૨	બાનજી	૨૪૦ થી ૨૦૦,
૨૫	શિનાહન	૧૩૦૧ થી ૧૨૫૫,	૫૩	સદસપાળ	૨૦૦ થી ૧૭૦,
૨૬	જીજી	૧૨૫૫ થી ૧૨૩૫,	૫૪	અનિરૂદ્ધ	૧૭૦ થી ૧૩૫,
૨૭	દેવેન્દ્ર	૧૨૩૫ થી ૧૧૭૫,	૫૫	જયસિદ્ધ	૧૩૫ થી ૧૧૦,
૨૮	સુઝન્દ્ર	૧૧૭૫ થી ૧૧૨૨,	૫૬	સાળજી	૧૧૦ થી ૮૦,
૨૯	દુર્માખ્ય	૧૧૨૨ થી ૧૧૦૨,	૫૭	ગેરીજી	૮૦ થી ૧,
૩૦	નિશ્વરાજ	૧૧૦૨ થી ૧૦૮૦,		વિક્રમ સવતમાં	
૩૧	મૂળરાજ	૧૦૮૦ થી ૧૦૧૧,	૫૮	લક્ષ્મણ	૧ થી ૩૫,
૩૨	કમિ	૧૦૧૧ થી ૧૦૦૫,	૫૯	અનાપજી	૩૫ થી ૮૭

૬૦ ગર્વગોઠે

(શ્રીકૃષ્ણથી ૬૦ મી પેઢીયે ૧૫. સ. ૮૭ થી ૧૧૧)

શ્રીકૃષ્ણથી ગર્વગોઠે સુનીના ૬૦ રામઓએ ઇજ્જત (મિત્ર-મિત્ર) ના શોણિતપુત્ર

ક ની આમરાસના ગોમા ૧૪૫ધાની રાખી યુધિષ્ઠિ મનત ૩૨૦૦ ગણુ દત્તર બમે
વ નગમગમન નુ કન્યા લોકોનુ હેતુ કકે મનગોડ ગમનિકમ મનત પહેના ૨૫ વર્ષ
એને ધરસીસન ૩૧ મા થઈ ગયા હતા તેને ગમન નેપારે દગની ધજમ લઈ વીધુ સામે
ગવગોડે ધજમ ડોળી ગણુનુ જીતી લા ગમધાની મી

શ્રીકૃષ્ણથી ૨૨ નામ	૧૨કમ	શ્રીકૃષ્ણની કેટ નામ	૧ કન
લામી પેડીયે	મનત	લામી પેડીયે	મવત
૧૧ બાણુજી	૧૧૧ થી ૧૩૦	૬૩ દેગજી	૧૫૩ થી ૧૭૪,
૧૨ મળગજી	૧૩૦ થી ૧૫	૪ પ્રમાણુજી	૧૭૪ થી ૨૦૧,

૬૫ જગમાલજી.

(વિ. મ ૨૦૪ થી ૨૩૬)

આના વખતમા હજારમા મીઓનુ ગમન આનુરુત્તુ ૩ જેવી રીતે હાન અગ્રેને
હિ ૫૭ અમન ચનાવે છે આ મીઓનુ ગમન ધરનામા ૩૦૦ વર્ષ એટલે વિ સ
૪૫૭-૫૮ મુધી આનુ દત્ત જગમાનજી યુરોપમા પાણુ પ્રમિદ્દ હતા

૧૧ નીમ	૨૩૭ થી ૨૬૪	૬૮ દુરીગિરજી	૨૮૧ થી ૩૨૮,
૬૭ સમ્મામજી	૨૬૪ થી ૨૮૧	૬૮ અર્જુનજી	૩૨૮ થી ૪૬૦,

૭૦ ચંદ્રસિંહજી.

(શ્રીકૃષ્ણથી ૭૦ મી પેડીયે-વિ મ ૩૬૦ થી ૪૭૭ માં)

આના વખતમા વવળીપુર (નગા ૩ તે પામ મોટ મરેજ દત્ત) તેના ગાજ મિજયમેને
વદમી ગમ ચનામે ૧૨૦ આ મોમે મમર્ધ રાજ થયો મિજયમેનથી ૭
મો પુત્ર મિનાલિ થયો તેના ૫૭ ચનનો ચડી આવ્યા અને તેનુ રાજ્ય તોડી પાડ્યુ
શિનાલિયા નગમા બાપાનામનો યુરન થયો તેને મેનાડન રાજ્ય મેજનુ તેના નશને
ઉચ્ચપુર મેનાડમા ગત્ય મે ૩

આ વખતે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમા કોનોજનો પહેનો સમ્રાટ અશુભ નામનો રાજ થયો હતો
તેને નિકમાલિયાની પની ધારણુ મી હતી તે પડી ધણા ગમનએયે આ પની ધરીલી
વદ્રમુખનો હી ૧૧ સમુદ્રમુખ પા આના વખતમાજ થયો હતો તે બજવાન રાજ ૧૨૦
બગાળ નેપાગ આસામના રાજ સમુદ્રમુખને ખણી આપતા હતા વદ્રસિંહજી વિ સ
૩૮૦ ની સાનમા મામનાથની જગમે આવેન સારે મિનાલિયા અનિધી તરીકે મેનો
વખત ગયા હતા

૭૧ સરદારગિર	૩૮૭ થી ૪૫૪	૭૨ માનસિંહજી	૪૮૫ થી ૫૧૮
૭૩ ભવનસિંહજી	૪૫૪ થી ૪૮૫	૭૪ રાજસિંહજી	૫૧૮ થી ૫૪૬

૭૫ આસકરણુજી

(શ્રીકૃષ્ણથી ૭૫ મી પેડીયે-વિ મ સનત ૫૩૬ થી ૫૬૩)

આના વખતમા પાપા-પાનીપુત નગ નયુ તે બેના મરેજ આ ગ ન હિંદુસ્થાન

શ્રીકૃષ્ણથી કેટલામી પેઢીયે	નામ	વિ. સં. પૂર્વે	શ્રીકૃષ્ણથી કેટલામી પેઢીયે	નામ	વિ. સં. પૂર્વે
૫	સતવીર	૨૨૭ થી ૨૨૦૧.	૩૩	ગોવિંદભદ્ર	૧૦૦૫ થી ૯૭૫,
૬	શરમેન	૨૨૦૧ થી ૨૧૫૪,	૩૪	આનંદદ	૯૭૫ થી ૯૩૫,
૭	સૂર્યભદ્ર	૨૧૫૪ થી ૨૧૦૨,	૩૫	આમુક	૯૩૫ થી ૯૦૭,
૮	મહીપાળ	૨૧૦૨ થી ૨૦૨૫,	૩૬	સર્વસદ	૯૦૭ થી ૮૬૫,
૯	ગંગાદાસ	૨૦૨૫ થી ૨૦૦૪,	૩૭	દુર્ગાખ્ય	૮૬૫ થી ૮૧૨,
૧૦	ગોવિંદભદ્ર	૨૦૦૪ થી ૧૯૪૨.	૩૮	સાલીવાહન	૮૧૨ થી ૮૩૪,
૧૧	સૂર્યભદ્ર	૧૯૪૨ થી ૧૮૮૪,	૩૯	વિક્રમભોજ	૮૩૪ થી ૮૦૫,
૧૨	સાલીવાહન	૧૮૮૪ થી ૧૮૧૫,	૪૦	મહીપાળ	૮૦૫ થી ૭૨૫,
૧૩	શનવિજય	૧૮૧૫ થી ૧૭૭૦,	૪૧	ખેંગાર	૭૨૫ થી ૬૩૫,
૧૪	વિશ્વવરાહ	૧૭૭૦ થી ૧૭૧૦,	૪૨	દેવરથ	૬૩૫ થી ૫૪૫,
૧૫	ખેંગાર	૧૭૧૦ થી ૧૬૬૫,	૪૩	દયાપાળ	૫૪૫ થી ૪૭૨,
૧૬	હરિરાજ	૧૬૬૫ થી ૧૬૦૫,	૪૪	જગદેવ	૪૭૨ થી ૪૦૦,
૧૭	મોમ	૧૬૦૫ થી ૧૫૬૧,	૪૫	વિક્રમાર્ક	૪૦૦ થી ૩૫૩,
૧૮	ભીમ	૧૫૬૧ થી ૧૫૦૪,	૪૬	અનંગપાળ	૩૫૨ થી ૩૫૦,
૧૯	ભોજ	૧૫૦૪ થી ૧૫૦૧,	૪૭	ભોજરાજ	૩૫૦ થી ૩૨૫,
૨૦	રામભાણિક	૧૫૦૧ થી ૧૪૭૫,	૪૮	ધર્મદેવ	૩૨૫ થી ૩૦૨,
૨૧	મહીપાળ	૧૪૭૫ થી ૧૪૩૦,	૪૯	અંજરીય	૩૦૨ થી ૨૭૫,
૨૨	મેઘસ	૧૪૩૦ થી ૧૩૯૦,	૫૦	અમિતવર્ણ	૨૭૫ થી ૨૬૦,
૨૩	મૂળરાય	૧૩૯૦ થી ૧૩૩૫,	૫૧	ઉમ્મેન	૨૬૦ થી ૨૪૦,
૨૪	મહીપાળ	૧૩૩૫ થી ૧૩૦૧,	૫૨	જળવર્ણ	૨૪૦ થી ૨૦૦,
૨૫	શિલાજીત	૧૩૦૧ થી ૧૨૫૫,	૫૩	સદસપાળ	૨૦૦ થી ૧૭૨,
૨૬	ભુજ	૧૨૫૫ થી ૧૨૩૫,	૫૪	અનિરૂદ્ધ	૧૭૨ થી ૧૩૫,
૨૭	દેવેન્દ્ર	૧૨૩૫ થી ૧૧૭૫,	૫૫	જયસિદ્ધ	૧૩૫ થી ૧૧૦,
૨૮	ચૂડચંદ્ર	૧૧૭૫ થી ૧૧૨૨,	૫૬	સાળજી	૧૧૦ થી ૯૦,
૨૯	દુર્ગાખ્ય	૧૧૨૨ થી ૧૧૦૨,	૫૭	ગેડીજી	૯૦ થી ૧,
૩૦	વિશ્વવરાહ	૧૧૦૨ થી ૧૦૬૦,		વિક્રમ સંવત્તમાં	
૩૧	મૂળરાજ	૧૦૬૦ થી ૧૦૧૧,	૫૮	લક્ષ્મણ	૧ થી ૩૫,
૩૨	કપિ	૧૦૧૧ થી ૧૦૦૫,	૫૯	પ્રતાપજી	૩૫ થી ૮૭.

૬૦ ગર્વગોઠ

(શ્રીકૃષ્ણથી ૬૦ મી પેઢીયે ૧૧. સં. ૮૭ થી ૧૧૧)

શ્રીકૃષ્ણથી ગર્વગોઠ સુધીના ૬૦ રાજાઓએ ઇજ્જત (મિત્ર-મિત્ર) ના સોણિતપુર

૧. તેની આસપાસના દેગોમાં નાન્યધાની ગામી સુધિષ્ટિ મવત ૩૦૦૦ વણુ ૮૫૨ બમે
 વા વગમગાનની વધુ કટલાક લોકોનું કહેવું છે કે ગયતોડ નામ નિઃશ્વમ સવત પડેલા ૨૫ વર્ષ
 એટલે ઇસીસન ૩૧ મા થઈ ગયા હતા તેને ગામન ચેદામે દરારી ઇજમ લઈ બીધુ સારે
 ગવગોડે ઇજમ ડોડી કાણુવ જીતી સા નાન્યધાની કરી

શ્રીકૃષ્ણથી કેટ- નામ	૧૧૬મ	શ્રીકૃષ્ણથી કેટ- નામ	૧ કન
લામી પેડીયે	મવત	લામી પેડીયે	મવત
૧૧ લાણુજી	૧૧૬થી ૧૩૦,	૧૩ દેવગજ	૧૫૩થી ૧૭૪,
૧૨ મૂળનાજ	૧૩૦થી ૧૫૩,	૧૪ કયાણુજી	૧૭૪થી ૨૦૧,

૬૫ જગમાલજી.

(વિ. સ ૨૦૪ થી ૨૩:)

આના વખતમાં ઇનાડમાં મીઓનુ ગાન્ય ચાવતુ હતુ, કે જેની ગીતે હાલ અગ્નિ
 હિદ પા અમલ ચલાવે છે આ મીઓનુ નાન્ય ઇવાડમાં ૩૦૦ વર્ષ એટલે વિ સ
 ૪૫૭-૫૮ સુધી નાન્ય હતુ જગમાલજી સુગેષમાં પણ પ્રસિદ્ધ હતા

૧૧ બીમજી	૨૩૭થી ૨૬૪,	૧૮ પૃથ્વીનિહિજી	૨૬૧થી ૨૭૮,
૧૭ અગ્રામજી	૨૬૪થી ૨૮૧,	૧૯ અર્જુનજી	૨૭૮થી ૨૯૦,

૭૦ ચંદ્રસિંહજી.

(શ્રીકૃષ્ણથી ૭૦ મી પેગીયે—વિ. મ ૩૬૦ થી ૩૬૭ માં)

આના વખતમાં વરખાપુર (નગા કે ને પામે મોટુ શહેર હતુ) તેના નામ નિજમમેને
 વધલી મ- ચલાઓ હતા આ મોગે અમથ નામ થયો નિજમમેનથી ૭
 મો પુરુષ જિનાદિલ થયો તેના પાંચ મનો ચડી આવ્યા અને તેનુ ગાન્ય તોડી પાડ્યુ
 શિવાલિના વગમાં બાપા નામનો પુત્ર થયો તેણે મેવાડનુ ગાન્ય મેળવ્યુ તેના વસાને
 ઉદયપુર મેનાડમાં ગાન્ય કરે છે

આ વખતે ઉત્તર દિલ્હિયાનમાં કોનાનનો પદનો અમાદ અદ્યુષ્ઠ નામનો રાજ થયો હતો
 તેણે નિઃશ્વમાલિની પદની ધાગણુ કરી હતી તે પડી ધણા ગમઓમે આ પદની પારી હતી
 અદ્યુષ્ઠનો દીકરો સમુદ્યુષ્ઠ પણ આના વખતમાં જ થયો હતો, તે બળરાન નામ હતો
 બગાળ તેપાગ આસામના મ ન અમુદ્યુષ્ઠને ખડકી આપતા હતા અદ્યુષ્ઠ વિ સ
 ૩૬૦ ની સાવમાં નામનાચની જગારે આવેલ હાલે જિનાદિલના અનિષ્ઠો નગીર કેટનોડ
 વખત ન્યા હતા

૭૧ સુનામિહિજી	૩૬૭થી ૪૫૪	૭૩ માનમિહિજી	૪૮૫થી ૫૧૮,
૭૨ ભગમિહિજી	૪૫૪થી ૪૮૫	૭૪ રાધાસિંહજી	૫૧૮થી ૫૩૯,

૭૫ આસકરણુજી

(શ્રીકૃષ્ણથી ૭૫ મી પેટએ—વિદ્યમ સંવત ૫૩૬ થી ૫૬૩)

આના વખતમાં પટપુરા-પાટીપુર નગર નન્યુ તે બેસા માટે આ ગાન્ય દિલ્હિયાન

આવેન પટણા શહેર ૯ માઇલ લાંબુ અને ૧૧ માઇલ પહોળુ હતુ ફરના વિશાળ કિશોર ૬૪ દરવાજા અને ૫૭૦ કોઠા હતા આખી દુનીયાનો વેપાર ત્યાં ચાલતો

આસકરજીના વખતમાં ઉત્તરેન નગરીમાં વિક્રમાદિત્ય રાજ્ય નાન્ય કરતો હતો વિક્રમાદિત્યનો પૂર્વજ પોતાનો સવત ગ્યાપનાર વિક્રમ રાજ્ય મદાન ચક્રવર્તી થઇ ગયા હતા આ જૂઠી સદીમાં થયેના વિક્રમાદિત્યની સભામાં નવરત્ન ૩૫ નિકાનો હતા તે પૈકી વરાહમિહિર જેલે સ્થાપેલા ખગોળના સિદ્ધાંત હજી પણ કુર્ચા નથી, તેરાને મમર્થ જ્યોતિષી હતો, અને ખાજીન પુરથો સિદ્ધાંત કાન કાગીદાસ હતા કેટલાક નિકાનો નામન હકેવરાહમિહિર વગેરે નવરત્નો સવત ચમાનના વિક્રમ રાજ્યના વખતમાં થતા હતા

શ્રીકૃષ્ણથી કેટ- નામ.	વિ.	શ્રીકૃષ્ણથી કેટ- નામ.	વિ.
લામી પેઢીયે	સવત	લામી પેઢીયે	સવત
૭૬	શામગસિદ્ધ ૫૬૩ થી ૫૬૫,	૭૮	શેરસિદ્ધ ૫૮૩ થી ૫૮૬,
૭૭	ગજસિદ્ધ ૫૬૫ થી ૫૮૩	૭૯	દેરીસિદ્ધ ૫૮૬ થી ૬૦૩,
આ રાજ્યએ ગિઝનીનો મદાકિત્તો આપી			
ગિઝની શહેર વસાનુ હતું			

૮૦ શૂરસેનજી.

(શ્રીકૃષ્ણથી ૮૦ મી પેઢીએ-૧૧. સવત ૬૮૩ થી ૬૯૩)

આ રાજ્યએ ગિઝની અને કાણુનનું રાજ્ય ગુમાનુ ચરન લોકોએ લયકગ કનસ ચનારી ગિઝની શહેર લઈ લીધુ પણ મરમેને સામા સખત હુમલા કરી ચરનેને હાનિ કાઢ્યા આના વખતમાં મિત્ર કાણુય અને આસપાસનો પ્રદેશ તેના તાબામાં હતો તે શિનાય સિધમાં લોહારી શહેરમાં પણ પોતાના રાજ્યની એક શાખા કાઢી ગાદી આપી હતી તેને વિક્રમસેન નામનો પુત્ર હતો

આના સમયમાં ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં ચક્રવર્તિ ગજા હર્ષવર્ધન અથવા ખીજે શિનાદિત્ય રાજ્ય કરતો હતો આ રાજ્ય બૌદ્ધધર્મ હતો તેણે કોનોજને રાજધાની બનાવી હતી એ વખતે ચીની મુસાફર હયનઅંગ હિંદુસ્થાનમાં આ ચો હતો આ વખતે મથુરા શહેર ૪ માઇલના વિસ્તારમાં ફેલાયુ હતું બૌદ્ધધર્મ અને સનાતન વેદધર્મ બંને પર આ રાજ્ય સમદષ્ટિ રાખતો શૂરસેનજીને હર્ષવર્ધન સાથે મિત્રી હતી

૮૧ વિક્રમસેન, (વિ. સવત ૬૯૩ થી ૬૨૮)

આ રાજ્ય શ્રીકૃષ્ણથી ૮૧ એકાદશીમાં અને ચંદ્રથી ૧૩૬ મો થયો એ પ્રમાણે વિક્રમસેન સુધીના ચંદ્રવંશી રાજ્યોએ સમય અને સળેજો પ્રમાણે જુદે જુદે સ્થળે રાજ્ય કર્યું હતુ આના વખતમાં કોનોજમાં ચશોનમાં રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો ઉજ્જયિની દુનીયા આખીનું વિવિધ વિદ્યાઓનું ધામ ગણાતી મહાન કરિ લખજૂની ચશોનમાંની સભામાં રહેતા કાશ્મીરના

રાગ લલિતાદિત્યે યજ્ઞોત્સવિને શ્રીસો સાગે લાભ્યુનિને ઢાઝીઝ લઈ ગોઝ આ પ્રમાણે
ચદ્રનસના મે નિભાગ પુરા થયા

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૬ ઠો.

૧ રાગ દેવેદ્ર.

(નિભાગ ૩ જો-નિઠમ. સવત. ૬૨૮ થી ૬૮૩)

(દેવેદ્રથી, ૩૩ મા જામ નવગજના પિતા જામ લાખાજી સુધીની વસાવણી)

ચદ્ર ગજથીદેવેદ્ર ૧૩૭ મી અને શ્રી, સુધી ૮૭ મી પેદીએ આવે છે અગાઉજણા-યુ છે તેમ
મંવલી ગજઓ ૧૦ ચાગજલાગ, સમજનાની સરવના માગે કરેલા છે ૧ લા નિભાગમા ચદ્રથી
વમુદેવ સુધીના ૫૮ રાગઓ, બીજા નિભાગમા વમુદેવના પુત્ર કૃષ્ણથી નિઠમમેન સુધીના
૮૧ નામઓ દવે રીગ નિભાગમા દેવેદ્રથી જામ લાખાજી સુધીના ૩૩ રાગઓ સમધે
કહેથુ આ જામ લાખાજીના પુત્ર જામ સવગજ થયા હતા

એમ કહેવાય કે ૩ આ સદીમા ગુજર લોક પહેલવહેલા પન્નમમાથી આનીને
વમ્યા તે ઉપથી આ દેગનુ નામ ગુજગત પડ્યુ તે પછેના ગુજગતનો મોગે લાગ આરાધ્ય
કે આતર્નને નામજ આજખાતો રતો

રિ સ ૭૫૦મા કયાણીને આનુમ્મ વગતો મોવકી રાગ જુગડ પચાસના ગાન
જયશિખર ચાવડા ઉપર ચડી આ રો અને નહેર પઠસાટે પર દિવસ પેરો ધાલી જયગિ
ખગે, હાની ગુજગતનુ ગાન પોતાની કૃપરી ખીનગદેવીને મોપ્યુ

રિ સ ની સાતમી સીની આખરે ચદ્રથી ૧૩૭ મી પેદીએ
દેવેદ્ર રાગ મિત્ર અને ગીજનીમા થયા હતા તેને ચાર પુત્ર હતા આ સમયમા
નખી મહમદે દુનિયામા છલાખી ધર્મ જોરજુનમથી ફેલાવના માણ્યો હતા શ્રીકૃષ્ણથી દેવેદ્ર
સુધીના ગજઓ પોતાને ચાદન કે જાદનની ઝોડખથી ઝોગખાનતા હતા દેવેદ્રની હયાતી
સુધી નખી મહમદે મિત્ર દેસ તન્દ્ર જેથુ ન હતુ પણ તે મરણ પામતા નોણિતપુર ઉપર
ચગાહ ઢી છતી લીધુ અને દેવેદ્રના અસપત ગજગત ભૂપત અને નરપત નામના ચારે
પુત્રોને મુસવમાન બનાવના સ કે લઈ ગયો નખી મહમદની ચેરહાજરીમા બીમી કાતમાને
ધ્યા આનાથી એ ચાગે પુત્રોને મહાજુમા મેસારી હિંજુઆન તક મોઢી દીધા મટવેક
દિવસ નાગાટ્ટને નિગે ઉતર્વા અને ઝોમમના ગુગ પરના મારી માતાની જગ્યામા રહ્યા
નખી મહમદને ખગ મગતા તે જાનુ ઝોગમના કુગ જા રો અને અસપતને મુસ
લમાન બનાવ્યો જેના વચને મુગન થયા રિ સ ૮૦ નરપતે કાજુના બાદ

રાજા રીશજીમાને લગતી ગિઝની પોતાને તામે મુકું અને કાજુમા પોતાની સત્તા મજા
 જુન કરી અને પોતે જામ અનટકથી પ્રસિદ્ધ થતા ત્યાંથી તેના વચને જામ મહેરાપા
 બીજા દીકરા જામને આગળમાં ગત્ય મ્યાનુ તેના વિશે
 અન્યુઃ ઉપરથી તેના વચને ચુસમા મહેરાપા ને રમે રિ મ ૮૩૧ થી
 પરત સુધી જુનાગઢનું રાજ્ય ક્યું તેમા ૩૦ રાત થઇ ગયા છે
 ઉપ જા ત્યા પ્રમાણે અદરામથી ૧૧૭ મી અને શ્રીકૃષ્ણથી ૮૦ મી દેરી
 દેવેન નામ ૬૭૫મા થયા તેના મીઝ વિ. ગજપત મિથમા રાજ્ય મેગરી ત્યા રહેન
 તેનો વિશે અદ્રચૂદ થયો તે સમા રજપુતની ઓ ખથી ઓગખાનો અદ્રચૂ. સારા દ્રમા
 આવી વળુધળીમા વાગારામ નામનો ચારો ગત્ય કતો ને તેને મારી વળુધળીની
 ગાદીને રિ સ ૮૩૧ મા મેયે આ આખા સાગ દૂના ગજપત ઉપર પોતાનો દાવ
 મેસારાં આ પ્રતાપી નામથી તે પત્રીના ગજપત પોતાને ચુસમાની ઓ ખથી
 ઓગખારા મ પા અન્યુ રિ સ ૮૩૩ મા મરણ પામે તે પત્રી તેનો દીકરા
મુનગજ તેનો નિધિ ગાવ બેગ અને રિ મ ૮૦ મા મરણ પામ્યા તે પત્રી તેનો
 દિકરો રા દુહારિયુ (ગારિયા) ગાદીય પેગ આનાથી દિક્ષી અને નમના રાજ પપુ ડગા
 તે રિ સ ૧૦૩૮ મા મરણ પામે તે પત્રી તેનો વિશે નામવાત થયો તે રિ મ
 ૧૦૫ મા મરણ પામ્યા તેનો નામવાસ થયો તે મમી નતો આના નખનમા પાપુને
સોનમી રાજ દુર્લભન જાત્રો નિમ્મેન તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓની નાજ નટવાની નજ
વી ૮ મના જતા દયાસ મરાજો તે વખતે તેની ગણી નાઘગ નામના કુવરને નહ ૮૩
 પરગણામા લાગી આપર દેનાઈને ઓથે રી જુનાગ ચાલુદાસે નોધપુને બંને
 દેનાઈનના દિકરાની મન મેન તેથી દગરો આપગનેબેગ મરી દેનાઈન જુનાગ પરતુરી પ થા
 ચાલુદાસને મારી નોધપુને ગાદીએમાર્ણ સારથી વળુધળીની ગાદી જુનાગ (ઉપરોક્ત) મા થઇ
 રા નોધપુ સ ૧૧૦ મા મરણ પામે તે પત્રી તેને કુલ ૭૧ બેગાર (૧ લો) થયો
 અને રિ સ ૧૧૨૩ મા મરણ પામ્યા તે પત્રી મનોદાણ (બીજો) થયો તે રિ સ
 ૧૧૫૪ મા મરણ પામ્યા તેનો વિશે નામેગાન (બીજો) ગાદી મેયે આના વખનમા
 અલ્હિના પાટણની ગાદીને માનકી સિદરાજ જમસિંહ દનો મેગેગાન માગવા પ
 અડાઇ મરી ગેરેન વમના પાટણને પેગ તેના દ નામે તોડી તેના મમા તથા રાજકહેની
 નામની ગજકુસરી કે જેનું સગપ સિદરાજ સાથે મુકું હતુ તેને દરી લઇ આ પો તેથી
 સિદરાજ ગુસ્મ થઇ જુનાગ પર ચડી આ ના ઘણા વર્ષે થયે ધા થો પપુ ઉ તકાટ
 જનારા નદી તેના લાલેજ રેશગ સિદરાજ સામે મળી ગયો તથી રામેગાર
 મરાયા સિદરાજ દેશની સાથે રાપુધેનીને મટેન ગયા ગણકહેનીને તામે થવા મુકું તે
 ન માની એને રામેગારના જાચથા નામના પ વર્ના છોકરાને ની નાખ્યો
 મહેરાને પડના મેયે એ ને તે માને જથ લઇ રાના લાગો તે વખતે
 ગણકહેની બોની -

માજુરા તુ મ રોય મ ૦ આખો રાતડી
 કુમના વાગે ખોય મરના મા ન મલાખ્યે

સિદ્ધાન્તે રાણકદેવીને પરાણે પાવખીમા ખેંસારી તે કિન્ના બહાર નીકળી અને
ગખેગારનો ઘોડો દોડો ઓડવે રાણકદેવી બોલી -

તરવાંચા તોખાર, હૈયુ ના ફાંટ્યું હમલા,
મરતાં રાખેગાર, ગામતરાં ગુજરાતનાં.

આગળ ચાવનાં દરનામ બહાર નિકળી બોલી -

ઉતર્યાં ગઠ ગરનાર, તતકુ આઘ્યુ તળેટીયે,
વળતાં બીજનાર, નામો કુદ નથી દેખવો

નીચે આઘ્યા પડી ગિરનાર પરતને જોઈ બોલી -

હો ચો ગઠ ગિરનાર, વાઙ્ગથી વાતુ કરે,
મરતાં રાખેગાર, ખરેડી ખાંગો નવ થયો
ઘોઝારો ગિરનાર, વળામણુ વેરીને કિયો,
મરતાં રાખેગાર, ખરેડી ખાંગો નવ થયો.

કહે છે ૩ આ સન્દો સતીના મુખમાથી નિઃશ્વિતા ગિરનાર પરથી શિવાઓ નીચે
ખડા લાગી ત્યારે તે બોલી -

મ પડ માન આધાર, ચોસલાં કોણુ ચડાવજો,
ગયા ચડાવણુ હાર જનતાં જાતર આવજો.

પડી રાણકદેવીને સિદ્ધરાજ પાટણુ બધ ગયો. પણ તેમજરિને માની નહી, લારે તે નિરાશ
અધ રાણકદેવીની મરજી હોય ત્યા માન માથે ગખનાની ઇચ્છાજવારી તે પ્રમાણે રાણકદેવી
વડવાણુ આરી સિદ્ધરાજ પડે મુકના આ થો બેગારા નદીને મડે ચિના ખડકારી સૂપને
પગે લાગીને બોલી -

મારૂં શહેજ વડવાણુ, લાગાણે લોગાવો વહે,
લોગવતો ખેગાર, લોગવ લોગાવા ધણી.

આમ બોલી બગી મુખ આજે પણ રાણકદેવીની દેરી નદીને કાંઠે છે

ગિરખેગાર પડી તેનો જન્મીને ન નોવણુ નીજે નિ સ ૧૧૯૬ તેપડી રા ઝાન
નિ સ ૧૨૧૮, તેપડી રા જમસિદ્ધ નિ સ ૧૨૩૬ તેપડી નિ સ
૧૨૪૦ મા રા રાવસિદ્ધ, તેપડી નિ સ ૧૨૫૭ સુત્રી રા મહીપાળ તેપડી નિ સ
૧૨૮૩ સુત્રી રા જમન તેપડી નિ સ ૧૩૦૯ સુત્રી રા મેહેતો, તેપડી રા ખેગાર
(નીજે) ગાદોરે બેઠો, તેને નિ સ ૧૩૧૬ મા મેરવેકાંચે ચારી નાખ્યો તેપડી આરમી
મેદાયે ગમડળીક નિ સ ૧૫૦૭ મા ગાદીએ બેઠો આના વખતમા પ્રખ્યાત લકત
નરસિદ્ધ મહેતો થઈ મરે છે]માણિયા ગામમા નાગવાધ નામની ચારણીનાણી ધણી
રૂપાણી રહેતી હતી તેના રૂપના નખાણુ સાલગી રા તેને ગામ જઈ તે ખાધ પર

બગાંકાર કરવા તૈયાર થયો પણ તે પનિટના હતી ગ ફાંચો નહી. ત્યારે બાઈની છાતી પર રાઈ હાથ નાખ્યો તે વખતે તે ચારણીધાણીયે શાપ આપ્યો —

ગઠ જીનાની પોળ, દાઝો કુંડ દેખીશ નહી,
રતન પડશે રોળ, ત્યારે મું સંભાળીશ મંડળીક.
જારો રાહની રીત, રાહપણું રેમે નહી,
મંદીર ઠેકાણે મસીદ, ત્યારે મું સંભાળીશ મંડળીક.
ભૂંડ્યો રાજા ભીંત, નાગબાઈને નમ્યો નહી,
મેડી ત્યા મસીદ, ત્યારે મું સંભાળીશ મંડળીક
નહી વાગે નિશાન. નકીબ હુકમશે નહી,
ઉમરશે અસરાણુ, તેદિ મું મ નારજો મંડળીક

આ પ્રમાણે નિરંકારના વચન સાંભળી રા મંડળીક નિગણ થઈ ચાલ્યો ગયો એક વખત પોનાના પ્રધાન નિગણશાહની બાં વચી ઉપાધી અને જુનાન હતી તેના પર બગાંકાર કર્યો તેથી પ્રધાન ગુસ્સે થઈ અમદાવાદના બાદશાહ મહમદશાહ પામે જઈ જુનાગઢ પર ૪૦ હજાર ચાર સાથે મડાઈ લાવ્યો કેટલોક વખત લડાઈ ચાલી ઘેરો ધાવ્યો છેવટે રા મંડળીક નિગણ થઈ સુલતાન મહમદને શરણે ગયો [નિ સ ૧૫૩૨માં મહમદ બેગડાએ તેને પકડી મુસલમાન બનાવી ખાતજહાન નામ પાડ્યું અને અમદાવાદ લાવ્યો ત્યાં તે મળ્યું પામ્યો તેની કબર આજે પણ માણેકચૌકમાં કંદોઈની દુકાનમાં છે આ પ્રમાણે સુલતાની દેવેન્દ્રના બીજા દિગ્ગ ગજપતિના વંશનો અગ્ર થયો અને તેના મંડળીક ગજપતિ તામે કરી યાદવોનુ રાજ્ય ચરનોયે વષ લીધું ત્યાર પછી ધણા મુસલમાન સુબાની ફેરબદલી થતી રહી છેવટે નિ સ ૧૮૦૦ ઈ સ ૧૭૪૪ લગભગમાં બાબી વંશના રાજા યાદવોની રાજધાની જુનાગઢના ધણી થયા અને આજસુધી તેઓ તે રાજ્યને બોગવટે કરે છે

દિવેન્દ્રના ત્રીજા પુત્ર બાપતે મારવાડમાં જેસલમીરમાં ગાદી ચાલી, તેના વંશજો ભટ્ટી નામથી ઝોળખાવા લાગ્યા ભટ્ટી શબ્દ જૂપતીય, બૂતીય, બૂટીય, બૂડી, અને છેવટે ક્રમ ક્રમે અપભ્રંશ પામતા ભટ્ટી શબ્દ થયો

આ બૂપત ગજપતિ તેના વંશજે ભટ્ટી ઝોડખથી ઝોળખાતા, પણ પદની મદાનવગની રાખેલી હતી બૂપત રાજા ગિરનીમાં ગહેતા તે રાજ્ય ચાલ્યું ગયું તે પછી તેમના વંશજે પબનમાં રહ્યા ત્યાંથી સિંધમાં ઉતર્યા ત્યાંથી રણમાં તથાતને કિનો બાધો પણ લુટાગ લોટાયે તે કિલાનો નાગ કરી નાખ્યો એટલે દેવરાજ ગવળે બીન્ને કિનો બાધો તેનું નામ દેવગવળ ગખ્યું દેવગવળથી છૂટા પુત્ર જેસલ થયા તેમજ નિ સ ૧૭૧૨ માં તે કિવાથી ૧૦ માસખને ઉટે નવો કિનો બાધો તેનું નામ જેસલમેર પાડ્યું, તે આજ સુધી રાજધાનીનું ગહેતગણાય છે ગવલ જેસલ નિ સ ૧૨૨૬ માં મરણ પામ્યા તેના ગળણાણુ, તેના બીજા, નિ સ ૧૨૫૬, તેના પછી

બીજાના કાકા કદયાણસિંહ ગાદીએ બેઠા નિ સ ૧૦૬૮, તેના ચચીકદેવ, નિ સ ૧૩૦૭, તેના પૌત્ર કર્ણ, નિ સ ૧૩૩૫, તેના લખુદસેન, નિ સ ૧૩૩૬, તેના પપ્પલ, તે પછી રાવળ જેતસી, તેના મૂળરાજ, તે અપુત્રગુજરી ગયા તેથી તેની પછી તેનભરીજી રાવળ ગારસીને ગાદી મળી તે પછી મૂળરાજના પૌત્રકેવલમ રાવળને ગાદી મળી તે પછી ચચીકદેવ, ખરસી, જેત, નુનકરણ, બીમ, મનોહરદાસ એમ એક પછી એક ગાદીએ બેઠા મનોહરદાસ અપુત્ર હોનાથી નુનકરણના પુત્ર સમ્બર્ણસિંહ રાવળ ગાદીએ બેઠા તે વખતે જેસલમેરનું રાજ્ય હિતરમા સત્તવજી મુધી, પત્રિમમા સિંધુ નદી મુધી, દક્ષિણે મારવાડ અને પૂર્વે મિકાનેજ મુધી ફેલાયેલા હતું તે પછી તેના કુવર અમરસિંહ ગાદીએ બેઠા તે નિ સ ૧૭૫૮મા મરણ પામ્યા તે પછી રાવળજી વલ્લભસિંહ, તે પછી રાવળ અખેસિંહ ગાદીએ આવી નિ સ ૧૮૧૮મા મરણ પામ્યા તે પછી મૂળરાજ રાવળ ગાદીએ આવ્યા તેના વખતમા સાવમસિંહ નામનો બુવમી દિવાન થયેલો તેણે કુવર રાવળમિહનો તથા મૂળરાજના એક પૌત્ર ગજસિંહ શિવાય ધણા કુચરાનો અને રાજકુટુંબીઓનો નાગ કરાનો અને ભગાડી મુક્યા રાવળ મૂળરાજના વખતમા અંગ્રેજ સરકાર સાથે મિત્રાચારીના કોનકાર થયેલ તેમા સકટ નખતે એક બીજાને મદદ કરાનું અને મહારાણે અંગ્રેજને ખડણી ન આપરાનું હતું નિ સ ૧૮૭૬મા મૂળરાજનો દેહાંત થતા તેના પૌત્ર ગજસિંહ ગાદીએ બેઠા તે પણ સાવમસિંહથી કરીને દમાઇને રહેતા નિ સ ૧૮૮૦મા માયમસિંહ મરણ પામ્યો ગજસિંહે નિ સ ૧૮૯૨-૯૫મા અંગ્રેજ સરકારને સિંધ તરફ મોકલવાના લશ્કરમા મદદ કરી હતી નિ સ ૧૯૦૦મા સિંધ છળ્યા પછી સિંધના શાહમદ, ગરસિયા અને ગુલઝના કિલ્લા અમીર અલીશોરાદ પામથી છતી લઇ રાવળ ગજસિંહને અંગ્રેજોએ આપ્યા હતા આ રાવળ નિ સ ૧૯૦૨મા મરણ પામેલ તેને પુત્ર નહોતા તેથી તેની વિધવા ગણ્ડી પેતાના કુટુંબના રણજીસિંહ નામના કુવરને દત્તક લઇ ગાદીએ બેસાડ્યા નિ સ ૧૯૧૮મા આ રાજ્યને દત્તક લેનાની સનદ અંગ્રેજ સરકારે આપી આ રાજ નિ સ ૧૯૨૦મા મરણ પામ્યા તે અપુત્ર હોનાથી તેના ભાઇ રાવળ વૈનિસાલજી ગાદીએ બેઠા જેસલમેરના મદા રાવળથીને ૧૫ તોપાનું માન છે આ પ્રમાણે દેવેદ્ર રાજના ત્રીજા દિકરા બુખનો વશ જેસલમેરની ગાદીએ આવ્યો આવે છે દેવેદ્રના ચોથા દિકરા નરપતના નશમા હાલ ૨૨૭ કાચીઆનાડમા બહુજા રાખેલો છે તે થયા તે નરપતનો વશ વિચારપૂર્વક હવે પછી વહીએ છીએ

૨ જામ નરપત, દેવેદ્રની ૨ જો-મ વત ૬૮૩ થી ૭૦૧.

જામ નરપત પોતાના વડાના બિઝની સહેરની ગાદી બાદશાહ શીરાજશાહને હરા ડીને લીધા પછી મિજ થી પચીસ વર્ષ રાજ્ય ચલાવી મરણ પામ્યો તે વખતે અફઘાનીસ્તાનમા તેની જડ મજબુત બાબેલી હતી નિ સ ૭૦૧-૨ મા નરપત ગુજરી ગયો અને સમંત ગાદીએ બેઠો

૩ જામ સામત, દેવેદ્રથી ૩ જો-વ. મ. ૭૦૨ થી ૭૫૭.

આ પુત્ર રિવામી રધુ થયો તેથી ગત્યકામમા ટાઈડ ઓધુ ધ્યાન આપ્યું એ તમને સાબ વાઈ બાન્નાદ દિગ્ગજશાહના દિકરા મુસ્તાનગાહે તુર્કસ્તાન વગેરે મુસ્લમાની નાનઓની મન્દ વાઈ ગિઝની પર ચડાઈ કરી જામ સામતને દગાઓ જામ સામત હમેશને માટે તે દેગ ડાડી કેટલુક વસ્કર, જનાનો અને ઉપોગી માણમા લઈ સિંધમા પોદાગી નહેગમા ગયો અને સિંધમા પોતાનું રાજ્ય સંધારવા વાગ્યો પણ રિવામમા લપગવાથી સિંધનું ગત્ય પાડી દિલીઓ દયાનના ગયા અને સિંધમા પણ મુખેથી રહેવા દેતા નહી તેને જેહા નામનો દિકરો હતો

૪ જામ જેહો, દેવેદ્રથી ૪ જો-વ. મ. ૭૫૭ થી ૮૩૧.

આના રખનમા માપા ગત્યુને ચિતોડમા રાજ્યધાની કરી હતી તેના વડવાઓ વડ બીપુ-વગામા ગત્યધાની કરી ગદેના જામ જેહાના રખનમા મદમદ મેગબગ મુન્દરી ગરા પૂડીબીને ખનીકા ઉમર, દગાન હતી હિંદુસ્તાન પર ચડી આ રો દનો પણ દાનો ની મઆમીરન ઉમરા વગેરે ફાગની રિવામોમા લખેન ડે કે દરાનનો બાદશાહ નાગેરવાન દિંધર ચડી આ રો તેણે ઉપુર મેનાડના ગત્યઓની ગત્યધાની વલ્લભીપુર (વગા) નો નાશ કરી નાખ્યા અને રાજાઓની પાડા કરી માત્ર પુષ્પાવતી ગણી ત્યાંથી ભાગી મરયગિરીમા જગતી લોકો સાથે રહી તેને ગોદ રામનો દિકરો થયો તે જુવાન થયો ત્યાર છડ અને ઉપુર મેનાડનું ગત્ય તેણે હત્યુ હતુ નેમા જામ જેહા તરફથી તેને ધારી મદમ મગી હતી દાનનો આર્થ અને અશિરોની બાન્નાદ યજ્ઞદ્યુને આરમ વેઠાએ મારી નાખ્યા ત્યારે તેની મોગી દામરી માદનાનુ ભાગીને હિંદુસ્તાનમા આરી તેણે ઉપુરના ગોદ ગગન સાથે લખ મર્થો દના રિ મ ૭૭૦ મા ખનીકા વડીદનો મેનાપનિ કામીમનો પુત્ર મદમદ દિંધર ચડી આ રો મુન્દગાન હતી ચિતોડ તરફ વળ્યો પણ બાપા નામના રાજાથી દાર ખાઈ ભાગ્યો બાપા ગગનએ ખલાનના દાખીમ સીમની દીકરી સાથે લઈ કર્યા તા એમ કહેવાય છે કે આ રાજાએ જેવની અગમ્યા પ્રગત્તાનમા કાઢી હતી જામ જેહાના વખતમા ગત્યધાની સિંધ પોદાગીમા રહી હતી

૫ જામ નેતો, દેવેદ્રથી ૫ જો, વિ. મ. ૮૩૧ થી ૮૫૫.

આમો સિંધ જામના તાબામા હતો વળીક ખનીકા સિંધ પર ચડી આવ્યો લખ મુન્દગાન ડયા અને આપો સિંધ પોતાને નામે મરી તમામ ગત્યઓ પામેથી ખડણી લીધી માત્ર જામ નેતો સામે ચર્ષ છેડન મુધી તામે થયો નહી અને ખડણી આપી ન દેતી ખનીકા ગયો એવે તેના બાપુશિને મારી કાઢી મુખ્યા અને પોતે પાડો બરો સિંધ મુન્દગાનમા લઈ મનન રાજ્ય કરવા લાગ્યો

૬ જામ નોતીયાર, દેવેન્દ્રથી ૬૭૦-વિ. સં. ૮૫૫ થી ૮૭૦

સવંત ૮૬૮માં ધરિાનના બાદશાહ હાર્દેન્સીદના દિકરા મામુ રસીદે ચિનોડ પડ આક્રમણ કરેલ તે વખતે બાપારાણ્યાથી ૪ થી પેઢીએ રાણા ખુમાલુ રાજ કરતો હતો. તે સાથે ૨૪ વખત લડાઈ થઈ છેવટે હારી મામુ રસીદ ભાગી ગયો. મામુ છેલ્લી વખત હારી ધરાન તરફ પાછો ફરતો હતો ત્યારે સિંધમાં જામ નોતીયારે અટકાવી છુંટયા તેમાં હમીયારો માણંગા અને સમીયાણા ઝવેગત વગેરે લાઈ કરેલ.

૭ જામ ઓઢાર, દેવેન્દ્રથી ૭૭૦-વિ. સં. ૮૭૦ થી ૮૮૧

વિ. સં. ૮૫૬ માં ઇસ્લામીના રામ રહેરમાં ૩ જા લીઓએ લોખાડ રાજને ગાદીએ બેસાધો તેણે વિ.સં. ૮૬૯ સુધી ગાદી બોગવી. આના અમલમાં જામ ઓઢારનો એકથી રામમાં રહેતો હતો, અને તે સિંધ સાથે ચાલના વેપારમાં સિંધના વેપારીઓને મદદ કરતો.

૮ જામ ઓઢો, દેવેન્દ્રથી ૮૮૦-વિ. સં. ૮૮૧ થી ૮૯૮

જામ ઓઢાને કાશ્મીરના રાજકુટુંબ સાથે ધારો સંબંધ હતો. આના વખતમાં કાશ્મીરમાં જયાપીડ નામનો નવમો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, કાશ્મીર રાજાની કે તેના પ્રાપાતની દિકરી જામ ઓઢાને કે તેના દીકરાને આપી હતી. જયાપીડ વિ.સં. ૮૪૦ સુધી કાશ્મીરની ગાદી ઉપર હતો. આ જયાપીડનો વડો પહેલો ફુર્સલમેન વિ. સં. ૬૫૮ માં થયો હતો, તેના વખતમાં હુએનસંગ કાશ્મીરમાં આવેલ હતો. તેનો દિકરા પ્રતાપાદિલ વિ. સં. ૭૪૪, તેનો પુત્ર ચંદ્રાપીડ વિ. સં. ૭૫૧, તેનો તારાપીડ વિ. સં. ૭૫૫, તેનો મુકનાપીડ અથવા લક્ષિનાદિલ વિ. સં. ૭૬૧, તેનો કુવસમાપીડ વિ. સં. ૭૬૨, તેનો વજાપીડ વિ. સં. ૭૬૬, તેનો સંઘ્રામપીડ વિ. સં. ૮૦૬, અને તેનો જયાપીડ થયો કે જે જામ કુટુંબ સાથે સંબંધમાં જોડાયો હતો.

૯ જામ રાહુ, દેવેન્દ્રથી ૯૭૦-વિ. સં. ૮૯૮ થી ૯૧૮.

આના વખતમાં કાશ્મીર સાથે સંબંધ ચાલુ રહ્યો હતો. કાશ્મીરમાં જયાપીડ પછી અનંગપીડ ગાદી પર બેઠો હતો, પણ વિ. સં. ૯૧૧ માં ઉત્પલ વંશના અવંતીવમો રાજાએ તેને હરાવી કાશ્મીર લઈ લીધું. જામ રાહુને વિ. સં. ૮૯૬ માં થયેલા કનોજના મિહિરભોજ સાથે સારી મિત્રી હતી, તે મિહિરભોજ રાજાએ આગ્રા, અયોધ્યા, રાજપૂતાના, પંજાબ, કાઠિઆવાડ વગેરે દેશ જીતી પોતે ચક્રવર્તી બન્યો હતો.

૧૦ જામ ઓઢાર, દેવેન્દ્રથી ૧૦૭૦-વિ. સં. ૯૧૮ થી ૯૪૧

આના વખતમાં જંગાળમાં વિઝહપાળ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિ. સં. ૮૩૬ માં બિહાર જંગાળમાં હર્ષ રાજાના મરણ પછી પાળ વંશ અસ્તિત્વમાં આવે

તેમાં પહેલો રાગ ગોપાળ, બીજો ધર્મપાળ, ત્રીજો દેવપાળ, અને ચોથો વિમલપાળ થયેલો. આ પાળ વંશે વિક્રમની બારમી સદી સુધી રાજ્ય કર્યું, હવેટ મુસલમાનોએ તેઓનો નાશ કરેલો, આ વંશ બાપ્પ ધર્મી હતો. જનમ ઓદાર કામીની બાત્રાએ નિકળેલ ત્યારે વિમલપાળના દિકરા નારાયણપાળની સાથે તેને ઈત્રી થએલ અને તેને સિંધમાં તેડી જઈ બારે સન્માન કરેલ. જનમ ઓદાર ધણે પરાક્રમી અને સિવબક્ત રાગ હતો.

૧૧ જનમ અબડો, દેવેન્દ્રથી ૧૧ મો-વિ. સં. ૯૪૧ થી ૯૪૨.

આ રાગને રજપૂતાનાનાં રાજ્યો સાથે વધુ ધારો સંબંધ રહેલ. ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં કામરૂ દેશમાં, કાણુલમાં, કંદહારમાં, પેશાવરમાં, બખ્તિયારખાનું રાજ્યો દ્વારા દક્ષિણ હિંદમાં ચાલુક્ય વંશનો નાશ કરી રાષ્ટ્રકૂટ વંશ અસ્તિત્વમાં આવેલ આના સમયમાં બીજો કુવરુ નામનો રાગ મહારાષ્ટ્રમાં સત્તાધારી હતો. આ રાષ્ટ્રકૂટ રાગના પરાક્રમ વેળે આરબ અને મુસલમાનો દક્ષિણ હિંદમાં ફારી શક્યા નહોતા. જેના સિદ્ધા દાસમાં મળ્યા છે.

૧૨ જનમ લાખીયાર ભડ, દેવેન્દ્રથી ૧૨મો વિ.સ. ૯૪૨ થી ૯૫૬

આ રાગ ધણે પરાક્રમી હતો. તેના વડવા જનમ સામને સિંધમાં રાજ્ય મેળવ્યું અને વધાર્યું હતું, તેથી તેનું નામ અમર કરવા માટે નગર સમકિ નામનું શહેર બાંધી રાજધાની રચાવી. જે દાસ નગર હા. નામથી ઓળખાય છે. નવમી સદીમાં મહારાષ્ટ્રનો ચાલુક્ય અને કાંચીના પલ્લવ રાજ્યોને પરસ્પર લડાઈ થઈ એ તક સાધી ચોક્કસ વંશના રાજ્યોએ પોતાની સત્તા વધારી તેમાં વિજયાલક્ષ રાગ થયેલ અને બીજો આદિલ રાગ વિ. સં. ૯૩૬ થી ૯૬૦ સુધીમાં થઈ ગયો તે જનમ લાખીયાર ભડનો એકી હતો. આ ચોક્કસ વંશ વિ. સં. ૧૩૬૬ સુધી ચાલ્યો અને મલેક કાફરે તેનો નાશ કર્યો હતો. તેના દીકરા લાખે ધુરાશે થયો.

૧૩ જનમ લાખો ધુરાશે

દેવેન્દ્રથી ૧૩ મો-વિ. સ. ૯૫૬ થી ૯૮૬

લાખીયાર ભડને લાખો * નામે પુત્ર હતો. તેનાં લક્ષ્મીકંચના x પાટગદના વીરમ આવડાની દિકરી બેાથીબા સાથે કર્યાં હતાં. તેનાથી તેને મોડ, વરેઆ, સાંધ અને ઓદો નામે ચાર પુત્ર થયા. તે અરસામાં સારવાન ધોએલ નામના રજપૂતની દિકરી મોડનું સગવળ કરાજ આવડા સાથે કર્યું હતું. સખીઓ સાથેની વાનગિનમાં કુવેરી મોડના મોદામાંથી લાખાનાં વખાણુ સાંભળી કાઢ્યો મેલું માર્યું કે 'તારે જાખાને પરજોને ?' આ મેલુને લઈ કુવેરી ગોડે લાખાને પરજુવા પ્રતિજ્ઞા કરી લાખાને વરવા આતા ત્યારે લાખો રોગથી પીડાતો હતો તેથી લાખાના દિકરા મોડને પરજુવા ધણાયે સત્યાહ આપી પછુ કુવેરીયે માન્યું નહી અને લાખાને પરજી તે પછી એક વિદ્વાન વૈદની સારવાર

* આનું ખર્ડ નામ લખપત હતું.

x આજે પણ મઝા પ્રાંતમાં પાટગદનાં ખરેર છે.

ચી લાખાને જીવાન બનાવે, અને ધોળા વાળ પણ કાળા થશે. લાખો સામે
યદ સવારીએ ચડ્યો ત્યારે તેનો ચહેરો ઉઝ તેજસ્વી દેખી પ્રજા તેને લાખો ધુરારો કહી
ખોલાવવા લાગી. મોડ રાણીથી લાખાને ઉત્તડ, જોડા, કુલ અને મનાઇ ચાર પુત્રો થયા.

તેપછી કેટલેક દિવસે કાજુલનો મુલનાનચાહ સિંધ પર ચડી આવ્યો તે વખતે
રાજકારભાર લાખાને મોટો દિકરો મોડ ચલાવતો, પણ મોડ રાણી આવ્યા પછી પોતે
જીવતો રયા તેથી તેના તરફની લાગણીને લઈ તેના મોટા દિકરા ઉત્તડને સાં જામ કહી
ખોલાવતા, તેથી આ લડાઈ વખતે ઉત્તડની નાગેશી કરાવવા મોડે લડવામાં મોળવ દેખાડી.
એ વખતે એક મેધવાળા બ્રાહ્મણે એક યંત્ર કરી દીધું. તે બાંધવાથી ઉત્તડને નિર્જય અગ્રણી.
તેથી લાખે ધુરારે, પોતાના વંશને તે બ્રાહ્મણના વંશને દેવ માનગે એમ કહ્યું. પોતાના
દિકરા ઉત્તડના વંશને ગાદીપતિ થાય એવું વરદાન એ બ્રાહ્મણ પામે મોડ રાણીને માથું ત્યારે
તેણે કહ્યું કે ગાદીયે બેસતી વખતે મારા વંશને હાથે રીફું કરાવશે તો ઉત્તડના વંશમાંથી
ગાદી જશે નહીં. મોડ રાણીને તે કબુલ કરી લાખા ધુરારાની હયાતીમાંજ ઉત્તડને ગાદીએ
બેસાડ્યો અને એ બ્રાહ્મણને હાથે રીફું કરાવ્યું.

૧૪ જામ ઉત્તડ

દેવેન્દ્રથી ૧૪ મો-વિક્રમ સંવત ૯૮૬ થી ૯૯૧

ઉત્તડ ગાદીયે બેઠો તેથી મોડ વગેરેને માથું લાગ્યું પણ એ વેર બહાર દેખાવા દીધું
નહી. પાંચક વર્ષે ઉત્તડ, મોડ, મનાઇ શેરાગઢ (લખપત) જતાર્યે થયા. ત્યાં સકેન પ્રમાણે
મનાઇયે તલવારના થાથી ઉત્તડનું માથું કાપી નાખ્યું. આ ખબર સિંધમાં થયા એટલે
લાખા ધુરારાની વડુ મોડ રાણીને ઉત્તડના દિકરા જામ સમાને ગાદીયે બેસાડ્યો.

ઉત્તડને મારી મોડ અને મનાઇ પોતાના મામા વાધમ ચાવડાને ત્યાં પાટમઢ આવ્યા.
તેને મામે પોતાના ભાઈનું ખુન કરવા માટે બહુ ફજા દીધો, પણ ભાણેજ જાણી આશ્રય
આપ્યો. થોડા દિવસ પછી કોરેશ્વર મહાદેવના મંદીરમાં મોડનો મામે વાધમ ચાવડો માળા
ફેરવતો હતો ત્યાં તેને કાપી નાખ્યો અને પાટમઢ હાથ કપ્યું.

આ વખતે મુગ્ધામાં વાધેલા રાજ કરતા હતા અને પાટમઢનો ચાવડો તેનો
સજાથી તાબેદાર હતો. તેના ખુનના ખબર મળતાં મોડ પર ચડાઈ કરવાનું કહેણ મોક-
લ્યું, પણ વખત વિચારી મોડ નમી ગયો અને ઉત્તર આવ્યા કે અમારા મામે ખંડણીમાં
૭ ગાડાં ખડ આવેલાં તો અમે ૧૮ ગાડાં દેશું. આથી વાધેલા સાંન થયા. એક વખત
ધાસની અંદર ૧૦૮ સીપાઈઓને છુપાવી મુગ્ધામાં દાખલ કરી ૨૪ વાધેલાઓની મોડ
અને મનાઇએ કનલ કરી અને મુગ્ધા સર કરી તે પછી બેઠ ભાઈ નિર્મિનપણે રાજ્ય
કરવા લાગ્યા, મનાઇના ભાગમાં કેરા ગામ આવ્યું કે જોને તે વખતે કપિટકાટ કરેલા.

આ વખતે જેડી ગામમાં ધરણ વાધેલા રાજ્ય કરતો હતો. મોટે તેની સાથે.
x આ ગામનાં ખેડેર પાવર પરગણામાં છે.

મિત્રાચારી કરી તેની બેન પોતાના કુંવર માટેને પરણાવી અને તેના મુલકમાં કિલ્લો આપ્યો, પણ ત્યાં કંઈકનાથ બેગીના કોપથી ગદગ્ગીન દોખત થઈ ગયો. તે પછી કેટલાંક વર્ષે મોડ મરણ પામ્યો અને સાઠ ગાદીએ બેઠો, તેણે કંઈકનાથના એકા લગ્નનાથને વિનવી ગુરુનો કોપ શાંત કર્યો તે પછી કિલ્લો બંધાયો ગુરુનું નામ ગખવા ને ગદગ્ગી કંઈકાટ નાખ્યું.

સાડે કંઈકાટનો ગદ બાંધ્યો અને પોતાના મામા ધરણીની જમીન દબાવતો ગયો તે સહન ન થવાથી મિજબાની આપવાને બાને તેડારી પોતાના બનેલી સાડને મારી નાખ્યો. ધરણી વાઘેલાની બેનથી સાડને ફૂલ નામનો કુંવર થયો હતો તેને પણ મારી નાખવા ધરણે તજવીજ કરી પણ વાઘેલીએ કારક દારી સાથે કુંવરને બાંધણાસરના બાદશાહ ધનુરાના રાજ્યમાં મોકલી દીધો. ત્યાં કુંવર મોટો થયો અને શસ્ત્ર ચલાવનાં શિખ્યો. બાદશાહ શિકાર કરવા ગયેલ ત્યાં સિંહને મારી પોતાની બહાદુરી બતાવવાથી બાદશાહે પોતાની કન્યા ફૂલને પરણાવી. પછી પોતાના બાપડાડાનું રાજ્ય ધરણી વાઘેલા ખમેથી મેળવવાના કામમાં મદદ કરવાની વિનંતિ કરતાં બાદશાહે સંન્ય આપ્યું. ફૂલને ચડી આવેલો જાણી ધરણી નમી ગયો અને પોતાની કન્યા પોતાના બાણેજ ફૂલને પરણાવી શાંત કર્યો. વાઘેલી રાણી (ધરણી વાઘેલાની દીકરી) અને ફૂલ ચોપાટ રમવા બેસતાં ત્યારે વાઘેલી બેસતી કે “દળ પાસા જેમ ધરણીના દળવા” આથી ફૂલને ગુસ્સો ચડતો. એક વખત સિકરા ગામમાં ધરણી મહાદેવની પૂજા કરવા ગયેલ ત્યાં ફૂલે તેનો વધ કરી તેના મોઢાની ચામડી ઉતારી વાઘેલી રાણી બેસતી તે ચાકળા નીચે જાની રીતે મુકી દીધી. ચોપાટે રમવા મંડ્યાં અને વાઘેલી રાણી હમેશ માફક બોલી એટલે ફૂલ કહે રાણી જુઓ ચાકળા નીચે. ત્યાં જોયું તો પોતાના પિતાના મતકનું ચામડું જોયું. વાઘેલી કહે તમે વેર લીધું તેમાં હું ખુશ થઈ પણ મારા પિતાના ચામડા ઉપર મને બેસારી એ છુડું કામ કર્યું. એમ કહી પોતાનું પેટ ચીરી ગર્ભને બહાર કાઢ્યો તે મરણ પામી. પેટમાં ઘા મારી કાઢેલ તેથી તેનું નામ ઘાઓ ઉઠે લાખોફૂલાણી પાડ્યું. વાઘેલી રાણીના મરણ પછી ફૂલ અણગોરના ગદમાં રહેતો તેને એક સોડી રાણી હતી. લાખોફૂલાણી બહુ તેજ છાકરો હોવાથી એની સોડીને અદેખાઈ આવી તેથી લાખા ઉપર મોટું આજ ચડાવી ફૂલને લબેરી દેશપાર કરાવ્યો, એટલે લાખોફૂલાણી અણહિલવાડમાં સામતસિંહને આશરે જઈ રહ્યો. થોડા સમયમાં ફૂલ મરણ પામ્યાના સમાચાર મળતાં કચ્છમાં આની ગાદીપર બેઠો, અને અણગોરનો ગદ છોડી કરામાં ગદ ચલાવી તે રાજધાની કરી. લાખોફૂલાણી માટે ધણી દંતકથા અને વાતો ચાલે છે. તે ધણી ધનવાન હતો. કહે છે કે કાંઈ બેગીએ તેને સોનાનાં પુરવો આપ્યો હતો, તે પુતળામાંથી જેટલું સોનું કાપી લ્યે તેટલું ફરી ઉગી નીકળે. પોતાની છંદગીના છેવટના વખતમાં મૂળરાજ સાથે લગ્ન થયો ત્યારે પોતાની પાછળ તે પુરવાને લાવક માણસ ન લાગવાથી ગુસ્સામાં નાખી દીધો. આ ગુસ્સા એક પાણીનો પ્રો છે, જે બુજથી અગ્નિપુણમાં ત્રણક માધ્યમે છેડે છે. આ પુરવો કાઢવા માટે સિંહના મીર ગુલામદુમેને ગુસ્સા ઉપર દારૂની કાસ બેડાગ્યા હતા. પણ પાણી અખુટ હોવાથી પુરવો હાથ આવ્યો ન હતો. આ વખતે મિન્નાર પાંચે વણ-

થગીમાં ગ્રહરિપુ રાજ્ય કરતો તે મોમનાથ જનારા જનાગુઓને દુષ્ટ દેતો તેથી ગ્રહરિપુને માગવા ધણા રાજ્ય જંગલમાંથી નદી ઉપર આટકાટ પામે બેગા થયા ત્યારે ગ્રહરિપુની મનદે લાખો ફૂવાણી પણ આપ્યો અને મૂળરાજને હાથે નિ. સ. ૧૦૦૫ માં મનાયો લાખોફૂવાણી દેનારી રાજ્ય મળ્યો તેના પાનગીરાની આજે પણ માનના ચાલે છે અને આટકાટ ના લોકો ૬૦ વર્ષે આ પાનગીરાની જગ્યાએ ગય છે

બાપાને છોકક ન હોવાથી તેનો જનીને પુત્રરો ગાદીએ મેરો તેણે પધરગદમાં કિંદનો ચણારી ત્યા રહ્યો તેનું પણ સતાન ન હોયુ એક વખતકોઈ તપગી ઋષિઓ આવ્યા તેને શરણે પુત્રરાત્રી સ્ત્રી રાજ્ઞં ગઈ પણ કિંદરો ન દીધો તેથી ઋષિઓનું અપમાન કર્યું. દુષ્ટ દીધું તેથી હર ચક્ષોએ આની પુત્રરાને મારી નાખ્યો અને પધરગદને કિંદરો જનીનદોસ્ત કર્યો ત્યારથી લાદના મહિતાના મોમનારને દી ત્યા મેળો ૬૭ પણ ભરાય છે.

બાપાધુરાના વખતમાં સમતસિદ્ધ ગુજરાતમાં રાજ્ય કરતો હતો તેની બેન લીલાદેવીને કનોજના મોવડી રાજા બુવાનાદિત્યના કુવર રાજ સાથે પરણાવી હતી તે બાપને મૂળરાજ નામનો કુવર થયો તેણે પોતાના મામા સામતસિદ્ધને ઇ. સ. ૯૪૨માં મારી તેનું રાજ્ય લઈ લીધું એટલે ૯૪૨થી ગુજરાતની અણહિવવાડની ગાદી ચાલના હાથમાંથી મોવડીના હાથમાં ગઈ, તેના નાખામાં ધણા રાજ્યો હતા તે પરમ સિંહસક્ત હતો તેણે ધણા શિવાયયો અને દુનિયા આખીમાં નદી એવું રૂદ્રમાળ નામે દેવાવય બાધ્યુ તેમાં મદદિવની પ્રતિદા કરના ઉત્તરમાંથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા તેઓને ગ્રામ ગરાસ આપ્યા તે બ્રાહ્મણો ઔદીચ્ય સદસ કહેવાયા. મૂળરાજ નિ. સં. ૯૬૧ માં મરણ પામ્યો તેની ગાદીએ ચામુંડ બેઠો

પુત્રરાનું રાજ્ય ત્રિસક પાંચ વાખ્યા પછી પુત્રરો અણુન દેનાથી તેનું રાજ્ય મૂળરાજ વગેરે રાજ્યોના હાથમાં ગયું આપ્રમાણે દેવેદ્ર થી ૧૩ થી પેઢીએ ચલેલા લાખા ધુરાના કિંદરો મોડનો વસ અસ્ત પામ્યો લાખા ધુરા પછી ઉત્તરનો વસ આગળ ચાલ્યો તે નરક વળીયે

૧૫ જામ સામત-સમો.

દેવેદ્રથી ૧૫ મે - નિ. સ. ૯૧ થી ૧૦૪૧

મોડ અને મનાછે ઉત્તરને માર્યાના ખપર મના પછી નરક કુટામાં રાજ્ય ગાદી ઉત્તરના ત્રિકલ જામ સમાને તેની માથે પ્રેસાર્યો આ પુરુષ હિંદુસ્થાનમાં પ્રસિદ્ધ હતો રાવવીર અને ત્રિપ્તમાં સત્તાધારી ગણાતો

આના વખતમાં ખુરાસાનના બાદશાહ નાસીંગદીને હિંદુસ્થાન ઉપર ચડાઈ કરી. પ્રથમ સિંધ આવેલ પણ જામ સમાયે ફારના દીધો નદી પછી પંજાબની અરદદના ધણા દિલ્લા કબજે કર્યા હતા તે સામગ્રી લાદેરને રાજ્ય જયપાળ ખુરાસાન પર ચડી ગયો હતો પણ લા ફારનો નદી આ વખતે ઉજ્જવેન અને પાટલીપુત્રના રાજ્ય અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા હતા

ગુજરાતનો માદીપતિ મૂળરાજ ૯૯૭ માં ગુજરી ગયો, ને પછી ચામુંડ ગાદી બેઠો તેણે

૧૦૧૦ માં પોતાની દયાતીમાં પાટી વડલભંનેને ગાદીએ બેસાડ્યો તે એજ સાતમાં ગુજરી ગયો. એટલે બીજા કુંવર દુર્લભભંનેને ગાદીએ બેસાડ્યો. તે ૧૦૨૨ માં મરણ પામ્યો. એટલે પોતે અપુત્ર હોવાથી પોતાના નાના ભાઈના કુંવર બીમદેવને વિ. સં. ૧૦૨૩ ગાદીએ બેસાડ્યો. બીમદેવે ૧૦૭૨ માં પોતાની દયાતીમાં કુંવર કર્ણભંનેને ગાદી આપી. તે ૩૩ વર્ષ રાજ્ય ભોગવી ૧૦૯૫ માં મરણ પામ્યો. એટલે તેના કુંવર સિદ્ધરાજ જયસિંહ ગાદીએ આવ્યો તેણે ૫૦ વર્ષ ગુજરાનું રાજ્ય ભોગવ્યું.

૧૬ જામ કાકુ. સંવત ૧૦૪૧ થી ૧૦૬૨.

આ રાજ્યને કનોજ અને, નેના ચાવળી રાજ સાથે સારા સંબંધ હતા. આના વખતમાં કનોજમાં પાળ વંશ રાજ્ય કરતો હતો. મુસલમાન મદમદે, રાજ્યપાળ રાજ્યનો પ્રભુત્વ કર્યા પછી પ્રતિદાર વંશ, જેમ તેમ રહી રહેતો હતો. બંગાળ અને બીહારમાં પણ પાળ વંશ રાજ્યપાળ હતો, અને દક્ષિણ દિશામાં પટ્ટા વંશના રાજાનું રાજ્ય હતું. તેઓ શિવના ઉપાસક હતા. કાંચીમાં મોટાં મોટાં શિવાલયો બાંધ્યાં હતાં, તેથી દિલ્હીનાની સમુદ્રીમાં કાંચીની પણ મળતી છે. જામ કાકુ રામેશ્વરની યાત્રાએ ગયેલા ત્યારે પણ ચાર મોટાં અને એકમો વિશ નાનાં રાજ્યો દક્ષિણમાં વિદ્યમાન હતાં. વિક્રમની ચોથી સદીમાં અદ્યુમ્ન-માર્ધની કારકીરદીમાં બાર વર્ષનો દુકાળ પડેલ તેમાંથી બચવા માટે ધણી જન, બાંધ્ય લોક દક્ષિણમાં ગયેલા અને બાંધ્ય મન ફેલાવેલ પણ તેના ફેલાવો જોઈએ તેવા થયો નહોતો. તે વખતે લગાઈઓ બહુ ચાલતી પણ ખેડ, વેપારી વગેરે વર્ગ સાં પોતા પોતાનો કામ ધંધો નિર્વિધિપણે અને નિર્ભયતાથી ચલાવે જતા હતા. મેગેસ્થનીસ કહે છે કે “તે વખતે સમાજનો મોટો ભાગ ખેડૂન વર્ગનો હતો અર્થાત્ શાંતિને આદરતા હતા. તે વર્ગને લોકરી નોકરીની મારી હતી, એટલુંજ નહીં પણ તેના ખેડના ધંધાને લગાઈક વર્ગો તરફથી મિલકુલ દરકન પડેતી નહીં. એક બાજુ લગાઈક લગાઈ ચાલતી હોય ત્યારે બીજી તરફ ખેડૂનો પોતાની ખેડના કામ ધંધાકાર ચલાવતા નજરે પડતા હતા” આ વખતના દક્ષિણના રાજ્યો મોટા વિદ્વાન અને વિદ્વાનોને મોટાં આશ્રય આપનારા હતા.

૧૭ મો જામ રાયધણુ દેવેન્દ્રી ૧૬-મો. ૧૫. સં. ૧૦૬૨ થી ૧૦૮૨

આના વખતમાં મુસલમાનોએ દિલ્હીના હુતવાને ગિજનીના મહમદની આગેવાની નીચે ૧૦ હજાર સવાર લશ્ક મક્કમણે પ્રારંભ કર્યો. મહમદ ગિજની તુર્કો વંશનો હતો. તેણે ગિજનીમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું એ રાજ્યને કાઠીર ખસીકાથે સ્ત્રીકાથું હતું. દિલ્હીના રજપૂત રાજાઓએ મહમદ ગિજની સામે સખન લડાઈ ચલાવી હતી, તેમાં સિંધના રાજા રાયપણુ જામ પણ પોતાના સૈન્ય સાથે લડવા માટે સામ્ય આવ્યા હતા. મહમદ ગિજનીએ વિ. સં. ૧૦૫૭ થી ૧૦૮૨ સુધીમાં દિલ્હી ઉપર ૧૭ વખત સ્વારી કરી. દેહ ગુજરાત સારા સુધી પહોંચી મોમનાચનું મંદીર હુટ્યું તો પણ માત્ર પંચમ પ્રાંત લિના તાયામાં રહ્યા હતા.

૧૮ જામ પ્રતાપ, દેવેદ્રથી ૧૮ મો-વ. સ. ૧૦૬૨ થી ૧૧૧૨.

આ રાજ્ય ૨૫ વર્ષની કિમરજ સાલાક શરવીર અને પ્રતાપી નિઃશયી જામ રાય યહો રાજ્ય ગાદીને બેસારી પોતે સ્વિનપૂજન વગેરેમાં પોતાનો મળ ખત્તા હતા એટલે નિ સ ૧૦૬૩-૬૪ થી તેણે પિતાના હુનતા રાજ્ય ચલાવના માણ્ય હતુ નિ સ ૧૦૬૪, ૬૫ સ ૧૦૦૮માં પગલખના રાજ્ય અનગપાળ ઉપર મહમદ ચડી આ પો ત્યારે તેની મદદે ઉલજૈન, ખાલીઅર કલિજર, કનોજ, અજમેર, િંધી વગેરેના ગજા આવેના ત્યારે જામ પ્રતાપ પણ પોતાના પિતા જામ રાયધણી આગા મળાથી મોટા સૈન્ય સાથે લડવા પગલમ આ ન હતા પેશારર પામે લડાઈ થઈ અનગપાળ જાંધા ગજાઓનો મેના ધિપનિ થયો હતો અનગપાળનો દાથી ભાગી લાગ્યો અને સૈન્યમાં ભગાણુ પડ્યુ મહમદ નગરકાટમાં દાખલ થઈ જમરી હુટ કરી ત્યાં લાખ મેના મહોર ૪૦૦ મણુ મેનુ, ૧૪૦૦ મણુ માના ચાનિ દાગિના, ૪૦૦૦ મણુ ચાદી અને ૪૦ મણુ જનાદીર હુની લઈ ગયો બીજે વીં પાઠો મહમદ ચડી આવ્યો અને ચાલેશ્વર નુટપુ ત્યા તેન એક મા ઝોક ૬૦ તોડા વજનનુ માણ્ય હતુ

નિ સ ૧૦૭૩માં મહમદ મોની તૈયારીથી હિંપર ચડી આવ્યો હતો તે વખતે તેના લશ્કરમાં ૧ લાખ ધોડેખાર, ૨૦ હજાર પાયદળ મીપાછોડા હતા તે એવી ચાનાકીથી આની ચડ્યો કે કનોજનો રાજા કુરરાય ખીનકુન તૈયારી ની શરૂ ની તેથી તેમહમદે દને શરજો મરો અને કુમ્પીઃ મેનામહોર બેટ આપી મહમદે વશાઓ આ વખતે નોજ શહેર ૩૦ માઇનના પેરાનામાં હતુ તેમાં ૩૦ હજાર તમેગીઓની દુમનોહત ગત કુવર રાયની ફાજમાં પાંચ પ્યાલ, ૩૦ હજાર રજારહતા કનોજથી નગત મહમદે મનુ ૧૨૦ દી હુની ૧૦૦ ઉંચા ચાદી અને ૫ ઉંટ મેનાથી ભરી લઈ ગયો અને પાય હજાર વણસો માણુમાને પકડી શુનામ બનાવી ઉપાડી લઈ ગયો હતો.

૧૯ સાંધલક દેવેદ્રથી ૧૯ મો-વિ સ ૧૬૧૨ થી ૧૬૮૨

આને બે દિગ્ગા હતા, આયો અને વૈરજ સાંધલના વખતમાં કચ્છમાં કાંઈ જાણના જેવા બનામ નયો ન હતો આગીસ નવ ગાદી ભોગની સાંધલક શુજી ગોા એકે મોટા િંચે અડો ગદીએ બેડો આના વખતમ સવન ૧૦૮૦માં મહમદ મિઝની ૧૨ થી વખા હિંદુસ્થાન પ ચડી આવ્યો આ વખતે મેમનાય પાગલ પ મુમનો ક્યા તેમાં પદ દાલિલા જવાહીરથી જડેલા હતા, ૨૦૦ મણુની ભારે માનાની સામળથી લટા લટખી હતી ૨૦૦૦ ગામ તેના ખર્ચ માટે મળેના હતા ૨૦૦૦ પડ્યા લેકિ તેના પૂજારી હતા ૩ દિનમ લડાઈ ચાની દેશ દેશાવરના રજપુતો બેગા થએત તેમાં સાંધમાથી સાંધલ નુ લગકર પણ ગાળ્યું હતું ૫-૬ હજાર રજપુતો કપાયા બાકી ભાગી ગયા મહમદે એક ભારી ગ મતિ ઉપર મારી કટકે મટકા કરી નાખ્યા તેમાંથી અમૂલ્ય દીગ આવેક મેની ચાની જવાહીર નિમ્યા લિગના બે દુકડા મડા મદીના, મોડી દીધા અને બે દુકડા િઝનીમાં પોતાની કચેરીની સીડીમાં જડાવા મેમનાયના મદીના સી ૧-૨૦ ૨૦૦ ૧૦ માસ મહમદ લઈ ગયો

૨૦ જામ જડો, દેવંદ્રી ૨૦ મે-વિ. સં. ૧૧૮૨ થી. ૧૨૦૩.

આ પુરૂષ દેવંદ્રી નિશાની પેઠીએ થયો. તે મહા પરાક્રમી અને સમર્થ પુરૂષ હતો. સિંધમાં તેણે રાજ્ય થતું વધાર્યું હતું અને ગ્રંથમાં પ્રિય થયો હતો. આ ગુણ પછી તેના વંશને જોડેગતી ઝોડખથી ઝોળખાવા લાગ્યા જામ જડો વિ. સં. ૧૧૬૦ માં જન્મ્યો હતો અને વિ. સં. ૧૧૮૬ માં ગાદીએ બેઠો. તે અપુત્ર હોવાથી પોતાના નાનાભાઈ વેરંછના દિકરા લાખોને દત્તક લીધો.

સિદ્ધરાજ જયસિદ ૧૧૪૩ માં અપુત્ર મરણ પામવાથી તેના કાકાને દીકરો કમા-પાળ ગુજરાતની ગાદીએ બેઠો. તે ૧૧૭૪ માં અપુત્ર મરણ પામ્યો, તે પછી એ લગ્નને અજયપાળ ગાદીએ બેઠો. તેણે ઐવ ધર્મને કેલાવ્યો હતો. ૧૧૭૭ માં તે દગાથી મરાયો. એટલે તેના કુવર ગુજરાત ગાદીએ બેઠો. તે ૧૧૭૮ માં મરણ પામ્યો, તે પછી બોળાબીમ ગાદીએ બેઠો. તેના વખતમાં પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને દરાવી શાહસુદિન ગેરીએ દિલ્હી છત્વું હતું. તેના મૃત્યા કુતુસુદિને બોળાબીમને દરાવી ગુજરાતનું રાજ્ય લઇ લીધું. આ બનાવ જામ જડાના વખતમાં બન્યો હતો. અને બોળાબીમની મદદે તે જાતે ગુજરાતમાં આવેલ હતો.

૨૧ જામ લાખો જડેજો, દેવંદ્રી ૨૧ મે-વિ. સ. ૧૨૦૩ થી ૧૨૩૧

જામ જડાને દિકરા નહોતો તેથી પોતાના ભાઈ વેરંછના દિકરા જામ લાખોને દત્તક લઇ નગર સમક્ષની ગાદીએ જામ જડાએ બેસાડ્યો. તે પછી જામ જડાની રાણીને કાકરા બાળ્યો તેનું ધામ્મી નામ પાડ્યું. જામ જડો ગુજરી ગયા પછી ધામ્મો અને લાખો બે ભાણુ વચ્ચે ગાદીની તકરાર થઇ. હમેશાં કુસંધ વધવા લાગ્યો તેથી ધામ્મો કહે હું ઝારસ (સિંહો) દિકરા તેથી ગાદિવારસ ચલુાઉં. લાખો કહે હું વેરંછનો મટી જડાનો થયો માટે હું વારસ છું. આથી કંટાળી જઈને તથા ધામ્મોના પક્ષ બળવાન બેનાં જામ લાખો પોતાના ભાઈ લાખીયારજી સાથે - કચ્છમાં ગયો.

પરંતુ તેની જાણમાં સારાં પાણીનો ધરો જોઇ પોતાના ભાઈને નામે લાખીયાર વીરેશ ગામ વસાવી જોડેજાવંશની ગાદી જામ લાખે વિ. સં. ૧૨૦૩ માં આપી. જામ લાખોને જડાએ દત્તક લીધો એટલે કચ્છી ભાષા પ્રમાણે જડેજો એટલે જડાનો પુત્ર. તેમજ લાખો અને લાખીયાર બન્ને ભાઈ બેઘડાના હતા, બેઘડાને સિંધી ભાષામાં જડા કહેછે તેથી એ રાજના વખતથી આ જડેજા વંશ કહેવાયો તે માટે એક દુહો કહેવાય છે.

લાખો ને લાખીયાર, બેઉ જન્મ્યા જડા;

દેરં ચર લાખો વડો, બેઘું જડેજા.

(અર્થ લાખોને લાખીયાર એક બેઘડાના જન્મમાં દેરંછનો મોટો દીકરો લાખો જેમાંથી ડોળ રજપુત થયા)

કિટલાકના મન પ્રમાણે યદુવંશી રાજાઓ પ્રથમથી ચટુષ્જ કહેવાના. તેમાંથી જદુજ-જદુજ-જદેજ-જડેજ એમ ક્રમે ક્રમે બદલાતાં જડેજ થયું. તેથી તે ચટુજનો જન્મ-જન્મ-જન્મ-જન્મ-જન્મ એમ ક્રમે ક્રમે બદલાતાં જડેજ થયું. તેથી તે ચટુજનો જન્મ-જન્મ-જન્મ-જન્મ-જન્મ એમ ક્રમે ક્રમે બદલાતાં જડેજ થયું. તેથી તે ચટુજનો

૮ મહત્ત્વા અને મોનયા એમ સાત ટિરીઓ હતી વામુને પુરોહિતને વર ગોતના મોડયા તે વણા ગળ્યો ક્યાં પણ યોગ્ય વર નહી મળનાથી નિરાશ થઇ પાછા આવ્યા અને રાત્રને રાત ટ્રી રાગ દુષ્પ પામ્યા અને બોલ્યા કે ઇશ્વરે આ દિકરીઓ ન આપી તેા તો સારું છું લાયક તુ ટ્રીઓ માટે લાયક વર મેળવનાડવા મુશ્કેલ છે યોગ્ય વર ન મળવાથી દિકરીઓને કેમ સાચવની તે પગી છોડરીયુ પુરોહિત પામ મલાલા ત સાલગતી, તેની ડોડીયુને કુવાના રહેવા ઝગા મરતુ વધુ માડ લાગ્યુ આ વાત પિતાને જાણી જામ લાખાને આ રાતથી જુદુ ધુ થયુ જનાનામા ખળભગાટ થયો પણ તુ ટ્રીઓએ કાંઈ પણ ગીતે મરનાનો સંકલ્પ જણાવે તેથી જામ લાખે રાજ દરબાર ભર્યો તેમા તુવરીઓની ઇચ્છા જુડી મનાહ માગી સલામા બેળા થયેલા ધણાનો મન આ મૂલની વિન્દ પડ્યો એક સારખત બાલકો અષ્ટ કલ્પ કે આ કૃત્ય સાડ નથી પણ રાજા કહે તુવરીઓ કાંઈ પણ ગીતે જ્યના ઇચ્છતી નથી પગી ઔદીચ્ય બાલકુ દરદામ પડિતે કાંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નતાની આ દામમા પોતાની સમતી આપી, એટલે ચદનકાષ્ટની ચિતા ખડખ સાતે ઝાપાઓ બળી મરી પાડગથી તે કામને હઠાસને પમ્તાવે થયો અને પ્રજા બધી ચિકાનવા લાગી તેથી તેને પોતાનુ ઝનર એર જેવુ જણાતા તુર્તજ પોતે પોતાની સ્ત્રી સાથે ચિતામા મેમી બળી મરના તૈયાર થયો તે રખનેરાજયે પોતાનો પુરોહિત કાણુ થયે એની નિનતિ કરતા કલ્પ કે ગોલિયનાડમા મારી મોગી દોડરી લક્ષ્મીબામ્તા પતિ ૧ કરણુજ તથા નાની દીમ્ત્રીનો પતિ ૨ નાણુજ છે તેને બોવાની આચાર્ય સ્થાપને અને તેના પગ પખાળી પૂજને એવુ કહી હઠાસ તેની સ્ત્રી પોપા માઇ સાથે નિકમ સવન ૧૨૦૭ મહા શુદ્ધ ૫ મામનારે દિનસ દિવસ ચિતામા બળી મર્યો તે બાપતએ કપિયે કલ્પ છે કે —

મવત બાન્હ સમ્મમહિં માઘમાન મુદસાઝ
તિથી પચમી થકત દવસ મનાપ્રહુ રાશિરાઝ
પ્રોહિત અડ પ્રોહિત વધુ સમન્ન કડી મહેશ
સમ્મકુમારી સહિત નિન અનસમે કિયો પ્રવેશ
બચન માનિ હન્દામકે લખપતજુ ભૂપાવ
પ્રાત જમાયેકેં કિયો શુદ્ધ પાઉ પખાસ

એ પગી જાડેજઓમા દિમ્ત્રીઓને કુધ પીતિ કરી દેનાનો ચાલ ચાતુ થયો હતો તે

૧ કરજના એક દતિહાસમા લખે છે કે હઠાસ પુરોહિતે પુરોહિત તરીકે સ્થાપના માટે નાનને જેના નામ આપ્યા તે એની દીમ્ત્રીઓના દી ગ હતા

૧ કરણુજ ભાગદ્વાજગોત્રના ઔદિચ્ય સદસ નીરેર મપ્રદાયનો બાલકુ હતો તેની રાખા માધ્યિની ચલુર્વેદ ૩ પ્રસ મદામાયા કુમદેરી હતી

૨ નારણુજ કૌનિઝ મોવનો ઔદિચ્ય સદસ બાલકુ ઇસામનીપુરનો જેવાની માધ્યિ દિની રાખા, ચલુર્વેદ, ૩ પ્રસ અને દિગ્ગજાળ કુમદેરી હતી એ બન્ને કુદબના બાલકો આજે પણ આચાર્યપદ ભોગવે છે અને તે ઔદિચ્ય ખરેદી સમરાપના બાલકો મહેરાય છે

ધોડા વોર્થી બધ પડેલ છે બોળાબીમ નાથેની પૃથ્વીગજની તાલુકામાં નવ વાખો પૃથ્વી ગજના પરામાં નીને અને બોળાબીમના પરામાં ગીનાગોના નવ બે પાર નીને આમના મા લગ દના

૨૨ જામ રાયધણુજી (૬૬ રત્નો).

(ગાંધાની લાખીયાં (વધગે)

દેવેન્દ્રથી ૨૦ મા. ૧૫ ં. ૧૨૩૧ થી ૧૨૭૧.

વાખો (નખધીંગ) અને વાખિયાંગ ગુજી ગયા પડી પાટરી કુચ નામનું ગાદી મળી તે લાખીયાં લાકામાં કે સારીમાં ચડે ત્યાં પોતાની મોગી પાધરીમાં શિરપેચ વાન નેતો ગાખના તેથી ન્તાના ઉપનામથી પણ પ્રગ્ન ઓળખતી રાયવગુને, ગજા દેગે, દોથી અને ઓરો એમ આન ફિકન દના રાયવગુના કુળગેગ માનગની આના પ્રમાણે ગજાણુને બારા પરગણાના ૧૨ ગામ દેદાને કથકોટના ૧૭ ગામ, દોથીને ગજેડ પરગા ના ૧૨ ગામ અને સૌથી નાના ઓળાને લાખીયાંગ રિયગની ગાદીને બેસાયાં ગજાણુના વગમાં ૧૭ મી પેઢીએ ગાયગ જામ તથા કાડીયાનાડના જાડેજાઓ થયા અને ઓઠ ના વશમાં કચ્છની ગાદી આવી આવી કરગ ગજ્યના ગો માનગે દેદાને નેચિની માનાને, ગજાણુને આણાપુગ માનાને તથા દોથી અને ઓળાને મકામાયા માનાને ગુઢેરી તરફ માનના કથુ ગાદીપતી ઓળાજામને પણ કુતુ કે આ માનાની જગ્યા તારા વડને દગ ના એ પાડો મારે જધગીયા કુગમાથી વગીઓ ન બનાવે અને દનામાં કાપના ન યે, તો તાગ વશમાં હમેશા કરગુ રાત્ર આનાદ નુને નિ ન ૧૭૫૬ ના મા તુ દને દિરમે માન નહિ આદત કરી નિ તાગ તરફ ગયા તે પડી ૧૫ વર્ષે એગે નિ સ ૧૨૭૧ મા જામ નાયધણુજી માનાનામી થયા

નાયધણુજી ગાદીને મે. લારે મહમ ગિજની ગુજી ગયાને ૪૫ વર્ષ થઈ ગયા દના, છતા મહમ ગિજનીનું ગજ્ય પગનમાં નિ સ ૧૭૪૨ મુરી મથુ હતુ એ સાનમાં મહમદ મોરીને પ્રાપ્ત છુમવ મરીન પોતાના બાપડાડાનુ વેગ નાગરા, વાહોનમાં કેદ કરી તાલુકીન ગોગી ના ગોગો હતો હિંદુસ્થાનમાં મુમતનાની અમનના મૂળ ઉડા નાખ નાગ તાલુકીન ગોગી થોગ તે નિ સ ૧૦૪ મા મોગીકો ન લઈ આ ગો હતો તે અરસામાં પૃથુરા, અને ગજાણુ ગાદીને એર હતો એ જગ્યા ગરોડને મથુ ની, તેથી તેણે ગાજ્ય પત સાથે પોતાની દિ રી સમુદાનો નવવગ રચો તેમાં પૃથુગજને આમત્રણ ન આપુ અને પૃથુગજની મોનાની મૂર્તિ બનાવી દ્રાગપાળે રેકાણે મુકી આ વાન સામગી પૃથુગજને જુ ગુમે ચડો અને મોગા સિન્ધ સાથે જલ્યવદ રોરોની દિરો સમુદાને દરી ગો આ વખતે ભરકા લાઈ થઈ તેમાં પૃથુગજના સારા સારા થોધા

I હિંદુસ્થાનમાં આ રાજ સુવ જા ૨૧૫૭ ૬૮૦ ૭ ૧ ૮ પડી કોઈને આવા થણ કે પોતાના દિરોને રવથ વર મેલ નથી

મનાણા હતા, આ નવનરમા જન્મ નાનણ પણ આના તના એટલામા રાહજીન ચડી આ થો આ રખતે પૃથુનાજની મદદમા હિંદુસ્થાન આખામાથી ડોઢમેથી વધુ ગજનઓ પોતપોતાના સૈન્ય માથે લગ્ના આ થા હતા તેમા કચ્છમાથી જન્મ ગયનણના દિંદરા ગજણ અને દોથી પણ પાચ દળન માણસના લશ્કર સાથે આ ધર્મયુધ્ધમા સામેવ થયા હતા આ રખતે પૃથુરાજ પાચ ૬ તણહજન લાથી, ૩ તણનાથ પોતેના અને ૧૦ હજનાથ પાપદગ લશ્કર હતુ લગ્ન યુધ્ધ થયુ નાહજીને દયાથી લડાઇ ચવાની તેમા પૃથુનાજને દગાથી છનનો પડી લીધા જે પૃથુરાજે અનેક વખત ગાહજીનને પડેવ પણ ઉદારતાથી છડતો ગરી મુક્ય જા એ નગપિનાય મિથાચરાતી દુષ્ટ મેરેઠે દિંના છેલ્લા મહાન અકસ્મતી નગને પકડી છુરી ગતે મારો ૩ જે સત્રાજે તે નગધમ પર ઉપડાજ્જ કર્યા હતા તેના બદલ મા એ મેરેઠ અપડાજ્જ કર્યો

પૃથુનાજ પકડાયા પડી અજમેરમા દળને સ્ત્રીઓ જાળગિ વૃદ્ધોની કનન કરી અને નિસ દળન સ્ત્રીઓ જાળગિ અને પગોને ગુનામ મનારી ચિજની વધ ગેરો નિ અ ૧૭૫૦ મા ગાહજીન હિંદુસ્થાન પન લડી આ થો ત્યાં કનોજના નાન જનચ ગોડને માયા ગાળીમા એ હજન મનિગ નોડના અને બગાળમા રેક રેડાણે મુલનમાનેની સત્તા આપિત કરી નિ અ ૧૭૬૦ મા ગાહજીનગોડી મિતુ નદીને કિનારે પોતાના તણમા આરામ લેતો હતો ત્યા દુઝમનોરે આવી તેના મેરે દુડકા કરી નાખ્યા અને પૃથુનાજ ન વેર લીધુ આ રખતે તેની પાન અગમ ખખનો તનો રૂઢગ દીગ ૧૦ મણુ હતા આ પ્રમાણે જન્મ ગયલજના રખનમા દિંમા અનેક ઉચન પાચવ થયા હતી હતી, અને બાદશાહી નજરા ગતી હતી નિ સ ૧૭૭૬ ઇ સ ૧૭૮૫મા જન્મ ગયલયુગ કૃયાસગમી થયા

તે પડી આજ સુડી જે જે કચ્છની ગાદીયે ગજનઓ મધ ગયા તે નીચે પ્રમાણે જન્મ ઓગાજી ન. (નિ સ ૧૭૭૧ થી ૧૭૮૨) જન્મ ગયલયુગ પડી તેના નાના નિન્ત ઓગાજીને ગાની મગી એ ઉપર દોરાઇ ગયુ છે તે રખતે પણ નાજધાનીતુ ગામ બાપિયાન સિયકે હતુ દેદો અને દોધીજા ગામ રાજધાનીથી દૂર દોરાને લીપે તેઓયે મિગેથ ગાદી નીરા પણ જન્મ ગજણુજ મે દા જા પોતાને ગાદી ન મગી અને પોતાનો હક માયા ગેરો તે બામનતુ વેન ગેહના વનમા મોળમા સંકા મુધી એને જન્મ નાનગજ અને જન્મ હમીગજ સુડી આના દુડુ બારમા જન્મ ગજણુજને હાનો તથા ડમે મે દિંન હતા હાનો ગાદીપતિ થયેન અને ડમાને ઓગનાઇ માથે ન જન્યુ તેથી તે લાખીયાગ સિયકે જન્મ ઓગાજીને બાજે આવી ન્હા ત્યા તેને અગડા અને મો. મે દિંગ થયા આ રખતે જાટ મેઘાનુ જેન મડુ વડી પડાથી અને બધાના ગજનને તેથી મુઝાન મતુ દોરાથી જન્મ ઓગાજી અને ગજણુના પિકા જન્મ હાનોજ નાથે મગી જાન મેઘાને હામી કાલ્યા હતા

જન્મ ગાહોજી ૩, ધાઓજી (નિ સ ૧૭૯૧ થી ૧૭૯૨) ઓગાજી મુજગના ગાહોજી

લાખીયા- વિવરાની ગાદીએ આવ્યા ત્યાર જન્મ હાતાજના કુવ જન્મ નાવરને આગમા નવ
લોકાને આપો આપો અને જન્મ ગાદાને હેગન ક વા માડયા આ વખતે છવાજીને
કુવ અમરો બેરાવ અને મેનાપને દતો તેથી મરજી ગાદી સત્તામન મદી ગામેજ
ગુતરી ગયા પડી -

જન્મ વહેજીજી ૪. (મિ સ ૧૩૪૧ થી ૧૩૭૧) સુરી ગાદીએ નવા આ વખતે
જન્મ ગજીના પોત્ર ગયધગુ આયે વેગ આનુ અને પોએણીની મદ આજન તમગ
વધી પડી આ વખતે અનગ સાથે નજનવાધી જન્મ વહેજીજીએ તેને જ આપી અમરો ગયા
પડી જન્મ વહેજીજી લાખીયા વિવરામાં ની મેના દયામા રી નમ ગયધગુની વસ્તીને
હેગન ક વા લાગે તેથી બને વચ્ચે સુનેદ યધ પણ નુરનજ ૭ મ મીનામા વહેજીજી
ગુતરી ગયા તે પડી તેના દિકરા -

જન્મ મુળવાજી ૫, (મિ સ ૧૩૭૧ થી ૧૪૦૩) ગાદીએ બેગ આ વખતે માનગની
૧૦ મી પેદીએ મામધ નામે પુરુ થયો તે જુનાગઢમા નહેતો લાથી મુળવાજી પાને આવ્યો
કેટલાક દી રજા પડી એક દિવસ ૧ જૈનપ પામે બને ગયા અને એક પાડો લા પહોળા
ડવાનુ કહેના ગોરાગે હાજર કરો પણ તે સાથે એક પાકુ પજુ આ રુ અને કેમે કરી
પાછુ ગયુ ની તેથી મામધે મ્યુ કે ભરિયમા તાગ વચના દરે ગ તના વખતમા
માધે કાંઈ વિધિ આવ્યા મરગે તે બેધનુ બગિદાન માનાજી મુળવે એ નાધુ મામધ
નગ સને (નગર દા) મા નદા જન્મ પામે મો તે ધ્યો ચમ મરી દતો તેથી જન્મને
મિ વાગી કે આ ધારે તો માગ જાનાની આંખોને મે લા નોકરી દીરે એમ માની
તેનુ માધુ મપી નાખ્યુ તે વખતે એ મામધનુ માધુ બોજનુ ચુ તે બુ જાણતોયે વખી
લીડુ મામધે ધણુ ભમિય ભાખ્યુ છે અને તે દોહા મરજી મિધમા ધયા નેકા બોને
છે અને નોષેના છે તેમાના થોડા નીચે મુજબ -

જધગીએ જધ નિકંધા, હુબે થીદા અગા

જૈનપ પાડો ન ચડધો, તડે છુ ધી કંછ તનગ

(જધારિયા મુગમા ધગીયો ધારે દયામા મયના થાશે અને જૈનપ ઉપર પાડો ની
ચડે લારે મરજી નનવાગ જામે)

દાવ પિનદી તનગ પિનદી, પિનદી કદાગી

જાય પિનજ છડિયા, જડે થાદી લુજી વાગી

(નમદાઈના વખત આવગે ચાયક માગુ ડોડી દેગે લાન તનવાગ અને મારી
બીખ માગે અર્થાન લક્ષ્મી પરાધીન થાશે લારે જડેજના રાજ્ય જામે ?

લૂ જગધા લાકમે, બોગ મ મ અન

મો ન દીવા મગણે, લાયે પાંચે પન

૧ જુ ત્થી દયાન જુબે નુ નન તથા એ આગો છે

(વાકાના કૂડ ડાહ વધશે, ખોટા ખતો મગશે, અને ગાજ પોતાના પૂર્વજોના પરિવા-
નાચતાને માન આપશે નહીં ત્યારે જડેજના રાજ્ય બને)

ઉકેડે તેં ડીયા બરંધા, મુઘ ન વગસધા મીં
મામે થીદા ગામકે, એના અઘવા ડીં

(ઉ.રડા ઉપર - ચુનીસીયાનીગમા નિા બગશે બેઠ્યો તેમ વગસાદ નહીં નરમ મોટા
ઓ સામે નાના થાશે એના દિનમે આવશે)

ચડી વડાર ધુડુ તિધિદા પિંડજો
જડેજ જડધાર હુક ન રોધો કિનજો

(નડની ડાગ ઉપર બેઠીને થડ કાપનાર જડેજ થાશે તેથી કાછની સત્તા રહેશે નહીં)

ચાકર હુંડા રોઠીયા, ઠાકર હુંડા દોઠ
પ્રજા હુંડી પાપણી, ઉજડ હુંડાં ગોઠ

(ચાકર ધણી થઈ પડશે ગાજ મૂર્ખ થાશે પ્રજા પાપાચાગાળી થાશે અને ગામડા
ઉજડ બનશે)

આવા યજ્ઞ દોઢા નોધીને સિંધના ગગ્ગયે કચ્છમા મુળવોજને મોઢ્યા તેજુ ગાજનીમા નાની
રાખ્યા દહા મુધી ભુજ કચ્છના તોરાખાનામા નોધપેઠ્યામા કે મુળવોજ નિ સ ૪૦૩
મા કાગી લેકિ સાથેની યડાછમા મગણા તેજી તેના પિંગા

જામ કાથોંજ ૬, (નિ સ ૧૪૦૩ થી ૧૪૦૬) ગાદીયે બેઠા પછી
પોતાના પિતાને માગનાર કાળીઓનો કચ્છમા સર્ નાથ કથો તથા તે
વેઠાની મદદમા રહેવા ઉઠી વાવેનાને પણ માર્યો આ લડાઈમા યોગ્ય મગણા આના-
વખતમા દિલ્હીની ગાદીપર દિશેજ તથાનખ બાદશાહ થયો હતો

જામ આમજી ૭, (નિ સ ૧૪૦૬ થી ૧૪૦૭ મા) ગાદીયે બેઠા
તેના વખતમા કાણુની ફાજ ઉતરી આવેન તેને હગી પણ તે લગાઈમા
પોતાને સખત જખમ થવાથી થોડા વખતમા મુજી ગયા તે વખતે પોતાના બીમજી
નામના કુવર જા નહીં ગણીને ગબધાન હોવાથી કુવર આવે તો તેને ગાદી આપવાનું
કરેન તે પ્રમાણે બીમજીએ તયન પાલ્યુ

જામ આમજી ૮, (નિ સ ૧૪૦૭ થી ૧૪૮૫) જામ આમજી મુજી
ગયા પછી આમજી ૧૫ નિના થયો આ મુધી નીમજીને માગનાર
થનાયો અને ગાદીપર આમજીની જ બેસારેન પણ તે મુડ નમગો અને ગ્રેમ્મ વૃત્તિનો
જાણવાથી પ્રજાને બીમજી કે જે આમજીનો મોગ કુવર ઓ ખગે દગનાર દતો તેને
પાઘડી બાધી ગાદીયે મેતાર્યો

જામ બીમજી, ૯, (નિ સ ૧૪૮૫ થી ૧૫૦૮) (નિ ધના દુધા.)

આના વખતમા ડીની ઉપર થયા હતા આ વખતે દિલ્લીમા સિદ્દી બોલી આદ્યાદ
હતો દિલ્લીઓનું પહેલું વડાલું આના વખતમા આવેલું આ બાંગાળે ૧૧ વર્ષ મારી
ભોગતી આજે પ્રત્યેક જુઓ આ હતા પણ કાલ જુ યોગ

જમ બીમડ તથા તેના કુવર હમીડના વખતમા જમ મજલના વશમા મજલથી
૧૧ મી પેદીરે જમ વાખો નાજ્ય કુનો હતો તે વાખાને બહારગાર પાતાગ ઉપર ચડાઈ
જઈ મોખેન લા મેદ પામતાથી ખુલી થઈ મોડી અને આમનું પગપા મદા ગાદ
લાખા જમને હનામમા બધા હતા વાખો જમ કુચ તન્દ આવતો હતો લા જમ
બીમડની ખમપરથી આમનું સાગ જમીનગેરે વાખા જમન મારી નાખ્યા બેરી શા
લાખ જમના દિન નવજ જમને પડતા વાખનું વેગ લેવાને નવજ જમને સમય નો
લાખા જમના કાનજમા જમ ગવગે મોગે થન કરેલો તેમા જમ બીમડને તેડાવેન પણ
આવ્યા તોના વિ મ ૧૫૨૮ની આનમા જમ બીમડ મુજી મવા લાગે જમગવગ
જુગે વગીના દમામા આવ્યા અને હમીડ પગ જા દેખાડી નાપડાડનું વેગ ખુલી
જવા જુ એને લાન્થી જમ હમીડ વાખીના વિષે પાડી નાજ્યાની નહ નયા અને
લા મેડા વા ના

જમ હમીડ ૧૦ (વિ ન ૧૫૨૮ થી ૧૫૨૨) આ રાત માદીરે બે ૫ડી ગજ-
ધાની લાખીયા વિષમમા નખી તેને એક તપનીને માપ હતો તેથી દરેથી મુવા હમીડ
ડ અને અનેડ બે લાઈ હતા પોતાના પિતાને માનવાન વેનો મનો વાગવાનું મરગ
જમના મનમા ૧૫૫૫ તક ન મળતી નાજ્યાની લાખીયા વિષમમા કયા ૫ડી
રાતજ જમ ૮૦ વખત નરામીરે આનના કન્યા મામ ૫ડી ગરગ જમને પોતાને લા
નોજ્યાની આપના આમતલુ કુર્ અને હમીડને અરિધામ ન આવે માટે આદાપુ
માનાના માગન ખાના તેથી વિશ્વાસ આ થો અને મીજ્યાનીમા આવવા મુશ્યુ હમી
ડને ખેગાડ સાહેમડ અને ગયમડ નામે ૩ કુવરો અને રખાવન
માદગી બરીરો નામના એક કુવર તથા કમાગાદ નામના કુવરી
હતા તેને અમનાના નાદલાદ મદમ બેગા વેગે પગપા થા હતા તેને
મગના માટે અનીડાડ અમના ગયા હતા ગયમડ પાગર વીગવાનમા
પોતાને મોનાગ નયા હતા બાખી ખેગાડ અને સાહેમડને સાથે રહ હમીડ મીજ-
યાનીમા ના મામે જના વાના થયા વીઝાલુમા જમ રાવળના લઈ અનડની બી
ખના ડની માળી થાન તેને ખમર હતી કે નવજ નો દરો કરો તેથી બેઈ કુવરોને
વિઝાપુ નખી તીવા મીજ્યાનીમા હમીડ તથા મીજ્યા સાન જમને ખુન મનિન પાઠ
મ નાતારી નનરાન્થી મન આ હમીડનો મીકર છઠ્ઠ જુગે પુન ત્યાથી લાગી
વિઝાલુ બ મો અને મેક કુવરોને નહ અપાદવાદ તક લા થો ગવગ જમ હમીડના
કુવરી મન કન્વા વિઝાપુ થઈ નો ને પત્ર નહ પાઠગ આવ્યા

ગએડી ખેગાડ આદતો કે

૧૬૨૨) ખેગાડ અને નવજ

નિઝાપુરી હજીજી ન વે સાપ ગામે જીના મીયાણાને ત્યા ગયા તેજે મતાડના છે એવો ચો મ ગ પનાવી જીયાના ડે ડેકરને ઢાપી નાખ્યા છતાં મા ચો ની તેથી ગરમ જામ પાઠા ફર્યા અને હજીજી દુરે આથે ત્યાથી ચાની ગોરજ માણે મેરજીને ગામ ચલાવે ગયા ત્યા ગોરજીને પ્રમત થઇ એક માગ આપી તે નઇ ચા-ચા ગ્તામા ઈદસર ગામે આવ્યા ત્યા એક બુજની મુતારણે ડાલો ઘોડો આપ્યો તે નઇ ગ્તામા ખગ્ની ખુનતા હજી વેચાઇ પેચા વઇ દુરેને અમદાવાદ પહોચા-ચા બધા અમદાવાદમા ચની માજીને ઉતારે રણા તેનામા એક ચિંદ અમદાવાદની આસપાસ રવડ ગ્તો હતો કાઇતેને મારી મ તુ ની તેથી માદલાટ પોને શિ ડે ચગો ખેગારજ માદેમજ બરમર સાથે ગયા ચિંદ મુતો હતો તેની બાબુમાથીજ બાદગાહનો હાથી પચ્ચા થયો ઘટ ગાડીને લઇ ખગ ન પડી ન ગ્તો મ ગાટ માલથી એન્દમ જનગ મારી હાથીના પુજા તરમ્ના ભાગ પર પડ્યો ખેગારજએ સમચચ ના વાપરી સિંદના વામામા માગ મારી સિંદનો નાન ડો મીગે નિમે બાદગાહે અથા રી ખેગારજને નમનો ખીનામ અને તેનુ ગન્ય પાપુ મેગનરા ર હજી નાર સાથેનુ લગ્ન નથા મોગમીના નરાખ ખાન વેગી ઉપર મો મી ખેગારજને નાધીન નનો ખગનો નખી આપ્યો માના આશાપુગની આગ થતા ગરમજ નાગના બદર નજ ગરા અને ગર ખેગારજ નિ મ ૧૬૦૦ ના માગજ ૪ ૮ ગરિસરે અજગનુ તોરણ માધુ તે પડી મે નજ નોં બુજ્યા નાગની જગાએ નિ મ ૧૬૦૫ ના માગજ ગુદ ૦ ને રાજ ગરેર વમાચુ તેનુ નામ બુજગા ર પાપુ તે કમે મી બુજનગ દેનાડુ ત્યા રા તગાદી આપી અને નાખીયાર નિધેરા ચાગણો ગાનમા આપી દીપુ તે પડી નિ મ ૧૬૩ ના મદા ૧૬ ૧૧ ના ગજ માજી બદર નમાચુ ખેગારજને બોગજાજ અને બાગમનજ મે દુર હતા મોગજાજ એ વજ ધમા મગજા અને ગરની ખેગારજ નિ મ ૧૬૮ ના જેક મામમા નામરાસી થયા

નચોશી લાન્મવજી ૧૦ (નિ સ ૧૬૪ થી ૧૬૮૮)

રાઓશી ખેગારજના પામીદુવર બોગજાજ કેસમરાગી થયા તે નમને તેના દુર ચનીસે નાગ દતા તેથી ખેગારજના નાના નિમ લાન્મ નજ રાજમ બાગ ચનાનના મન્ત અને પડી ધાણી લી થક ગરા આ વખતે અ ન બાદગાહે ગુજરાત નામે ધ્રી મુજકને ગાગીધી ઉાગી મન્તો તેથી તેજે મગેરા સાથી તેને પન્નરાઆ નમ પ્રમ નિમ્તો મુજક ધજે લખી નનાનય ના નામ ચનાને શ જો આન્તો મલા ને નાપાય ની એવો નિલ રી ચાલાદી છુને નિપાગી નય નમ ચના ન મ મા નમ લા મનજી કુમ મગાસી ધ્રાગ પામ જા ન થક તેમા નમની નય થ પડુ ના ના ખુમાણુ અને નાનખાન ખુગી બાચ્યા, એને ન ગ્તામા બગા ર પડુ નથી નમની દા થઇ કુમાર અને હ મિદોમયથ નના આવેન તે પયા મ રજ મોખામ મા થક રજને ન જો ચો માલાદી રજ પાજી પચુ ત્યા મુજકને પડીઅમ રા ને નના દના ત્યા ગ્તામા તેજે આપના દો અમર ગજ પાચ્યા પડી નેરા નિરા મીમ માદ નખપગ મેર તે ગુજાનની મુતામને આવ્યા ત્યારે ગરજી બાગમન ની મુતા

કાને એવે ત્યાં ૩૨૫૩ નવનાલુ મેંડ લાગે બાંધાને પોનાને ખાસ ઘોડા, ખાસ કાથી, હાથથી, જગડે ખાસ, જગવ નવના નથા માણે પનાની વીંગે અપીસ આપી દની એવે માથાને ફાંતે ચાલુથી પવાનથી આપી ખેગાગના પાટી કુવ બોલ-ગાગના કુવ અપીગે બાગે દેવાથી ભાગમગ પોને કાગના ચવારના નેમાં ધણીધી થઇ એવે અને અગિયારને કાના પગલુ ફગવા મળી આધુ તેજે હમરે પટેલના ગચ્છોથી નામે ખાલે કાં વીજાખુમા અગિયાર નજાવ આધુ અગિયાર નિવેડ મવા બાગમગ ૪૭ વા ગામ કી વિ સં ૧૬૮૮ના મર્ન મુગી ને ગાગ ફગાસવામી થયા

ગચ્છોથી બોલગાગ ૧૩, ખેગાગ ૧૪, હમીન ૧૫ તમાચી ૧૬, (વિ ન ૧૬૮૮ થી ૧૬૭૭) નમોથી લાગમગના પાગ કુવ જેસાગ નાની ઉમે ગુલી ના ગાદી બોલગાગને વિ સ ૧૬૮૮ના વંચાખવ ૧૧ના ગાગ મગી નેના વખતમા યા ર્ધમાને મુદનાગની ન્યાપના કરી તેને નવાન ન દેવાથી તેના લાઠ મેગના કુવ ખેગાગને દાગ લઇ વિ ન ૧૭૦૦ના ગાદીએ ખેગાગ આ ખેગાગ લાખીયા રીયાની ના-સિવામીના ચાપથી મનુ પાગા તેથી દગના ગાદીપન તેનુ અગ ના નેના નથી ખેગાગને એક નુમીથી દની નામે પુત દના તેને ગાગ મગી પાગ તે નાયાયક ના ખેગાગના ભાઇ તમાચીને વિ સ ૧૭૧૧ના કાર્ન વ ના ગાગ ગાદીને ખેગાગ

ગચ્છોથી નયધલુ ૧૭, મહાગચ્છોથી પ્રાગમલુ ૧૮, તથા ગચ્છોથી ગાગ ૧૯. (વિ સ ૧૭૦૦ થી ૧૭૭૫) તમાચીના નાના કુવ ગયધલુ ગાદીપન થવા અમવાદને નસમ ખ સી ઉદાવવા કચ્છ આવેલ પલુ યા મુગાગીના નમ કા થીના વખતે ખગી બીધા વિના પવાનો વખી આપી પાડો વલે ન વલુગને ૧૧ કુવે દના પોને ગુલી થયા ત્યાં ત્રી ન કુવ પ્રાગમગ બાનુ મરી મનથાને ગરા નદી અ ને મવા નમને અગિયારકા મવા ના પાગથી પોને નાગમગ કરી ગાદીએ એવી નિથા ન વાગે મગા આ વખતે નવાન ના નમ નયધલુ ગુલી જગ તેના કુવ તમાચી નાગ દેવાથી લુગા ગચ્છોથીને ય લે આગ દના પ્રાગમગને બાદશાહે નકાગલો ની ર વી આપેલ તે દેવ થયા વિ ન ૧૭૭૭ના પોય વ ૮ ના ગાગ કુવ ગાગ ગાદીએ એવ

૧૫ જલુગુ તેમ ગયધલુને અગિયાર દેવા જવા કુવે મનથાને નેવ પલુ પાગથી જગ ના ન બધે થયા જવા કુવે જેને જેમ ફાગુ તેમ ગામ અને પ ના પોનાના નાયામા કરી બેા તેમા નયધલુના આગા દિગ નાગના કુવ કાં ચોગે ને ગી નાગુ ના પુ થી મો ગીની લાખા લુગ પરી તેવી વિગવાગ હમીન કરને દેવાલ પુગ થાપગી દેવાગે

મહાગચ્છોથી ગાગ ૨૦, (વિ સ ૧૭૭૫ થી ૧૮૦૮) દેગ ૧૭૭૫ ના મા ૧ વ આમના ગાગ ગાદીએ મેગ ચોગ વખત પગી મોગીના કાગે અગ ન વા ના મુગા પાગથી પગ હગનુ વગ વગ લુગ થ વગી આગે પલુ કરના લગ

બહાગીથી તેને ૧૨૫૭ આ ૧૦૭૭ લાગ્યો તે વખતે રજી થે ૧૧ ૨૮ લાખ ડાંગીની હતી આ ગવના વખતમા વણા િરા બધાયા આના કુન લખપતએ બગવો ગી િસાન દેન લ જે ની નન રી આ મોનાના પિતાને ૬૬ ગી ગાદીએ મેરા

મહાગઝોશ્રી લખપત ૨૧ (મિ ૩ ૧૮૦૮ થી ૧૮૧૭) આના ઠાથમા રાત્યની નગમ મિ ૩ ૧૭૮ મા આવેન પણ ૧૮૦૮ ના જે ૧ ૧૧ ના રોજ ગાદીએ બે ૧ તેરે ઉ હિ ખસ સા માથ તેના વખતમા પુત્રે જે ૨૫૭ ગાહ ગોગધન મ નો તુમળી ૧૩ ૨૨ ૧૭૭૧ગીએની અ ના ૧ ની થતી ગી અને ૨૭ ગો ૨ માથે અપુતનાન આનૌ િ રીના અદમ ગાદ ન ક્યો મિર તનો તથા માશિમગનિનનો મિનામ મત્રો અને ૧૭૭૧ના વા ગારે મહાગ વધિગ તો મિનામ આપો આના વખતમા ૧૨મિંક નામનો નામે ૨૧ ૧ના ૨૬૪૭ માથે પુ ૧૫ મેરેન લાથી ગાંધગય નીખી ૨૦ અ નેન તેરે નહુ ગામગય કુન ઉછેગ વધાયા અને તેની મં વી આથના મડેન બાધો આ ૧૨ નામનાગી થના ત્યારે તેની રોની ૧૫ જીએ સતી થઇ હતી

મહાગઝશ્રી ગાડ ૨૨, (મિ ૩ ૧૮૧૭ થી ૧૮૩૫) જેઠ ગદી ૧ ને દી ગા દીએ મેરા આ વખતે પુત્ર રોની ખનપ થી મિવનો ચુનામગાહ ૭૦ હ નર માણુમનુ લગ ૨ નહ ચડી આ ૧૧ ૧૫૫ ૧૫૫ થઇ મેઇ જાણુના થઈ ૧ લાખ માણુસ કપાલા ૭૫૭ નામોથીની કુનરી ગનામ ગાદને પરણુનાનાન વચન આપી મજી મહાન સત્તાના વણુન ગી પુત્ર ગેટેને સિંધ પાઠો નાગો પણ ગર નમાણુ કુનરી પરચુનાનાનો આશ્ર મ્યા ના તેથી ગઝોશ્રીએ પુત્ર જે ને જે ૨૭ ૩ ૧/૨૨ ની માનમા મારી નાખ્યો તે ખમર પડતા ફરી ૧નામશાહ ૫૦ દગરની ફોજ લઇ ચડી આગો પણ પડી એક હનમ જા જતી ન્યા આપી પાડા ૧નો આ વખતે મિત્ર નદીનુ નીકુ પાણી આવતુ તેથી મરઠને આ નાખ ગરીની પેલગ થતી ગનામગાહ કોધ લગાદ એ અ બધ મારી એ પાણી અપ્રાપ્યુ આ વખતે નનામગમા મેર ખન ૩ ધણીગી થઇ ૫ રો હતો તેણે રજી અવગથાનો નાલ નહ બાગખાનો િ નો ૨૭ પામેથી લઇ લીરો હતો આના વખતમા ૨૭મા નીદીઓનુ મ જેરે દતુ મન ૧૮૩૫ ના નાનણુ કુ ૫ ના ગાજ ગઝોશ્રી ચુગી ગયા

મહાગઝોશ્રી નયઘપુ ૨૩, (મિ ૩ ૧૮૩૫ થી ૧૮૭૦) ૧૪ નંની ઉમરે શ્રાપુ શુ ૧૪ના રા ૮ ગાદિરે મેરા આનો અમન જુનગી હતો તે વખતે મીદી લોખ પ્રમદ હતો તેઓયે દીનાન જં મે અને રાવને મુસનમાની ધર્મના સર ૧૦ પાડી હિંદુ ધર્મ ૫ રી આગ્યા ઉ હી દીરી ગયવણુ ૨૦ તે જુની નનનાર લઇ ગામમા ફરતા હિંદુઓને નમા ૫ ૧૧ના રેના મ્પાળગા નીનુ દેમે નેને મારી નાખતા મદીરામા જઇ મૂર્તિઓ વાળા આથી ૩૧ જ ૭૬ ઉગેગઇ હતી આ વખતે િસાન નામે પારેખ ૪૦૦ માણુમા લઇ ગવનણુગી મડેનમા લખન થયો એને ગયવણુ લાગી ગયા પણ તેના અગ દા પાણુએ નાસ પારેખ માથે તે મધાને બધુથી મારી નાખ્યા એ બધા મુ દાને બેગા ડી બે ના નાજા મહા ગરી દીવા તે જગ્યાને લોખ હ વાધાસર મ્હે ડે

નેવળ ગે તુગ ગયધણુને કેદ કર્યા કરના નાના મોગ તાતુ-દાગે અને ખડીયા રાતઓ આ તકનો વાખ લઈ ચલાવ થયા દમીગ અને તુકસાનીનારે તાવધણુને છુગ કર્યા પણ તુગ ફતેદમદમદ નમ દારે ગયધણુને કે કર્યા અને આખા મ્મળ ઉપર પોનાની સત્તા જમારી તે સિરાય નસાનગ ઉપર ૩ નાગ ચક્રાઈ ની રૂગનો વારગે ચક્રાવેન અને વાખો ડોગી દુની રમુન કરેન પા નારાદના બીજા જાદોગરે તેને મદ ન આપી અને કપની અમારના સુગળ ગે કર્નવ વો ના આવવાના ખમ્મ આખા તેથી પાઠો વગે ફતેદમદ બદ મન્તામદી દનો, અને સાગાદ્રમાથી ઈમેનેને કાઢી મુખ કરના સના મેમારવાનો નિચાગ મ્મતો દનો ત્યા ૬૧ નીની ઉમરે ચુગરી ગયો તેને બે દીમરા દના ફતેદમદમ ના દિંદુ ધમના સમકાગ અને તે નમ માન દતુ તેથી તેઓ ત્યાસુધી દિંદુધર્મ પ્રત્યે માનથી જોતો અને દિંદુઓ તેને ચાદના ફતેદમદમ પગી ગય ગયધણુએ ૨૫ મે નિમે દેદ છોડ્યો પોનાના દેને નાગવાનુ ફરમાવેન પણ ગ્મણુનોએ તેમ ન કરવા દેતા અસિસકાગ કર્યો તેના પગી

મહાગાઓથી ભાગમલજી ૨૪, (નિ સ ૧૮૭૦ થી ૧૮૭૫) ગાદીએ બેા તે વખતે તેમની ઉમર ૧૫ વર્ષની હોવાને વીરે ફતેદમદમદના દીમરા હુમનમીયાના દાથે કારભાર ચાનતો દિવાન જગજવન હતો તેની કનય ધર્ષ અને મેતો લક્ષ્મીદામ નિવાન થયો મ ૧૮૭૧, સન ૧૮૧૫ના જાનેસારીમા દુમનમીયા ૪ ગામ પોનાના કનમમા ગખીરાને સત્તા મોપી દીરી ભાગમલજીના વખતમા અધાધુધી બદ ચાનતી તેનો લાખ લઈ નિનિયમકરે ભારમનજીને કેદ કરી ૩ વર્ષના દેશગજીનો ગત્યાભિરોઢ કરી પાય મ્મગી અને છટો અ-એજ રેસીડેં મગી રીજન્સી ન્યાપી નરભાર ચનાવના માચો

મહાગાઓથી દેશગજી ૨૫, (નિ સ ૧૮૭૫ થી ૧૮૭૭) ગાદીએ બેા તે અરસામા એમ મોગ ધતી કપ થયો તેથી મોગી ઉચરપાધન થઈ હતી ઇ મ ૧૮૭૪ના જુનાઈની ૮ મી તાગીએ દેશગજીને મર્મમતા મોપાણી તેમણે પોનાનાગ ત્યમા ધણા મુધાગ કર્યા દીમરીઓને મારી નાખવાનો રીસાગ બધ પાચો સતી ચરાનુ, હાતા મમાત તેનાનુ અને ત્રાગા મરાનુ બધ મ્મુ તેમના વખતમા શા હુશમયેન મેતા અખારામ, કહર નાનજી અને છેવટે જની બીહારીરાન દીરાન થયા હતા છે રા દીરાને કારભાર સાગે ચના પેા હતો સવન ૧૮૧૭ ના આવણુ શુદ્ધ ૮ને દી દેશગજીએ દેદ છોડ્યો તેમને ત્યા પટેનદેરી દીમરી હવતી મ્મી તે માધ આદેમવાને દ ના મહારાજ જવાનસિદજી વેરે પરજાના હતા તે પગી

મહાગાઓથી પ્રાગમલજી ૨૬, ગાદીએ બેા (નિ સ ૧૮૧૭ થી ૧૮૩૨) આશક વર્ષ પગી કાજ શાદજીન અને તે પગી બીજા આકે વર્ષે કૃષ્ણજી દીવાન થયા પ્રાગમલજીને જાહેર બાધકામોનો બદુ ગોખ હતો તેમાનો ઉત્તમ કારીગીરાજો ઇંદાનીયન ગાધીમ્મી માધણીરાજો પ્રાગમન મટેન દેશ દેશાનરથી આવનારા પ્રેક્ષકાનુ ધ્યાન ખેચે છે તેમને અચેન મગ્મ રે જી ગી એસ આઇનો ખીનાખ આપ્યા હનો તેમણે મુમઇની ૩ મુ સાફરી કરી હતી બે કુતર અને એક કુવરી મુકી સવન ૧૮૩૨ના પોર શુદ્ધ ૫ ને રોજ

વર્ગવામી થયા તે રખતે પ્રિન્સઓફ વેચ તથા વાઇસરોય લોર્ડ નાર્થકુકે દીલ્હીની સદરા મોડ્યા અને મુબ્બ સ્પર્ધા ખાસ નાનનું જેટલું બહાર પાડી તેમના ગુણ ગાયા મોગા કુર ગાગરે મેગ બાઇ નાજા નામના કુરગી ખીજાનેના મહારાજ કુગસિહજ વેરે પરલાયા હતા

મહારાઓશ્રી એગારજ ૧૭, તા ૩ જાનેવારી સન ૧૮૫૮, નિ સ ૧૯૩૨ ના પોત ગુરુ ૭ માસનારના રોજ વતમાન મહારાજધિરાજ મિરજ મહારાઓશ્રીને રાજ્યાભિષેક થયે એ વખતે તેમની ઉંમર ૬ વર્ષની હતી તેથી વિનાય-રાન નારાયણ દિનાન મણીલાઇ જસલાઇ, માધનાન નાપુજ, ગજ નામદની રીજમ્મીથી કારભાર ચાનનો માત્ર રૂપરશમ પ્રાપ્તન પામે અને અભ્યાસ કરતા ૧૬ મે વર્ષે જનમ સત્તા માપાણી અને આજ સુધી યજમની રીને રાજ્ય ચના ચે જર છે મહારાઓશ્રીને કરપુત ઉર્ફે કુલા સાહેબ નામના એક નાના ભાઇ હતા મહારાઓશ્રીના દિનાન-યુનાઇ કુમાશ્રી મિજગારજ ઉર્ફે માધુલા સાહેબ છે અને દુના કુર મોડજ ઉર્ફે મનુભા સાહેબ છે ના માધુભા સાહેબને ૩ કુવરે છે દિનાન કુર મેવનાજ ઉર્ફે મનસિહજ ખી ન નદરમિહજ અને ત્રીજા કનેમિહજ છે કુમાશ્રી મનુભા સાહેબને નરખસિહજ મેગરમિહજ અને નરસિહજ નામના ૩ કુરો છે

એ પ્રમાણે દેવેદ્રથી ૨૦ મી પેઢીને ચથેના રાયધાજના વજતેમા ગુજી ગાખા જુદી પડી તેને ધનિદાસ ઉપર જલાયા પ્રમાણેના છે અને મોખીની ગાખા જુદી પડી તેની મિગ નીચ પ્રમાણે

મોખીની ગાખા

દેવેદ્રથી ૨૦ મી પેઢીને રાયધાજ થયા તેના દિકરા ઓશ્રી કચની ગાખા ચાની ઓ ૧૭ મ્ચના તખ્ત પર મેગ હતા ઓશ્રીથી ૧૭ મી પેઢીને મોખીની ગાખા કાર શ્રીમોજથી જુદી પડી એને ૧ લા જમગાયજાજ તેના દીધા ૨ જમ ઓશ્રી, તેના ૩ જમ ગારોશ, તેના ૪ જમ વણેશજ તેના ૫ જમ મુગવોજ તેના ૬ જમ કરોશ, તેના ૭ જમ આમરજ તેના ૮ જમ બીમજ તેના ૯ જમ દમીજ તેના ૧૦ ગઓ એગારજ તેના ૧૧ ગઓ ભાગમનજ તેના ૧૨ ગઓ બોજરાજ તેના ૧૩ ગઓ એગારજ તેના ૧૪ ગઓ તમાચીજ તેના ૧૫ ગઓ રાયધાજ તેના ૧૬ કાર રાજ તેના ૧૭ કાર કરોશ થયા ઇ સ ૧૨૧૫ થી ૧૮૫૫ સુધી મોખી કચજ પરગાહુ હતુ ૧૫મા રાયધાજ ગુજી ગયા ૧૬ ગઓશ્રી પ્રાગમનને ગાદી પચાની પાડી એ રખતે રાજના દીધા કરોશ કચરિયે વાગમા હતા આ ખજ મળના પોતે મીરાનગમા પોનાના મોશાગ પક્ષના રાનેનાની અને પોનાની મા કુનાની મદ વજ મોખી આવા લાના રજી ચાજુદાગને દાખા કદી ૧૧૮૮મા ગાદીએ બેઠા મોજ પક્ષે રખતે કચરીએ ગુના પોનાના પિનાને જાથી માર્યા બદન રજા રા ગાયે હનખન વાજ માતી તેમા એ વખત પ્રાગમનજ કાપાજના તાનામા સપાઇ ગયા પજુ તેને હાજ થઇ કાકાનુ માનગ

ખુ દત્ત મન ૧૭૭૭મા અમદાવાદના આધે મન ૧૭૭૭-
મા ત્રાગરાના જમનતમિદ આધે તથા મન ૧૭૮૭મા બુદ્ધ સાધે મેળી નાદ ધરેની
તેમા દમરે માપુમેની તન ઘણીની આવખને ડેતપર મોગ્રી તાનામાતુ નિા સન
૧૭૮ મા ગુજરી ગયા ૧૫ની ડેવની અન થાએ ૨૦ નારે અમાધાન થયુ દત્ત
૧૫૭ના પૌત્ર અનીસોઝ ધરો નખન બુદ્ધમા રેના ૧૫ના દિ ૧ તેમાનનાની
ઉમરમા ૭ કુર મુખી ગતી ગરેન હતા પોને દેવ થયા તે નખને પામવીડુર
હાકોશ્રી અનીયોજી બુદ્ધ હતા સવન ૧૮૮૦ના મોર નદી
૭ ને મોર તેમનો ગળ્યાલિરે થયા તેમાનના નાના દિ રા મો હતા
તેનાથી માગીયાની શાખા આની મોડઝ અને અનીસોઝ નખે
વેગ આનતુ અને મોખી માગીયા વચ્ચે ધરી લડાઈઓ થાતી અનીસોઝ દાગ્ર
ની જત્રાયે જતા હતા તે વખતે નગરમા જમ તમાચી ગાદી પર હતા તની શિખવણી
થી પડધરીના હાનાઈએ જત્રાયેથી નગરી વખતે આઘડથી મેળી ખાણુ વખતે મન
૧૭૮૧ના માગશર ગ ૪ રો દમાથી મની નાખ્યા અનીયાને નખનનાગી
અણુનાગીનીથી મે દીપરા હતા તેમા

હાકોશ્રી નાજી ગાદીરે મેળ અને પોનાના બાપને મા નાગને માગરાની
પ્રતિના મરી અને તે પડી પારગી બાધવાનુ પાણી મુખ્યુ તે અરસામા દાનારે નવાનગ
રના જમ તમાચીછને પણુ દગાથી મારેન એને તમાચીજના કુવરી ગાડુરનારે મોગ્રી
૨૫ની મદ માગી બધા કારણુ બેળા થના વા મોટા લદ્ધ આધે પડધરી ગયા
અને તોપેનો મારો અનાની ગ નોડી દરબારમા ગયા પા દાનો જીનો વેશ
પેરી લાગી ગરેન અને આય શણુ ન મગવાથી મગર ખાઈ મળ પામો નામે આ
વખતે મોરમીને નો બાપો ગાને માન કુવ હતા તેમા મોવરવાળા ગણીશ્રી માન
કુવ માથી પાટરી કુવ પચાણુછને જ મ થયો દતો

હાકોશ્રી પચાણુજી મ ૧૮૨૦ના ૭૨ નુ ૧૪ ને દી ગાદીએ મેળ આના
વખતમા માગીયા સાધેની લાઈ આન દી હતી તે મવન ૧૮૨૮ના ભા રના મડીતામા
ગુત્રી ગયા પડી તેમને અનાન નડી દેવાથી મના મા લાઈ

હાકોશ્રી વાઘજી સવન ૧૮૨૮ના આશુ શુ ૧૦ને રો દ ગાદીએ મેળ
તે વખતે કચ્છના રાઓ મોડઝ નરદથી વા હમા કેનીક અડ્યલો થાતી તથી જુનાગના
અમરજી દિવાનની મદ નધ ચડાઈ કરી પણુ રાવે વ મેગે અમાધાન મરી હાકોશ્રીને
પાઠ વાગયા સવન ૧૮૪૧ની સાનમા ગાયમનાકૃતે મિદરાનની મદ લઈ માગીયા ઉપર
અાઈ મરેલ તેમા કૃતેલ મેળતી સવન ૧૮૪૧ના ભાદરવા મીનામા માગીયા કુદયુ
વાઘજીન ચાર કુવર હતા

હાકોશ્રી હુમીજી સવન ૧૮૪૧ના આ ૧૫ દી ૧૩ના રો દ ગાદીએ મેળ અને
સવન ૧૮૪૨મા ગુત્રી ગા હમીરજી અપુત્ર દે માથી તેના લાઈ હયાને ગાદી મગી

હોકોશ્રી ઇયાજી સન ૧૮૪ મા ગાદીએ ખેડ આના નખતમા પણ માગીયા
આથે વેગ ચાનતુ હતુ અને તુરફાટ લગાધ્યો થાતી હતી મવન ૧૮૫૮મા ઠ નર્ની
ખ.ણીઓ ચડી જાધી ગાય વા તો મુખે માપાજ ચાઇ લઇ મો રી આ રો હતો
૬ ૧૮૬૩મા મર્લ ના ૨ ગાયકનાડી ખડગી મુગ મરવા ગડીયાનામા આવેન લાગરી
આ રાન્યને અગ્રેજ અર સાથે સારો મબધ બનાવો હતો સન ૧૮૮૫ના મર્ત
૫ હતે દી ઇયાજી મુતરી ગયા ઇકોગ્રી ઇઆગને પારમ મેધાપનાગા
મોદી રાણીથી મોનાઇમાથી પાટનીકુનર દુશીગજજી થયા હતા

હોકોશ્રી પ્રશ્વીરાજજી સન ૧૮૮૫ ના માગશ મુ. ૫ ને રાજ ગાદીએ ખેડ તે
નખતે રાન્ય પર મરજ હતુ નડાધો અટખી હતી એલે આ ઇકારથી મેટની ઉપજ વધાગ્યા
પર ધ્યાન દીધુ એમને સિદનો શિકાર મરવાનો મુ. શોખ હતો એ અગ્રેજને એખમર
મળતા સિદનો શિકાર જેવા મોરખી ઇકાર સાથે જગનમા ગયા ત્યા સુનેના સિદને
પાળમા પથ માસી જગાઓ સિદે ડહેડાઇ છનગ મારી કે તુરત તલવારના એડ ઝાટ
મારી સિદને હાર કરો એ જોઇ અગ્રેજ અમનદાર હેળતાઇ મો હાકારથી એના બવા
સિદોને માધા હતા કે તેના ચામજાની મોની મોની જાતો બનારી હતી તે સન ૧૮૦૨
મા મુતરી ગયા લીમડીના કુવરી નાથીના જાનીથી પાટની કુવરથી રાહગજનો જ મ
સન ૧૮૮૪ મા થયો હતો

હોકોશ્રી વાઘરાજ સન ૧૮૦૨ ના પો. મુ. ૧૩ને રાજ ગાદીએ
ખેડ તેમજે મે.તોને આખા. મ્માં દકારામા મ. માપે તેમને ઠ રાપીઓ
હતી તેમા મુડાના રાણાથી ગયસિદના કુનરીથી માહગજખાથી પાટની કુવરથી
રાધજો જ મ થયા હતા રાહરાજ નિદાનેને સારો આન્ય આપના સન ૧૮
ના મહા શ. ૬ને રા. છાતીના નરદથી દેન થયા લાર

હામેર સાહેબશ્રી વાઘજી ૧૩ વર્ષની ઉમરે નિ. સ. ૧૮૨૬,
ઇ. સ. ૧૮૭૦ના ફેબ્રુઆરીની ૧૭મી તારીખે ગાદીએ ખેડ બા.વાનગ્યાને લીધે
મોરખીનો વડીનટ એજ સીધે સલાહ્યા જોઈ એ મીનીસ્ટ્રેટ મ. ના તલમુસાદ અને
દહતરી ઝુઝાલાઇ રાજમાતા મા.રાજમાની સલાહથી રાજમામ ચનાનતા તેઓએ પારી
તાણા સાચના થરાદ વગેરે રા. નાની કુવરીઓ સાથે લમ મ્યા હતા પારીતાપુના
કુવરી બા.રાજખા થી કુમારથી લખધીરજો જ મ થયા ના ઇ. સ. ૧૮૮૦ સન
૧૮૩૬ મા મોરખીની ખજરને મુરોબિન બાધણીની બનાવવાનુ આરબ્ય હત ૬ સ. ૧૮૮૩ ના
એપ્રીની ૧૮મી તારીખે ઇકાર સાહેબ નિનાયતને નામ ગયા હતા ઇ. સ. ૧૮૮૪મા
વ વાણ ૧૫મી મોરખી સુધીની રેલે બાધવાનુ શરૂ મ્યુ હતુ ઇ. સ. ૧૮૮૬ પછી
નામનેરથી રાજકોટ સુધીની રે. વે લાઇન બાધના માડી ૮૪ માઇનની રેલે બાધના પાળ
૨૪ લાખ રૂપીઆનુ ખર્ચ થયુ હતુ રાજકોટ બાય લાઇન ઇ. સ. ૧૮૮૦મા ખુરી મુકી
હતી તેઓને ઇ. સ. ૧૮૮૭મા કે સી આઇ ઇનો આ. મળવા હતો એજ સા.મા. ૩૧ તથા
અમેરિકાને પ્રામ ગયા હતા ઇ. સ. ૧૮૮૭મા મહારાણી નિડોરીયાના ૫ વર્ષના

જ્યુમીની પ્રતિજ્ઞા વિનાયન ગયા હતા અને ૭ મી આઈ ઇ મો દલમાય મેળવેો હતો તેઓને દલમજી નામના ભાઈ હતા. ઈશર સાહેબે ઇપનીઆ દુમગમા પ્રગતે બન્ મન્દ કરી હતી તેઓનું જીવનચરિત્ર વીન્સથી લેવું છે કાર્યઆનાડના ગમગ્યોમા મે મિદ કહેવાના તેમા એન્ મોન્ગીના શ્રીવાવજી અને ગોડગના શ્રીભગવત્સિદ્ધજી શ્રીવાવજી મન્દિરમન બાજુ અગ્રેજ સ્પર્ધાથી નવી ડનાગ અને ધમિટ પુરા હતા તેઓને દૂતર ઉલોગ અને યત-મળીતરીને બદુ મોખ હતા, દુનિયામા કાંઈ રેખાએ નવુ યત-સચો નિકળે તો તુગન મગાના દિના દેની રાજ્યોમા યુગેપથી પહેલ વટેવું વિમાન તેઓએ મગાનુ હતુ પાશ તેના નિદ્રાગેને અભાવે કે બીજા કાંઈ એ વિમાનમા મેમી પોતે હતાઈ સફર કરી ન થા ની તેઓનું જીવન ચરિત્ર વખાય તો બદ નમિક અને બોધક થાય હકિત આદેયથી વાવજીને કે નિન્ગ હતા યુગગજ ડુમાથી લખધીગજ, અનનમિદ્ધ અને વડનિદ્ધ

ભાઈ સાહેબશ્રી લખધીજી તેઓઈ સ ૧૮૬૩મા ઈનાડમા અન્યાસ પુરા કરી અન્ન પાઠા કર્યા મા નહિના કુવરીશ્રી નદકુવરના સાથે મવન ૧૮૫૪ મા અને દેવગદમાગીનાના કુવરીશ્રી મુન્નુવ મા સાથે નવન ૧૮૫૫ મા તેઓના યગન થયા હતા હાગમાહેયરી વખધીજીને મે કુવર છે યુગગજ કુમા શ્રી મહંસિદ્ધજી અને કાનિકા કુમાનિદ્ધ

ગોગી નાજયને ૧૨૫ ગામ ૭૪૦ મોગમ માદ્ધ જમીન, એક વાખ વગબગ માપુમેની વન્તી અને નાનિ ઉપજ ૧૫ થી ૧૮ નાખ પીયાની છે અગ્રેજ ને અને શ્રીમત ગાયકવાડને જમાવધી વનેરેના મળી ૬૦ થી ૬૨ હજાર રૂપીયા દરસાન આપે છે આ નાજ મજુમરો કટેવાય છે એકદર જમીન પહારી વધુ છે, મુખ્ય પગથા મો મી દા ન વનાપિયા અને આધોઈ એ પ્રમાણે છે

માળીવાની ગાખા

આ નાજ્ય હાનાગના પેગ પ્રાન મજુમરામા આવેલું છે તેના નાનામા હન્ મો ન માલન જમીન ૧૨ ગામ મહમર માલુમની વન્તી અને વારિક ઉપજ એકનાખ નવા લગબગ ૭ શ્રીમત ગાયકવાડ મજુમરને અને જુનાગઢના નરાન સાહેબને જોગ તરમી વગેરે ૧ મળી ન ૧૩૬૭ આપે છે

ગોગીના મગ પુરા નાયોજને આન્ કુવર હતા તે નિ સ ૧૭૦ મા મુન્નરી ગયા પછી અરીસોગ મોગીની ગાદીએ બેઠા હતા કારિજીના આન્ કુવર પેમી ૭૪૦ કુવર મો હતા જેને માગીરા વગેરે પાય અને વાયજા વાદીયા વગેરે ગામો અસમા મત્યા મિધમાથી મિરાજા મોને મોનારી તેમજે ગાગીરામા વસાવ્યા હતા મોડજીને નાયોજી અને દેવોજીએ કુવર હતા નાયોજી ગાદીએ મેગ દેવોજીને વાદગા ગામ મત્યુ હતુ નાયોજીને સાન કુવર હતા તેમાબીજોગ ગાદીએ મેગ અને ગાખનાને વાયજા ગામગ ગગમમા મત્યા હતા બીમાજના દિન્ડોસાગ ગાદીએ મેા દેને મોગીના ડાગથી જીઓજીને નિ સ ૧૮૫૮ મા દગાથી

પગ્યા હતા પણ મિયાણા નેશની મોગી જનડથી ઝેરી દેના પગ્યા ડેમાણ પડી તેો કુચર સતોણ ગાદીએ બેઠા તેના મૂળગોણ તેના મોજી ગાદીએ બેઠા હતા અનન ૧૮૩૬ મા અંગ્રેજ સરકારની પગપનો એ સિવાય માગીયામા ગોગીયારવી મગસો અને તેના ખુની પગારો ની તેથી દોકાર માદેયથી મોજી પાપેથી ચોથા નાતો અધિ ૧૦ અંગ્રેજ સરકારે લઈ લીધો હતો પણ કાપીઆનાના પ્રસિદ્ધ પગવારી કુટુંબના શ્રી મદ્રાસ નાસ વધલદાસ અને શ્રી ગિરધરનાના કારભાર માપારો તેઓને સગકાગમા ની ગરોને ચોથાગર્ગના અધિકાર પાછો મેળવ્યો હતો

દોકાર માદેયથી મોજીને પાટની કુચરથી રાયસિદ્ધ અને અલયસિદ્ધ નામે ૨ કુચરો છે ના મોજી દેનાસનામી થયા પડી દોકાર સાદેયથી રાયસિદ્ધને ગાદી મગી ૧ ને હાનમા ગાદીપે છે

ઉપર પ્રમાણે દેવેદથી ૨૨ મા રાયધણુજી કચ્છની શાખા તથા કચ્છના પેગામા મોરમીની શાખાનો અને તેની પેગા શાખા માગીયાનો વસ વિસ્તાર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે છે દેવે પાછા ૨૨ મા રાયધણુજી પડી જામનગર અને લાથી કાપીઆનાકી બીજી જાડેજા શાખાઓનો વિસ્તાર ૨૨ થયો તે તરફ રાગે

૨૩ જામ ગજણુજી-ગજોજી.

દેવેદથી ૨૩ મા ના. સ. ૧૮૭૨ થી ૧૩૦૬.

દેવેદથી ૨૨ મા જામ રાયધણુજીના દિ રા ઓગાથી કચ્છની મોરમીની અને માળીયાની શાખા જુદી પડી તે ઉપર જણાવ્યું રાયધણુજીના બીજા દિવસ ગજણુજીને કચ્છ બારા પરગણાનો મગસ મગ્યો હતો તેમજણુજી ૧૦ મી રોડે ગામ જામ થયા હતા અને તે પુરા પડીજ મોરમી માગીના શિરાયના કાપીઆનાકી જામ ગજપૂતોની ગાદીએ સ્થપાણી છે જામ રાયધણુજીનાએ બીજા દોકાર ગજણુજીને હાનાજી ઓજી અને લાખોજી એમ ત્રણ કુચર હતા

આના વખતમા મદમદ ઘેરારે દિ ની અને કનોજના રાજ્યઓના પર પરતા મજા આમા એક પક્ષસા પ્રથમ મદદ કરીને પડીથી બેઠના રાજ્ય લઈ લીધા ગાલીથી ગાલીયર અને સૌરાષ્ટ્ર સુધીના મુનકને હતી પોતાનુ સામ્રાજ્ય થાપ્યુ અને દિ નીને રાજધાની બનાવી મદમદ ઘેરારે પડી કુટુંબીન નામના ગુરામ સુમેદાર દિનીનુ રાજ્ય લઈ લીધુ એ ગુલામનરી નિ સ. ૧૨૬૪ થી ૧૩૪૬ સુધી રાજ્ય કર્યું હતુ તેજે દિની ના કુટુંબીનાર નામનો લાલ પથ્થરનો પ્રયડ મિનારો બાધ્યો હતો

આના વખતમા મોગનોનો સરદાર અંગેજખા બેમુમાર ફોજ લઈ સિંહુ નદી ઉતરી મુલતાને સિંધના ધ્યાકામા પહોચ્યો તે ન્યા ગયો ત્યા તરની મારતુ બાગતુ હુ વુ કુબાડતુ આ સિવાય બીજુ એનુ કામ નહોતુ આખી દુનીયાને બાજે મનુખ્ય નિનાની કરવા અનતાર હોય એવો પ્રત્યક્ષ રાક્ષસ જેવોજ તે હતો થોડા દિવસ હિંદમા રી ધરાન તરફ વળ્યો ત્યારે દશ હજાર હિંદુઓને શુનામ બનાવી પકડી નીધા હતા જ્યારે લરડરમા

૨૫ જામ રાયધણી.

(દેવેદ્રથી ૨૫ મા-વિ. સ. ૧૩૩૧ થી ૩૭૧૭)

જામ રાયધણીને કુમેરજી, ગએજી અને લાખોજી એમ ત્રણ પિતરા હતા જામ રાયધણી નિ. સ. ૧૩૩૪માં કાગળે આવેલ ત્યારે ત્યાં મદોજી રાજ્ય કરતા હતા. નિ. સ. ૧૩૬૬માં જામ રાયધણી દિલ્લી ગયેલા ત્યારે ત્યાં ચામુદદીન બગનાન બાદશાહ હતો. આણે પોતાના સરદારોને નામે દિલ્લીના મોહલના નામ પાડ્યા તે અદલ ઇ-સાદ કરનારો બાદશાહ હતો અને ગુલેશ કરનારા પોતાના મિથાસપાન પ્રીતિપાન લોકોને પણ સખત શિક્ષા કરતો. અમાર ખુરાં નામનો નિદાન આની પામે રહેતો આ બાદશાહે કચ્છ, કાગિઆપાડ, ગુજરાતની મુસાફરી કરી હતી.

૨૬ જામ કુમેરજી.

(દેવેદ્રથી ૨૬ મા. વિ. મ. ૧૭૩૭ થી ૧૭૬૨)

કુમેરજીને હરધોળજી અને જીઓજી બે પિતરા હતા આના વખતમાં દિલ્લીની ગાદીએ મહમુદ તઘલખ બાદશાહ બેસા હતા. આણે ઇરાન પર ચડાઈ કરતા માટે ચાર લાખ વોડેઆરતુ લશ્કર એકઠું કર્યું હતું પણ અર્ચ રાધનાથી એક લાખ આરોને ચીન જીવવા મોકલ્યા તેમાં એકે જીવતો પાછો ન આવ્યો આ બાદશાહના વખતમાં વેપાર રાજગાર બંધ પડી ગયા લશ્કર સાથે પોતે પણ શહેર પાટણ છુટતો, અને કાન ચલાવતો એક વખત આ મહુ બાદશાહે એવો હુકમ ફેરવે કે દિલ્લી શહેર ખાલી કરી ત્યાની તમામ મળ દોપનાનાદમાં આની જામ જે કોઈ કોઈ જામ નહીં માને તેને નાગવચ્ચા સાથે જાન કરવામાં આવશે, આ વખતે દીલ્લીની શુ દશા થઈ હતી? દિલ્લી તો વેગન જગન બની ગઈ અને દૌનતાબાદ વચ્ચે નહિ.

૨૭ જામ હરધોળજી.

(દેવેદ્રથી ૨૭ મા-વિ. સ. ૧૭૬૨ થી ૧૮૧૪)

આને હરધોળજી અને હામેજી બે પિતરા હતા જેમના વખતમાં કાગનામાં ઉદેસિ હતું અને લાનગરના નડતા મોખડાજી ગાદીએ હતા તેમણે ઉમરાગામાં રાજધાની કરી હતી પણ પાઠજીયાં બોખરા ઘોષા અને પીરમખેટ હતી લીધાથી પીરમખેટમાં ગજ ધાની કરી હતી તે વખતે ઘોષા દિલ્લી તરફ હતું, એટલે તે તામે કરનાના ખનગ મળતા બાદશાહી લશ્કર ચડી આવેલ અને લખર લગાઈ થઈ તેમાં મોખડાજી મરાણા હતા.

હરધોળજીના વખતમાં અલાઉદ્દીન ખીલજી દિલ્લીના બાદશાહ હતો ગાદીએ બેસતા માટે તેણે વૃદ્ધ કાકા જલાલુદ્દીનને મારી નાખ્યો અને ગાદીએ બેસા કે તુર્ક તેના બે નિકગની હતી કરી ગુજરાત છુટી પાછો ફર્યો ત્યારે લશ્કરે છુટતો માન આપના છ કાર જો એટલે તેના બેસા જોડાને કલ્પ કર્યા દુધ પીતા બચ્ચાને તેજોની મા અને બટ્ટેનોના માથા પર

પછાડી પછાડી મારી નાખ્યાં. અલાઉદ્દીને કબજેને હાથીઓના પગ નીચે કચરાવી મરાવ્યાં. એક વખત મોગલ લશ્કર તેની સામે ચડી આવેલ ત્યારે નવ હજાર મોગલોની લશ્કર રીતે કતલ કરી. વિ. સં. ૧૩૫૬માં તેણે રણુચંદ્રને કિલ્લો કબ્જે કર્યો ત્યારે આખા રાહેરનાં સ્ત્રીઓ બાળકો વૃદ્ધો જુવાનો તમામ માણસોની કતલ કરી. વિ. સં. ૧૩૫૯ માં રાણાઓ કિલ્લો સર કર્યો. ત્યાંનો રાજા રતનસિંહ માર્યો ગયો, તેની પત્ની પદ્મિનિ પોતાની સકલ સંપત્તિ સાથે બચી મરી. વિ. સં. ૧૩૬૭ માં કલ્યાણકના રાજા વલ્લભદેવને કદ કબ્જે, રાજધાની હુંદી લોકોને કતલ કર્યાં. શ્રીરંગપદ્મન થી ૫૦ ગાઉ દૂર આવે પશુ એ રાજધાની ઉજડ પડી છે. ત્યાંથી રામેશ્વર જઈ ત્યાં મસીદ બનાવી ત્યાં જરા ભુલ બદલ ખુસલમાન મોગલ ૧૫ હજાર સિપાહીઓની કતલ કરી અને તેનાં ગૈર છોડવાને ગુલામ બનાવ્યાં. અલાઉદ્દીનની ફોજમાં ૫ પાંચ લાખ ઘોડેસ્વાર હતા. તેની પ્રજા પેટ ભરી અન્ન મેળવી શકતી નહોતી.

૨૮ જામ હરપાળજી.

(દેવેન્દ્રથી ૨૮ ગા-વિ. સં. ૧૪૧૪ થી ૧૪૨૯)

આના વખતમાં કુતુબીદીન બાદશાહ થયો આના અમીર અલીક કાફૂરે અલાઉદ્દીનના બે દીકરાની આંખો ફોડી નાખી હતી. દક્ષિણ પર ચડાઈ કરી રાજા હરપાળને કદી કરી તેની જીવતાં આમડી ઉતારી આ બાદશાહ એક દિવસે હાથે માર્યો ગયો. અને ખુસરવ હિંદુ બાદશાહ થયો તેણે અલાઉદ્દીનની ઓરતો સાથે લગ્ન કર્યા. ૪ મહીના આનું રાજ્ય રહ્યું. તેણે મસ્જિદમાં હિંદુ મૂર્તિઓની પૂજા કરાવી અને મારી પંચબનેા બાસુદીન તથા અન્ય અને તે પછી મહમદ તથા અન્ય ગાદીએ બેઠો.

જામ હરપાળજીને ઉગ્રજી, કુબેરજી, મોગ્રજી અને દાદોજી એમ ચાર દીકરા હતા. આના વખતમાં પ્રાગધ્રામાં રામસિંહજી ગાદીએ બેઠો હતા. પોરબંદરમાં રાણા ભાણુજી વિ. સં. ૧૪૧૬ માં ગુજરી જતાં રાણા જળધણજી ગાદીએ બેઠો હતા. આ રાણાના વખતમાં જેઠવા રાજ્યના ઉત્તર ભાગમાં સિંધ તરફથી વારંવાર હુમલા થતા હતા, તેમાં ધણીવાર કચ્છના જામની તેમને મદદ મળતી.

૨૯ જામ ઉગ્રજી.

(દેવેન્દ્રથી ૨૯ ગા-વિ. સં. ૧૪૨૯ થી ૧૪૭૮)

ઉગ્રજીને તમાચીજી, બાલાચજી અને બામણીયાજી એમ ત્રણ દિકરા હતા. ભાવનગરમાં આ વખતે ગોદેલ કાનોજી વિ. સં. ૧૪૭૬માં ગુજરી જતાં સારંગજી ગાદીએ બેઠો, તે પછી થોડે દિવસે અમદાવાદના બાદશાહ અહમદશાહનું લશ્કર ખણી ઉધરાવવા આવ્યું. તે વખતે રાજકારભાર તેનો કાકા રામજી કરતો હતો. પૈસા ભરી શકાય એમ નહોતા તેથી બીમલજી પૈસા ભરાનાં સુધી ગાદીપતિ સારંગજીને થાકમાં મોંઘ્યા અને પોતે

ધણીરણી થઇ પડ્યો સારગજીને તે ખગડ મળ્યા આપાનેના રાવળ રાજની મદદ મેળી રામજી ઉપર ચડી ગયો આ વખતે ઉમરાજી બડી અમાજીની જતાયે લસકર સાથે નિકળેન તે પછુ સારગજીની મદદે ગયા અને પાનીનાણા તથા લાગીનાગા પછુ ભગ્યા તેથી રામજી શરણે આગે અને તેનીથી સારગજીને રાવળ આડખ ધારણ કરી અને ઉમરાજામા રાજધાની કરી રહ્યા

આના વખતમા દિલ્હીની ગાદીપર ફિરોજ તથાવખ હતો તે વિ સ ૧૪૪૪ મા ૯૦ વર્ષનો થઇઅરીગરોતે પત્રી તેનો દિકરો ગામુત્તિ તવનખગાદીરે મેળે ફિરોજ ધણો લાયક શાન અને પ્રજા પ્રિય હતો તે વાગે રૂપીયા ખત્તી જમના નદીની નહેર હિસાર સુધી લઇ આવ્યો કુલ ૧૫૦ સડકો, ૧૦૦ હવાખાના, ૫૦ બંધ બાધ્યા આ અરસામા સમરકાન્નો બાદશાહ તેમુર લગ તાતારીઓની ફોજ લઇ હિંદુસ્થાન પર ચડી આવ્યો હતો દિલ્હી પહોંચ્યો એટલા ગામા તેણે ૧ લાખ હિંદુઓની કતલ કરી વિ સ ૧૪૫૪ મા તેમુર બાદશાહ થયો તે વખતે પોતે જનસા કરી રહ્યો હતો અને પોતાની ફોજને દિલ્હી પુટાનો પ્રથમ આપી દીધો હતો એ ફોજે રામજીનામા મખત કતલ ચલાવી તેમા જતિ ભેદ રાખ્યો નહી ગનીયે ગનીયે મુડાના ઢગને ઢગના થઈ ગયા મુડાથી રતના બધ થઈ ગયા ધાસની ચેટે પ્રજાને કાપી નાખી અને વડુ દીકરીઓને એટની મધી સખ્યામા મુ લામ બનાવ્યા કે તેને લેનારા મીપાઈઓ રહ્યા નહી ભયકર કતલ પત્રી લાઈ લગાડી દઈ દિલ્હીને સ્મરાન બનાવી દીધુ આ કુટ જલ્લાહ હિંદુસ્થાનનો અને હિંદુઓનો ભયકર દુશમન હતો ચંગેજમા અને તેમુર એ બન્ને કુટ નરાધમ નર પિશાઓ દુનિયાની મનુખ જાનિના ભયકર દુશમન હતા

૩૦ જામ તમાચીજી.

(દેવેદ્રથી ૩૦ ગે-વિ. સ. ૪૭૮ થી ૧૫૧૮)

આના વખતમા વિ સ ૧૫૦૭ મા જુનાગઢમા રા મંડીક ચૂડાસમા વશનો છેલ્લો ગળ ગાદીરે મેળે હતો તે નિરી જકુ હોવાથી એમ ચારણીવાણીના સાપથી અમદાવાદના બાદશાહ મહમદશાહ-નીજાને હાથે ૪૬ પકડાઇ મુસનમાન થયો અને જુનાગઢમા આર્ષ હિંદુ લત્રિયના રાજ્યનો અખત થયો

૩૧ જામ હરભમજી.

(દેવેદ્રથી ૩૧ ગે-વિ. સ ૧૫૧૮ થી ૧૫૪૫)

આના વખતમા જલુના જોગ કઇ જન્મુ નેટોલુ હજનદ (ધાગધા) ના રાજ્ય સાથે સારો સબંધ હતો હજનની ગાદી પર તે વખતે બીમસિદજી હતા મોમનાથ નીજાએ જામ હરભમજી વિ સ ૧૫૨૨ મા નિમ્ને નારે વશના હજનદમા રોકાયા હતા આ વખતે દિનીમા બહિલોલ લોદી ગાદી પર હતો તેણે જુનાનપુરના રાજ સામે ૨૭ ૧૧ સુધી લડાઇ જરી રાખી હતી અને પળનથી કાશી તથા હિમાચલથી મુલખખડ સુધીના ભાગ આ બાદશાહે જીતી લીધા હતા.

૩૨ જામ હરધમલાજી

(દેવેન્દ્રથી ૩૨ મા-વિ. સં. ૧૫૨૫ થી ૧૫૩૮)

આના વખતમા કચ્છની ગાદી ઉપર જામ બીમજી ગાંધી દત્તા પ્રથમ જામ આમગુના દિગ્ગજ આમગણી કાયા જા પિતાની આગાથી ગાદીએ બેસાને આમગણી ૧૫ વર્ષની ઉમરના થયા ત્યારે એક વખત ખેનગમા પોતાના ભાયાતો સાથે ગરેન તેમા જામ હરધમજી પણ દત્તા એકુને ઘેરા ભરીને પોક આપેા બધા આસપાસ ફરતા દત્તા ત્યા થયા પોક ખારા માયા એટલે આમગણીએ પોતાની પાધડી ઉતારી ધડા પર ઢાકી ભાયાતો ફરીને આયા ત્યા પાધડી ગળળી નેષ જોગ જામની પાવડીની આ દરાથી બધા ભાયાતોને ધયુ કે આમગણી ગાદી નહી ચનારી શે એમ માની બીમજીને પાધડી બધારી અને માફી મેળી

૩૩ જામ લાખાજી.

(દેવેન્દ્રથી ૩૩ મા-વિ. સં. ૧૫૩૮ થી ૧૫૬૧)

જામ લાખાજી બહાર લડયા અને યુદ્ધમા કુશળ સાતળી પુરા તરીકે દિલ્હીના બાંશાદ સુધી પ્રખ્યાત દત્તા આના વખતમા દિલ્હીની ગાદીએ સિક્કદર લોદી બેઠો હતો તેજે પોતાની ગાદી દિ નીથી બદલી આમે રાખી હતી આના વખતમા પોર્ટુગિઝ નેકિા વેપાર કરતા કીકે બદલે પહેન વહેવા ૧૪૮૬ મા ઉતરાંદત્તા નાનકપથ આના વખતમા નિકલ્યો હતો.

અમરાવાના બાંશાદ બહારશાદને મદદ કરવા માટે લાખાજી પાનગદ ગયા દત્તા તનાદર મ કરી જનરી ફોલ મેળવી તેથી બહારશાદે એ ફોલના અમરજી તરીકે લાખાજીને જામ આમર, પોતાક સિક્કા અને જોગ આમરજી પગલુના ૪૮ ગામ આપ્યા એ પ્રમાણે માનમગનો વધારી કર્જમા લાખો જામ આયા, તે એના લાયુ જામ હમીરજી અને બીમજીથી મદન ધયુ નહી તેથી કુર્જમા કનેશ વધવા માંડ્યો એટલે લાખાજીએ રાવજીને કર્જની ગાદીએ મેસારી પોતે ઉતરાવર્યા આમરજીમા કાદરા લા ગયા તે વખતે એમની સાથે એ લાખ માણસની ફાજ દત્તા હમીરજીએ તમાચી દેદા સાથે ખાનગી કોવકરા કરી જામ લાખાને મારી નાખનાનુ કાનત્રુ ગયુ ને પ્રમણે જામ લાખાજી આમરજી પહેર્યા તે વખતે એમની સાથે ફાજ ધણી હોવાથી સામે લડીને હરાયા તેમ નહોતુ તેથી તમાચી દેદા નમી ન્થ જોગની ન્થ લાખાજીએ મારી નાખ્યા જામ હમીરજીના આ ફૂલથી જામ રાવજી પ્રતિજ્ઞા થી કે મારા પિતાને મારનાર અને મરાવનારને મારે હાથે માર ત્યા પડીજ મારે માથે પાધડી બાધડી જામ રાવજીના હેરાવમા મહેવારી તે પ્રમાણે તેમણે એ પ્રતિજ્ઞા પુરી કર્યા પછીજ પાધડી બાધી દત્તા લાખા જામની ઉતર કિયામા રાવજી જામે મોટો યત કર્યો હતો. કર્જ અને કાકીઆનાડમાથી ભાયાતો અને બીજા ગામને બોનાયા દત્તા તે વખતે જામ બીમજી અને હમીરજી આયા નહોતા તે પડી થો ૧ વખતમા જામ બીમજી યુજરી ગયા દત્તા તે વખતે તેને ખરખરે જામ રાવજીજ આયા ત્યારે પરાપૂર્વથી આ યુ આવતુ વેર જુની જવાને નિનિ ની સમાધાન થ્યુ,

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૭ મો.

જાડેજા રજપુતોનાં રાજ્યો.

સંસ્થાન	જમીનનું ક્ષેત્રફળ	વસ્તી આશરે	ગામ
કુરુહ બુજ	૬૫૦૦	૫૦૫૦૦૦	૯૩૫
નરાનગર	૩૭૬૧	૩૬૦૦૦૦	૬૩૩
ગોહળ	૧૦૦૪	૧૬૫૦૦૦	૧૭૬
મોરબી	૮૨૧	૧૧૦૦૦૦	૧૨૫
ધોળ	૨૫૨	૨૫૦૦૦	૬૧
ગજકોટ	૨૮૩	૫૫૦૦૦	૬૦
વીરપુર	૬૬	૬૦૦૦	૧૦
કોટડાસાગણી	૭૪	૯૦૦૦	૧૮
માગીયા	૧૦૨	૧૨૦૦૦	૧૨
મેગણી	૨	૩૫૦૦	૮
ગનરીદડ	૯	૨૪૦૦	૭
પાળ	૬	૧૦૦૦	૫
ગઢડા	૧૦	૨૩૦૦	૬
નગીયાટેનાણી	૫	૨૪૦૦	૧૦
ભાડવા	૭	૧૦૦૦	૪
રાજપરા	૧	૨૦૦૦	૮
કોમરિયા	૬	૨૪૦૦	૬
શાપર	૧૧	૧૨૦૦	૪
લોધીકા	૧૫	૪૭૦૦	૧૨
વઘળી	૨	૬૦૦	૬
ખીરસરા	૧૩	૪૪૦૦	૧૩
સીસાગ ચાણી	૧૦	૧૭૦૦	૨
વીંવાવ	૭૬	૨૦૦	૧
કાકીયાળી	૭૬	૨૫૦	૧
મોના	૭૬	૨૫૦	૧
કોટડાનાયણી	૩	૧૩૦૦	૧
ધ્રાકા	૪૪	૭૬૦૦	૨૦
સાતોદડવાવડી	૧૩	૨૫૦૦	૪

મુળીલાડેરી	૧૫	૨૫૦૦	૭
સાંતલપુર (પાલજપુર ધ્વાકા)	૪૪૦	૧૮૦૦૦	૩૩
૧ જેસવમીર (રાજપુતાના)	૧૨૨૫૨	૭૫૦૦૦	

૨ કિરોલી

(રાજપુતાના) ૧૮૭૬ ૧૨૫૦૦૦

આ શિવાય અડુ નાના પેટા ભાગાતો કે જેઓની જગીર અડુ થોડી છે. એવા ઘણા છે.

કચ્છ ભુજની શાખા (અંગ ૧)

(કેવેંદ્રધી ૨૨ મી પેઢીએ થયેલ જામ રાયઘણજીથી જામ હમીરજી મુધી)

૧ જામ રાયઘણજી (સ્ત્રી)

(સંવત ૧૨૩૧ થી ૧૨૭૧)

ભાખીયાર વિયરો

રાજધાની)

૨ જામ ઓઠોજી (ઓઠોજી)

(સંવત ૧૨૭૧ થી ૧૩૧૧) (કચ્છીટ પરગણું)

દેદા

ગજણજી

દ્વાયીજી

(ભાડા પરગણું) (ગમોડ પરગણું)

૩ જામ ધામીજી (ગાહોજી)

(સંવત ૧૩૧૧ થી ૧૩૪૦)

દસજી

ધ્યાજી

૪ જામ વહેણજી

ખનગેજી

વસણજી

ભુટોજી

રાજડજી

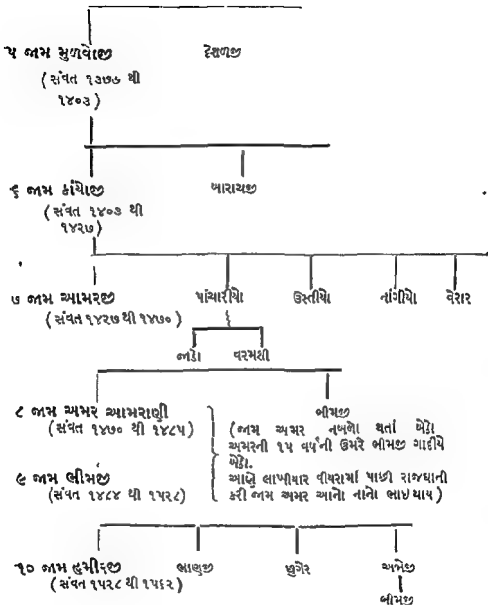
આમરજી

(સવત ૧૩૪૦ થી ૧૩૭૭)

ડાઆમા ગાદી)

૧ જેસવમીરના રજપુતો ભાડી છે. પણ તે મૂળ જરેમ છે.

૨ કિરોલીના જાદવ રજપુત છે. તે જરેમની શાખા છે.

કચ્છ લુજની શાખા, (અંગ ૨)

(જામ હમીરણથી વિધમાન મહારાજા)

૧ જામ હમીરજી.

(સંવત ૧૫૨૮ થી ૧૫૬૨)

૨ રામોશી ખેંગારજી અલીપાજી. સાહેબજી. રાયજી. કમાચાઈ.
(સંવત ૧૫૬૬ થી ૧૬૪૨) (રખાનનાં કુંવરી
મદમદ ખેંગારને
દીધાં હતાં).

૩ રામોશી ભારમણજી (સંવત ૧૬૪૨ થી ૧૬૮૮) ભોજરાજી

૪ રામોશી ભોજરાજી જેહોજી મેઘજી રાયધણજી પ્રાગજી આસોટજી લખધીરજી
(સંવત ૧૬૮૮ થી ૧૭૦૨) (ભોજરાજી
અપુત્ર થનાં
ગાદી મળી)

૫ રામોશી મેઘજી (ભોજરાજી) અપુત્ર થનાં ગાદી મળી

૬ રામોશી ખેંગારજી અન્નેજી ઉનાજી અન્નેરાજી રામસંગજી સુન્નેજી કુંબોજી તમાચીજી
(સંવત ૧૭૦૨ થી ૧૭૧૧) (ખેંગારજી
અપુત્ર હોતા
ગાદી મળી)

૭ રામોશી તમાચીજી (ખેંગારજીનાં ભાઈ થાય)
(સંવત ૧૭૧૧ થી ૧૭૨૨)

૮ રામોશી રાયધણજી દાન્નેજી હરધોળજી કમ્પાલજી મેવજી
(સંવત ૧૭૨૨ થી ૧૭૫૪)

૯ રામોશી પ્રાગમણજી નોધણજી રવોજી સુન્નેજી જુલોજી ગોપાળજી આમોજી લાખોજી
(સંવત ૧૭૫૪ થી ૧૭૭૨) |
દાલોજી કપોજી
| (મિરજીની
દાન્નેજી સાખા)

૧૦ રાઓશ્રી ગોડજી નારજી સીમામજી કરજી
(સંવત ૧૭૭૨ થી ૧૭૭૫)

૧૧ રાઓશ્રી દેરાજી રાયજી જવજી હાનેજી ઉમરાજી
(સંવત ૧૭૭૫ થી ૧૮૦૮)

૧૨ રાઓશ્રી લાખોજી (લખપતજી) રાયધજી
(સંવત ૧૮૦૮ થી ૧૮૧૭)

૧૩ રાઓશ્રી ગોડજી માનસંગજી ખાનજી સખગસંગજી કસ્યાજી મેધજી કાનજી
(સંવત ૧૮૧૭ થી ૧૮૩૫)

૧૪ રાઓશ્રી રાયજીજી રૂપીરાજજી
(સંવત ૧૮૩૫ થી ૧૮૭૦) (ઉર્ફે લાખજીખાવા)

૧૫ રાઓશ્રી ભારોજી (ભારમજી) (સંવત ૧૮૭૦ થી ૧૮૭૫)

૧૬ રાઓશ્રી દેરાજી (સંવત ૧૮૭૫ થી ૧૯૧૭)

૧૭ રાઓશ્રી પ્રાગમજી (ખાલુભા સાહેબ) હમીરજી
(સંવત ૧૯૧૭ થી ૧૯૩૨)

૧૮ રાઓશ્રી ખેંગારજી (વિદ્યામાન મહારાઓશ્રી કરજી
(સંવત ૧૯૩૨ માં ગાદીએ બેઠા.) (કપુભા સાહેબ)

૧૯ યુવરાજ કુમારશ્રી

વિજયરાજશ્રી (ઉર્ફે માધુલા સાહેબનો જન્મ
વિ. સં. ૧૯૪૨ના આવણુ વદ ૮ ઈ. સ. ૧૮૮૫
ના આગસ્ટની ૧૧ મી તારીખે થયો છે.

ગોડશ (ઉર્ફે મનુલા સાહેબ) -
વિ. સં. ૧૯૪૫ના કાતકે શુદ્ધ
દને રોજ જન્મ થયો.

નરપતિસિંહશ્રી

જેરાવરસિંહશ્રી

નરસિંહશ્રી

૨૦ કુમારશ્રી મેઘરાજશ્રી (ઉર્ફે મદનસિંહશ્રી)
જન્મ વિ. સં. ૧૯૬૬ માં થયો છે.

નરવરસિંહશ્રી

ફતેહસિંહશ્રી

નવાનગરની શાખા. (અગ ૧)

૧ જામશ્રી રાયદણશ્રી (રત્નો) દેવેન્દ્રશ્રી ૨૨ મી પેઢીએ થયાછે. લાખીયાર વીયરો ગાદી
(સંવત ૧૨૩૧ થી ૧૨૭૧)

૨ જામશ્રી ગજણશ્રી

દોડાશ્રી

ઓડોશ્રી

હોયીશ્રી

(સંવત ૧૨૭૧ થી ૧૩૦૧)
બારામાં ગાદી

(કેથકોટ)

(લાખીયાર
વીયરો ટીલાત)

(ગળેડ પરમણ
કચ)

૩ જામશ્રી હાસોશ્રી
(સંવત ૧૩૦૧ થી ૧૩૩૧)

લાખોશ્રી

જાઓશ્રી (જેહો)

૪ જામશ્રી રાયદણશ્રી
(સંવત ૧૩૩૧ થી ૧૩૬૧)

દેશજી

મોડ

અખરો

જેહો

હમીર

(આખામંડળમાં સત્તા)

૫ જામશ્રી કુબેરશ્રી (કળીરજી)
સંવત ૧૩૬૧ થી ૧૩૭૨

રાવજી

લા

માલુક

(વાધેરાનો મૂળ પુરખ)

૬ જામશી હરધોળજી હજોજી
(સંવત ૧૩૭૨ થી ૧૪૧૦)

૭ જામશી હરપાળજી હાપોજી
(સંવત ૧૪૧૦ થી ૧૪૨૧)

૮ જામશી ઉત્તડજી કુમેરજી મોડજી દોડોજી
(સંવત ૧૪૨૧ થી ૧૪૭૦)

૯ જામશી તમાચીજી બાલાચજી આમણીપોજી
(સંવત ૧૪૭૦ થી ૧૪૮૧)

૧૦ જામશી હરધમજી (સંવત ૧૪૮૧ થી ૧૫૦૧)

૧૧ જામશી હરધમજી કાનોજી તમાચીજી ઉતડજી દુદોજી કખીરજી
(સંવત ૧૫૦૧ થી ૧૫૧૮)

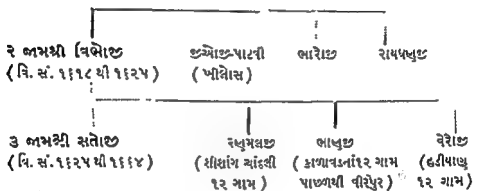
૧૨ જામશી લાખોજી અજોજી ખજોજી હોજી
(સંવત ૧૫૧૮ થી ૧૫૬૩)

૧૩ જામશી રાવજી હરધોળજી (મિળ) રવાજી મોડજી
(સંવત ૧૫૬૩ થી ૧૬૧૮)

નવાનગરની શાખા. (અંગ ૨)

જમશ્રી રાવજીના પિતાજીમ લાખાજીને ચાર દિકરા હતા. કચ્છાબુજથી ચારે લાખ કાઠીઆવાડમાં ઉતર્યા હતા. જમ રાવજી નવાનગરમાં રહ્યા. બીજા દિકરા હજીયાજી દ્રોણમાં, ત્રીજા દિકરા રવાજીને ખંભાળીયા વગેરે ૧૨ ગામ અને ચોથા મોડજીને ખંદેરા વગેરે ૧૨ ગામ મળ્યાં.

૧ જમશ્રી રાવજી (વિ. સં. ૧૫૨૫ થી ૧૬૧૮)

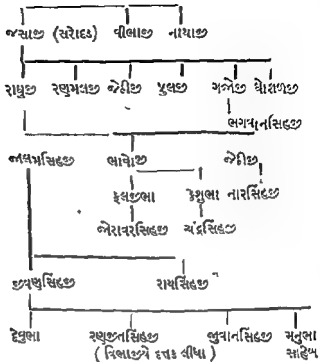

૪ જમશ્રી અન્નેજી (વિ. સં. ૧૬૬૬ માં ગાદીએ બેઠો પહેલાં મુજબી). જમોજીએ અમલજીના કુંવર લાખાજી મોડજી (વિ. સં. ૧૬૬૪ થી ૧૬૮૦ સુધી ગાદી ભોગવી. બાળક હોવાથી વિ. સં. ૧૬૬૪ થી ૧૬૮૦ સુધી ગાદી ભોગવી.

૫ જમશ્રી લાખાજી (વિ. સં. ૧૬૮૦ થી ૧૭૧૭) વિભોજી (કાળાવડ ૧૨ ગામ. આ પુરુષ થી ગોંડળ રાજકોટ કોદમ માંગણી વગેરેની શાખા ચાલી)

૬ જમશ્રી રાયસિંહજી રણુમલજી જસાજી હરભમજી કરણજી સતોજી
(વિ. સં. ૧૭૧૭ થી ૧૭૨૦) (આમરણ વગેરે ૧૨ ગામ) (ખોડું વ. ૧૨ ગામ) (મોખાણું વ. ૧૨ ગામ) (ખાનકોટા વ. ૧૨ ગામ)

૭ જમશ્રી તમાચીજી પુલજી
(વિ. સં. ૧૭૨૦ થી ૧૭૪૬)

૮ જામશ્રી લાખાજી
(વિ. સં. ૧૭૪૬ થી ૧૭૬૫)

રણમજી
(પદધરીનાં ૧૨ ગામ)

૯ જામશ્રી રાયઘણજી
(વિ. સં. ૧૭૬૫ થી ૧૭૭૪)

હલીયારજી (વસારા ૧૨ ગામ)

૧૦ જામશ્રી તમાચીજી (વિ સં ૧૭૭૪ થી ૧૭૮૯)

૧૧ જામશ્રી લાખોજી
(વિ. સં. ૧૭૮૯ થી ૧૮૧૮)

તમાચીજી (બોગાત ૧૨ ગામ)

૧૨ જામશ્રી નસોજી
(અપુત્ર ગુજરતાં સતોજી ગાદીએ બેઠા)
(વિ. સં. ૧૮૧૮ થી ૧૮૭૨)

સતોજી (જ્યોજી અપુત્ર ગુજરતાં ગાદીએ બેઠા તે પછી
અપુત્ર ગુજરતાં સરોહડવાળા નસોજીના પુત્ર રણમજી
ને દત્તક લીધા આના વળનમાં મેરે બચાસ ધણીરણી હતા.)

૧૩ જામશ્રી રણમણ (દત્તક)
(વિ. સં. ૧૮૭૨ થી ૧૯૦૮)

૧૪ જામશ્રી વિલાસ (વિલાસ અપુત્ર દેતા તેથી સરોજવાળા જીવજીવિદશના પુત્ર
(વિ. સં. ૧૯૦૮ થી ૧૯૫૧) શ્રીરણજીસિદ્ધને દત્તક લીધા.)

૧૫ જામશ્રી જયવત્સિંહજી (વિ. સં. ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૧)

૧૬ જામશ્રી રણજીતસિંહજી (દત્તક) [દાસમાં વિષ્ણુમાન મદારાજની જામ સાથે]
(વિ. સં. ૧૯૬૧ માં ગાદીપે ગેા.)

ગોંડલની શાખા.

૧ જામશ્રી રાવજી (વિ. સં. ૧૫૨૫ થી ૧૬૧૮ નવાનગરની ગાદી)

૨ જામશ્રી વીરજી (વિ. સં. ૧૬૧૮ થી ૧૬૨૫ નવાનગરની ગાદી)

૩ જામશ્રી સતોજી (વિ. સં. ૧૬૨૫ થી ૧૬૬૪ નવાનગરની ગાદી)

૪ જામશ્રી અંબેજી (વિ. સં. ૧૬૬૪ નગરની ગાદીપે ગેા પહેલાં ગુજર્વા.)

૫ જામશ્રી વીરજી (જન્મ વિ. સં. ૧૬૪૮ વિ. સં. ૧૬૬૩માં કાળાવડમાં આવ્યા
વિ. સં. ૧૬૭૧માં સરધાર લીધું વિ. સં. ૧૬૯૬માં ગુજર્વા.)

૬ ઠાકોરશ્રી મેરામજી (જન્મ વિ. સં. ૧૬૭૧. ગાદીપે વિ. સં. ૧૬૯૬. મરણ વિ. સં. ૧૭૧૪)

૭ ઠાકોરશ્રી મોહા કુંભાજી વિ. સં. ૧૬૯૧માં જન્મ, વિ. સં. ૧૭૧૪માં સરધારીધારના
૨૦ ગામ લઈ અરડોઈ આવી રવા વિ. સં. ૧૭૩૫માં ગુજર્વા.

૮ ઠાકોરશ્રી સગરામજી સાંગોજી (કાદડા સાંગાણી કવાણું અરડોઈમાં ૬ ગામ દીધાં)
(વિ. સં. ૧૭૩૫ થી ૧૭૭૦ ગાદી વિ. સં. ૧૭૦૬માં જન્મ.)

૯ ઠાકોરશ્રી હાલોજી મોડજી ન્યુજી ભારોજી હોથીજી

(વિ. સં. ૧૭૭૦ થી ૧૮૦૯)

ધધરજી

| (મિગણીનાં આઠ

(ધોધાવદરના (રીખડાના ૬

ગુજ વિ સં. ૧૭૮૯માં કારભારીયવા ૮ ગામ દીધાં)

કાદા નીચે દળાઈ મુવા) ગામ)

લાખોજી

(ધોધાવદરનાં ૬ ગામ પાછાં)

૧૦ ઠાકોરશ્રી ભાકુંભાજી હામોભાઈ પયોજી

નેહીજી મેડીપે આવ્યાં

ભા કુંભાજી.

જન્મ વિ. સં. ૧૭૭૦, ગાદી. વિ. સં. ૧૮૧૧ થી ૧૮૪૬ વાસંતીજી હુચુંતું કારભારું.

૧૧ ઠા. શ્રી કુંભાજી.

મેકાજી (કટાવા)

જન્મ વિ. સં. ૧૭૮૮, ભા કુંભાજીજીવતાંજ સ.

૧૮૩૬ માં ગાદી બોધ્યા પહેલાંજ ગુજરી ગયા

હુણીધોગ, મેલીકુંભે જન્મ્યાં દાસ સી-

ધાનેદર છું ત પંડી તણે અનલગરે કૃપાં.

૧૨ ઠા. શ્રી મુણીજી

દેવાજી

હડીભાષ

ભાવોજી

(વિ. સં. ૧૮૪૦ થી

(વાગોધરી કાટકું

(મોટું મહીકું

(વાછરા

૪૮ મુખી ગાદીએ)

દાજભાષ અપુત્ર

પીપળીયું)

નામેકકું)

ગુજરી જતાં ગાદીએ આવ્યા)

૧૩ ઠા. શ્રી દાજભાષ

હાવોજી

(વિ. સં. ૧૮૪૮ થી પદનિવૃત્ત જતાં
રાજ દેવાભાષને ગયું)

(છેડે બાપજી સુદા, કુંઠા મુગાહતા દીસાત
હતા પણ મુણીજીની હયાતીમાં ગુજરી ગયેલ)

૧૪ ઠા. શ્રી દેવાજી (વિ. સં. ૧૮૫૬ થી ૬૮ દાજભાષ અપુત્ર જતાં ગાદીએ આવ્યા)

૧૫ ઠા. શ્રી નયુજી

કરણસિદ્ધજી

ચંદ્રસિદ્ધજી

ભાણોભાષ

(વિ. સં. ૧૮૬૮ થી

'કેકુંઠ')

'મોતીભી')

૭૦ નિવૃત્ત જતાં

કરણજી ગાદીએ

આવ્યા)

૦

૦

સમામંજી

મુણીજી

(૧૬ મા પુત્ર ગાદીએ)

૧૬ ઠા. શ્રી કરણજી (વિ. સં. ૧૮૭૦ થી ૭૭ અપુત્ર ગુજરી જતાં ચંદ્રસિદ્ધજી
ગાદીએ આવ્યા)

૧૭ ઠા. શ્રી ચંદ્રસિદ્ધજી (વિ. સં. ૧૮૭૭ થી ૯૭ અપુત્ર ગુજરી જતાં ભાણોભાષ
ગાદીએ આવ્યા)

૧૮ ઠા. શ્રી ભાણોભાષ (વિ. સં. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૭)

૧૯ કા શ્રી મઆમજી (નિ મ. ૧૯૦૭ થી - ૫)

મુગુલ

(નિભમ, દાગીયા અની
૫ શાયમી પાને ૬૫ મા છે)

૨૦ ના મહાગજાશ્રી લગનતામજી
(નિ સ ૧૯૦૫ થી ૧૯૧૬, ધીગદીરે કેધરમપુના
નહકુપત્યા પાકનેના નાનાબા, સુડના નાનાબા,
મીણાપુરના બાદસાહેબ) ૪ રાખીઓ સવે લગ ચોલ

૫૪૧ગજા (પથુખા)
મોટા દના, ૫૫ જુનાન
રેગુજરી ગયા

૨૧ ના. મુનગજાની રણુજન-અડન-જૂપન-કિરીટ નર જાકુલ-વીનામા તાગમા
ભોજનગજી સિદ્ધ, નિદ્ધ સિદ્ધ સિદ્ધ સિદ્ધ ન્યા જુનન
(ઉદે દાદા સાહેબ) --- ૦ --- પરણ્યા
(જન્મ ૭ સ ૧૮૮૩ ના જાન્યઆરી ૧૮ થી તાગીખ)

૨૨ મુનગજા કુમારશ્રી સિતનગજીતજીની બા કમગાના ઉદિગખાં પિજ્યાબા જ્યામા
વિક્રમસિદ્ધ (જન્મ ૭ થી પાનીતાબા તીમ્મમદ
(જન્મ તા ૧૩ જુન ૧૮૦૧) પરણ્યા પથુખા
ઓકોમર ૭ સ ૧૮૧૮)

મોરળીની શાખા.

૧ રાઓસજી રાધેજી (કેવળી શાખાના અંગ ૩ મા જ્યાબા પ્રમાણે ૮ મા
પુત્ર છે નિ સ ૧૭૦૦ થી ૫૪)
૨ કા શ્રી નાજી (મોળી આયા ખડેના ગુજરી ગયેન)
૩ કા શ્રી કાંધોજી આ પુરથી મોળીની શાખા જુદી પડી નિ સ
૭૫ થી ૮૦, સતત ૧૯૧૮ ની સોનામાં લખેરી
એક મોપડીમાં કાવાડને નવજણુજા પુત્ર ગયા ૫)

૪ કા શ્રી અસેનાજી તેજમાલ બીમજી લખોજી મોરજી સમસગજી રણમેવજી રાયરીજી
(નિ સ ૧૭૦૦ થી ૮૬) (ગુજણી) (લાકડીવાઈ) (મોળીયા) (જેઘી) ૩ ૧૩ જાસરીના)

૫ જામશ્રી વીલેજ

૮ ઠાકોરશ્રી ખામળીયોજ

૬ ઠાકોરશ્રી મેરામખજી

૯ ઠાકોરશ્રી મેરામખજી

આદીથી ઘોળની શાખા જુદી પડી.

(આ પુરો પ્રવીણ આગર કર્યા)

૭ ઠાકોરશ્રી સાહેબજી

૧૦ ઠાકોરશ્રી લાભોજ નદોજ મોડજ કોયોજ હરજમજી જામેજી પુવજી
 ડાહારીયું (અમરીદડ (સાપર (પાળના (જે વચ્ચે લોપીકા-
 ગામ) ગામ) ગામ) ગામ) ના ૧૨ ગામ)

૧૧ ઠાકોરશ્રી ખાવાજી પથાજી (જંગા માળીયા સારણવાજી અમરાજી વળજી
 ૩ ગામ) (જે વચ્ચે ગદકા ગામ ૬)

૧૨ ઠાકોરશ્રી મેરામખજી ચેગજી તોગજી મુરાજી વિસાજી
 (જે વચ્ચે સાળડીયાળી સમ- (કાથરોડું પાડા-
 ડીયાળું ખાંલા ૩ ગામ) સણુ ૨ ગામ)

૧૩ ઠાકોરશ્રી લાભોજ — દોદોજ દિાવરા)
 વળેસિદ્ધ નિવેરા

૧૪ ઠાકોરશ્રી મુરાજી દોશીજી (દિાવરા)

૧૫ ઠાકોરશ્રી મેરામખજી જૂપનસિદ્ધ

૧૬ ઠાકોર સાહેબશ્રી ખાવાજીરાજ

૧૭ ઠાકોર સાહેબશ્રી લાખાજીરાજ (વિઘમાન ના મહારાજ ઠાકોર સાહેબ)

ઘોળની શાખા.

જામશ્રી લાખાજી

ગંગાળા

દાંકવાળાં

ઠાકોરશ્રી હરધોળજી (રાવળજામના લાખાજી. સં. ૧૫૮૫માં દાહારમાં આવ્યા ૧૬૦૬માં

મીઠાઈમાં ગુજરી ગયા.

અમરાવતીયા ગરડીયું મુડાસમાં

,, જસાજી સં. ૧૬૦૬ થી ૧૬૪૮.

રૂપાળીયા સાણુદ વાધેવા

,, ખામળીયોજ સં. ૧૬૪૮ થી ૧૬૫૨

પદમાજીયા સાણુથળી સરવેયા

,, હળધેરાજી સં. ૧૬૫૨ થી ૧૬૫૮

,, મોડજી સં. ૧૬૫૮ થી ૧૬૬૫

૧ પંચાલુ	સં. ૧૬૬૫ થી ૧૭૦૦	બાઈયા	આરંભ વારેલ
૨ કલાલ	સં. ૧૭૦૦ થી ૧૭૬૨	ચંદ્રકુંવરયા	આરંભ વારેલ
૩ સાંગાલ (સાંધાલ)	સં. ૧૭૬૨ થી ૧૭૬૪		
૪ બુલોલ	સં. ૧૭૬૪ થી ૧૭૬૮	કુલીયા	સીરોર ગ્રેટલ
૫ ખેતોલ	સં. ૧૭૬૮ થી ૧૭૭૧	રખુયા	તમાચિદિદુ રમત
૬ કલોલ	સં. ૧૭૭૧ માં દગાથી ચરાયા		
૭ વાધલ	સં. ૧૭૭૧ થી ૧૮૧૬	પદમાલયા	ચોરસ મુઠા
૮ જોસંગલ	સં. ૧૮૧૬ થી ૧૮૧૯	હમલયા	મુઠા
૯ ભુલુલ	સં. ૧૮૧૯ થી ૧૮૨૭	રાણીજીયા	રાયના સતી થયાં બાઈયા
૧૦ નાથોલ	સં. ૧૮૨૭ થી ૧૮૩૯	જાલા હમનીયા	
૧૧ મોડલ	સં. ૧૮૩૯ થી ૧૮૬૦	સનલામાડાયા	
૧૨ ભૂપતસિંહલ	સં. ૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦	અદીયા	
૧૩ જયસિંહલ	સં. ૧૯૦૦ થી ૧૯૪૩	બાઈયા	
૧૪ હરિસિંહલ	સં. ૧૯૪૩ થી ૧૯૭૧	હળુયા	
૧૫ ઠાકોર સાહેબશ્રી દાસતાસંહલ	સં. ૧૯૭૧ માં ગાદીએ બેઠા	બાઈચરયા	
૧૬ યુવરાજ કુમારશ્રી દીપાસંહલ	સં. ૧૯૭૫ માં કેસાસવામાં થયું		
૧૭ જોરાવરસિંહલ યુવરાજલ (દાસ ૧૫ વર્ષની ઉંમર) તથા ચંદ્રસિંહ			

વિરપુરની શાખા

૧ જામશ્રી રાવળ

૩ ઠાકોરશ્રી

૨ જામશ્રી વલ્લાલ (વિ. સં. ૧૬૧૮)

(કાલજી)

૪ ઠાકોરશ્રી ભારાલ ખીમાલ
(ખરેડીમાં રહેવા ગયા.)

જામરાલ

૫ ઠાકોરશ્રી હરધોળલ

૧૧ ઠાકોરશ્રી

૬ ઠાકોરશ્રી સાહેબલ

૧૨ ઠાકોરશ્રી

૭ ઠાકોરશ્રી મોકોલ

૮ ઠાકોરશ્રી મુળુલ

૯ ઠાકોરશ્રી જોડીલ

૧૦ ઠાકોરશ્રી બાવાલ

(ઉદ્ધ મોકોલ ખીમાલ અગત્ય)

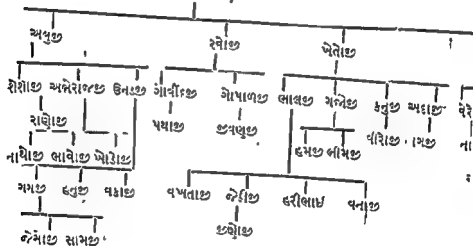
૫ ઠાકોરશ્રી સચ્ચામજીના કુટુંબના વંશ.

(રાવળ જમથી ૮ માં)

૬ હોધીજી (પહેલા કુટુંબ)
એ પ્રમાણે સાગસાત ગામ

નચુજી બીજા કુટુંબ (મિંગણીનાં ૮ ગામ દીધાં)
(આનો વંશ બીજા પાને જોવા)

૧૦ રાસોજી (ભુલુડુ તથા અરધું
વાવડી)

૧૦ ફેરાગણ (પાંગીવાવદર
અને અરધું વાવડી)

કચોણ

કોચીણ

જી-ખીમાણ પનાણ છપોણ રણુમણ

નેણ

મેણ

કમળાણ બળીયાણ

અમરોણ

કપિણ

વન્નેણ

હમીરણ

લાધિણ

બાપણ

ખાનણ

નાયોણ

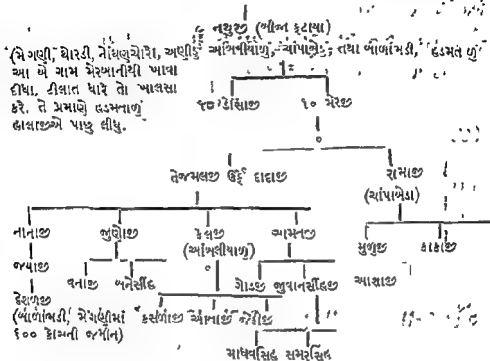
આખોણ

રાયબણ

લખોણ

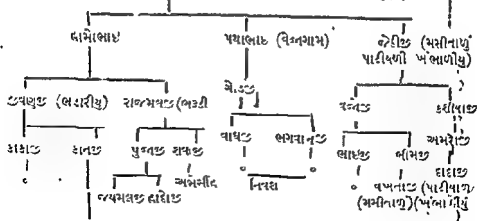
ગોંડલના ૮ મા પુરુષ સુગરામજીના કુટાયાનો વંશ

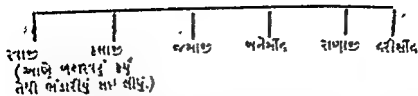
૮ મા હાકોરથી સુગરામજી ગોંડલના ધણી (રાવળ જામથી ૮ મા)

ગોંડલના ૯ પુરુષ હાલાજીના કુટાયાનો વંશ

૯ હાકો.થી હાલાજી ગોંડલના ધણી (રાવળ જામથી ૯ મા પુરુષ)

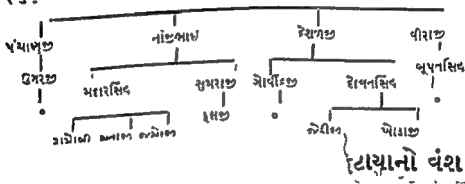

ગોંડળના ૧૦ મા પુરુષ ભા કુંભાજીના કટાયાનો વંશ

૧૦ ઠાકોરથી ભાકુંભાજી ગોંડલના ધણી (રાવળ જામથી ૧૦ મા)

૧૧ ઠાકોર

(કુરુખિયાર મરીકું તે જમાયે દાસ સોધાવદર છે. આખુંદમનો કિસ્સો આ પુણે બાધો)

(કરુભા) - (બાપુભા) - ભાડભા - ખાવા દીધો.

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ટમો

૧ જામ રાવળજી.

(વિભાગ ૪ થો - મિત્ર સપ્ત ૧૫૧૩ થી ૧૬૧૮ થી સ ૧૫૦૭ થી ૧૫૧૨)

અદ્રગજથી ૧૭૦ મી પેઢીયે, કૃષ્ણથી ૧૧૪ મી પેઢીયે અને દેવેદ્રથી ૩૪ મી પેઢીયે જામ લાખાને લા રાવળ જામ ચયા લાખાજામને રાવળજી, હળધોળજી, રનાજી અને મોડજી એમ ચાર દિકરા હતા તેમા રાવળજી મોટા ગાદીયે બેઠા પોતાના પિતાને દગાથી મારી નાખ્યા બદલ જામ હમીરજી ઉપર સખત ક્રોધ થ ડચો દેતો, અને પોતાના પિતાને મારનાર અને મગવનારને માર્યા પડી પોતે પાંધડી બાધનાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી હમીરજી તે કચ્છના રાજાઓના વડયા થાન દેવેદ્રથી બારી ગમી પેઢીયે થએલા રાવળજીને મે નિકરા હતા તેમા મોટા જામ મોડાજીના વસમા ૬ મી પેઢીયે હમીરજી થયા અને નાના જામ ગજળજીના વસમા ૧૩ મી પેઢીયે જામ ગજળજી થયા મેઢના નાન્ય જુદા જુદા હતા પણ એક બીજાના ગત્તમ લઈ લેવા એક બીજા દરીદ્રાઈ અને કાનરા કેતા

જામ રાવળની રાજ્યધાની કેરામા હતી તેની દાક આખા કચ્છમા વાગતી જામ હમીરજી તેના સમોરડીયા ભાષાત કચ્છ જુજની ગાદીએ હતા છતા સત્તાધારી પુરુષ તે વખતે જામ રાવળ અજ્ઞાતા તેનાથી મોટા મોટા રાજાઓ હતા બાહ્યાલ અને સુબાઓ પણ તેની સામે બચા અચકાતા દેવાલ રાજાઓ રાવળજીને ખડકી ભરના મથા હતા જુજ-નુ નાન્ય પચારી પાડી માખનુ વેળેલા મારે જામ હમીરજી માથે કુળેરી આશાપુરાને વચમા ગમી વુણી ચનારી બધી પેઢીથી ચાખનુ આનતુ વેર મટાચાનુ નક્કી ક્યું અને સમાધાન થયા પછી રાવળજીએ પોતાને લા આગમા જામ હમીરજીને જમરા નોતયા તે વખતે તેને અંતરીજી, ખેગાનજી, સાદેમજી ગજળજી એમ ચાર પુત્રો અને કમામાધ કરીને એક દીકરી

અમનાનાદના નાદ્યાલ મતમદ મેઢા વેગે પગલાની હતી હમીરજી બારે ગયા ત્યારે પોતાની મેન પાન અમદાવાદ હતા રાવળજી પોતાને મોસાગ પાગર વીરાનારમા એકને ખેગાનજી નથા સાદેમજીને લઈ હમીરજી ગાગ જના નિકલ્યા વચમા રીજાપુ ગામ આ પુ લા જામ રાવળજીના ભાઈ અજળની સ્ત્રી ખેગાનજીની માગી ગેતી હતી તેને ગમ પડી હતી કે જામ રાવળ, હમીરજી સાથે જો કુએ તેથી મેઢ કુવગને પોતા પામે ગમી લીધા, હમીરજી એકરા બાન ગના લા તેમને પુ કગ મદિના પીરગરી દગેથી મારી નાખ્યા (મ ૧૫ ૨) નાના ગામ પાંને જામ હમીરજીની જીવી દજ છે હમીરજીના વધના અમાના મગના બને કુરને તેની માગીએ જી જુગ નામના મિથાલા સાથે અમદાવાદ નજર રાના કથાં જી જુગ એઠ કુરને વધ લાગે તે આપ (દાનુ રાહપર) પગરા લા બીયામચ નામના મિથાલાએ ગણેને સનાથ ગજળ જામ પાછા પદોચા અને બીયાના છ દીકરાને કાળી નાખ્યા છતા તેણે કશુ ન ક્યું તેથી ગજળ જામ પાજ

કર્પા. ગળે જમન ચરણા. માથે પદ્મચંદ્રા. ત્યાં ગોરુ માળેકમેરુએ કેટલુંક ભવિષ્ય ભાખ્યું અને એક સાંગ દીધી, ત્યાંથી ચાલી ખેંગારુ. અમદાવાદ ગયા અગ્રીવાણને ત્યાં ઉતર્યા. એક ચર્ચા પાનિ મધુ તેમાં એક વખતે એવો જનાર જન્મો કે અમદાવાદની આસપાસ એક રિકરાગ સિંદે પલ્લું નુકસાન કર્યું તેથી તેને મારવા ત્યાંનો આદ્યાદ મદમદમેગડો પોતે ચશ્ત્રો. ઘટ ગ્રામીમાં સિંદ-મતો દનો તેની ખાંડુમાંથી જ લસકર પસાર થયું જેવો આદ્યાદનો દાથી બાલુમાંથી નિકળ્યો કે તુગ્ત મિંદ પાછળથી દાથીની પીટપર આક્રમણ કરી ધાપો માર્યો. બીજી કપડે આદ્યાદ પર દુરી પડત પલ્લુ સમય સ્વચ્છતા વાપરી લસકર સાથે મયેસા ખેંગારુએ સિંદની પીટમાં એવી ભંવકર રીતે સાંચો ધા કર્યો કે સિંદની પીટ ત્રીધી સાંગ દાથીના પટ ભાગમાં ઉતરી. મઘ. આ વખતે ખેંગારુની ઉંમર ૧૪ વર્ષની હતી. આદ્યાદ તુરન દાથીને બદલી નાખી બીજા દાથી પર બેઠો. આદ્યાદની ગ્વારી શહેરમાં આવી. બીજે દિવસ દરબાર ભરી આદ્યાદે ખેંગારુને બહુ માન આપ્યું. પોશાક આપ્યો. થોડા દિ રાખ્યા પછી તેની બધી દકીમ સાંભળી. ૧૨ દગર થોડેસ્વાર લસકર રાવળ જમને હરાવવા સાથે આપ્યું રાત્રો ખીનાજ, કચ્છના રાજ્યની સનદ અને મોરખી પરગણું વધારામાં લખી આપ્યું. અગ્રીવાણની બેને સાથે દ્રવ્ય પણ થાણું આપી ખેંગારુને રવાના કર્યા. પ્રથમ મોરખી આવ્યા. ત્યાંનો મુખો નવાજખાન ગો. સામે થયો અને આદ્યાદનો હુકમ માન્યો નહીં એટલે તેનો વધ કરી મોરખી તાબે કર્યું. સાંધી શાપર આવ્યા ત્યાં રાવળ જમના પકોનો અખડો રહેનો હતો તેને મારી તે મામ તાબે કર્યું અને મામનું નામ રાહપર પાડ્યું અને ત્યાં પ્રથમ ગાદી સ્થાપી.

ખેંગારુ આદ્યાદની ફોજ સાથે મડી આવ્યાના બખર જમ રાવળને અગાઉથી મળ્યા હતા. એટલે તેમણે પણ મોટા પ્રમાણમાં લડાયક તૈયારી કરી હતી. તુરનજ લડાઈ શરૂ થઈ. દાથી, થોડા, પાદળ, તોપો, બધુકા, તપચરો, ભાસા, બરજી, વગેરે શસ્ત્રો ધારણ કરનારા દગરો થોડાઓ લડવા તૈયાર થઈ ગયા. દીવમે લડાઈ થાય અને સાંજે સા પોતપોતાને સ્થાને જઈ રાત ગાળે, એ પ્રમાણે ૩ મહીના લડાઈ ચાલી. તે વખતે ઇસ્રાબારો આ લડાઈ અટકાવવા અને ખેંગારુનું છે તે એને મોંપી દેના સલાહ આપી. તેજ રાત્રે આશાપુરાએ રત્નમાં આવી રાવળને કહ્યું કે "રાવળ, તેં મને વચમાં રાખી કુઠ કરી હમીરુને માર્યો. મરજદા તોડી. બીજે દોષ તો હું તેનો સર્વાનાસ કરી નાખું પણ તું મારો અનન્ય ભક્ત હો અને આ એક ભુવ કરી છે. તે હું મારું કઈ છું પણ તેં કોણા માગ અપગધ બદલ તને એવી મિત્રા કરું છું કે કચ્છની ધરામાં તારો હુકમ નહીં રહે હું તુને હાથાર મોણુ છું અને હું તારી સદાશનામાં છું. આ વડ છે તે દરીએ ઉતરીને તારી સાથે આવે તો આ મારી વાન સાચી માનજે" જમ રાવળે સવારમાં કચ્છ છોડી જવાની તૈયારી કરી અને તે સમાચાર ખેંગારુને કહાવ્યા. જમ રાવળ પરના ગ્રેમને લીધે જીસ વંશના રજપુતો, ચારે વળોં મળી એંશી દગર ઉચાળા (ધર) પોત પોતાનાં રાય સ્વીનાં ધરવખરી તથા એનાં છોકરોને લઈ સાથે આવ્યાં. સાથે ૧ લાખ મુબટો, લાખો પાનિ વેપારીઓ, વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, દગરો દાથીઓ, દગરો ઉટો, દગરો થોડા રથ ગાડાં મુખપાળો પાલખીઓ, અગ્ર

ધન, તથા સૌ પોતપોતાની માલ મિલકત બેરો ઊંઝરો સાથે લઈ રાવળજી સાથે નિકળ્યો. મોડા, ધુધણ, હાંપા, સીંધો, સુમેરો, ચવાણું, લેટો, આહર, પરમાર વાથેલો, મોર, મોઢા, ઝાલા વગેરે જાતના શરવણી અને લાખતો હતા. અદારે વણની પ્રેમ અને લક્ષાધિપતિ સાહુકારે પણ પોતપોતાની મિલકતો સાથે ચાલતા થયા. હળશે ગાયોનાં ધણુ પણ આગળ ચાલતાં હતાં. પ્રથમ વચાણીયા નજીક મોરાણા ગામને હાથ કરી સાંધી સૌરાષ્ટ્રમાં આમરંજુના દેદા તમાચીને મારવા અને આપનું વેર તાળવા આગળ વધ્યા. દેદે પણ હોગના વળગતા કાઠી અને રાજ્યોને બેળા કરાંહતા. ઘેર ગણસંભ્રમ થયો અને જામ રાવળના ભાલાથી વિ. સં. ૧૫૬૧ માં દેદો તમાચી મર્યાદા, અને સાર પછી જામ રાવળે માથે પાઘડી બાંધી. આમરંજુમાં થાણું બેસારી સૈન્ય અને ઉચાળા સહિત આગળ વધ્યા. પ્રથમ પ્રોળના ચાવડા રજપુત હરધમલને છલ્યો અને પોતાના ભાઈ હરધોળજીને સાંની ગાદી આપી કેટલાક ઉચાળા પ્રોળમાં રહ્યા અને બાકીના રાવળજી સાથે ચાલ્યા. સાંધી ખીલોસ ગયા સાં ૧ વર્ષ રહી જેઠવાનું નામજંદર (નવાનગર) સર કરવાની તજવીજ કરી. સાંના જેઠવાઓને જામવા નેતરી કાપી નાખ્યા અને સાં થાણું નાખી સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક ઠેકાણે લડાઈઓ કરી કિલ્લાઓ સર કરી રાજ્યોને નમાવી પોતાના અંડિયા બતાવી પોતાના પુરોહિત નારણજીએ બતાવેલા મૂર્ત પ્રમાણે વિ. સં. ૧૫૬૧ના પ્લવંગ નામના સંવત્સરમાં ગ્રાવણુ શુદ્ધી છ શુક્રવારે દીવમે ઉદ્યાત ધડી ૧, ૫ળ ૩૮ આ સમયે રંગમતી અને નાગમતીને કાંડે નવાનગરનો પાયો નાખ્યો."

તે પછી રાવળ જામે પશ્ચિમ તરફ અંભાળીયાના વાથેરને હાંફી કાઢી પૂર્વ તરફના ચાવડા તથા દેદા સાખના રજપુતોને હરાવી તેની જગીરો તામે કરી પોતાના પૂર્વજ હામણના નામપરથી તે પ્રાંતનું નામ હાવાર પાડ્યું. મુલક ઘેર કરવાના કામમાં ગવળજીને તેના ભાણીની ધણી મદદ હતી. તેમાં જેઠવા સાથેની લડાઈમાં હરધોળજી કામ આવ્યા એટલે પ્રોળની ગાદીયે તેના કુંવર જસાજીને બેસાડ્યાં. મોડજીને ખદે ૧ વગેરે બાર ગામનું પરગણું તથા રવાજીને અંભાળીયા, આખરાજું વગેરે ૧૨ ગામ આપ્યાં. તે પછી પોતાને મદદ કરનારા જુદા જુદા ઝોડખના રજપુતોના મુખી પુરોહોમાંના રાવને બામ, નેત્રણજીને ખીમલીયું, લાડકને મુવરાજું, કબરને વિમેત્રી, દલને મેમાલુ, મોડને મોડા, બાલાબને કમરણું, કાનને રોધેલ, છ્યાને જાંખર, હાથાને ટોડા, પુરોહિત નારણજીને કેટલીક જગીરો એમ બધાને જુદા જુદા શિરપાવ ધનામ અકરામ આપી ગણ કર્યાં. નવાનગરની આપના પછી જામ રાવળજીયે ૨૨ બારીસ વર્ષ ગાદી બોગસી તે દરમિયાન તેમણે અનેક પગકામ કરી પોતાની અદાદરી દિલીના ઝાપા મુઠી ફેલાવી હતી કાઠીઆવાળા અથા ગળ રાવળ જામને અંડણી કરતા અને તેમની બારે હાક વાગતી.

૧ દેદા તમાચીનું મરણ વિ. સં. ૧૫૮૫ માં થવાનું એક ધનિદાસકાર લખેડે પણ ખરી સાલ ૧૫૬૧ છે.

૨ એક ધનિદાસકારે નવાનગરનો પાયો નાખ્યાની સાલ વિ. સં. ૧૫૬૮ છે. ૧૫૪૨ લખાઈ પણ ખરી સાલ વિ. સં. ૧૫૬૧ છે.

આ વખતે લુનાગઢમાં અમદાવાદના મદમદ બેગડાના મુખા અમલ ચલાવના હતા. વિ. સં. ૧૫૬૧ માં ચિતોડ પર માળવાનો બાદશાહ સુલતાન મદમદ ચડી આવ્યો ત્યારે સાંગા રાણાની મદદે જન્મ રાવજી પોતાનું સૈન્ય મોકલ્યું હતું. વિ. સં. ૧૫૬૨ માં ભાવનગરમાં સુલતાનજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે રાવજીજી પોતે ત્યાં ગયા હતા. વિ. સં. ૧૫૭૬ માં હજવદના રાજા રાણોજીને મચીકજખને મારી નાખ્યા એટલે માનસિંહજી ગાદી પર બેઠા, તેણે આપનું ઘેર લેવા દસાડા પર દુમતો કરી મચીકજખને મારી નાખ્યો. આ ખચર અમદાવાદના બાદશાહને પડનાં ખાનખાનાને હજવદ પર મોકલ્યો તેણે લડાઈ કરી માનસિંહજીને દરાવ્યા. આ વખતે વીરમગામ પરમણું હજવદનાનાખામાં હતું. માનસિંહજી દર્પા, પછી વિ. સં. ૧૫૮૦માં માનસિંહજી લાણુ સાથે રાવજીખનને આશરે નવાનગરમાં રહ્યા તે પછી થોડે દિવસે કચ્છના રાવ જોગરાજીને આશરે જઈ રહેલા પણુ તેનીરીતે પરાધીન છુંદગી ગાળવી દીક ન પડવાથી માનસિંહજી, અદાજી અને વરસાજી ત્રણે લાણુ સાથે મળી બદારવડું કરી અમદાવાદનો મુલક હાંટવા માંડ્યો, અને પ્રગતને ત્રાહે ત્રાહે પોકરાવી. માનસિંહજીની ઓરમાન મા એ મિકાનેરની કુંવરી હતી અને તેની બેન અમદાવાદના બાદશાહના ધરમાં હતી તેણે માનસિંહજી નમી જાય દો એનું રાજ્ય પાણું મોંપવા લગામણુ કરી પણુ માનસિંહજીએ એ વાત સ્વીકારી નહી. એક વખત બદારવડના અમદાવાદથી મોરડ તરફ જતાં રસ્તામાં છાવણી નાખી પડ્યો હતો ત્યાં શબ્દજયે થયેલા માનસિંહજી કોઈ મુકિતથી બાદશાહના તંત્રમાં પેસી ગયા બાદશાહ જાણ્યો તો માનસિંહજી કહે તમારાં પ્રાણુ લેવાં હોયતો અત્યારે કાણુ રક્ષણુ કરી શકે એમ છે? બાદશાહે ખુશી થઈ એનું રાજ્ય પાણું આપ્યું અને માનસિંહજી ફરી હજવદ (ધાંગધા)ની ગાદીએ બેઠા. તે વખતે કચ્છથી ગવ જોગરાજી અને નવાનગરથી જન્મ રાવજીજી આવ્યા હતા.

રાવજી જન્મના વખતમાં ઈલાંડમાં આફમો દેનરી ગાદીપર હતા તે મળેા પ્રજા પર પ્રીતિ રાખનારો હતા વિ. સં. ૧૫૬૫ માં તેનો રાજ્યાભિષેક થયો હતો.

૨ જન્મ વિલાજી

(રાવજી જન્મથી ખીજા, વિ. સં. ૧૬૧૮ થી ૧૬૨૫)

રાવજી જન્મને છપાજી મોટા, વિલાજી વચ્ચે અને લાગોજી નાના એમ ત્રણ દિકરા હતા. છએજી મોટા પાટવી કુંવર રાવજી જન્મની દસાતીમાંજ થોડી પડી મરી ગયા હતા. પણુ તેને લાખોજી નામના કુંવર હતા એટલે રાવજીજી પછી લાખોજીને ગાદી મળવી જોઈએ. રાવજીજી મુરખાં ત્યારે લાખોજી, વિભોજી, ભારોજી બધા રમવાને ગયા. ત્યાં પેટમાં પોડકડવાનું બાનું કાઢી વિભોજી ગામમાં આવ્યા. દરબારગઢ અને શહેરનો કબજો લઈ દરવાજા બંધ કરાવી ગાદીએ જોડી ગયા અને ડંકા નિશાન વગાડ્યાં. લાખોજીને ગામમાં પેચવા દીધા નહી અને પોતે રાજના મણ્ડીરણી થઈ ગયા. એટલે લાખોજી પરબાગ ખીલોસ ગયા. આ વખતે દ્રાગમાં હકોરથી જન્માજી ગાદીએ હતા, તેણે બહુદૃષ્ટિ ચક્રાવી, ભય બનાવ્યો પણુ તેનું કાંઈ પશિલામ ન આવ્યું અને સમાધાનમાં ખીલોસ વચેરે બાર ગામ

લાખાજીને આપ્યાં. લાખાજીએ ત્યાં રહેવા જવા પ્રયાણ કર્યું ત્યારે અરધું નવાનગર એમની સાથે ઉઘાળા ભરી ગયું. લારાજીને જાણ્યા પછે ૧૨ ગામ આપ્યાં. લાખાજીના વંશજો લાખાણી અને લારાજીના લારાણી કહેવાયા. જમ વિભાજીએ આન વર્ષ રાજ્ય ભોગવ્યું વિ. સં. ૧૬૨૫ માં કૃલાસવાસી થયા.

૩ જમ સતોજી.

(રાવજી જમથી ત્રીજા વિ. સં. ૧૬૨૫ થી ૧૬૬૪)

તથા

૪ જમ અબોજી.

(રાવજી જમથી ચોથા વિ. સં. ૧૬૪૮માં ગાદીએ બેઠા પહેલાં મુજબાં)

જમ વિભાજીને આર દિકરા હતા. તેમાં સતોજી પાટવી કુંવર તે નવાનગરના ધણી થયા. બીજા દિકરા રણમલજીને સિરાગ ચાંદલીના ૧૨ ગામ આપ્યાં. ત્રીજા દિકરા લાણુજીને કાળાવડનાં ૧૨ ગામ આપ્યાં અને ચોથા દિકરા વેરાજીને હડિયાણા પરગણાનાં ૧૨ ગામ આપ્યાં.

સતોજીના રાજ્ય અમથ વખતે દિલ્હીની ગાદી પર અકબર બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. જુનાગઢમાં તાતારખાન ગોરી મુબેદાર હતો તેણે જુનાગઢની ગાદી દબાવી નીધી અને બાદશાહી સત્તાનું અપમાન કરવાથી મુખા મુજપુરને સંન્ય સહિત મોકલ્યો. તાતારખાનિ જમ સતોજીની મદદ માગી તેથી ૩૦ હજારનું લશ્કર લાઈ જેસા પહરને મોકલ્યો તેણે મુજપુરના લશ્કર સાથે લડી તેને હરાવ્યો અને મીલુસાર પરગણાનાં ૧૨ ગામ, બોદ પરગણાનાં ૧૨ ગામ, અને જોધપુર પરગણાનાં ૧૨ ગામ નવાનગરને જુનાગઢના તાતા-રખાનિ ભેટ કર્યાં.

રાણપુરના રાણા ખીમજી વેરે જમ સતોજીની બેન પરણાવી હતી. વિ. સં. ૧૬૦૬ માં તે મરણ પામ્યો એટલે તેનો કુંવર રામદેવજી ગાદીએ બેઠો. લાણુજીનું રાજ્ય પચાવી પાડવા માટે સતોજી, રામદેવજીને નવાનગર દબખાન બોલાવવા પછુ તેને દગાનો ભય દેવાથી જતા નહી. છેવટે કવિદાસ ચારણ જમીન થયા એટલે રામદેવજી નવાનગર ગયા ત્યાં રામ-દેવજીને દગાથી માર્યા અને રાણપુરનું રાજ્ય કબજે કર્યું.

વિ. સં. ૧૬૩૧માં અકબર બાદશાહે ત્રીજા મુજફરશાહ ખાંસેથી અમદાવાદ છંટી લીધું જેથી મુજફર રાજપીપજાની ગાદીમાં રહી ખંડખોરની માફક દિલ્હીના બાદશાહને હેરાન કરતો હતો. વિ. સં. ૧૬૩૩માં શાહજહાન અહમદખાનને દિલ્હીને શાહે અમદાવાદનો મુખો નીમ્યો. તેણે જુનાગઢનો મુખો અખીનખાન સ્વચ્છંદી ઘણ જવાથી અને દિલ્હીના બાદશાહ

*આ લાણુજીથી પીરપુરની શાખા જુદી પડી તેની હકીકત આ પ્રકરણની છેવટે કહેવાશે.

સંધિ મીઠો નદી આંધવાંથી તેના પર ચડાઈ કરી ત્યારે અમીનખાને નવાનગરનો મંદિર
માગી જામ સનાઈએ મોટી ફાંજ મોકલી સાંભળીને હરોળો એ એકશોનાના બદલામાં
લુનાગંઠના ખાને જોધપુર, ચુર અને બોડ ચંચ પરગણાં જામ સંહિયને બેટ ક્યાં ચંચને
તેમણે ને સ્વીકારી ખાને વધુ આહારી બતાવ્યો.

અમદાવાદનો માણસુબો હુલિફુલ્લાહ-કબીરખાની હિંદીમાં સંતાતો રહેતો હતો અને
દિલીના બાદશાહનો ચુન્દેગાર હતો. તેને કાંધે ધરણે ન રાખ્યો ત્યારે સનાઈએ સંધર્ષો તે
વાતની જાણ બાદશાહને થતાં અજીજ દોકાને મોકલું લરકર લઈ ઇ. સ. ૧૫૧૬ સંવત
૧૬૪૮ શ્રાવણ ગુદ ૮ ના રોજ નવાનગર પર હુલિફરવા મોકલ્યો. આ સમાચાર અનાઈને
જાણતાં પોતે મોટી ફાજ લઈ સામા સિદ્ધા આવી, દ્રોણ પ્રામે ધુવરમોરીમાં બંને લગ્નકર
નો બેટો થયો અને લયંકર લેડોઈ ચંચ સનાઈના પંડના દોહનખાન અને કુંડાનો કાદી
લોમો ખુમાણ ખુટવાથી સનાઈનું લરકર હાથું તેથી સનાઈ ઘોડેસ્વાર. ચંચ નવાનગર
પ્રાંછા આવના રહ્યા.

જામ અજોઈ જે સનાઈના મોટા કુંવર હતા અને જામનગરમાં પોતાના લગ્ન
પ્રસંગમાં રોકાણુ હતા તેને એ બાબતની જાણ થતાં અજોઈ મોટાજા બંધ છડી નેવા-
રીએ દ્રોણ આવી અને જોડેજ નથા મુસલમાની લગ્નકર સાથે તાસજનક લગાઈ ચાલી.
લયંકર કતલને લઈ સુડાના ડગલે ડગલ થઈ ગયા જોડીની નદીએ ચાલી હજારે સનિકા
કમાઈ મુવી. સનાઈના લગ્નકરમાં નાગડો વજર, લાખુજ દલ, ડાલો લાડક, લેદેશર વાળા
મહેરામણુ અને તેના ચાદ કુંવરો, ખસીસ હજાર જોડેજ લાયાતો, અને ખીજા લોકો
મીપાઈએ હર હર મહાદેવ કરી કેસરીમા કરી આગળ વધ્યા. સામા યવનની ફાજમાં પણ
અંબાહો અકબરના પોકારે હતા, ખુરાસાની તલવારો વાળા, અવળી રંવાડીવાળા, કાચા
માંમ ખાનારા, કંબળી લાપા, બોલનારા, ચાંચરી આંખો વાળા, છીખા નાક વાળા,
લીલાં વસ્ત્રવાળા, રોમી આરખી કંદહારી કાણુલી મુરાસની છંતની તુરકાની શીરકાની હબ-
સાની મકરાણી મુગલ સંપદ પડાણુ શેખ વગેરે જાનના યા સ્ત્રીમ યા રહેમાનના પોકારે
કરતા એક લાખ યવનો લડવા મંડ્યા હજારોની કતલ થઈ કુમાર અજીજએ મીરજા
અજીજ દોકા ઉપર ધમી બંધ પોતાના ધોડાને કેકાવી કાઢના લાંબીના કુંભરમળ પર પગ
મુકી બગડીને યા જ્યો મોદિન કોકા બરા ખસી ગયો એટલે તે બરછી માવન અંબાડી
અને નાગોને પાછળનો સાગ વીંધી જામનમાં ખુચી ગઈ.

અજમલીઓ અસંધે, લાગે લાખાસરધણી,

દંતુશળ ધગ દે, અંબાડી અણીએ હણી.

તે વખતે પાછળથી મુગલ મીપાઈએ તલવારને ઝાટકે વિ. સં. ૧૬૪૮ના શ્રાવણ
ગુદ ૭ના રોજ અજીજની કતલ કરી. કુંવર પડતાં હિંદુ લરકર હતાથ ચંચ અને તેને
મોટો નાગ યવનોએ ક્યો તે જોધ સનાઈના નાના કુંવર જસાઈ જુગ માખમે
સાથે નવાનગર આવી સનાઈને જાણ કરી સનાઈએ જોનાની
ગણીઓને વદાલમાં બેસારી તરને બંદરે કરતાં રાખ્યાં અને પોતે પહોડવાળા,

જગનમા વેર નેના ભરાયા પોતે મરાયાના ખાત્ર મળતા વહાણુ કુબાડી દેવાની મૂચના ડગી રાખી નગરમા બાદશાહી ફોજ આની વાનટા ચડાયા નનાનગર હાથગાની ગરા પડી સતોજી કુગરામા અને રજકુટુબ દરીઆમા છ મીના મુધી ગલા, ત્યારે નગરની પ્રગળે દરીઆમા રાજકુટુબની અને કુગરામા સનાજીની માતા પિતા પેડે મેવા રી મીરજા અજીજ કોમળે નનાનગરનુ નામ બદલી ઇસ્લામાબાદ પાડ્યુ સનાજીના વરેન દિન જમોજી ૪૦૦ રનારો સાથે અકબર પામે ગયો જસાજીને સમયસૂચકતા વાપરી બાદશાહની મવા આકરી કવવા માગણી કરી તે અરસામા સનારા તરફ ફોજ મોકલનાની જરૂરી પડતા જસાજીને મેનાધિપતિ સ્થાપી નનારગના ૪૦૦ ગોડેરનારો સાથે મો મો અનારાના મરેશ સૈન્યે બાદશાહના સૈન્યને પાછુ હાન્યુ તે વખતે નનાનગરના સૈન્યે સખન હતો કરી મરેશને હરાવ્યા, સનારાના મે મહાનના દિશા હાથ કરી લા બાદશાહી થાણુ મેસારી પાછો દીક્ષી આ ચો બાદશાહે લગાઈની હકીકત અને જસાજીની બાદશાહીની વાતો સાંભળી બહુ ખુશ થઈ નનાનગરના થાણુ ઉઘારી લઈ તેની રાત્ર્યગાદી પાડી સનાજીને સોપના પરનાનો લખી આપ્યો અને જામ બહાદુરનો ખિતાબ આપ્યો સનાજીને પાડી ગાદી સુખીત પવા માટે બાદશાહે મીઝા અજીજ કોમળેજ મોમ્મે જસાજી વણા માન સાથે નનાનગરમા હાખન કર્યો અને સનાજીને તથા તેના કુટુબને દરીયામાની તેડારી સનાજીને સખન ૧૬૪૮ના મહા શુદી ડના રોજ ગળ્ય માદી મેપી

સનાજી બાદશાહના ઉપકારના બદનામા અમદાવાદના માણુ સુખા અને કુશમનથઈ મેરના મુજફ્ફરશાહને પકડી બાદશાહને માપનાનુ કામ માથે લીધુ અને તેના વાવ મળતા અજીજ કોકાના કોકરા અનુકુલા સાથે ૬૨૭મા મોદુ લક્ષ્મ લઈ ગયા તે વખતે ૬૨૭મા રાઓ ભારમનજી ગજ ગાદીપર હતા મુજથી ત્રણ ગાઉ પાવ નાખી મુજફરને માપનાનો સદેશો મોકલ્યો ભારમનજીને તે સ્વીકાર્યો નહીં હેટ મુનખાર મોગી લગાઈ થવાના ભરે મુજફરને મોપવો પડ્યો તેને લઈ દિક્ષી તરફ અનુકુલ જતો હતો લા ગ્રાળ પામ અસ્થા વડે મુજફરે આપધાત ઈયો

સનાજી ભનસાજીના મોદા જયુતને લા હથેનામે પરણના ગયેન તે ગામમા રાજવી શાહ અને વધમાન શાહ નામે બે વાણીયા મોગ કરોડધિપતિ રહેતા હતા કન્યાદાન વખતે સનાજી આ બે સાકુડાર નનાનગરમા રહેવા આવે તોજ ૨ પગ્ન એવી માગણી કરી તે વાત માદાયે નાખુડીથી કણુન કરી પરણીને ચાલ્યા ત્યારે તે બે ગેગીઆઓને પોતાની સમૃદ્ધિ સાથે બેળા વીધા આ મેઈ સાકર વાણીયાઓને નગરમા આની જન ધમના દેરા બાધ્યા અને પડી મિચાર્યું કે આપણને જગનમા સકુ માનસાથે ઓળખે છે આપણી નામતારી મોગી છે, ને આપણા કુળમા કોઈપણ અમ્મી પુરુષ થાશે મો આ અદગળ દ્રવ્ય મોરો અને નામને બદલે લગાડને તેથી સતત કરના નિર્વેશ રહીને એજ ભુ એમ મિચારી દેશમા દેવ પધરાસી તે મૂર્તિઓ નીચે અદગળ ધન નાખ્યુ હતુ કહેવાય છે કે આજે પણ એ દેરા નીચે અખુ દ્રવ્યના ખગનના છે એ શેડીયાઓએ એ દેવ પાસ પોતે નિર્વેશ જામ એમ માણ્યુ હતુ અને પોતાનુ દ્રવ્ય ધર્મમાર્ગે પણ વાળુ ખરચ્યુ હતુ જામ સનાજી મિ સ ૧૬૬૪ મા મુજરી ગયા

જામ લાખોજી,—પિ મ ૧૬૬૪ થી ૧૭૦૧ નામ સનોહ અવન ૧૬૧૪મા ગુન્દરી ગેરન તે પડી તેા સારનાર મોગ પિ ના અનેહ જાણ, પશુ તે તો પ્રાગના ધિગાલામા મગાજા દના એટલે તેનો દિકરા લાખોજી ગાદીરે મેમ પણ તેના ઉમર નાની હોવાથી સનાહનો વગેરે દિકરા જામ જમાજી ગાદીરે મેમ પિ સ ૧૬૬૪ થી ૧૬૮૦ નુની તેજે રાજ્ય ક્યું જામ જમાજી દગવદના ચદ્રસિંહજીની મેન માથે પડ્યા દના એ- વિનસ જાની ગણીને તથા જમાજીને મોનચાવ થઈ અને તેમા રાખીરે પોનાના બાદના પરાક્રમ વડુ વખાવના એટલે જામે દગવદ લરક મોકલી ચદ્રસિંહજીને કેદ કરી પશ્ચી મગાજા પ તુ મ નદાસ નામના આ જે નચમા પડી ચદ્રસિંહજીને છુટા કરાયા એ જન નથી જાની રાખીરે કાધ ચડો તેથી જામ જમાજીને ઝેર દઈ પિ મ ૧૬૮૦ મા મોગી નાખ્યા જમાજી અને તેનો નનોલાઈ મોજી બેઈ અપુન ગુન્દરી ગરા એગે ગાદી અમલના દિવસને મગી અને તે નિ કટકપણે રાજ્ય કરના મળ્યા જામ અનજી મન્ધાર વાધેનાને લા પગળ્યા દના તેને મે દિગ દના લાખાજી અને તિલાજી તેમા વાખાજીને નનાનમ ની ગાદી મગી અને તિલાજીને કાગારડ પગપાના ૧૨ ગામ આપ્યા દના એ તિલાજીના વતમા જોડગ, રાજકોટ, કોડગ વગેરે માખાના જગુનો થયા લાખોજી પિ મ ૧૭૦૧ મા ગુન્દરી ગયા લાખોજીને ૬ દિકરા દના

જામ નામસજી, પિ મ ૧૭૦૧ થી ૧૭૧૭ મોગ ગાદીરે મેમ નામસજી જોડ પુરના મહારાજાની કુવરી સાથે પડ્યા દના તેજે મોગ નર્મ ગત્ય ક્યું પોતે અપુન મેનાથી તેના મીન બાઈ

જામ નાયસિંહજી, ગાદીરે મેમ અને પિ સ ૧૭૧૭ થી ૧૭૨૦ નુની ગત્ય બોગન્યુ જામ વાખાજીના ૭ દિકરા પૈમ જે ઉપર પ્રમાણે ગાદી વારસ થયા ત્રીજા દિકરા જેસાજીને આમ જુ તાનાના ૧૨ ગામ નોથા હરભજીને ખોડુ વગેરે ૧૨ ગામ, પાચમા મરજીજીને મોખાજી વગેરે ૧૨ ગામ, છઠા સનાજીને ખાનકોડા વગેરે ૧૨ ગામ મળ્યા દના જામ રાયસિંહજી ગાદીરે મેમ એ વાન ગણમનની વિધવા ગણીને મગી ના તેથી પોનાના લાઈ જે જોધપુરના કુવર દના તેસાથે અમનાદના સુના કુતુબુદીન પામે ગઈ, નનાનમર પર ચડાઈ કરાવી એ લગ્નક્રમા જામ રાયસિંહજી પિ સ ૧૭૨૦ મા મરાયા, અને નનાનગરની ગાદી કુતુબુદીનના હાથમા ગઈ રાયસિંહજીને બે દિકા પામી તમાચીજીને ગાદી મગી અને ફલજીને લાણુડના ૧૨ ગામ આપ્યા પણ પાછળથી મેર ખનામે લાણુડના ગામ ઉચકાની લઈ તેને બદલે સેરાદના ૬ ગામ આપ્યા દના

જામ તમાચીજી, પિ સ ૧૭૨૮ થી ૧૭૪૬ રાયસિંહજી મરાણા સારે તમાચીજી બાળક હોવાથી મચ્છમા રાજોથી પ્રાગમનજીને આથે જઈ રલા દના તે પોચ ઉમરના થયા સારે અમનાદના સુના જસવતસિંહજીએ જોરગળેખને સમગ્રની તમાચીજીને પિ મ ૧૭૨૮ મા નનાનગરની ગાદી અપાની પણ નગમમા સુગનાઈ ચાણુ મેલુ તેથી તમાચીજી ખલાગીરે રોના તમાચીજી કચ્છમા ૯ નર્મ રલા લા નુધી નનાનગરની ગાદી કુતુબુદીને મોગવી હતી

જામ લાખાજી, રિ મ ૧૭૧૬ થી ૧૭૬૫ તમાગીજીને બે દિવરા તેમા પાટલી લાખોજી ગાદીરે બેગ અને ફટાયા ગળુમવડને પધ્ધતીના ૧૦ ગામ આપ્યા તે પાછા નગરની મેરીને આપ્યા

જામ રાયધણજી, રિ મ ૧૭૬૫ થી ૧૭૭૮ ફટાયા ૨ દવીયાજીને વવાગીજીને ૧૦ ગામ મળ્યા જામ રાયધણજીને નરાનગ-માથી મુગસાઈ યાજ્ઞા કાદી મુળ જામ ખભાળાએથી રિ મ ૧૭૭૮મા નગર આવી ગયા તેજ સાવમા મુગસાનના મુળા અજીનમિદે દગનદ અને નરાનગ ઉપર ચડાઈ ફરી ૩ લાખ કપીયા ખડગી અને ૪૫ પોડા નગરના ખાના લીધા રિ મ ૧૭૭૮મા જામ રાયધણજીને તેના લાઈ દવીયાજીએ મારી પોતે ગાદીએ બેગ તે ફટાયા

જામ હુસૌયાજીએ રિ મ ૧૭૭૮ થી ૧૭૮૩ નવી નરાનગરની ગાદી બોગરી જામ રાયધણજીને મારી નાખ્યા તે વખતે તેને બે દિવરા હતા

તમાચીજી અને લાખાજી નમા તમાચીજીને એક દામીરે પેગીમા પુરી ૩૨ મા તેની માની નનયા પાન ગોખી દીરા સા ને ગોટા થયા આ કુવનુ મોમાય દગનદ હતુ તેથી દગનદ નાજ પ્રનાયસિદજીને પોતાના ભાણેજ તમાચીજીને ગાદીએ બેસાડના માટે મુગસાનના મુળા મેન્શુનદખાનને પોતાની કુવરી નથા બામી મદમદખાનને પોતાના ભાઈ ની કુવરી પંડુનાની ને મેળવી મદદ વડે જામ તમાચીજીને ગાદીએ બેસાડ્યા

જામ તમાચીજી રિ મ ૧૭૮૩ મા નરાનગરની ગાદીએ મેગ જામ તમાચીએ બાગલા આમ જુ મહાનો નાઓથી દેગજીને ચરેલે આપ્યા હતા તેથી રાવે રિ મ ૧૭૮૬મા નાગલાનો કિન્નો બાધ્યો રિ મ ૧૭૮૬ મા મિગજી જાફરે નરાનગર ઉપર ચડાઈ રેન નગરના ભાવાન પધ્ધતીસાગા દાયાજીને વડયાણુ ભાવાન કિસનસિદ પામે જામ તમાચીજી રિ મ ૧૭૮૬ મા મરાતી નાખ્યા તમાચીજીને દિવરા નહોતો તેથી તેગ ના ૧૧ ભાઈ લાખાજીને જામ તમાચીજીની મંજૂરી બોબે લીધા તેમા તમાચીજીની કુવરી રાજકુવરના જેને જોધપુ ના મહાગમગમસિદજીવેગે પરણાવ્યા હતા તેની મદદ હતી

જામ લાખાજી રિ મ ૧૭૮૬ થી * ૧૮૨૨. તમાચીજી અપુત મુગસાનના તેના ભાઈ લાખાજીને ગાદી મળી તેણે એકલીમ રાં ગાદી બોગરી જામ લાખોજી પ્રાગપ્રાના રાજ રાયસિદજીની દિવરી દિનાજીના સાથે પગળ્યા હતા તે બાઈની સાથે

૧ આને કાઈ હરભમજી કહે છે

૨ કાઈ કહે છે ૧૮૧૮ સુધી ૧૭ રાં ગાદી બોગરી

એક જુના ગ્રન્થમા લખ્યુ છે કે નાખાજીના દિવરા રાયધણજીને તેના ભાઈ દવીયાજીએ મારી નાખ્યા પછી તેના પાટલી કુવર લાખાજીને મારી મળી અને ફટાયા તમાચીજીને બોગાન વગેરે ૧૦ ગામ મળ્યા તે લાખાજીને જસાજી અને સતાજી બે દિવરા હતા

નિકળી આમરણમાં જઈ રહ્યા આ બે પરગણાં કટાવવામાં જામ સાહેબને ઘણું ખરચ થયું. અને આ પરગણાં છુટ્યાં ત્યાં પોલીટીકલના પ્રધાન શ્રેઃ મુંદરજી વાળાયે પોતાના નાત્યામાં લીધાં. સં. ૧૮૭૦ પછી શ્રેઃ વાળાનું પ્રાપ્ત્ય થતું વધતું ચાલ્યું એટલે તેની પાંચેથી આ બે પરગણાં ભાગવાની હીમત જામ સાહેબની ચાલતી ન હોતી, ગોરા સાહેબ આવે તે શ્રેઃ વાળાનેજ પુછતાં અને માનતા. તેની ઉપજ ૧૪ વર્ષે શ્રેઃ વાળાયે ખાધી આ લોકો તે પછી મોળા પડ્યા.

શ્રેઃ ખવાસ ગુજરી ગયા પછી સંવત ૧૮૫૭ થી ૧૮૭૧ સુધી ૧૩ વર્ષ જામ સાહેબે સ્વતંત્ર રાજ્ય કયું.

જામ, રણમલજી^૧ વિ. સં. ૧૮૭૧ માં ગાદીએ બેઠા અને ૧૯૦૮ માં ગુજરી ગયા. જામ જસાજી અપુત્ર ગુજરીજતાં કલજના દિકરા જસાજીના ૭ દિકરામાંથી જન્મ લજીને બાઇ આણુબાયે બોળે લઈ ગાદીએ બેસાયાં. રણમલજીનો જન્મ વિ. સં. ૧૮૬૩ માં થયો હતો એટલે ગાદીએ બેઠા સારે આઠ વર્ષની ઉમરના હતા. તેથી આણુબા જગજવન મહેતા અને મોતી શામજી બેઠી સલાહથી રાજ ચલાવતાં.

વિ. સં. ૧૯૭૦ થી શ્રેઃવાળાનું પ્રાપ્ત્ય વધતું ચાલ્યું અને ૧૪ વર્ષ સુધી શ્રેઃવાળાને સ્વતંત્ર સત્તા મોળતી પણ ૧૪ વર્ષ પછી એટલે ૧૮૮૪ પછી શ્રેઃવાળા મોળા પડ્યા ત્યારે કારભારી કુલમજીને જોડીયા બાળંભા મહાલ નગરમાં બેળ્યા. જામ રણમલજીના વખતમાં વિ. સં. ૧૮૭૭-૭૮ થી મોતી મહેતા કુલ મુખત્યાર અને કર્તા હતાં કારભારી હતા, તે સંવત ૧૮૮૮ સુધી રહ્યા તે પહેલાં તે મસાહકાર હતા.

જામશી વિભાજી, જન્મ વિ. સં. ૧૮૮૩. ગાદીએ વિ. સં. ૧૯૦૮ માં બેઠા અને ૧૯૫૧ માં ગુજ્યાં. રણમલજીના પાટવી કુંવર જામ વિભાજી તથા કુટાયા પાંચ હતા. વિ. સં. ૧૯૧૦ માં પોતાનાં બેનને બેઠપુરના મહારાજ તખ્તસિંહજી વેરે અને પોતાનાં કુંવરી રાજબાને ત્યાંના પાટવી કુંવર જસવત્સિંહજી સાથે પરણ્યાં હતાં.

જામ વિભાજીના વખતમાં વાધેરાએ ખારવડું ખેડ્યું હતું તે વખતે અંગ્રેજ સરકારને ધણી કિંમતી મદદ આપી હતી. વિ. સં. ૧૯૨૦ માં નવાનગરમાં કોજદારી અને દિવાની અદાલતો રચવાણી હતી અને તેજ સાલમાં વિભાજી દિંદુરજાનના જત્રાયે ગયા હતા. વિ. સં. ૧૯૩૩ના જાનેવારીમાં ઈશી દરજાર ભરાયો ત્યારે તેઓને બાદશાહી વાવેટા અને કે. સી. બાઈ. ઇ. અને જર નો ઇલકાજ આપવામાં આવ્યો હતો.

જામશી જસવત્સિંહજી, વિ. સં. ૧૯૫૧ થી ૧૯૬૩, ઇ. સ. ૧૮૯૫ થી ૧૯૦૭. જામશી વિભાજી પછી જામશી જસવત્સિંહજી સંવત ૧૯૫૧ના વૈશાખ માસમાં ગાદીએ બેઠા. પણ તે વખતે તેમની ઉમર નાની હોવાથી અંગ્રેજ સરકાર નીચે કારભાર ચાલતો.

૧ આ જામ રણમલજી દાવના મહારાજશ્રી રણજીસિંહજી જામ સાહેબના પરગણાં પ્રપિતામહ તથા જામ રાણુજીના સગા બાઈ અને જસાજીના દિકરા થાય.

પિ સ ૧૯૫૮ની આવમા ન્નન નતા મોપાણી તે પડી તેનેજે ૪-૫ વા નાન્ય વ્ય
 અને અપુત્ર ગુજરી ગયા જાહેના ગીરાજ પ્રમાણે આ જન્મ ખગ હકારન હોતા એને
 ૧૦ વર્ષ દાનના જન્મ માહેના પ્રતિનિધિ તરફ ગાંધી ક્યુ ગણાય

જન્મથી જીવિતમિહજી નિવમાન મહારાજથી જન્મ આદેમ પિ સ ૧૯૦૩,
 ઇ સ ૧૯૦૭મા ગાદીનગીત થયા જન્મથી નિભાજીને રજપુત નાણીથી કુલ ની હોનારો
 તીરે નિભાજી પોતાના નજીકના લાયાત મરાઠાનાથ જન્મમિહજીના કુલ ઉમેન્નિહજીને
 દત્ત લઈ તેમનું નામ નાપસિહજી પાડેલ પણ તે પિ મ ૧૯૩૬મા મરણ પામવાથી મ
 દરજી નવમસિહજીના પૌત્ર અને હવજીમિહજીના પુત્ર હાવના મહારાજની જીવિતમિહજીને
 દત્ત લીધા હતા એટલે જન્મથી નિભાજી પડી હાવના જન્મ આદેમના ખગ હકદાર
 હતા પણ હવજીના પિ મ ૧૯૩૮, ઇ સ ૧૯૮૭મા જન્મનાઈ નામની રખાયત થન
 જાતની માથો એક પુત્ર ઉપન થતા તેનું નામ જસરાસિહજી પાડી તેને ઇ મ ૧૯૮૪
 ના અગાઉર માસમા ગાદી વાગસ દગવેન તે પ્રમાણે નિભાજી ગુજરી જતા ખગ હકદાર
 હાનના મહારાજના છતા જસરાસિહજી ને ગાદી મગેવ ગળ જન્મની ગાદીએ આજ મુધી
 જેને ગાંધી અપુત્ર ગુજરી છે તેમજે નજીકના લાયાતનેજ દત્ત લીધેલ હતા
 પણ રખાયત બાધના ડોકરને ગાદી વારસ દગવેન ન હોતો
 પણ પાશ્વ નાતોની અગી સનાદથી એ ભોગા ગળને પોતાના બાપ ડોકાની પત્રિ
 ગાદીપર થન જાતની રાણીથી ઉપન થયેના ડોકરને ગાદીને એસારવાની માન દે અને
 પ્રથમ થનનાઈ નામની રખાયત થનનીથી ઉપન થયેલ કાળુભાને અને પડી બીજી તે
 જાતની રખાયત બાધથી થયેલ કુલ ને ઉત્તરાધિપતી દસાયા, પણ જાહેનાની અને
 ગાંધીજીમની પત્રિ ગાદીપર મુધ કાલિયજ મેરી ગક અને દમ ગક એવો દેની અકન
 હોનાથી પહેલા નાયાપક મન્યા અને બીજા અપાયુધી થઈ તે પત્રિ ગાદી માટે એઓનો
 દક હતા અને એઓ ગાદીને આવે એવો છધરી સકેન હતા તેજ પુકા શ્રીનિભાજી પડી
 દસથાર ને ગાંધીપર આયા અને સર્વે જાહેના રજપુતો ધરજા હતા તેમ ગાંધી
 જન્મની ગાદી તેનાજ પુત્રને મળી, એટલે નિભાજી પડી જન્મથી જીવિતસિહજીના ગાદીએ
 બેશ એમ સમજુ આજે એ વાતન બદા વર્ષ-લગભગ મે દસકા થન આયા છે હાનના
 મહારાજના થસરીપણે નરજાર ચલાવે ૧, પ્રજામાના કેટલાક તેઓનું લ્ય સમજના
 નહી હોવાથી તેઓને તેઓની કાગકાર્મમાના કેટલાક નેયો રચના નથી પણ તેઓની પ્રો-
 પ્રજ્ઞિ પ્રજના હિતની દૃષ્ટિથીજ ચાલે છે એ તેઓના સતવાસમા આનનાર સમજી ગમ્યા
 પિના નથી રહેતો બહાગ અને સહનાસમા નહી આનનારા લોકો આ અમારા નખરાને
 અનિશોકિતવાળા માનશે પણ કોઈપણ સામાન્ય માણસ રાજ કે રાજપુત માટે મન
 બાધના પહેલા તેના સહનાસમા આનનાની જરૂર હોય છે તે પ્રમાણે મહારાજ જન્મમાદેખ
 માટે અવળી વાતો કરનારા અને લખનારા કાતો ખરી નજી મિત્રિ જાણતા નથી, કાતો
 જાણવાને થન નથી કોઈ, કાતો ધજીને લાલ નહી મળવાથી ખરી વજીને ઉતારાનેમિત્ર
 છે, કાતો મોતેકરિ નેના પિનારોથી પ્રેરાયો હોય છે પ્રત્યેક જાતના નિર્ણય માટે
 અને તેમા પણ રાજના રસ્ય અને હાદને જાણવા માટે તો ખામ કરીને નજી ઉડા ઉત
 રાની જરૂરી છે કુ ખાત્રીથી કહજી કે મહારાજ જન્મ સાદેમની પ્રજિ પોતાની પ્રજના

અમ્મ ખનામના દિકરા નાનડ, જવાન અને મેઝ (મિરામણ) ગણુ લાયુ નગ આપ્યા હતા. નિચે દિવસે મેર ખનાસતુ નેર વધતુ ગયું અને જામ લાખાડને પોતાના તાતામા લીરા એ વાન દિવાલમાને ગમી નદી તેથી નાનડ ખનાસને મગરી નાખ્યો અને મેઝ ખનાસને દગમાંગદમા આવનાની મનાઈ કરી દરનામ્મ બંધ કરેલ પણ મેર ખનાસ યુક્તિથી દગમાંગદમા પેરો અને દિવાલમાને કૂદ કર્યા તે પછી નિ સ ૧૮૦૦ મા લાખાડ ગુજરી ગયા તે વખતે સર્વ સત્તાધારી મેઝ ખનાસ થયો નિ સ ૮૧૮ મુધી લાખાડસર્વ સત્તાધારી હતા પણ તેની જીલ્લીના ચાગ વર્ષ મુધીનો તે મેઝ ખનાસના કૂદી જેવાજ હતા અને ગાદીપતિ કર્તા કર્તા મેર ખનાસ ગણુતો તેથી કાંઈ કાંઈ ધનિકા મનાર લાખાડને નિ સ ૧૮૧૮ મુધી રાત્ર્ય લોગચુ એમ માને છે

જામ જસાજી નિ સ ૧૮૦૦ થી ૧૮૭૧ જામ લાખાડને મે દિવા હતા પાત્રી કુવર જમાડ ગાદીરે ખેલા તે વખતે જસાડની ઉમર સાન નાની ૮૧૦ વર્ષની હતી લાખાડના બી ન નિ ન મનાડને ગણુપુર પ ગણુના ૧૦ ગામ આપ્યા પણ તે નિર્વિરા ગયા એમને તે ગામ પાછા મેડીરે આપ્યા જસાડની ઉમર નાની હોવાથી દિવાડમારે જ્વનત્ર ગામમાર નવાનવા માદરા તે મેર ખનાસ મદન કરી રાખ્યો નદી તેથી માંઈ પણ રીતે એ બાઈતું મૂળ ઉભેડવા થતુ હતો એ દિવસ ગય તેડી બા કુના નિકોન લાદે તેના દાઢના આગળા રથને કોરેડે દેખાતા મેરખનામે આર પેખમા દુનાની દીધી દિવાડબા તુરત મરણ પામ્યા મેર ખનામે એવા ખોળા આરોપ મુખ્યો કે નાજમાતા મે મેન્દમી કન્વાથી તેને મિયા આપવી પડી, પણ તે ખરી રાત નહોતી, તે બાઈ મેરખ વાનતે નાનડ પ હતા એજ એ બાઈને માત્રવાતુ કા જુ હતુ તેને માર્યા પછી મેર ખનામે તે જામ જસાડને પોતાના કમળમા નંઈ નીરા નિ સ ૧૮૦૩ થી ૧૮૫૭ મુધી જસાડને તાતામા ગમી જ્વનત્રીને જામનગરના ગામતો લોગરો મેરમે ક્યો આગરે ૨૪ વર્ષ જામનગર ગામ લોગચુ જસાડને દિકરા ન હોતો, ઇ સ ૧૭૮૩મા અમરદ દીનાત ઉપર મેર ખનામે યજાઈ કરી પાવળીપગા આગળ વજાઈ કરી પણ હાર ખાઈ પાછા વળ્યો ઇ સ ૧૭૮૫મા મેર ખનામે કાવિઓ ઉપર જ્વરી મરી સાણુધળી, કાટાપીયા, બાન ૧, લગી, બનાગા, અણુદુર, બાવા અને જસાડના કાડી રા ન જોતે નગ ને તામેડી પોતાના થાણુ બેસાધાંહતા જામજસાડ કાવનાના ગાજ ગાજિદડની કુત્રી અણુનાઈ સાથે પરખ્યા સાથે જમદણુના મગી વાગાનાજુરે આકાટ આવામા આપ્યુ, એ વાન આકાટના દાદા ખાચરે કણુન નગખી નવાનગર ઉપર બહારને નીં જો મેર ખનામ નાને લોભાની મોરમી લગા મોખ્યો લા તે મળ્યો જામ સનાડે મેર ખનાસની તામેદારીમાની છુત્રા પોતાના જોડેજ લાવાતોની મદદ માગી મોડાના રાજા દાડા ના, પ્રો ખના કાકિર મોડા, નજાટના મહેગમણુજી, ખીરસાના નણુમનડ વગેરે મેર ખનાસ સામે થયા પણ કા ના નહી તેથી કચ્છના ફોરમકમદની મે વખત મના માગી પણ મેરને પગથી રાજા નહોતા હતા મેરને ભય લાગ્યો હતો તેથી સુનેદ કરી

મેર ખનામે પોતાની ઉમરમા અથત ૩૪ વર્ષ જામનગરના રાજા નરીજ સતા બોલી તેમાધણુ કાગો કર્યા હતા

ભાણુડ પગણ ફનડ પામેથી વોરી વીધુ જસાડ તે હાનતા મહારાજ
જમનાહેબથી ગણુડતસિદ્ધાંતા ચોથા વડા (અધ્ય પ્રપનામદ) પામેથી આમરણ તાતુકા
લઈ વીધો તેને જાદને સંગદડ રંગે ૧૫૮૧ : ગામ આપ્યા અને તે આમરણ તાતુકા
પોતાને નામે ચડાવી દીધો

ત્રેડીયા બાળલા કરબના પરગણા, આણુદપુર, ભાડવા, પીંગનાકાટા આખામળનો
કેપોક ભાગ, ડોરણામહાન અને તેના ગામો, હડીઆણા પરગણુ વગેરે સખ્યા મધ્ય
ગામો યુક્તિથી દમારીને, હડીને, ડગ્ગે નાણા આપીને, જગદપટથી એમ અનેક સુમ્તિપોથી
મેઝ ખરામે નગરમા બેળારી નગર રાજ્યને જગનન અને રિશાગ બના યુ મે ખરાસ હમેશા
ફોજ મોગી ગણના અને હમેશા વડા અને મુચાફરીમાજ પોતાનો રખત ગાળના

મેઝખરાસના વખતમા જુનાગઢમા અમન દિવાનના દિક્કા દલપતરામ, રાનાથ
અને ગુડોડ તથા અમરડના ભાઈ અનનથ અને મોરારડ બધીખાને ૮ના તેનો
ખુનામો સવત ૧૮૪૬ મા ચતા તે જુનાગઢથી નિકળી ધોરાડ આપ્યા હકારથી દાડ
ભાઈએ તેઓનુ સન્માન મ્યુ પણ નરાનગર જરાની તેઓની મ છ ટોનાથી
અમરડના ૨ ડોકરા નરાનગર ગયા તેનુ આમિયુ મ્મી સન્માન આપી નગર બધાને
ગખ્યા અને અમરડના ભાઈ અનનથ તથ મોરારડ ભાવનગર ગયા અને ગાજનો ાર
ભાગ ચનાનના મળ્યા ભારથી તેઓના વગને ભા ૮ છે

મેઝખરાસનાં સખત આપુ અને તામેદાગીથી એ વખતજમ જમોડ કટાગી જઈ
ભાગના તે ખલાગીઆની મેડીમા જઈ ચડી ગયા મેઝખરાસ પાછા ગયો અને દનાગની
મેડી હિપ તોપ માડી ભાગે આગળના જમાદારે મ્યુ કે આ તોપ ઝના ૫૦ ચનાવો ડો
મેડી હિપ અમારો ખુદારી છે તે તોપ ચનાનનો તો અમે તમાગ દુકકા વરી નાખય
તે પડી નમાઈ ગયા આખના જમાદારે મ્યુ કે ગમે તેવો તો પડુ તુ જમઆગને
દલુરીયો ખરાસ છે તે એમનુ અપમાન કેમ મ્યુ પડી મેઝ ખરાસને ૧૦૮ પારી કે
તમારી પાડીને ડે જમઆટેબના બેઝા તુક તેમો પટેરાસી માન માથે લઈ જન મેઝ
ખરાસ અમય ડગી ગયો અને તેમ મી નરાનગર તેગી ગયા અને તે પડી પોતાને મેઝ
અખત નપતામા જમ જમાડને ગણના એમ સવત ૧૮૫૦ થી ૧૮૫૭ સુધી ૭ વર્ષ
આ યુ અને સનાનની આનર્મા મેઝ ખરાસ ગુજગી ગયો

મેઝ ખરાસ ગુજરી ગયા પડી તેનુ કાજ મ્મી જમ જસાડ દનાગઢમા આપ્યા
મેઝ ખરાસના ભાઈ સગરાનડ વગેરે તેના ડ કરાને ન જોડીરી ગયા અને જોડીઆ ના
જામા તથા આમરણુ જણુ મદાન પોતાના તાગામા ગખી મે ।

આ અગ્રમામ મળીવાવાઃ પ્રાનમા પોતીગીમન એજન્મી ખાને હકુમત ગઈ તેની
પામે સુદરજ યેનુ પ્રધાનપણ હતુ પોતીગીકન એજન્ટ પામે જમ જસાડો ફરીવાદ મ્મી
મેઝ ખરામે દનાવેના પગણા પાછા મેગરાનો દાવો કર્યો ભારે સવત ૧૮૭૦ના ભાદર
ના વદ અમાગને રોજ જોડીના ગાગલા મેઝ ખરાસનાવતને પામેથી મેગ્યા તેઓ ભાધી

ઉપ મારેજ છે અને એમ અમથ એવો આરો કે તે પ્રજા લેજે ત્યારે નવાનગર ગેરની અને મહારની પ્રજા આમર્ષમા મમ થયો નામદાર મદાગમ નમ સાહેબ કિંગની મમતા પણ મળ ગણાય છે તે સાથે જવામ પુ ૧ છે સુના સિદ્ધને જગાડી સામે ઉભા રહી મિકા કગવાવો પુ ૧ દિલ્લ કાઈ હોય તો તેમા પ્રથમ ન્યાન મદાગમથીનું છે તે સાથે જગરા લેખ, અમથ વડના અને જગમમા રાજદ્વારી નિમનના નમમર્ગી નાન ધ ૧૧નારા છે તેઓને એક નખન મગનાર માણસ દુદ્ધથી મુધી ચાદનારો બને છે તેઓનો મરલાન સ ૧ છે તેઓના આનર ઓ બાજુનની નોધને આધારે નન ચગિન લખવામા આવે તો ધણ રસિક મોધ અને માર્ગમર્ગ ચાય

એ પ્રમાણે જનમ અગ્રથી નવાનગરની ગાખા જુદી પડી ત્યાંથી આજમુનીના જનમસાહેબોનો દુકો દિનિદાસ ઉપર જાણ્યા પ્રમાણેનો છે હવે જનમથી રાવગજના બાઈ દરધોગથી પ્રાગની ગાખા જુદી પડી તેનો દુકો હેનાવ નીને પ્રમાણે જણુ હુ

પ્રાગની ગાખા

આમજીના દેદા તમાચીને મારી જનમ રાવગજ તથા ઠાકોન્દ્રી દરધોગજ ધમનપુર (હાનુ પ્રોગ) ચી આવ્યા, ત્યાં ધમન ચારડો રાખ્ય કરતો હતો તેને હરાની ૧૪૦ મામ કાય કર્યો અને દરધોગજે ત્યાં ગાદી મળી ધમનપુર બહી પોતાના નામ ઉપરથી મામનું નામ પ્રોગ પાડ્યું (સવન ૧૫૭૫) સાગપ્રમા અને ભાષ્યોપે સત્તા જમા ચી પોતાના સામતિ સરદારો વગેરેને પણ ધણા ગામે આખા તે પડી જેવા જગ્યુતો સાથે મદાધાર સમામ થયો તેના પક્ષમા ધણા મગ અને મીન જગ્યુતો હતા બે મગીના બડાઇ ચારી જેનાના માણસ મરસનગજુરે ભાનાથી દરધોગજ ન્દાના હતા ત્યાં મર્પા દાદાકાર થઇ ગયો માગનારને તરત પડી દરધોગજના પ્રાણ નોના ગયા ત્યાં તેના બનીન મહેરામણુ હુગરાણીને દાર કર્યો (ધ ત ૧૫૫૦-સવન ૧૬૦૫)

દરધોગજને ૮ દિકરા હતા તેમા પાટની કુવર ઠાકોન્દ્રી જેસાજ સવન ૧૬૦૬ મા ગાદીને બેઠા તેણે પોતાના પિતાને મારનાગુ વેગે નેના મરજી ગામે (હાલ ચિત્રાવ, ૬૮ બાજુ જેવાને માર્યો તે બામતમા કહેવાયુ છે કે —

મરીએ ગમાણુ, નાસત નીમળીયો નહી

બવલગ મેણું બાણુ બેડુ બરદાના ધણી

એમ વખત પ્રાગનાના રાજ રાયસિદ્ધજી ડેકો વગા ના દારમ્મી જનારે નિમળેન દા જસાજીને તે સાજળી બધે કરવા મ્યુ છતાં બધે યે તથા પ્રોગના માણુમોપે નગરા પ્રોડી નાખ્યા રાયસિદ્ધજી અપમાન પામવાથી રોરે લરાઇ જનમનગરની મદદ માગતા ગયા બંને સતનસ મર્પા પ્રમાણે હળવદ અને જનમનગરનું સૈન્ય પ્રોગ પર ચી આવ્યા તે વખતે નગરમા રાવગજનો દિશરો જનમ નિભોજી ગાદી પર હતા અને જેઓ વજર મા ભારી હતો પ્રોગનું લશ્મર અને સામુ લશ્કર જુ લગ્યા લાગ્યુ હજારો મનુષ્યો હણાયા દા જ સાજી ધનાયા ધણા ધા શરીરમા થયા તે વખતે પ્રોગના એમ ધવાથેનો દમોની નીચે પ્રમાણે બો ગે —

રજ્જુદળતે જમનાજ, કથન માટેજશુ કહ્યા
 વેર વીરજ મમ આજ, હે કલ્પ જોધ હમીરમે
 આશાજ શુ જય, મંદેરો દરિને ઇતિ
 રજ્જુ લડીયો જમરાય, વીરત એની વાચલો

મગ્ની નખદે જમાળે પોતાનું કુટુંબ રાખી સાટેજીને લગી યુ નાગીના માદે
 જુજ ગયા તે નખે જુજના કટાના રૂપ સાટેજી નાચવાનમ મગ્ન હતા તને જોયા
 સાટેજીને જસાળના રૂપ રુમાયા પુજા દમાદી બાયા કે

રૂંધીએ કમ્બ ધર પામ માટેજશુ બાતકરી
 એ મુજ્જતે ઇજ્જવાર, કમળ પાધ અજગી કરી
 માટેજ જસો મમય, કથન મુખ એમા ક્રિયા
 જોયા હજવડ જય, પાપ કમુંબા પીયમા

એ સાબગી માટેજીને પ્રિના રી કે મતી વખતે જસાળે તેનું કુટુંબ મને
 જાણ્યું તો હવે સુમે દગન જહો રીવો ઓ દગનદન પાપમાલ કે તોજ પાધી
 બાધુ ન પ દગ માણસની મોજ નહ દગન પા અના રાયમિતને ખમર થતા માગી
 યા મુધી લ ના આમા આપ્યા રજન નર ર આજગ વધી દગનના પાદમાપદેથી મસું
 જો પીના અન પડી માળીને નના ગયા લખ્યો લગાઇ પડી અને બને પદના
 દગે પાના પડી સમાધાન થતું જસાળ પડી

હોકોશ્રી બામણીયાજ સન ૧૬૪૮ વી ૧૬૫૨ ૬ મ ૧૫૧૬ મુધી પ્રાગની
 ગાદીએ રજા તેમો મે લાઇતના દમનને સજોસજા અને દગીરજને ડાગરા આપ્યા એમના
 વમનમા રાત્ર આપાદીમા ના પુ રજુ નાહ્યો થઇ ની તેમને માટે એ પ્રિયે મ્હેન છે કે

આદી બામણીયા, હજવડે છુટી નહી
 કે માદી મથીયા, ન નખો જમાજ મઉત.

તેમને ૧૦ િગ રજા તેમા ની ન કટાવાને જુ । જુદા ગામે આપ્યા અને
 હોકોશ્રી હાધોજી મીન મ ૧૬૫૨ થી ૧૬૮૬ મુધી ગાદીએ રજા એમના વખતમા
 ખામ જાણના જેવ મહ મ કુ નગીતુ તેમને માટે એ પ્રિયે મ્હેન છે કે-

જેમશ મોગી મોડય, આજુજમા મરવા લણી
 બીજ વાચને કોડય આ જેવી એકે નથી

તેના પડી હોકોશ્રી મોડજી મન ૧૬૫૮ થી ૧૬૬૫ મુધી ગાદીએ રજા તેમને
 એ વખત મખુ આ કુ દેવમા ગામ પામ ની નગીને મિનારે ત્યાના દરજા મગ્ની
 ઉગમી દિસાયે મે ખી રજાના ગાડ તેની નચ ધનનો ભા છે મરાટે તે રેમણે ખાદ
 મામ રાના અગળ ધન મદી રીલુ તે માનના મે પ્રિયે મ્હેન છે કે-

ટોડી કાઠે દેવળા, ઉગમજે દરજાર,
 નામ આમા બે ખીજના, ત્યા ધનનો નદી પાર

મોડલ અપુત્ર હોવાથી પોતાના કાકા કેકલડવાગાના પુત્ર પંચાલુજીને સંવન ૧૬૬૫માં દત્તક લીધા. મોડલએ અનેક સ્કંધો કરી સંવન ૧૭૦૦ ઇ. સ. ૧૬૪૪માં દેવગોત્ર પામ્યા.

હાકોરશ્રી પંચાલુજી, સંવન ૧૬૬૫ થી સંવન ૧૭૦૦ સુધી ગાદીએ રહ્યા. તે અલ્પ બુદ્ધિશાળી અને કાલ્પ રાજ્ય હોવાથી તે વખતના જમશ્રી લાખાજી, ગુજરાતના સુબા અને દિલ્હીના બાદશાહ શાહજહાન સુધી તેમની ચારી નામના હતી. તેમ તે વખતના હિંદુસ્થાનના રાજ્યોમાં પણ સારી જાણ પાડી હતી. આ વખતે નવાનગર ઉપર ગુજરાતના સુબાઓ તરફથી આવવાની આપત્તિ એમણે ટાળી હતી. સંવન ૧૬૯૧ માં દિલ્હી બાદશાહે આજમખાન નામના સુબાને ગુજરાત કાઠીઆવાડમાં મોકલ્યો. આ વખતે જુનાગઢમાં મિરજાં દસાનારખાનને સોરઠના જાગીર મળી હતી તેને નવાનગર અને મોળા ઉપર સ્વારી કરી ચરેલી ખંડણી વસુલ કરી હતી. પંચાલુજી સંવન ૧૭૦૦, ઇ. સ. ૧૬૪૪ માં ગુજરી ગયા તે વખતના ચારણે કહેલ છે કે

પંચાલુ કાળો નાગ વિગ્ધર જણીજી ધરે
અમોડીયેથી જણુ લાગી લાખણ જમડા

તે પછી હાકોરશ્રી દસાજી સંવન ૧૭૦૦ થી ૧૭૬૨ સુધી ગાદીએ રહ્યા. તેમના વખતમાં ખોખરી મુલ્કનાનપુરને સીમાડે કાઠીઓ સાથે મોટી લડાઈ થઈ હતી તેથી એ જગ્યા આજે પણ કળાધરને નામે પ્રખ્યાત છે. તેને સાત કુંવર હતા. તેમાં પાટવી કુંવર

હાકોરશ્રી સાંગાજી સં. ૧૭૬૨ માં ગાદીએ આવ્યા. તે વખતે નવાનગરમાં જમ રણુમલજી રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ જ્વેષપુર લાધાન રોડાડની કુંવરીને પરણ્યા હતા તેને કાંઈ સંતાન નહોતી. નવાનગરની ગાદી, રોડા રાણી તથા તેના લાઇ ગોરધનસિંહે પોતાના દિકરા સનાજીને આપવા ખટખટ જગાડી ગુજરાતના સુબા કુતુબુદ્દીન રાણીના પક્ષમાં રહી લડવા નગર પર ચડી આવ્યો. ગેખપાટ આગળ મોટી લડાઈ થઈ તેમાં હાકોરશ્રી સાંગાજી જમજી લડકર લઈ રણુમલજીના પક્ષમાં રહી લડનાં મરાણા. મુસલમાન સુબાએ નવાનગર કાબે કર્યું. સાંગાજીને સંતાન નહોતું તેથી કલાજીના ત્રીજા દિકરા જુણાજીને ગાદી મળી.

હાકોરશ્રી જુણાજી સંવન ૧૭૬૪ થી ૧૭૬૮ સુધી ગાદીએ રહ્યા. તેમના વખતમાં નવાનગરમાં કુતુબુદ્દીન સત્તા ધારી હતો. જમશ્રી રણુમલજી રોડા રાણીની કંચલાથી તેના લાઇ ગોરધનસિંહના કેટી જેવા હતા. ગોરધનસિંહે પોતાનો દિકરો રોડા રાણીને આપી પુત્ર આવ્યાના ખોટા ખજાર ફેલાવી તેવું નામ લાખોજી પાડ્યું. રણુમલજી ગુજરી ગયા ત્યારે ખરા હકદાર માટે તકરાર થઈ છેવટે ગોરધનસિંહ અને જુણાજી એકાંતમાં નિર્ણય કરવા બેઠા ત્યારે તકરાર થતાં જુણાજીએ કઠારવટે ગોરધનસિંહને દાર કર્યો અને જમશ્રીનું તથા પોતાના આપનું વેર લીધું. રોડા રાણી ત્રાસ પામી ઊંઝરાને લઈ અમદાવાદ ગઈ અને જુણાજીને નવાનગરનું નામ કાવમ રાખી તમામીજીને ગાદી અપાવી. આ અરસામાં દિલ્હીમાં ઔરંગઝેબ બાદશાહ ગાદીએ હતો. જુણાજીને ચાર દિકરા હતા. પોતે ગુજરી ગયા પછી

હાકોરશ્રી ખેતોજી ૧૭૬૮ થી ૧૭૭૧ સુધી ગાદીએ રહ્યા. તેમણે ધણું નવું બાંધઝામ કર્યો હતા તેમને ૩ કુંવર હતા ખેતોજી દેવ થયા પડી

હાકોરશ્રી કલાજી બીજા ૧૭૭૧ માં ગાદીએ આવ્યા એમણે કેટલાંક નવા ગામો વસાવ્યા. પ્રજાને ધણી સમજ કરી આપી તેએક વર્ષ પછી ગત્ય બોગવ્યા પહેલાં ડાંગરાના બાધાતોથી મરાયા તેમને સત્તાન ન હોવાથી તેમના ભાઈ

હાકોરશ્રી વાઘજી સંવત ૧૭૭૧ થી ૧૮૧૬ સુધી ગાદીએ રહ્યા તેમના અમલમાં એક વખતે જોધપુરના મહારાજા અને અમદાવાદના મુખ્યા અજીતસિંહ દ્વારકાની જત્રાએ નીકળેલ ધ્રોળને પાદર સુકામ કરેલ તેમા તેના માણસાએ મામમાં રજા કરવાથી વાઘજીએ તે પર આક્રમણ કર્યું અને અજીતસિંહને હરાવ્યા અજીતસિંહ દ્વારકાની જત્રા માડી વાળી લાથીજ પાછા ફર્યા લારથી કહેવન ચાલી છે કે અઢેથ દ્વારકા આ વખતે ગોડનમા હા હાલોજી ગત્ય કરતા હતા પોતાના લગ્ન સાથે મીનાણુના ખારામાંથી પસાર થયા તે વખતે વાઘજી ઠાંગ પોતાના માણસો સાથે મિકારે નિકળેલ સામા લશ્કરના નગરા વાગતા જોધપડકાર થયા છતા નગરાવાગતા બધ ન થયા એટલે મારા મારી ઉપર આની જવાબી તૈયારી કરી તે વખતે હાવાજી સાથે હોથીજી પણ હતા એ દાણે એક ભાટે મોરડો માઈ સમાધાન કરાવ્યું હતું

હાલ હોથીને વારધ, મદ તરી ગેંડળ લણો.

સૂતા માપ મ જગાડય જેરી ધારો વાઘડો.

હાકોર વાઘજીએ ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય બોગવ્યુ તેમણે બધો વખત લગાઇમાજ ગાળેલ હો તેને સાન કુંવર હતા તેઓને જુદા જુદા ગામો ગરાસમાં દીધા તે પડી

હાકોરશ્રી જેસિગજી હાકે દાદાભાઈ ગાદીએ આવ્યા સવન ૧૮૧૬ થી ૧૮૧૯ સુધી રાજ્ય બોગવ્યુ તેમણે અણખાવને લીધે બીમજી પામેથી ખીરસરા લઈ લીધું હતું પણ સમાધાન થતા પાછુ આપેવ અને જુજોજી, મેરામજી અને લાખાજી ત્રણ કુંવર હતા જેસગજી પડી

હાકોરશ્રી જુજોજી તે સવન ૧૮૧૯ થી ૧૮૨૭ સુધી ગાદીએ રહ્યા. તેમણે નવાનગરમા ઉત્પત્ત ચણેલ ૫૩ સમાવ્યુ હતું અને તમાચીજીના કુંવર લાખાજીને ગાદી અપાવી હતી તેને ૫ દિકરા હતા તેમા મોટા કુંવર

હાકોરશ્રી નાચાજીને ગાદી મળી સંવત ૧૮૨૭ થી ૧૮૩૯ એમના વખતમાં મેર ખવાસ અને જમથીવચ્ચે વેમનચ ઉત્પત્ત થવાથી સમાધાન કરાવ્યુ હતું તેમને બે કુંવર હતા તેમા

હાકોરશ્રી મોજી સવન ૧૮૩૯ થી ૧૮૬૦ સુધી ગાદીએ રહ્યા આ વખતે જામનગરમા જ્યોજી જમ મેર ખવાસના નગર રૂદી જેવા હતા તેથી નગર સામે બધા જોડાએ મળી લગાઈ કરી હતી મોજીને એકજ કુંવર હતા. તે

હાકોરશ્રી જૂપતસિંહજી સં ૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦ સુધી ગાદીએ રહ્યા આ વખતે પેશવા

નથા અમે ૧ સરખારુ પાં ૧૫ વધુ જુલુ ૧૫ થી ને ખસાન લખિયમા પોતાની સતા
આતુ ની રૂંદે એમ માની નેતી ૫ અમ ૧૫ અને ૫ ગભા પગપુ નગીરમા મારી
વીધા તે અરમામા નસાનગર પર ૨૨ થી ફનેમદમ મારી ના આપ્યા રેપા ધા ૫ તેને
નુપનસિદ્ધ ૧ મે ૦૦ આ ૧૧ હતી પબુ મેં ખવાગને પગા ૧૧ નથા ની તે બાબતમા એક
ચાપુ મો ૧૦ ૬ ૬

ગોવા ગોઠ ૧ દેલ્લે નનપત કુક નમ્યા

ભૂપત છાંડે બેઠ્ય, મોટા આનગ મન્યા

હા ભૂપનસિદ્ધ એ ધમી ખપપ અને નસાઈ મી મ પ૦ ૫ ગલુ ૧૦ પામેથી તીડ
તેમા કેપટન મનાઈ ૧ નાકે અને મે ગા ૧૪ કે પ્રાગો મે ૦ મી ૧૧ (૬ મ ૧૮૧૨)
મીંગા ઘણા પ્રમે ભૂપનસિદ્ધે મ્યા અને ગમનગર માથે ભાઈઆરે રથાપો
મન ૧૮૦૦મા ક્રિસમનાર્થી થયા પડી

હામેન્થી જયસિદ્ધ ગાદીએ આવ્યા મન ૧૮૦૦ થી ૧૮૪૦ મ ૧૮૩૪ના
દુમગમા રેપ પગેશના ૧૧ગે માનુમાને આગરે આપો દતો તેમજે પ્રાગને ફને મે
અને સુ ૨ ફરવાર ૧૯૦૦ ખીજા પલ અને બાબતમે આ કરેના જે તેમજે મન
૧૮૪૪મા દીવાની ફે ૧૬ારી આ નતો મ્યા ૧૧ હતી ધપી જત્રાએ મી ૧૧ મેગાવડાએ
મા ભાગ તીમે દતો તેમજે મે કુનરીઓ દતો તેમા મોગ મુ માને સામનેર રા
અનેસિદ્ધ વેરે અો નાના નાજરા ૧ માને પાનીનાણના દકાગથી સુગસિદ્ધ વેરે મોગા ધી
૫ પાવ્યા દતો પાની કુવર હરિસિદ્ધ ને પાનીનાણ નાગ અને ફરેડના કુવરીઓ માથે
પરજાવ્યા દતો અને ૧૮૭૭ થી તેમજે ૮ તોપનુ માન અપાય છે થી ત્યસિદ્ધનો મ
મથન ૧૮૮૧ ના મનકે શુ ૩ મામનાર તા ૩૫ અમોગર ૧૮૨૫ ને રોજ થતા દતો
તે મન ૧૮૦ ના નેત્ર વગેરે રોજ ગાદીએ મેલા ૧૧ અને સવન ૧૮૪૩મા દેવ થયા પડી

હાકોઝ માહેમથી હુર્નસિદ્ધ ગાદીએ મે ૧ સવન ૧૮૪૩ થી સવન ૧૮૦૧
તેઓ મવન ૧૮૪ ના મર્નકે શુદી ૮ ચુત્વાર તા ૪ નવેબર ૧૮૮૬ના રો ૧ ગાદીએ બે
સારે નનાનગરથી જમથી નિભાજ તેમ મીંગા ધપા રા નઓ આવ્યા દતો સવન ૧૮૫૬ના દુમ
ગમા તેઓ ૧ પ્રમને બ આશ્રો આપ્યા દતો આ અગસામા જમ નિભાજ ગાદી નારત કોને
નીમવો એની લા ગ્યમા પડ્યા દતો છેવે સરોદક વાગા જનમસિદ્ધના દિમરા જવણુસગના
કુવર થીરજીનસિદ્ધો દતક તરકિ પસદ મ્યા જમથી નિભા મ ૧૮૫૧ના ચેત્ર શુદ
૪ રીવારે દેવ થયા તે નખત દકાર સાદેગથી હરિસિદ્ધ ત્વા ગયા દતો આ અરસામા
પોનીગીમ એજટ મી મનલ મોગ દતો આ દકાર સાહેમે નિશાગ રાખમહેન મેગી
હાલ ધર્મશાળા મુસાફરી બગતો સરોર દવા ખાનાના બચસ વચેરે બનાવ્યા દતો
તેઓ સવન ૧૮૪૫ મા પિનાતુ ગયા આદ કરવા સકુટબ પરિવાર ગયા દતો સારે દિ ના
ખીજા અનેક નિયમ્યાનેમા ફર્યા દતો જમસાહેબથી રપુતસિદ્ધના રાખાલિનેક વખતે
તેઓ જમનગર ગયા દતો તેઓ ૨૮ વર્ રાજ્ય ગદી ભોગવી સવન ૧૮૭૧ ના આનજુ
શુદ ૧ શુક્રવાર તા ૩૧ જુનાઈ ૧૮૧૪ રોજ દેવ લોખામ્યા તેઓને મે ૩૪ દતો તેમા મોગ

પાટી કુંવર શ્રી દોષતસિંહજીનો જન્મ સવત ૧૯૨૧ના શ્રાવણ વદ ૪ મોમવાગના રોજ થયો છે.

હાકોર સાહેબશ્રી દોષતાંગહજી મુખ્ય સરકારના પ્રતિનિધ એજન્ટ ટુ મા ગવર્નર એજન્ટ સાહેબની ગ્લુઆને અને કામીઆવાગના નાટા મોટા મહાન નયો સમક્ષ ૧૯૭૧, સને ૧૯૧૪ના એપ્રિલમા ગાદીએ બેઠા તેમની પર ૧૯૧૮ની સાલમા કુનાગશ્રી દીપસિંહજી । મરણી મોટા આઘાત પહોંચે હતો યુ દીપસિંહજીને મે દિકરા, તેમના યુવરાજશ્રી જોરાવરસિંહજીને, જન્મ સવત ૧૯૬૧ના વૈશાખ વદ ૪ શનિવાર થયો છે અને કુમારશ્રી ચંદ્રસિંહજીનો જન્મ સવત ૧૯૬૯મા થયો છે હાકોર સાહેબશ્રી ગેલતસિંહજી સાદા સરલ, મિનનઆર અને નિર્ભીઆની પુરુષ છે યુવરાજશ્રી જોરાવર સિંહજીનું સગપણ છેાગાઉદેપુ ના મહા ભાગી કુતેસિંહજીના ડુરરી સાથે કરેલ છે

ત્રીગ નાન્યર્ન ઉતારે તથા પશ્ચિમે નનાનગરના રાજ્ય પૂર્વે મોરબી વામનેગ, ગાજકોની સરદાર અને દક્ષિણે મેડા નનાનગર તથા ખીરસરાની સરદાર છે રાજ્યને વાર્ષિક ઉપજ પાચથી છ લાખ રૂપિયા નક્કર છે

વીરપુર શાખા.

વીરપુર તા.નામા ૬૭ ચોરસ માઈલ જમીન ૧૩ ગામ અને આશરે ૭૦૦૦ માણસની વસ્તી છે વાર્ષિક ઉપજ આગળ ૫૫-૪૦ લાખની ગણતરી હાલમા ફેદ લાખ રૂપિયા મોરબી છે તેમા અગ્રેજ સરારને જમાનધીના અને જુનાગઢના નવામ સાહેબને જોરતામીના મળી ૪૧૧૪ રૂપિયા આપે છે

નનાનગર માં જોરજનુ ૧૪૫ તથા પાટર રાનગ જમ ૧૩૧ નિ સ ૧૬૧૮ મા નિમેજી ગાદીએ બેઠા તેમણે માત વર્ષ ગળ્ય ક્યું તેને ચાર કુલ દત્તા, તેમા ખીજા કુંવર હાકોર ૧૧ ભાગજીના વડમા નીગપુરની શાખા આવી આવે છે હાકોરશ્રી ભાણુજીને નનાનગર તન્કથી ડાંગા નગે ગામ ગરાસમા મળ્યા હતા, પણ તેમના દિકરા હાકોર ભારોજીએ તે ગામ ડોડી દીધા, અને પોતે ખરેડી જઈ રહ્યા તે વખતે ખરેડી મુમનમાન થાપુદારના તા.નામા હતુ અને તેના મૂળ જમીનદાર કામીએ દત્તા ભારોજી ખમર ન થતા ગયા, તેમ કામીએને માટી તેમની જમીન ૧૧ માનેકુ થયા એમ કરતા ખરેડી તથા ખીજા ૩૫ ગામ ભારોજીએ પોતાના તા.નામા થયા તે પછી ભારોજીના હરધોગજ, તેના સાહેબજી, અને તેના મોકોજી થયા તેમણે જમનગરને મદદ કરતા હાકોરના માગીયા ઉપર ચડાઈ કરેન માગીયુ લુટયુ નજર રાજ્યનું કલ્લ અદા થયું મોકોજી ડાબા અને ચતુર દત્તા તેથી નનાનગર જેવા મોગ રાજનો પણ તેમની સલાહ તેના જમનગર સાથે બદ્ધ મારો સબંધ ગ્રહા હતો તેમના વખતમા કુલ ચોગની ગામ કાડી વિજેરની પામેથી હતી તારે થયા દત્તા મોકોજીના મુજુજી અને તેના જેવીજી થયા જે જોગ જમ કહેતાના એમણે જમનગરને બ મદદ મગી હતી એમન તા.નામા જમનગરનું મધુ લરકર હતુ, તેથી જમનગરને સખ્યાનધ નવા મામેનો અને જમીનેનો વધાગે વરી આપ્યો હતો.

મેર ખવાસ જેડીછની સલાહ પ્રમાણે કામ કરતા. તેમજ પોરબંદર સુધી નવાનગરની મરદદ વધારી દીધી હતી. નજરને ઘણી મદદ કરી સત્તા અને રાજ્ય વધારી દીધું. તે પછી તેમના કુંવર બાવાજી ઉર્ફે મોકાજી ખીમ ગાદીએ આવ્યા. તેમજ પોતાની ગાદી વીરપુરમાં રાખી. દાકિર મોકાજીના દા. સુરાજી પહેલા. જેમના વખતમાં બયંદર દુકાળ પડનાથી કેટલાક ભાવાતો સ્વસ્થાન જામનગર, ગોંડલ અને એજન્સી તાજામાં આવી રહ્યા. અને માત્ર તેર ગામ બાકી રહ્યાં, જે દ્વાલ તેમના તાજામાં છે. દા. સુરાજીના દા. મુળજી, તેના દાકિર સાહેબજી સુલતાનજી અને તેના દાકિર સાહેબજી સુરાજી ખીમ ઉર્ફે સરસિદહ થયા. તેઓ કાઠીઆવાડમાં સર્વરીઆનાં એક ગણાતા. તેમની દગાલીમાં તેમજે ધણાં ધણાં શીર્ષ બરેલાં કામે કરેલ છે. તેમને ગાયોના પાલન કરવાનો અને ઉત્તમ ધોડાની પેદાશ વધારવાનો પ્રાપ્ત હતો. વિકાન જાલિજોની મેચ કરના. સ્વામીશી દયાનંદજીના સિદ્ધાંતોને અનુસરી વેદધર્મનો પ્રચાર કરવાનો અને હિંદુઓની એકના વધારવાનો તેઓ યત્ન કરના. તેઓએ સંખ્યાબંધ સિદ્ધ, દિપદા અને મુવરોનો શિકાર સાથે ઉભા પીને કે ધોડા પર ચડીને કરેલ છે. એમની નિશાનબાજી, તિમ્મત, મદાઈ અને શુદ્ધ લાત્ર ગુણોથી મોટા યુરોપીઓ પણ દેશ પામતા. આ રાજ્યની રાજમાતાઓ, પવિત્રતા, ધાર્મિક ભાવના, મરવીના અને સતીત્વના ગુણોથી વિભૂષિત છે; તેમજ આ રાજ્યની કુંવરીઓએ મોટાં સમર્થ રાજ્યોમાં જઈ વીરપુરના નામને ઉજવણ કરી છાત્રી વધારી છે, તથા સિદ્ધ બ્રાહ્મદિના મિકર મદને સરભાવે તેવી રીતે કરીને 'વીરપુરની વીર મમણી' એ નામથી પિતાના રાજ્યનું ગૌરવ વધાર્યું છે. પી સુરાજીના દેલાસવાસ પછી દાકિર સાહેબજી હમીરસિદહ સંવત ૧૯૭૪માં ગાદીએ બેઠા. તેઓએ પણ પોતાની કુળ પરંપરા જાળવી રાખી છે. તેઓ ઉચ્ચ કે વણી પામેલા ક્ષાત્રગુણથી પ્રકાશના રાજા છે. દાસમાં તેમની ઉંમર ૫૨ વર્ષની છે. તેઓમાંએ રાજ્યને કરજ મુક્ત કરી ધણેજ આબાદ કરેલ છે. તેમને દીવીપસિંહજી નામના મુવરાજ કુમાર છે. જેઓ આરી કાવણી પછી બધો રાજ્યકારભાર ચલાવે છે. તેમને સાંપળ નરેન્દ્રસિંહજી નામના રીલાન કુંવર છે. મુખ્ય કારભારી તરીકે તેમના ખીમ કુમારજી મદિપતસિંહજી કામ ચલાવે છે. વીરપુરનું રાજ્યકુટુંબ ધણું બહોળું અને દૈરક રીતે મુખી છે. આ રાજ્ય નાનું છતાં મોટાં મોટાં રાજ્યો સાથે સંબંધથી જોડાયેલ પોતાના પૂર્વજોનું ગૌરવ વધારી રહ્યું છે.

૫ ઠાકોરશ્રી વિભોજી.

(રાવળ જામથી પાંચમા. પિ. સં. ૧૬૪૮માં જન્મ; પિ. સં. ૧૬૬૩થી ૧૬૯૬ ગાદીએ.)

અમજીને બે દીકરા હતા એમ ઉપર જણાવ્યું છે. અમજીને બે સ્ત્રીઓ હતી; ઝાકી રાણીના લાગેજી હતા, અને વાઘેલીના કુંવર વિભોજી. વિભોજીને કળાવડ પરગણાનાં ૧૨ ગામ મળ્યાં. સંવત ૧૬૬૩ની સાલમાં ૧૫ વર્ષની ઉંમરે વિભોજી પોતાની મા સાથે કાળાવડ ગયેલા ગયા.

કાળાવડ પરગણું વગી દિનાનું, ઉપજ ઓછી, ખર્ચ વધુ ન થાય તેવું હતું. તેથી વિભોજી હમેશા અસંતુષ્ટ રહેતા. બે વર્ષે સાં રવા પછી સંવત ૧૬૬૫માં પોતાની

માને લઈ પોતાના મામા વાવેવાને ત્યા સંધાર આવ્યા તે વખતે વાવેવાના તાબામા ૭૦૦ સાતમે નામ હતા વાવેવાયે પોતાની બેન અને જમનુ ફરજદ જાણી લાણુજને બહુ માન સાથે ગણ્યા અને ચીલડા ગામ ખાતે આધુ તિલાછ પોતાની મા-સાથે ચીલડા ગામે રહેતા ગયા ત્યા પોતાને રહેતા માટે ૮ ઓરડા બાધ્યા તે હજી મુધી છે ચીલડે રહી કાળા ૧૩ અને ચીલડાની ઉપજાથી પોતાનું ખર્ચ ચલાવતા

ચીલડે રહ્યા પછી તિલાછને ૨૦ વર્ષની ઉંમરે રાજ્ય વધારવાનો ધરાદો થયો જેથી પોતે બરડર અને માણુમે વધારવા લાગ્યા સરધારમા વાવેવા કમનગે ગાફલ અને એશઆરામમા પડી ગયા હતા એક દિવસ વાધેવાના છોકરા તિલાછના મામાના દિકરા સાથે તિલા-છને બોલવાય થઈ તેમા તે બોલ્યો કે “અમે કાણુ છીએ તુ જાણુ છ” સાતમે પાંદરના ધણી રાજ વાધેવાના દિકરા સામે બોલના પહેલા વિચાર કર હજી તો અમારો દીવેયો હુકડો ખાઈ નહાઈ તારા આપના-જમના દીવેવ ગરાસથી તો નાહ પેટય નથી ભરાઈું હજીતો પચી પચા ગામ નથી નીકર તો જાણુ મોટા બાદશા જેવો રોડ કરત” આના આશયના વેણુ કીધા તેથી રસાલિમાની મદ અને કોઈનો તુકારો ન ખમતારા તિલાછને નખથી શીખ સુધી સળગારી દીધો અને તે કોઈનો માર્થે શું અનર્થકારક વિચાર ધટે કે તેનો વિચાર નથયો એ વેણુ મનમા રાખી થોડાદો દાહ પડવા દઈ સવત ૧૬૭૧ની સાવ-મા પોતાના મામાને ત્યા મોસાળ પાચ દિવસ રહેવા આવવાનું કહેણુ મોકલ્યું તે વખતે કેટલાક માણુમે સાથે હતા રાતની વખતે મામા ઉપર આક્રમણ કર્યું તે વખતે પરમ્પર ધિગાણુ થઈું અને વાધેવાના કેટલાક માણુમે મરાણુ અને કેટલાકને સરધારમાથી કાઢી મુક્યા અને પોતે સરધાર કબજે ન્યું આ લડાઈમા તિલાછયે પોતાના મામાને કે બીજા સમતા સગામાથી કોઈને મારે નથી માત્ર સરધાર છોડી ચાલ્યા જનાની ફરજ પાડી સરધાર હાથ ધર્યા પછી તિલાછને માણુમેની ભરતી કનવા માડી હતી તે પછી જ માસ સુધી વાધેવા રખડ્યા રજળ્યા અને બીજા ગજની મદદ મારી પણ તે તિલાછ પામે ફાવ્યા નહી અને સરધારમા આની ન શક્યા એટલે લાતાર થઈ અમદાવાદ બાદશાહી હકિમ પામે ગયા ત્યાથી મોગેવાની ફોજ લઈ આવ્યા તેણે સવત ૧૬૭૨મા સંધાર તિલા-છ પામેથી ખુશથી લઈ બાદશાહી ચાલુ બેસાઈું પણ વાધેવાના હાથમા નઆધુ, કાગળ વાવેવા છુટકાટથી પ્રજામા ધિક્કારને પાત થઈ ગયા હતા તેથી વાધેવાને મદદનીશ કોઈ નિકળ્યો નહી મુગયાઈ સુના શાહનંદા શાહજાદાના ચાણુદાગના દામ નીચે સંધારમા રહેવું તિલાછને રમ્યુ નહી થોડા વખત પછી પોતે ૧૦૦ મો થોડેસારે તથા રાણુ મંથી અને મુગ લાગો ચારણુ હતા તેને અને તિલાસપાત્ર માણુમાને સાથે લઈ દીલી ગયા, બાદશાહ જહાંગીર તથા તેની દુરમ પોતાનો અનિષ્ટજસુરન શાહનંદા મુગરી મેયેયો તેની ચમ ગીતીમા ગહેતા હતા કોઈને મળતા નથી તેથી બાદશાહની મુવાકાત થતા મુધી તિલાછ દીલીમા મકાન લઈ રહેવાના નિર્ણય પર આવ્યા આ વખતે તિલાછની ઉંમર ૨૬ ૨૭ વર્ષની હતી અને પોતે બહુ ષાગી હતા દીલીમા એક મંડીનો થયો પણ બાદશાહની મુવાકાત થઈ નહી. એક દિવસ થોડે ચડી જમના નીને કીનારે ફરત નિવ્યા

બાદશાહની ગમગીન દુરમના મહેલની બારી અને ગોખ જમનાં નદીના કાંઠા તરફ પડતાં હતાં તે ગોખમાં પોતાના વડાગા શાહજાદાને સંભારતી શોકમાં વિદ્વજ બનેલી દુરમ બેઠી હતી. વિલાછ પોતાનો ઘોડો ખેલવતા જમનાને કાંઠે ફરતા ફરતા ગોખ સામેજ ઉભા રહી પોતાના ઘેડાને પાણી પાંચું. દુરમ અચરજ પામી કે મારા શાહજાદાને મળનાજ - ચેતેરાવાગો ખુબસુરત પુર્યાં આ ઢાણ છે. દુરમ ને થયું કે આ માણસ મારી પાસે રહે તો તેનું મોડું જોષ હું મારા શાહજાદાનું કુખ ભુલી જાઉં એ સંદેશો બાદશાહને કરાવ્યો તુરંતજ માણસો દોડ્યા અને જમનાકિનારે થી વિલાછને બાદશાહ હજુર ઉભા કર્યા. વિલાછને પોતાની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. બાદશાહે ફરમાવ્યું કે હાલ થોડા દિવસ તમે દુરમની ખજાનમાં રહો પછી તમારે માટે નિચાર કરશું. વિલાછને આવતી હાલથી નોકરીમાં હાજર થવા હકુલ કરી ઉતારે ગયો ત્યાં મુગુ અને રાણુને બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી.

બધા સાથે મળી વિચાર્યું કે જોરન પામે અને તેમાં બાદશાહની ખુબસુરત દુરમ પામે રહેવું એ મોટા જોખમની વાત છે. પણ તેમ ક્યાં વિના રાજ્ય પાણું મળી શકશે નહીં. પછી વિલાછને કહ્યું કે તમે સાફ દાનનથી નોકરી કરજો આખો દિવસ રહેવું અને રાત્રે ઉતારે આપ્યા આવવું અને લોહાનો વજ્રકચોટો પહેર્યા પછી દુરમખાનામાં જવું. એમ વિચાર કરી દાંહીમાંથી વજ્રકચોટો લેવાથી લઇ વિલાછને પહેરાવી તાણું દઇ નેની ચાવી મુગુ અને રાણુ પાસે રાખી વિલાછ બીજો દિવસે બાદશાહ પાસે ગયા બાદશાહે દુરમની ખજાનમાં મોકલ્યા તે ખુશ થઇ અને તેના પર ફરજંદ તરફી ખાર કરવા લાગી. વિલાછ બાદશાહ તથા દુરમના કૃપાપાત્ર થયા. ચોટીદાર નાંજર સોક પણ તેના તાબામાં આવ્યા, એમ ૩ માસ વિલા નાંજર લોક છર્પાં કરવા લાગ્યા. એક દિવસ નાંજરમાંથી એક જલ્દે બાદશાહ પાસે આવી અરજ કરી કે બેઅદબી માફ કરશો પણ કલ્પા વિના નથી ચાલવું કે વિલાછ દુરમ સાથે બદદાનવા વરતે છે. આ વાત સાંભળી બાદશાહને ભયંકર ગુસ્સો આવ્યો. તુરંતજ વિલાછને ગરદન મારવાનો હુકમ કર્યો. શહેર બહાર હુકમઅમલમાં મેલવા સીપાઇઓ લઇ ગયા. ચોટીવાલા પામે વિલાછએ પેશાખ કરવા રજા માગી અને વજ્રકચોટાની કુચીની માગણી કરી આ વાત ચોટીવાળાએ બાદશાહને કહી તેણે વિલાછને પોતાની સામે રજુ કરવા હુકમ કર્યો. જુલે ત્યાં વજ્રકચોટો પહેરેલ. તે તાણું ખેલવા માટે બાદશાહે નોખખાનાની અને બીજી મેંકડો કુચીઓ લગાડી - પણ તાણું ઉઘડ્યું નહીં તે વખતે વિલાછ બોલ્યા કે મારી જનાનાની જોખમ ભરેલી નોકરી હોવાથી પહેલેથીજ હું વજ્રકચોટો પહેરું છું અને તેની કુચી મારા સોબની મુગુ લાંગા પામે માટે ઉતારે છે. તુરંત મુગુને નોકરો તેણે આવી તાણું ખેલ્યું. આ બનાવ તરફે જોઇ બાદશાહની રાંઠા મઠી ગઇ. જુડા મુગલીઓએ તેજ વખતે મર્દન મારી નાખ્યો. વિલાછ ઉપર ખુશ થઇ જોષે ને માગવા હુકમ કર્યો વિલાછએ પોતાનો ચડાસ પાછો માગ્યો. તુરંત સરદારથી બાદશાહી ચાલું હિસતી લેવા અને વિલાછને સોંપી. દેવા ફરમાન લખી આપ્યું અને પોશાક આંખી વિદાય કર્યા.

સં. ૧૬૭૩માં વિભાજિ દિલ્હીથી સરધાર આના ખાદશાહી ચાલ્યાં ઉઠ્યાં દિવસે દિવસે વાઘેલા લોકો લડી લડીને કમળેર થયા અને વિભાજિ બગવાન ચલા ગયા ઉવટે વાઘેલાના હાથમાં ગામ દહાં તે પણ વિભાજિયે રહેવા દીધાં નહી. માત્ર જે દિયતિમાં પ્રથમ વિભાજિ દત્ત નેટલાં ગાર માદ ગામમાં વાઘેલા નજાર કરના દાગે કરી મામા અને તેના દિકરાગંતી એ છવાઇ પણ છ થઇ ગઇ

વિભાજિ પામે વિશ્વાસગંત રાજી સધી હતો તેનું નામ રાખવા રાજકોટ વસાવી તેને ખાન આપ્યું પણ તે નિર્વેશ જતાં રાજકોટ પહું સરધારમા બન્યું.

વિભાજિને જન્મ સપત ૧૬૪૮ માં કર્યો. સ ૧૬૬૩ માં કાળાવડ આખા, સં. ૧૬૬૫માં ચીલડે આવ્યા. સ ૧૬૭૧-૭૨ માં સરધાર લીધું. સં ૧૬૭૩ માં ખાદશાહના પરવાનાથી સરધારની ગાદી પોતાને તામે કરી અને સં ૧૬૬૬ માં ૪૮ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયા.

૬ બહેનશ્રી મેરામણજી.

(રાવળ જામથી હજા. વિ. સ. ૧૬૭૧ માં જન્મ વિ. સં ૧૬૬૬ માં ગાદીએ આવ્યા અને વિ. સં. ૧૭૧૪ માં ગુજરી ગયા)

વિભાજિને મહેરામણજી નામે એક પુત્ર હતા વિભાજિ ગુજરી જતાં ૨૫ વર્ષની ઉમરે તેઓ ગાદીએ આવ્યા. ૧૮ વર્ષ રાજ્ય ભોગરી ૪૪ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયા. તેમનાં રાજ્ય અમલમાં તેમણે અનેક કામ કર્યાં હતાં. સં. ૧૬૯૭ માં કાકી લોહા ધોળકા ધંધુકા હુદી પ્રગ્નને પીડતા હતા તેને ઝેર કંવા સુખો આજમખા આવેલ તેને મહેરામણજીએ સારી મદદ કરી પ્રગ્નને રાહત આપી તેના બદલામાં કેટલાંક ગામ ઇનામમાં મળેલ ગોરણનાં મુડાસમાંથી કુંભાજી અને બીજી રાણી વાઘેલીથી સાહેબજી થયા કુંભાજી શરૂરીર હતા અને કાકીઆવાડમાં ભડ મજાના. તેણે ધણાં કામો કર્યાં હતાં. સાહેબજીની આ નાનપણમાં જ ગુજરી ગયેલાં અને કુંભાજી તરફથી બપ રહેતાં તેથી તે ઘણે ભાગે નગર અથવા પોતાને મોસાળ રહેતા અને પોતા મોટા છતાં કુંભાજીની શરૂરીરતા અને સત્તાને લઇ પોતા ગાદી નહી મેળવી શકે એવી બીનિ હતી. કુંભાજીને કરોડો સ્વભાવ અને શુભીરતાને લીધે મહેરામણજી પણ તેનાથી કુશળતા, તેથી સૌ કોઇ તેને મોટા કુંભાજી કહી બોલાવતા. મહેરામણજી ૪૩ વર્ષની ઉમરે સં. ૧૭૧૪ માં ગુજરી ગયા. તે માંદા પણ ત્યારે સાહેબજીને તેના મામા સાથે સરધાર બોલાવ્યા અને ખાનગી રીતે સત્વના કરીને સ્મશાને નહિ જવાની અને કુંભાજીથી ચેનવાની ભલામણ કરી. મહેરામણજી ગુજરી ગયા એટલે સાહેબજીએ પોતા માંદા હોવાને ટોંગ કરી સ્મશાને ગયા નહિ અને કુંભાજી સ્મશાનેથી પાછા ફર્યા ત્યારે તેણે દરવાજા બંધ દીધા. તે કોથે બરાઈ પોતાના વિશ્વાસપાત્ર માણસ સાથે જુનાગઢ ગયા.

સાહેબજીને બીક લાગી કે જુનાગઢની કુમક લઈ કુંભાજી સડી રાજ્ય આગળ લેમે તેથી મહેરામણજીનું કારજ ઉકલે નગર મદદ માગવા ગયા. નગરે કાળાવડ પરગણું પાણું આપવાની શરતે મદદ આપવા કહ્યું. માંડી દઈ નગર કરે તેની કષ્ટલન આપી, તેથી નગરે જુનાગઢથી કુંભાજી તોડી વહી ચલાવી છેડે સરધાર રાજ્યનાં બધાં ગામોની મજબી વહેંચણી કરી સરદારી ધારને દક્ષીણ તરફનો ભાગ કુંભાજીને અને ઉત્તરનો સાહેબજીને આપે. આ વહેંચણી સં. ૧૭૧૪ માં થઈ તે પછી સાહેબજી સરધાર રવા અને મોટા કુંભાજી અરડોઈ આવ્યા. આ અરડોઈના મૂળ ગરાસીયા વડક કાકી દત્તા તે પછી ઉદક કાકી ધોજ અને તેના વંશજો આજે પણ કાંઈ જમીનનો ભોગવરો કરે છે.

સાહેબજીને રાજ્ય રૂતા મળ્યા પછી તેમણે નજાગા પાતળા ગરાસીયાઓને હાંકી કાઢી નવાં ગામ હાથ કરવા માંડ્યા અને પોતાનું રાજ્ય વધાર્યું.

રાજકોટની શાખા.

સાહેબજીથી રાજકોટની શાખા જુદી પડી. સાહેબજીનો જન્મ સંવત ૧૬૮૬ માં થયો હતો તે પછી ૨૫ વર્ષે એટલે સંવત ૧૭૧૪ માં રાજ્યના બે ભાગ કરી સરધારની ગાદીએ બેઠા અને સંવત ૧૭૩૬ માં પરસોઠવાસી થયા.

સાહેબજી તથા કુંભાજી જુદા પડ્યા પછી સાહેબજીને નજાગા પોલા ભેષ અમદાવાદનો મુખો મોસમભેગ આવ્યો અને સરધાર લઈ લીધું. સાહેબજી સાંધી નીકળી રાજકોટ ગયા મોસમભેગ અમદાવાદ ગયા પછી સાહેબજીએ પોણું સરધાર લીધું. પણ તે પછી બીજા અમદાવાદ બાકરખાન આવ્યો તેણે સરધાર લીધું પણ તેને ઠાર કરી પાણું કબજે કર્યું. તે પછી શાખા આવરે સરધાર લીધું. તે બગવાન હતો તેથી સાંગાણી તેજમલજીની મદદ લઈ શાખા આવરને મારી નાખ્યો અને કબજે કર્યું. સારથી કોટડા-સાંગાણીનો સરધારમાં અર્ધ ભાગ છે.

હા. સાહેબજીને એક પુત્ર બામણીયાજી હતા તેને બાદશાહ તરફથી રાજ પદવી મળી. તે કાળીબટમાં રહેતા. ગીયાણા સાથેની લડાઈમાં પોતે મરાયા હતા.

હા. બામણીયાજીને એક પુત્ર મેરામણજી હતા તેણે પ્રવીણસાગર નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે.

આ મહેરામણજીના સંબંધમાં એક દંતકથા કહેવાય છે કે “તેઓ પૂર્વજન્મે શિવના ગણ હતા અને શાપથી પોતે અને પોતાની સ્ત્રી બૂલોકમાં અવતર્યા હતા. એક વખત તેઓ શિકારે નીકળ્યા તેમાં લીંબડીની હદમાં જઈ પહોંચ્યા ત્યાં લીંબડી દરબાર વગડામાં મળ્યા એટલે ગામમાં તેડી ગયા ત્યાં જમી રવાના થયા ત્યાં ઝરણે કુંવરી બેઠેલાં બન્નેએ એક બીજાને જોયાં અને પૂર્વજન્મની સ્મૃતિ ચતાં બન્નેએ અંતઃકરણમાં નિશ્ચય કર્યો કે હવેથી જોડાણું પણ કુંવરીનો બીજા રાજ્યમાં સંબંધ કરેલો એટલે હવે થઈ શકે એમ નહોતું તેથી કુંવરીને છોડી આખી કુંવરી રહેવા નિશ્ચય કરી સંબંધ રદ કરાવ્યો. છાટ ચારણો સાથે એક બીજા

કવિતા લેખી પરસ્પર અંતઃકાંચુની પ્રેમોર્મિએ કલ્પતાં. મેરામણુને લાચારીયે બીજી રાણી કરવી પડેલી અને તેનાં સંતાનો પણ થયેલ પંતુ તેનું મન તો લીંઝડીની કુંવરીમાંજ પડેલાયેલું હતું. આ વિગત દસમાં એક બીજાને કવિતારૂપે પણ વ્યવહાર થયેલ તે ધણોખરો ગ્રંથીયુગારમાં આવેલ છે જેને લીંઝડીની કુંવરી અને મહેરામણુ પાત્રો નિકળેલ ત્યાં અનેને બેઠો થયો તેપછી જ નેનું થોડા વખતન અંતરે અસુ થયું અને શિવ-લોકમાં ગયાં." આ દત્તકથા કવિયો અને ચા.લો. રસ ઉપગમે તેવી દબે દહે છે

હા. મેરામણુને સાત દિકરા હતા તેમાં બાભાજને ગાદી મળી. ફટાયા ૧ નમાં દાદાજને કાદારીયાના ૬ ગામ, મોડાજને ગરીદડનાં ૬ ગામ, કલાજને સાપરનાં ૬ ગામ, હરમણને પાળનાં ૬ ગામ, તથા જેદીજ તથા ફલજ બે ભાઇ વચ્ચે મોધીદાનાં ૨ ગામ આપ્યાં હતા.

હા. બાભાજાજને ચાર દિકરા, તેમાં બાવાજાજ ગાદીએ બેઠા તેમણે રાજકોટને દિવે સંવત ૧૮૧૬ માં ખાંધો. તે પહેલાં છુટું ગામ હતું. ફટાયા ૩ તેમાં પથાજને ત્રણ ગામો આપ્યાં અને વાજડી ત્રણ ગામ અને અમરાજ તથા પાજાજને ગડકાનાં ૬ ગામ આપ્યાં.

હા. બાવાજાજને પાંચ દિકરા હતા. તેમાં મેરામણુ પાટવી કુંવર તે ગાદીએ બેઠા. ફટાયા ચાર તેમાં વેરાજ અને તોગાજ બે ભાઇ વચ્ચે સાજડીઆળી, સમદીયાળું અને ખાંભા ત્રણ ગામ આપ્યાં અને સુરાજને પાડાંસણ અને કાચેરાડું બે નાનાં ગામ આપ્યાં.

હા. મેરામણુજને બે દિકરા તેમાં બાભાજ ગાદીએ બેઠા અને દાદાજ ફટાયા તેને દેશરા ગામ આપ્યું દાદાજનો વળેજ થયા તે નિર્વેશ ખતાં દેશરા પાછું આવ્યું.

હા. બાભાજને બે દિકરા હતા તેમાં મુરોજ ગાદીએ બેઠા અને હોથીજ ફટાયા તેને ગરાસ આપ્યો નહોતો, પણ દોથીજના બૂપનસિદજ થયા તેને દેશરા ગામ આપ્યું.

હા. મુરાજને મુડાના હકોર અમેરાજની કુંવરી નાનીબાથી મહેરામણુ જન્મ્યા સુરાજ સં. ૧૬૦૦ માં દેવ થયા.

સુરાજ પછી તેના કુંવર મેરામણુ ગાદીએ બેઠા તેને ચાર રાણીઓ હતી. તેમાં બાવનગરના બાપાત લાખણુકાના મોહેલ અમેરાજનાં કુંવરી હરીબાથી પાટવીકુંવર

૧. બાબેલા ઇતિહાસમાં ૧ સાહેબજ, ૨ જામણીયોજ, ૩ મેરામણુજ, ૪ રણમણજ, ૫ લાખાજ, ૬ રણમણજ, ૭ મુદાજ, ૮ મેરામણુજ, ૯ બાવાજાજ આમ રાજકોટના રાજાઓની વંશાવળી આવેલ છે. પણ અમને મળેલી સંવત ૧૬૧૮ ની સાલની એક રાજદ્રારી પુસ્તકની હસ્તલિખિત પ્રતમાં અમે લખેલા ક્રમ પ્રમાણે રાજકોટના રાજાઓની વંશાવળી છે તે અમને વિશ્વાસપાત્ર લાગવાથી અમે એ ક્રમ રાખ્યો છે.

બાવાજીરાજનો જન્મ થયો અને મખીઆવના વાયેલા હાથનાં કુંવરી બાકુન્દરજીથી કુંભાર લખુજીનો જન્મ સં. ૧૯૧૭ માં થયો હતો. મહેરામણી સં. ૧૯૧૯, ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં દેવ થયા.

હા. મહેરામણી પછી કુંવર બાવાજીરાજ સંવત ૧૯૧૮ ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ગાદીએ બેઠા, તેમની ઉંમર તે વખતે ૭-૮ વર્ષની હોવાથી તેમનાં કાડી નાનીઆથે સંવત ૧૯૨૩ સન ૧૮૧૭ સુધી ૬ વર્ષ રાજ્ય ચલાવ્યું. તે પછી પોલીટીકલ એજન્ટ 'કિટ્ટીંગ' સાહેબની સલાહથી સરકારી અમલદારો સલાહકાર તરીકે નિમાન રવા. શ્રી બાવાજીરાજના જન્મ સંવત ૧૯૧૨ નાં આઠમું વદ-અમાસ સનિવાર તા. ૩૦-૮-૧૮૫૧ ના રોજ થયેલો હતો. તેજા સન ૧૮૭૩, સંવત ૧૯૧૯ માં અબ્યાસ પુરો કરી નટસાહેબ સાથે દિલ્લિયાનને પ્રવાસે ગયા અને સંવત ૧૯૩૨ તા. ૧૭-૧-૧૮૭૬ ના રોજ બાવાજીરાજને કુલ અખસાર મોંખો. સંવત ૧૯૨૮ સન ૧૮૭૭ માં પહેલવહેલાં લમ ત્રાંકાનેરનો રાજા સાહેબ વખતસિંદજીનાં કુંવરી ચાંદબા સાથે થયા હતાં. તા. ૧૬-૧૨-૧૮૭૬ના રોજ તેમના બનેરી શ્રીજસવર્તિસિંદજી કે જેઓ કાગિધાના પાટવી કુંવર હતા તેઓનું જીવાન અવસથામાં મરણ થવાથી તેમને બહુ આઘાત લાગ્યો હતો. તા. ૧૬-૫-૧૮૭૩ના રોજ કાનપુરવાળાં રાણીને પુત્ર પ્રસવ થયો હતો. તા. ૨૦-૭-૧૮૮૮માં ધરમપુરવાળાં રાણીશ્રી આનેદ કુંવરજી, પંચ વર્ષનાં કુંવરી અને બે વર્ષના કુંવર ૨.૩૧ ધરમપુર મુકામે ૨૨ વર્ષની ઉંમરે ૨૪૩૧વામી થયાં હતાં. સન ૧૮૮૯માં સિધાવદરનો કુંવરી સુદરજી સાથે પરણ્યા હતા. તા. ૧૬-૨-૧૮૮૯ માં લાખજીકાવાળાં બીજાં રાણીશ્રી ગણ્યાનું ૧૫ વર્ષની ઉંમરે મરણ થયું હતું. શ્રીબાવાજીરાજને કુલ ૯ રાણીયો હતાં. હાકાર સાહેબશ્રી બાવાજીરાજ ઉદાર માયાજી અને લાખજીવાળા પુત્ર હતા. ધર્મકામમાં વધુ પ્રીતિ રાખતા. તેઓ તા. ૧૬-૪-૧૮૯૦ના રોજ ૧ મહીનાની સખત માંદગી બોગરી દેવ થા.

હા. સાહેબશ્રી બાવાજીરાજ ગુજરી ગયા પછી તેમના પાટવી કુંવર શ્રી લાખાજીરાજ ગાદીએ બેઠા. તેઓને જન્મ સંવત ૧૯૪૨ના આગસ્ટ શુદ્ધ ૧૦ ગુરવાર તા. ૧૭-૧૨-૧૮૮૫ ના રોજ થયો હતો. તેઓ પોતાના મોસાળ ધરમપુર રહેતા. ગાદીએ બેઠા સાથે તેમની ઉંમર નાની હોવાથી અંગ્રેજ સરકારની દબરેખ નીચે મોતીચંદ તુગરીને કારભારી નિમ્યા સંવત ૧૯૬૩ના આશુ શુદ્ધ ૧૫ના રોજ ગાદીએ બેઠા જે હાલમાં મૃત્યુ કરે છે. હાકાર સાહેબશ્રી લાખાજીરાજે રાજકુમાર મોસેજ અને કેદરાજની લશ્કરી કેડેકારમાં અબ્યાસ કર્યો છે. તેઓ મેમરીઆનો રાડેડેશી 'જતસિંદજીનાં કુંવરી રાજે'દ્રકુંવરજી સાથે અને પછી લાડીના કવિ હાકારશ્રી સુરસિંદજીનાં કુંવરી રમણીયકુંવરજી સાથે પરણ્યા હતા. મેમરીવાવાળાં રાણી સાહેબે સંવત ૧૯૬૫ ના બાદરવા શુદ્ધ ૯ ના રોજ પાટવી કુંવરને જન્મ આપ્યો હતો. હાકાર સાહેબશ્રી દેશપ્રેમી ઉત્સાહી પ્રગપર પ્રેમ ધરાવનારા અને મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ, ગાંધીમાં

પૂજ્યશ્રી રાખના । જે સવત ૧૮૮૦ની સાવમા મોટા રજવાડી હાથથી તેમનું સ્વાગત મ્યુ હુ રાજકોટની વસ્તી દાડે દીવસે વધતી બધે અને કેટલાક હુતર ઉદ્યાગના કારખાનાં થના લાગ્યા છે થોડા વર્ષથી હાકાર સાહેબે પ્રજાપ્રતિનિધિ સભા ગયાપી છે. અને રાજ્ય કારભારને લગતા કેટલાક કામમા સલામી સલાહ દે છે પાટની કુમારશ્રીનું નામ ધર્મેન્દ્રમિહજી છે અને તેથી નાના કિશોરસિંહજી અને પ્રહુમ્નસિંહજી છે

ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે રાવળજીમથા છઠ્ઠી પેઢીએ થોલા જડેજીશ્રી મહેરામણજીના બે કુંવરો પૈકી હાકારશ્રી સાહેબજીથી રાજકોટની રાખા જુદી પડી તેના આજ સુધીના રાજકર્તાઓનો વશનિસ્તાર ઉપર વર્ણવ્યો હવે બીજા કુવર મોટા કુંભાજી ગોડજીની રાખા ગાગગ આવી તેનો દત્તિલાસ હવે પછી કહેવાશે

૭ જડેજીશ્રી મોટા કુંભાજી.

(રાવળજીમથા સાતમા પુરુષ જન્મ સંવત ૧૬૯૧, સ ૧૭૧૪ મા અરડોડ આવ્યા, સવત ૧૭૩૫ મા ગુજર્પા)

મહેરામણજીને ૨ ગણીએ હતી તેમા ગોડજીના સુગ્રાસમાની દીપરી અને પકુનરના રાણીથી મોટા કુંભાજી થયા કે જેઓ ગોડજી સાખાના આદિપુર છે કુંભોજીનો રૂનાબ, કુડપ અને રાજતેજ એવું હતું કે તેને સા મોટા કુંભાજી કહી બોલાવતા અર્થાત તેઓજ નીલાત છે એમ કહી બાટ ચારણ અને કુરિએ એમને વખાણતા અને તેને લગતી કવિતાઓ બનાવતા કુંભોજી રાજકોટમા પડાના ખેલતલ ટેકીવા એકવચની અને દાનિયોચિત અભિમાનવાળા હતા મેરામણજી બહોલાગે શાત જીવન માળતા સારે કુંભોજી મહત્વાકાંક્ષી અને રાજ વધારવામા આતુર હોવાથી નવા નવા મામે જુદા જુદા મરસીઆઓ પામેથી જતી લઈ સરંધારમા બેળતતા હતા મેરામણજીનો મદદગાર મો લારે તેણે સાહેબજીને તેના મામાને સાગ તેડાની તેની રૂપર ખાનગીરીએ સૂચના આપી કે ' કુંભોજી બળવાન છે તે સાહેબજીને નાજ કરતા નહી દોરે માટે તેનાથી ચેતણ રહેવું, અને મારો દેહ પડે રમશાને જુ નહિ સાહેબજીને ખાટનો દાવો અને મા । છે એની વાત ઉડાડો ' આ સૂચના પ્રમાણે સાહેબજી માદા પક્ષા, બે દિવસ પછી મેરામણજી ગુજરી ગયા, એટલે એના મામાએ સાહેબજી પામે સેવાના ઢોંગ કર્યા, અને બને રમશાનમા ગયા નહિ દેન દઈ કુંભોજી પાછા વળ્યા સા દરનાબ બધે દીડા, તેથી તે કોષાધિચઈ સાહેબજી પાસેથી રાજ્ય લઈ લેવાની પેશી કરવા જી ગઈ ગયા જુનાગઢના અમદાવાદી સુખા મારફત અરધુ રાજ્ય આપના કહેણ મોકલ્યું, પણ સાહેબજીને ડર હતો કે હવે તો નક્કી કુંભોજી અરના રાજ્યને બદને બધું ઝટી લેશે તેથી મેરામણજીનું કાજ ઉકલુ કે તુરત નગર ગયા આ વખતે નગરમા રાવળજીમથા પાચમા જન્મ લાખાજી શાદી

હતા, અને તેના કુંવર ગાયસિદ્ધ કર્ણનાર ચલાવતા. સાહેબજીએ મદદની માગણી કરી, ત્યારે કાળાવડ પરગણું માંડી આપવાની સરતે મદદ આપના હા પાડી, લખત થયાં અને તે પરગણું કબજે કર્યું. પછી સાહેબજીને સમજાવ્યા કે કુંભાજીસાથે લડવાથી બને પક્ષ મરારી વળી જીનાગઢનું જોર કુંભાજીને છે, અને જીનાગઢની પાછળ અમદાવાદનું મોટું પુછડું છે, માટે લડવાથી ફાયદો નહિ, અર્થ ભાગ તો કુંભાજીને દેવો પડશે. બધું પચાની પાડશે એ નહીં ચાલે માટે ધરમેજે સમાધાન કરવું સાફ છે. સાહેબજીને એ વાન ગયે ઉતરી લડાઈમાં ઉતરતાં સમુજાણું જાણના ભય હતો એટલે નગનગરની દરમ્યાનગીરીથી કુંભાજીને તેડાવ્યા અને ધરમેજે સમાધાન કર્યું. સરદાર નીચે કુલ ૪૩ તેતાલીસ ગામ હતાં તેમાં કોઈ નબળા પાતળાં અને કોઈ સારાં ગામ હતાં એટલે તેમાં સરદારના તાબામાં સરદાર સાથે ૨૩ ગામ મુક્યાં અને અરડોઈ તાબામાં અરડોઈ સાથે ૨૦ ગામ મુક્યાં આમ બે સરખા ભાગ કર્યાં જેમાં પક્ષે ભાગ સરખા છે એમ કહ્યું ત્યારે પછી કયો ભાગ કેને આપવો આ પંચાન પડી એટલે દાવરા વચ્ચે ચીડી નાખી. ચીડી ખોલતાં સરદાર તાબો સાહેબજીને અને અરડોઈ તાબો કુંભાજીને ગયો. અને જેમ ભાણું કસુબો પી છુટા પડ્યા. સરદારી ધારથી દક્ષિણ તરફના ભાગ કુંભાજીને મળ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે ગામ હતાં

મોટા કુંભાજીને મળેલ ગામો

૧ અરડોઈ,	૬ પાંચનળાડા,	૧૧ રીંગ,	૧૬ પાંચીવાવદ,
૨ ગુંદાસર,	૭ દડમનાળું,	૧૨ રીંગ,	૧૭ દાળીયા,
૩ વડીધુ,	૮ શેમળા,	૧૩ મઠીકુ,	૧૮ વાઝરા,
૪ અણીયાળું,	૯ ભરડી,	૧૪ પીપળીયું,	૧૯ નાગડકું,
૫ નારણકું,	૧૦ જુણાણું,	૧૫ વાવડી,	૨૦ બીલીવાળું,

મોટા કુંભાજીએ અરડોઈમાં રહી ૨૧ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું પોતાની હયાતીમાં સાત ગામ નવાં મેળવા

૦૧ ઘોઘાવદર,	ગોંડલ હાથ કરેલ ખર્ચ પણ પાછળથી પોતાની
૦૨ દડમતીયુ,	હયાતીમાં હાથમાથી છુટી ગયેલ મોટા કુંભાજી દેવ થયા
૦૩ ઉમરાડું મોટું,	ત્યાં સુધીમાં કુલ, ૨૭ ગામ અરડોઈ નીચે હતાં તેમાં
૦૪ કોળીયડ,	૧૮લાક જીનાગઢ તાબાના હતાં તે પણ કુંભાજીએ પોતાને
૦૫ અણીકું,	કબજે કરેલ હતાં એ પ્રમાણે કુંભાજી સરદારથી છુટા
૦૬ પાડીવાળા,	પડી અરડોઈ જઈ બીજા ગામ સાત અને આઠમું ગોંડળ
૦૭ જુણીવાર,	હાથ કરી પોતાની રાજધાની ગોંડળમાં કરી અને દાડે
	દિવસે પોતાનો પ્રતાપ ફેલાવ્યો હતો.

સાહેબજી અને મોટા કુંભાજીના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણેની દંતકથા ભાટ ચારણ લોકો કહે છે તે વાત કેટલે અંશે સાચી છે તે અમે કહી શકતા નથી; દારણ, પ્રસિદ્ધ યથેલા ઇતિહાસમાં ક્યાંય તે જોવામાં આવતી નથી, પણ આ હકીકતની સત્યતાના ટેકામાં ચારણ લોકો જે કારણ જણાવે છે, તે જોતાં આ વાત અહીં નોંધવાનું ઉચિત માન્યું છે. તેમાં પહેલી દંતકથા નીચે પ્રમાણે છે.

“મેરામણજીને જે રાણીયા હતી, એક વાઘેલીથી સાહેબજી અને ગોંડળનાં સુઝાસમાંથી કુંભાજી જન્મ્યા. બંનેનો જન્મ દેવની વિચિત્ર ગતિએ એકજ દિવસે થયો. સુઝાસમાં રાણીની દાસી વધામણી આપવા આવી સારે બાપુ કૃતા હોવાથી ઉડવાની રાહ જોતી એક બાળુ બેઠી; સાં વાઘેલીની દાસી આવી, અને ઉનાવળે ઓરડામાં ચાલી જઈ બાપુને હાથ ઝાલી ઉઠાડી પાટવી કુમાર જન્મ્યા એવી વધામણી આપી. તુરત બાપુએ પોતાનો હાર દાસીને પહેરાવ્યો; સાં સુઝાસમાંની દાસી અંદર આવી, અને પોતે આની પહેરીમાં આવ્યાની અને પોતાની રાણીને પ્રથમ કુંવર જન્મ્યાની વાત કહી; પણ મેરામણજી બોલ્યા કે મારા મોઢામાંથી જેને મેં પાટવી કુંવર કહ્યો તેજ પાટવી કુંવર ખરે છે. સુઝાસમાં આ વાત સાંભળી રેખે ભરાયાં અજ જળ છોડ્યું બાપુ ગજરાયા અને દાસરામાં આવેા ઉપાય કરવાની સલાહ માગી અને કોઈ પણ રસ્તા કાઢવા સૂચના કરી તે વખતે જુદા જુદા માણસોએ જુદા જુદા મત આપ્યા. છેવટે શિવદાન નામનો વૃદ્ધ ચારણ હતો તેની સલાહ માગી અને બધાએ તે કહે તેમ કરવા કલ્પશ્યું એટલે શિવદાને કહ્યું કે બેઠ પાટવી કુંવર અને એમને સરખેભાગે મરાસ વહેવી આપવો આમ કહી એક દુહો બોલ્યો.

મદછક મેરામણરા પાટવી દાય કુમાર,

જ્યારે મેરામણજી ગુજરી જતાં અર્ધ ભાગ લઈ મોટા કુંભાજીએ ગોંડળ હાથ કરી સાં રજા હતાં સારે એ કપીએ ઉપલી કડીમાં એકનો ઉમેરો કરી નીચે પ્રમાણે બોલેલ.

મદછક મેરામણરા પાટવી દાય કુમાર,
કુંબે ઘર ગોંડળ દિયો સાહેબ ઘર સરધાર.

બીજી દંતકથા એવી છે કે કુંભાજી યુવક અને પ્રતાપી હોવાથી અને પોતે શિર-જોરીથી ગાંધર્વમાંથી અર્ધ ભાગ લીધેલો તેથી તેમ એનો પ્રતાપ ભાટ ચારણ કવિયો વિદ્વાનો અને પ્રજા પર એટલો બધો પડતો કે તેમને કોઈ કદાચ કહી શકતા નહીં અને જે જે કવિયો એમની પાસે આવતા તે ઉપલો દોહો બોલી વખાણ કરતા.

આ દંતકથાઓમાં જાણતો પછી કુંભાજીને મોટા કુંભાજી કહી મેરામણું પણ બોલાવતા. અર્ધું રાજ્ય જામનગર અને સુનાગર વચ્ચે પડી અપાત્રું અને કવીઓનો ઉપસો દોહો તે વખતથી બોલાતો આવ્યો છે એ બધું વિચારનાં ઉપસી દંતકથા કેદને અંશે સસ હોવા નોંધએ એ વિચારવાનું વાંચનારને મોંપું છું.

એ પ્રમાણે મોટા કુંભાજી ૧૭૧૪ માં સ્વતંત્રતા દાયમાં લઈ પોતાની દયાનીમાં પોતાના રાજ્યમાં નવાં ૮ ગામોનો ઉમેરો કરી ૨૨ વર્ષ રાજ્ય બોમ્બી સંવત ૧૭૩૫ માં અરડોઈ મુકામે પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈનિદાસ પ્રમાણે ૪૦ વર્ષન ઉંમરે અને ઉપર કહેલી દંત-કથા સાચી હોયતો ૪૩ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા.

મોટા કુંભાજી ગાદીએ બેઠા પછી જામનગરના જામસાખાજી ગુજરી ગયાં તેમને સાળ કુંવર દત્તા તેમાંના રાજ્યમણ ગાદીએ બેઠા પછી થોડા વખતમાં ગુજરી ગયા. રાજ્યમણ જોધપુરના મદારાજની કુંવરીને પરણ્યા દત્તા તેને સંતાન નહીં હોવાથી તેનાથી નાનોભાઈ રાયસિદ્ધજી જેને આમરજીનો ગરાસ મળ્યો હતો તે ગાદીએ આસા. રાયસિદ્ધજી સાથે રાજ્યમણની રાણીને અણમનાવ રહેતો તેથી એ જામ પોતાના કાઠને લઇને અમદાવાદના સુખા કુતુબુદીન પાસે જઈ મુખાને ઉચ્છેર્ષો તેવા તે સંવત ૧૭૨૬ માં નવાનગર ઉપર ચડી આવ્યો અને જખરી લડાઈ થઈ તેમાં રાયસિદ્ધજી મરાયા અને રાજ્ય સુખાએ લઈ લીધું. આ લડાઈમાં નવાનગરના પક્ષમાં રહી મોટા કુંભાજીએ બદાદુરી જનતી હતી. રાયસિદ્ધજીના દિકરા તમાચીની ઉંમર નાની હતી અને તે કંઈમાં દત્તા પણ મોટા કુંભાજીએ બદાદુરી કરી ગ્રામ વેશે અને ગ્રામ માંજે તમાચીને કચ્છ મોકલી દીધા અને લાં રાવધી પ્રાગમલજીને આશરે મોટા થયા. સારપછી સંવત ૧૭૨૯-૩૦ માં મોટા કુંભાજી પોતાની લાગવગને ઉપયોગ કરી ગુજરાતના સુખા જસવનસિદ્ધજી મારફત ઔરંગઝેબ પર લાગામણ લઈ જઈ નવાનગરનું રાજ્ય જામ તમાચીને અપાત્રું હતું. આ લાગવગ અલાવવામાં કચ્છના રાવ પ્રાગમલજી પણ સામેલ હતા. નવાનગરનું રાજ્ય જામ તમાચીને સોંપાયું તારે એટલે સં. ૧૭૨૯-૩૦ માં નગરમાં એક મુગલાઈ અમલદાર રહેતો તેથી જામ તમાચી ખંભાળીએ રહેતા હતા. મોટા કુંભાજીના વખતમાં ભાવનગરમાં રાઓલ અખેરાજી અને દ્રાગદ્રામાં રાજ મેધરાજી અને ગજસિદ્ધજી ગાદીએ હતા તેઓ સાથે મોટા કુંભાજીને ઘાટો સંબંધ હતો.

એ પ્રમાણે મેળા કુલાઈએ સન ૧૭૩ મા ગોળ હાથ ગીલા નલ પણ પાછુ
એકા નામા ગોળા છોડુ પડુ હતુ તે આગળ મ્હેરાગે

દિલીની બાંસાલી નીચે મુજબનો મુન હતો દિલીથી મુગલ મુનની હુકમ
ઉપર જે જે અમનદાર સગર આવતા તે મુજરાતની મુખ્ય નાધાની અમનદારમાં થાણે
હતા અને તે અમનદાર અમ એના મદતો ઉપર હુકમ ચલાવતા અા જુના જુદા
મહાનમાં હુના કે અમનદાર મોમના સૈરાયુમાં મુખ્ય સરચાલ જુનાગઢ મહાન હતો
તે અમનદારના હકિમના હાથ નીચે નાંચાલી હુકમના હતો તેથી જુનાગઢમાં અમન-
વાદથી મોમને અમનદાર આવતા જતા જુનાગઢ તાબામાં ગોળ નામનો મહાન હતો
તેથી જુનાગઢનું થાણુ અો એ નદીની અમનદાર ગોળમાં રહેતો અને તે ગી મહાનની
ઉપર જુનાગઢ પરાચાતો ગોળમાં મધ કાઢ અમનદાર જુનાગઢના મુનાના સમા સન
ધીઓ પણ આવતા અને તેઓ પોતાની વનન જાગીર પણ ખાતા

દિલીનુ ગાલ પાલુના દેરા પાડના મદમ ગીઝનીના તાબામાંથી મદમદ ગોરીએ ખીરે
અને તેને મુજબ ની હોનાથી કુલુશીન ગાદીએ મેરો તેથી છ પેઢી સુધી રાજ્ય ચાલુ તે
૫૩ી ખીરેનગના જગદીનના હાથમાં રાજ્ય મધુ તેને મારી તેના ભત્રીજે અનાઉદીન
ગાદીએ મેરો તે ૫૩ી મેરો જુલ ખરે દિલી નીકુ અને પોતાનુ નાસઝીન નામ દરાચુ અના
ઉદીનના વડના પાસુદીને નામ દીનને મનારી પોતે ગાદીએ મેરો તે ૫૩ી અદમદનાહ ગાદીએ
મેરો તે ૫૩ી મુનના અદમદનાહની ૧૩ પેઢી સુધી રાજ્યના વશનાયે ગાદી ભોગવી
ઠેજો મુનના મુજબનાહ થયો તેના પામેથી સમનાર તેમુ લીંગ બાદશાહે દિલોની
ગાદી છીનવી લીધી તેના વડના ખામ નામના માયુ અને હુમાયુના અમલ બાંચાહ
થરા અમનર પડના મુજબનાહની બાદશાહી હતી તે અરસામાં આખા હોલુયાનમાં
અધાધુધી ખડુ આવી અખીર ઉમતાન સુ પોતે પોતાની મેરો મુન ૫૫ની પાડવા મળ્યા
તે અરસામાં ખીરજા ખીરખાન ગોરીને જુનાગ અને સૈરાયુનો ધણો ભાગ હાથ મરી
તેનુ થાણુ ગોળમાં રહેતુ હતુ અને ગોરીની ઉપરી સત્તા જુનાગઢ
હતી અમાન દિલીથી મુગલ મુનકની હકુમ ઉપર જે સદાર આવતા ન મુજરાતની
મુખ્ય નાધાની અમનદારમાં રહેતા અને લા રી પોતાના તાબાના દેશમાં
અમન દેરા મો ખી ખ ધીઓ મેલા અને સખાગના સૈરાયુમાં જે જે અમનદાર આવતા
તે ૧ વર્ષથી વધુ રેતા નહી ધણુ દેશથી આવે મુનના અમલો સલામ ન રાખી
શકે એ હાલતમાં અને બાદશાહી અધેગમાં બેની કેડે નરવાત જવામદાર્દ હુલીઆરી અને ગજ
દારી કુનેહ તેઓ પોત પોતાના ગજ્ય અ પના થયા સ ૧૫૦૦ના સિકા ૫૩ી સૈરાયુના
નામઓ જે હાલ છે તેઓના રાજ્યની જમાન મરેની આ અરસામાં હાલતખાન ગોરીને
ભાઈ જુનાગ મહાનની દેખરેખના બેરામાં ગોળાનો ભોગવો મરતો હના અમલ બા
દશાહે પોતાના અમનમાં મુજરાતના મુનમાં પોતાની સત્તા મજબુત મરવા માટે ખીરજા
અજીજ માને મોમને તેણે અમદાવાદ આવી જેટના મહાન અમલવાદની હકુમતમાંથી
છુટી ગયેન તે પછા હાથ કર્યા તે વખતે સૈરાયુ દેશ ખીરજા ગોરીના વશના હોલતખા

ગોરીના હાથમા હતો મીરજા અછજા મોકા જુનાગઢ આની ગોરીને મારી કાઢી જુનાગઢ હાથ કર્યું, ત્યાંથી નવાનગર જતા રસ્તામા ગોડાગ આપ્યુ ત્યા ગોગીનુ થાણુ હતુ તેની કનન કરી પોતાનુ થાણુ ગોડાગમા બેસાયું અને ધોગને પાદર બર્ધ પાન નાખ્યા અને ધોગ માથે ધીંગાણુ કર્યું નગરથી અછજા તથા જસાજા મદદે આવેન તેમા અછજા મના લ્યા અને જમોજા લાખ્યા મીરજા અછજા કોઝામે સવન ૧૮૪૮ ઇ સ ૧૫૨ મા નગર ઉપર અકબરનો નાગો ચડાવો

અકબર બાદશાહના વગમા ૧૫૦ ૪૬ દીડીની ગજવાની ચાની તેની છેની પની દશામા સાધાજી નામના બાદશાહ થરા વાખ્યા મુનકની સુભાગીન સ્ત્રી અમદાનાદના સુયા બાર મતીને ફરવા લાગ્યા જુનાગઢનો મુખો પણ બાગ બાર મતીને મદદતો મોરો તેથી મોરારૂની સલાળ ન રહી તેથી કારીઓ અને રજપુતો વગેરે જુનાગઢના ગામ હાથ કરી પોતાનો મુનક અન મતા વધારવા અને રાજવાનીઓ બાધના લાખ્યા હતા તેમા મહવાકાક્ષી અને રાન્ય વધારનાની તૃષ્ણાનાળા મોગા કુલાજી શાન જેમી ગટેજ નહી તેઓ સવન ૧૭૩૩ ની સાવમા અગ્રેજીથી કૈન્ય માથે નીકળી ગોડાગ તથા તેન વમના ગામડા હાથ કર્યા તે વખતે ગોડાગને માત્ર રાજગઢ અને જુની મગર હતી છુટક છુટક ૩૦૦ થી ૪૦૦ ધગની વમતી હતી તથા ત્રણ મદિંગે હતા તેમા ગોડાગ નાગલ દેરત્યાન પણ હતુ

સવન ૧૭૩૪ની સાનમા અમદાનાદથી માનસાલી અમલદાર જુનાગઢ આ પો ગોડાગ મોગા કુલાજીએ હાથ કર્યાની તેને ખમગ પડતા ૩૦૦ પોટાનાગ અને પાવદાગ નરમર સાથે એક સરદાર ને ચડાઇ નઇ મોકા પો તેજે ગોડાગને ઘેરે લા પો કુલાજીએ રાજમદના દરનામના કમાડ બધ દ્વાર અને પોતાની પોડી તેવાર કરી શગની કેરી આગળ ઉંની રાખી અને પોને માદ મેડીએ ચડી મેડા વસકરી સરદાર દરનામના કમાડ પામે આની ઉભો રહ્યો તેવખતે પોતાના ગમનના અને દરબાગમદના રક્ષણ માગે મુમરા મધી મોમ જણુ આડા ઉભા તેઓ સાથે લડાઈ ચાલી કુલાજીને નક બોધ દવાગ પામ ઉભો સરદારને માથે મેડી ઉપ થી એક જમરા પથ્થર નાખ્યો તુરનજ સરદાર કચરાઇ મુખો પણ જુનાગઢના સરદાર પામે વધુ વસકર હતુ તેથી તેને પટોલી નહી શમાય એમ માની કુભોજી વારાની કેરીને રમ્તે ઘોડી પર ચડી અગ્રેજ ગયા જનાનાને અગાડી મામની દીધા હતા જુનાગઢના સરદારોએ ગોડાગનો રાજગઢ હાથ કર્યો ગોડાગ મોગા કુલાજીના હાથમાથી છુટી ગયુ તે ૪૪ી સ ૧૭૩૫ ની સાનમા મોટા કુલાજી મુગરી ગયા અને રાજવાતને સમાપ્ત મેલ

। મોટા કુલાજીના વખતમા ગજ જસવતસિંહ કાણુનમા મરી ગયો હતો તેની રાણી બે બાળકોને લઇને બાદશાહની પરનામગી વીધા નિના દિધી આવતી રહી હતી તેનો મોટો છોમરો અજીતસિંહ બોધપુરની માદી ઉપર બેમી ગયો અને ચોરમજેજ જીવતો રહ્યો ત્યા સુધી તેને દગન મોરો ઉદેપુરનો રાજો રાજસિંહ પણ અજીતસિંહ સાથે મળી માથે અને

ખાણી દેવાનો હુકમ કર્યો બાદમાં હોદ્દા અને બોધપુર કોજ મોકલી તેનો હુકમ હતો કે મુલક વેરાન કરી નાખવો, ગામ આગી દેવા, પુરો તમામની કતવ કરી, બાળકો અને સ્ત્રીઓને પકડી ગુલામ બનાવી વાનવા પણ આ વખતે હોદ્દા બોધપુરને ધણા હિંદુ ગામઓની મદદ હતી તેથી ઔરંગઝેબ ફાતે નહી

૬ સ ૧૬૮૦-૮૭, સન ૧૭૩૬-૪૩ સુધી દક્ષિણ ગોરાળકાંડાના બાદશાહ અબુ નહસન ઉપર ઔરંગઝેબ ફાતે સાથે લડવામાં રોકાયો હતો, તે અરસામાં ગિવાણ ગુલગી ગયા હતા અને સલાહ ગાદી પર હતા તે અબુ નહસન સાથે મળી ગયા હતા ઔરંગઝેબે ૩ દિવસ દેરાબાદ બુટચા કર્યું ગોવળકાંડા હાથ કર્યું આ વખતે તેની કોજ જોયા જેની હતી ધોડાના મામાન રંગમેરગી તથા માના વધારી મદદ દત્તા ધોડાઓના કાન પાસે લાખી કાળગીઓ અને પગમાં જાઝરો પહેરેલા હતા ધોડાગી પર મખમલના આભરણો હતાં સવારો જોયા જેવા હતા કાંઈએ મખમલી ડગલા, કાંઈએ અખતર, કાંઈએ યેગદાર જામ, કાંઈએ સાય ફુસાલા પહેરેલા હતા સાથે વેપારીઓ લાડ લવાયા વેસાઓ નોકર ચાકર રમેલા ગરયા વગેરે સાથેજ રહેતા દસ લાખથી વધુ પુરો સંન્યસ રહેતા કોડ ગાઉમાં તો માત્ર બાદશાહ અને તેના માહત્તનદાના તથા જગા રોકતા ૬ સ ૧૭૦૭, સન ૧૭૬૩ માં ઔરંગઝેબ અહમદનગરમાં મરી ગયા ત્યારે મોટા કુલાણ હિંદુ-ચાનમાં જત્રાથે હતા એમ કહેવાય છે

૭ સ ૧૬૯૦, સન ૧૭૪૬ માં જામ તમાગીજી નવાનગરમાં મરણ પામ્યા અને જામ લાખાજી ગાદીએ મેઘ તેવખતની લાજગડ અને ખટપટમાં કુલાણ નગર હતા અને તે પછી ૬ સ ૧૭૦૬, સન ૧૭૬૫ માં જામ લાખાજી મરણ પામ્યા અને જામ રાયસિંહજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે પણ નગર ગયા હતા નગરમાં મુઘલાઈ અમલદાર રહેતો હતો તેને હાકી કાઢવામાં કુલાણએ નગરને ધણી મદદ કરી જામજીને ખાણીઓથી નગર લાવ્યા હતા

મોટા કુલાણના રાજ અમલ દરમ્યાન લાવનગરમાં રાઓળ સતનજી અને રાઓળ લાવસિંહજી ગાદી ઉપર હતા ૬ સ ૧૬૮૨-૮૩, સન ૧૭૩૮-૩૯ માં કાંગડાના રાજ જસુવ-તસિંહજી બાદશાહ પામથી સનદ મેળવી પોતાનું રાજ વાકાનેરવાળા પામેથી પાછું લીધું તે વખતે વાકાનેરે વાધા વસ્તી કરેલ પણ કુલાણએ મધ્યસ્થ રહી સમાધાન કરાવ્યું.

સાંગાણી કોટડાની સાખા.

મોટા કુલાણના પાટની કુવર સગરામજી પહેલા ગાદીએ બેઠા અને ફતવા સાગાણને ગરાસના ગામ ૭ મળ્યા. અરડોઇ અણીમાણ નારણકું પાવનળાવડા વડીયુ અને હમતાળું. સાગોજ બળાન પુરણ હતા તેમ મોટા લાઇ સગરામજી સાથે સારૂ હેન હતું તેથી તેમની મદદથી તેમણે ધણા ગામ મેળવ્યા સાગાણના નામથી કોટડા સાંગાણી કહેવાયુ સાગાણએ નીચે પ્રમાણે ૨૨ ગામ મેળવ્યા તેમાં સગરામજી બાપુની પુરી મદદ હતી અને જે ગામ મને તેમથી લશકરી મદદના બદલામાં અર્ધા ગામ જોડાણને આપવા એમ હરાવ્યું હતું પણ પાછળથી અર્ધા લાગ જોડાણને આપ્યા ન હોતો

૧ કોટડા	૬ ગન્ધડ	૧૧ રાવપર	૧૭ નાના માડા
૨ રાવપર	૭ ખાડાધા	૧૨ પીપળીયુ	૧૮ ડાંગી
૩ ખાડા	૮ વાદીપર	૧૩ અમળીયુ	૧૯ મ નપર
૪ ખરેડા	૯ રામોદ	૧૪ દેવળીયુ	૨૦ નાવપર
૫ સાંદાવ	૧૦ ગન્ધપર	૧૫ અમળી	૨૧ રાવપીપળી
		૧૬ માડા મોટા	૨૨ અધાન્ના ત્રીજે

ભાગ

૧ ગામ ગગમમા મરેશા ઉમેરના કુલ ૨૮ ગામ કોટડાની નીચે થયાં

સાગાછને તેજમન પાટી કુલ દના ફટાયા દમણને ભાડા આપીયાણુ અને દમણના એમ ત્રણ ગામ આપ્યા. તેજો પાળળથી દમણના અને અધીયાણુ બે ગામ વધુ પેદા કર્યા દના બીજા ફટાયા તોગાછને વાદીપર રાવપર અને ખાડાધા આપ્યા પાળળ થી શુળીયુ માલોન્નાડું અને ભાડોઈ ત્રણ ગામ નરા પેદા કર્યા દના તોગાછને મેજા અને અમળાછ મે પિકા દના. અમળાછ નિર્વશ શુભરી ગયા મળા પડેલા પોનાનું ગામ ગોડળને આપી દીધુ હતુ સાગાછને પોનાને સગામછ ત રૂથી અડ મ દ મળતી તેથી અને મૂળ ગોડળના નાન્યનો પાળો અરડોછમા નખાયો તેથી તે ગામ ગોડળનેજ નેછએ એમ માની અરડોછ ગામ પ્રથમ પડેલું ત્રીજે અને પાળળથી શુભામ આપી દીધુ હતું

સાગાછના ફટાયાદમણને ૩ ગામ ગગમમા મરેશા તે સિવાય ખરેડા અને દેવળીયુ બે ગામ પેદા કરેલ દમણને ૩ દિશા ૧ લા ખેમછ, ૨ લા તમચી અને ૩ લા અનુછ ખેમડના નાયાછ અને દધુછ, તેમા નાયાછના નાના અને આનાના વનાડના સુમછ, દાદાના, અને મેલીમાદ દાદાછના ખારાછ (ભાડા) આનાછના ખીમાછ અને કોમાછ (દેવળીયુ) દધુછના વખનાના અને વખનાછના ગમછ (ખરેડા) દકાછના ૩ લા દિશા તમાચીના નધુછ કમળાછ અને ઉનડછ, ૩ દિશા તેમા નધુડના અગાના વમછ અમેશિંગ અને રામોછ અગાછના રનાછ દશગાછના પરછ અને પાનોના મે પિશ ઉનડના જેસાછ અને દમણમના તેમા જેસાછના ભુણાના દમણના ૩ લા દિશા અનુડના મુગુના અને તેના પુનછ તે ત્રીજ પેદીને નિર્વશ ગયા રાવપરાનાના તોગાછએ શુળીયુ માલોકવાડુ અને ભાડોઈ એ ૩ ગામ નરા પેદા કરેન તેમા ભાડોઈ દાદા તમે છે

સાગાછના બીજા ફટાયા તોગાછના મેરછ અને સગળાના તેમા અમળાછ નિર્વશ ગયા અને મેરછને પાવ દિકરા હતા તેમા ૧ લા આસાછ તેના લાધાના તેના વાવછ બીમ છ ગોપાળછ થયા વાવછ નિર્વશ બીમછને ગગપર અને ગોપાળછને અધું વાદીપર મન્યુ આસાછના બીજા ચાર દિકરા સરાછ, અમરાછ, પથાછ અને રામાના. મેરછના બીજા દિશા રણમનના અને ત્રીજા દિકરા દમછ બે વચાને માલોન્નાડું આપ્યુ મેરછના ચોથા દિકરા પાળાછ અને ૫ મા મુળછ બે વચાને અધું શુળીયુ અને અધું વાદીપર આપ્યુ

સાગાજના પાટલી કુર તેજમનજી પછા નગસન અને ગરસર હતા લાખા પાવર-
ની ફોજ આવી સરધાર શીધુ સારે સરધારનાળા હોકાથી બામણીયાજના મેરામણુએ
તેજમનજીને ગળકોટ તેડાવી મદદ કરના માગણી કરી તેજમનજીએ સંધા પરગણામા
૩ ને લાગ આપનાની શરતે માણુમાનો મોટો જમાન કરી સરધાર પર ચડાઈ કરી લા-
ખા બામણુએ થોડીના સમી ચડાઈ કરી પણ ઝીંડ જાતી ન થયો અને સરધાર ઠોડી લા-
ગી મેરા સારથી સરધાર ગળકોટનાળાના હાથમા ગ્યુ

સરધાર લીધા પછી તેજમનજી સાથે કરના દરાન પ્રમાણે મેરામણુ પરલા નહી અને
પુટામણુ કરી, આખા પરગણાનો લાગ આપો નહી માત્ર એકના સરધાર શરેખાજ પાગી
પાડી રચની પાગી અને લીમમા ૩ ને લાગ આપો. સરધાર પરગણામાથી માત્ર
આર ગામ ડેરાઈ, મકનપર, રાયપર અને રાજપીપળા આટલો ગગમ આપો.

તેજમનજીને નજી કુર તેમા મીનાત દેવાજી હતા અને જેસાજી તથા શંખાનજી અપુત
ગુજરી ગયા તે બેઈ ફટાયા બહુ જોરાનર બની ગયા હતા સાયનાના મસાજ જાનો
તથા પાયાળા બેગા મગી હુટફાટ કરના માડી અને તેનુ લરાકર ગજપીપળા મુખી આ ધુ-
સા તેજમનજી ત્રણે સાથે લડવા ગયા મટકા તામાના ગજપીપળાને પાદર ધીંગાપુ ચધુ
તેમા ત્રણે લાઈ મરાણા અને મેસાજી જાવાના લરાકરને કોનડા પરગણામાથી મારી
કાઢ્યુ હતુ

દેવાજીને મીનાત કુવર હોયીજી હતા કોટડાનો ગદ હોયીજીએ બાપો હતો તે ધ સ ૧૮૧૭,
સવત ૧૮૬૮મા મરણુ પામ્યા તેને બોજરાજજી, બામણીનાજી અને ભગવાનજી એમ ૩ કુવર હ
તા તેમા બોજરાજજી ગાદીએ બેઠા તે ૧૩ વર્ શબ્ધ કરી ધ સ ૧૮૨૫ સવત ૧૮૮૧ મા અ-
પુત મરણુ પામ્યા તેથી મામણીઓજી ગાદીએ બેઠા બામણીનાજીને સમજાજી અને નીરાજી મે કુવર
હતા ધ સ ૧૮૩૮, સવત ૧૮૮૪ મા મામણીનોજી મરણુ પામ્યા સારે સમજાજી ગાદીએ બેઠા.
બામણીનાજીના નાના લાઈ ભગવાનજી અને તેના ઢિકરા જગુજીને પાચતગાનજી ગરાસમા મરણુ
સમજાજીના નાનાલાઈ વીરાજીને વડીયુ મરણુ તેના સગરામજી અને મોડજી બે નિ રા હતા.
સમજાજી બેજ વર્ ગાદી ભોગવી ધ સ ૧૮૪૦, સવત ૧૮૯૬ મા મરણુ પામ્યા તેના ઢિકરા
મેરજી ગાદીએ બેઠા તે ધ સ ૧૮૬૨, સવત ૧૯૧૮ મા મરણુ પામ્યા પછી તેજોજી ગાદીએ
બેઠા તે ધ સ ૧૮૭૬, સવત ૧૯૩૫ મા મરણુ પામ્યા તે પછી મુગવોજી ગાદીએ બેઠા તે
અપુત હોવાથી મુગવોજીના સગા કાકાના દિ રા પીપળીયાનાળા શ્રી દેમનસિંહજીને ગાદી
મગી જે હાલ ગાદી પર છે તેમને સા કુવર છે જેને દાદા સાહેબ જી મોલાવે છે

કોનડા રાજ્યનો વિસ્તાર ૩૭ ચોરસ માઇલમા છે ૧૮ ગામ અને આશરે ૧૦ દસ
હજાર માણુસની નસતી છે વાર્ધિ ઉપજ એક વાખ આશરે છે તેમાથી અગ્રેજ સ ૧૦ને
જમામધીના અને જુગમદને બેર તનમીના મગી રા ૧૧૬૧ આપે છે રાજધાનીનુ ગામ
કોટડા-સાગણી છે

૮ જાડેજશ્રી સગરામજી પહેલા.

(રાવળ જામથી ૮ મા પ્રથમ અરડોઇમાં અને પછી ગોંડલમાં
ગાદી. વિ. સં. ૧૭૩૫ થી ૧૭૭૦. ઇ. સ. ૧૬૭૦ થી ૧૭૧૪)

મોટા કુંભાજી પછી સગરામજી ગાદીએ આવ્યા ત્યારે ગાદી અરડોઇમાં હતી. સગરામ-
જીનો જન્મ સંવત ૧૭૦૯, ઇ. સ. ૧૬૫૩ માં અરડોઇમાં થયો હતો. ૨૬ વર્ષની ઉંમરે
સંવત ૧૭૩૫ ઇ. સ. ૧૬૭૯ માં ગાદીએ આવ્યા અને સંવત ૧૭૭૦, ઇ. સ. ૧૭૧૪ માં
૬૧ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા હતા.

સગરામજીને પાંચ દિકરા હતા. મોટા હાલોજી, તેનો જન્મ વિ. સં. ૧૭૪૦, ઇ. સ. ૧૬૮૪
માં થયો હતો. પહેલા કુટાયા મોડજીનો નિર્વંશ ગણેલ. દ્વિયોજી, ત્રિયોજી અને ભાવોજી ત્રણ કુટાયાનો.
વંશ ચાલેલ. સગરામજી ધણા જોરાવર અને જીદિમાન હતા. તેમણે પોતાના રાજ્યમાં નવાં
ગામોનો ઉમેરો કરવાની પ્રણાલી જારી રાખી હતી. જુનાગઢના સરદારો સાથે એમને
બહુ મજાપાત્ર હતું. હમેશાં જુનાગઢ આવજા રાખતા. અમદાવાદથી જે જે સુખા નીમા-
છેને આવે તેઓ સાથે રનેહ સંબંધ બાંધી આગળ પડતો ભાગ લઈ પોતાની બહાદુરી
બતાવતા. તેથી અમદાવાદના બાદશાહ અને તેના અમલદારોના કૃપાપાત્ર બન્યા હતા.
તેમણે પોતાના ગરાસમાં નવાં ગામોનો ઉમેરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે—

૧ નાનું ઉમવાડું	૬ આંબલીયાળુ
૨ ચાંપામેડા	૭ નોંધણચોરો
૩ વાળાધરી	૮ મેંગણી
૪ કાળાંભડી	૯ થોરડી
૫ અણીકું તાજરાનું	૧૦ મોવંચું

મોરેયા નીચે ૧૩ તેર ટીંબા લાવી એક મોડું ગામ વસાવ્યું. એવી રીતે જુનાગઢના
લાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેવાથી તેની મહેરબાનીને લીધે તેનાં, નખગા પહેલા
ગરામીઆ જેવાનાં અને જુનાગઢના સુખા લોકોના અધિર કારભારને લીધે ગોંડલ નીચેનાં
ગામ મેળવ્યાં. પોતે મુખ્ય સુખાના વિશ્વાસપાત્ર સલાહકાર તરીકે ગણાતા. અને અમદાવાદનો
બાદશાહ પણ સારાદ્રમાં પોતાના ગુબેરજી તરીકે સગરામજીને માનવા લાગ્યો. તેથી કા-
દીઆવાડના રાજાઓ અને ગરાસીઆઓને સગરામજીની ધણી દેહસન લાગતી હતી. આ
રિયતોનો લાભ લઈ સગરામજીએ વધુ ગરાસ મેળવવા માંડ્યો. થોડા વખત પછી અમદા-
વાદથી એક મુખો જુનાગઢ આવ્યો તેની ધણી મહેરબાની સગરામજીએ મેળવી હતી. તેથી
તેણે સગરામજીને પોતાના મિત્ર ગણી અમદાવાદ બાદશાહને જાડેજશ્રી સગરામજીની જુના-
ગઢના સુખાને ધણી મદદ હોવાનું તથા બીજાં વખાણુ લખી ગોંડલ મદદાજ જાડેજમાં આપવાને
દરાવ લખી મોકલ્યો તેથી ગોંડલ મદદાજ અને તેના તાખાનાં ૮૬ ગામ સગરામજીને જાડેજ-
માં મળ્યાં. તે માટે બાદશાહી ફરમાનની રીતે હિંદુ અદારમાં પરવાનો અમદાવાદથી મં-

ગામી સમામજને આપ્યો તે પરવાનો દરઆરમાં મોલુદ છે. આ પરવાનામાં જે જે ગામો લખ્યાં છે તેમાંના કેટલાંક ગામો તો પહેલાંથીજ કુંભાજીએ અને સમામજીએ પોતાના કબજામાં કરી લીધાં હતાં છતાં વધુ મળજીની માટે તે ગામો પણ પરવાનામાં લખાયાં છે.

એ ૮૬ ગામો પૈકી કેટલાંક ઊંચ ટીંબા હતા. કેટલાંક આબાદ હતાં. કેટલાંક અગાઉ તામે કરેલાં હતાં. કેટલાંકમાં નામની સત્તા હતી તે અર્થાં પરવાનામાં લખાયા પછી સ્વતંત્ર સત્તા સમામજની સ્થાપાણી. ગોંડળ પરગણું જુનાગઢના તાબામાં હતું. તે વખતે એ મહાસની ઉપજ સાદું હજાર ફારી એટલે ૧૭ થી ૧૮ હજાર રૂપિયાની હતી. તેમાંથી અર્થના રૂપિયા દસ હજાર બાદ જતાં જુનાગઢને સાત આઠ હજાર રૂપિયા પોંચતા. એથી જુનાગઢને ગોંડળ મહાસ તુટવાણ અને જુનુદિન હોવાને લીધે બેનરૂપ જણાવે. એ હાલતમાં ગોંડળ પરગણું સમામજને મળ્યું હતું.

ગોંડળ પરગણું મળ્યું સારે તેમાં કસબાતીનાં ખેરમાં પાંચ હજાર હતાં અને તે લોકોનું જરૂર ધણું હતું. બાદશાહી અમલ દિવસે દિવસે મોજો પડતો ગયો. સુબાએને કાંઈ ગણકારતું નહીં, તેથી તે લોકો હમેશાં શીકરમાં રહેતા. તેથી દરેક સુબો, અમલદાર કે મહાસનો સત્તાધારી સમામજનો આશીર્વાદો રહેતો અને તેમની સાથે મળીને રહેવાથી પોતાની સલામતી સમજતો. આવા જગરા બેરાવર માણસની મદદને લીધેજ એ કસબાતી લોક શીકરમાં ખાતા. માટે જુનાગઢને સુબે ગોંડળ પરગણું સમામજને જગીરમાં આપી પોતાના કરી લીધા હતા.

જુનાગઢની માહિતી.

જુનાગઢ સાથે ગોંડળને જડેગળથી મોટા કુંભાજીના વખતથી એટલે વિ. સં. ૧૭૦૦, સન ૧૬૪૪ થી કોઈ સદી મુધી અખંડ સંબંધ રહ્યો છે તેથી જુનાગઢના પ્રાચીન માહિતી ઉપયોગી ગણાશે.

ઈ. સ. ૮૭૫થી ઈ. સ. ૧૪૭૬, સંવત ૯૩૧ થી ૧૫૩૨ મુધી રજપુતોનું શાસન જુનાગઢમાં હતું. તેની હુકી હકીકત આ પ્રથમાં પાના ૪૪ થી ૪૬ માં કહેવામાં આવી છે. મહમદશાહ મોટા સૈન્ય સાથે જુનાગઢ પર ચડી આવ્યો અને રાહમંડળીકને કેદ કરી અમદાવાદ લઇ ગયો. ત્યારે પ્રથમ પોતાના શાહબાદા ખલીફને જુનાગઢનો સુબો નિમ્નો. તે પછી ખીજે સુબો તાતારખાન, ત્રીજે સૈયદકાસમ, ચોથો મુન્તાહિદખાન બેલીમ અને પાંચમે અમીનખાન ખીન તાતારખાન સુબો ગયો. અમદાવાદના બાદશાહ અમીનખાન પાંચમી મુજરાતની ગાદી દિલ્લીના અકબરબાદશાહે ઈ. સ. ૧૫૭૩ સંવત ૧૬૨૯માં જીતી લીધી. ઈ. સ. ૧૫૯૧, સંવત ૧૬૪૭માં અકબરને મુજરાતનો સુબો અજીઝકાકા જુનાગઢ પર ચડી આવ્યો ત્યારે ત્યાં અમીનખાનનો દિકરો દોલતખાન સુબો હતો તેને કેદ કરી પોતા નરહથી નૌરંગખાનને સુબો નિમ્નો. તેણે પાછળથી જળવે કરવાથી તે પછી દિલ્લીથી ફોજદાર દરજનના અમલદારો નિમાઇ આવ્યા. પહેલો ફોજદાર નૌરંગખાન તે પછી સૈયદકાસમ, ચીરજ દસ્તારખાન, કુલખીદીન અને સરદારખાન વગેરે ફોજદાર આવ્યા.

૬ સ ૧૭૦૦, સવન ૧૭૫૮ ૫૪ી નીચે પ્રમાણે અમન-રો નિમાઈ આ પા હતા

ક્રમના	હીનાન	રિ અન	અમનદાર(સુયા), નિવાન(નાયક સુયા) કાન્ધારી
૧	૧૭૦૨	૧૭૫૮	ગેશુદિઆન મીન્નદુલીમેગ આમગર મુદ-શ વ (પુર).
૨	૧૭૦૪	૧૭૬૦	નરાય અરદારઆન મેદનતાન કાય-ય ,
૩	૧૭૦૬	૧૭૬૪	, ગેશુદુધાઆ તાપીદામ કાનદામ ,
૪	૧૭૦૭	૧૭૬૩	, ગુરુઆ ગુમમના આ દેશાઈ ૫૪ી /
૫	૧૭૦૮	૧૭૦૪	, પીગમાદેન ગેરામ વાલીઓ મેરધનદાસ ખગી
૬	૧૭૦૯	૧૭૬૫	કા મદા-મ નધોશ પરનાપમિદશ ,
૭	૧૭૧૦	૧૭૦૬	નરાય વાગીનઆન ગેરામવાલીસે ,
૮	૧૭૧૧	૧૭૧૭	, દીનાવગઆન અમનસિંહખવી ,
૯	૧૭૧૨	૧૭૧૮	, પીગસાદેન ગ વળદા ,
૧૦	૧૭૧૩	૧૭૧૬	સુમેદાર કાનદામ સુમેદાર કાનદાસ પોને-૪ ,
			વાલીસે
૧૧	૧૭૧૪	૧૭૧૦	અદમ-આતમ મુગનવુનાયખા ,
૧૨	૧૭૧૮	૧૭૭૪	નરાય મોદમેનમેમ ,
૧૩	૧૭૨૦	૧૭૭૬	, ખીનદઆન , કને
૧૪	૧૭૨૧	૧૭૭૭	ખામ દમીદ ,
૧૫	૧૭૨૩	૧૭૭૬	નરાય મોદમેનમેમ ,
			ખીનદા
૧૬	૧૭૨૪	૧૭૮૦	, અશદુલીઆન બેગીદાસ ,
૧૭	૧૭૨૫	૧૭૮૧	, સતાળખાન ખુમયદકાયમ્ય ખગી
૧૮	૧૭૨૬	૧૭૮૨	મીરદુધાદખ મીરખા ,
૧૯	૧૭૨૭	૧૭૮૩	નરાયદોશખાન મેર-ધીધરદામ ,
૨૦	૧૭૨૬	૧૭૮૫	મજાર રાન ,
૨૧	૧૭૩૦	૧૭૮૬	નરાય ગેશુદુધાનઆ દામેદર કાનદાસ ચત્રામ
૨૨	૧૭૨૪	૧૭૦૦	, અગરુઆ કુમ્મુદાસ ભાગીસે ,
૨૩	૧૭૩૬	૧૭૬૨	, અશદુલીઆ પ્રમગમ ,

એ પ્રમાણેના અમનદાર સુયા, નાયક, સુયા, દીવાન વગેરે અધિકારીઓ જદવાયા ૫૪ી હાન ના જુનાગઢના નવાખસારેખા મૂગનવુ નવાય જહાદુરઆનશ હિંદુ શેરખાનજ સવન ૧૭૩૮ ૬ સ ૧૭૮૪મા જુનાગઢમા આ-યા તે પટેલા તેના પૂર્વજોની સુ રિયતિ હતી તેની કુટુંબ નોંધ આદી આપની ચોખ્ખ ગણાશે

જુનાગઢના નવાખ સાહેબના મૂગનવુ કિમાનખાનને માસુયાદશાહે બાગી એવે ખિતાબ આપ્યો હતો તેના દિશ્વાજહાદુરખાનઅકબાનિઆનથી ૪ સ ૧૬૨૫ સવન ૧૬૮૧ લગભગમા અ મદના પૌત્રમાદમ્લાબાદશાહના વખતમા હિંદુસ્થાનમા આ-યા ૪ સ ૧૬૫૪ સવન ૧૭૧૦ મા

શાહજાદા મોગનના સાથે મદાદુરખાનના પિતા જેઠાન આયા જમા તે પ્રથમ સુવાળ પરગણામાં ઇ સ ૧૮૬૩ માં ચાલુના નિમાયા જેરખાનને આ દિશા હતી તેમાના પહેલા અને બીજા પિંચાને સ્ટી પ્રાનમા યાપુતારી અને સુમાગીરી મળી ત્રીજા દિકા જાદુખાનને સુવાળના યાપુદાની જગ્યા ઇ સ ૧૬૮૦, સન ૧૭૪૮ માં મળી, અને એમાં પિંચા બાજખાનના વગરે હાન જુનાગઢ તાખાના રાણપુર બેરાણીની જગીર બોગવે છે જાદુખાનને સગી નોકરીની કદ મા બાગાહે જાદુખાનનો ખિતાબ અને પાન ધુના નાયમ કુમાની જગ્યા આપી ઇ સ ૧૭૦૩ સવન ૧૭૫૮ માં પાટણના મા જી સુમા નોરેડ કુમાનમ ગુજરાનમા જા મ્યુ ત્યાર જાદુખાને તેને પકડી ગુજરાત બહા ન કાઢી મુક્યો તેની ખુશાનીમા આરગજે મે તેને પાનજુની જગ્યા સાથે રિગનપુર પરગણા ની સુમાગીરી મુખ્ય સ્ટી ન સ ૧૭૦૧ માં મરેડાઓરે ગુજરાનના દક્ષિણ ભાગ પર ગુમાગીઓ ડેન તેના અગમર મ્યા નાનાદી લરમ સાથે જાદુખાન લડના ગરેન ત્યા પોતે પગલા આ તેના દિશો મરાયો મોગ દડ તીધા પડી જાદુખાનને છોડવા ઘોડા દિરમ પડી કુર્ગામ નોરેડ ફરી જા મ્યુ તે વખતે જાદુખાને તેને મારો તેથી તેને મુનાની જગ્યા મળી જાદુખાનના મોટા દિકરા મદમ-જે ઇ સ ૧૭૧૮ માં ગધણ પુરના સુમા નિમાયા ના નરાજે હાનમા રાધણપુરના નનામ છે બીજા પિ ના નનામન મદમખાન પિ અગમ વગેરેના નજા હતા અને તેના દિકરા બહા દુખાનનું ઉં જેખાન ઇ સ ૧૭૨૭ માં અમનવાદની આસપાસના પરગણાના માજાર અને પાનજીથી માદગ નગેરના સુમા થરેન સનામન મદમખાનની બીજા પિંચા દીનખાન અને જમાનખાનને બાગાની જગીર મળી ને પડી જેખાનજી ઇ સ ૧૭૩૮ માં મેરેડમા આવ્યા ઇ સ ૧૭૪૬ માં જેખાન મરેડા વચ્ચે સાથે મળી ગયા અને ઇ સ ૧૭૪૭ માં તેણે છડવાગા ગાયસિંહ સાથે અમદાવાદને ખેરે ધાતો ઇ સ ૧૭૪૮ સવન ૧૮૦૪ માં ગોતા ૥ દિશા સરદાર મદમદને વા બીનોગમા મુખી પોતે જુનાગઢ આવ્યા અને પડી ગુજરાનના માજારમાંથી મનકાદી નનાખનો ખિતાબ ધારણ કરી જુનાગઢનું રાજ્ય કરવા મ્યુ તે ઇ સ ૧૭૫૮ સવન ૧૮૧૫ માં મળ્યુ પામ્યા તે પડી તેના દિકરા મોટાનખ ખાનજી ગાદીયે ખેરા અને જુનાગઢનું રાજ્ય ચલાવના મયા

ઇ સ ૧૭૩૪ સવન ૧૭૮૨ માં જુનાગઢના નનામ અશદ ફલીખા સુમે હતો અને પ્રજારામ દિવાન હતો તે પડી નનામ બહાદુરખાનજી ઉર્ફે શેરખાનજી બાપી જુનાગઢમાં આવ્યા અને સર્વ સત્તાધારી થયા તે પડીથી નાજ સુધીના જુનાગઢના નવાબ સાહેબોની વિશત નીચે પ્રમાણે છે

ક્રમ	સવન	ઇ સન	નવાબ સાહેબ	દિવાન	દેશાઇ
૨૪	૧૭૪૪	૧૭૩૮	નનામ બહાદુરખાનજી ઉર્ફે શેરખાનજી સવન ૧૮૧૫ સન ૧૭૫૪ માં મુજરી ગયા	લખનરામ ઝાના જમનાથ	

હજી માનસિદ્ધના માધવમિદજ અને અમગમિદજ મે નિકગ થયા બારોજી નામના ખીન ફટાવાને ધોધાનદર, વાઝા, નાગડકું, રીમ, નાનુ મીકું, અને પીપળીયુ એટલાં ગામ આપ્યા.

બારોજી ધોધાવડના કામ નીચે દખાધ મુસા તેના દિકરા બાબોજી નિરંજ જનાં તેના ગામ ૬ ગોડાને પાછા આપ્યા.

દોથીજી તે સમગમડના ૩ જા ફટાયા તેને ગીમડા, ઉમરાડુ, જેમળા, પાચીયાનદર, બુણાવુ અને વાવડી એટલા ગામ આપ્યા તે પત્રી તે દરેક ફટાયા પોતપોતાના ગામમાં જઈ રહ્યા હોથીજીને ૪ દિકરા હતા ૧ બા પનાપજી ૨ જા જુજોજી, ૩ જા રામોજી, ૪ થા દેરાજી ૧ લા પનાપજીના હજીધરજી, નુમજી અને રૂપાજી ત્રણ દિકરા તેમાં હજીધરજી નિરંજ ગયા, મુમજીને રીસાજી અને ચાપાજી બે દિકરા, રીસાજીને ગીબડા અને ભરડીમાં આદમો ભાગ મળ્યો, રીસાજીના મેપજી, હયાજી અને મદાગમોગ મેપજીના રામાજી, કમળાજી અને ડોમાજી હયાજીના દોનનસિદ અને મદારસિદજી, તેના કપાજી થયા. નુમજીના ખીન દિકરા ચાપાજીને રીમની અરધી પાગી મળી તેને સદારસિદ, હજીભાઈ અને આતાજી ત્રણ દિકરા હતા પનાપજીના ખીન દિકરા રૂપાજીના જયુજી તેના ખોડાજી પયાજી અને બાબોજી ત્રણ દિકરા થયા તેને ગમગમ બમરાડુ મળેલ.

કોટડાનાળા સાગાજી બગવાન ચંચંગ અને મદારવાકાશી હતા તેણે કોટડે ગયા પત્રી ખીન ઘણા ગામ મેળ્યા.

હોથીજીના ૨ જા દિકરા જુજોજી હતા તેને જેમળા ગામ તથા ભરડીમાં ૮ મો ભાગમળેલ તેને જગોજી અને મકનજી મે દિકરા જગોજીને નમોજી દુરોજી અને કાપોજી ત્રણ દિકરા. રામોજીના સાધાજી તેના પુનજી બાબોજી અને વજેસિદ ૩ દિકરા, દુરોજી નિરંજ ગયા કાપોજીના પારાજી અને હરિસિદ બે દિકરા થયા મકનજીના કેમોજી ગોરિદજી અને રતનજી ૩ દિકરા, કેમોજીના વાધાજી, વેનોજી, માનજી ૩ દિકરા, વાવજી નિરંજ ધેવોજીના ફોર્નિદ અને કમીયાજી બે દિકરા માનજી નિરંજ ગોરિદજીના ભાઈજી, કાકાજી અને રતનજીના ગોડજી અને ઉમેદસિદ.

દોથીજીના ૩ જા દિકરા રામોજી તેને ગમગમ બુણાવુ અને વાવડીમાં અરધ ભાગ રામોજીના અનુજી, રવોજી, ખેતોજી અને કાથડજી ૪ દિકરા હતા અનુજીને શેજોજી, અમેરાજી અને કિનજી ૩ દિકરા શેજોજીના રાણોજી અમેરાજીના નાથોજી ભાવોજી અને ખોડોજી ૩ દિકરા કિનજીના મજી હનુજી વકાજી ૩ દિકરા હતા મજીના જેમેજી અને શામજી બે દિકરા હતા રવોજીના ગોરિદજી અને ગોપાળજી ગોરિદજીના પયાજી અને ગોપાળજીના હવજી થયા ગસાજીના ૩ જા દિકરા ખેનોજી થયા તેના ભાવજી મજેજી કનુજી અને અધજી ૪ દિકરા હતા ભાનજીના નખનાજી જેવીજી હરિભાઈ અને વનાજી ૪ દિકરા હતા. જેવીજીના શ્રીજીજી હરિભાઈ નિરંજ ગયા મજેજીના હમજી ભીમજી બે દિકરા કનુજીને વીરોજી અને અદાજીનાયજી રામોજીના ૪ થા દિકરા કાથડજીના વેરોજી ખીમાજી પનાજી છોજી અને જયમનજી વેગજીના માનોજી ખીમજીના સમળાજી અને બગીયાજી બયોજીના મોખજી.

હોયીજના ૪ ફિકા ફેશગજ તેને પાવીવાજ અને અપુ પાડી મગયુ તેના કવો-
જ તેને અમરોજ કાધોજ અને વજોજ ક નિકરા અમરોજના કમીરજ કાધોજના ખાનજ
નાયોજ અખોજ રાયનજ અને વાખોજ પાવ નિગ અને વજોજના વાખોજ તથા વાપજ
એ પ્રમાણે હોયીજના નસજેનો રિત્તાજ ૩ અને તે જથ્થા વચાજે સાડા ૭
ગામ વહેચાયેના હતા

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પડેના સમામજના કમીયાનો વસ ચાલ્યો તે કખ્યુ સમા
મજના વખનમા બીજા અને મનાવો વનેના પયુ તે નર્જનના વજો રિત્તાજ થાય તેથી
દવે આગળ ચાલીએ

૯ બડેજશ્રી હાલોજ.

(મવન ૧૭૭૦ થી ૧૮૦૬, ઇ સ ૧૭૧૪ થી ૧૭૫૩)

બડેજશ્રી હાલોજનો જન્મ જાના રજપુતની કન્યાથી સવન ૧૭૪૦ સન ૧૬૮૪
મા થયો હતો સવત ૧૭૭૦ મા સરસમજ ગુજરી જતા ૩૧ વર્ષની ઉમર ગાદીએ મેળ,
અને સવત ૧૮૦૬, ઇ સ ૧૭૫૩ મા ૩૬ વર ગાદી બોમરી ૧૬ વર્ષની ઉમરે ગુજરી
ગયા હતા હાલોજને બનાળાની જાની કન્યાથી ચા- દિકરા અને એક
દિકરી થયા પાનાજ કમગથી નામના વણિ અને ઇશજ શુચનામના જુનાગઢના નાગર
ગૃહમયુ કામદાર હજુ હાલોજના ચાગ પુત્રો પૈજ પટ્ટી કુવર કુલાજ હતા જેને
ગાદીએ મેળ પડી પ્રગ ભાકુબો મ્હી મેલાવતી હામોજ પથોજ અને જેહીજ નામના
તજુ દટાયા હતા તેઓને ૭ જ ગામ દેનાની હાનાજની મરજ હતી પથુ કુલાજ જેરાગ હોનાથી
અને રાજકારભાગ કુબોજજ અલાનતા હોનાથી હાનાજ જીવતા મુધી દટાયાને બેગા રાખી
ગામ આપના દીધા ન દોના

ગોડળ પરમપુ મત્યા પડી અને ગોડળમા રાજધાની થઇ સ્થાયી રાણિયા દરબારી
કામકાજ અન રાજદારી કામ કરતા તેથી વખાનદમા મોડીયા અલગ હતા ચિંધા જા
મ કરતા રાજદારી ખટપટમા કુશળ ન દોતા

સવત ૧૭૮૯ની સાલમા જુનાગઢથી મહેતા ત્રિકમદાસની બેસ ચોરાઇ જતા હાલોજના
દરબારમા છે એરી ખખર પડ્યા તે બેસ લેના ત્રિકમદાસ પોતાના કાણેજ ઇશજ
શુચને મોમ્દા, ઇશજ શુચ ચાર ભાઇ હતા તે ચારે ભાઈને નાની ઉમરના મુકી તેના
મા વાપ ગુજરી ગયા હતા ગરીમ હાલત જુ હતી તેથી એના મામા ત્રિકમદાસે ચારેને
ઉઠેરી મોગ કર્યા હતા ઇશજ શુચ બેસ લેના આવ્યા સારે તેની ઉમર ૧૫ વર્ષની
હતી પછે ચારીને આવ્યા નસવાગમર વાવાની જગ્યામા ઉતર્યા ત્યા મુત્રા મેસના નદી
કઠિ દેખડ રોકી ખાતા અને રોજ હાલોજ પામે આની બેસ પાછી આપવાની અરજ
કરતા ઇશજ શુચની બેનવા ચાલનાની ચતુરાઈ ચચળતા અને લખાની જોતા અક્ષર

સાડા તેથી દાલાજીએ વિચાર્યું કે આપણા દરબારમાં સ્થળીયા કામદાર છે ખરો, પણ કોઈ ને યુદ્ધ સિખમો આપેલું નથી. ઈંગ્લીશ અધિકારી વાચવા સુધારા પડે છે. જુનામુદ્દા સાથે કામદારનું કામ એવું થયું કે જે સંજોગે આવડે તેવા મામલો સંકર છે તો આ કોઠારનેજ રાખવા એમ વિચારીને કુચુ કે વાડે નોકરે તેનું હાથ નાંખીને તેની સાથે સંજોગ પડેઆવી પોતાની સામીને પુછ્યા પછી આવવા કહ્યું કરી બંધ ચડાવે. જો પોતાના માને વાન કરી તેની રૂબ રૂબ ગોળગ આવી દાલાજી પાસે નોકર રહ્યા.

કોરી માગસાનનો મોદનો અને પરીચુ કરી આપી પાનું પાનું કામદારના કામમાં હાથગળે રાખ્યા. દિવસ દિવસ પોતાની દુગીઆરીથી દાલાજીના દુષાપાત્રોના કામને મહેરબાનીના માણમ મળાવા લાગ્યા. હવેરજ નોકર રહ્યા ત્યારે ગઝઆનમાં કોઠક મરિનો નાગે દાદે રંગામ કરી જમી આવના જાને દુગીઆર પાંચે પોતાના પાંચેખતી દુકાન હતી ત્યાં મુના બેસતા. એક દિવસ નરી કોરે મંધના ક્યા ત્યાં કોરે મંગાળીયાનો ઘરો વિષ કથા મોહા નિકળો તે ચોખ્ખી દુગીઆર પાંચે પોતાના માણુ તેમાં રી મંધી ખાના અને તે યાત્રાખુની પ્રાણી ફોરડાં તેનું હાથ પાણી કુનેગા દાસ રાખતો.

સંવત ૧૭૬૬, ઇ. સ. ૧૭૪૦ માં દાલાજી તુવામ જસદરખાતુજી પાંચે પોતાના ગયા સાથે મરિના સાં રૂપો હતો. એક દિવસ દાવરુમાં ક્યાકામ નાગ અને મહેરજી, જસ મેરા હતો. પોતા કરના દાલાજીએ ક્યાકામને કુચુ કે વાડે કોઠારની સગાઈ કરી. પછે તેને નાનોકા છે તમારે ત્યાં ક્યા છે તો હવેરજને આપા. જસદરખાતુજી પાંચે પોતા, એક કોરે દાલાજીએ કોલાના પોલાની કોરી ૬૬૦૦ માળમાની ચીડી જનામુદ્દાના ક્યાકામના ક્યાકામ વાળા ઉપર સગી મુરવ સગાઈ કરી અને સંવત ૧૭૬૮ માં કોઠારને ક્યાકામના તેનું બધું અર્થ દાલાજીએ આપ્યું. સંવત ૧૮૦૦ માં વડે આવ્યા ત્યાં પોતી આવનારો જમનમુજી ત્યારે દાલાજીએ ક્યાકામ પોરખાળો ખોરખા ડેહવા આપ્યા તેમાં ક્યાકામ સાથે મરિના પોતાની વડે આવ્યા વાળી તેની આવ્યા કરી ક્યાકામ પોતાના લાલો જામીને ક્યાકામ અને વડે આવ્યા તેના નાના બાઈએને સંવત ૧૮૦૧ માં એના મામાને ત્યાંથી તેની આવ્યા ક્યાકામ જી જીય પાળ્યા અને તેના બાઈએને તેની આવ્યા પછી ખર્ચ વધ્યું એટલે કોઠારથી પેરીયા વધારી મોધા. તેના પોરખાળાના કોરીથી વધારી ને હાતો.

સંવત ૧૮૦૩ માં દાલાજીએ ગોળગ થાકરને કોરો કિલ્લો કરવા પાણી નાખ્યો તેના કામ પર દેખરેખ રાખવા હવેરજ જીયના નાના લોઈ બજલાઈને જી સાડા સાન કોરીના પગારથી નોકર રાખી કામ સંકર કરી.

દાલાજીનો દયાલીમાં લોકુલાજીની ૧૫ વર્ષની ઉમર થઈ સારથી તે સ્વતંત્રપણે વન વા લોગ્યા હતા. અને વિસ વર્ષના થયા લોના દાલાજી, કુલાજીની દયાઈને રહેતા છતાં બાપ દિકરાનો જીવ એક હતો રેલ અખડ હતા.

હવેરજ મહેતાનું ખર્ચ વધવા માંડ્યું ત્યારે કુલાજીએ દાલાજીને સમજાવ્યા કે હવેરજ કોઠારથી ખાધા ખર્ચ ઉપર છે તે આપ્યું નહીં પરવડે. એમ લોજી નહીં ચાલે મારે પરવાર તેનું ખર્ચ એવે એવા ધોરે બાંધી દઈએ આ વાત બંનેને ગોડી, મોતીયા ખોખરીના

જાણી ને નિખારી આંતરે તે નખતે તેઓને નીપામ્યા મોનાની નીચે એક બાજુ
સાંઓની બેઠા પાંધરે તે જિલ્લાને તે પછી તમારો બાબુલ છે આમ - જે ગામને
જોઈને શ્રી આરોગ્ય અને ગો ગામ ૪ યાગ માનીની જમીન નોમી જેને સત્વામાં આપી એ
પ્રમાણે સંકેત ૧૮૦૫ માં પગારી જીનાઈ ગી આવી કાઢેથી અરુણ આપડ બંધ નહ
પગારી તો જી આરી આન કારીનોજ આડ હતો તેમ વધારે કોઈ નહોતો

આ અરમાં કિનીની ગેજવાલુ યોગી સડી હતી મોગલ સત્તા અરોજની અને
અનોતથી મેરાઈ અહીં મોગલ સત્તાનો સ્વજ સરામી નિશારી હતી અમલુ આમલના
અને ભાગેમાં વહેચાઈ જુદા રતા હાથમાં જ્યાં સતવારે તેજે પોતપોતાની હા બાધી
નીરી હતો મુખાએ મોનાન હાયાના સુધના ધણિણી ધણપયા આવા સમયમાં
નરામને હાલાઈ જેવા જેવાર રાગની મદદ કિરોત્રી હતી સવત ૧૭૭૪ માં બહાદુરખાન
આમી નવાબનો ધનકાલ ધારણ કરી જુનાગઢમાં સ્થાયી થયા તે વખતે ઠસખાતી ને
જુદોર થાકુ દુવ દેશનમાં મરેય જેવાર યમાજરા હતા જુનાગઢની નરકર અને નાપુતી તમે
હાનતે કોરે કસાતી હાકારે ગમીરગારો જેવાન અધિકાર હતા તે મંકી પુરમીરો વસતગર
નામનો હાકાર બેગર હતા તે ધણ સે ય તવારતે અને અમદાવાદથી આરતા મુખાની મલખરા
બરદાસ બહુ રતા તેથી તેની વધતી જતી સત્તામાં નિધ કાઢ મુએ નાખતો નહી
વસતરાયની વધી પડેની સત્તા બહાદુરખાનને તેને જુનાગઢના વત પ્રણી હયા પડી નહી
નવાબ બહાદુરખાનનેના દિવાન હાલખરામ, રામગર તાગર હતા અને અમલનાદથી
અમલનાદ સંત ૧૭૪૪ પડી નેના બહાદુરખાનને મનત્ર અમલ આ રો તે પડી
સવત ૧૮૬૮ ની સોનેમો દરખાસ દિવાન પોતાને વખત અમલનાદ આટો જેવાગર
અને જુનાગઢના દિવાનેનું ભજનનાથ ગાંધીને કામચલાકિ સાધ્યુ આ રખતે વસતરાય રામ
યા સુરની નેમીથી સોરેમગી જાનનાબ બહાદુરખાનને કે ગરી વસતરાય રામ ચનાવના
મહિયા હાલખરામ પેટો આવે તો તેના ન હોવો એવો સંકેત કોય આ ન તની ખબર
નરાએને મળતા મુદિનેથી ભાગી રાડાગીનોર જના નિત્યા રતામાં અમલના દેશકાઈ
મનેથી કુદિને દિવાન દેવેપતરામરે કહી ખચી જુનાગઢી કેડી તણુ હાગની મિતને
બાલુબધ નેનાબ પાસ હતો તે વેચી વાડાસીનોગ પહેાચ્યા

વસતરાય હાકેપ મેરાઈ સુપેરિ દુર્ગિયાણી નાની માગ અને પીપમીયુ આ પાવ
ગામ ગમીરમાં ખાતો હતો અને નવાબને કેદ કર્યા પડી મનત્ર સત્તાધારી થઈ મો
પોતુ ની ગમીરની પેદાસ ૨૫ થી ૨૦ હજાર કાપી હતી તે શિરાય આલુ માલુ
ના તમામના સુદાદ કરાવી ખતો હતો

સવત ૧૮૦૪ માં નવાબ ઉદયકારી આનાડમાં જમે મધી નેરા આવ્યો તેનો માગારી
મેનો મામે કીમળી જુનાગઢી મામર હતો ને જયરાજત માલુસ ગણનો અમલવાદથી
ધોખખતે રાની દાગીઆનાડમાં દાખલ થઈલા ગાંડે મ વેગીના ગીયામાં મુખામ રી ગો
ડગાખરણિને સુદધી નાગો અમલર હાનોને મળતા નેજે સુધર અને બાધાનોને
બેખા ફરી ખોખરી મુકામ વ્યુ અને ત્રબની મુજને અમલની તેનામાં વિાવ દરખરા

મ અમદાવાદથી મોટું લશ્કર એકઠું કરી મુલકગિરી કરવા નિકળેવ તેણે જેતપુર મુકામ કીધું છે એવી જ્ઞાતખી હાવાજીને મળી એટલે ઈશ્વરજી શુચને દિવાન પામું જેતપુર મોકલ્યા અને કહેવરાવ્યું કે ત્રંચકને હગનીએ તો તમારા મુલકને પણ લાલ છે, ઈશ્વરજી શુચ મારફત આ સદેગો મળના દલપતરામે કહેવરાવ્યું કે અમે અટાણે ભીંસટમા ધીમે વસંતરાય પુરખીઓ આજ કાલ જુનાગઢમા સિંગેજે થઈ બેગ છે, તેથી નવાખથીને પોતાને વનન વાડામીનોગ લાગી જતુ પડ્યું છે મારે એને પાછા બોલાવવાની તમની ન કમી છે અને વસંતરાયને કાઢવો છે આ કામમા તમે સામેવ થાઓ તો તમને પણ લાલ છે. આ પ્રમાણે ઈશ્વરજી મેના મ રફત દિવાનને જવાબ મળતાં હાવાભાષ્યે દિવાનને તેજા-બ્યા. તુગન દિવાન કુચ કરી આવ્યા અમલન ચલાવ્યા પછી એમ ઇચ્છું કે - બકને કાઢવામા દિવાન મદદ કરે તો તેમાં ફાગોળો કે ફાગનુ ખર્ચ હાવાજી પામથી દિવાને લેવું નહીં અને વસંતરાયને કાઢવામા હાવાજીને મદદની જરૂર પડે તો ધોગજી પંગણ વમન-થની જાગી છે તે હાવાજીને આપરી આ પ્રમાણે એક ખીનએ લખત કમી સડીયો કરી ખીજે ની ત્રંબકના વસ્ત્ર ઉપર ચડાઈ કરી ફેરવે લુગી લીડી મામો ડિકાણી વગેરે ૯ જણ તથા ૫ ડિન રામચંદ ગામરાજ મરાયા અને ત્રંબક જાને લાગી છુગે તે પડી નિવાન દલપતરામ મુલકગીરી કરવા ગયા અને જડેજલ હાથેજી તથા કુબોજી ગોડગ આવ્યા

થોડા નિવસમા દિવાન મુલકગિરી કરી આવ્યા નેદરઆનજમાદાનેખઅબદલાજખેદીને ૪૦૦ મારમો આરખ લોકો સાથે મોકળામા રાખી જુનાગઢ આવ્યા, ૧૫ ની ગ્લા લા વસંતરાયે દિવાનને કહેવરાવ્યું જે આગેબાને મરુગમા કેમ લાવ્યા, જવની ખસ આપો લાં દિવાને જવાબ વાલ્યો કે એના ચરેલા પગાર દેવા છે તે ચુકરી રિફાવ કરશુ ખીજે દિવસ વમનરાયે પોતાના મેના કાળીદાસને મોકલ્યો અને કહેવરાવ્યું કે આનરોના પંગાર સાથે જુનાગઢમા અમે શિરનધી ગખી છે તેના પગારની પણ ત્રેવડ રાખજે નિવાને કહ્યું બધી તજવીજ કરશુ ને પછી ૭-૮ દિવસ ગયા છતાં દિવાને કાંઈ ન કયું એટલે વસંતરાયે મેનાને ફરીમાર મોકલી અપશ્વરો કહેરાવ્યા, તે સાંભળી દિવાનને બહુ માહુ લાગ્યું પોતે રાત્રે જવ્યા ની અને તુરંત સ્વાગ ગોડગ મોકલ્યો અને તમે લશ્કર સાથે એકદમ પહોંચજે અમારે વસંતરાયની માથે યગડ્યું છે એમ કહેવરાવ્યું ધોરાને પાદર હાવાજીનું લશ્કર પહોંચ્યું ત્યારે વસંતરાયને ખબર પડી કે દિવાનની મદદે ગોડગનું લશ્કર આવે છે એટલે તેને પાછું હાજી કાઢવા અઠીમો માણસનું લશ્કર વસંતરાયે મોકલ્યું તે ગ્રાવપગન પાદર લોન નદીને કડે આવ્યું ત્યાં ધોગજીથી ઉપડેલા ગોડગના લશ્કરનો બેગ થયો, અને ધિગાણ જમ્યું હાવાજીનો એક ગરાસીઓ અને વસંતરાયના ૮ માણસમરાણાં એટલે બગાણુ પડ્યું પડી હાવાજીના લશ્કરે જુનાગઢ તરફ કુચ કરી દિવાને ગોડગ ચ્વાર મોકલ્યા પડી પાઠવથી પોને મવન ૧૮૦૪ ના ચૈત્ર વદી અમાસની પાછલી રાતની ધડી ૭ વખતે અગીવાર પાળા સાથે વસંતરાયની દેવડીયે ગયા ૨૧ વસંતરાયના ૧૦ માણસને માર્યા વસંતરાય પોતાના કુટુંબ સાથે મેડી પર ચડી ગયો, ત્યાં ૯ કલાક પછી દહીસિંગ પુરખીયે એ મેડીની પડીતે નિસરણી માંડી વસંતરાયને

તેના ગામના અને સ્ત્રી સાથે ગેનાને જે લાક જોડો મેળી માથેથી ગોળ ગાન ચલાવતા બંન્ને પડવા
 એમને નિવાને મેળી તામે રી દર્શાવીને ત્યા ગયા હી ગાતમી મળના હો ત્યા રો, તે
 સમાચાર મળના અતિય ભાગે આઉ એ પગરો ત્યા જાનથી દાના તથા કુલા
 નુ ૨૦૦ રો. ૨૫૦ અને ૩૦૦ પાય ગ જમ જુનાગ મા લખત થયુ નંચુગ ૧૫
 ગ્રામની દરેની ઉપગમ ક ત્યા ઉપગમે હી રસનગય ખીન ૧ મે ના જાનીના પામે
 મો અને ત્યા અ દળ માપત બગા ધ્યા નિવાન અને કુલાના ૧૫ ની સાવચેતી
 દળ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૫ ૧૫ રાજેથી તરૂથી ગામમા ૧૫૫ માથે પેસી ઉપ કાગ તમે
 ની દળની ૧૫ ઉપગમનો ના દાય મી મો અને આમાસામી ૧૧૫ થના ૧ ગી
 મા ૧ મા ૧૧ ૧૧ ૧૧ ગોના ૧૫ માથી જોગમ મુમ ૧૭ જેવો નારા લંચા
 મ ૧૭૫ અને જામી થયા તેથી દિવાન ભવનાન થા અને ઉપગમની ભવકર તોરો આ ૧૫ ૧૦
 મી ૧ ૧ ગમય એમ ના ૧ ૫૫ ૫૫ કુલાજો મોગ જોખમે ગરી રતો બધ મ્યો
 એમને રમત ૧૫ના તથા માપુ વિવાના લખ ૧ ખારાખીની અ ચણુ પડી એટલે લંચના
 માણુમા નાદિમત થઈ ૧ ૧ દાનાજને ખુલ્લા નાચ ફારી થ ૧૫ એમ નરી એમ માની
 તે યુક્તિ પે રમત ૧ ૧ ગી અને દાનાજ પર મટેલ મોડ ૧ ૧ ૧ ૧ મે મસન માનોના પદ
 નામા દિંદુ ઉ અને તમે મરી ૧ જેજ ગાના તમે કરા તો તમને જુનગના રૂધ
 ભાગના ગામ તમને આણુ રસનગયની આ નાન્ય લોભાવે તેરી હતી અને તમા હાનો
 લોભાયા હાત તા જુનાગનો તે પડીનો હાનિસ જુનાજ લખાત અર્થાત આજે જુનાગ
 મા દિંદુ ૧૫ ૧૫ ૧૫ ૧૫ જાહુ આ ૧૫ નાચનીનો લાગી ગયા હના દિવાન કુભો
 ૧૭ આ રસનગય દિંદુ દના અને તે વખતે જેના દાયમા તેના મોમા
 જેવો મમ્મ હતો પણ બદાહ ખાનજ માથેની મિનાચારીથી ૧૭૭ અગમ્યા તેમ હાનોજ
 મોનાન લંચી ૧૫ ઉપ મજમ રજા અને જનામ મોડ થો ૧ મે પ્રથમ નામનો દિવાન
 મળ્યો અત તેના પદમા રજા મે વચન આપ્યુ જાહુ ખાનમાગ મિનતે સાથે મો નજ થાય
 તેમ ૧ માં વચન ફાક કરી રાક નરી અનીતિ ૧ લંચીના વચનની કિમત ન ગણ
 તો પડી જુનાગ નો અધ ભાગ તારી પામેથી શુ માન મેળુ અથવા જુનાગદ મારા
 તાનામાગ છે ધાક તો તેનો નામ ૧૫ મજમ ૧૫ માટે બદાહ હોતો લડવાબદાર નિકળ
 તારોનાશ મ્યાનિના જુનાગ હોડનારની આ મિયાજ લાકુલાના અત કરણુ પૂરકના હતા કે
 કેમ તે મજમ ૧૫ કે ૧૫૫ તે તો આજુબ તીનિ સમજના હતા અને આનેની લકમે
 જવાલો તેના ન હોત પણ પોતાના મુરખીની આનાને આધીન રજા હોવા જોખમે હા
 લાટની મજમના જોખ વસતરાય પામે મોટ લક ૨ હવ તેમાથી થોડા મિયાજ માણુમે સાથે લઈ
 નાદિમત થઈ લાગી મો એમને દિવાન અને કુલાજમે તેના લકમને કેદ કરી જુનાગદ
 મા વચરથા કરી

તે પડી એ મહિનામાં નવતરમે પોતાની સ્વના સના મેસારી કેમણે
 કેમણે પોતાના ચાણુ રાખી જુનાગમા હાનાજને રાકી જહોજલાલીથી
 વાડામીનોર નવાજ મહાદૂરખાનજને વધામણી દેવા તથા તેડવા માણુમે મોકલાતે આવતા
 સુધી હાલાજ જુનાગદ રજા અને લાકુલાજ લકર લઈ પાછા મેડળ આવ્યા

નવાજ સાદેજ મોરબી આવી અટક્યા અને કુટુંબીયું કે વસંતરાય નિકળી ગયો ને એવી ખાત્રી ધાની નથી. દિવાન અને કુંભોજ આંકી આવે તો વિશ્વાસ એસે નેથી બંને કેટલાક રસાયણ સાથે મોરબી સ્થાપા ગયા. ત્યાંથી ધામધુમથી નવાજને જુનાગઢમાં લાવ્યા.

હાલો જોમાસું આખું નવાજ સાથે જુનાગઢમાં રહ્યા હાલોજ કુંભોજ અને દિવાન દલપતરામના ઉપકાર નથે નવાજ એટલા બધા દયાવા કે ને છયા ત્યાં સુધી એ ત્રણેનો ઉદય પૂર્વક એદવાન માનના. હાલોજ દિવાળી સુધી જુનાગઢમાં રહ્યા દિવાળી વીસા પછી દલપતરામ સાથેના તખ્ત-પ્રમાણે વસંતરાયની જગીરનાં ધોરાજી વગેરે પાંચ ગામ અને પોસાક સંવત ૧૮૦૪ ઈ. સ. ૧૭૪૮ માં હાલોજને નવાજે પોતાને મદદ કર્યાના બદલામાં આપ્યાં.

તે વખતે હાલોજે નવાજ સાદેજને ક્યું ને હમરોજ મરાજા તેના છોકરાં પરવશ કર્યાં તેને કાંઈ ગુજનાનનું સાધન કરી દેવું જોઈએ. આ ઉપરથી સુમરાજના છોકરાને ભાંખ અને અરણી જે ગામ જુદાં અપાવ્યાં પણ તે બેઠા ગામમાં સત્તા ગોંડળની રાખી અને ૧૮૦૦ ફારી વેરાની દરસાસ ગોંડળને સુમરાજના વંશને આપે તેમજ ગોંડળની ચાકરી ખરા દિલથી કર્યા કરે ત્યાં સુધી મરેજાનીથી ગામ ગોંડળનો ધણી ખાવા આપે ત્યાં સુધી ખાવ એ પ્રમાણે જોડેજ ડોસાજ સાથે કરાવ્યું છે. ધખરજે જુનાગઢ નવાજને પાછું અપાવવાની લગાઈમાં ઘણી સારી સેવા કરી તે બદલ દિવાન દલપતરામે ફારી ૧૦૦ એ વર્ષાસનની જુનાગઢ રાજ્યમાં બાધી આપી હતી.

હાલોજ ધોરાજી વગેરે લઈ ગોંડળ આવ્યા પછી રાજપરા ભાડવાવાળા સંગાળી પણ ગોંડળ આવ્યા. અને હાલોજ પાંચ અંગ કરી કે તમે ધોરાજી લીધું અને સુમરાજને ભાંખ અપાવ્યું ત્યારે અમને પણ કાંઈ મળવું જોઈએ. હાલોજ તથા કુંભોજે વિચાર્યું કે હાલના વખતમાં હમેશ લગાડું ચાલે છે આપણે દરઘડી માણસોની જરૂર પડે છે માટે કાંઈ આપવું એમ ફરાવી ૫૦ ધોરાજી ચાકરી કરે ત્યાં સુધી અને દરબાર રાજ હોય ત્યાં સુધી સુપેડીની વળે, ભામ અને માંડવી ખાવ એમ ફરાવી લખી આપ્યું. ત્યારથી ગામેડી ધોરા સાથે થાણે રહ્યા. આ બાબતને હખરજના હાથ અડગનો એખ કરી આપેલ છે જેમાં સરવયા ખામણીયાજ, શા. ભાભાજ, શા. અબેરાજજીતથા સંધી ઠેવાની સાખ છે.

સંવત ૧૮૦૫ માં ધોરાજી શહેરને ફતો કિલ્લો બાંધવા માટે પાયો નાખ્યો અને ધોરાજીનો કિલ્લો ઉઠાવળે પુરો કરી લેવા માટે વચમાં ગોંડળના મનું કામ બંધ કર્યું અને સંવત ૧૮૧૧ ની સાલમાં ધોરાજીનો જડ પુરો કર્યો. તે પછી ધોરાજી મહાલમાં ગામે વધારવા માંડ્યાં. મોટી મારડ ગામ હાથ કરી તેનાયે ગામ ચારના ટીંબા ગાળી મોડું ગામ વસોવી આબાદ કર્યું. ધોરાજી અને જલજુસરનો શિમાડો સંવત ૧૮૦૭ માં કાલ્યો છે, તે શિમાડાપર જેતર બે સંધી કાસમ હાલાનાં, મામદહલાનાં કુતાવાવની આ બાલુ છે અને આધમજા શિમાડાઉપર જલજુસરની વાડી બે કાસી છે તેનું પડું અક ધોરાજી બેગું છે.

દરબારથીને ધખરજનો ભરોસો પડતાં લાઘીકુંભોજે ક્યું કે આંહી ધોરાજી તારૂં માણસ રાખ, એટલે પોતાના બેડેડી કીરખારામને રાખ્યો. ત્યારે મનું કામ ચાલુ હતું.

ક્રીરપારામ પછી તેનો દિકરો નરભેરામ કારભારી થયો તે સંવત ૧૮૬૬માં ગુજ્યા પછી વાણીયા કારભારી થતાં વાસણુજી બુચ પશુ ઘેર બેઠા હતા. સં. ૧૭૯૭ માં ખોખરી કાઠી લોકને દરાવી ગોંડળના તાળામાં લીધું હતું.

ભાયાવદર નાનું ગામડું હતું તુટક તુટક વસ્તી હતી અને તે ગોવિંદરાવ દેશાધ્યાળા ખાતા હતા. તે પાંચેથી કાંઈક અઘાટ અને કાંઈક બેરાવરીથી લઇ લીધું. તે વખતે તેલો-કો જુનાગઢનું ઉપરીપતું સ્વીકારતા હતા તે અગસાવી હાથાજીએ સર્વોપરિ સત્તા પોતાની સ્વીકારાવી અને અમુક ભાગ તે લોકોને ખાવા આપી રાજી રાખ્યા. તે પછી ભાયાવદર તળેના ૧૩ દીંખા ગાળી નાખી એક મોડું ગામ બાંધ્યું. તે પછી ભાડેર ગણેશ વરજાંગ બળીયું તથા વડદર કાઠી પાંચેથી દુધીવદર લીધું.

સગરામજી વધાશિયાના જાણામાં પરખ્યા હતા, એટલે તે જાણા હાલજના વખતમાં ગોંડળ આવ્યા. સં. ૧૮૧૦માં તેઓને તાયાવદર થાણામાં નોકરીએ રાખી ત્યાં મોકલ્યા તે દિવસથી તેના વંશના જાણા હજીસુધી ભાયાવદરમાં છે.

હાલેજી લીંબડી ભાયાન પછીયા જાણા ખલાળાના ગરાસીયામાં પરખ્યા હતા. તેથી બાઇ સાથે તે જાણા આવેલ તેને સંવત ૧૭૮૧ ની સાલમાં ચોરડી મુંદાળા બે ગામોને વળે માંડવી ભાગ ખાવા આપ્યાં અને તેઓને ગોંડળમાં ગઠાન આપી માનથી રાખ્યા. એ જાણા બે ભાઇ હતા. દરેકને પચીસ પચીસ થોડેથી ચાકર રાખેલ એટલે એ બે ગામના ભોગવટા બદલ જરૂર પડે સારે બે ભાઇ મળી ૫૦ થોડાથી હાજર થતા. તેના વંશજને તે હાલના નામદાર લીંબડી ઠાકોર સાહેબ ધણાં વર્ષ ચોરડીમાં અને ગોંડળમાં રહેલ, પછીથી ભાગ્યેલ્ય થતાં લીંબડીમાં ગાદીએ બેઠા.

સં. ૧૭૮૦ પછી હાલજી તથા કુંભાજીએ માણસોને જમાવ કરવા માંડ્યો તેમાં રજપુતોને અમુક થોડાંથી ચાકરીમાં હાજર થવાની શરતે જવાઇમાં વાડી ધરતી કે ગામો કરી આગેલ હતાં એટલે તે લોકો ત્યાં સુધી ચાકરીમાં હાજર રહેતા ત્યાં સુધી ગોંડળના ધણીએ ખાવા આપ્યાં તેમાં કેટલાક ચાકરી કરતા આળસ્યા તોપણ ધણો વખત જવાઇ મેંખાનીની રાહિ ખાવા આગેલ અને હજી પણ ખાવા દીએ છે પણ ખરી રીતેએ ગરાસ અમુક થોડાં સાથે જરૂર પડે સારે લજાઇમાં હાજર થવા બદલજ મળેલ હતો.

મોટી ડેલીના સરવૈયા આપણને થોડાં ૬૦ બદલ દેવચડી, મુંદાસર, કાટકું નીવાણું દાળીયા વેકરી અને રીચનો ભાગ ખાવા આપ્યો હતો સરવૈયા અગેરાજી વાળા વીરમજીની ડેલી વાળાને થોડા ૧૦ બદલ રોજડી ખાવા આપ્યું. સરવૈયા દેવોજી અને બાંમણીગોજી વાળાને થોડાં ૨૫ રાખવા બદલ થોડાવદર દુધીવદર ખાવા આપ્યાં રાણા ઉદેસિલ અને વાવેલા મુરાજી જેસાજના મેટિરાને થોડાં ૫૦ પચાસના બદલામાં ગણેશ, વરજાંગબળીયું બધિયા અને આંબરડીનો ભાગ ખાવા આપ્યો હતો.

એરિતિ જુદા જુદા રજપુતો ભાયાનો અને ગરાસિયાને જરૂર પડે સારે અમુક સંખ્યામાં થોડા સાથે બેલાવે સારે હાજર થાય અને કાચમને માટે હરાવ્યા પ્રમાણે થોડાં નલાવ્યા કરે ત્યાંસુધી ગરાસ ખાવા આપ્યા હતા. તેમાં તે તે ગામની મંડરી ભાગ અને

વળે ખાતા. માખી બી સત્તા ગોડમના કાળીની ગહેલી ફટાવાને અને ભાષ્યોને ગામ ગરામ આપી મનુષ્ય ગામનાનું કામ પશુ તેમ કે દરેકખત ની લગાદ્યો, હુમ કાગે બાલની નરી આનતા લસકરો મામે દમન, પ્રતનુ નવાનુ વગેરે કામમા દરેક લાપાત િ લાનને મદદ કર્મો ફટાવાને તથા વ્યવસ્થાદારને આખા રાજ્યના છેડા અને મરદોનું નજીયાન નેરી રીને ગીમા પ્રદેન નજીયામામો અપાતા નેથી રાજ્ય બાલકાથી રોગદ/મધમા માની નવ નેમ ભાષાનોને ગરામ ખાનામા જોડેનો આનદ હતો નેથી નધુ કિકિ-મન નિવન નજીયા માથા કપાઈ જવાની પશુ નેલી અને તેમ સખ્યામધે દાખના મનતા કે ટિનાનના નાત્ય માટે ફટાવાને માથા કપાવવા પડ્યા તેમ ભાષાતો ફટાવા અને બીજા મનુષ્યો કે વ્યવસ્થા ગરામ ખાતા તે માથા આગે ખાતા અર્થાત માથાના નજીયામા ગામ આપવામા આરનો એમ કહેવામા આવે તો પોતુ નથી

પછી ભાકભાણ ગાદીએ મેલ ને પછી તાલગનો ગદ ચલાત રજો ગદનુ ચળુત ગામ આનનુ દનુ ને સંસ્થાન નવન ૧૮૮ ની મળમા હજરજી જીવને ગદવા મા ખોનડા કરી પેસાતો ના મળો અને ભાકભાણે પોતે આરી રોડ નેતા તે જગ્યા દીરી તે જગ્યા પ હજરજીવે જગલાય નેતા તે જગ્યામા ટોનનુ ૧૦ દાયનુ પોતાને નેતા જોડુ એમ ખોનડુ ગદતા કાખાનામાથી પથન ચુના મીયા, મુરી (મજુર) વધ ચળી લીધુ ખોનડુ પુર થયુ ત્યામુધી હજરજીવે મળ પારખનાગી મળનમા હેતા પોતાનુ વન ત્યામ થયુ એને પારખનાગી ધરમાથી નિમળી નવા વરમા રહેવા આમા સવન ૧૮૭૫ સુધી તેમ જમ એના કુટુંબીઓ રહેતા હજરજીવે એમ ખોરડુ કર્યા પછી તેને છેડના ઠંપા થવા મળ્યા એમને નધુ જમીનની જરૂર પડે એમ તામવાથી ભાકભાણ દસનાર ખોરડા થાય તેમરી ગોડાડની જમીન વાળીવેના કુલ કરો હજરજીવે આનાકાની કરી પશુ ભાકભાણે જીવ કે આને વંડી કરી વે તારા છેકરા આટની જમીનમા પશુ મારો નરી પછી જમીન દાય નદી આવે એમ કહી વડો રજારી દીધો

૧૮૦૮ મા ખોખરીનો મિત્રો અને દરબારગઢ બાપો સન ૧૮૦૭ મા દેગડી અને પાખીનોગી, નવન ૧૮૧૧ મા સુવનાનપુર અને નવન ૧૮૧૦ મા કાધુડીયુ વીધુ

હાનાજીની મિત્રીને ના નેગે પ લાવેન તા રાજ્ય માથે અણમનાવ થતા સવન ૧૮૦૫ મા રીસાઈને ગોડળ આ વા અને જીદગી આખી વાકાનેર મવા નરી

ધાધન અને અલ્પવસ્થાના આ સમયમા મરાઠા લોકાના સખ્યાબધ ટોળા બધે ભટ કના હતા અને હુટનો ધધો મરતા નિસદાય ગામમા ઉપર મરાઠાઓ ટીડની માફક દુગીપના અને જે જે મગે ઉપાડીજતા તેમાનું એક ટોળુ હાવાજીનાવખનમાગોડળ ઉપર પશુ આવેલુ થોડા રોડોડા શિનાવ બધા માણુઓ આ હુટારા ટોળાને જોનાવેત ગામ છેડી ભાગી ગયા હાનાજીને બેમા રોડોડા સાથે દરબારગઢમા આશ્રી લીધો ન્યારે ટોળું દરબારગઢ નજીક આપુ તરિ હાનાજીને પોતેજ ફેકલ હથીયાર વડે ટોળાને મુખી મરાઠો અને તેમા ગભરાટ ફેલાણો, તેનો લાભ લઈ રોડોડા તે લોકા પર કેસરીયા કરી દુગી પ ના તેમાથી રાહજી ભાગી છુટયો

હાલાજીના વખતમાં રાજ્યમાં પ્રથમ વાલજી કમિશનીવાળા, પંજી ગણેશ કોઠારી તથા દેવચંદના મોટેરા કારભારી હતા. પણ દિવસે દિવસે ઇશ્વરજી બુચની કિંમત વધતી ગઈ એને ઉમરે પહોચના ગયા ગજકાળમાં દુશીયારી દેખાતા ગયાં તેથી તેમ તે વખતમાં જુનાગઢ સાથે ગજકાળનો ઘાટો સખધ હોવાથી, હવે વખત જુનાગઢ આવળ રાખવી પડતી જુનાગઢમાં ત્યારે નાગરનું પગિળજ હતું તેથી પત્રવ્યવહાર કરવામાં કે ગજને કામે જુનાગઢ મોકલવામાં ઇશ્વરજી બુચ વિના ચાલતું નહીં તેથી અને હાલાજીની અને ભાકુંભાઈની દિવસ દિવસે કૃપા વધતી ગઈ તેથી ખરા મિશ્વાસુ અને ભરોસાપાત્ર માણસ ઇશ્વરજી બુચ ગણાયા. ગણેશ કોઠારી પંજી સવત ૧૭૯૫ થી ૧૮૧૭ સુધી કામદાર વળા કમળશી કામદાર હતા તે પંજી સવત ૧૮૧૮ ની સાલમાં પ્રાગે રોડ ખરડીથી આવ્યાં તેજો સવત ૧૮૭૪ સુધી ગોણનો કારભાર કર્યો ધોરાજીમાં નાગજી કામદાર હતા તે સવત ૧૮૩૨ માં યુવરી જતા ખોડીદાસ અને લાલજી કામદાર થયા સવત ૧૮૮૦ સુધી તે વરના હાથમાં ધોરાજી કામદાર રહ્યું.

સવત ૧૮૧૨ માં નવાબશીખલાદુરખાનજી ગોણ આવ્યા ત્યારે જાડેજની હાલાજીએ જ મહીનાના કુવર મુજીને નવાબશીખના ખેલામાં બેસાડ્યાં એટલે પટેડમાં સરતાનપર નવાબશીખે આપ્યું તેનો ખગવાનો કગવા મેતા ઇશ્વરજીને નવાબશી સાથે જુનાગઢ મોકલ્યા તે પાંચ રાત સા ગઈ ખગવાનો લખોવી આવ્યા ઇશ્વરજી બુચની દુશીયારી જોઈ જાડેજની હાલાખાઈએ મહેરબાની કરી સરતાનપુરમાં માપ ૧ આમર પાછતરનું તથા વાટે ગોળ મણુ ના ધાણુદેવળીના કારભારીન મળતું તે ઇશ્વરજીને આપવા હસવેલ તે સવત ૧૮૮૬ સુધી તેના વસ જોયે રાજની મેવા કરી સા સુધી ખાધું હતું સરતાનપર તાબે થયા પંજી ભારે ધાણુ ગામમાં મુકવાની જરૂર પડી હતી તેથી બશીયા તાપ ઝીવી શક્યા નહીં એટલે દરબાર પાંચ આવી પોનાના ભાગમાં વજેમાં અગ્ર માડી આપ્યું તે વેરો સુરાગ દરબારનો એ પ્રમાણે સરતાનપર હાથ કઢેલ જાડેજની હાલાજી સવત ૧૮૧૧ થી સ ૧૭૫૫ની સાલમાં યુવરી ગયા.

હાલાજીના ૫ લા ફગા હામાભાઈને લાડારીયુ અને ભરડી બે ગામ ગરાસમાં આપ્યું હામાભાઈને જીવજી અને રાજમલજી બે દિકરા જીવજીના કાકાજી અને કાનજી કાકાજી નિર્વેશ કાનજીના રવોજી કવોજી જસાજી બનેસિંહ રાજજી અને દરિસિય. રવાજી કવાજીને બારવડું કયું તેથી લાડારીયુ જન્મ કયું રાજમલજીને લાડી રહ્યું તેના પુત્રજી અને શિવજી બે દિકરા પુત્રજીના જ્યમલજી અને હાદોજી શિવાજીના અમેસિંહ.

હાલાજીના ૨ જા ફગા પચાભાઈ તેને વેળગામ મળ્યું પચાભાઈના ગોણ તેના વાળજી અને ભગવાનજી બેઈ નિર્વેશ ગયા એટલે વેળગામ ગોણને પાધુ મળ્યું.

હાલાજીના ૩ જા ફગા જેડીજી તેને વજેજી અને કશીમાજી બે દિકરા. વજેજીને મનીનાજી ગરાસમાં મળ્યું વજેજીના ભાગજી અને ભીમજીને પાટીયાળી અને ખલાળીયું મળ્યા તેના અમરોજી અને અમરોજીના દાદાજી.

ફટાપાને છ છ ગામ આપવાનો ધારો આપ્યો આવતો હતો તે ભાકુંભાણયે અગ-
સાપ્યો. પોતે ગાદીયે બેઠા પછી પોતાના ત્રણ ફટાયા ભાખ્યોને તથા મોકાણને સંવત
૧૮૧૪ની સાલમાં મરાસમાં બે બે ગામ આપ્યાં.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હામાભાખને ભરૂડી તથા લંડારિયું, ખયાણ તથા જેડીજી-
વચ્ચે વેળગામ મસીતાળું પાટીયાળી અને ખંભાળીયું, તથા મોકાણને હુણીધાર અને
નાતુંમહીકું એ પ્રમાણે ગામો આપેલ હાલ નાના મહીકાને કેકાણે સીંધાવદર બાધેલ
છે અને હાલ મહીકું છે તે ગામ નવ વસાવી મહીકું નામ આપ્યું છે આણંદગઢનો
કિલ્લો મોકાણયે બાંધ્યો હતો.

—:૦:—

૧૦ ભા કુંભાણ

(જન્મ વિ. સં. ૧૭૭૦, ગાદીએ વિ. સં. ૧૮૦૬, મૃત્યુ વિ. સં. ૧૮૪૬)

હેઠે સફર શરૂ વરે ઉપર કોઈ અડુડ

મોકાણ કુંભો ગડગડે હાલાણી હુડુડ

સમગ્ર કુંભા આદેશ વરહથ વસ તારે

નવખંડ તણા નરેશ ભૂખયે ભેગા થીયા

રાવળજામથી ૧૦ મા પુરુષ આ બીજા કુંભાણ મહા પગકમી થયા તેથી લોકો તેમને
જા કુંભા કહી ઓળખતા. તે વખતના કાઠીઆવાડના અને ગોંડગની ગાદીએ યદ્ય ગમેલા
રાજાઓમાં તે શરવીર જુદિશાળ. રાજકર્તા હતા. તેમનું સાદમ અને શાયર શત્રુઓને
બચતીત કરતું. કાઠીઆવાડના તમામ રાજાઓ તેમની મદદ લેતા તેમના ન મની બધ હાક
વાગતી અને શત્રુઓ ચરચરતા. તેમનામાં કુશળતા રાજદ્વારી અતુંગાઈ અને શરવીર ગો-
હાને યોગ્ય સિદ્ધસરખી હિંમત હતી. પોતાના ગમ્યને વધારી મજબુત બનાવવ. તેમની
મહત્વાકાંક્ષા હતી અને તેમાં તેમણે પુરેપુરી સફળતા અને નામના મેળવી હતી.

ભા કુંભાણને બે સ્ત્રીઓ હતી એક સોડવદરના રાવનનાની પુત્રી નાનીઆ તેના
સપ્તમજી યયેલ અને બીજાં ઝાલી રાણી કેસાઆ તેને મોકાણ થયા. સપ્તમજી અને
મોકાણ એક ધડીયે અને એક પળે સંવત ૧૭૮૮ માં જન્મેલ પાંચ સપ્તમજીની વધામણી
પહેલી ગઇ અને તુરંતજ મોકાણની વધામણી આવી એટલે ભાખીયે કહ્યું કે સપ્તમજી
રાજ્યના ધણી યદ્ય ચુકયા છે. એ પ્રમાણે પાટવી સગરામજી અને ફટાયા મોકાણ.

પાટવી કુંવર સગરામજી ભાકુંભાણની હયાતીમાંજ સંવત ૧૮૩૬ ની સાલમાં ગજરી
ગયા હતા. તેમને મુળજી, હરીજી, દેવોજી અને ભાવાજ ચાર દિકરા હતા તેમાં મુળજી
રાજના ધણી યયેલ.

ભાકુ નાજી ગામીને પેલા પડી પોતાના વિરુદ્ધ નગમને કેઈ ઉરેરે નહી તેમ પોતે
 ધાર્યા પ્રમાણે જુનાગઢ સાથે અપસવાદ જાળવી શકે એટલા માટે ઇશ્વરજી મેતાને નવાજ
 મહો તખ્તાનજી તથા અમરજી જ્વાન પામે જુનાગઢ ધણે ભાગે રાખતા ઇશ્વરજી મહેતા ભાથીના
 ખાતમીદાર પણ દતા મેશ્વરી દમેશ દપાવમા નવાજુના ખગર મોકલવાને તિલાજ દતો.
 આ વખતે ભા ધણે ભાગે પાનાજી રહેતા અને ભાગા હરવખત જુનાગઢ આવજન
 કરતા મહોતખાનજી પણ ભાથીને ઉપરાગી સવાદકાર સમજતા, તેથી જુનાગઢ રાજ્યના
 કરતા કારવતા ભા કુબોજી યદુ પણ તેમનું કૃત્ય ચાતુ અને ઉદાપાતુ આ વખતે
 અમરજી દિવાનના કારભારનો પ્રારભ દતો નવાજની નજાઈને લીધે આજુબાજુના કાઠી,
 રજપુત, સધી, બાપી વગેરે તથા બીજા લોકોએ જેમ આવે એમ જુનાગઢના ગામ
 પચાવી પાકા દતા અને પચાસ જના દતા નવાજ પામે લશકર ઓછુ હતુ લશકરને
 પગાર આપવા નાહુ નગરુ નેથી માના ગામના રક્ષણ કરવા અસક્ત દતા આ તકને
 લાભ લઈ જેને ગામ નરાગના તાથમાની છુતી જયો દતા તે જો પોતે પોતાના હસકરી
 બળથી મેળવી દે-તો તે તે ગામો નરાગને આપવામા આવવી મદદના બદલા તરીકે
 રાખી લેવાના પરવાના નવાજ આપે જતા દતા તેમ કેટલાક ગામ નાણા આપી
 વેચાથી પણ લઈ લેતા

ચીચોડ મેવાજના ધવાળા પાસેથી, માખીવાળુ કાના ગરાસીયા પાસેથી, હડમતીયુ
 ઉગરખા ગાખીના મોટેરા પાસેથી, વાડોદર આપર પાસેથી, મેવી અદકીયુ, પાટણુરાન,
 નાગનકકુ, કાથરોડુ છવાસુ, એટલા જુનાગઢ પાસેથી, દુરેણી, તોરણીયુ હુખી, ભુતવડ,
 મોની પરબડી એટલા ગામ કાઠી લોકો પાસેથી ચરેલીયુ મેવા પાસેથી,
 પડવજી સોધી પાસેથી જાઝમેર કાના પાસેથી, સમડીયાળુ સધી પાસેથી, કલાણ બલોચ
 પાસેથી, ચરેલ રજપુત પાસેથી, ઉમરકોટ સધી પાસેથી નીલાખુ અને ગોલાધર રાણુપરના
 બાપી પાસેથી, જમનાવડ હરલાઈ પાસેથી મોશ્વર ઝીંગણી જળીયુ તણુસવા વાલાચ-
 જલ પાનેની મેરવદર સીદસર તલગપુ દરીયાસરણુ ગરેથળ સાતવડી માસવા દાકમા
 વેરા એટલા ગામ વાળા રજપુતો પામથી લીધા દતા એ પ્રમાણે ભા કુબોજીએ કોઈને
 મારી કાઠી મુકાને કોઈને દાણો ઉધાર આપીને, કોઈને પૈસા ધીરીને, કોઈને પોતાના
 રાજ્ય રક્ષણમા સહાયતા કરીને ઉપર જણાવેલા ગામો ધોરાજી નીચે બેળા કરી ધોરાજીને
 એક મોટો મદાલ બનાવ્યો

જેમ જેમ ભાથીના તાબામા વધુ ગામ આવના લાગ્યા તેમ પોતે વધુ બળવાન
 થતા ગયા અને આજુબાજુના રાજ્યો ભા થી ડરસા લાગ્યા.

ભા કુબોજી પોતે જો લશકરના બળ ઉપર ઝુકુમતા અને સમર્થ પરાક્રમશાળી રાગ
 ગણાતા તે લશકરમા ધણે ભાગે ગામ ગરાસ જમીન ખાના દધ રાખી લીધેલા રજપુતોની
 સખ્યા વધુ હતી, જે રજપુતોની ધણી જાતની ઓડખ હતી તેથી જમીન કે ગરાસના
 બદલામા તોડી કરતા અને અમુક ઠરાવેની સખ્યામા સારોને તૈયાર રાખતા જમીનના
 બોગવટાના બદલામા તોડી લેવાની આ નવી અને સજ્જ પ્રથા હતી. પગાર આપવાને બદલે

ત્રંશપરપુત્રને માટે મોનાનો ખંડીએ બનાવેલો રજપુત કેરી નિમકડવાલીથી નોકરી કરે એ મગજ ચકાચ એવી વાત છે. જાણ દરિસિંદજી જે ભાઈના મામા થતા- તેને મોડેરી અને મુંદાળા જે ગામ ખાવા આપી સાટામાં ૫૦ સવારની મદદ આપવાનું દરવેદાં આપજી નામના સરંચવા રજપુતને સાત ગામના બદલામાં ૬૦ થોડે સવારની સદાવતા આપવા દેવાયું. વાધેલા ઉદેગિદ અને સરંચવા ખામણીયાદને બમે ગામના બદલામાં ૨૫ અને ૬૦ સવારથી નોકરી કરવા દેવાયું. બાનાં દકરાણાં નાયબદાની દિકરી નાનીયાના બાદને સદાદથી મોજાવી ૧૫ થોડાંથી ચાકરીમાં રાખી મં. ૧૭૬૩ માં રૂપાવડી ગામમાં વળે મોડેરી ભામ ખાવા આપ્યાં. મુળીયાના ખીમાણીને થોડાં ૧૫ થી ચાકરીમાં રાખી સંવત ૧૮૧૫ ની સ્થાનમાં તોરણીયાના વળે મોડેરી ભામ ખાવા દીધાં હળધારને થોડાં ૨૫ થી નોકરી કરવા દેવાઈ વાડોદર ગામ મળત ૧૮૧૬ માં ખા. ૧ દીધું વાધેમ ન થોડાં ૨૫ અને પાળા ૫૦ થી ચાકરીમાં રાખી બાડેર તથા ભાદવાળાના બળીયાનો વળે ભામ મોડેરી મં. ૧૮૦૬ માં ખાવા આપ્યાં આ રીતે ખીમાણી વાડેવ મુમરાણી ખરેદીયા વગેરે ૩૬ જનના રજપુતોને નાન્યની નોકરીમાં રાખ્યા હતા. આ પ્રમાણે રજપુતની બધી મોડાચ શાખાના મરાઠીયાઓ ભા ને ભાં નોકરીમાં ભેડાયા હતા તે શિવાય આરજ લોકો લડાવક જન હતી અને તે સમયમાં તેઓ નોકરી માટે ભટકતા અને જ્યાં વધુ પગાર મળે ત્યાં રહેતા, ને લોકોને પણ મકાન જમીને આપી બાદીયો પચ્છારી પોત ને ભાં નોકરીમાં રાખ્યા કે જેથી તેઓ બેવફા થઈ શકે નહીં હથીઆરો બનાવવાનાં કારખાનાં પણ ઉભાં કર્યાં હતાં.

ગાદીએ બેઠા પછી ભાંધાંયે પ્રથમ તો મોડાચ અને ધોરણના ગદાધવાનાં કામ પુરાં કર્યાં અને તે ઉપર તોપો મોકરી. મોનાની પ્રજાની જનમાયતી ગસામનીના ઉપાયે ભેવા માંજા, તેમ વગતી વધતી ગઈ વેપાર રોજગાર સગ્યા માલવા શામ્યા અને રાજ્યની તેજુરી પણ ભગવા લાગી. દુકાં વખતમાં ભા મે રાજ્યની આવડ ધણી વધારી દીધી.

ભુનામદમા નવાજ બદામુખાનજી ગુજરી ગયા પછી મોદળતખાનજી ગાદીએ બેઠા સારે સવત ૧૮૧૫-૧૬ જે વસંતો શીરબંદીને પગાર ચડી મળેવો હતો આરખ શીરબંદી- નો જમાદાર આશજખાને નવાજ ઉપર દનાજી ક્યું એટલે નવાબે ફેરી પીસતાલીસ હજાર ભાકુભોજ પામેથી ગઈ ઉપલેટા માંડી આપ્યું જે વખતે ઉપલેટામા ભેરવસગે મોલકી થાણે હતો તેને નવાબે અંદરખાનેથી લખી મોકલ્યું કે ભાકુભોજ સરકારની ઓફીસ લાવે તે માનવી નહીં દીવાળી પછી સંવત ૧૮૧૮માં, જા મે નવાબની ચિઠ્ઠી ઉપલેટે મોકલી સારે ભેરવસગે જવાબ દિધો કે ગામ તો તરવા-નુ છે. આવો વડો જવાબ સાલળી દબાવે લશકર મોકલી ઉપલેટા મોરચાં કર્યાં જે મુઝીના ઉપલેટાને ઘેરા રહ્યો તે અરસામાં જમાદાર આશજખાને નવાજ પાસે ખીજી ૩ લાખ ફેરીની તાકીદ કરી આ તકને લાભ લઈ જમદારખાની સ્ત્રી બાળી સતરાનજીખા જમાદાર સાથે મળી ગઈ અને કહ્યું કે મહોબતખાને કેદ કરી અમાગ દીકરા મુજદરખાને ગાદીએ બેસારો તો ૩ લાખ ફેરી હું ભરી દઉં અને તમારી શીરબંદીને ફેરી નોકરીમા ગઢાલ રાખું.

તે ઉપરથી જમાદાર મજૂર નવાજને બેડી નાખી ઉપરકાટ લઇ ગયો. એટલે નવાજની માં ઉકાનાબો મહેનો દિવાન શિવદાસ પડ્યો જુનાગઢથી ચાલી પામ્યું નવાજ કમાનુ દીનખા પામે ગયો નવાજના કેદ ચવાની હકીકત ખી એટલે કમાનુદીનખા લશ્કર લઇ નવાજ મોમન માની કુમ્મ આગ્રા એટલે ઉપરેથી ગોડગના મોરચા ઉગ્યા અને લશ્કરધોરાજી આશુ કમાલુદીનખાને જુનાગઢ ચાલી સરદાર બાગમા મુખાન કર્યો તેની દાનત બગડી જુનાગઢ પોતાને તામે લેવા માટે બાશનખાન જમાદારને કહ્યું કે તારી ચહેરી કારી આપુ પણ જુનાગઢ અને નવાજ બંનેને અમારે હાથે છે આ વાતની બાતમી ભાશીને ધોરાજી પટોચી સારે તેમણે બાશનખાનને લખી મોમ્મયુ કે જુનાગઢ અને નવાજને મોપીશ તે. આરમ્બ જાત માથે શીટખર લાગશે અને કાંઈ નોકરીમા રાખશે નહીં જમાદારે ભાશીને લખી મોકલુ કે સરતાન મીમી ખુરી છે અને અમો નાણા દેતી નથી અમારી સીરબદીને બાવા દાણા નાં નીચે કમાનુદીનખા ઘેરે નાખી પડે અને અમે ઉપરકાટમા, તો અમારે ખાપુ શુ આ સમાચાર મળ્યા પડી ભાશીને વિચાર્યું કે જો જમાદારને મદદ નહીં આપીએ તો તે નવાજને તથા જુનાગઢને કમાનુદીનખાને હરાવે કશે અને નવાજનુ ખુન કરી તે ધણી થઇ બેસશે નવાજને બચાવવા બાતર ભાશીએ જમાદારને માસ એકે કોરી ૪૫ હજાર દેરી મ્મુલ કરી પદર પદર દીવમે કારી બાવીશ હજાર પુચસા પાટવડને માર્ગે મેર સામત તથા રેખા સધી મારફત પટોચાડવા માડી એટલે જમાદારે કમાનુદીનખા સાથે ચાલતી વાત ગોડી કમાનુદીનખાનુ મુખામ ઉમઠીના જુનાગઢ રહ્યું તેટલામા દામાજી ગાયમ્બાડની ખડણી લશ્કરવાની નાખી થઇ એમને શિવદાસ દિવાને મગગઇ જાના સાથે સનાદ કરી કે ગોડગનો ધણી મારે બગ રાખી ગોરાજી બેઠો છે માટે આપણે સનાદ મરી પાટણુ તરફ તુચ્છ કરીએ એમ વિચાર મરી ધોરાજી ભાશી પાસે માણસ મોમ્મયુ એમને ભારે સરવૈના બામણીયાને ૪૦ સવાર આપી જુનાગઢ મોકલ્યા સનાદમા સુનેહ કરાવવા માટે કચેરી કરી આ વખતે નવાજગરના શાહ તનમશી પોરમદરના રાણાનો એક માણસ રાજકોટથી જડેબ બાલાજી અને જેતપુરનો વાળો કાથડ એમ્બા હજાર થયા હતા પણ ગોડન શિવાયના બધા કમાનુદીનખા સાથે અદર ખાનેથી મળી ગયા હતા કચેરીમા દિવાન શિવદાસે બામણીયાજીને પુછ્યું કે નવાજ ૧ છુન્કારો કહરીતે વાથ બામણીયાજીને જનમ દીધો કે ભાશીને નેવરાબુ છે કે તમારી દાનત ફૂં હોય અને જુનાગઢની લાલચ હોયતો એ વાતમા અમે નિમકહરામ થશુ નહિ બાખી નવાજની બેડી ભાગી હોયના ફાળો મરી કારી બેચી કરી આરમ્બે ચુકવી દા આરમ્બ લોક અડાના ધણી છે કાંઈ મુનકના ધણી નથી મોદયતખ મોલેડ છે સારે દિવન ફાળો મડાબો તેમા નવાજચે ૨ લાખ પોરમદરે ૨ લાખ ગોડગે ૨ લાખ, રાજકોટ ૧ લાખ અને જેતપુરે ૧૧ લાખ એમ સાડા નવ લાખ કેસીનો કાળો નોધાણો તેમાથી ૭ લાખ કારી આરમ્બે અને બાખી નવાજથીને ઉપરોચ માટે આપરી આમ છું કચેરી ઉગી રતમા ગ્રે બ શિવાયના મરભારીએ ભાગી થયા તેઓના પેટમા ડોળો હોય કારી આપરી નોતી સવરમા તપાસ કરી નો ગોડગ શિવાયના કાંઈ નથી એમ

જણાવું સારે સૌને લાગ્યું કે ગેળનો ઘણી જુનાગઢનો ખરો મિત્ર અને ખેંખાડ એટલે દિવાને બામણીયાજીને તોડવી પુછ્યું કે બીજા તો ખુટલ નીકળયા સારે જવાબ આપ્યો કે તમારા પેટમાં દગો લોખ અને જુનાગઢની લાલચ હોયતો તેનું કહો તો હું રવાના થઈ જાઉં અને નહિતર તમે આંહીથી રવાના થઈ જાઓ. ૭ ૮ દીમાં લાકુભોજી આંહી આવી આવશે સમગ્રની નવાબશ્રીને છુટા કરાવશે. એટલે કમાલુદ્દીનખાં ગુજરાત તરફ કુચ કરી ગયો અને બામણીયાજી ધોરાજી આવ્યા અને ૫-૭ દિવસ પછી ભાત્રી જુનાગઢ આવ્યા. બાશતખાનને સમજાવ્યો કે નવાબને કેદ રાખી બેસી રહીશો તો હવે ખાવા કાંઈ દેશો નહીં. બાજ-સુધી તો અમે તુને ખર્ચ આપ્યું હવે નહીં આપીએ. જો નવાબ છુટા થાશે તો ક્યાંયથી ભેગ કરી તુને દેવું ભરશે જમાદાર સમજ્યો અને નવાબની બેડી કાઢી ઉપરકાટમાંથી લઈ આવી રાજમહેલમાં રાખ્યા. બીજે દિવસે ભાથે નવાબને ઝીકાંતમાં કહ્યું કે તમે જમાદાર સાથે મુલકગીરીને બાને જેતપુર ગએા લાં ઘોડો ફેરવાવું બાનું કરી જેતપુરમાં જ-ઈ બેસો એટલે આરબ મુઝાલા ધોરજી આવશે પછી હું જેતપુર એતો ફરડો કરી દર્શા. એમ સ લાહ દહલા ધોરાજી આવ્યા. ૩-૪ દિવસ પછી મુલકગીરી કરવા જવાનું જમાદારને સમગ્રની નવાબે જેતપુર આવી તંજુ તાણા મુકામ કહ્યું. નવાબે જમાદારને કહ્યું કે ઉપરકાટમાં માફ શરીર બેઠાકુ થઈ ગયું તે માટે રજા હોય તો ઘડી બેઠડી ઘોડો ફેરવું જમાદારે રજા આપી પછી કાઢી લેખા સાથે બે દિવસ ઘોડો ફેરવ્યો ત્રીજે દિવસ જેતપુરમાં પેસી ગયા. કાઢી લેખાએ દરવાજા બંધ કર્યા એટલે આરબ લાચાર થઈ ગયા. પછી 'મુઝાધ' ભા પાસે વખાલ મોકલ્યા. ભા કહે તમે જળવી રાખ્યા નહીં તેમાં કોનો દોષ હવે તમારે ખાતર હું જેતપુર આવું છું એમ કહી જતે જેતપુર આવી બહાર ઉતારો કરી ૩ દિવસ સાચી ખોટી વસ્તી કરી અને નવાબ માનતા નથી એમ કહી જણાવ્યું કે માત્ર રસ્તાખર્ચને બદોખસ્ત કહી તમને ૧૩૫૦૦૦ ફારી અમે આપી છે તે અમે નવાબ પાસેથી લેશું માટે ફારકતી લખી આપો તો નહીં થઈ જમાદારે ફારકતી લખી બાને સોંપી અને નવાબ પાસેથી પણ મુખસારીનું લખત કરાવી ફારી ૨૫૦૦૦ આરબને આપી આરબે ફારી ૫૦૦૦ વઢાવની બાને મળેરે આપી એટલે ફારી ૨૦૦૦૧ ગોંડળ દરબાર પાસેથી લઈ જમાદાર અને તેની શીરબંધી કુચ કરી ગયા. સાર પછી નવાબશ્રીને લઈ ભા ધોરાજી આવ્યા ૫ દિવસ મેમાનગતિ કરી પોપાક પહેરાવી જુનાગઢ વિદાય કર્યા તે વખતે ઉપસેદ્દા ધરાઈ, મુરખદુ અને જળીયુ આગવા હુકમ કર્યો. ભાથે બેરવ-ગને કાઢી કાટ ખાલી કરવા કહ્યું એટલે નવાબ ધધરજી મેતાને જુનાગઢ સાથે લઈ ગયા નવાબશ્રીએ બેરવસંગને તેગવી ઉપસેદ્દાની અવજમાં બાલાગામ, બામણસું, નાવડું અને કાયલાણું એમ ચાર ગામ આપી ઉપસેદ્દાને કિલ્લો ખાલી કરાવ્યો અને ઉપસેદ્દાને પરવાને લખી આપ્યો. તે લઈ ધધરજી મેતે ભા ને મોખો. ભા ખુશી થઈ કામદારીની જવાબ તરીકે મોરી વાવડી સં. ૧૮૬૬ સુધી ખાવા આપી.

સરવંયા બામણીયાજીને નવાબને કેદમાંથી છોડાવવાની ઘણી મહેનત કરી હતી તેના બદલામાં તેને જગાસું અને કેશવાળું બે ગામ આપાવ્યાં. જગાસા પર ગોંડળની હકુમત સ્વીકારી અને કેશવાળું પોતાના ભાણે મુવાંચ ખાવા આપ્યું.

સવત ૧૮૧૮માં જુનાગઢની ગાદી ઉપર છઠ્ઠા નવાબ મહોબ્બખાનજી ગાદી પર હતા તેની કાકી બીબી સાહેબા સુલતાનાથે તેની સાથે કાવતરું રચ્યું. આરબ જમાદાર સુલેમાન તેમજ બીબીઓની મદદથી તેણે નવાબને ઉપરકાટમાં કેદ કર્યા અને પોતાના પૈત્ર મુસાફરખાનને નવાબ તરફ જાહેર કરી તેની આજુ ફેરવી. એ અધાધુધીને લાલ લઈ પોતાના નાના દિકરા ગાઝી ઉદ્દોખાનને ગાદીએ બેસાડી દેતાના હેતુથી રાધણપુરના નવાબ પણ મોટા લશકર સાથે ચડી આવ્યો. આ કટાકટીના સમયે લાકુઆજી લશકર લઈ જુનાગઢ ગયા રસ્તામાં પડાવ નાખી રહેલા રાધણપુરના નવાબને ભય બતાવ્યો કે નગરનું ખે હજાર માણસનું લશકર જુનાગઢની મદદમાં આવે છે અને અમે પણ તેની બેળા છીએ માટે આ ભાજગડમાં પડવાનું તમારું કામ નથી આવી રાધણપુરવાસી સાથીજ પાછે આવ્યો ગયો. બીબીના મેલ ફરતા આરબોને બેસાડી દઈ નવાબને કેદખાતામાંથી છોડાવી ફરી ગાદીએ બેસાડ્યો જે આ વખતે કુલાજીએ રાજદારી કરાવણું ન બતાવ્યું હોત અને જુનાગઢની પડખે ન રહ્યા હોત તો રાધણપુરનો નવાબ ધરીસણી થઈ જતો આ એકલાનનો બદલો નવાબ જીવ્યા સંસુધી જુઠ્યા ન હતા.

ઉપલેટું પોતાના તાબામાં આવ્યા પછી સંવત ૧૮૨૫ની સાલમાં નદીને કંઠિ ગોખ મુકી દરબારગઢ બાંધ્યો અને તે પછી તેની નીચે ગરાસ ગામ મેળવવા માડ્યા નાગવદર પઠાણ પાસેથી, વડાળી અને વાઢું કાના રજપૂત પાસેથી, મેખાટીબી બનોચ પાસેથી, રખારીકું, નડુપર, ખીરસર, રજપર, સાજડીવાળી, મેરું, મહુડુ એ માત ગામ બારંવા રજપૂત પાસેથી અને મોટીવાવડી, નાનીવાવડી, કેરાળુ, કોલકી, અને ખારચીયુ વાળા રજપૂત પાસેથી એમ વિશ ગામનો ઉપનેટા મહાલ કર્યો.

આ અરસામાં દેવળકું ઉજડ પડેલ સવત ૧૮૩૧માં બલીના તથા જોગીયાદેવદામે ૨૦ ચરસ બારવડ કીધું તે બા તથા કુમારથી મુળજી શુજરી ગયા પછી સ. ૧૮૪૮ ની સાલમાં બશીયા ગોલજી ગોડળમાં આવી હથીઆર હોઆ શરણે આવ્યા એટલે દરબારે દેવળકામાં વેરો દરબારનો અને વળે બલીયાનો એમ લેખ માડી દીધો.

સરસાઈની પરવાનો જુનાગઢ પાસેથી સં ૧૮૪૦માં લાએ લખાવ્યો તે વખતે આપરકા ગામવાળા એકલ ખાતો તેની પાસેથી લાએ મંડારી લીધું સ. ૧૮૪૩ માવાળા હાથીયાને ફટલાક માણનો સાથે લાએ સરસાઈ ચાલે મુક્યો તે પછી મોણપરી અને દાદરના રકા લખાવી લીધા તે રકા કોઠારી મુજમદ પામે રહેતા સરસાઈના ચાણાને તામે રતાગ, સીંઠાળીયુ, ધટાળુ, કણ્ઠરકું, રીનાળી, વાજડી, ખખીમખી, મજરીયુ, વપળું, શીતખીયું આટલા ગામ લાથીને નગ વસાવ્યા બરડીયુ વાળા જોતે તાએ કરેલ રજુ નેનો વેરો ગોડળને સાતી એકે રૂપીઆ બાર આપવા કળુલેલ. સં ૧૮૪૪ ની સાલમાં લા કુબોજી લશકર સાથે સરસાઈ ગયેલ ત્યારે ૧૭ દિવસ મુકામ રાખી નિશાનદરના દેવબાઇનો કામદાર વિમ નારણજી અને જુનાગઢના મેતા કાળીદાસની હાજરીમાં શીમાડાની ચોખ કરી હતી પાડરખનો શીમાડા સરસાઈથી દક્ષિણાદી ગીર તરફની ગ્રીમચી ઉગમખી સનાધાર

સુધી નથી દરાઓ. ખોખીખોખીની ધારથી હીરજી નદી મુખી સરસથની હદ નથી કરી તે વખતે સરસથ, નીચે નીચે પ્રમાણેનાં ગામ હતાં. પીપાવા, એમલવાડુ, ચાંપરડું, પાંડરખ, પીપાવા મોટા, ખાંખાં, જોણુડી, ખીજડીયું, ગોરખનામું, મોખપરીયાંપરડા, ચીરાડીયું, શોખીયાવદર, મીખાંવડું એટલાં ગામ તલવારને બન્ને ત્રાણાં ધીરીને તથા બીજું-રાજદારી ચતુરાઈથી બા કુંભાંજીએ મેળવ્યાં હતાં.

સંવત ૧૮૩૮માં જુનાગઢ સાથે નગર પોરબંદર ગોંડળ એક થઈ લગ્નાં પણ અમરજી દિવાને દુખીયારી વાપરી સારા જવાર કર્યો. પણ લગ્નકરનું દેવું એકદમ વધ્યું મધું તેમ અવળી મીખામણી નવાએ સંવત ૧૮૪૦ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧૩ની રાત્રે અમરજી દિવાનને મરાવી નાખ્યા અને મેતા ફુલભજી તથા રણુજોડજી બન્ને દેશાઈ શામળદાસને નવાએ ફેદે કર્યાં. તેને કીધે ધણું સંકટ આવી પડ્યું. દિવાનને માર્યા કે તુરત ૪૦૦ આરબ લોક નવાખની દેવડીએ આપી બેઠા આ વખતે આવકવાડની ફાજ મુલકંઘીરીએ નીકે-જેલ મારવાડમાં હતી તેમાં સૌધીયા રખજી મુખી જમાદાર હતો તેણે દિવાનના વધના સમાચાર સાંભળ્યા ફાજના ઉપરી માનાજીરાવ આવકવાડ હતા જુનાગઢમાં બાલજી માર્યો ગયો છે અને તેના ઊકરાઓને નવાએ ફેદે કર્યા છે એવા ખબર વડોદરે આપી જુનાગઢ તરફ કુચ કરી વીસાવદર થઈ તળીયાધર પડાવ નાખ્યો. કારભારી બીમ ફકીરાળીએ ત્રીક-મદાસ મારફત મુદેહના મરેશા ચલાવ્યા પણ રખજી જળરે હતો તેમ વડોદરથી જવાબ ફરી વળ્યો હતો કે દિવાનના ઊકરાને ઊડાવવા અને મુદેશરોને દંડ નવાખ પામેથી લેવો નવાએ લાચાર થઈ દિવાનના ઊકરાઓને ઝોગા અને ફગીઆ ૪૦ હમર દંડના દીધા મણુજોડજીને દિવાનીનો પોવાક આપી હાથી પર બેસારી યેર પહોંચાડવા વગને દિવસે ફુલભજી મહેને રણુજોડજીને રખજીને મળવા લશ્કરમાં મોકલ્યા. રખજી પોતે અગાઉ હામોદરજી ન્હાવા આવેલા ત્યારે અમરજી દિવાને પોતાની આકરીનુર-દાસ પળી કરેલ તેના બદલામાં આ રનેડીનું ઋણ ઉતાર્યું છે એમ કહી રનેદ ધણે દેખાડી ૪ દી મેમાનગની કરી આવકવાડ સરકાર તરફથી, લશ્કર તરફથી અને પોતા તર-ફથી દિવાનને પોવાક આપી વિદાય કરી લશ્કરે કુચ કરી. કાગલાઈ મેના ફુલભજીને આપવું ફરેલ પણ નવાખનું મન જુલું હતું તેટલામાં સીરબંદીએ પલુથગીને દરવાજે નવા-બને શેક્યા એટલે નવાએ દોડતો સ્વાર મોકલવાથી લાથી તથા કુમાર મુજુજી જુનાગઢ આવ્યા પણ દિવાન ફુલભજીને તથા નવાખને ૮૫ એક દોડા નહીં એટલે ધોરાજી પાછા ગયા, અને ઇન્વરજી મેનાને પાગા ૪ તથા ધોડેસ્વાર ૪ સાથે જુનાગઢમાં રાખ્યા. રાતમાં નવાએ લાથીને તોડાવવા આજીજી કરી તેથી સ્વાર મોકલી ફરી લાથીને તથા કુવરને તોડાવ્યાસીરબંદી સાથે મસખત ચાલતાં એમ કહ્યું કે સત્રા બેલાખ ફેરી લાથી આપેતો નવાખ છુટા થાય. લાથીએ ૧૧ મઢીનાને વચદે કોરી આવવા કહ્યું નવાએ તેના બદલામાં જેતલસર સરસથ અને મેલી ગામ લખી આપ્યા. નવાખને હાથી પર બેસારી રમઘોલ મોકલ્યા લાથી ધોરાજી ગયા અને ઇન્વરજી મેતા પરવાના માટે ૧ માસ જુનાગઢ રોકાઈ પરવાને લઈ આવ્યા.

મત ૧૮૩ મા બાટવાના બાની બોધેએ એમ લાખ ફારી લાથી પામેથી વર્ષ
ચરખડી પાળેડ તાકુ વેગી ડેના અને રાખગીની એમ છ ગામ ગિવવી મુખ્યા તેમા
એની શરત મેન કે દરમિની મુદતે નાણા ન લરાય તો એ ગામો ગોળના ધણીને રહે
તે પ્રમાણે મુદત પીનતા ગોડગને એ ગામો રલા

આમણીયાઈ સ રેવા લાકુભાના વર અથવા મનાદમાર હતા તે મે લાઇ દના
એ ૭ નામ આમણીયાઈ બીજા ફતહ તેની પામે એ રાદેલ ગોડખનો ઉનડ નામનો
ગરાશીરો મેમે ઉડે દમેશા ફતહ ઉનડ સાથે દરમારગદમા જવ્ય એમ દિવસ ઉનડે પોતા
ઉપર વેપારી ૭ ક જ હઠ રરામા ગાથીરો ઉધરાણી રે ગેમ કી આપના ના પાડી
એટલે ફલજીએ પોતાની રા રચિ હવાળી તરના ઉનડને દીધી (તે રખતે એવો રીનાજ
હતો કે રજવિ દસગી તરના જેની પામે દોષ તેની પામે લેણાવાળા માગી શકે નહી
અને ગામના માણુમેને તેને ૧૨ રામ રી માન આપવુ જો એ) પછી બેઠ ની ળવા
સારે ઉનડ રાદેન પામે માગનાર નાણીરો આરો ઉમો ત્યા ફતહ કરે ચોમાયુ મુકયુ ન
થી મુકો ત્યારે આપમે ત્યાર મદીને ખમાર મળતો તેને ચોમાયુ રહેતા) વેપારી મ્હે
સગાની આમર જળવવી દોષ તો નમેજ દોસામ રધ બીરોને બોગી વાધીધ કે પોતસ
શુ મરો છે ફલજીથી મ્હેતાયુ ની પોતાની તરનાર ગાડી વેપારીનું માયુ નાપી નાખ્યુ
અને કરે આ લે તારો દિસામ બજારમા ફોગાહ ૭ ધઈ ગયો પરખર મ્હેના લાગ્યા કે
મુગખનુ મોત આવેન કે આપણા રાગની તરનારનુ માન તાખ્યુ નહી અને કે લાઇ
જેવા કડ રજપુત સાથે જેમ તેમ બોલવા મડયા વેપારીના સગાવહાના બા કુલાઈ
પામ ફરીયાદે મના કુલાઈએ બધાને સમગરી સૌ સ્થાને ધેગ મોમયા કુલજી નમે સનામે
મયા લાએ દનકા દીરો અને મ્હુ કે તે બડ તોફાન આદર્ષા છે નિર્બળ વેપારીના
માયા માપ તેમા તારી શુ બદાદુરી બગ ન છગી શકતો હોતો ગોડગ જામનગરની
સરહદ પર છુપ્યા રતા લોકાને બજારે રાખ અને એના માયા લે તો તુ ભડ મ્હેવા
માટે તુ આજને આજ ત્રાકુડે જા અને મારો બીજો કુકમ મના સુની તારે લાજ રહેવુ

બીજો દિ લામ ડમા કુનડ પોતાના કુદુમ સાથે ત્રાકુડે આદ્યા મયા અને
સા રલા તે અરસામા જામ મેનાસામા છવો સેતો ગજ કરતો અને તે નગરનો સુમે
મજાના તેના તાબામા સાગ તજમે મજોશીના આલના ગોલ જુનાગ જામનગર
મડીનેડા બધાના લીસાની વચમાં હવો મેતો રહેતો સ્વત્ર દતો તોપણ નમરનુ ઉપરી
પણ માનતો થોડા દિવસમા આમણીયાને ધોરાઈ જવાનુ થતા પચાસ થોડા સાથે
મેવાસાને પાદરથી નિકળવા છના સેતાને ખમર પગા ગામ બહાર આવી તાણુ કરી રોક્યા સૌ
રાત રલા સરભરા બુ કરી એક વખત જા નતાનો માણુસ કદ પકડતા તે નબળો
હોવાથી તેની મશકરી મ્હેલ તેની છવા મતાને ખમર પડી હતી એટલે મારા માણુમા
નબળા છે કે બગનાન એ બતાવજા બે ચાર જુવાનીયાને રાતમા ને રાતમા મોકલી મોરવા
ના વાડની ગેરડી મગાની સનારના કુનુમામા તે ગેરડીના માદળીયા કુમામા આપ્યા આમણીયાજી

યે શેરડી વખાળી એટલે જીવે સેના હે દરબાર એ શેરડી તો તમાગ મોંઘાના વાડની છે અમા-
રા નખાગા માણ્ણો પાછની રાતે ગયા અને લગ્નકરે ગેરડી વધ પાછા આવ્યા બામણીવા-
જીને ધા રમી ગયા બામણીરાજ હરે ડવા મતા આ ગેરડીનો નમ મોસરો નિકળશે તે
પછી જીવામેતા સાથે ધીંગાણુ કરનાની તક બામણીરાજ ગોધના હતા

હવે પુલજ ત્રાકુડે રહ્યા જે તેગા એક દી એવે બનાવ આયો કે જીવા મેતાના ગામ
ઉબરાળીના ખેડુ ગોળ દેવા ત્રાડે આવ્યા રરતામા ખાતરણીનુ આકુ લાગ્યુ લા પુલજના
વાડમા એક મોટો જળજીન એરો ઉબો તો તે લાગી ખાતરણીનુ આકુ કરી ખેડુ સાથા
ગયા રાતે સાંચે આરી ફલજીને વાત કરી કે ઉબરાળીના ખેડુએ આપણા વાડનો એક
એરો લાગી ખાતરણીનુ આકુ કર્યુ આજે એરો લા ચો ને (ગેરડી) કાપી લઇ જશે જીવે
સેતો જાણે બીક વિનાને થઇ ગયો છે બીજે દિ ઉબરાળી ખેડુને હજારે આપવા ફલજી અને
તેનો સીદી નામનો માણસ ગયા ફલજીના ૫ વર્ષને ડોકરે જીજી એવે એટલે તેને પશુ
સાથે લઇ ગયા ચોરે દરેરે બેરો તો મુસા નીકળતા હતા લા પોચા એટલે બધાયે
ઉઠી નામ રામ ક્યા ફલજીએ ગામના પટેલને કીધુ કે તમને હજારે દેવા આપો છુ
અમારા વાડનો એરો પુછ્યા ધાળ્યા નિના તમારા ગામના ખેડુ લઇ આવે એ શરમ નથી
થાતી ? પટેલ કહે બાપુ હજારે માથે ચડાનીએ છીએ છોકરા હતા માફ કરે હવે તેમ
નથી કરે ફલજી ચાલવા મળ્યા બધાયે તાણુ રી જમવા રોક્યા જમ્યા ત્યા તડકા થઇ
ગયો એટલે ટાટો દળે જવા આગ્રહ કર્યા અને ઉબરાળીને પાદર વડલે છે તેને જાયે
દોપધુ નાખી દીધી ત્યા મુતા નડ રેરે કાળી ચેકો કાસડાનુ કડપ્પુ ગુથના હતા
કડપનાને છેડે દમાવવા પાણુ મુકે તે ફલજીનો છોકરો રમતો રમતો ઉપાડી ૮૫, એમ
બે તણુ વખત થાતા એક ખાટ બોચા આવે અગ્નિચાળો છોકરો પેટમા કેમ રીયો
હશે પુલજી ઉપા ન હોતો અ દમ ઉઠી એ વેલુ બોવનાર ખાનુ મયુ કાપી નાખ્યુ
ગોઠારો થઇ પડ્યા પુલજી અને સીદી એકદમ ધોડા પર ચાગ થઇ રવાના થયા પડવાડે
ગામના માણસો થયા ત્રાકુડે જતા વચમા વચમા ગેતુ આવે છે ત્યા પહોચ્યા મીદી કહે
બાપુ તમે કુવરન લઇ ત્રાકુડે પોચી જન નડીતર આપણુ તણેને મારશે અને કુવર
મરતા ધરમેળ સાકુ ધામે માટે જાગે બધાને અ ધી નાકે રોખી રાખીશ પુલજી
ત્રાકુડે પહોચી ગયા સીદીએ બધા માણ્ણાને શેનામા અટા ન્યા અને છેવટે મરાણો તેને
ખામો હજી ત્યા છે જીવા મેતાને બમર પચા કે દરબારમા આમ બનાવ બન્યો.
મેવાસા અને ગોડગ વચે વેર બધે જીવે મેતે ગોડગ માથે લડવાની તૈયારી કરવા માડી
લા કુલાજીએ વિચાર્યુ કે નજીવી ગામનામાથા વેર મોટુ થયુ પણ જામથી આપણી આ
બાદી દેખી શકાતી નથી એટલે આપણને પછાડા આ તક એને મળી છે માટે હવે
લશકર વધુ જોગે એમ વિચારી બામણીરાજને મરાડા લશ્કરને લઇ આવવા વડોદરે મોક
લ્યા તેને માટે રૂપિયા બેઠએ તેની મીદી વીરગામના નીકમ બારોટ પર લખી આપી
બામણીરાજ યોડા માસમા ડોદ જર મતામના માણ્ણોને લઇ ગોડગ આવવા નીકળ્યા
તેને ૭ મહીનાના પથર અગાઉવી અપેસો અને હતા ચરે એક ગામ છુટવા કણુ-યુ જીવે

મેતો પણ મરાઈ લશકરને લઈ આવવા માટે નીકળેલ પણ તેને કુંભાજીન લશકર સામું મળ્યું તેને ખુદવવા મળ કયો પણ નિરક્ષતા મળી એટલે વિચાર્યું કે હું લશકર લઈ આવીશ ત્યાં તો આ લશકર પણ ખેદાન મેદાન કરી નાખશે તુલંત પાછા વળી જામનગ-
જઈ જામ સાહેબને વાત કરી જા કુંભાજીના લશકરે ગોળી થઈ મેવાએ જવા મેતાને દનાડે-
ખામખીયોજી બોલ્યા કે કાંડવા મોર્ચવાની ગેરડીના રસ ડ્રો ? પત્રી લાથો કાળાવડ મુકામ કયો
કુંભોજી જામનગર સામે લડે ! જય છે એવા ખજર વીરપુત્રના હાકાર જેડીજીને થાતાં
રીસમા જા કુંભાજીને કહે રાત્રી કે મોટા જામની મુલ કાત કરવા પ્રેર્યા આ છોટા જામન
મળના જાને લાએ સામું કરેરાત્રી કે લાએ કુટુંબી છીએ ને એ વખત પણ આવી જશે.
પ્રથમ કાળાવડ તામે કરી જામનગર પર ચડ્યું એમ વિચારી કાળાવડ ઉપર તોપુના
મેરથા મંડાણા જામ સાહેબને લખ લાગ્યો ॥ કુંભોજી શ વાં છે તેની પાસે લશકર મોકલું
છે પોત્તી રાકાશે નહિ વખત વિચારી મુલેદનું કહેલું મોકલ્યું અને કાળાવડથી ધ્રુવરજીને
જામ સાહેબે મોલાલ્યા જામ સાહેબ કહે ધ્રુવરજી કુંભાજીને તેડી લાવ મારે યોજ જેલુ
હતું કે મારા કુટુંબમાં કોઈ લડે નહોતો કે નહીં જા કુંભાજીને જવાબદે હોમતવાન જેઈ
મને હાગક થઈ છે. કુંભાજીને મારી પામે લઈ આ, ધ્રુવરજીએ વિશ્રામ કરવાનું કહ્યું
નહીં ત્યારે જામસાહેબે મલેક મીઠું તથા નગરો કામદાર વજેરને થાલમા મેંપિયા એટલે
જા કુંભોજી જામ સાહેબ પામે ગયા અને જેલું ધણી જાખારી આપી ગયા માણુમેએ વચમાં
પડી સમાધાની કરાવી તેમા કુંભાજીને નુકસાનીના પાચ લાખ કરી આપવા હું. કોરીના
ચલણુ બાળતમા કહેવાય છે કે સવત ૧૬૨૫ મા જામ સનાજીએ એક રૂપાને મીકો (કોરી) પાડી
બાદશાહી રૂપિયા સાથે માનાની ગણતરી મુકી મુલતાન મુકાદરને બેટ મોકલ્યું તેમાં
એક ચીરી લખી ૩ બીજા રજપુતો મુલતાનને કુવરીએ પરણીવે છે તેમ મારી આ
કુંવરી (કોરી) મુલતાનના કુંવર (રૂપિયા) સાથે ખાણાવડ હુ આ મળકથા મુલતાન
ખુશી થયો અને તેને તે સિદ્ધ પાડવાની છુટ આપી એનું પ્રથમ પ્રચલિત નામ કુંવરી
હતું પણ પછી અખત્રશ થતા કોરી થઈ ગયું તે પછી થણા રાજાએ કોરી અને પોતાના
સિદ્ધ પાડના હાલમા માન કર્યોમા કોરીનું ચલણુ છે આરબ લોકોને અદાર
લાખ કોરી નુકસાનીની તથા કિંમતી પોપાક આપી કાળાવડથી વળતા મરાઈ લશકરને
રજ દીધી અને તેને એક ગામ છુટ કરવા કહ્યુંવેલુ તેથી વીરપુત્રના હાકારથી જેડીજીને ગર્વ
ઉતારવા ખરેડી છુટવાતું કહી પોતે ગોળી આપ્યા અને તે ખજર જેડીજીને કહેવરાવી
શિવાય પોતાની નોક રાખવા કુંભાજીએ કાળાવડના દરબારગદમાથી એક
આડસર અને કમાડની બેડ લીધી તે મોર્ચવાના ચોરામા નાખ્યા છે એ થાલલીયુ પાણાની
નકરીદાર લીધી તે ગોળીમા ખીજડા શેરીમા ભુનો દરબારગદ હનો અને હાલ એક વણિક
ગૃહસ્થે તે મકાન વેચાથી લઈ લીધા છે તેના ગોખમા નાખેલી હજી આખાદ છે તે વખતે
એક ચારણુ બોલ્યો હતો કે—

સાંતલ તલ જીવો સેતો લેતલ કુંભો લોણ

વેચાણો વહરોણ અદાર લાખે એરડો ॥ ૧ ॥

પ્રથમ જામ કુબો ધણી ૬ બેસા પુછણે
 વિવાતી રીરમદી આપુ વચ્તી ,
 પુછણે ભભેમર ન વાંધો પારખો
 ધણી કુભા તણી બુવો ધરતી ॥ ૨ ॥
 વજરે ગાંડજે નીર તાડયો વડો
 છતપાન દોહુને વાદ ધંચા ॥
 આણીયા રનાહર દખ્ખરુ ઉમરા
 મોરયા નગરમું જાય માડયા ૩ ।

સત ૧૮૨૪ની સાનમા ખોખગીને પાદર મરહાની ફોજ આવી તે સાથે ધીંગાણુ થયુ તેમા તે લોકોને ગોડગની હદ બહાર કર્યા

ધમરજી મેતાને ભાગી પોતાના નિશ્વાસ પાત્ર માનતા ગોતે જ્યા જાય ત્યા ધમરજીને તેડી જતા વાણીયા લોકો ધમરજી મેતાની અદેખાઈ કર । અને મહાનમા કામદાર વાણીયાઓનું હતું પણ ધમરજીની સામે ફાની ચમ્તા નહી

સત ૧૮૨૮ મા એક મ ત્યનો બનાન બ ચો ભા કુબો જમનગર સાથે ઓરડા આખાથી ઉત્પજ થયેન લડાઈમાં રે કાયા દતા તેમા મરીનાઓ નિધન ગયા અને જુનાગઢ પોતાનો માણસ પણ રાખી ચમ્તા નની તેથી કુભાજીના દુશ્મન થોનાઓને નવાનને કુભાજી નિરૂદ્ધ ભમેરનાની સારી તમ મળી જુનાગઢના કટલા ગામ હાથ કર્યા કટલા મરજમા ઉતારી દીધા રાસ સારા વરગણા પડારી લીવા વગેરે કહી નવાળ મદો બનખાનજીની દ્વંરાજી ઉપજારી નનાળ અરીણના કેદમા આગળ પાછલા કુભાજીના ઉપકાર જીવી ગયા અને કુભાજીએ તામે મરેના ગામે હાથ કરવાના કુદમ કાઢ્યા કુભાજીના ગામ હુમવા માડયા એ વાતની તરાથી ભા કુભાજીને ખમર પડી તુ તજુનાગઢના લશકરને અટકાવુ ધોરાજીથી ૪ ગાઉ છેવટે જાનણુ સર પામે ભવમર લડાઈ થઈ જુનાગઢનું લશકર મોટું હતુ એટલે ભા કુબો દિનમ એની વાત પાછી ફેનાવી દીવી કે નગરનું અને મરેહાનું લશકર ભા કુભાની મદદે આવે છે આ વાત સાંભળી જુનાગઢનું લશકર દેહથત પામી ગોન તેમા રાત પડી કે તુરત જુનાગઢવાળા ખાતા પીતા દતા ત્યા ૨૦૦ બગદના શીંગડા પર કાકડા બાવી સગમાની આગળ બગધો અને પાછળ દેકારો મોલાવતી કિફારી કરતી ભાની ફોજ સુનાના લશકર તરફ ધમી એ હુમલાથી જુનાગઢનું લશકર વણુ ૧૫૬ મરુ અને બાખ ભાગી છુ યુ નવાળે સતાહ કરવા કેણુ મોક યુ સનાહ થઇ થોડા માસમા પાછા આગળ જેવો સમય ચાલુ થયો

સત ૧૮૩૦મા વાસણુજી જીવની ઉમર ૬૫ વરસની હતી તે વખતે લીબડી ગડી ચા લોકોની ફોજ આવતી હતી ત્યા નામનધી ઉપર ૪૦૦ ઘોડેચાર સાથે વાસણુજી જીવને મોક યા હતા

સત ૧૮૩૭ માં રાણા કમજેર થવાથી પેરજીદર તાબાનું નરીજીદર માગરોલના શખમીયારે લઈ લીધુ પોરજીદરના રાપા સુનાતાનજી સાથે કાટકાના હોથીજીની બેન એટલે

ભાશીની ભત્રીજી બાઇ સોનના પરણાવેલ હતા તે પહેલીજ વખતનું આણવળી પોરબદર ગયેલ
 લા નરીનદર ગયું જુની રાણીએ માનવાને મસ્કરીમા કટાક્ષથી મેલ્યું મારું ૨ “ નરી
 આવી અને નવી ગઇ ” આ વેલુ સોનવાને હાડેહાડ ઉતરી ગયા તુરત પોતાને પીયર
 જનાની રજા લઇ કાઢે આવા થોડા દીમા પોતાના કાકા ભા પામ આવી કુસકે કુસકે
 રોના મડયા અને કહ્યું કે અમારે સમુદ્ર જેવા આપ માવતર ગતા શોકધુન મેલ્યા ખાવા
 પડે ભાષે દિલાસો આપ્યો બધીતમને આપુ વાગી પોરબદર મોકલશું ત્યારે કરીયાવરમા ન-
 ચીનદર આપશું બાઈ પાછા કાઢે ગયા ખીજે દી ભાકુભોજી તથા વાસણજી મહેતો લશકર
 સાથે માગરોજી ગયા શેખમીય થે વધી મોકલીતમોને જોઈએ તે મારે ન જોઈએ તે જણવતો હતો
 કે ભાકુભોજી એટલે સૌરાષ્ટ્રનો બાદશાહ તેની સામે લડ્યે પહેલાય નહીં લડાઇ બધ કરી
 ભાશીને દરબારમા તેડાવ્યા ખજૂ અથગ વાસણજી મહેતાયે જઈ મન પરિણામ ફગો ધાત
 માસુસનો જમાવ વગેરે તો નથી તેની ખત્રી કરી આવા પડી ભા કુભોજી માગરોજીમા
 ગયા અને ધરમરી દેમચદવાળાં મમનમા ત્યાં નરીનદરનું લખત કરાવી ગોડળ આવા
 કાઢેડથી મોનનને તેડાવી શેખમીયાનું લખત તથા ખીજે કરીયાવર કરી બાઈને પોરબદર
 નિદાય કર્યાં. લા થી રાણાનો સબધ ગોડા સાથે બહુજ સ્નેહ અને મમતાવાળો ચાલ્યો
 આવે છે આ પરાક્રમના પોરબદરના ભાટ આ જોયે અને કરિયો ક્યાં છે તેમાનું એક
 નીચે આપીએ છીએ

નવીયે તું આવત નહીં હિંદુ ન કરત હાલાણુ.

ખરડે બાંગાં રાણુ કલમે વાચત કુબકા.

સન્ત ૮૩૮ની સાલમા પોરબદરના ગામભેટાલી અને રાત્રના ઘેડની નગર પોરબદર વચ્ચે
 તકરાર પડી, તેમા નગરથી મેર ખવાસ લશકર લઇ આવા અને પોરબદરના માણસ પણ સામા
 આવા ધોરાજીને મુનક નજીકમા તેથી તેમ રાણી જમાઇ થાન તેથી ભાશી થે પણ વાસણજી
 મહેતાને આથે લઇ લશકર સાથે પડાવ નાખ્યો અમરજી દિવાને પણ જુનાગઢનું લશકર
 લઇ તેટલામા પડાવ નાખ્યો મેર ખવાસન લાગ્યું કે આ બધા લશકર બેળા થયા કમ
 લશકર ધાની બેળ તાણશે તે નહીં નથી માટે સમાધાન થાય તો સારું રાણીએ કહ્યું કે
 મનેક મીઠું વેડ મો મદનું કે નગરનું જેનું મહે તે મારે જીજી છે મેર ખવાસે
 એ વાત કહી રાખી કારણ મનેક મીઠું નગરનો માણસ હતો અમરજી દિવાન અને
 વાસણજી મેનાની દરબ્યાનગિરીની સડી લીરી, પડી દાવરો બરાજો મનેકને તેડાવી પુછ્યું
 કે સાચુ હોય ને કેટ ત્યારે તે મોતો કે મેર ખવાસનો મમ થાય તો આ ધડીએ
 પોરબદર ઉથનપાયલ કરી નાણુ એ નોકરનો ધર્મ છે પણ મને પચ ગણી ખરી વાત
 કરના બેસાથો ત્યારે ખોટું નહીં બોલુ ‘ થે. તો રાણીની છે મેર ખવાસની તકરાર
 ખોતી છે ’

આવો નિકાલ સાલગ્રી મેર ખવાસ ભલકા ઉડ્યો કે જાજ તરકડા તુ શુ જાણુ
 ત્યારે મનેકે હજુ કે ચન ગોલા કમ જાત હૈ જુઠ બોલના ઔર જખ મારના બરાબર હૈ

આ વખતે દિવાન અને મહેતે વચમાં પડી મેર ખવાસને દબાવ્યા કે કણુલત આવી હવે ફરી જુઓ અને અનીનિને રસ્તે ચડ્યો તો અમે પોરબંદર ભેળા છીએ પછી થોડ પોરબંદરને આપ્યું અને સૌ રસ્તે પડ્યા.

આ વખતમાં જુનાગઢથી અમરજી દિવાન લશ્કર બેરતબખી ઉધરાવવા ફરતું. તેમ ગાયકવાડ પેશ્વાની ફોજ ખડણી લેવા આવતી તે વખતે જુનાગઢની સાથે ગોંડળવાળાને પણ પેશ્વાના લશ્કરની તેનાતમાં હેતું પડતું પેશ્વાની ફોજ કાઠીઆવાડમાં આવે ત્યારે ૫૦૦ ઘોડેસ્વાર સાથે વાસજી મહેતાએ ભા કુબોજી મોકલતા તેથી એ લાલ થતો કે એ ફોજને ગોંડળની હદમાં પણ મુકવા ન હેતા અને પરબારે રસ્તેથી ચલાવતા. નવાબ એમ માનતા કે ભાથી હાથ રાખે છે. જુનાગઢને ખરચે પોતાના લશ્કરનું ખર્ચ પરમાર થાતું, અને કયું રાજ્ય નળજું પાળતું કે પૈમે ટકે ધસાઇ, મયું છે તે જાણી લેવાતું અને સમય આવે જો રીતે તેની યામેથી ગામ લઇ ચકાવ તેમ તળખીજ કરાતી, વળી તેનાથે મોટો લાભ એ થતો કે ગોંડળના ભાકુંભાજ ઉપર ગાયકવાડ અને પેશ્વા સરકારની પ્રીતિ વધતી.

જુનાગઢવાળાને ગોંડળની મદદની હમેશાં જરૂર પડતી તેમ અમરજી દિવાન જેવીજ ભાકુંભાજની સલાહ અને શીરબંધી ગળે બાંધે ત્યારે ફેરી કરગળ ઉભી પડતી. તેથી જુનાગઢમાં મહાન બાંધીને વખતોવખત રહેવાની સગવડ ભાથીએ કરી હતી.

સવત ૧૮૪૩ની સામમાં કવદરાના રામજીદાને માંગેર જવાળાનું દબાવ્યું બહુ રહેતું તે મટાડવા તે ગામને અમુક ભાગ લખી આપવા રામજીદો જુનાગઢ આવેલ ત્યારે વાસજી મહેતા પણ જુનાગઢ હતા તેને આ વાતની ખબર પડ્યા ગરાશીયાને ભોળવી આંગા આબુલી બતાવી ભા પાસે ગોંડળ જઇ કેવદર માઝી લીધું અને તરતજ થોડા ૩૦૦ અને ૫૦ આરબ લઈ વાસજી મહેતા પડેલવેલા કેવદરાનો બદોબસ્ત કરવા ગયા રસ્તામાં જેતલસરની વાવે પડાવ નાખ્યો રોટલા ખાઇ પોરો ખાતા બેઠા હતા ત્યાં મનમાં ટુરંગ ઉઠ્યો કે આ ગામ ધારાજી પરગણાને લગતું છે તેના ધની મૂળગરાશીઆ કાઢી છે તેને કાઢી તે હાથ ફરીએ તો હીક એમ વિચારી તુ ત ગામ ઉપર હુલો કરી મૂળગરાશીઆ ના દશ વિશ જીનું કેદ કરી ધોરાજી મોકલી દીધા અને ત્યાં થોડા ૧૦૦ અને ૨૫ આરબનું થાણું રાખી ગામ કબ્જે કર્યું. થોડા દિ કાઢી લોકો બારવટે નીકળ્યા મલુ અ ખરે મરાણા. કેવદરાનો બદોબસ્ત કરી ગોંડળ આવ્યા ત્યારે જેતલસર સર ક્યાંના ખબર ભાથીને આપ્યા તેથી તેઓએ રાખાશી દીધી જેતલસર એ જુનાગઢ જેતપુરની વચ્ચે હોવાથી દરબારજદ બાંધી ગામને આબાદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો તે પછી સવત ૧૮૪૪ મા જેતલસરનો કિલ્લો અને દરબારજદ બાંધ્યો.

એક વખત ભાથી અને વાસજી બેઠા વિચાર કરતા હતા કે આપણે બંદર નથી તેથી બંદર જંબો લાલ ગીર આપી ચકે તેમાં લાકડાંની પેદાશ ધણી થાય માટે હીરજીના કાંડા મુધી ગીરમા પણ ધાલીએ તો હીક એવો વિચાર કરી સવત ૧૮૪૧ મા સરસધને

પાદર પીરની જગ્યામાં લશ્કર સાથે પડવ નાખ્યો અને બોરડીયા પરગણાને ગેરો પાડ્યો. આ પહેલાં સંવત ૧૮૩૬ માં અર્ધુ મરસઈ તો રોનારકા કાઠી પાસેથી લખાવી લીધેલ અને અર્ધુ હરભાઈ (હરસુરકા) ખાતો હતો તે જાને પામેથી સરસઈ હાથ કરી આસપાસના ઉગડ દીવા વસાવવા માંડ્યા. આ પાંચ ગામ આબાદ થયા પછી એ ચાર વર્સે તો ભા કુંભાજી ગુજરી ગયા.

બીમ ફકીરાણીને અને દિવાન દુલભજીને અણખનાવ રચા કરતો તેથી દિવાન દુલભજી ઉઘાળા ભરી સં. ૧૮૪૧ માં જેતપુર ગયા બીમ ફકીરાણીથી કાગલાર ન ચાલ્યો એટલે સં. ૧૮૪૨ માં ગુપ્ત સોમનાથને પોરબંદર હક પ્રેમજી પામે મોકલી દિવાનગીરી લેવાની વાત કરી એટલે પ્રેમજી ઉપસેટ આવ્યો પ્રેમજીએ ગુપ્તને કહ્યું કે ભા કુંભાજી જમીન થઇ સાથે આવે તો પુલશંકર વણુચળા છે ત્યાં આવુ એટલે ગલુ મહેતે જુનાગઢ બીમ પાસે માંજુસ મોકલી નવાખની ચીડી ભા કુંભાજી ઉપર લખાવી મગાવી એટલે પ્રેમજીને લઇ ભાથી નજીવલી ગયા. -૪ દી રલા ત્યાં બીમ ફકીરાણી ગુજરી ગયો હા પ્રેમજીને કારભારી સોંપવાની વાત નવાખના જુના માણમે લાલો મેવાલાલ અને શવદાસ પલાને મગતી નહિતી. એક વખત નવાખશીની કચેરીમાં ભા કુંભાજી, હા. પ્રેમજી, ઉઘાદરો જીવણુ, અને વાસણજી મહેતો એટલા બેઠા હતા ત્યાં શવદાસ પડ્યો કચેરીમાં આવી નવાખશીની ગાદીની પકડે ડાબી બાજુ બેઠો તેથી પ્રેમજી ખારો થઇ ગયો અને ધણા વચન નવાખની રખડમાં બોલ્યો. વાત વધીજત પછી કચેરીમાં ભા હતા એટલે બેઠા ગાત રલા. વાત બગડી જણી ભા પ્રેમજીનું કાડું પકડી ઉઘા આ બોલચાલથી નવાખને ધણું વસમુ લાગ્યું અરધી રાત્રે નવાખનો ખીજમતદાર દાડુ વાસણજી મહેતાની રાયડીએ આવી નવાખ યાદ કરે છે એમ કહ્યું મરેતો ભાથીની રજા લઇ આરખ હમજાને સાથે લઇ નવાખ પામે ગયા નવાખે પ્રેમજીનું પાછપણું વર્ણવ્યું. 'કાકાને કહેજે કે હવે મારે શુ કરવું આનો જવાબ કાલે આપજે તુગત ભા પામે આવી વાત કરી ભાથીએ કહ્યું કે નવાખને કહે કે "પ્રેમજીને કારભાર સોંપજો તો કુતીયાણુ બોગો પ્રેમજી પોરબંદરના રાણાનો ચાકર ગણાય ને પ્રથમ રાણાનું સાક કરજે અને કુતીયાણુ દિવાન અમરજીએ મેળવ્યું છે તે જરૂર રાખ્યાન અપાવશે રાણો મારો લાલેજ ખગે પણ જુનાગઢના લાલ-મા મારો લાલ રહો. પછી નવાખનો મારા ખર વિચાર નેથી મારે તો સાચી સલાહ દેની બેઠાએ જે મગસ ઘેર રાખવો હોય તો દુલભજીન કાતભાર સોપો " બીજે દિવસે નવાખને મળી ભા ના રાખે રાખે કલા. બીજે દિવસે શરા પજાને નવાખે ભા પામે મોકલ્યો વાસણજીની રાયડીમાં ભા આવ્યા વાત કરી કે દુલભજી નિના નવાખનુ લલુ ચારો નડી નવાખ પોતે તેડવા બધ અથવા આપણે તેડી આવી દેશુ બીજે દી પ્રેમજીને રજા દીધી. વળતે દિવસે નવાખની રવારી જેતપુર દુલભજીને તેડવા તૈયાર થઇ લાને બોલાવવા નવાખનું માંજુસ આવ્યું ભારે ભારે કહેવ-વ્યુ કે મારે ધોરાજીમાં બે રાત્રુ કામ છે તેથી તમારી

સાથે વાસણજી આવે છે તે દુલભજીને સમગ્રનને તેમ જના મારી જરૂર પડે તો ને મને લખજે એટલે તે આવી જરૂર નવાન જેતપુર ગયા ગામ બહાર તથા તાબી મુખ્ય ક્યો અને સવાસ તથા વાસણજી મહેતા દુલભજી પાસે જઈ બધી હકીકત મ્હી, તે નાનો નદી એટલે જાને માણસ મોઝુ બીજે દી જા જેતપુર આવ્યા અને વાગ કુપાને લા ઉત્પા રોડવા ખાઈ દુલભજીને ઠારે ગયા, દુલભજીને મ્હુ કે નરામ જાતે તે ના આવ્યા અને વગદા શુ મ્હો ? ? દેને ખડ ની પેઠ નહી લતાય, દીનાનુ મ્હ નોકરી વિના ની ધોનાય દુનખજી મ્હે જાનું વેલ માથે ચાલુ છુ પણ નનામતો ભજે મો પડતો નથી જા મ્હે નમારી રાનો મ્હે મા જુનાગઢ આ વા વિના નમાજે આરો નથી તમે અમરજના દીમ્મ જુનાગઢમા સા । જાગે ? ? જોજો આવી વણથળીનો છુગકે કર ની દર્શિ ની જરૂર પડે મને તેડવજો તો ? કાલ દુ નથી બીજે દી સવારમા બધા રવાના થયા જા સાથે વણથળી આવ્યા બધુસમાધાન કરી રૂઘનાથજી મહેતાને દા જ આપી મુનકગીરી કરવા મોઝુ વા તે વખતે ગવગગમના વાગેસથે કુમારશીદેવાજીને ધીમાણુ થયાના ખમર દુલભજી મહેતાને થયા સારે નેમજે જાને મ્હુ કે કુરરને આવ્યા મામનામા મોકનના પીક ની લાગે જા કદે એને મરાસ જોઈ છે તેમા તેનો નિર્વાદ મ્હાથી થાય પડી દુલભજી મહેતા વાસણજીને તેની જુનાગઢ ગયા અને જા સવારમા ધોરાજી ગયા જાની સચના પ્રમાણે જુનાગઢમા ૧૫ દી રહી જાના સેનાનાલની મદદથી કુમાર દેવાજી, હાલીભાઈ તથા ભાવાજી એ જણનામતો લાલ્પ બીએતબે ગામનો પરનાને લખ્યા પો દીનાન મુખડી અને દેશાય દરતુરની કોગી ૪૦૦ દરગમે દેવાનું કરાવ્યુ પડી એજ ગામના પરવાના લઈ વાસણજી ધોરાજી આવ્યા

સવન ૧૮૩૬ મા લખકર દુષ્કાળ પડે જા કુલાજીની સાન્યેતી પ્રજાને કરેલી મદદ તથા બીજી કુશળતાને લઈ ગોડળ ગન્યની પ્રજાને બહુ મુગકિલી નડી નહોતી થા યતો મોટો અધરો કૃષેન તે પ્રજામા મક્ત વેચ્યો હતો આ દુષ્કાળમા પુંદકાદ બા થાતી બારનટે વણા લોગે નિકળયા તેમા એક મન પ્રમામદ નામનો દેવડાનો સધી મોગી લંટો કરના લાગે તે સાથે સમામ ન મને ચાલા કોળી લાગે હલો અને દમ્મ રોન જુથ એમ્હ મ્હુ આ નેની હુટકાદથી પ્રવીઆવાડ આખામા હાહાકાર વરતી રો હલો તે અરસામા ઉપનેટાના વેપારીઓ પો મદર માન લેના મોલ તે વળાદેવડાને પાદર ટાળ દાગના ગાડા છોડ્યા અને રોકાણા ગોડળની પ્રજા નિર્ભયપણે ફરતી અને જાની હા એવો હતી કે ગમેલા ગમેતે માણુત કદે કે હુ કુલાજીની પ્રજા હડ તો તેના પર કાઈ આગળી ચીધી શમ્તુ નહી પડી તે બારનગીથો દેવ કે હુટાગે વેપારીઓએ એમ મ્હુ પણ તેની દરકાર કર્યા વિના બધા ગાડા મોકે છુગી લીધા વેપારીઓ પોકાર કરતા બે ચાર દીમા ગોડળ આવી કુલાજીને મધી વાલ કરી લા જો જના ગામડા હુટયાના ખમર પણ આવ્યા સલામા બોલ્યા એક ચાગ્લે તુગત પ્રિતા કહી કે

વીલાહ વીલા તુ વાધાગા નાકય,
કુલા સુદી કાકય દુનીયામાથી દેવડુ.

કુલાશ્યે સમ્યક્તા ભરેનો પત્ર વળી મનુજને જાણાય કે ગોળને છેડામાં કે ગોળ સાથે વેર બાધવામાં લાભ નથી મનુકે સામે ઉદ્ધતાઈ ભરેનો જવાબ આપે કે “ હે કુલા મારી સામે લડના આવી શકે એના શરૂનીરને તો તેની માતાઓ હવે જણશે મને હા વવા સમર્થ હોય તેના પુત્રોને ઉત્પન્ન કરનારી માતાઓ નાશ પામી છે કુલા મારી સામે લડના આનના પછા દેવનાનો અછત કિન્નો કેવો છે તેથી જાણીતો થાજે ” આવા ઉદ્ધત શબ્દોનાજો પત્ર વાચતાજ કુલાશ્ય હિભા થઈ ગયા અને તુ તજ ધોડે પવાણ નખાની છુગીઓ દેલ પીટાની વરડાને એક પહોરમાં એકફ કરી દેડા પર ચડાઈ કરી દેવડા જુનાગઢનુ હતુ ડતો મનેડ જુનાગઢના ગામ છુટતો એટલે તેને ઠેંકણે પાડ ને જુના ગઢ પણ આતુર હતુ જુનાગઢને મોકલેલા સમાચાર પુત્રતાજ દિગ્ગજ મોનિશ્ય લશ્કર સાથે કુતીઆણે કુબજને માર્યો ધાની જાડીમાથી માર્ગ કાઢવો મુશ્કેલ હતો એ વાત કુલાશ્ય જાણતા હતા તેથી ચડાઈ સાથેજ ડપન કુવાડ વાળા કાળી લોકાને સાથે લીધેલ તેથી જાડી કપાના મરી અને આઠકે દિવસમાં કિલા સુધીનો માર્ગ ચોખે થઈ ગયો. સધીઓ કિલા પર ચડી પોતાનો જ્યાન કરતા હતા કુલાશ્યે કિલાને પરી લઈતો પોનો મારો આનુ થોં કહો છે કે મનેડની સ્ત્રી સમજી અને ભણેલી હતી તેણે પ્રથમથીજ બાકુલાશ્ય સાથે વેન નહી કરના મનેડને ધણુ સમજાયે હતો અને છેવટે પણ કુલાશ્યને શરણે જના વસ્તુ પણ તે ભયભીત હતો અને પોતાના વેણુ સભારતા એમ માનતો હતો કે મને જરૂર જાનથી મારી નાખશે આ વખતે મનેડની સ્ત્રી બોલી,

કથા વારત્તી મ મ છેડય કુલો, લાખ કમગર કરી લાયો.
ગાડા કાજે હુવો તુ ઘેલો, આ ગાડે ઘર ગુમાયો.
પીતમ જળ તુ હુવા પારસ, આ કુડો જામ કમાયો.
ઓળખીયો નહિ જાડેએ અટકો, લડે સધુસાં લાયો.
મીપુલ કઠ મોન્યા માંડ્યા, કોટ દેનગસુ કાયો.
સીધીયો રાજ અતળી બજ, જોનાવર હાલો બાયો.
વાત તો બમ વઢે મલુકો, તોય પર્થા પાર ન પાયો.
સિધવો જામ ગયો રખકાવી, આડો ત્રિયા વેણુ આયો.

મનુ તેના બેસ છોકરા અને જાળ સધીઓ પાછળે બારણેથી ભાગી ગયા કુલાશ્યે કિ નો હાય મરી જુનાગઢને સોંપ્યો અને તેના બદલામાં સુપેરી મણાદ અને ખીજા ગામોમાં જુનાગઢના અમલદારો દખન કરતા હતા તે રદ કરાવી પામ સહી સીકા કરાવ્યા

સવત ૧૮૩૮માં વાકાનેરની યડમાં જુણાસરીયુ ગામ છે ત્યાં ગાકાનેરના બાપાત કલોશ્ય જાલો રહેતા તેણે ૨૧મી લીધેલ કે ૪૦માં વર્ષ પહેલા ધોંચાણમાં મરણ અને તેવો વખત ન આવે તો શકર ઉપર માયુ ચડાવવુ તેની બેટેને આ વાત સાંભળી વિનવણી

કરવા આવી એટલે કલોજ કહે ત્યારે જ્ઞેન તે કાવિના વચનને મદ્દવ ન આપ્યું માટે હવે ૪૦ ને બદલે ૩૫ મે વર્ષે મારે એ પણ સાચું કરવું. જ્ઞેન સમજી ગઈ હવે આગ્રહ કરવાથી ૩૫ નાં ૩૦ કરશે. બાહ્ય ખાધા પીધા નિના ચાલી ગઈ પણ કલોજ ગળ્યો નહીં. કલાજીએ ભાકુંભાજની ખ્યાતિ સાંભળેલ એટલે ત્યાં લગાડના ધણા મોડા મગશે એમ માની પોતે પોતાના બે ભાણુ અને ભાણેજને લઈગોડાળ આવ્યો. વાકાનેરને ઉતારે ઉતર્યો તે વખતે ભાકુંભા પામે ૩૬ જાતના રજપુત નોકરીમાં હતા. કલોજ નોકરીમાં જોડાણો. તે બાળ બ્રહ્મચારી હતો તેથી શરીરે પહેલવાન જેવો અને શરવીર હતો. તેથી ભાકુંભાની પ્રીતિ તેના પર વધવા મંડી. ઝાંઝમેર કલોજને જીવામ માટે આપ્યું હતું પણ તે ધણુ ખર્ચે ગોડાળમાં જ રહેતો. નદી કાંઠે બીમનાથ મહાદેવનું મંદીર છે તેના નદી કાંઠેના ઓટા ઉપર સાંજે દાયરો બેઠો ચાતો. બધા ગરાશીયા દર્શને આવતા. લગાડની વિવિધ વાતો ચાલતી તેમા કલોજ બોલતો કે શુદ્ધ કાવિયજીજ હોય તે મરે પણ પાછાપગ ન કરે. આ વખતે કલાજીને ૩૫ મુ વર્ષ બેઠું હતું અને ધીંગાણાની રાહ જોતો હતો ત્યાં હાદા ખુમાણે મેવિયા રોજડીનું ધણુ વાળ્યું. ભા કુંભાને ખબર પડતાં તેની પાછળ લશ્કર મોકલવા માટે ટોલ થયો હાલ આલાવાળાની પુલવાડી જે ત્યાં લશ્કર બેઠું થયું ગરાશીયા કલોજને કહેવા લાગ્યા કે કેવાકે બજીકા છે અને પાછા પગ નથી કરતા એ દેખાઈ આવશે. કલોજએ ખીજની રાહ ન જોતાં પોતાના પાંચ સવારોને લઈ ધોડા હાંકી મુક્યાં. હાદા ખુમાણનું કટકે ભાદર કાઠે સતાપરને પાદર પોચું હતું ત્યાં કતલ ચલાવી સેંકડો સીપાઈઓને કાપી નાખ્યા કલોજનો ભયંકર ચેરો જોઈ હાદા ખુમાણે બાવળા ધોડાને મારી મુક્યો. આ ધોડો તે વખતે બહુ વખણતો. બે જણ માથે ચડે અને કલાકે દસ ગાઉ પહોંચાડી દે. હમેશાં અધમણુ ઘી તેને ખાવામાં અપાતુ. હાદા ખુમાણ પાછળ કલોજએ ધોડો દોડાવી ઝાટકો માર્યો તેથી બાવળા ધોડાનું દીંદું કપાઈ ગયું છતાં તે એક ખેતરવા લઈ ગયો અને ખડ્યો (ત્યાં હાલપણુ ધોડાની ખાંભી છે.) સેંકડોની કતલ કરી સેંકડો ધા પોતાના શરીર પર વાગ્યા પછી કલોજ પડ્યો. હાદો પાસે આવ્યો કલોજ ડચકાં ભરતો હતો. હાદે ઓળખ્યો કે આવો લુહસરીયાના કલોજ ઝાલો એ વખતે હાદે પોતાને હાથે કસુંબો કાઢી કલાજીના મોઢામાં રેડ્યો અને બોલ્યો અરે કલા તારે હાથે માર કે મારે હાથે તાર મોત થયું હોત તો આપણે વડીયા હતા પણ આતો હલકા સીપાઈઓને હાથે વુ મરાણો એથી મને બહુ દુઃખ થાય છે. તેટલામા ભા કુંભો તથા લશ્કર આવી પહોંચ્યું તે વખતે હાદે હથીઆર નીચા નાખ્યાં અને ધણુ પાછું વાળી વધ જવા કહ્યું અને કલાજીના મોતથી પોતાને થયેલા દુઃખની વાત કીધી હાદે ખુમાણે પાણી મુક્યું કે આ કલાજીના સંભારણા તરિકે હું પાણી મુકું છું કે હવે પછી હું તમારી હદમાં હુટકાટ કરના નહીં આવું. તે વખતના ભાટ ચારણની કવિતા રાચક છે.—

બેંડત બે વીહું લગી જરધર વાહું જોમ,
કલીચો બેધું કોમ બઈ પાંત્રીસેં પુગાડીઓ.
ખીજ છત્રપત તણી કલ્યંથી છુટી કરવાલ,
તે રાખી તલવાર કટકું સામી કલલીઆ.

ધોરાણનો ગદ બાધી તેવાર પયો અમરજી દિવાન પાન્થી નિકળ્યા લા કુંભે આમદ કરી રોક્યા ગદ દેખાડ્યો પુછ્યુ દિવાનજી ગદ કેવો છે ? અમરજી બોલ્યા થીપો છે તો સારો. પણ દિવાન ફરે ત્યારે તેના બેઠાથી ધસાય પડી જાય. લા કુંભે નિયાયુ'કે આ કોક દિ દ્યો દેગે આને અદેખાઇ આવી છે અને નવાબને સમજાવી આવજું ઉતારો. આ વખતે તન્ગાળા લોકે બહુ સારૂ રમતા તેના પચાસક મણુસ બેજું કરી જુનગદના નવાબની રમત ખેલ તૈયર કરાવ્યો ધોરાણમા ખેવ લજવાનુ નકી કરી લા કુંભા આમદથી નવાબને તેડી આવ્યા અને રાતે ખેવ લજવ્યો, તેમા સારી પેદાર-માવ દિવાન-ને યેર જાય છે અને હજકા માવ નવાબને કાઠારે જાય છે એવુ તાદ્દશ દેખાડી દીધુ અને નવાબનુ મન અમરજી ઉપરથી ફેરની નાખ્યુ

કુંભેજી જેટલા બાહોશ ચતુર મુસદ્દી અને ખંધા હતા તેવોજ અમરજી દિવાન હતો. બન્ને જુવાન નવાબને પોતાના તાબામા રાખવા યત્ન કરતા અને જુનગદમા પોતાની સત્તા ખેસારવા અને સામા હરીફની સત્તા નબળી પાડવા ખાનગી રીતે મથતા એક બાન-મા બે તરનાર જેવુ થયુ નવાબને અમરજી વિરુદ્ધ ઉત્કેસ્વામા અને અમરજી પર ધ્વંસજી કરાવનામા કુંભોજી ફાળા અને અમરજી દિવાન કુંભોજી મામે કરેલી ખટપટનો પોતેજ ભોગ બન્યા અમરજી દિવાનને નવાબે દ્વાથી મતા યા આ બનાવના સુધમા અગાઉ કહેવાઇ ગયુ છે. અમરજી દિવાનના દિકરા રજુછોડજી દિવાન કાઇ ખુલા-મેા કરતો નથી કે તેણે આનો આરોપ કુંભોજી ઉપર નાખ્યો નથી તેવુ કારણ કુંભોજી સામે ખોલવાની અશક્તિ અને જુનાગદમા સમામેલો પોતાનો લાલ એ હોય કે કુંભોજીનું આ કાવનરામા ખીયકુલ અંગ ન હોય.

કર્નલ અયેકઝાડર વોકર સન ૧૮૦૮મા સરકારને કહેલ રિપોટમા લખે છે કે — “અમરજીએ સત્તાના મરજી મુજબ કરવા મરિલા ઉપયોગે નવાબને અસ્વસ્થ કર્યો, અને જેમ જેમ તેની ઉમર વધતી ગઇ તેમ તેમ તેને કારભારમાથી દુર કરવાની ઈચ્છા તેનામા વધતી ગઇ એમ કહેવાય છે કે અમરજી પોતાની સત્તા ઉદ્ધતાઇ પૂર્વક-તેમજ કોઇ કોઇ વખત તે નવાબની જાત કે શક્તિની કંઈપણ દરકાર કર્યા વગર વાપરતો.” આગળ ઉપર આજ લખનાર કહે છે કે — “નવાબે પોતાના દિવાનનો નાશ કરવામા જે લાગણીનો અભાવ તેમજ ખજ વાપર્યા તે સજ્જ થે તેના પછીના વર્તન દ્વારા ધણા પુરાવા મળે છે અમરજીના દુસ્મનો ધણા હતા અને તેમાએ કેટલાક મોટા દરબજવાળા તેમજ શક્તિવાળા હતા. તેમની ઉચ્કેરણી નવાબ ઉપર અસર કરે તેમ હતુ જતાએ નવાબનો નૈસર્ગિક અ વિશ્વાસ, અદેખાઇ અને અતિલોલ એજ ઉત્કેસ્વાને પુરતા હતા મુમ અને લાજન લગાડે તેડી રીતે ચએલ આ ખુનની યોજના નવાબના મગજઆથીજ ઉદ્ભવી હોવી બેઠાએ ” સામાન્ય માન્યતા એ છે કે કંઈ જનનાને લગતી ખટપટજી આ ખુનમા કારણભૂત હતી.

જેતલસરનો કિલ્લો બાધી લીધા પછી જેતપુર સર કરવાનો નિચાર લાએ નકી કર્યો લા જેતલસરમાજ તેમમે તાવ આવ્યો જેતપરના વીરાવાળાને એ ખબર પડતાં તે રાજી થયો લા તાવ વધ્યો એટલે ગોળા આવવા નીકળ્યા. વચમા જેતપુર આવ્યુ. ધોરાણ-

અમારે પોરબદર ચડતુ છે તો તમે કાગણુ વદ ૧ ના રોજ ધોરાજી મળને' એ સદેશે આપી શિવદાસ પડ્યો કાગણુ નુદ ૧૨ ના રોજ જેતપુર ગયો ત્યાં એક દિવસ મોકલ્યો તેજામાં સમાચાર મળ્યા કે કાગણુ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ દિવાન અમરજી મરાણા એટલે પોરબદર ચડ્યો લઈ જનાની વાત મનમાં રહી તે પછી ભા. ચે હાલારી સવત ૧૮૪૧ ના ભાદરવા શુદ્ધ ૨ ના રોજ ખીનોરી પાછી વસાવનાનું મુર્ત કચ્ પટેલ જાદવનો દિમરો પટેલ રૂંડા પ્રથમ આની ગ્લો મળેતા પ્રથમજીને બે સાતીની અને એમ કોશની જમીન કામદારીની નોટરીની જવાબ તરીકે આપેની તે સવત ૧૮૨૬ થી ૧૮૬૮ સુધી તેણે આધેન અને સવત ૧૮૬૬માં તે જમીન દગ્યારે લઈ લીધી

ભા. કુબોજી નવાનગર સાથે લડાઈમાં રોમચેલા હતો જામ જસાનાં બાત્યાવસ્થામાં મેરૂ ખવાસ સર્વ સત્તાધારી હતો તે બા. નિ ઉત્તનિ જેષ્ઠ શમ્નો નહી તેથી લડાઈ પ્રવાનું બા.નુ ગોત તો છેવટે આમળ કહેવાઈ ગયું છે તેમ ત્રાકુડાના કુનજીની ઉદ્ધતાઈને બા.ને લડાઈ થઈ તેમાં ભા. જીત્યા એ કજીયો શમી ગયો તે દરમિયાન ભા.ની ત્રિદહ્મ જુનાગઢના નવાબને પાર્શ્વવાનોને ઉરેરી મુખ્યા તેથી જુનાગઢ પણ લડાઈ કરવા તક ગોતવું તેમાં ધોરાજી નજીમના એક ગામનું ધણુ જુનાગઢ વાગાયે વાળ્યું ભા.યે સમજાવ્યા પણ સમજ્યા નહી એટલે લડનાની તૈયારી કરી ધોગાજીથી ૪ આઉ દૂર જળણસાની ઢાળવાળી જગ્યા ઉપર બે ને સૈન્યની ભયકર લડાઈ થઈ

આ લડાઈમાં કુલાજીના મકા હર્ગિસિંહજી કામ આપ્યા લડાઈ ચાલતી હતી ત્યાંજેત પુરના વીગવાળા અને જેમન મેરની કુમર પણ આવી પહોચી તેથી નવાબના સૈન્યને કચ ધાણુ નીકળી ગયો જગુજી સર્વેયો આ લડાઈમાં બલજ બહાદુરીથી લડ્યો હતો એકને દાયે નવાબને તણુ પાડ્યો હતો આ તણુ વિજયસુચક ચિહ્ન તરીકે ગોળગ લાવવામાં આ.યો અને ધણુ વર્ષ ત તણુ સર્વેયા કુટુંબના રક્ષણુ નીચે વચપરપરા ઉતારતો આ.યો હતો હજારો માણસનું લશ્કર દુભતો કરના આવતુ હોય એવો દેખાવ જોવાનાં આવવાથી જુનાગઢનું લશ્કર ભાગ્યું તેમાં હજારો મરાણા તણુએ નગાગ નિશાન અને લાખોની મીનકન ભાકુએ કબજે કરી તે વખતે ચારલોએ ધણી મરિતાઓ કરેની તેમાંની એક નીચે આપીએ છીએ —

નેજાજે નખાણુ તણા ધસી ગીડયા ધીગ

તોમાંમી તગસીગ કે બધીકો કુભા

નેજાજે નખાણુ તણા ગજખંધ ગગમ મિયા

એ હાવાણી હુલ કે સિખાચો કુભા

I કટનામ ચારોજીનુ કટેવુ એમ છે કે આ લડાઈ જુનાગઢના નવાબ સાથે નહોતી થઈ પણ જુનાગઢ પર દીરીની પેશકા ધણુ વર્ષોની ચર્ચા જતાથી શુભે લશ્કર મોટી જુનાગઢ તાનામાં પ્રવા લામ કરેલ જુનાગઢે ગોળની જેતપરના વીરાવાળાની અને ભા. કુબાની મ. માગેન કુલાજીને મળેવગી અને જાનજીસર વચ્ચે પડાવ નાખ્યો અને પછી લખ્યા પ્રમાણે લડાઈ થઈ અને બાદસાદી લશ્કર નુમાયુ તેમાં બાદસાદી તણુ હતો તે શાય પૂર્વક લડ્યા બલ સર્વેયા કુટુંબના રક્ષણુ તળે રખાતો

સંવત અઢાર અઠ્યાવિમાં આશુશુભ પ્રમાણ
કુબે કટક હુ દીયાં અણુઘટતાં અહરાણુ
સોમવારને ચતુર્દશી ચળ ચોઘડીયુ ગોચ
કુબે કટક હુ દીયાં જલણુસરને જોય

સવત ૧૮૪૨મા જેતલસર ગોળમા લજયુ ત્યારે ભા ગ્રામ જેવા આઝા ત્યારે
પટેલ જેતો સાતી ૧ ની જમીન ખાતો અને કુપાવાળાની જેતપરની વીડીતુ રખોયુ રાખતો
તે જેતલસરના તળાવની પાળે છુ પડી કરી રહેતો ભાની રસારી જેતલસર આવી ત્યારે
તેને દોરો તેજ પડીયે કાઠી મુખો તે કુપાવાળા પામે આની કરીયાદ કરી તે વખતે એક
ચારણ બો યો ૩

જેતલસરમાં ચર બધાણુ સરસઈ બેડુ થાપું
હૈયા ઉપડ હેડું ચાલે મુષે કુપા કહાણુ.

આથી વાળોકુ પો ઉરોરાણુ અને ભા કુભાને દરાવવા મારે તજનીજમા રહેતો

જેતલસર ગામને પાદર એક મોળા ઉકરોડા હતો તે ઉપર થોડી ચડાડી ચોતરફ નજર કરી
ભા ધોરાજી આઝા સવારમા ખેલીમ નાજેભાઈ પાણીની સરદારી નીચે થોડા ૪૦ પાળા
૫૦ અને ૧૨૫ નાનીયાનુ હાટ એમ થાપુ જેતલસર મોકલ્યુ ૧૫ દિવસ પડી
જેડેભાઈ જેતલસર આઝા અને પેલ્લા જેતપુર રેડવા સાકળીના સાતી હોડાવવાની
પરવાનગી આપી ધોરાજી ગયા તે પછી તુરત મુલી (મજુર) ૧૫૦, ગાડા ૧૦, કડીગ
૫૦ સાથે વાસણુજી જુયને જેતલસર મોકલ્યા ગામમા દેર એક હતુ તે પડા ય તેમા
પાણાનાં જળરી પાટા નીકળી પડી પછી ચુનારાની ૧૦૦ પોંદ્યુ મોકલી ચુનાની ભડી-
ઓ કરાવી પછી જેતલસર આની ભાયે અતો ૫ થો સવત ૧૮૪૨ના ધંશાખ શુદ્ધ ૭ ના
રોજ નાખ્યો.

સવત ૧૮૪૩-૪૪મા ડાહા ૪, અગાશી ૩, ચોતરફ વડો, ચાવ તૈયાર થયા સં
૧૮૪૫મા મેડી અને દેવારખી સાથે દરવાજે તૈયાર થયો સવત ૧૮૪૬ના આવણુ માસ
મા ભા પોને શીમાડાનો નિશ્ચય દરવા થોડા ૧૫૦ અને પાળા ૨૦૦ સાથે જેતલસર
આઝા વાળા કુપાને તથા વાળા ભોડાને કહેવરાયુ ૩ હુ શીમાડાનો ટટો ટાળવા
આ થો છુ કાઠી દરવારે જુનાગઢ એ સદેશો મોકલ્યા તે ઉપરથી મેતો શવદાસ અને
પુળ વનભદાસ જેતલસર ભા પામે આઝા એટલે ભાએ કહ્યુ કે નવાબશીરે અને ગામ
આયુ છે હવે તેમા નવાબશીરે જે સાતીનો ધમારો આપશે તો પછુ મારે બગાડુ નથી
પણ કાઠી લોકો રેડે પછા ચારે પકાડ શીમાડા દબાવી બેઠા છે પછી મેંઈ મહેના જેત-
પુર જઈ વાળા કુપાને તથા ભોડાને તેડી જેતલસર આઝા વખતે ૬ દી સો શીમાડે
જઈ શીમાડા નહીં કર્યા તેની વિગત વાસણુજી જુયને હાથે લખેલી એક

- ૧ આગળના વખતમા પટેલ સખ્દને પા થી બાધી લેતા અને વેપારી કે વાણુયાના
મુસદ્દીઓના નામ આગળ આ શબ્દ બાધતા તેનો અર્થ મદારાજ કે મદારાજ હુ
- ૨ રેડેપડ-રક્ષણ વિનાની જગા, ૩ ચારેકાર-તોતરફ, ૪ વળતે દિ-બીજે દિવસે

ને ગરતે કટીયાવાડી છે સાં વીસ મો આપો. પછી તાવ અખન હતો પાલખીમાં પણ
 બેનાતુ નોતુ છતાં દુશ્મન રાત્ર ન ચાપ માટે ઘોડા ઉપર ચડી ગામ મોંસગ ચાલ્યા.
 વીરાવાળાને ખબર પડતાં સ મો મળવા અવ્યો રાત રેકવા તાણુ ઘણી કરી પણ ન
 રોકાણા. કારી લોકો નિરાશ થયા. કે સા તો કાંઈ નાદા નથી ઠાડીયાને માંગે દાનારની
 જગ્યા છે સા આવી પાલખીમાં બેગી ગોડળ આવ્યા તાવ
 વધવા મંડ્યો અને બચવાની આશા થોડી ઝીલે સાંરે સા કહે
 અરરર પગ લાંબા થાતા નથી પગમાં લાગે છે કુવર બોલ્યા ગાપુ શુ વાગે છે ?
 સા બોલ્યા જેતવસર તરફ પગ લાંબા કરતાં જેતપુર નડે છે અને લાગે છે મનની
 મનમાં રહી ગઈ કુવર કહે બાપુ પાણી આપુ છુ એ નડતર કાઢી નાખીશ. હમસીગયા
 પછી જેતપુર ઉપર અડાઈ કરી વચમાં વીગપુર ગત પડી એટલે સાંના આમદથી રાત
 રલા સાં રાતમાં એક ચારણે વીરાવાળાને ખબર આપી દીધા તેણે રાતો રાત લશકર
 બેથું કરી ગઢ પર તોપુ અડાવી મોરચા માંગ્યા સવારે જેતપુરને પાદરથી નિકળ્યા સાં
 બધી તૈયારી બેઠ પડ્યારા જેતલસર ચાલ્યા ગયા અને જેતપુર આજુબુધી લેવાતુ નહી.

મોટી ખીયોગી સવન ૧૮૪૧ માં મુવન રીતે ગોડળના તાનામા આરી છે તેની
 હકીકત એવી છે કે વસાવડ નાપુકાનું ગામ ખીયોરી દેશાઈ અબારામ મોદનજીએ મ.
 ૧૮૨૬ માં ગીગવી મુકેલ. રૂપીઆ ન બગાય ભાસુધી તે ગામના વળે માડવી-
 માં ત્રીજે ભાગ દેશાઈ અબારામને અને બે ભાગ વળે માડવીમાં અને વેગે સુવાગ ૬૨
 આગે. જે રીતે પગપા અખન થયેલ પણ પાછળથી લખન પ્રમાણેની શરતો પાળવામ
 ન આવી એટલે ગામ ગોડળને રહ્યું સવત ૧૮૭૭ માં દેશાવાળે બગસર ભાગ્યુ તે વખતે
 દેશાઈ અબારામની દીકરી પગલતી હતી જનધોળદ-થી આવવાની હતી જનનાળાયેલખી
 મોકલ્યુ કે દેશાવાળા સાથે તમારે વેગ છે માટે ગોડળના ધણીના મહસૂસ તેડા આવશે તો
 જન પાછા આવશે અ આગમે ભા પામે આની કહ્યુ કે તમે અથે અમે ધવદ
 સબધ રાખી ગામ મહાન્યુ તેથી દેશાવાળો ડગલે છે અને અમારો વેરાઈ આ પ્રમાણે
 લખે છે તેનુ શુ કરવુ ? પડી ભા પેવડડ કાનુને બગસરે દેશ નાયા પામે મોકલી કહેવ-
 ગવ્યુ કે = ગોડળ સાથે વેગ કરવુ હોય તો વસાવડને કહેડને” દેશાવાળે જવાબ આપ્યો
 કે હુ ને ભાતો ચાકર છુ ભા પે અબારામને ધોનાળના કાનભાગી નાગજી ઉગર કાગમ
 લખી આપ્યો કે અસ્વાગ ૧૦ દસ પોરનદર જનને તેડવા મુળે તે વસાવડ જનને મુકી
 જાય અબારામ વસાવડ ગયા પડી બીજે દી ભાયે ચોદાણુ શામુજી તથ, રહીમની આ-
 ગેવાની નીચે અદીમો પાળા વસાવડ મોકલ્યા જન આની પછણી પોરનદર ગઈ ભાસુધી
 આડના રોટલા ખાઈ દેશાઈની ચાકરીમાં રાખ્યા હતા ત્યાંથી વળતા એ લશકરે મોટી
 ખીયોરીને તોરણ બાધ્યુ. પટેલ બદલ ૩ વરસ ત્યાં ગ્લો તે પછી દિવાન અમરજીને દેશા-
 ઈએ ગામ કુલાઈને માડી આપ્યાની ખબર પડી એટલે જુનાગઢથી સ ૧૮૩૧ માં હવા-
 લદાર મોકલ્યો તે સ ૧૮૩૫ મુધી રહ્યો દેશાઈને ભાગ દિવાને જપ્ત કરી પોતે લીધો
 મહેતો મહા જુય દિવાન તરફથી ભરવા આવતો દિવાને શિખવેલ કે ગામ ઉગડ કરવુ તેણે

૧ તે વખતે લીધે લગ્ને કન્યા ન પરણે એ મદા કવક લેખાઈ

કચ્છ કરવા માંડી. ગોંડળ તરફથી ઇશ્વરજી મહેતા ભરવા જતા. તે એ નાગરને પહોંચતા. ગનીમ વેરા લેવાની તકરાર લા અને અમરજી વચ્ચે થઈ. સં. ૧૮૩૫ માં ઇશ્વરજી મહેતાની ગેરદાજરીમાં દેરડીથી નાન શેઠને ભરવા મોકલ્યો તે વખતે કજ્જો ધણો થયો. થડ લઈ પટેલ વનદવ લા પામે આવી નામમાંથી નીકળી જવાની રજા માગી. કચ્છાટને લીધે ભાને પણ ગામ ઉજડ કંવાની મરજી હતી તેથી પટેલને કહ્યું જે ભડે ખીલોરી ખાલી કરે પણ એક ઠેકાણે રહેજે. પછી સં. ૧૮૩૫ થી ૧૮૪૦ સુધી ટીખો ઉજડ રહ્યા. દિવાને સતત રીતે ગામ વસાવવા મહેનત કરી પણ તેમાં ફાવ્યો નહીં. આ અરસામાં વરસમાં એક બે વાર લા જાનાં વળતાં એ ટીખામાં મુકામ કરતા અને જુનાગઢનાં ગામોને હેરાન કરતા.

સં. ૧૮૩૬ માં અમરજી દિવાનને જન્મ તથા નાણા સાથે વેર થયું તેમાં લા પણ અંદરખાનેથી જન્મ અને રાણા બેળા ખરા, પણ નવાખને બચાવવાની અંદરખાનેથી તજવીજ કરતા. જન્મ અને રાણે માનાજીરાવ ગાયકવાડની સરદારી નીચેના લશ્કરની મદદ લઈ તળીયાધર મુકામ કર્યું ત્યાંથી બધાની એવી વૃત્તિ કે પાચમુ મુકામ જુનાગઢને પાદર કરી નાજોયા મોકલવી. પરંતુ તે પટેલનાં જન્મ અને રાણે લા નો મત પુછવા ગયા ત્યારે લા એ જવાબ દીધો કે “પાચમુ ફોજની મદદ લઈ જુનાગઢ પર જાયો છે તે કીક નથી મારે જુનાગઢ સાથે ઘાટે સંબંધ એટલે હું પોતે તમ બેળો જ ઉપરંતુ કુંવર મુજીજી તો જુનાગઢ જઈ બેસશે” પછી એ વાન આજણી અને બધું લશ્કર માંગરોળ પરગણે મહીયારી ગામે ગયું. ત્યાંથી કુતીયાણ તાબે કરવાનો વિચાર કરી લા ને પુછવા આવ્યા લા એ જવાબ દીધો કે “દિવાન જીવે છે અને તેને લાઈ કુતીયાણે છે તે ગઢ મુકી જશે નહીં અને તે મરશે તો મરનાં આપણું બધાને ભારે થઈ પડશે અને પછી આપણે બધા રાજ્યના ધણી કાઈ દિ બેળા થઈ બેસી શક્યું નહીં માટે મારું કહ્યું કરો તો આપણે દેવડા સારું વેર છે તો દેવડે લડી તેનો ગઢ પાડી નાખો” આ વાત સાંભળી લશ્કર સાથે સા દેવડે ગયાં મોરચા કરી દિવસ ૮ માં દેવડા ખાલી કરાવ્યું. પછી ગાયકવાડના લશ્કરને રજા દીધી. જામનું લશ્કર લાણવડ નજીક પહોંચ્યું તે વખતે અમરજી દિવાને માધવપુર ભાંગી રાણાને ખીરસરે આવી મોરચા માંડ્યા. પણ ત્યાં લા વચ્ચે પડી જન્મ અને રાણા સાથે દિવાનનું સમધાન કરાવ્યું આ વખતે લા ની યોગ્યતા વફાદારી અને જુનાગઢ તરફની લાગણી બેવામાં આવી પછી શિવદાસ પડ્યો અને પુજો મહેતા દિવાનને કહ્યું કે ખીલોરીની તકરાર લા કુબોજી સાથે રાખવી થતી નથી દિવાને કહ્યું કે મુલકગીરીથી પાછા ફરી જુનાગઢ આવશું ત્યારે ભાને જુનાગઢ તેડાવી ખીલોરીનો પરવાનો લખી દેશું સવત ૧૮૪૦ના મા મહીનામાં દિવાન જુનાગઢ આવ્યા અને તેજ સપ્તમા ફાવણ વદ ૧ ના રોજ પોરબંદર ઉપર ચડાઈ લઈ જવાનો વિચાર દિવાને નક્કી કરી મહેતા શિવદાસ પંડ્યાને સવત ૧૮૪૦ના ફાવણ શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ ગોંડળ મોકલી પરવાના સાથે કહેવરાવ્યું કે “તમે ખીલોરી સુબોધી આપ્યાદ કરો.

અમારે પોરબંદર ચડ્યું છે તો તમે ફાગણ વંદ ૧ ના રોજ ધોરાજી મળજો” એ સંદેશ આપી શિવદાસ પડ્યો ફાગણ શુદ્ધ ૧૨ ના રોજ જેતપુર ગયો ત્યાં એક દિવસ રોકાણો તેટલામાં સમાચાર મળ્યા કે ફાગણ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ દિવાન અમરજી મરાણા; એટલે પોરબંદર ચડાઇ લઇ જવાની વાત મનમાં રહી તે પછી ભા. મે હાલારી સંવત ૧૮૪૧ ના ભાદરવા શુદ્ધ ૨ ના રોજ ખીલોરી પાછી વસાવવાનું મુદુર્ત કયું. પટેલ બદલવો દિકરો પટેલ રૂડો પ્રથમ આવી રહ્યો. મહેતા મશ્વરજીને બે સાંતીની અને એક કેશની જમીન કામદારીની નોકરીની જવાબ તરીકે આપેલી તે સંવત ૧૮૨૬ થી ૧૮૬૮ સુધી તેણે આપેલ અને સંવત ૧૮૬૬માં તે જમીન દરબારે લઈ લીધી.

ભા. કુંભોજી નવાનગર સાથે લડાઇમાં રોકાયેલા હતા જામ જસાની બાધ્યાવસ્થામાં મેર ખવાસ સર્વ સત્તાધારી હતો. તે જા. નિ ઉત્તનિ નેષ્ટ શક્તો નહી. તેથી લડાઇ કરવાનું બાનું ગોત તો. હેવટે આમળ કહેવાઇ ગયું છે તેમ ત્રાકુડના પુલજીની ઉદ્દતાઇને બાને લડાઇ થઇ તેમાં ભા. જીત્યા એ કજીયો શમી ગયો તે દરમીયાન ભા.ની વિરૂદ્ધમાં જુનાગઢના નવાબને પાર્શ્વવાનોયે ઉશ્કેરી મુક્યા તેથી જુનાગઢ પણ લડાઇ કરવા તક ગોતતું. તેમાં ધોરાજી નજીકના એક ગામનું ધણુ જુનાગઢ વાળાએ વાલ્યું. ભા.એ સમજાવ્યા પણ સમજ્યા નહી એટલે લડવાની તૈયારી કરી. ધોરાજીથી ૪ ગાઉ દૂર જાલજીસરની ઢાળવાળી જગ્યા ઉપર બંને સૈન્યની ભયંકર લડાઇ થઇ.

આ લડાઇમાં કુંભોજીના ડાકા હરિસિંહજી કામ આવ્યા. લડાઇ ચાલતી હતી ત્યાં જેતપુરના વીરાવાળા અને જેમલ મેરની કુમક પણ આપી પહેાંચી તેથી નવાબનાં સૈન્યને કચડાયા નીકળી ગયો. જગુજી સરવૈયો આ લડાઇમાં બહુજ બહાદુરીથી લડ્યો હતો એકલે હાથે નવાબના તંજુ પાડ્યો હતો આ તંજુ વિજયસયક ચિન્હ તરીકે ગોંડળ લાવવામાં આવ્યો અને ધણી વર્ષ ને તંજુ સરવૈયા કુટુંબના રક્ષણ નીચે વંશપરંપરા ઉતરતો આવ્યો. 'હતો. હજારો માણસનું લશ્કર હુમલો કરવા આવતું હોય એવો દેખાવ જોવામાં આવવાથી જુનાગઢનું લશ્કર ભાગ્યું તેમાં હજારો મરાણા. તંજુએ નમારો નિશાન અને લાખોની મીલકત ભાકુને કબજે કરી. તે વખતે ચારણોએ ધણી કવિતાઓ કરેલી તેમાંની એક નીચે આપીએ છીએ:—

નેજળે નખાણું તણા ધસી ગીડયા ધીંગ
તોસામી તરસીંગ કેર બધીકો કુંભા
નેજળે નખાણું તણા બજબંધ ગરક કિયા
એ હાલાણી હેઠા કેર સિખાયો કુંભડા

I કેટલાક ચારણોનું કહેવું એમ છે કે આ લડાઇ જુનાગઢના નવાબ સાથે નહોતી થઇ પણ જુનાગઢ પર દીક્ષીની પેશકશી થયાં વર્ષોની ચડી જતાથી શુભે લશ્કર મોકલી જુનાગઢ તાબામાં કરવા તૃકમ કરેલ. જુનાગઢે ગોંડળની જેતપુરના વીરાવાળાની અને ભા. કુંભાની મદદ માંગેલ. કુંભોજીએ મજબૂદી અને જાલજીસર વચ્ચે પડાવ નાખ્યો અને પછી લખ્યા પ્રમાણે લડાઇ થઇ અને બાદશાહી લશ્કર હુંડાયું તેમાં બાદશાહી તંજુ હતો તે શાય પૂર્વક લડ્યા બદલ સરવૈયા કુટુંબના રક્ષણ તથે રખાતો.

સંવત અઠાર અઠ્યાવિમાં આશુશુભ પ્રમાણ
કુલે કટક લુટીયાં અણુઘટતાં અહરાણુ
સોમવારને ચતરદશી ચળ ચોઘડીયુ મોચ
કુલે કટક લુટીયાં બલણસરને જોય

સવત ૧૮૪૨મા જેતલસર ગોડળમા લળયુ ત્યારે ભા ગામ જોમ આગ્યા ત્યારે પટેલ જેતો સાતી ૧ ની જમીનખાતો અને કુપાવાળાની જેતપરનીવીડીનું રખોપુ રાખતો. તે જેતલસરના તળાવની પાળે કુપડી કરી રહેતો જાની સ્વારી જેતવસર આવી ત્યારે તેને દોડો તેજ પડીયે કાઠી મુકયો તે કુપાવાળા પામે આની ફરીપાદ કરી તે વખતે એક ચારણુ મો પો કે

જેતલસરમાં ઘર બધાણુ સરસઈ બેકુ ચાણુ
હેયા ઉપર હેકુ આલે ધપે કુપા કહાણુ.

આવી વાળાકુપો ઉકરણો અને ભા કુભાને હરાવવા માટે તજનીજમા રહેતો

જેતવસર ગામને પાદર એક મોગ ઉકરડો હતો તે ઉપર ધોડીચડાની ચોતરફ નજર કરી ભા ધોરાણ આ યા સધારમા બેળીમ રાજેભાઈ પાડળી સરદારી નીચે ધોટા ૪૦ પાળા ૫૦ અને ૧૨૫ નાનીપાતુ હાટ એમ આણુ જેતવસર મોકલ્યુ વળી ૧૫ દિવસ ૫૪ી જાડેજશ્રી જેતલસર આગ્યા અને પેલલા જેતપુર ડેકરવા સાકળીના સાતી હેડાવવાની પરવાનગી આપી ધોરાણ ગયા તે પછી તુલ્લ મુલી (મજુર) ૧૫૦, ગાડા ૧૦, કડી ૧૫૦ સાથે વાસણુજી જુચને જેતલસર મોકલ્યા ગામમા દેર એક હતુ તે પડાવ્યુ તેમા પાણાની જખરી પાટો નીકળી પડી પછી ચુનારાની ૧૦૦ પોહ્યુ મોકલી ચુનાની લકી-ઓ કરાવી ૫૪ી જેતલસર આવી જાણે ગઢનો ૫ પો સવત ૧૮૪૨ના ધેરાખ શુદ્ધ ૩ ના રોજ નાખ્યો

સવત ૧૮૪૩-૪૪મા કોઠા ૪, અગાલી ૩, ચોતરફ વડો, ચાલ તૈનાર થયા. સં ૧૮૮૫મા મેડી અને હેવારખી સાથે દરવાજે તૈયાર થયો સંવત ૧૮૪૬નાં શ્રાવણ માસ મા ભા પોન શીમાડાનો નિશ્ચય કરના ધોડા ૧૫૦ અને પાળા ૨૦૦ સાથે જેતલસર આગ્યા વાળા કુપાને તથા વાળા બોકાને કહેવરા યુ કે હુ શીમાડાને દોટા ટાળવા આ પો છુ કાઠી દરબારે જુનાગઢ એ સદેશો મોકલ્યો તે ઉપરથી મેતો શ્રવદાસ અને પુત્ર વનભદાસ જેતવસર ભા પાસે આગ્યા એટલે ભાએ કલ્લુ કે નવાબશ્રીયે અને ગામ આણુ છે દવે તેમા નવાબશ્રી બે સાતીનો ધમરો આપશે તો પણ મારે બગાડુ નથી પણ કડી લોકો રેદે ૨૫૩ ચારે ઝકાર શીમાડા દબાવી બેડા છે. ખજી મેઇ મહેના જેત-પુર જઇ વાળા કુપાને તથા બોકાને તેડી જેતલસર આગ્યા વળતે ૧૬૧ શીમાડે જઇ શીમાડા નક્કી કર્યા તેની વિગત વાસણુજી જુચને હાથે લખેલી એક

- ૧ આગળના વખતમા પટેલ રખંદને પા થી બાધી લેતા અને વેપારી કે વાણીયાના મુસદ્દોઓના નામ આગળ મા. શમ્દ બાધતા તેનો અર્થ મહાસય કે મહારાજ હતો
- ૨ રેદેપડ-રેદાણુ વિનાની જગ્યા, ૩ ચારેકાર-ચોતરફ, ૪ વળતે દિ-બીજે દિવસે

વહીમા છે તે એનાજ સમ્મ અને ભાગમાં નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ તે ઉપરથી જણાશે આગળના કારજારીઓ મન્ય માટે કેટલી કાળજી સાથે રાખવું જોઈએ તે પોતાનો ધર્મ માનતો

“ સર્વે શીમાડે ગયા ત્યારે ઇચ્છુકની કારે રીમાડે-તળાવડી એક છે તે તળાવડીમાંથી ખરખી વોકળી એક છે તે શીમાડે તે તળાવડીને મધે ગજગર રામના ખેતર છે એટલે જોતપુત્રો શીમાડે ને તળાવડી તથા ખરખીની આથમણી કારે વાળા રામ પાવરાણીનું ખેતર છે તથા વાધેરા મકનજીનું ખેતર છે તે એ તળાવડીની સધ શીમાડાની છે ખરખીને કારે બીડ વીધા ૧૫૦ તા ૨૦૦ને આશરે છે તે ગઉચર છે એ કુબોજીએ પોતે સનધ સાડ ૫૫ ગખ્યુ છે એ રીતે જુનેગદને મેના ૨ આવી વાળાકુપા તા બોકાને વદમાને શીમાડે નીચે કીધેન છે જોતપુત્રને મારગે શીમાડાનો પાટો ૫ જતપર જતા મારગથી જમણે હાથ પડે છે તે પ્રથમ ઉમથળી ખરખી ધાર ઉપ તેમા એ પાટો પડે હોતો તે ગીમડે જાડ ૧ એ પામે હતુ તે જોતપુત્ર પામે પાટો ખેસ પો છે ને જાડ વાડી નાખ્યુ છે પણ એ ખરખી શીમાડે છે તે મહીડો કરણજી ખેડો એ ખેતર પણ રીમાડે નજીક છે પેદલાને શીમાડા ઉપર કાના આશાજીનું ખેતર તથા ખેતર ૩ જીજ કાગીયાના ધારથી દેડ એ શીમાડા છે મડલખરના શીમાડા મડલખરના પેદ લાતો માગ્ગ શાકળીને એ શીમાડા છે વળી શીમાડા ઉપ કાગી રવાનું ખેતર છે રેડરવાનો શીમાડા કાદેન છે તેના એધાણ નાખેલ છે જોતનખરના શીમાડા એ રીતે હદે હદે મુક્યા છે. ગોડગનો ધાપી જે ગાદીએ હરો તે એ રીતે શીમાડાની હદ છે શાકળી જોતનસર ને મરગે શાકળીની વાડીના પડને સધી વાગે જોતનસર નો શીમાડો ગામ જોતનસર શા ૧૮૮૦ ની સાનમા ધજરે અપાલુ ત્યાથી ગીમા ડાની હદ નુપા માડી છે ખજરદાર શીમાડાની જાતની ચોક્કમી કરવા જો તો ધજરા વાળા ખત્ય કેને માથે કરે એ ગામ કાગીયા ખેડુની ફરતી પુત્રે જોડેજથી લેકુંવાસીએ કીધી હતી એ રીતે રાખ જે તો રીમાડાનો બહોનમત કુલાજીનો કીધેન રેડે નરી કા શીમાડો દમોઈ જાગે તરત હમણાના શમેમા ગોડગના દરબારમા શીમાડા મેદાની નકરાવ મનનય નથી કારજારી મેના સર્વ નવી છે ઘોડે ચડાવુ મન્યુ છે પણ કોમ દિ ગોડગના રાજવીની આજ ઉરડે ને કોમ સાથે જવાન કરવો પડેતો જવાજ સરવેનો સારાલ લખો છે તે કોએ મા શ્રી હસવરજીના વગને જુના જણીને પુડેતો આ ચોપડીમા મુજગે ”

સુન ૧૮૩૮ ના વત્સમા કુવડ બાવાભાઈની માનુષી બાઈ મોગીબા કૈનાસ વાસી થયા તે વેપાર વણજ થાજ વગવ કરના ચોપડો નવાર્યો તેમા સાલથથી વાળાની મા

કુંવર બાઈ હયુનુ રાજાનુ બત નીકા યુ એટલે સાલુચી મોસલ મોકલ્યો એટલે ત્યાંથી આજ કુંવર બાઈ, એનો કામદાર મા માધો, બયોચી સધી ગેડળ આપ્યાં રાવણુનો દીગો ઉજડ પડ્યો હતો તેમા લાગ ૨ તથા માડી લામ અને વેરા દરખાસનો સુનાગ એ રીતે ગામ માડી દીધુ ત્યાર પછી સ ૧૮૩૮ ના ફાગણ વદ ૧ થી દરખાસીરે ગામ આગા-દ ક્યું તે પછી બેથીમ પુળતે પાળા ૨૦ તથા થોડા ૧૦ આપી થાણે રાખ્યો

સ ૧૮૪૨ની સાલમા રાણપરના મુજફરખાનો મેલો બાયે બુચે ગોડળ આવી બાને કહ્યું કે તમે રાવણુ આગાદ ક્યું પણ એ ગામ તો અમાર છે ભાથીયે જવાબ દીધો કે “અમે કાંઈ પાસે ની નાણા વડીયે માડી લીધુ છે તમારા ભાગનુ તે લેવાયે કરેલ નથી તેમ ગમ માયે ૫ વર્ષ થયા ત્યા સુધી તમે કોઈ જોના નથી અને આજ કરેલા આ-વ્યા છે એ ગમ ઉજડ વેરાન હતુ ને નસાવતા થાણા વજેરમા ખરચ થાણુ થયુ છે તેનો હીસાબ કરી બાજ સાથે કોરી પટ્ટી થાય છે તેનો આકડો કાઢીયે, તેમ કાઢીને પુછી તમારો ભાગ હરશે તો તેનો મારગ કાઢશુ ” એ જવાબ પછી મેલો રાણપુર ખાનને પુછવા ગયો તે પાછો આગ્યો નહી પણ ફરી સ ૧૮૪૫ ન સાલમા ખાને મસેદ બ કતને ૧૫ થોડા સાથે રાવણુ થાણે માકળો તે બાતમી લાઇથીને મળતા દેરડીના થાણુદાર ઉપર રાવણુ આવેલા રાણપરના થાણાને ઢાઢી મુકવાને હુમ જતા તેણે મારી ઢાઢી મુકવા-ત્યાં પછી જુનાગઢવાગાને ખાનને સમજાવી પોતી માગણી કરતા હમેશને માટે અટકાવ્યા

વસતરાયો જુનાગઢમાથી કાઢી નનામશીને મોઝીથી જુનાગઢ તેડી આવ્યા પછી નનામશીએ હાવાજ તથા કુલા ને ધારણ આપ્યુ, સારે વસતરાય સાથેની લડાઇમા હકાજ અને તોગાજીયે સારી મેના બળની તેમ હમેગા સારી નોકરી કરી તેના બદલામા સુપેડીની માડની લામ અને વજે ગામેગીની રીતે ખાવા આપ્યા પછી કુવન ખેગાજ અને નોરોજ જનમ્યા તે વખત પહેલાંમાં કેસ ૨ ની વાડી આપી હતી ભરવુ તોજવુ અને હુકમ ગોડળને હતો હનાલદાર, દ-ગારનો અને ગામેગીને એક એક રહેતો સુપેડી ગામની ઉપર જણાવેલી પેદાશ ખાનાના બદનામાં હકાજને થોડા ૪૦૦, પાળા ૩૦૦ અને થાણુદારીના વસ્ત આપી ધોાજીમાં નોકરીયે રાખ્યા હતા

રાણમીકી ગામ વાળા લાખા તથા નાજનુ ૮૭ તેણે કોરી પદરમો રૂંચા માચાની કરજે લખતે ગામ માડી આપ્યુ અને રૂંચે વાળા કુખા વીરાણી પામેથી કોરી કરજે લખ ગામ માડી આપ્યુ તેથી સન ૧૮૪૩મા વાળે કુ ૧ ગામ ઉજડ પડ્યુ હતુ તેથી માણસ ૧૦૦ મુકી વસાવી તોરણુ આપ્યુ તેથી રૂંચે માચો ગોડળ આવી બધી રિગત લાથીને કહી બીજે દી પાળા ૫૦૦ જમાદાર શુનશેર સાથે મોકલી ગણમીયાના તોરણુ તોડી નાખ્યા ૩ પાના માણસ કાઢી મુખ્યા અને સવન ૧૮૪૪મા એ ગામ વસ્યુ ત્યાર પછી ૪ વરસ બાદનાજે ખોતી તરાર લીધી પણ ભાથીએ કાલ જવાબ દીધો નહી

ગીગણીમા મનોમ વેરા ધેરાજીથી દરખાસ પોતાનુ માણસ મોકલી સભાળી લેતા બમ બેધપુરની કનેડજનથી ગીગણી આગાદ થાણુ નહી તેથી ગીગણીમા રહેતો વાળો કુખો ધોરાજી આગ્યો અને ભાથીને વેરા સિનાય વજેમા બપ માડી દીધુ એટલે ભાથે શીદસર

થી સેનાપ્તવાને ઘોડા રથ આપી ગંગાથી થાણે મુકશે એ મને હવે સીમારેથી નેધપુરનાં સાંતી ગાડાનાં નેધપુરના થાણદાર મનેક મીણે સીમારે નક્કી કરવા લા ને આવવા હજુ તેથી ભાગી કુંભોજ ગંગાથી આવ્યા રાત રહી સવારે સીમારે બને બેળા થયા અને સીમારે નક્કી કર્યા.

સંવત ૧૮૪૩ની સાલમાં રાવણા ગામ લખાવી લીધું. શેલારકા કાકીનાં ગામેના નાના નાના દીંખા જળાધથી દાણો, કેરી દહને અથવા જગકપટથી લખાવના ગયા, અને સરસઈ મંદાસ કેરી લેવા બનતું કંઈ પણ સરસઈ, આંપરકું, દાદર, વાજડી અને મોણપરી એટલાં ગામ આબાદ થયાં.

સંવત ૧૮૪૫ ની શરૂઆતમાં હઠીભાઈ તથા ભાવભાઈ ધોરાજીથી ગોંડળ આવના હતા જેતપુરને પાદર ઉતર્યા ત્યાં બહુકના બાર કરતા હતા એટલે જેતપુરના માણસોએ મનાઈ કરી પણ માન્યું નહીં એટલે તે લોકો બોલ્યા કે “એવડા ભડ હો અને પેટમાં કુખતું હોય તો તમારા ભાને તેડી વેલા આવજો” કુવરોએ આ વાત ભાને કરી ત્યારે ભાના મનમાં થયું કે ગોંડળ ધોરાજી પરમે જેતપુર એ ડાદમાં કાંડેરા છે માટે તે કાઢ્યા વિના છુટકો નથી. વાસણજી મેના સાથે સલાહ કરતાં એમ હતું કે કાકી દોરાને દુરાવવા વડોદરેથી લશકર લાવવું જોઈએ. પછી વડોદરે વાસણજીને મોકલવાની તૈયારી કરી તેની સાથે ૨૫ સવાર એક રથ, દસ પાળા, નગર કરવા બે ઘોડા, મોતીના માળા અને પાંચ પોશાક મોકલ્યા. વાસણજી મહેતો વડોદરે જા દિવાન મારફત સરકારને મળી નગરાણાં કરી એક લાખ રૂપિયા ફોજ ખર્ચના દેવા દરાવ્યું. તેટલામાં ગોંડળમાં ભા કુંભાજીના મંદવાડના સમાચાર મળ્યા એટલે લશકર બોલાવીને ભાઈ મોકલવાનું દેવાની વાસણજી ગોંડળ આવ્યા. વડોદરની વાત કરી. માળ થયે લશકર બોલાવવા દગવ્યું પણ દિવસે દિવસે મદવાડ વધતો ચાલેો અને ભા કુંભાજી સ. ૧૮૪૬માં મુકરી ગયા. એટલે જેતપુર લેવાણું નહીં.

એક વખત જગકડામાં (પાંચ વ ગાના સમયમાં) ભા ગાય જઈ પાછા ફરતા હતા ત્યાં એક ગાડામાં ધણો ભોળો ભરેલો અને ભારને લઈ ગાડુ ચારામા ખુચી ગયેલું તથા તે ગાડાને બહાર કાઢવાની ખેડુત મહેનત કરતો. આ બધું દ્રશ્ય ભાણે જોયું ખીજ માણસને આવતો જોઈ ગાડુ બહાર કાઢવામાં મદદ કરવાની ખેડુત માગણી કરી ભાણે કાંઈ પણ આનાકાની કર્યા વગર પોતાના બિંદ બાહુથી ખુચી ગયેલા ગાડાને બહાર કાઢી પોતે આ ઘરવખરી લઈ ક્યાં જાય છે એમ ખેડુતને પુછ્યું ખેડુતે કહ્યું કે “અમલદારની કનેડગનને હા કુંભાજીની હા હોડી ખીજ રાજ્યમાં નહેવા જાડું છું.” ત્યારે ભાણે શાંતિથી કહ્યું કે “તારી મરજી હોય ત્યાં જ પણ નવો ધણી એવો ગોળજો કે જે કાદવમાં ખુચી ગયેલા ગાડાને બહાર કાઢવા કાંઈ આપે” કણખી તુરત ભાને ઝાગખી મયો સરમાયો અને ભાના પગમાં પડી પોતાની ઉતવળ માટે મારી માગી ઘેર ગયો અને ઘોડા વખતમાં તેની મુશકેલી દૂર થઈ.

ભા કુંભાણને બધી પ્રજા ઉપર અને તેમાં પણ પોતાની ખેડુત પ્રજા ઉપર અપૂર્વ પ્રીતિ હતી. એક ગખત પટસાળમાં એક બેઠા મોર્યાથી આવેલ વજેનાં ગાડાઓની હાર-મા દુબળા બાધ બેઠેલુ એક ગાડું જેયું લા થે બગદ દુબળા હોવાનું કામણ પુટયું તેણે જણાવ્યું : વેપારીના કન્જને લઇ ગરીબાજ મટતી નથી અને કરજ ટળતુ નથી. ઢાંઢાંને ક્યાંથી ખવરાવતુ. તુરત લાયે હુકમ કર્યો કે આ ખેડુ ખીજના જેવ સારા ઢાંઢાંન રાખી રહે ત્યાં સુધી રાજભાગ તેની પામેથી લેવો નહી. તથા વર્ષમા તે ખેડુતે પોતાને મળેલી રાહતનો બદલો વાળી આપે.

આ મહાન પુરુષનુ ગોડળના ઇનિહાસમા હવુ ન્યાન છે તેમનામાં મહાનાકાળા દિ-મત રાજ્ય અસાધવાની અપૂર્વ શક્તિ વગેરે ઉત્તમ સદૃશ્યો હતા તેમણે પોતાના રાજ્યને ૪ મહાસમા વિભક્ત કર્યું હતુ દરેક મહાલ ઉપર એક એક કાનભારી નમ્યા હતા દરેક મહાલના રક્ષણ માટે દાઢ ગોળો તોપો મધુકા ખીજ હથીવારો અને લસકરી સરળમ તૈયાર રાખવામા આવતો તેમ જ લસકરી પ્રજાને પીડે નહી તે માટે ભા કુંભાણ પોતે ખાસ દેખરેખ રાખતા તેઓ વખતો વખત મહાલોની અને તે મહાલના દરેક ગામડાની મુલાકાત લેતા એક વખત ધાતણના ગક ગામડામા ચોરે બેઠા હતા ત્યા એક વાધરી-બાધ પોતાની ધર ખખરી માથે લઇ જતી જોઇ તે ક્યા જાય છે તેનું કારણ પુછ્યુ બ-હાએ કહ્યુ કે “નથવા વાક માટે પટેલે મને ગામમાથા કાઢી મુકી છે તુ-ત પટેલને બેલા-વી સખ્ત કૃષકો આપો અને કહ્યુ કે આવુ વર્તન ગમે તેવી હલકી જાતી તરફ પણ બેદ લાવથી રાખવામા આવશે તો હવે પછી સખ્ત શિક્ષા થશે.

ભા કુંભાણના વખતમા ઢાળીઆવાડ કચ્છમા પાચ પુરણે બળવાન અને સમર્થ ગણાતા. પહેલા ભા કુંભાણ, ખીજ અમરણ દિવાન, ત્રીજ મેર ખવાસ ચોથા લાવનગર ના હાંધાર સાહેબ વખતસિહજ અને પાચમા કચ્છના વડર ક્તેહમામદ આ પાચેમાં ભા કુંભાણ રાજ ખટખટમા, ગાયમા, શરીર બળમા અને જુદિમા ચડીયાતા હતા. પોતાની સ્વારી હરખાન જેજે ગ્યજે નેઓ ગહેતા તેને જગા આજે પવિત્ર મનાય છે અને માનના થટે છે. પાટવડને મોટા કોરો કુંભા કારો કહેવાય છે સરસધ પાસેનો એક વડ કુંભા વડનો કહેવાય છે ગીરમા એક ટેકરી કુંભા કોટનો કુંગર કહેવાય છે. હીરણ પાસેના બે સાજડના ઝાડને કુંભાના સાજડ ગહેવાય છે.

ભા કુંભાણ પોતાના વસજને એક મોટા રાજ્યનો નારમે આપી ગયા છે ગોડળ રાજ્યનુ હાલનુ ક્ષેત્રફળ લાના પરાક્રમે આભારી છે તેમણે મુલક જીત્યો તથા તેને સગીન અને ગ્યાથી રૂપ આપવામા જુદિનો અસાધારણ ઉપયોગ કર્યો તેઓ બાર મહી નામા તહેવાર, જન્મ દિવસ વગેરે સમયે કચેરી લરતા, સારે રાજ્યના તમામ જગીરદારો ભાગતો ખંડીમા રજખુતો ગરે બેગા થતા શણગારેલ ઘોડા અને હાથીઓની સ્વારી કાઢતા. પોતે આસ્તિક હતા હમેશાં બીમનાથ મહાદેવના દર્શન બે વખત કરી તે પછી જમતા વડાઈમા ચડે સારે આજણો પાસે મહારૂદ ચંડી વગેરેના પ્રયોગો કરાવતા. હરવખત ચોરાશી અને ખીજે ઘણો ધર્મદા કરતા.

હા કુંભા શુદ્ધ રાજદ્વારી પુરુષ દત્તા અને શુભાચાર્ય, આજ્ઞાપ્ત, બીજા વગેરે પૂર્વના રાજ પુરોએ બનાવેલી નાજનીનિનાં મુત્રોને તેઓ અનુસર્ષા દત્તા.

સત્યાનૃના ચ પદયા પ્રિયવાદિનો ચ
 દિશ્વા દયાઙ્ગુરપિ ચાર્પયા યદ્યન્યા ।
 નિત્યવ્યયા પ્રચુરનિત્યધનાગમા ચ
 ચારાંગનેય નૃપનોનિરનેકરૂપા ॥

આ પ્રમાણે રાજનીનિને વારાંગનાની ઉપમાં આપનારા રાજનીનિજોના સિદ્ધિતાને હા કુંભા પૂરી રીતે અનુસર્ષા દત્તા. તેઓ રાજ મેળવવા તથા દત્તાધ્યાયસત્તનોધ્યાયઅસત્તને ધ્યાય દૂરતાને ધ્યાય મધુર વાળીને ધ્યાય દિસાને ધ્યાય દવાગુપધાને ઉપયોગ કરતા ધ્યાય પૈસાને પુષ્કળ અર્થ કરતા છતાં પોતાની તેલુરી બરપુર રાખવાનું લક્ષ્ય યુક્ત ન હોના. દરેક દિશામાં રાજદ્વારી પુરુષના બનાવના દત્તા. રાજ્ય વિસ્તાર માટે નિખાલસ માર્યું આપે તેવા નોકરોની ભરતી કરે તેમજે ઘણા મોટા પ્રમાણમાં રાખ્યું હતું તે સાથે તે વખતનાં રાજ્યોમાં લશ્કર બેરીલી ફેલાવનારાં કારણે પછા મુખ્ય કારણ જે પગાર નિયમિત ન આપવો વગેરે જે વગેરે પગારનો ચુકાદો ચામ અને લશ્કરી માણસો અસ્તવ્યસ્ત અસંતોષી થઈ ભાગી જાય, ખરા દીલથી નોકરી ન કરે એ ખામી તેમજે બરાબર જોઈ હતી. બીજા રાજ્યોની એ ખામી કાયમ દષ્ટી રહે તેવી યુક્તિની યોજના સાથે પેતાના દળરો નોકરોને નિયમિત પગાર આપવા માટે બધું સાવધ અને કાળજીવાળા રહેતા તેથી હા કુંભાની આજ્ઞા થતાં લશ્કરી માણસો પોતાનાં પ્રાણ આપવા રણ મેદાનમાં જતા અને જરૂરે તેવાં ભયંકર સાહસોને સાથે ચડાવી લેતા. તેમ જામ દામ દંડ બેઠે જેની જ્યાં જરૂરી ત્યાં તેને ઉપયોગ કરી પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરતા. આરા સારા રજપુત લડવાના હાથ નીચે જેની જેની યોગ્યતા તે પ્રમાણે પચીસ પચાસ મો બસો કે તેથી વધુ યોગ્યતા પ્રમાણે યોગેશ્વર શીખાઈએને નભાવવા અને સમય આવ્યે હાજર થવાના બદલામાં જરૂર પ્રમાણે જમીનો અને કેટલાંક ગામો ખેડી ખાવા આપતા અને તેવો નજીકનો સંબંધી કે સગો પણ હા કુંભા પામે કામકાજ કર્યા વિના કે રાજ્યને યોગ્ય બદલો આપ્યા વિના એક પંચો મેળવતો નહોતો કે બેઠાં બેઠાં ખાતો નહોતો. દરેક પંચેથી કામ લઈનેજ તેની યોગ્યતા પ્રમાણે નવાજેશ કે બીજી આર્થિક મદદ રાજ્ય આપે એવી જાતની તેમની ખાસ વૃત્તિ હતી. પોતાના સગા દિકરા પણ એસ-આરામ કરી ખાઈ પી મગ્ન કરી શકતા નહીં. લડાઈનો હંગામ નહોતો ત્યારે લડાઈની તાલીમ આપના અને લુદા લુદા સંનેગોમાં અને સંકટોમાં કેમ લડવું અને શત્રુઓને હંકારવા તે બાબતનું રણકૌશલ્ય જાને હાજર રહી શિખવતા. હા કુંભા પામે બધી જાતના રજપુતો નોકરીમાં રહેતા. લશ્કરી હથિયારો અને બીજા લંડાયક સાધનો બનાવવાના ભાના કારખાનાનાં તરવાર ભાલાં બહુક જમીયા છરી બખતર વગેરે દ્રવ્યોવારો કાઠીવાવડાં બીજા રાજ્યો પણ લઈ જતાં.

ભા કુંભોજ કદે ઠીંગણા હતા પછુ તેના શરીરનો ખાંધો લોહાના જેવો મજબુત હતો. તેમની મુખમુદ્રા ઉપર શીળીના ડાંધ હતા. તેઓ જાડુ દેખાવડા નહોતા. સામા માણસ પર અપૂર્વ પ્રતિભા પડતી. તેઓ સ્વભાવે સ્મુજ હતા. હાસ્યરસ જમાવવાની ટેવ હતી. પોતાની જુવાનીમાં એક વખત લશ્કર સાથે કુચ કરતા હતા તેમની સાથે જાડેજ સુમરાજ હતા તે દેખાવડા અને રૂપાળા હતા. એક ગામને પાંદરથી રાજકુમાર પસાર થવાના છે એવા ખબર મળતા ચારણુ કન્યાઓ આશીર્વાદ દેવા અને માંડલો કરવા ગામ બહાર આવી ઉભી હતી. ગામને પાદર ભા વગેરે આવી પહોંચતાં ચારણુ કન્યાઓએ નહીં ઓળખવાથી ભાનેજ પુણ્ય કે રાજકુમાર ક્યાં? ત્યારે ભાએ સુમરાજ તરફ આંગળી ચીંધી એટલે કન્યાઓ તેમને ધેરી વળી તેણે કહ્યું કે છોકરીઓ! હું રાજકુમાર નથી રાજકુમાર તો તે છે અને મારી મચકરી કરે છે. કુંભાજીએ કહ્યું કે “કન્યાઓ! પાસે કામ રૂપાળા પુરુષને તિલક કરાવશુ તો આપણને કન્યાઓ વધારે સારા આશીર્વાદ આપશે” આના ઉત્તરમાં સુમરાજ એક કવિતા બોલ્યા—

‘પોતાં આ છે પોતા રાણુ રૂપ ઘણાં
નૂર નસીબ તણાં કવણુ મોટાં કુંભાજી

એકંદર ભા કુંભાજીને રાજ વહીવટ ધરાવી અનુકરણીય અને ઉજવળ હતો તેમની કાર્તિ મોખંડ ફેલાઈ હતી તે બધાંની નોંધ લેતાં ધણો વિસ્તાર ઘડ બધ તેથી ટુંકો નોંધજ આહી લીધી છે તેમના રાજકારભાર નેમનું સૌથી પરાક્રમ અને પ્રભા ઉપરની પ્રીતિ સંબંધે અનેક કવિતાઓ ભાટ ચારણુ અને વિદ્વાનેયે લખી છે જેણે તેમની કાર્તિને અમર બનાવી છે

તેતર પર યપે નહી બીનાં ફરે બાજ,
રામ સરિખાં રાજ કીધાં તે તો કુંભાજી.
ભામણીયું વખડે લખે હૈયે હીંડયે હાર,
જેવો પારે રામનો એવી કુંભાની વાર.

ઉપર જણાવ્યું છે તેમ ભા કુંભાજીને બે રાણીઓ હતી નાનીબાઈ સમ્રામજી તે રાજના ધણી થયા અને ઝાલીબાઈ મોગજી સમ્રામજી ભાની દેવાતીમાંજ મુજરી ગયેલ. સમ્રામજીને બે રાણીઓ તેમ જુલીબાઈ મુજુલા, દેવોભાઈ અને હાથીભાઈ. એમ ત્રણ અને મોડીબાઈ ભાવોભાઈ એમ કુલ ૪ દિકરા હતા ભાના બહેન કુંકાબાઈ વાકાતેરના રાજસાહેબ ભાવેજી સાથે પરણ્યા હતા પરંતુ ભા ખટરાગ થતા ગોળળ રીસામજી આવી ત્યાર સજનમાં જીવગી માળી

ફટાયા મોઝાજના પંચાણુજી નાજભાઈ દેશજી અને વીરાજી ચાર દિકરા હતા. પંચાણુજીના ઉગરજ જે નિર્વેશ ગયા બીજા નાજભાઈના મદારસિંહ અને સુમરાજ. મદારસિંહના રામેભી સતાજ અને જસેજી સુમરાજના પુલજ. ત્રીજા દેશજીના ગોવિંદજી અને ૧ અર્થ—કુંભા એકલી સુદર મુખાકૃતિ કાંઈ કિમતની નથી તેમાં સાઈ ભાગ્ય ભણે તોજ તેની કાંઈ કિમત છે.

દોનસિદ્ધ. ગોવીંદજી નિર્વસ, જતા દોનસિદ્ધના જેવીજ અને અને ખોડાજી. મોયા વીરાજના ભૂપતિસિદ્ધે જે નિર્વસ બે ભાઈઓ નિર્વસ જનાં ગરાસ બે ભાઈઓ વચ્ચે રહ્યા નાંજીભાઈ મોટા તેને ડોઢ ભાગ અને દેશજીજી નાના તેને એક ભાગ ગરાસનો રહ્યો.

૧૧ જાડેભાગ્રી સગરામજી.

(જન્મ સં. ૧૭૮૮, ભા કુભાજીની હયાતીમાં ૫૮૫ સં. ૧૮૭૬)

ભા કુભાજીના પાટી કુંવર સગરામજીનો જન્મ સંવત ૭૮૮માં થયેલો અને સંવત ૧૮૭૬માં ૪૮ વર્ષની ઉંમરે ભાકુભાજીની હયાતીમાંજ ગુજરી ગયા હતા.

સગરામજી બે દકરાઓ પડ્યેય, તેમાં પોસીનરાના વાવેરી પુલીખાના મુળુભાઈ દેવા-ભાઈ અને દીભાઈ જી દિકરા અને બીજા ઝાલીરાણી મોટીખાના ભાંગભાઈ થયેય

સગરામજી ગુજરામાં પંડીભાઈે ફટાયાને જોડે ગરાસ આપવા માગ્યો. કુંવરોએ વધુ ગરાસ માગ્યો. ભાની મરજી કાંઈ વધુ દેવાની થઈ પણ મુળુભાઈે આપવા દીધો નહી. દેવા ભાઈને વામાધરી ફોટકુ, દીભાઈને મડીકું પીપળાડું, ભાંગભાઈને વાજરા નાગડકું એમ આપ્યાં અને ભાઈે જુનાગઢ પામેથી લાઠ અને બીજાં બે ગામ નવા પેદા કરીને સંવત ૧૮૭૬માં ફટાયાને આપી સંતોષ્યા.

સગરામજીના દિકરા ચાર મળુજી ગીવાનને ગાદી મળી તેના દાજીભાઈ જેનું હુલામ-ણું નામ સાગોજી હતું તે અને આપજી જેનું હુલામણું નામ હાલોજી હતું તેમાં દાજીભાઈ-ને ગાદી મળી દાજીભાઈ અધર ગુજરી જતાં સગરામજીના નાના બીજા દિકરા દેવાજીને ગાદી મળી (સંવત ૧૮૫૭) દેવાજીને વાલાધરી અને ફોટકું બે ગામ ગરાસના મળ્યા હતાં તે ગાદી મળના પાછાં જોડગમાં લાગ્યા દેવાજીના નણજી મળુજી મોતીભાઈ અને ભાણુભાઈ તે દરેક એક પંડી એક ગુજરી જતા થોડો થોડો વખત રાજ્ય ભોગવ્યું. ભાણુભાઈના સગરામજી અને મૂળુજી તેમા સગરામજી ગીવાન ગાદીએ બેઠા અને ફટાયા મુળુજીને મળી-ઓ અને વેન્તગામ ગરાસમા ભાં સગરામજીના ત્રીજા કુંવર દીભાઈના નોંધાજી તે અપુત્ર ગુજરી ગયા સગરામજીના ચોથા કુંવર ભાંગભાઈના મોડજી ખેંગારજી ભગવાનજી ત્રણ દિકરા હતા. મોડજીના જુલોજી તેના ગમોભાઈ ખેંગારજીના અબેસિદ્ધ અને વજોજી. ભગવાનજીના પચાજી તેના અમરસિદ્ધ અને ગજજી

૧૨ જાડેભાગ્રી મુળુજી.

(જન્મ સં ૧૮૧૧, ગાદીએ સ ૧૮૪૬, મૃત્યુ સ ૧૮૪૮)

ભા કુભોજી કેવાસતાગી થયા પંડી તેમના પૈત્ર મુળુજીજી ગાદીએ બેઠા હતા. કારણે ભાની હયાતીમાંજ સગરામજી ગુજરી ગયા હતા મુળુજીનો જન્મ સં. ૧૮૧૧ માં

યથેા હતો ભાગી સં. ૧૮૪૬ માં ગુજરી ગયા એટલે તે સાથે આખરમાં મુળુ ગાદીએ બેઠા બે વર્ષ સંન્ય ભોગવી સં. ૧૮૪૮ આખરમાં ગુજરી ગયા તે વખતે એમની ઉંમર વર્ષ ૩૭ ની હતી.

મુળુજીને બે દકરાણા હતાં, તેમાં એક ચેરવાડા લાવાત રાખતદાની દીકરી અદીખા અને બીજાં લાવનગર અભેરાજીની દીકરી અને હાકાર સાતાલાઈની બેન અણુખા રીસામણે પાછા લાવનગર જઈ રહ્યા હતા.

મુળુજીને અદીખાથી બે દિકરા થયા તેમાં રીલાટ બાપજી તે હાથે હુંડા પગે લુલા અં મુગા જેવા હતા તે મુળુજીની હયાતીમાંજ ગુજરી ગયેલ હતાવા દાજીભાઈ ઉર્ફે સાંગાજીનો જન્મ સં ૧૮૩૨ ની સાલમાં થયો હતો.

અદીખાના ભાઈએને ધોરાજીમાં રહેવા મકાન આપેલા અને ભા કુલાજી જીવતાં જ સંવત ૧૮૨૩ ની સાલમાં પીપળીયુ ગામ ખાવા આપ્યું અને તેના બદલામાં ૨૫ ધોડાથી નોકરી કરવા ઠરાવ્યું.

બધીઆનો વેરોજી વાઘેયો મુળુજીનો પાર્શ્વવાન અને સવાહકાર હતો તે ધણી ખરાબ આગ્રિયવાળો અને ભયકર માણસ હતો મુળુજી ગાદીએ બેઠા પછી તો તે સંન્યનો ધણી-ણી યદ્ય પડ્યો ગોડળમાં મકાન અને દર-બાગદ બાધી રહેતો વાસણુ મહેતો સંન્યના વફાદાર અને દ્વિતચિત્તક હોવાથી તેમની સાથે એ દુશમનાનટ રાખતો.

સં ૧૮૪૭માં દેગણા પામેથી રજા લઈ તે ધોરાજીગયો ત્યાં-પછી જીનગદ નવાખને મળ્યો ધોરાજીમાં નવાખનું થાણું લાવતું અને ધોરાજી પોને પચારી પાડતું ત્યાં સુધી તેની દાનત બદલાણી હતી આ બખર મુળુજીને આપ્યા પછી તેને વેરોજી મળે અને વેરોજીનેજ દેખે એટલે પોતાને મોટાથી કાઠ કહી ગણ્યા નહીં.

મુળુજીને દારૂ પીરાની ખરાબ ટેવ ધણી હતી વાસણુજી મહેતે અને દાજીભાઈએ અદીખાની સાથે સવાહ કરી રાત્રીને વખતે મુળુજીને કાઈ વધુ દારૂ પાંધ સ્વપરાની દીવા અને ધનને જણ્યુ થોડે ચડી ધોરાજી નગરાત પહોંચ્યા વેરોજી પોતાને ધેઃ નિર્ચિતપણે સુનેવ દરવાજા ઉડાડી દાજીભાઈ અદર આવ્યા સાભળી વેરોજી થોડીએ ચડી લાગ્યો, તે કડોરણે મથો વેરોજી નાખ્યાના સમાચાર જાણી તેના લાગતા વળગતા કેટલાક રજપુતો પશુ વેરાજીને મદદ રતી કડોરણે ગયા. દાજીભાઈએ પશુ હલ્યો કડોરણે મોકલ્યો અને ચારામારી ચર્ચ તેમાં વેરાજી સાથે કચણ બેઠો રજપુત હતો તે મગણો અને વેરોજી ત્યાંથી ભગી છુલ્યો તે પડી નેણે ગોડળ સામું બેયુ નહોતું પહોર દિવન ચડ્યો ગોડળમાં મુળુજી ઉઠ્યા બપોરે જમવા વખતે દાજીભાઈને ન દીધા અને પુણ્યુ લારે અદીખાએ બધી વાત કહી દેખાડી તે-લામાં ધોરાજીથી કાગળ પલુ આવ્યો અને વેરોજીની ખરાબ દાનનના પુરાવા પશુ રણુ ડયાં એટલે બધા ખુશી થયાં.

તેની પામે મટેત માણસ નદી એટલે ગોળ દાંડલાઈ ઉપર કાગળ લખી વાસણુ મહે-
તાને તેડાવ્યા વાસણુએ જેતપુર કાગળ લખ્યો કે તમે તમરી હદમાં રહે તો સારું મ
યાદા દોડશે તો નનાખને લશ્કર લઈ જેતપુર ઉપર ચડી પડો અને તેની મદદે ગોળ
ઉભુ છે એ કાગળ મળતા જેતપુરના દારૂઓને જુનાગઢ અને ગોળ વચ્ચે પોતાનું
રક્ષણ કરવું અશક્ય જણાતા ટોટો મુકી દીધો

ગોળ ધોરાજી ઉપરેટામાં વાણીયા કામદાર હતા આ વખતે દેશમાં લશ્કર
હથીવાર દારૂ ગોળો વગેરેથી ઘણા રાજ્ય નેતાઓ ચંદ્ર મહેલ ગોળ તરફથી લશ્કરમાં
કે મોટી મસનખમાં વાસણુ મહેતા ધણી અને કર્તા કર્તા જેવા હતા તેથી પરગણાના
વાણીયા કામદારને વાસણુ મહેતાના હુકમ ઉપાસવો પડ્યો, તેથી તે લોકો કોઈપણ
રીતે વાસણુને પગ ગોળ રાજમાંથી કાઢવાના વિચારમાં હતા દાંડલાઈ દારૂ ઉમરના
અને તેના માતૃશ્રી અદીયાનું ચનણુ પ્રાગે રોડ અદીયાને હમેશાં ભરાવ્યા કરે કે ધણી
તમે છે તેને વાસણુ ગણી રહેતો નથી દાંડલાઈ છોકરું છે કોંવાર નગર જુનાગઢ અથિ
મળી જઈ રાજ્યને નુશાન પહોંચાડે આવી આવી વાતોથી અદીયાની ઇતરાજી
વાસણુ ઉપર ઉતરી અને દાંડલાઈને સમજાવવા લાગ્યા કે ખલાણીયુ વાસણુને
આપ્યું તો પ્રાગેશને એક ગામ આપો તે નિના તે જીવ હોડે રાખી કામ નરી
કરે ત્યારે દાંડલાઈએ કહ્યું કે એ ગામતો વાસણુ પેદા કરી આવ્યા હતા
તેમજ પ્રાગે રોડ બીજું કોઈ ગામ કમાઈ આવે તો આપુ હમેશની લભેનણીથી દાંડ-
લાઈ ફરી ગયા અને ખલાણીયુ બંધ કર્યું એવે વાસણુ રીસાઈને સંવત ૧૮૫૦ ના
નગર ગયા નગર વાળાએ ૧૦૦ ધોડા અને ૨૦૦ પાગાથી નોકરરાખી કડોરણે થાણે રાખ્યા

નગરની શરબધી કડોરણે રહેતી તેના ખમાર મહેતાની જવાઈ વગેરે કાઢી
લેતા રા અગીઆર હજાર દરબારને વાસણુ આપે એવા દરબ સાથે કડોરણા પરગણું
વાસણુ મહેતાને સોંપ્યું સ ૧૮૫૨ માં વાસણુ મહેતા પોતાના ભાઈ કુનાખી અને
કડોરણે રાખી પોતે મેર ખવાસ પામે રહ્યા

રાજપરાવાળા નગરના ચોરને સધરતા તેથી રાજપર કાગળ સ ૧૮૫૨ ની સાલમાં
મેર ખવાસ લશ્કર સાથે મેગીએ આવી પડાવ નાખ્યો સાથે વાસણુ પણ હતા

મેર ખવાસને નિચાર થયો કે આપણે જામએ જીએ પણ માથે ગોડળ છે માટે તેને
તપાસી જોવું કે તે રાજપાને મદદ કર્યો કે નહીં અને મદદ કરે એમ હોય તો ગોડળમાં
કૂદણ કાવત છે તે પણ જોવું કારણ કુલાજી ગુજરી ગયા છે, દાંડલાઈ છોકરું છે, વાસ-
ણુ મહેતા આપણે ત્યાં નોકર છે, એટલે ગોડળ સામું ચંદ્ર શકે એમ નથી તોપણ તપા-
સવું ખરું એમ મનમાં વિચાર કરી ગોડળથી દાંડલાઈને મળવા તેડાવ્યા

દાંડલાઈ પોતાની સાથે પ્રાગેરોડ, બામણીથોજ, હાદા રજપુતો અને ૫૦૦ ધોડે
સ્વારો સાથે મેગીએ મેર ખવાસ પાસે આવ્યા મેર ખવાસ અને દાંડલાઈ કચેરીમાં
બેઠા હતા તેમાં વાતમાં વાત લાવીને મેર ખવાસ ચકાસણી કરતા એવા કે દાંડલાઈ,

તમે આખો દીવસ દારૂ પીધા પછી દુરાચારી વર્તણૂક કરો છો અને પચા રહો છો માથે કુભાજી જેવા મુરખાઈ ઉઠી ગયા છે તો કોઈ દુશ્મન મુલક જેખી જાશે આ વાત સાંભળી દાંડભાઈ દયાધ ગયા પ્રાગોશ્ઠ વગેરે મોટા મોટા પાતંગ બાધેલા ઘણા માણસો હતા તેમા જનાન દેવાને કોઈની જીલ ઉપડી નહી જધા નીચુ ધાલી એમી રહ્યા

આ વખતે વાસણજી મહેતા મેઝ ખવાસ સાથે લશકરમા હતા તે કચેરીમા એવેય તેણે બધુ સાંભળ્યુ તે રહી રાખ્યા નહી એટલે ભલકા ઉઠ્યા જે મેઝ ખવાસ, દાંડભાઈને દમાધે મા દાંડભાઈને હોડડ ગણો મા એ તો જમસાહેબના ફ જન છે રાજ તો સુતા બેઠાજ વિસ કાઢે પણ તેના દાત બધુ મોટા હોય તે આખા મુલકને ચી જાય તેમજ આ દાંડભાઈમટે સમજવુ વાસણજી મહેતાના આત વેળુ સાંભળી મેર ખવાસ મોરો એલા મેના દંડ તો કાલ સવારે તુને દાંડભાઈ ઢાઢી મુકે છે અને નગરનો ધણી સધરે છે જતા ગોડળની બેગ તાણવા ઉભો થાયો હોઈ આમ ઢાઢી ધમકાવ્યા વાસણજી ભુય અને દાંડભાઈ ઉઠી સો સૈનેતજીરે ચાલ્યા ગયા એ બન્ને ઉઠી ગયા પછી મેઝ ખવાસે પોતાના સર્ગ રાને ન્યુ કે જેજળ ભાઈએ વાસણજી મહેતાને ગોડળે ઢાઢી મુક્યા છે આપણે ત્યા ચામર રહ્યા છે તોપણ તેને ગોડળનું ડેવુ તપી આ યુ' વળ ખાઈ ઉઠી ગયા એનુ પ્રમાણિતપણુ અને મરદાઈ જુવો એનુ નામ પુરૂ

આ વાતની દાંડભાઈને ખબર પડી વાસણજીને કાઢી મુક્યા એ પોતે મોગી બુલ કરી છે અને પાછા પ્રાગે શેરે પોતાને બુલ ખવાસી છે એમ પોતાને લાગ્યુ વાસણજી રાજની તરવાર છે એમ ચિચારી બીજે દી સનારમા વાસણજી મેતાને તેડવા માટે તેને તણરે દાંડભાઈ ગયા વાસણજીએ જમનાનુ તૈયાર કરાવેલ દાંડભાઈને જમવા અમદ કર્યો તે ડહો તમર ખલાગીયુ તમે ખાઓ પણ હવે પાછા ગોડળ ચાલો તો હુ શીરાવુ વાસણજી મનાજા જમી ધણી ચાલુ એમ થયા

આ વાતની મેર ખવાસને ખબર પડી વાસણજી મહેતા મેર ખવાસ પામે રજા લેવા ગયા અને કહ્યુ કે રાત્ર પર ગોડળને નેડુ છે માટે ચિચારી લાખ નાખને એમ મ્દી નગર સામા થયા પછી નરક સાથે ગોડળ આચ્યા મેર ખવાસ નગર તરફ વળી નિકળ્યા અને ગોડળ સાથે વેર મધાપ દાંડભાઈને ગોડળ આવી બધી નાત અદીયાને કરી બીજે દિવસે પ્રાગે શેર અને અદીયા વાસણજીને વેર આતી કહ્યુ કે કોરણેથી જુનાખીસમને તેડાવો માણસ તેડના મોડનો તે પડી અમે દ વાગમા જાશુ ત્યારે વાસણજીને કહ્યુ કે “નગર સાથે બદર વડુ ડરીને આ મે એમને હવે અમ નગરના રહ્યા નથી જુનાખીસ મ તો જુનાગઢ જાને અને પછુ ત્યા જઈશ તમારી તથા ગાગાનેની માગ પર સારી નજર નથી તમે મારા પગ ડેર રાજો છો તેથી આતી રી શકુ ની પડી અદીયાએ ખાતી આપના કહ્યુ કે “ખવાસીયુ તમને પાછુઆપ્યુ અને દાંડભા નાન ના નાકની નય અને પગના દ વા મીકે ના પીને પગનગર નાથેલા નેરમા નાથા ઉનુ ગુરુ અને કા નેરમા નથેમા ના નુ નગર આપણુ 'પડી પ્રાગે ને રે' લખસત ઉપા નેરમાગે મુખ માટે દેશવો નથી આજથી

સવત ૧૮૪૭માં દેશમાં સખત દુકાન પડે એ વેલેના દુખનો પાર નહોતો માણ્યો અને દોરોનો જખરો સંહાર થયો ધણખરા મામડામાં એક કનાર કોઈ રત્ન નદી આ લય કર સુનાગા દુકાનની અસર બીજા રાજ્યો સાથેની અખામણીમાં ગોળની પ્રમને માઈક થોડી જણાઈ હતી કારણ ગોળ રાજ્યમાં દાણાને જખરો સમદ રાખવાને રીવાજ હતો દરબારે સધેલું એ આજ છુટે દાયે પ્રમમાં મૂકન મેચ્યુ હતું મુગુ સ ૧૮૪૮ મા કાઈ પણ નોધવા થોડા જાનારી કારકારિ રિનાના મે વર્ના રાજ્ય અમલ પડી મુજરી ગયા એટલે રાજ્ય આદી દાણભાઈ ઉંદે આગાહને મળી

૧૩ જાહેજશ્રી દાણભાઈ ઉંદે સાંગાજી.

(જન્મ સ ૧૮૩૨, ગાદીએ મ ૧૮૪૮, મત્યુ સં ૧૮૫૨)

મુગુના દીનાત કુવર બાપજી અપગ હોવાથી તેમ તે અપુત્ર મુજરી જવાથી મુગુ પડી ગાદી ફટાયા દાણભાઈને મળી દાણભાઈને ૧૬ વર્ષની ઉમરે ગાદી મળી અને ૨૪ વર્ષની ઉમરે મુજરી ગયા આઠ વર્ષ રાજ્ય ગોળગુ

દાણભાઈને ત્રણ રાણીઓ હતી એક આદાણુ વડુ, બીજા સાધનાનાં ગાલી વડુ અને ત્રીજા પોરબદરન બાપાન દરિસિંદની દીકરી જેઠી વ એ ત્રણેમાંથી એ કેને પેટ સતાન થયુ નહોતુ તેથી દાણભાઈ ગર્વસ્થ થયા પછી રાજ્ય ફેલાભાઈને ગુ હુ

સવત ૧૮૪૮ ની માનમાં માગશર મુજી પ ને દી નવાજશ્રી હામદખાનજીએ દિવાન રૂપાથજીને ૭૬ કરી ઉપરકોટ મોકલ્યા સેક કચાણુ હીરજીનું કારભાર થયુ પ્રભાશકરને પકડવા સરકારી નાણ્યો આયા તેમાં તે જખમી થયો એટલે પ્રભાશકરે પોતાનો ખાટનો કચાણુ રોડને ઘેર લઈ જવાની માગણી રતા તેમ કહ્યું એક ગિનામાં પ્રભાશકર સજે થયા આ થો એટલે કચાણુ રોડને લય ઉપજી ક પ્રભાશકર છૂટે તો માફ કારભાર જશે એથ માની નવાજને સિખવાડી પોતાને ઘેરથી ખાગે ઉપરકોટ મોકલો લા ત્રણ દીમાં મે મીપાઈએ ઉભા કરી પ્રભાશકરને તથા દયાગજી નાણુવગીન પણ માની નાખ્યો દિવાન રૂપાથજી તરા મોરારજી કેદ પકડાયા પડી તેના બંદા છોડ્યા જમાદાર દાદાને ઘેર લાગીને પેલા જમાદારે રથમાં મેસારી દિવાન રણજીડજી ચોરસક દાય મરી મે ૧ હતા લા પહેલાંયા દિવાન રણજીડજીએ ચોરસકથી અને મરેલા અનનજીએ ઉતેથી જુના ગદને કનેડા માડ્યું પુરયોતમ વાસણુજીને બાહેધરીમાં ચોરસક મોમલી રપુજીડજીને જુનાગઢ સમાધાન માટે નવામે તેમના પણ વાત રસને ન ચડીએલે દિવાન રણજીડજી ચારી નીકળ્યા તે દરમીયાન અનનજીની વડુ જુનાગઢમાં હતી તેને તેડી જવા માટે મુકિત આગાઉથી રચી હતી તે પ્રમાણે પુરનો વેશ પહરી બીજા માણ્યો સાથે સધારી બેસા ઉભી હતી તે દિવાનની સ્નારી નીળા એટલે તે બાઈને બવડ ગાતી રથે મેસારી દીધી મોકારી

થઈ પડ્યો કે તાણુ શેઠ પાને ફરીયાદ ગઈ પણ કોઈ કાંઈ કરી શક્ય નહીં વળતે દિવસે તણુછોડાણે શેઠ ભાગ્યુ નનામે વણી ચનાવી તેમા શીશ્વધીના ખરચની ૫૦ હજાર કેરી રણુછોડાણને આપના, ગામ ભાગ્યા તે માફ, દિવાન ડાહ્યાથણને છુટા કરી ચોરવાડ મોલના સારખી ૧ મહિન શિશ્વધીને છુટા કરી ચોરવાડનો કિલો નનામને મોપનાની આ બધી શરતો નનામે કણન કરી દિવાન રૂનાથણને છુટા કરી ચોરવાડ પહોચાડ્યા. ૧ માસમા શિશ્વધીને છુટા કરી ચોરવાડનો કિલો નનામને મોપી રણુછોડાણ અને રૂથ નાથણ મેમ ભાગ્યો ઉચાના વધ ચાપા આ બાતમી નનામગર મેર ખવાસને પડતા અદા મહેતાને ૪૦૦ પોડા સાથે દિવાનની સામે મોકલ્યા તે કેમદ મુકામે મળ્યા સાથી સૌ ધોરાણને પાદરથી નિહાળ્યા, એટલે દાણભાઈએ દેવાભાઈ, પ્રાગે ૨૪ તથા વાસણુછ મહેતાને પાદર મોકલી ગામમા તેડા યા રાત બે રાખી ગરાસઆપી ધોરાણ રહેવાનો અમદ કોઈ એમને રણુછોડાણે કહ્યું કે તમેતો ધર ડો પલુનગરના માણસ અમાઉથી સામા આવ્યા અને હું ન જાઉં તો ભુડો લાગુ પડી દાણભાઈએ સાને પટેરામણી દરી સા મહેતા ફલપતશમને આપેધરીમા નનામને મોપેના તે ધોરાણ આરી મળ્યા એટલે તણે ભાઈઓ ઉનાળા સાથે જમકડોરણે ગયા માસ ૧ ઉચાળા કડોરણે નહા પછી રણુછોડાણને નાર તેડારી માન તથા આદેશદ કુમળી છનાઈમા આપી નગરમા રાખ્યા

ચોરવાડનો ફકલો થઈ ગયા પડી કન્યાણુ શેઠ મુલકગીરી કરવા નાકલ્યો પાછળથી જમાદાન ઉમર કુરો જે લામો વખતથી જુનાગઢને હેતાન કરતો હતો તે વણુથળી અડી આવ્યો નનામે સમાધાન કરવા સરેશો મોકલે તો સારે ઉમરે કોસન્યુ કે તમારે અમારો નિકાલ કરવો હોય તો ભા કુલાજના ઘર વિના અમને સરકારી માફમોનો ભરામો પડતો નથી કે દેનાજી તથા વાસણુછ સાથે મહેતા માધનરાયને મોકલરો તો સમાધાન થાશે એટલે નનામે સાર બે દાણ ભાઈ ઉપર મોકલ્યા અને દેવાજી તથા વાસણુછને માધનરાય અને દોળી પુરેષોત્તમ સાથે વણુથળી મોકલવા સૂચ્યુ એટલે દેવાજી તથા વાસણુછ મહેતા જુનમદથી માધનરાય દોળી પુરેષોત્તમ મહેતા કાનદાસ, અને બક્ષીને લઈ વણુથળી આવ્યા ઉમરને સમજા કે તારી અને ગોડળના ધણીની લાજ ભેળી છે

પછી દીસાન શ્રી ઉમરે કેરી જલા બકાદી, તેમે હપતે આપનાનુ દુધ તેમા તણુ લાખ સત્સર હજાર કેરી ગોડળે કણુની અને એ પેટે ખબાળીયુ ગોડળને ધનામી આપનાનુ નકી થયુ અને લાઈ ભંમિા ઉપર કેરી ૪૦૦ દીવાન સુખદીની ચાનુ હતી તેમા ૨૦૦ ની મા શી કરાની પડી નવાળને વણુથળી તેડી જઈ તેને હાથે ઉમરને પેરામણી કરાવી મદ ખાની કરા પો અને નવાળ ઉપર હાથ રહ્યા એ પ્રમાણે વસ્તવડી ચોરવાડીમાનુ સાણુથળીના બોકાણી વાગુ ખલાગીયુ ગોડળ તાબે આવ્યુ તે વખતે ખલાગીયામા વાગા ઉગા ભોમણી નામના મગીની કાઈ પાગી હતી તે કઢાવી નાખી તેના જલ્લામા ચાર સાતીની જમીન અને બે કોશની વાડી કાળીને ધરખેડ કરના આપી

આ અરસામા નવાળની નમગાઈનો લાલ લેવા જેવપુરના કાળી દરવારો પણ કુ નાગદના ગામ હુટવા અને પોતાના તાગામા લેવા મડ્યા નવાળ હામદખાનુ કુરણ

તેની પામે મદેન માણસ નદી એટલે ગોડળ દાંડલાઈ ઉપર કાગળ લખી વાસણુ મહે-
તાને તેડાવ્યા વાસણુએ જેતપુર કાગળ લખ્યો કે તમે તમગી હદમા રહે। તો સાગ મ
યાદા દોડરે। તો નનાખને લશકર લઈ જેતપુર ઉર ચલુ પામે અને તેની મદદે ગોડળ
ઉશુ છે એ કાગળ મળતા જેતપુરના પાંચાને જુનાગઢ અને ગોડળ વચ્ચે પોતાનું
રક્ષણ કરવું અશક્ય જણાતા દટો મુકી દીધા

ગોડળ ધોરાજી ઉપનેટામા વાણીયા કામદાર હતા આ વખતે દેશમા લશકર
હથીયાર દારૂ ગોળો વગેરેથી ધણી રાખ્ય નેનાવ ચક્ર ચેલ ગોડળ તરફથી લશકરમા
કે મોટી મસનતમા વાસણુ મહેતો ધણી રણી અને કર્તા હતા જેના હતા તેથી પગલાના
વાણીયા કામદારને વાસણુ મહેતાના પુકમ ઉપાડવો પડ્યો, તેથી તે લોકો ગોઠવણ
રીતે વાસણુને પગ ગોડળ રાજમાથી કાઢવાના વિચરમા હતા દાંડલાઈ કાચી ઉમરના
અને તેના માતૃશ્રી અદીમાનું ચનણુ પ્રાગો રોક અદીમાને હમેશા લનાવ્યા કરે કે ધણી
તમે છે। તેને વાસણુ ગણ્યારતો નથી દાંડલાઈ હોમર છે કેમવાર નગર જુનાગઢ સાથે
મળી જઈ રાખ્યને જુનાગઢ પહોચાવો. આવી આવી વાતોથી અદીમાની હતરાજી
વાસણુ ઉપર ઉતરી અને દાંડલાઈને સમજાવના લાગ્યા કે ખલાણીયુ વાસણુને
આપ્યુ તો પ્રાગોશને એક ગામ આપો તે નિના તે જન હરે રાખી કામ નરી
કરે ત્યારે દાંડલાઈએ કહ્યુ કે એ ગામતો વાસણુ પેદા કરી આવ્યા હતા
તેમજ પ્રાગો રોક ખીનુ કોઈ ગામ કમાઈ આવે તો આપુ હમેશની લભેરણીથી દાંડ-
લાઈ ફરી ગયા અને ખલાણીયુ બધ કધું એલે વાસણુ રીસાઈને સંવત ૧૮૫૦ મા
નગર ગયા નગર વાળાએ ૧૦૦ ધોડા અને ૨૦૦ પાળાથીનોકરરાખી કડોરણે ધાણેરાખ્યા

નગરની શીરખધી કડોરણે રહેલી તેના પગાર મહેતાની જવાઈ વગેરે કાઢી
લેતા શ અગીઆર હજાર દરબારને વાસણુ આપે એના હતાવ સાથે કડોરણા પગાડ
વાસણુ મહેતાને સોંપ્યુ સ ૧૮૫૨ મા વાસણુ મહેતે પોતાના સાઈ જુનાખી અને
કડોરણે રાખી પોતે મેર ખાસ પામે રહા

રાજપરાનાળા નગરના મોગને સધરતા તેથી રાજપર લાગવા સ ૧૮૫૨ ની સાલમા
મેર ખવાસ લશકર સાથે મેગીએ આવી પડાવ નાખ્યો સાથે વાસણુ પશુ હતા

મેર ખનાસને વિચાર થયો કે આપણે જાઈએ જીએ પણ માથે ગોડળ છે માટે તેને
તપાસી જેવુ કે તે રાજપર ને મદદ મળે કે નહી અને મદદ મરે એમ હોય તો ગોડળમાં
કેટલું કાવત છે તે પણ જેવુ મરણુ કુલાજી ગુજરી ગયા છે, દાંડલાઈ હોમર છે, વાસ-
ણુ મહેતો આપણે ત્યાં નામર છે, એટલે ગોડળ સાચુ થઈ શકે એમ નથી તોપણ તપા-
સવું ખરે એમ મનમા વિનાર કરી ગોડળથી દાંડલાઈને મળવા તેડાવ્યા

દાંડલાઈ પોતાની સાથે પ્રાગોશ, ખામણીયોજી, હાદા રજપુતો અને ૫૦૦ ધોડે
સ્વારો સાથે મેગીએ મેર ખવાસ પાસે આવ્યા મેર ખનાસ અને દાંડલાઈ કચેરીમાં
મેદા હતા તેમા વાતમા વાત લાવીને મેર ખવાસ ચકાસણી કરતા મેલ્યા કે દાંડલાઈ,

તમે આખો દીવસ દારૂ પીધા પછી દુરાચારી વર્તણૂક કરેા હો અને પચ્ચા રહેા હો માથે કુલાછ જેવા મુરખાણી ઉડી ગયા છે તો કોઇ દુઃખમત ટુલક જેખી જાશે. આ વાત સાંભળી દાહલા- દગાઇ ગયા આગેશેઠ વગેરે મોટા મોટા પાપા બાધેલા ધણા માણસો હતા તેમા જવામ દેવાને કોઈની હલ ઉપડી નહી બધા નીચુ ધાલી ખેમી રહ્યા

આ વખતે વાસણુજી મહેતા મેર ખવાસ સાથે લસકરમા હતા તે કચેરીમાં ખેર્ય તેણે બધુ સાંજુલ્યુ તે રહી ગયા નહી એટલે લલકી ઉઠ્યા જે મેર ખવાસ, દાહલાઈને દગાવો મા દાહલાઈને ઉઠકે ગણો મા એ તો જામસાહેબનાં ફ જન છે રાજા તો સુના બેમાજ નિવસ કાદે પણ તેના દાન બધુ મોટા હોય તે આખા મુવકને ચીની જાય તેમજ આ દાહલાઈમારો મમજનુ વાસણુજી મહેતાના આના વેણુ સાંભળી મેર ખવાસ બોલ્યો એવા મેતા હજી તો કાલ સવારે તુને દાહલાઈ કાઢી મુકે છે અને નગરનો ધણી સધલે છે છતાં ગોડળની બેગ તાણવા ઉભો થાયો છો? આમ કહી ધમકાવ્યા વાસણુજી જુચ અને દાહલાઈ ઉઠી સાં સાંનેતજુથે ચાપ્યા ગયા એ બન્ને ઉઠી ગયા પછી મેર ખવાસે પોતાના મરદારને કહ્યુ કે જોતે લાઠએ વાસણુજી મહેતાને ગોડગે કાઢી મુખ્યા છે આપણે ત્યા ચાકર રહ્યા છે તોપણ તેને ગોડળનું કેવુ તપી આપું? વગ ખાઈ ઉઠી ગયા એનુ પ્રમાણિકપણુ અને મરદાઈ જુવો એનું નામ પુરુષ

આ વાતની દાહલાઈને ખબર પડી વાસણુજીને કાઢી મુખ્યા એ પોતે મોની જુલ કરી અને પાછાં પ્રાગે રોડે પોતાને જુલ ખવરાવી છે એમ પોતાને લાગ્યુ વાસણુજી રાજાની તરવાર છે એમ વિચારી બીજે દી સવારમા વાસણુજી મેતાને તેડવા માટે તેને તજુથે દાહલાઈ ગયા વાસણુજીએ જમરાનુ તૈયાર કરાવેલ દાહલાઈને જમવા આમદ કર્યો તે કહે તમક ખલાગીયુ તમે ખાઓ પણ હવે પાછા ગોડળ ચાલો તો હુ શીરાવુ વાસણુજી મનાજા જમી ધણી ચાકર એક થયા

આ વાતની મેર ખવાસને ખબર પડી વાસણુજી મહેતા મેરખવાસ પામે રજા લેવા ગયા અને કહ્યુ કે રાજ પર ગોડગને લેવુ છે માટે ચિચારીલાય નાખતે એમ કહી નગરસામા થયા પછી વજકર સાથે ગોડગ આવ્યા મેર ખવાસ નગર તરફ વળી નિકળ્યા અને ગોડગ સાથે વેર બધાપુ દાહલાઈને ગોડગ આવી બધી નાત અદીમાને કરી બીજે દિનમે પ્રાગે ગેડ અને અદીમા વાસણુજી ઘેર આવી કહ્યુ કે કડોરણેથી જુવાખીરામને તેડાવો માણસ તેડવા ગોક્યો તે પડી અમે દગવારમા જશ્યુ ત્યારે વાસણુજીએ કહ્યુ કે “નગર સાથે બહાર વટ કરીને આ રોડે એટલે હવે અમ નગરના રહ્યા નથી જુનાખીર મ નો જુનાગઢ જાશે અને હુ પણ ત્યા જઈશ તમારી તથા ગગાનેની માગ પર સારી નજર નથી તમે મારા પર ઝેર રાખો છો તેથી હુ અહી રહી શકુ ની પડી અદીમાએ ખાત્રી આપતા કહ્યુ કે “ખલાગીયુ તમને પાછા આપ્યુ અને દાહલાઈના રૂના નાકની નય અને પમના કડલા મીકે આપીને પણ નગર સાથેના વેરમા સામા ઉચુ ગયા અને હુ બાહજને ખોળ ન બેસારા વચન આપુ છુ ” પડી પ્રાગે ગેડ કહે ” હુ લસકર ઉપાડુ તમારો મમ માટે ફેરવવો નથી આજથી

તમારા લાભમાં હોય સજાદ, આપની નથી અને તમારા પ્રત્યે પાપ શુદ્ધિ રખતી નથી. આ પ્રમાણે ખાતી થયા પછી વાસણુજી મહેને કટોરોએ માણસ તેડા મોટા તે પછી અદીબા અને કામદાર ઘેર ગયા.

શુભાખીરામ ઘેર આવ્યા. મનેક હજાબાઈ કટોરોએ થાણે નંમણા વાસણુજી મહેને અને દરબારે પરિવાણુ કરી નગર પરગણામાં ફેરા કરવાનો નિયમ ક્યો ગોંડળમાં ઘોડાં ૩૦૦નો જમાવ કરી વાસણુજી મહેનો તથા પ્રાગો રોડ ઉપલેટા ગયા; ત્યાં ૭૦૦ ઘોડાં ભેળાં કર્યા નગાં નિશાન ચોપદાર અને ૭૦૦ ઘોડાંથી વાસણુજી મહેનો ચડ્યા અને પ્રાગો રોડ ગામમાં રથા. વાસણુજી નગર ઉપર ચડી આવ્યાના સમાચાર મળતાં જામજોધપુર, કટોરણા, ભાણુવડ વગેરે મહાસેનામાંથી નગરના ૮૦૦ ઘોડાં ચડી આવ્યાં. વાસણુજી નગરનું ગામજામવાળી ભાંગી પાછો ફરેલ તે ખાજેથી નહક આવ્યા ત્યાં નગરની ૧ વાર સામી મળી અને ધીંગાલું ચઢ્યું. નગરની ૨ વાર સાથે રણછોડજી અને રૂઢનાથજી દિગ્ગાન પશુ હતો. ગોંડળનાં ઘોડાં ભાગ્યાં, જમાલખાન બલોચ અને વાસણુજી મહેનો ૧૦૦ ઘોડાંથી સામા થયા અને ધીંગાલું ચઢ્યું. જમાલખાન પામે મારવાડનો ૭-સિદ્ધ નામનો રજપુત નોકર હતો તે ઉપર મનેકખાન ચડ્યો માર મારી સખત ચર્ધ તેમાં નગર વાળા ભાગ્યા, ગોંડલ વાળા ઉપલેટા તરફ ફર્યા વાસણુજી લગાઇમાં ચઢ્યાથી પ્રાગો રોડ અને ભવાન પારેખ પુરી થયો હતો કે આમાં વાસણુજીનું કાટું નીકળી જશે. પશુ તે તો શ્વેતકુશળ પાછો આવ્યા જાણી નિરાશ થયો. પ્રાગો ગેડને સાથે લઇ જવાનું એજ કારણ હતું કે પૈસા જોઇએ તે એ આપે.

ત્યારપછી બે ચાર મહીને નગરનું લશ્કર આવી ગોંડળનાં ગામ ભાંગી ગયેલ પશુ ધીંગાલું ચઢ્યું ન હોતું ત્યારપછી ચાર ૭ મહીને દાહબાઈ તથા વાસણુજી મહેનો કાળાવડ પર ચડી ગામ ભાંગ્યું હતું. કાળાવડ ભાગ્યા પછી એક ખવામે ધોરાજી ઉપર દાખ નાખવાની અને લશ્કર સાથે પશુ દક્ષરને ધોરાજી ઉપર ચડાઇ લખ જવાની તૈયારી કરેલ, એ ખબર ગોંડળ આવતાં દાહબાઈએ પશુ લશ્કર તૈયાર કર્યું. વાસણુજી મહેનોને ૬૦૦ ઘોડાં અને ૫૦૦ પાળા સાથે ધોરાજી મોકલ્યા. વાસણુજી મહેને ધોરાજી આવી ભાદરકડો ઉતારવા ન પામે તેવા મોત્યાની એક મહત્તી રાંમ કોરા મઝડીયા પાણીની કરી અને નરભેરામ મહેને પાણીની વાવડી તૈયાર કરી તે વડમાં મતવાના ૫૦ પાળા થાણે બેસાયા. ઘોડા દિવસમાં પશુ રોડ ૭૦૦ ઘોડાં અને ૩૦૦ પાળા લઇ ધોરાજી ઉપર આવ્યો. ભાદર કડોના વડમાં બેઠેલા પાળાપે બંધુકાના બંદાર કરી ભાદર ઉતરવા દીધા નહીં; પશુ નગરનું માણસ ઘણું તેવી એ પાળા વધુ વખત ટકી શક્યા નહીં અને વડો મુકી ભાગ્યા ભાદરના નેરામાં ભરાણા તે મરાણા ભાગી છુટ્યા તે બચ્યા. તેટલામાં ધોરાજીથી લશ્કર લઇ વાસણુજી મહેનો પહોંચ્યા. ધીંગાલું ચઢ્યું. સામસામાં અનેક માણસો મરાણા. નગરવાળા ભાગ્યા ધોરાજીના માણસ પાછળ પડ્યા કટોરણાના મઠમાં દાખલ થઇ દરવાજા બંધકરી દીધા એટલે ધોરાજીના માણસ પાછાં ફરી ધોરાજી આવ્યા આ લડાઇ સંવત ૧૮૫૪ માં થઇ

નગરવાળા ત્યારપછી પણ શાંત ન રહ્યા અને ગોડળ સાથે લડવાની તૈયારી કરે છે એવા સમાચાર દાણલાખને મળ્યા. તેથી વાંસજીજી મહેતાને તથા ખીંસરાના રજુમત જી ને લશ્કર લાવતા બુજ મોકલ્યા. તેઓ જમાદાર રૂતેમામદના એક હજાર માણસ બુજ થી લઈ આવ્યા નગરનજી જોડીયા બાળાંભા ઉચેકાવી લીધેલ 'તેની' રૂતેમામદને દાખ હતી. બુજના માણસ હિતરે છે એવા ખબર નગરને મળતાં દિવાન રજુહોડજી, રૂથનાથજી, પશુ ઠકર, મસેક મીઠજી અને બાવાન ખવાસ એક હજાર ધોગં અને બે હજાર પાળા સાથે પડધરી આવી ઓડો બાંધ્યા. રૂતેમામદ તથા ભાઈજી બાવાનું લશ્કર લઈ વાસજીજી મહેતા પણ પડધરી આવ્યા. દાણલાખને પહેલાથી ખબર આપેલ એટલે દેવાલાખને ૭૦૦ ધોડાં અને ૩૦૦ પાળાઓ સાથે સામા મોકલ્યા તેઓ પણ પડધરી ભેળા થયા. અને નગર સાથે લડાઈ થઈ. તેમાં કાઠજી દાર ખાધી નહીં પછી રૂથનાથજી દિવાને વાસજીજી મહેતાને આવી કહ્યું કે તમારે અને નગર દરબારને કાંઈ વેર નથી કાઠજી કાઠને ગરાસદબાબો નથી છતાં આરીતે બાપ દીકરાના નાતામાં શા માટે લાખોનાં રૂપિયા અને માણસ ઓરાવવાં પડે છે ? જાનેને આવો નકામો ખોટો મમત શા માટે રાખવો ? પડે છે ? ત્યારે વાસજીજી મહેતા કહ્યું જે દાણલાખને નાના જણીને મેર ખવાસને તેના ગરાસની લાલચ થયેલ માટે અમારે આટલું કરવું પડ્યું હવે મેર ખવાસ જળવના હોય તો હું દાણલાખને સમજાવું. પછી ભવાન ખવાસ અને રૂથનાથજી મેર ખવાસને તથા વાસજીજી મહેતા દાણલાખને સમજાવી નગર ગોડળ વચ્ચે સમાધાન કરાવ્યું. કરજના લશ્કરને આપવા માટે પૈસા પ્રાગા રોઠ પાસે માગ્યા પૈસાનેતા એટલે તે અશીજી ખાઈ મરી ગયો અને તેના દિકરા કુરો રોઠ કામદાર થયો. કચ્છ બુજના ભાઈ ભાઈજી બાવા રૂતેમામદ ભેળા હતા તેને મળવા દાણલાખ આવ્યા મળ્યા લગ્યા અને ઠરાવ પ્રમાણે ફોજને લીસાબ ચુકવી રજા આપી. ગોડળવાળા ગોડળ આવ્યા, નગરનું લશ્કર નગર ગયું અને કચ્છનું લશ્કર પડધરીથી ચાલ્યું વચમાં નગરનું વડાજી આવ્યું તે જાંચું હુંટયું હારજી રૂતેમામદને જોડીયા બાળાંભાં ધણી દાખ હતી. સંવત ૧૮૫૨ની સાલમાં નગર સાથે થયેલુ વેર સંવત ૧૮૫૪મા બંધ પડ્યું.

સંવત ૧૮૫૫માં દેવાલાખને દાણલાખ સાથે નહીં જનતાં નગર ગયા નગરે ૧૦૦ પાળા અને ૨૦૦ ધોડાંથી કાળાવડ થાણે દેવાલાખને રાખ્યા અને કાળાવડ ખાવા આપ્યું હતી-ભાઈ પણ સાથે રહ્યા.

સંવત ૧૮૫૫ની સાલમા વાલો રાણીંગ તથા વાળો ઓપડ નાજીણી એક થઈ ૪૦૦ ધોડાં ભેળા કરી ધોડો પાડવા માડી ગોડળનું ધોરાજી તાબાનું વાળાસરજી ચામ ભાગ્યુ. ત્યાં બાવાવદરનું થાણું પહોંચ્યું પણ કાઠીનાં ધોડા ધણા એટલે પહોંચી શકવા નથી પછી કાઠી લોખા માલ લઈ કડોરજી તાલુકાના કરાળીને પાદર ભાદર કાઠે માલ સાથે ૧ દાળો કર્યો આ ખબર ધોરાજી પડતા ભાદર નદીને કડિ સુતેલા કાઠી લોકો ઉપર હતેલો કર્યા. તેમાં રાણીંગનો ભાઈ વાલેરા તથા ૭ કાઠી મરાણા. ધોડાં ૧૦ કળજે કર્યા. ત્યાં કાઠી લોકો ભા

ગી ગયા. સ્વારપછી સમાધાની કરવાની વાત ખીજ કાઢી લોકોએ ચલાવી એટલે વાલે-
રાના દાડ ઉપર ગોંડળથી કુમારશીદેવાણ ત્રીજે દિવસે ૧૫૦ ધોડાં સાથે ગયા. જેતપુર જસલણ બગ-
સરાના ગંગાસીઆથે ત્રાહિતપણે વાત કરી કે વાલેરાનાં મથા સડે સરસધ રાણીગને
આપવું. એટલે દેવાભાઈએ દાજલાઈને પુછી જવ બ આપવાનું કહી દાજલાઈ પામે આવી
પ્રાગે રોઢ વગેરે સમક્ષ વાત કરી કે ગોંડળને ટીબેથી કાઢ દિવસ પણ માથાને બદલે
ગામ અપાણું નથી અને અપાય પણ નહી; બધા એકમત થઈ કાઢીને ના લખી મોકલી, એટલે
વાળો રાણીગ, માત્રો, એાધડ નાગભણી ત્રણે એક થઈ ગોંડળનાં ગામ ભાગવા માંડ્યાં.
૧૦-૧૨ ઠેકાણે ધાડ પાડી એટલે દાજલાઈએ લશકર વધારવા માંડ્યું. ધણું માલસ બેળું
ક્યું. તેમાંથી જેતલસર ખોખરી સરતાનપરમા અમુક સંખ્યામાં લશકર રાખ્યું. પછી દાજ-
લાઈએ મેતા વાસણુજને ગણીંગ તથા નાગભણી ઉપર હુમલો કે વાનો હુકમ કર્યો ધણીને
આકરો હુકમ તે વખતે તો વાસણુજએ માથે ચડાવ્યો અને ડેરા રાવડી સામાન સાથે
જેતલસર મુકામ કર્યો. ૧૫ દી લાં મુકામ નાખી વાસણુજ મહેતા છડી સવારીયે દાજલા-
ઈ પામે આવી અરજ કરી કે મારી સાથ કાઢ ધરનો જણુ જોઈએ. કહો તો દેવાભાઈને
તેડાવું પણ તેા સ્પષ્ટ ના પાડી સારે ઢીલાઈને તેડાવગનું કહ્યું સારે હુકમ કર્યો કે હડી-
લાઈને પરનારા જેતલસર તેડાવજો, પણ લશકરનું ઉપગીપણુ તો તમારેજ રાખવું અને લ-
શકરની હીંચચાલ તમારી મજા પ્રમાણે કરવી. પછી મહેતા જુવાખીરામને તોપો દારૂ
ગોળા વગેરે સામાન લઈ ખોખરી મોકલ્યા. વરસાદની તૈયારી હતી તેથી જેતલસરથી કુચ
કરવાનું મહીનો પંદરદી બંધ રાખવાનું કહ્યું. પણ વાસણુજએ જેતલસરથી કુચ કરી કરી-
કરી કરીયાણે મુકામ ક્યું અને ખોખરી જુવાખીરામને લખ્યું કે તમે કુંવર હડીલાઈને
લઈ વાંદરવડ આવજો અને વાસણુજ મહેતાને લશકરે કરીયાણેથી
કુચ કરી વાંદરવડ મુકામ ક્યું. તેજ દિવસે કુંવર હડીલાઈ અને જુવાખીરામ લશકર સાથે
બેગા થયા ખીજે દિવસ મુકામ બધા સાથે રાખી ત્રીજે દિવસ મેતા જુવાખીરામને ૫૦
સ્વાર સાથે ગોંડળ તરફ રવાના કરી ખોખરી પહોંચાડ્યા. વાંદરવડમાં વરસાદ પડવા માડ્યો.
એટલે ૧૧ દી મુકામ રહ્યા બારમે દિવસે કાઢક ઉવાડ થયો એટલે કુચ કરી ગબારીકે
ગયા ત્યાં ૯ દી મુકામ રાખ્યો ત્યાંથી છુગીયે ગયા ત્યાંનો ગઢ પાડ્યો, અને ૧૦ દી મુકામ
રાખ્યો. ત્યાંથી બગસરે પહોંચ્યા નાગભણીના ઉચાળા બગસરામાં આવેલ તથા ગામને ૬૩
કરવાનું નકી ક્યું. રાત રહ્યા સવારે વાસણુજ મેતા દિશાયે જવા રાવડીમાથી બહાર નીક-
ળ્યા ત્યાં જુવાખીરામના કે ગમ સાથે દેરડીનો રાજગર સામે મળ્યો તેમા લખેબ કેદાલા-
રી ચવત ૧૮૫૬ ના આનણુ ગુદી ૧૫ ની રાતે જાડેગથી દાજલાઈએ કેડાસવાસ કર્યો
છે તે વાચતા મેતા કપી ઊંધા, પણ મન કાજુમા રાખી કુંવરહડીલાઈને એક બાણુ નેડી
દિમત દઈ વાત કરી તે બનેએ સમક્ષ કરી કે અત્યારે લશકરમા આ ખખર પડવા
દેની નડી પણ આગીથી હાલારીયે જઈ ઝુપડા બાધી રનાન
કરવું ઉતારે આવી મનગઢે ક્યું લશકર તૈયાર થઈ પાધે

૧ નગાડ કરી-એટલે લશકરને થોભાવવા માટે કે ઉપડવા માટે અમુક જાનનું નગાડ
વગાડવામા આવવું ૨ વાંદરે અને મીથે માર્ગ.

રસ્તે ચાલ્યા મધ્ય અને તોપોને કાઢવને લીધે મોઢલ ડુંગરને રસ્તે ચલની તોપો સાથે આખની ૧૦ મેરખ કુવર હરીભાષ અને વાસણુજી સાથે રોડુજી નદીને કડિ પાદર ગઢ પામ ધારીથી આવેલા નાજલુજીએ ૩૦૦ ધોડા સાથે નોડળામા દુમનો કર્યો પછી મહેતે ચારણને મોડલી નાજલુજીને જણાવ્યું કે દાહભાષએ દેહ મુક્યો છે તેથી હવે અમે તો વેર ઝેર મુકી દહએ મીએ એટલે તે પાછો વળ્યો અને લશકર દાલરીયે પહોચ્યુ ત્યા સ્નાન કર્યું તે દિવસ લૌકિક સાચી ઉતારે બેળી રહ્યા બીજો દી રત્નપુતો તથા જમાદાર ને તણુએ બેળા કરી સ્લાહ કરી કે દહભાષતુ વચન ગાખવા તમે બધા એકમત ધાઓ તો ધારી ગામે મોરચા ચાડી ગઢ ખાલી કરાવીએ પછી ગોડળ તરફ પ્રમાણુ કરીએ ત્યારે ત્રી બવી તો હુમને તામે હતા પણ કુવર હરીભાષ અને રત્નપુતો બોયા કે તમારી હીમનને માટે ધન્યનાદ ધો છે પણ માયુ વગાડુ છતાં ધડ લડે એ આ વખતે રોબે નહી હવે તો ગોડળ જાનુ બેઠએ ૨ દી ત્યા દી ત્રીજે દી કુચ કરી જમાણુ ગામને પાદર રોડુજી જિનરી મુકામ કર્યું સાથી ખારી મામ લાગ્યુ ત્યા મુકામ કરી ફોજ બગસરે ગઢ, તે દોર ૮૦૦ ૮૫ આવ્યા વાગે સામત લશકરમા આયો તેને દુધ જગે સમજ પો માથે ટાચ ગાખી કોરી તણુ હજાર લાઇ દોર વગાવી આપી કુચ કરી સાથી તનાળા બે દિવસ મુકામ રાખ્યુ સાથી ભાદરકડિ ખંભાળાથે મુકામ કરવાનું નહી મ્યું ત્યા સાજે છુનાખીરામનો કાગળ આવ્યો તેમા જણાવેલ કે “ દરબારમા દરબખાજી થઇ છે સરનેમા જેરીજના દીકરા બદીબા સાથે મગી જઇ પોરબદરના જેઠવી વડુને ઓધાન છે એવી ખોની વાત ઉઠાડી છે અને જોડળશ્રી દેવાજીને સરનેમા અબેરાજજી તથા અમરાજીની સનાહથી કાગાન સ્વાર મોકલી નડાવ્યા છે પણ તેને ગામખાથી રત્ન દેશે એમ લાગે છે તમે આ આ પછી દેવાજી આવેતો સાઈ”

લગકરના જમાદારો વાસણુજી પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે “તમે લશકરને બહાર રાખી ગોડળ જન છે ત્યા ગોટાળો છે જોડળ દાહભાષએ હુકમ કરી તમને મોપ્યા છે માટે અમારા ચકત પગાર આપ્યા પછી તમારાથી ગોડળ જવાશે” ત્યારે વાસણુજીયે વિચાર કર્યો કે આધાર વિના સીપાઇઓ જવા દેશે નહી ત્યારે મહેતે જમાદારોને પુછ્યુ કે તમે નોકર કેના અને કેના હુકમ ઉપાડશો ત્યારે જમાદારો બોલ્યા કે અમેને ધણિયે તમને મોપ્યા છે એટલે તમારા હુકમને અમે તાબે ડીયે એ વખતે વાસણુજીયે વિચાર્યું કે ગોડળમા અટાણે ગડગડ છે લશકર હાથમા હજે તો સીધુ યાગે

લશકરનું લેવડુ પોણા ચાર લાખ પરીનું છે તે ત્રણ પરગણામાથી લઇ ચીરખધીને આપ્યુ આ નિયમ ડી વાસણુજી મહેતે જમાદારો બધાને બેળા કરી ચીરખધી પાસે લખન કરાવ્યું કે “અમારી રોજતલબ (લેવડુ) તકમો વાસણુજીએ કબુલી છે તે માટે વાસણુજી જ્યા લડવાને હુકમ કરશે ત્યા અમે લડ્યુ તેમા અમારા માણસ જખમી થાય તો તેનું ખર્ચ વાસણુજી પાસે અમારે માગ્યુ નહી અને હુકમ પ્રમાણે નોકરી કર્યુ તેમા પીરાન પીર દરખાન છે” તેવીજ રીતે વાસણુજી મહેતે પણ ચીરખધીને લખી આપ્યુ પછી પ્રભાતે મહેતા કથ્યાણુજી દેખરને લશકર સાથે ગોડલી ખંભાળાએ મુકામ

કરાયું અને કુંવર હડીલાઇ, વાસણુજ મહેતો અને જમાદાર બનેખાન ધોડા ૫૦ નધા પાળા ૫૦ આરખના સાથે લઈ ગોંડળ આવ્યા. ગુરો વળાવ્યો. રોડ પહોર રાત ગયા પછી અદીઆધએ વાસણુજને અંદર બોલાવો કહ્યું કે હવે કેમ કરવું? જેહવી વડુને આધાન છે. વાસણુજએ ઉત્તર આપ્યો કે એ વાત ખોટી. ગોંડળના દરબારમાં એ નહીં ચાલે ખીજાં રાજ્યમાં ચાલતું હોય ત્યાં લાગે. અદીઆ કહે એટમાં સ્ત્રી રાજ્ય કેમ કરે છે? તમારી ગું સસાદ છે? ત્યારે વાસણુજએ જવાબ દીધો કે બેટનું રાજ્ય વેધીયું નથી. આંડી તો નગર જુનાગઢ અને કાઠીની વચ્ચે રહેતું તેમાં ત્રિપારાજ ચાલે નહીં, દેવાભાઈને ખોળે ખેસારો. ત્યારે અદીઆની વદ માતૃશ્રી પાંચે બેઠાં હતાં તેણે કહ્યું કે મહેતો દીકરું, કહે છે ત્યારે અદીઆ પોતાની મા ઉપર ગુસ્સે થઇ ગયાં. વાસણુજ ઉઠી ધેર ગયા. ખીજે દી હાકારવી આવેજી ગોંડળમાં હતા તેણે વાસણુજને બંગલે તેડાવી કહ્યું કે “માફ મોન ન આવ્યું હાજીબાઈ ચાલી નીકળ્યો અને વડુ વીસાજીને ખોટ ખેસારવાની વાન કરે છે મારે તો આપવાત કરવો પડશે” વાસણુજએ હાકારને કહ્યું કે ચિંતા કરોમાં. ધણી દેવાજી છે એ વાતમાં ફેર નહીં પડે તેજ દી સાંજે મેડે ખવાસનો કામજ વાસણુજ ઉપર આવ્યો તેમાં લખેલ કે “ગોંડળની વાન જુદી જુદી સંજગાય છે. તું જાહેજીથી કુલાજીને છોડ છે. તે જામ રાવજીની ગેડીને ખોટ એમે તેવું થવા દઈય નહીં એવો અમને ભરોનો છે” તેને ધટતો જવાબ વાસણુજ મહેતે મોકલી દીધો.

દેવાભાઈ કાળાવડી આવ્યા. રસવધા જેડીજીના દીકરા તથા તેને મળતા ખીજા રજપુતો પોતાનો ગ્રામ સાધવા અદીઆ સાથે મળી ગયા હતા એટલે દેવાજીને ભાના ચાકળા પાંચે ખેસવા દીધા નહીં અને ઉચાડી વાતો કરવા લાગ્યા કે રાજ તો ધોડીયાનું છે. જામ કે નવાજ તરફથી બંધાતી પાધડી દેવાજીથી બંધારો નહીં પાધડી તો ભાના આવાસમાં મુકાઈ પછી આજને સુજગે નેમ કરશે. એકી વાતો સાંભળતાં દેવાભાઈ ગભરાયા તેને ધોળ રહી નહીં. એટલે માં. મુંદરજી દામોદર જે ગોંડળના જુના કામદાર દેવચંદનો પૈત્ર થાય અને પીઠ પાકું માણસ તેને વાધેલા નથુજીને અને વીંપરવળા પીઠ માણસ લક્ષ્મીદાસ ત્રણેને વાસણુજ પાંચે મોકલ્યા. તેને ટુલવાડીમાં તેડી જઈ કહ્યું કે દેવાભાઈ મુઝાણા છે તમને પુછવાને મોકલ્યા છે કે હવે તેણે ગોંડાનું કે ચારવા જવું. ત્યારે વાસણુજએ જવાબ આપ્યો કે દેવાભાઈ ધણી છે રાજ એના બાપનું છે કાત્રીનો દિકરો થઇ આવો નિરાય શું થઇ ગયો છે. ત્યારે એ ત્રણેયે કહ્યું કે આ કંકાસ તમ વિના મટે એમ નથી અને દેવાજીના લાલમાં કામ થઇ ગયા પછી જેતવસજી તમને અઘાટ ધનામમાં આપવા દેવાભાઈને કહેવરાવ્યું છે, ત્યારે વાસણુજએ હજી દીધો કે હું કુલાજીનો ચાકર નિમકદરામ નથી મને ૨ બટો લગાડવા કેમ આવ્યા છો? દેવાભાઈ પોતાના હક વિના દગો કરી રાજ લેવા આવ્યા હોય તો ગોંડળના ધણીને માટે હું મરી મટું પણ દેવાભાઈને ટકવા દઈ નહીં. પણ આ તો ફેર જોગે મુજીજીની પાંખડી ઉપડી અને રાજનો ધણી દેવાભાઈ થયા એમાં કાંઈ માફ

૧ ગુરો વળાવ્યો રોતું રોતું રેલી આગળ એમે પછી અંદરનો માણસ આવી જાના રાખીજેડમાં લઇ જાય ત્યાં ખરખરો કરે તે ગુરો વળાવ્યો કહેવ થ ૨ જુગે-કલક

૧ પાડસણ નથી, કે તમે લય દેવા તૈયાર થયા છો ત્યારે એ ત્રણે ૨ બોલ્યા પડી દેવાલાઇ પાંચે જઇ વાત કરી વાસણુ પામે તેડી આવ્યા. ત્યારે વાસણુએ કહ્યું કે “મારા પેટમાં ભાથીનું નિમક છે તેથી એકનિશાએ ગોળના ધણીની ચાકરી કંઠી એ મારો ધર્મ છે. ધિર સારાંવાનાં કરશે જે થવા છે તે ૩ દાડા. દિવસે ચક્ર રહેશે. હિમત ગમે ગરાસના ધણી તમે છો.” દેવાણ રહે કે રજપુતો ખુટયા છે તે ચોપાટમા મારો છવ ટકવા દેતા નથી ત્યારે વાસણુએ આરણ ૧૦ તથા ચાઉસ ૧ દેવાલાઇની તેનાતમાં મુક્યા અને કહ્યું કે આ આપણો માલેક છે, દેસનો ધણી પણ આજ “એના મજી પ્રમાણે વરતજો અને હુકમ ઉપાડજો ત્યારછી દેવાલાઇ આરણો સાથે ચોપાટમા આવ્યા તે વખતે રજપુતોની હીમતે તુંડી ગઈ અને તે લોકો ખસી જઈ છેટે બેઠા.” અને દેવાલાઇ ભા ની ગાદી પામે જઈ બેઠા જે રજપુતો મુક્યા હતા તેઓએ આ કામ વાસણુના છે એમ માની નાતે વાસણુએ મેનાને મારવા વિચાર કરી હતીઆ. બાધી ચોપાટ આવ્યા હડીલાઇને એ વાતની ખબર પડી એટલે રજપુતોને રહે ‘એ મહેનો બેઠો મારી જીવો તમે દરનારના હિનેરણુને કચેરીમા માગવા તૈયાર થયા છો, ખડ ખાજો માં ખડ મેતો એકથો નથી આગ્રોને ખબર પડે તો તમારો માથા રડશે અને તમારી બાહરીઓ આરણોને હાથ પડે મહેનો મોલાવ્યા જેવો નથી દગબારનો દીકરો છે એમ જણજો’ હડીલાઇની ધમકી સાંભળી બધા નીચું જોઈ આવ્યા ગા.

બીજો દી કુનાળુ ઉનારવા નદીએ જવું પહોર દી ચરો તો પણ કાઇ બહાર નીકળે નહી પડી અમરોણ, અભેગજી વગેરેયે દેવાલાઇને કહ્યું કે સુવાળું ઉનારવા પધારો ત્યારે દેવાલાઇ વાસણુને તેડવી પુછ્યું ‘કેમ કરવું, એટલે વાસણુ મહેને આરખની ધમેરખ માથી ૪૦ આંગને દેવાલાઇ સાથે મોકલ્યા ત્યાર પછી સુવાળું ઉતારી સૌ દરબારમાં આવ્યા રજપુતોના ધરાદો એવો હતો કે સુવાળું ઉનારવા જશુ ત્યાથી પાછા દેવાલાઇને જનતા ગામમા પેસવા દેશુ નહી પણ એ બધું મનમા રહ્યું

સાંજે નગરથી ખવાસ સગરામજી તથા કેશજી મહેનો પાળા ૪૦૦ તથા ધોડા ૪૦૦ લઈ દાડે આવ્યા મુકામ ગામ બહાર ગામ્યુ વાસણુને બહાર તેડવી બધી હડકત પુછી, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે બાપની મીલકત દિકરો તમે તેમા નવાઈ શુ છે? ધણી દેવાલાઇ છે ટોટી શીસા જેવું આટી કાઢ નથી. મારે મેરખવાને કાઢખસ કરવાની જરૂર નથી ત્યારે કણો કમ્બી (લાવ પાઘડી) બંધાવવા લાવ્યા હતા તે વાસણુને દેખાડી વાસણુએ સવારમા માત્ર ૬૦ થી ૮૦ માણસ સાથે લઈ દાપરે આવવા કહ્યું વધુ માણસ નહી લાવવાની મૂચના આપી સવારે સરવણી ચક્ર રહી એટલે કેશજી મહેને નતમથી તરફથી પાઘડી બાધવાનું દેવાલાઇને કહ્યું એટલે વાસણુની સંમતિથી પાઘડી અને તરવાર બાધી, એટલે કેશજી મહેને ઉભા થઈ સવાગ કરી ત્યારપછી કુવર હડીલાઇ

૧ પાડસણ-આભાર-ઉપકાર ૨ બોલો શરમીદા ૩ દાડો-કારજ-ઉત્તરક્રિયા ૪ સુવાળું એટલે ડાહી મુજ પડાવી હજમત કગવવી મરનારના નજીકના સગાં ૫ ભાઇઓ હોય તે તેમ કરે.

થે, સરવૈયા અબેરાજીએ, અમરાજીએ, વાસણજી જુએ સાથે સનામ કરી અને દેવાભાઈને ભાના ચાકળા પાસે ખેસાર્યા પછી નાના મોટારજી અને ભાયાતોથે, દાંડીઓએ સલામ કરી ત્યારપછી દાંડીશ્રી બાવાજીએ ચાકળે બેસી પાંચડી બંધાવી કાકુ ગાવી પોતાની પામે ખેસારી વાસે હાથ મુક્યો. આ પ્રમાણે દેવાભાઈ નજના ધણી થયા અને દાંડા ઉપર આવેલા લોકો સાં મોને ઘેર ગયા.

૧૪ બહેનશ્રી દેવાજી ઉર્ફે દેવાભાઈ.

(જન્મ સવત ૧૮૧૮, માદીયે સ ૧૮૫૬, મૃત્યુ સ ૧૮૬૮)

રાવળ જમથા ૧૪ મા પુરુષ દેવાભાઈ થયા તેમનો જન્મ હાવારી સ ૧૮૧૮ મા થયેનો, સ ૧૮૬૬ મા દાંડાભાઈ ગુજરી ગયા પછી ઉપરના પ્રકરણમા જણાવ્યા પ્રમાણેની અનેક ઉદયપાથલને અતિ માદીએ બેઠા અને બાર વર્ષ રાજ્ય કરી સ ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ છ ને દિવસે ૫૦ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા.

દેવાભાઈને બે દુસરાણા હતા પહેલા પંખીયા ઝાલા લીંબડી ભાયાત ખનાળા વાગાની દીકરી કરીયા તેના ભાડુને ચોરડી ગુદાળા બે ગામની માડવી ખામ અને વળે ખાવા આપેન બીજા પ્રાગધાના ભાયાત ઝાના વનાજી જહીજીની દીકરી મજકુવરખા ઉર્ફે બાઈજીયા ઝાલા વનાજીને કોટકાનો વળે માડવી ભામ ખાવા આપેન મશીખાને સતાન થયુ ન હોતુ બાઈજીયાને નયુજી, કરજુજી, ચક્રસિદ્ધજી અને ભાણાભાઈ એમ ચાર દિકરા થયેલા તેમા પાટવી કુવર નયુજી

કારજ ઉકલ્યા પછી સરવૈયા ગામ ખાતા હતા તે ઉપર જમ્મી મુકી આચારી લીધા અને દરબાર બચ કર્યો ત્યારપછી પડખાના માણસોની શીખવણીથી અને રાજ્ય પોતાને ચલાવવાની મરજી એટલે અદીખાએ વળી ઉચુ માયુ ક્યું અને કહ્યુ કે વડુને જોધાન છે અને ગાદીએ દેવાભાઈ ટકી રાકશે નહી વાસણજી મહેતે કહ્યુ કે કુવર થાશે તો દેવાભાઈ ઘોડીવાની દોરી તાણશે પણ બાર મહીના ધણી વિનાનુ રાજ્ય ચાલશે નહી ત્યારપછી અદીખાએ પોતાના અવાસમાથી ૧૫શાએત બહાર કાઢવા માડી દેવાભાઈ બધુ જાણતા પણ મોટુ પેટ રખી જાણતા ન હોય તેમ બેસી રહ્યા મરજુ અટકાયન કરે તો ધર ગધેડે ચડશે એવી બીક હતી પોતાને રાજ ચલાવવાની અને દેવાજીને ટકવા ન દેવાની અદીખાની મરજી તે વાત વાસણજી પામે કહેલ પણ તેણે જે સવાહ આપી તે નજરમા ન બેઠી એટલે પોતે શેઠ કુસાને ઘેર ગયા અને જ્ઞાનો ઉપાય પુછ્યો સારે તેણે જવાબ દીધો કે કામદારબીજીએજેલારે અમે તમને સહાયતા કેમ કરી રાકીએ ? જે અમારા હાથમા આવે તો તમે ધારો તેમ કરી રાખ્ય દાંડા પછી ઘુર્જન અદીખાએ દેવાભાઈને કહેવરાવ્યુ કે માવજી કામદાર છે તેને અગસાવી પ્રાગા શેઠના દીકરાને કુલ મુખસાર

કામ મેળો તો મને ભગેમો પડે દેવાભાઈને વાસણુ મહેતાની કે જીભ ફાંધી મવાદ લીધા રિના અનીમાને કહેવરાવ્યું કે તમે માવતર છો મરતુ પડે તેને કામ મેળો સવત ૧૮૫૬ના વાઘરાવા શુદ્ધ ૫ ને ૬ દાહબાઈની પ્રો વખતે વામણુ મહેતાને ખતર નહીં તે કુરા તથા ગોવર્ધનને પાંચડી બધાની. વાસણુ મહેતા દરબારમદ્યા જવા નીકળ્યા ત્યાં બેઠ જાનુ 'હાટે પાંચડી બાધી બેઠ હતા તે છીને વાસણુ મહેતાને પગે લાગ્યા મહેતા દરબારમા મયા ત્યાં દેવાભાઈ એમને દેખી બોલ પડ્યા એક બાનુ બોલાવી મહેતાને કહ્યું કે લાચાર કે અદીવાની મગજ સાચવવા આ કામ કરતું પડ્યું છે અને તમને પુછ્યું નથી, પણ અપરિત થયું છે તે વખતે વાસણુ મુઝાણા પણ ધીજી ગઈ દોડો જવાન દીધો કે 'તમે ધણી છો જે કરો તે ઠીકજ છે હું કાંઈ તમારો માનેક નથી મહેતા છડે પડ્યું તમને વિચાર થઈ પડશે' એટલું કહી બે ધડી બેસી વાસણુ મહેતા થેર મયા

કામદાર તો અદીવા સાથે વચનથી બધાઈ ગયો હતો એટલે જાગની શક્યો નહીં અને પાંચડી બાધી તેને બીજેજ દિવસ રાએવ કચ્છીને ગીપાઈ ૪૦ તો વેખ કરી આપ્યો અને ૧૫ મીપાઈ તો તેજ ધડીએ રાખ્યા, દરબારને કાને વાત પણ નાખી નહીં તે વાનની ખતર વામણુ મહેતાને પડ્યા દેવાભાઈ પામે મયા અને કહ્યું કે 'હાકો એતો નદીતર વાટ એવરાવને સીપાઈ ૪૦ કામદારે રાખ્યા તે તમારે કાને વાત નાખીને ગપ્યા દોષ તોપણ એ ગીપાઈ તમાગ નથી એમ જાણુને પડી પન્તાવું પડશે' દરબારે તુરતજ માન ચોપદારને બોલાવું પુખ્ત્યુ કે કામદારની દુકાને ૪૦ પાળા નોધાયા તે કાને દુકમે ? ચોપદાર કહે આપે ગવતંત્ર દુકમની પાંચડી બધાની એટલે તો આપે રાખ્યા ગણુપ દરબારે કહ્યું કે 'જાએ બધાને ખરતરકોનો દુકમ સભગારી આવ અને હવે થી મને પુછ્યા રિના એકપણ પાળો રાખે નહીં' જામદારે દુકમ સભગાર્યો એટલે કામદાર દરબાર પામે આપો ત્યાં તેને ધમકાઓ કે હાલમાં મીરબધી થણી છે વગર પુછ્યે મીપાઈ ગખગો તો પેસા ગાના તમારે દેવા પડશે પડી કામદાર સામે વાસણુ મહેતા પામે આપો અને બુલ થાતા થઈ ગઈ પણ હવે લાજ રાખની તમારા હાથમા છે એની નિનનિ કરી એટલે વાસણુ મહેતા દેવાભાઈને સમજાવી ૫ પાળા બદાલ રખાવી બેઠીરે થાલો મોકલ્યા પડી વાસણુ મહેતાને વિચાર થયો કે રાજ છે કાલ સવારે ઈતિ રાજ થઈ તો આપણા છોકરા બુખે મરશે, એટલે કુરો શેઠ વગેરેને દેવાભાઈ પાસે મોકલી કહેવરાવ્યું કે અમારી આજીવિકા માટે નખ કરો એટલે ખલાણીયા ગામમા દરબારના ભાગ ૨ અને કાઠીનો ભાગ એક હતો તે મહેતાને ખાતા આપ્યું

અદિવા દેવાભાઈ ગાદીચી ઉઠાડી મુકવાની અટપટ ચલાવ્યા કરતા હતા કાંઈ પણ રીતે ઘોડીયે ગજ કરી પોતે કારભાર ચલાવેા એની એમની ઉમેદ હતી પણ વાસણુ મહેતા આડે આવતા તેથી અદિવા રીસાઈને ધોરાજી આવ્યા અને સાથી દેવાભાઈ સામે દુલડ જગાડવાની તૈયારી કરી રથમા બેસી ડોઢી આગળ આવ્યા, આ આરબોયે રાખ્યા.

અને ચોપાટે ખબર કહ્યા, વાસણુજી અદીના પાંચે જઈ ઘણીરીને સમગ્રન્યાં પણ સ્ત્રોત્તન ને દહ ન મુક્યો અને વાસણુજીને ખરાબ શુકન કહેવા લાગ્યાં. એટલે વાસણુજી મહેતે આરખાને દુકમ કર્યો કે રથને પકડે અને સાથીને બેડી નાખે, રથ દાંકનારને દાંકલ મારી કે 'એલા દરબારના દુકમ વિના તે રથ જોડી બહાર કેમ કાઢ્યો ખજાદાર પાછો વાળ' એમ કહી સાથને હેડો પછાડ્યો રથ ડોઢીમાં નાખી દીધો અને ડોઢી બંધ કરી દીધી, અંદર માણસનું આવડું જવું બંધ કરી દીધું અદીના કેદી જેવાં થઈ ગયાં ડોઢ માણસ પડખે ન રહ્યાં, પડખે ચડેલા રજપુતોનું બગ લાંબું એટલે વડારણ નોકલી વાસણુજીને તેડાવ્યા. આડી અવળી વાતોં કર્યા પછી અદીનાયે કહ્યું કે 'ઓધાનની વાત પડી મુકીયે અને ઉપસેટા મને આપો. વાસણુજીયે વિચાર્યું કે દલે જળમ માટે ઓધાન ખોદું' જણાય છે પછી ઉપસેટાની હા પાડી લખત કરી આપ્યું પછી વાસણુજીયે રજપુતોની સ્ત્રીઓને તથા પોતાની સ્ત્રીને તેડવા રથ મોકલ્યા સ્ત્રીઓને તેડાવી ચાંદાણ પહોંતી તપાસ કરાવી બધાયે ઠરાવ્યું કે ઓધાન નથી એટલે તે ખબર દેવાલાખને કહ્યા અને એ 'ડખો ડંભાણો. પછી લંગમી શીરબંધીને રજ દીધી રાખવા હતા તેટલા રાખ્યા.

અદીના ઉપસેટ જવા તૈયાર થયાં એટલે ડોઢીયેથી નીકળવાની વાસણુજીયે અટકાવન કરી. મેનાને તેડાવી અદીનાયે કહ્યું કે મહેતા ખુટ્યા કે વાસણુજી કહે ઉપસેટું તમારી શહમા ન સમાય એમ તમારે દેર કહે છે. ત્યારપછી ચોરી વાર શાંત હલીબોલ્યા કે બાઇ જાનાંમાંના બેરી રહેા જળાં તોફાન કરેા માં. હું વાસણુજી બેડો ૫૫ ત્યાં સુધી ભાની ગાદીએ ભા નાજ છાર જેમે ખીજીં કારસ્યાન થાય નહી. દેવાલાખને કહો તો એકા-કું નાનું મોટું ગામ ખાવા આપશે. એ વાત અદીનાએ કહ્યું કરી કારણ હા નહી પાડીએ તો તેટલું પણ મગશે નહી એમ જણતાં હતાં એટલે મહેતા ઉપર બોલે મુક્યો કે તું દુધપુત્રવાળો છે તુ કહે તે મારે મુક્યું પછી દેવાલાખને કહી કાળીચડના વળે માંડવી ભામ જવાઈમાં આપ્યાં અને અદીના કાળીચડ જઈ રહ્યાં અને દેવાલાખ નિષ્કંટક રાત્રીપાંચિકારી થયા.

દેવાલાખ પાસે વીરપુરનો રજપુત નથુજી વાઘેસો પ્રથમથીજ રહેતો હતો જેણે દેવા-લાખને રાત્રી મળ્યા પછી બહુ રૂંધાડો લીધો. શેઠ સાથે એક થઈ ગયો. દેવાલાખ નથુજીની મોરલીયે નાચવા માંડ્યું. આ વખતે વાસણુજી મહેતા ગોંડળ ધોરાજી ઉપસેટા તથા મહાલના વાણીયા કારભારીના ઉપરી અને દરબારના અંગ જેવા હતા. તેથી વાસણુજીને કાંઠવાની પેરવી શેઠ અને નથુજી કરવા મંજા; પણ તે અરસામાં એક બાળુ ગાયકવાડના લશ્કરચડી આવતાં, ખીજ બાળુથી નજર જુનાગઢનું જોર વધવા માંડ્યું, ત્રીજ બાળુ કાઠી લેહો કુંટકાટ અને ધાડાં પાડી એક ખીજના ગરાસ દબાવવા મંડ્યા હતા. તેવાં વખતમાં ગોંડળને ટીંગે વાસણુજી મહેતા વિના ચાલે તેમ નહોતું એટલે એ બંને જણા ખણખોદ કરતા પણ ક્ષતી શકતા નહી. દેવાલાખે વાસણુજી મહેતાના દિકરા ઉગી-

૧ ડખો ડંભાણો—કહ્યો મટ્યો. ૨ ઉપાડો લીધો—ભુલમ કરવા મંડ્યો.

યાગં કરને પોતે જુદા સાસુની પેટના ફરજનની પેઠે પોતાની પામે ખાનગી નિશ્વાસપાત્ર માણસ તરીકે બહુમાન ગાયે રાખ્યા હતા.

સવત ૧૮૫૮ આખરે કાઠીઆવાડમાં બાબાજી આપાજીની સરદારી નીચે ફેશાઈલાઈ, અને રગીવદાસ ત્રીકમદામ માયકવાડની ફોજ સાથે આવ્યા, ગામના ગામ ઉજડ કરવા માડ્યા રૂંચત પર જુલમનો પાર ગ્લેષ નહી, ગામો લુટતા બાગના અને જુનમીની પેઠે વર્તતા એટલે દેવાભાઈએ પોતાના ગામના રક્ષણ માટે ઘોડા ૨૦૦ અને પાગા ૧૦૦ આપી વાસણજી મહેતાને ગાયકવાડના લગડગા મોકલ્યા રગીવદાસ વાસણજીના સગા અને નાગ હતા એટલે બાબાજી સાથે જોળખાણ કરાવી પછી કાઠીઆવાડમાં ફરી જુદા જુદા રાજ્યોના આક્રમક નહી કરી ચુકાદા કમવવા માડ્યા દરેક રાજ્ય વચ્ચે પચતરીકે રગીવદાસ અને વાસણજી દુર્વા હતા ચોતરફથી લોકાન બધ વડુ રાજ્યોના ચુકાદામાં વાસણજીની ચાલાખી જોઈ બાબાજી ધણ પ્રસન્ન થયા અને તેને પોતાના કૃપા પાત્ર ગણના લાગ્યા.

વાસણજી મહેતાને લસકરમાં મોકલ્યા પછી પછાડે ડુરો શેઠ, ગોવિંદજી મહારાજ અને નયુજી વાથેયો વાસણજીની જોદણી કરવા મડ્યા કરીયાને પડખે ચડી કાન જતવા લાગ્યા અને કરીયા દેવાભાઈના કાન જતવા મડ્યા પછુ દેવાભાઈ સાલગ મેશી રહેતા આઠ દશ માસ એમ આપુ છેન્દે બલાળીયામાંથી વેરા લેવાને માટે કરીયા ગળે પડ્યા. દેવાભાઈએ લાચાર થઈ હા પાડી કુલ શેઠને હુકમ કર્યો તેણે જુનાખીરામને કહ્યું કે ખંભાળીયાનો વેરા દરમારમાં જરૂર દેનામળોને હુકમ થશે કે આ વાત તેણે વાસણજીને લખી તેણે જવાબલખ્યો કે આપણે જશુ જેટલા હોઈએ તેટલાયે ગોડગમાં રહી બાઈડી છોડગને ઉચાળા સાથે રીસામણે જુનાગઢ મોકલી દેના જુનાખીરામે તમામ ઉચાળો બાઈડી છોકરા સાથે સવત ૧૮૫૬માં જુનાગઢ મોકલી દીધો અને જશુ ને કરીયા હતા તેટલા ગોડગમાં રહ્યા સવત ૧૮૬૧ ની સાલમાં રાજકોટ પાર્મથી પેસા આપી દડગ અધાટ માંડી લીધું.

સવત ૧૮૬૧ ની સાલમાં નયુજીના લગ્ન લરડાના જીજ્ઞા સાથે ધામડુમથી થયા. આ પ્રસંગે નગરથી જામ જસાજી, કચ્છના લાખજી બારા અને કાઠીઆવાડના બીજા ધણુ રાજાઓ આવ્યા હતા અને મહોદુ બર્ચ ક્યુ દત્ત આ લગ્ન કાઠીઆવાડમાં અપૂર્વ હતા અને હજીસુધી વડો તે લગ્નને સમારે છે. ઉમીયાશ કર, દેવાભાઈનો કૃપાપાત્ર માણસ હતો તેનું વેરાનાગ વસાવડ કરેલું દેવાભાઈની સૂચના પ્રમાણે જુનાગઢથી વેરા છોકરાને તેડાવી વસાવડ જાન મોકલી દેનાભાઈએ પત્ણી પેા વૈરાખ મહીને જુનાગઢમાં નાગરી નાતમાં રિના હતા એટલે ઉમીયાશ કરને પરણાવી વેરા છોકરા સાથે સૌ જુનાગઢ ગયા.

વાસણજી મહેતાના ઉચાળા જુનાગઢ ગયા ત્યારે નવાબ સાહેબે બહુ માન સાથે ધણુ સર ગામ ખાના આપ્યું અને કોઠીનાર મદાલ જૈલીશ કરને સોપો કોઠીનારમાં ગાયકવાડનો પણ ભાગ હતો તેનો વહીવટ પણ જૈલીશ કરને સોપો વાસણજીએ નવાબ સાહેબની પ્રીતિ

મેળની હમેશા નવાજ સાથેજ રહેતા સ ૧૮૬૦-૬૧ મે ૧૫ ગારીશકે કોડીનારને વ-
હીનટ મ્યો

જુનાગઢમાં નાગરમાં વિવાહ થઇ જા એટલે વાસણજી મહેતાના ઉચાળા લેવા
ધોરાજીથી કનુભાઈને મોકલ્યા તેઓ જુનાગઢમાં હારેલાઈના દિવાનખાનામાં ૬-૭ દિવસ
રોકાઈ સન ૧૮૬૨ ના જેઠ માસમાં વાસણજીના ઉચાળા લઈ ધોરાજી થઈ ગોડન
આવ્યા

સવત ૧૮૬૧ મા ૬૫,૦૦૦ પાસડ હજાર કોરીમાં કુવરશી મોકાજી અને બોનજી
બાએ કોટડાસાગાણીના જાડેજી હોથીજી પામેથી અરડોમ ગામ માડી લીધું કોરીનું બ્યાજ
નહી અને ઉપજ થાય તે મજરે આપવી નહી ગતીમન તરફથી જામેનથી કોટડા
બેગી ચુકવની કદાચ જુદી ચુકવની પડે નો તે રકમ ત્યાજ સીકે હોથીજી આપે આ લે
દેવમાં કોટડાવાળે જાડેજી દેવાભાઈને જમીન આપ્યા તે વખતે વાસણજી મહેતા અટકાવ્યા
કે આગળ વિચાર થઈ પડશે પણ હોથીજી બહુ કરગર્યા કે અમારો ગરાસ જાય છે અને
અમારે નાણાની જ ર છે, ૫૭ી લાચાર થઈ ના પાડી શક્યા નહી અને જમાનગતુ લખી
આપ્યું સ ૧૮૬૨ ૫૭ી કોરીની ઉચાણી કરી પણ રૂપીયાનો બેગ ન થયો અરડોમમાં
અરવ ભાગ મોનજીમાને હતો તેથી સ ૧૮૬૮ સુધી મે નજીમાનું માણસ સાથે રાખી વ
હીનટ આનતો પણ સ ૧૮૭૦ મા બોનજીના ગુજરી ગયા એટલે તેમના ભાગની
૩૨૫૦૦ કોરીની ઉચાણી વડવાણવાળાએ મરી તે વખતે મહેતા લાણજી કચાણજી
અને મહેતા હરજીન વડવાણના મમદાર હતા લાસુધી વડવાણ માગણી કરતું પણ ઉપજ
જેટલુંજ અરવ થાતું તેથી તે લોકો બ કાગજી રાખતા નહી

ખાડાધારનાજા લખુજીએ સ ૧૮૬૬ મા હરામખોરી કરી લગ્નકાંઠ કરવા માડી
અને ખાડાધારમાં નાજશી માતાને રાખ્યો ત્યારે મેજર વોકર તથા ગાયધવાડની ફાજ
સાથે દિવાન મિલસાવે ખાડાધાર આવી ગઢ ખાતી કરાવો અને મહેતા કારીદાસ
નીકમતાસને થાણે રાખ્યો જાડેજી દિકરીઓને મારી ન બે છે એવો આરોપ નાખી દેવા
ભાઈને દિવાનજીએ તેડાવ્યા આ વખતે દેવાભાઈનું મુકામ અરડોમમાં હતું અને વાસણજી
મહેતા ખીમાર હતા એટલે જેર પમેા દેવકરજી જુનાખી ૧૫ સરવેચા આમરાજી વડે
દેવાભાઈ સાથે ખાડાધાર લશકરમાં ગયા ૫૭ી દેવાજીભાઈ કારભારીઓને લશકરમાં મુખી
ધેર આવ્યા અને લશકરે કુચ કરી વીંદનરાવ માળીયા આવ્યા ત્યાંથી જુનાખીરામ પણ
આવતા રહ્યા પાછળ પમેા અને દેવકરજી કાચા માણસ એટલે મિલસાવે રૂપીઆ ૨૫૦૦૦
પચીસ હજાર લઈ ખા ધારનો પત્તાનો લખી આપ્યા ખાડાધારની ફારગતીમાં જાડે
જી મેજી અને વનાજીની સાક્ષી છે અને વાકર સાહેબ વિચમાં ગાયકવાડ સરકારનો
હુકમ છે

કોટડાસાગાણી પામે સરકારના વિચ હજાર રૂપીઆ લેવા નેમા હોથીજીએ કરમાળ
કોટડા લખી આપ્યું અને જોડે રૂપીઆ ૨૦ હજારમાં લીધું

રાવળદા પામેથી મડાવી લીધેલ કેવદ્દે આગ્યુ ત્યારપછી તેનો વહીવટ કરવાનું વા-
સણુજીને મોખ્યુ એટલે તેજે પોતાના વતી સાકરલાલ મોનજીને વહીવટદાર તરીકે કેવદરામા
રાખ્યા હતા

કેશોદના જાયા વહીવટદારે મનાણાના કાકાભાઈને ચડાવ્યા કે તમારા આપડાડાનો મતામ
કેવદ્દે તમારે ત્યા હોય તોજ ગોબે કુલાજીના ઊઠરા એ ગામ જેના ખા. છે ? માટે
તમે દેવાભાઈનું થાણુ ઉઠાડી કેવદ્દે દબારી બેસગો તો કોઈ કાંઈ કરી શકશે નહીં આની
ખોની સવાહ કાકાભાઈએ કમનવીએ ખાની મો પચાસ માણસનો જમાન કરી સરત
૧૮૬૩ ના આશુ મહીનામા રાતની વખતે કેવદરે આવી યાણુના એ ત્રણ રીપાઈની કતત
મરી બાકીનાને તેમજ સાકરલાલને કાઢી મુકા પે.તે ધણી થઈ એજ કેવદરાની પ્રજાભાગી
દેવાભાઈ પામે આની પણ દેવાજી સારાસે ગરેલ ફાગણ મહીનામા વાસણુજીને અમરેલી
દિવાનજીની કુમક લેવા મોકલ્યા અને દેવાભાઈ તથા નયુજી, ઉમીયાસ કર, રણુહોડજી, જ-
ગલાય અને મોતી મહેતા સાથે ધોરાજી આવ્યા

અમરેલીથી દિવાનજીના માનકરી સરદાર બીખાજી અને વાસણુજી લશકર સાથે ધોરાજી
આવ્યા દેવાભાઈએ ચિત્ર મહિનામા મારક જઈ દાલ ઉમી કરી લશકર બેજી કરવા માંડ્યુ.
જુનામઠ આરખના જમાદારને થત લખી એક દબાર આરખને બોલાવ્યા પરગણામાંથી
૧૫૦૦ સ્વાર અને ૨૦૦૦ પાળાનુ લશકર ઉશુ કરી કુચ કરી જત્રાસા આવ્યા લશકર
સાથે દેવાભાઈ રથા અને નયુભાઈના લખ થવાના હતા એટલે જગલાય સાથે પાજા
ધોરાજી મોકલ્યા દેવાભાઈએ જવામેથી કેશોદ મુકામ કયું કેશોદના વહીવટદાર જાલાએ
કાકાભાઈને કેવદરા બાબતમા ખરાબ સલાહ આપેની તેથી કેશોદમા થોડી ધણી હુંદકાટ
કરી જાલાને આખ દેખાડી કુચ કરી તે મવાલે જઈ પડાવ નાખ્યો ત્યા કાકાભાઈએ
૧૦૦ માણસનું થાણુ રાખ્યુ હતું તે સાથે ઝપાઝપી થઈ અને માણસો ભાગી ગયા
કોઈ મરાણા મવાલેથી ઉપડી કેવદરાને પાદર જઈ પડાવ નાખ્યો ત્યા કાકાભાઈ લડવા
માટે તૈયાર થઈ રહ્યા હતા તેણે ૧૫૦૦ માણસનો જમાવ કર્યો હતો અને પાદરમા ચાર
ઠેકાણે એક એક નાની તોપ અને દરેક તોપ પાસે બસો બેસો માણસ અને પોતે ૫૦૦
માણસ સાથે દરબારમઠમાં રહેલ એમ ગોઠવણુ કરી હતી

ખીજે દિવસે પહેાર દિવસ ચડપે શુકન સારા બોધ વાસણુજીએ જમી લાંબ લશકર
કાંઈ જમ્યુ ન જમ્યુ અને દેવાભાઈ રોટલા ખાઈ ઉભા થયા અને વાસણુજીને નગાર કયું
વાસણુજીએ દેવાભાઈને ગામથી દૂર અર્ધો ગાઉ ન્યા તોપ કે બધુકની ગોળી ન પડેએ
તેવી વાડીર બેસાર્યા અને તેમની પાને ૨૦૦ માણસ રાખ્યા અને કહ્યું કે હવે તમે આડી
એડા જુઓ અને ભા ના કરમ લડશે એમ કહી વાસણુજી, મોતી મહેતા વગેરેએ લશકર
સાથે કેવદરા ઉપર હલેનો કર્યો સામા કાકાભાઈએ એરયા મહિલ સાથી બધુકા અને તોપો
છુટવા માડી પણ વાસણુજીએ થોડા માણસો સાથે એકદમ રોટ દીધી અને પહેરે મોરએ
જઈ તરવારે લડ્યા બે ચાર માણસને કાપી નાખ્યા અને લગણુ જમ્યુ, પહેરી તોપ હાથ
કરી ખીલા ઠોકા દાલ છેડી વાસણુજી ગામમા પેઠા કાકોજ દરબારમા પેઠી ગયા અને

વાસણજી ચેરે જઈએલા. બીજી તરફના મેરયા ઉપર મોતી મહેતે અને રમખુનોએ હાથ કરી તોપો હાથ કરી કતલ ચલાવી, માણસો લાગ્યાં અને દેવાલાહનું તમામ લગ્ન ગામમાં પેદું. કાકાભાઈએ દરબારગદમાં પેગી દરવાજા બંધ કર્યા. સાથે ૩૦૦-૪૦૦ માણસો ગળેલ તે માટે ખીચડીની કડાઓ ચડાવેલ માણસો ખાવાની તૈયારી કરતાં હતાં ત્યાં વાસણજીએ કોડા ઉપર તોપ માડી ચાલતી કરી ૮-૧૦ અવાજ કર્યા ત્યાં કોડો ખગલ્યો. ત્યાં રહી દરબારગદની મેરીમાંથી સામી બંધુકો ચાલી પણ ગળી નાપ ઝીલી ન શક્યા અને કાકાભાઈ વગેરે બીજે રસ્તેથી દરબારગદ ખાલી કરી લાગી ગયા. બધા અંદર જઈ જીવે તો ખીચડીની રંધેલી કડાઓ પડી હતી દરબારગદમાં જઈ નિશાન ચડાવી વાસણજી દેવાલાહને વાડીએ ધી વાજને ગાજ ૧ તેડી આવ્યા અને ખીચડીની કડાઓ ગોંડળના લસકરે ખાધી સૌ ચાર પાંચ દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી ઘાણું બેસારી મજબુત બદોખત કરી વામણજી હનક સાકરલાહને વડીવટદાર નીમી લસકર પાછું વળ્યું વચમાં કેમોદ પગથાણું એક ગામ બાગુ અને ધોગજી મહોરવા પછી નયુજનાં વાટેલ ગરાસીયાનાં દીકરી કેશાબા સાથે લગ્ન કર્યા પછી સૌ ગોંડળ આવ્યાં.

સ. ૧૮૬૫ માં ગોપાળજી કામદારે ખરગણાને કારભાર પોતાને હાથ કરવા તથા દેવાલાહને વડા કરવા કોસાજી પુજ પામે મનનરના પ્રયોગ કરાવ્યા. દેવાલાહને તેની ખજાર પડતાં ધોરજી જઈ કોસાજી પુજને ઘોડારના કાઠારમા લઈ જઈ બેસુમારે માર માર્યો ત્યારે તે માની ગયો એટલે તેને તથા તેના ચેવાને તોપે બાંધી ઉઘાડી દીધા. ગોપાળજી આ બનાવથી બહુ ભયભીન થઈ ગીરમાં મજદારસજી મહારાજ પામે જઈ બેઠો. દરબારે તેણે પણ મહારાજે મોંખો નદી પછી નયુજાઈએ જઈ હવેથી ચેરી ત્યારે ગોપાળજીએ 'દમીઆશંકરને તેણી દેવાલાહ ઉપર કોરો કાગળ મોકલ્યો. દેવાલાહએ માડી ૬૦૨ લાખ કોરીને. આંકડો મુક્યો ગોપાળજીએ તે કબુલ કરી બીજે દિવસ ગાડાં લગી આઠ લાખ કોરી દરબારને આપી. સાડી ચાર લાખ કોરી તેને ખાતે મહેવા દીધી અને ધોરજીનો વડીવટ ગોપાળજીના ભાઈ લાલજીને મોંખો.

રાજકોટમા જાહેજી લાલાજીને દબાવી દાદોજી બંધુદિણી થઈ પડેલ લાભોજી કાયર થઈ વાસણજીને મળ્યા. તેણે ગાયકવાડની ફોજ લાવી દાદોજીને, કાઠ્યો. વાસણજી મહેતા તરફથી ગોરીશંકરને રાજકોટમા અને રથનાથજીને સંધારમાં રાખ્યા સં. ૧૮૬૬ થી ૧૮૭૪ સુધી વાસણજી મહેતાના હાથમા રાજકોટનો કારભાર રહ્યો.

દેવાલાહએ સ. ૧૮૬૮ માં એટલે પોતે ગુજરી ગયાં તેજ સાલમાં વાસણજી મહેતાને કારભાર મોખો. તેના જા. દેવાલાહ અને કું નયુજની સહીનો એક દસ્તાવેજ અમને મળેલ છે તે અક્ષરશ તેજ આચીન લખામાં નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ તે એટલા માટે કે 'સવાસો વર્ષ પહેલાં કેવી લાખા વપરાતી અને કાલેસારીઓ કેમ રાખતા તેના ખ્યાલ આવે દસ્તાવેજ કોઈ કારભારીએ લખ્યો છે અને તેમાં સહી બાળબોધ અક્ષરમાં દેવાલાહએ પોતેજ કરી છે.

શ્રી દુઆરકાનાથ ધર્મી ચાકરનો 'શાનકર' છે.

જાહેજાથી દેવાગીનો રોકો. '.

“હી જોડેજાથી દેવાગીના કુઆર શ્રી નથુજી વચનાન મેના વાસણુજી તા બવાકીરામ દીસનરજી બેગ જત તમો અમે કપા કરી. જોડવનો મગ્ગાર ગોપો છે તે શરત વાતે છુત મગે. રાખી નેકનસટાએ દરબાર ચાકરી કરને તમે દગ્યા ના હદમો ચાકર છે તમારી વાત લખામા આની છે તેમા શ્રી રણુવોડજી તફાવત પડવા દેને નહી તે વાતનો કોલ જોડેજાથી વેચીકુવાગી તા અમરે કાવ છે તમે કની વાતે છુત જોડેજા ગાગો આ પુરો રાખી કામગાજ કરના રા ૧૮૬૮ ના માગશા શુદ્ધ ૬ જૈત તમે વવાકી તમારી શદ્દ મનની છે તે પ.માણે ખાતે ને કામદારની છાપી દરબાર તાલક દેને રા ૧૮ ૭ ની ગરા સુરી લેણુજી તે તમારે શા છે નેકી ને શરબંધીના હસાખ કાગ્ગક શુદ્ધ ૧૦ થી તમે દેને તે મોર તમારે જોરાદેના નથી ને તમારે ધરે મેમાન આગે તેને ખડ ખાજરે દર બાર શદ્દામન દીએ છે ને દેશે ને કાગરે દાણા નુટ આવે તારે ધોરાજી તા જપમેટ વધારે હાએ તાથી મગારી દેવા ને હડ ફરોહી તા ખોરડાનુ વેચાણુ તમથી બાબી આ લેનુ નેકી ને કામને અતે દેણુ તથા લેણુ દોએ તે ગરવે દરબાર માલક છે .

હા જાહેજાથી દેવાગી

તથા કુઆર નથુજી ઉપર લગુ

તે સહી.

સવત ૧૮૬૫ના માગશર મહિનોમા ઇશ્વરજી મહેનો ગુજરી ગયા તેનુ કારજ દરબારે ક્યુ ૨૦૦૦ મે હજાર મણુ મીઠાઇ કરાવી દેવાલાઇ પોતે આવી ડેલીયે બેઠા કુપરનથુ લાઇ અતે કનુલાઇ ખીરસરા ગરેબ કારજ છિન્ની ગયા પડી કુરે રોડે અને દેશાબાપે પૈસા ન આપના દીધા નેથી વાસણુજીનુ મનદુ અ ચતા દારકા ગયા લાથી પાછા ફર્યા લારે નગરનુ લખત કરાવતા આગ્યા પણુ દેવાલાઇએ જ્યા દીધા નહી

સવત ૧૮૬૭મા ડુરાશેને કાઢી મુમો અને કુમ દારકાર વાસણુજીને સોખો વાસણુજી લશ્વર સાથે બહાર ગામ ગયા હતા પાછા યુવાખીરામ હતા નથુજી વારેવાનો ઉપાડો બડુ હતો

દેવાલાઇના વખતમા કાકીઆવાડમા પોલીગિકલ એજન્ટ કનલ એનેકમ્પાડર વોકરે હતો. તેની પ્રેરમુાથી જોડેજાઓમા દીકરની કુધપીતી કરવાની ચાવન અટકાવનામા દેવાલાઇએ પહેલ કરી હતી જોડેજાએને લાવક પર ન મળવાથી તથા પોતાને મોઢના સાળા થડુ એ લાજારપ ગણુના હોવાથી જન્મેની કવાને તુરત મારી નાખનાને ચાલ ધણુ સમયથી હતો તે અટકાવનાની પહેલ દેવાલાઇએ કરી હતી આજે એ ખરાબ રીવાજ સદતર નાણુદ થયો છે

સવત ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૭ ને દિવસે જોડેજાથી દેવાલાઇએ ડેલાસવાસ કર્યો

૧૫ જાહેનાશ્રી નયુજી ઉર્ફે નયુભાઇ.

(જન્મ સં. ૧૮૪૭, ગાદીએ સં. ૧૮૬૮, મૃત્યુ સં. ૧૮૭૦.)

નયુભાઇ મંચળ અને દુશીવાર હતા પણ ન્હાનપણથી કુસંગિનિ લીધે પોતાના શરીરની સલામત રાખી શક્યા નહીં. તેઓ ૧૫ વર્ષની ઉંમરે દેવાભાઇની હયાતીમાંજ રાજકાજમાં ભાગ લેતા અને ૨૧ વર્ષની ઉંમરે ગાદીએ બેઠા માત્ર બે વર્ષ રાજ્ય બેસાવ્યું.

દેવાભાઇ ગુજરી ગયા તે વખતે બાકીજી અમરેલી-સરહર સાથે હતા. નયુભાઇ ગાદીએ બેઠા પછી નયુજી વાઘેલો બહુ જોરમાં આવ્યો અને બધાને ત્રાસ પમાડવા લાગ્યો.

નયુભાઇ ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરના હતા. સારથી પોતે ગાદીએ બેઠા. સારે જગન્નાથ એમની પાસે રહેતા તેને ઘોડાં ૩, નોકર, રમોયો અને બે સ્વાર તેનાતનાં રાખી આપેલ પોતે ત્યાં જતા સાં ત્યાં લડાઇમાં પણ જગન્નાથ સાથે રહેતા મોરોળમાં લગનહતાં બદરદીન તેડવા આવ્યા. અને જગન્નાથને સાથે તેડી સૌ વિવાહે ગયાં. દેવાભાઇ જીવતાં સં. ૮૬૫ ની સાલમાં પણ મોરોળ વીવાએ ગયેલ સારે પણ જગન્નાથને રૂપાની મદત આપી પોતાનો આનગી કામદાર કરી સાથે તેડી ગયા હતા. નયુભાઇ ગાદીએ બેઠા પછી બધું સહી સહી જગન્નાથને હાથેજ કરાવતા.

નયુજી વાઘેલો પોતાને માટે ૧૫૦ ફારીનો બેરીનો ચોકાળ લઇ ચીડી કરાવવા ગયો. જુલાખીરામે ચોકાળ જોઈ કહ્યું કે આ ચોકાળ નયુભાઇ જોય છે તમ જોય નથી. તમે ૨૦-૨૫ ફારીનો લ્યો. આ વાત વાઘેલાને બહુ ભારે પડી ગુસ્સે નયુભાઇ પાસે જઈ કહ્યું કે રાજના ઘણી તમે ક્યાં છો? અમરેલીના દિવાનજીને ઉપસાણે વાસજીજી ધણીરણી છે. એમ કહી ચોકાળની વાત કહી દેખાડી. રાત્રે જુલાખીરામ કચેરીમાં ગયા ત્યારે નયુભાઇએ કહ્યું કે 'તમે નયુજીને ચોકાળની ના પાડી મન દુખવ્યું તે તમને ન ધરે નયુજી તો મારે દેવાભાઇને ઠોકાણે છે'

ખીજે દિવસે એ વાત જુલાખીરામે વાસજીજીને લખી મોકલી, તુર્ત વાસજીજીએ જવાબ આપ્યો કે 'જે ઠોકાણે નયુ વાઘેલો દેવાભાઇને ઠોકાણે ગણુતો હોય ત્યાં વાસજીજી કામદાર ન કરે માટે તમે બધા કામ ઉપરથી હાથ ઊઠાવી લેજો' જવાબ મળતાં જુલાખીરામ સં. ૧૮૬૮ ની આખરમાં કામ છોડી ઘેર જઈ બેઠા નયુભાઇએ ધણી રીતે સમજાવ્યા જે 'આવી નજીવી વાત વાસજીજીને લખવાનું શું કારણ હતું. હવે યાનાર થયું ને કામ સંભાળો' પણ જુલાખીરામે ના પાડી એટલે નયુભાઇએ કોઇ કામદારજ ન રાખ્યો. વાસજીજી આવે ત્યાંસુધી હાથે ચકાવવું એમ ધારી આંખા મોટલીયાના દીકરા કાનજીને પોતા પાસે રાખ્યો અને જગન્નાથને હાથે કામ લેતા.

૧ દોત-સાહી રાખવાનો ખડીઓ.

નયુભાઇના વખત સુધી કામદાર કુરા શેઠ વાળા પોતાને ઘેર દરબારી નામાં ઠામાં કાગળ પત્ર દસ્તાવેજ ચોપડા રાખતા. પણ નયુભાઇએ સં. ૧૮૬૮ માં પોતાને હાથ કા-રભાઈ ચલાવવા માંડ્યું ત્યારે કાનજી પાસે દફતર રખાવી જગવાથ હયુ કામ લેતા ત્યારથી ગોંડળનું દફતર દરબારમાં રહ્યું અને કાનજી દફતરી હયો.

વાસજીજી મહેતે કારભાર છોડ્યો પણ તે હયુનાં બાર ગામનો વડીવટ તેમની પાસે જ હતો અને તેનો વડીવટ બુઝાખીરામ કરતા. વાસજીજી મહેતો પોતે તો ગાયકવાડના લશ્કર સાથે દિવાનજી તથા શાસ્ત્રી બાવા પાસેજ રહેતા અને રજવાડામાંથી પૈસા મેળવતા.

નવાનગર બાબા સુદા જામને લાખોજીએ ગજસ ત્વ પવાની આનાકાની કરી તેની ફરીયાદ દિવાનજી પાસે અમરેલી કરી તેથી રજપુર પરગણું સં. ૧૮૬૮ ની સાલમાં જાતે કયું તેની જખી વાસજીજી મહેતાને સોપેલ તે સં. ૧૮૭૦ સુધી રાજપુરમાં રહ્યા.

સંવત ૧૮૬૮માં દિવાનજી સાહેબની દીકરી પરણી ત્યાં ધણા રાજઓ આવ્યા હતા તે વખતે નયુભાઇ પણ ગયા હતા તે વખતે વાસજીજી અમરેલી હતા તેમજ નયુભાઇનો ધામધુમથી સહકાર કર્યો અને દિવાન સાથે મેળાપ કરાવ્યો દિવાનજીની દીકરીને વધાવામાં બે ઘોડાં, મોતીની માળા પ રેશમી વસ્ત્ર અને રૂપીયા આપ્યા. દિવાનજીએ સામા પોવાક આપ્યા બે દિવસ રહી નયુભાઇ ગોંડળ આવ્યા.

સવત ૧૮૬૯ની સાલમાં બપોરે દુકાળ પડ્યો ઉપજ આવી નહી. મોંધારત સખત થઇ ગામનાં ગામ હુંડાવાં માંડ્યા દરબારમાં માત્ર ૧૦-૧૨ ઘોડા અને ૨-૪ બેસેા રહી બાકી બધાં ઘોડા અને ટોર મરી ગયાં. કામદાર કોઇ નહોતો નયુભાઇએ પોતાને હાથે કાનજી અને જગવાથને પાસે રાખી કામ ચલાવ્યું. દરબારમાં જીની ખાલ્ય હતી તે કાદી પોતે ચોક્કમાં ખાની ખેસતા કોરી ૧ ની જર પાલી ૧ લેખે રેથતને આપવા માંડી. રેથતને ધણા આગ હાથ દીધા. સં. ૧૮૬૯ આખર એંશી હજાર કોરીનું કરજ થઇ ગયું.

નયુભાઇ સંવત ૧૮૭૦માં ગુજર્થા તે હિંમતવાન અને જાણેલા હતા તેમને કસરતનો શોખ હતો તેમજ પોતાના સવારો માટે એક સરખો પહેરવેશ કરાવેલ તે સમયમાં એ એક નવાઇની વાત હતી.

નયુભાઇને બે ઠકરાણા હતા એક લરાડાના ઝાંઝી વડુ અને બીજાં વાઘેલ વજુ કશાબા તેમાં કોઇને સતાન નહોતુ એટલે નિર્વેશ થતાં રાજ્ય ફટાયા કરજસિંહ ઉર્ફે કનુજ કે કનુભાઇને મળ્યુ

૧૬ જાડેબશ્રી કરજસિંહજી ઉર્ફે કનુભાઇ.

(જન્મ સં. ૧૮૫૦, ગાદીએ સં. ૧૮૭૦, મૃત્યુ સ. ૧૮૭૭.)

કનુભાઇનો જન્મ હાલારી સંવત ૧૮૫૦ માં થયેલો સં. ૧૮૭૦ ની સાલમાં વિશ વર્ષની ઉમરે ગાદીએ આવ્યા સાત વર્ષ રાજ્ય ભોગવી સં. ૧૮૭૭ ઇ. સ ૧૮૨૧ માં ૨૭ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયા

કનુભાઈને ત્રણ હમરાણા હતા એક રાવમદી અવીમાની ભત્રીજીના તમાલના બીજ નાનીનડુ અને ત્રીજા જાનાનાના મોટાનાઈ તા તેમાંથી કોઈને જ્ઞાન થયું નહીં એને ગળ મોતીભાઈને ગયું

કનુભાઈને એક વર્ષ ગાદીએ બેઠા થયા પછી દારૂનું બધા છુ બહુ વધી પડ્યું હમેશા માદા ખાટલા વચ રહેતા તે જ્યાં ત્યાં સુધી ખાટને પડી રાખ્યા બનાયું

ગાદીએ બેઠા કે તુર્ત જગન્નાથને પોતાપમે જ્ઞાનગી મારભારી રાખ્યેા કુરા શેઠને મુલકનો કા ભાર મોખેા અને કાનજીને દફતરી માર્ગ વાળુ મહતાવાગા તો પાતાના તાબાના ગામ સાચવતા માનફરીની રીતે દરખાસ્ત મેરીમા કે દ બાર દફતરે નતા આવતા અને કનુભાઈના સનાહકાર માણસ ગણતા

કનુભાઈ બહુ રીસાળ કોઈની અને મ ના ને લઈ ચીડીયા નભાવના થઈ ગયા હતા કોઈ એમની પામે જઈ સંતુ નગી કે મોખારે પણ મતતો નહીં આખો દી પનગ પર સુધર હેતા વાસણજી જુનાખીરામ કે કુરા શેઠ આરી કચેરીમા બેસી ખનર આપે બેટને ડુકમ થાય તો અદર જઈ પુજાગ કરી દોાય તે કરી નિદાય થતા કાનજી અને જગન્નાથ ઉપર વધુ વિશ્વાસ હતો તેમાપણુ માનજી પળિળ બહુ થયું કાનજી કુરા શેઠ અને ધોરાજીથી આવી દેનેા મા જ એ જાણે નાતે વાણીયા એટને એક થઈ ગયા કનુભાઈ ગાદીએ મેઘ પછી ૧૮૭૫ સુધી આયુ નથુભાઈની કનજ કરેન કોરી ૮૦ હજાર દવાની હતી તે શિવાય ૨૩ લાખન નડુ દેલુ થયું મનકની સભાજી બરાબર રહી નહીં સવત ૧૮૭૫ ના જૂઠું મગીનામ પેશ રીના રૂપીયા ૭૫ હજાર દેના હતા તેનેા જોમ થયો નહીં એને દરખાસ્તના સનાહકાર શેઠ આગાનો દીકરો કુરા તથા મોખા વગેરેની તલાઈથી વાસણજી પામથી રૂપીયા લેવાની ગોવણુ કરી પણ વસણજીને નિચાયું કે આ લેકો ખુટલ છે આપણે વચમા પડેલ તો ખુનાર કરશે એમ માની તેમા માયુ ધાલવા ના પાગી કામદારે કનુભાઈ સાથે મસનન કરી કે મહેતાને ૨૬ મરી પૈસા કપાવના તુમ છ પામ હા પાની ગોળના ૪ મહાજનને વાસણજી પાસે મોકલ્યા કે દરખાસ્તને અભારે નાણાબાંડ છે માટે તમે નાણાની જોગવાઈ કરી આગેા મહેતે કલુ કે ધરખાર માન મીનકત દરખાસ્તની છે અમે ધોતીયાભર બહા નીખી જાઈએ દરખાસ્ત નપાસી રો મહેતાની આ વાત કુરા ડેક વગેરે દરખાસ્તને ગળે ઉતરવા દીવી નહીં પછી વાસણજી જાને દરખાસ્તમા જઈ મરણને એકાંતમા મેસારી મલુ કે અમો ભાગનામા તમારે અર્થ નહીં સરે અમે અમારી ઉમર મા ગોડગ ધોગજી ઉપડેતાનેા રહીવટ કરો નથી કે અમારી પામ પૈસા દોાય અને પૈસા સાર માણસ ભાગો તે પછી વિચાર થઈ ય જે અને એટલા રૂપીયા બેળા મરના એ મોગી વાન થુ છે કે મુઝાઈ ગયા છે પૈસા તો મુલકમાથી મળી આવે તેમા તમને જોગ નહીં ? એટલુ કહી ધેર આગા વસણજી અને જુનાખીરામ બેઠાભાઈ બેરા છોકરા સાથે મુખેા આવવાની રાત જોઈ ચોપાટમા બેગા હતા મરણુને મહેતાની કહેન વાતગળે ઉતરી એટને મા માવજી લાનજી કંટારણુવાળો પાછલી રાતે વાસણજી પામે મોખી એમને થોય લગે તેરી રીતે નાણાની જોગવાઈ કરવા

કહેવ. ૧૫ સનારમા વાસણુજ દરબાર પામે બધ વાતચીત કરી ઉમીયાશ અને તેડાની બહોમત ક્યોં માવજ વાનજ તથા જેતપુરવાળા માનજ વેનજને તે વાતમા વચમા નાખના અને નકી ક્યું કે ગોળ ધોરાજ ઉપનેટામાથી મહેતા ૬૦ હજાર રૂપી ની ગોઠવણુ રે તમા દરબારે વચમા આનુ નહી અને ૧૫ હજાર રૂપીઆ મહેતા પોતાના ધરના નામે એની જનને લેખ કરી ગોડળમાથી ૨૦૦૦૦ પીટા હજાર તથા ધોરાજ ઉપનેટામાથી ૩૧ ૧૫ હજાર કુલ ૩૫ હજાર ૩૧ બેળા કરી સરકારમા સુલજીનીજ નિશમાન ભર્યા આપી. ૨૫ હજાર રજા તે માટે ઉપવેટે વગતીને બેગી કરી મ્હુ કે સરકારમા ૨૫ હજાર રૂપીઆ દેવા છે તે તમે સૌ હાથોદાથ ઉપાડો નો દરબાર કરજ મુક્ત થાય ઉપજમા કમરી એક વાન્યે ૧૦ કેરી પટેલનો વેરા બમણો, વચમાનો મુળગો વેરા એ પ્રમાણે બેનાનુ નક્કી ક્યું પણ દફતરી કાનજ તથા કુરા શેઠ ખાનગીમા વસ્તીને મળી કલુક દરબારે મરજના બાબીના બધા રૂપીઆ રામણુજએ પોતાની ગાહના આપનાનો હગ વ છે તે તમે શા માટે આપના કણુન મગ છો? એક પેમા પણ આપશોમા, આમ સમજન તાથી બહાર ગામથી આવે ત કલુક લોકો સનારમા વેટના ઉઠી આવી નીમળ્યા બે કણુમી સારાહતા તેણે આ બનાવ મહેતાને કીસલયા રો એટલે તેઓએ માવજ લાન તથા માવજ વેલજને તેડાની બધી હકીકત દરબારને જાહેર કરવા જણાવ્યુ અને સાથે કલુક કે 'તમે દરબારને કહો કે મહેતા ૩ ૬૦ હજાર ૫ વા કણુન થગેલ છે તેમા હા ના કરતો નથી ૩૫ હજાર તેણે સરકારમા ભર્યા છે ૩ ૧૫ હજાર મહેતાને કારભાર બહાર વેટના ની શરતે હાવમા વગતી પામેથી રસુન બધ પાડળથી દરબારને ભરી દેશે' અને જલ દરબાર પામે ગયા અને નાત કરી પણ દરબારના કાન બીજન પાર્શ્વવાને પે લભેરેલ તેમ પોતે માદા નાતચીત મરનાનુ સામર્થ્ય ન મગે અને દરબારના પાર્શ્વવાનેને મહેતા પામેથી પાછ એક પણ ખાના ન મગે તે વેકા દ બારનો લાલ ચેરનાલ કોઇ તપાસે નહી એટલે ન લોકાય શિખરાક્યા પ્રમાણે દરબાર મો વા કે માકીના બધા રૂપીયા મહેતા ભરના એમ અમારે હરાન છે તો બધા રૂપીયાના જેમ મહેતા કરે લારે અ મને જણુ મોઆ કે 'દરબાર, મહેતા હરાન પ્રમાણેજ વરને છે તમે મો વા કુરો ?' એમ કહી બેઇ ઉડી ટિકના અને મહેતા પામે આવી નાત કરી

સારપટી કાનજરે શા કેનગરવને દરબાર પામે મોનારી ૪૦ હજારના બુડી લેખની સ ધરના માણસને આપી દીડી તેજ વખતે ખનાસ જેસા સાથે સતલસ કરી કે ૬ કુરાનો કારભાર નક્કી કરી સ્વાર મોડ રો કુરો જેર આ વા પટી વાસણુજ નીધા શકર તથા જગનાથ રજોને ધોરજમા અન જુનાળીગમ, મરીસકર તથા મરા ડાડા ને ગોડળમા અટકાયનામા રાખવાનુ એ લોકોએ નમ્મો ક્યું તેની બાતમી સનારે ઉતારે મહેતાને મળી મહેતા કોરણે ચાલ્યા જનારો અને ત્યા ગયા પટી ચોગ્ર ઉપાન વેવાને વિચાર કરેલ પણ ધોરાજના દરબાર બહાર નિકળવાની મહેતાને બધી કરી બીજે દિવસે કુરો ગેઠ ધોરાજ આ રો તેની સાથે ગોઠવણુ કરી રામેન કે મહેતાપામેથી પેસા લેના અને ન આપેતો કેદમા નાખવો અને તેમા સરકાર તરફથી કોઇ પણ નિધન ન આનવા દેવુ આ નખને શેઠ સુદરજ શિવજ કેપટન ખેલે ટાઇન સાહેબનો ચિત્તવેતાર હતા તેણે માથે લીધુ અને

તેના બદલામાં મુંદરજીને મરડ ગામ માંડી આપવાનું હાંમેલ. તેજ રાત્રે કુંવર મોતીલાલ તથા ગોકળ શેઠ ઉપર કાગળ લખ્યો કે “આઠી આશુ વદ ૯ ને દિવમે તપોરે વાસણજી વગેરે ૩ જણુને કેદ કરશું અને તમે ગોંડામાં ભુલાખીરામ વગેરેને કેદ કરજો જણુને ચોપાટમાં રોકવા અને બૈરાં છોકરાં હૈયાને ઝોરડામાં પુરવાં, ટુંડીએ અને ચોપાટે ૨૦ મીપાઈની ચોટી બેઆરવી” ગોકળ શેઠે આગળ થઈ કનુભાઈના લખવા પ્રમણે કયું વાસણજી વિગેરે ૩ જણુ ઉપર ૧૦ આરજીની ચોટી મુકી તણે જણુ ૭ મહિના દેદમાં રહ્યા. મહેનો દેદમાં પુરાયા પછી દફતરી કામદાર એકમન થઈ વસ્તી બધીને ફરી વાર બેળા કરી કળગી એક ફારી ૬, પટેલનો વેરા ૩ ગણો, કલ્યાનો બમણો એમ લેવા માંડ્યું, પણ ૪૦ હજારનું ભરત થયું નહીં.

ધોરાજીમાં વાસણજીને કેદ કર્યા પછી પંદર દિવમે કુરા શેઠ તણે જણુના પગમાં નાખવા ૩ બેડી મોકલી ત્યારે જમાદાર કનુભાઈ પામે આવી બોલ્યો કે ‘જેવા તમે ભાના દિકરા છો તેમજ વાસણજી બેતાને પણ છોડ પેટે રાખેલ છે એવા મોટા માણસને તમે પગમાં બેડી નાખવા મોકલી એ ઠીક કરતા નથી, કનુભાઈ કહે અને ખબર નથી બેડી નાખશે માં અને આવો દુકમ પરબારો કાઢ કરે તો માનશે માં. પછી કુરા શેઠને બોલાવી કનુભાઈએ બહુ કપા દીધો.

હાલજીના રખતમાં ગોંડજે દેશાઈના હાથમાંથી ભાવાવદરલઈ લીધેલ તે વખતે તે લોકોએ નવાબ પામે ઘણો પોકાર કરેલ પણ નવાબ પામે રાખેલા ધધરજી મહેતાવી સમજવડથી કાંઈ વળ્યું નહીં. સારથી ધધર મહેતાના વંસજો ઉપર દેશાઈરાજા દ્રેશ રાખના એ દેશાઈ ના વંશજ જૂપનરાયની આવગ આ વખતે ગોંડજી દરબારમાં વધુ હતી.

વાસણજીને અને તેના કુટુંબને કેદમાં નાખવા પહેલાં કુરો અને ગોકળ શેઠ વિગેરેએ જૂપનરાયને મુંદરજી શેઠ પામે મોકલી મારડ દેવી કરી હતી. કારણ વાસણજીની આબ-૩ ઉપર હાથ નાખવો એ મુશ્કેલ હતું વાસણજી ગોંડજી ઉપરાંત દિવાનજી અને ગંગાધર-રાવ સાસ્ત્રીના પણ કૃપાપાત્ર હતા. આ વખતે ૧ કેપટન બેલેન્ડાઈન પામે મુંદરજી શેઠ કુલ-મુખસાર હજને ગાયકવાડ અને પેશ્વા તરફથી કાઠીઆવાડમાં બદોળખન ગાખવા કરેનો. ગાયકવાડ તરફથી દખાશમ બાવા મો ધોડાં સાથે મુંદરજી સાથે રહેતો અને બાપુ જનાર્જન એ કેપટનનો ખાનગી મહેતે હોનો.

શેઠ હંસરાજ જેઠાણી પણ કેપટન પામે ઠાર્ઠી કાવના હતો તથા રણછોડજીને આ વાતની ખબર પડતા કેપટન પાછળ છ મહિના મુકી વાસણજીને છોડાવવા દેરાન થયા લીજડી મુકામે બહુ કકમરટ કર્યો એટલે સાહેબે કયું કે ‘હું ૧૫ દિવસ પછી ગોંડા મુકામ કરીશ ત્યારે તમે દાગર રહેજો’ રણ-છોડજીની વિનંતિથી વાસણજી વિગેરેને સાહેબના મુકામ વખતે ગોંડામાં દાગર રાખવાનો દુકમ કાઢવો તે દુકમ ગોંડજી પહેાયાડી રણછોડજી કડોરણે તથા ૧૫ એ દિવમે સાહેબનું ૧ કેપટન બેલેન્ડાઈનને તે વખતના મુગદીઓ કપતાન બાલેટણુ સાહેબના નામથી આગખના.

મુકામ ગોડળ થયું રુદુ બેગા થયા. શેઠ મુંદરજીવાળાને તો મારડનો લેખ કરાવી લેવાની ઉતાવળ હતી. કુરો અને કાનજી મારફત તે કામ બૂપનરાયે કર્યું. કુતુબાદએ નારાજ સાથે સત્તી ગીડો કરી દીધાં તુરત મુંદરજીએ પોતાનાં માણસ મારડ મોકલ્યાં. બીજો દિવસ સાહેબ કુચ કરવાના દના વાસણજીનું કાંઈ થયું નહીં એટલે દંસરાજ મેડે સરેખ પામે વિનવિ કરી કે આપ તો આપ્યા અને મહેતાનું કાંઈ ન કર્યું. બહુ ઠગવાં એટલે સાહેબ ધોરે ચડી સુખારામ બાવા અને જનાર્દન બાપુ સાથે ગામમાં ગયા. વાધાની દુકાન પામે ધોરો ઉભો રાખ્યો અને સુખારામ વગેરેને કમ્બુ કે નમે વાસણજી પામે જઈ દરબારી માણસો મોકલે એમાં દોષ તેને ઉઠાડી મુઠી વાસણજીને મારી પછવાડે જેતપુર લઇઆવો. એટલું કહી સાહેબ જેતપુર ઉપડી ગયા. સાહેબનો દુકમ સાંભળી કુતુબાદ ખળખળી ઉઠ્યા કે અથમ માણસોએ મારડ જેવું ગામ અને વાસણજી જેવો માણસ ખોવરાયો. જાઓ એ કાળા મોદાના ધણીને ખબર દિયો અને ઉડી આવો. આ વાતની કુરા શેઠ વગેરેને ખબર પડતાં સૌ અભરાય અને વાસણજી પામે આવી કહેવા લાગ્યા કે મરહારના બેરંગી છુટું થાનું એ સાફ નથી મારે સમાધાન કરી છુટાપતો દરબાર સાથેનો સબંધ જળવાઈ રહેશે. એ વાત વાસણજીને ઠીક લાગી. એટલે તેણે સુખારામ બાવાને રળ આપી કે અમે ધરમેજી સમજી લેશું. બાવો ગયા પછી ૧૪ દિવસે માવજ વઘી-માં પડ્યા. ૨૦ હજાર ફારી દંડનો આકડો મુક્યો એ વાત સાંભળી વાસણજીને તમસ આવી ગઈ કારણ તેની પામે તેટલી ફારીની સગવડ ન હોતી. વાસણજીનું કુટુંબ સંવત ૧૮૭૫ ના વ્યાસ મહીનામાં કદ પડેલ તે સં. ૧૮૭૬ ના વેસાખ માસમાં છુટ્યા.

બધીખાતેથી છુટ્યા પછી ફારી જરગની તાકીદ થઈ, પણ મહેતા પામે ફારી મળે નહીં, એટલે બેરાં છોકરાંના કુલ દરદાગીના ચંચા-ત્યારે ફારી ૧૨ હજાર માંડ થઈ અને ૮ હજાર રતી તે કુતુબાદએ સહેમદોલ લાવી મુઠી દીધી હતી પણ કાનજીએ કુતુબાદથી માંડી વાળી નહોતી એમ સંભળાય છે. આટલું થયા પછી વાસણજી મહેતા કે જુતાખીરામે દરબારના કામમાંથી કાચ ઊઠાવી લીધા અને ધર ગાલી બેરો ગયા.

વાસણજી પુરા પેસા ન જરી સકયા એટલે સં. ૧૮૭૭ માં કાનજીએ ધોરાજીના માવજ કામદારને કેદ કરાવ્યો અને જુઠા ગોપાળજીને પોરણદર મોકલી વીરજી દોરણી પામે ગી કરાવે નાથા લઈ સરકાર દરબારમાં લર્ચા અને સમાધાન રાખ્યું.

કુતુબાદ સખન માદા જગા તેને મારડ ગયાની ઘન્ટી ચિંતા હતી એટલે નાધાભાઈ, જેમો ખવાસ, જુઠા ગોપાળજી વગેરેને વડવાણુમાં મવર્નર એન્ડ્રીન્સન સાહેબ આવેલ તે પામે મોકલ્યા. આ સાહેબને સમજાવી મારડ છોડવાનો, જુઠા ગોપાળજી કારભારી તરફિનો અને હીરજી નાનજીને કામદાર બનાવવાનો દુકમ મેળવી સહી કરવા મોકલ્યો. પણ કાનજીએ સહી કરવા દીધી નહોતી ત્યાં સુધી ૧૮૭૭ વ્યાખરમાં કુતુબાદ ગુજરી ગયાના સમાચાર મળતા જુઠા શેઠ વગેરે ગોડળ આવ્યા.

પોને કેદમાંથી છુટ્યા તેમા મેની મદદ હતી તે સમય વાચાણુ નહેતો પોતે
મોતાની વનીની ચોપડીમા લખી ગયા છે એમના સમ્બંધ નીચે આપીએ છીએ

‘અમરો છુટ્યા તો બાતીટલુ સાહેબના કુકમથી જો દમ જોડેલાંથીને
શ્રી પ્રેમક થયા તેજ દીથી મુંઝવણ મનડ તો કેવળ મનુના ઉપર પડુ
દસતાજ ભાઈ એની મળુ ઉપરનર એથી બાનારી અમારૂં બધીખાનુ
છાંડુ ને એમા મોહમના ધુની ધણીનર ની ને કામદાર દક્તરી
ખનારા મોનદાર રજપુત ગેપાડી માજન નન તાનુમની વસતી તેમાથી
કાએનો અમરે માથે ને વચા રાકડાનો હાથ થીએ રાખે નથી કેનગ
શ્રી ના કીધા ને જાહેન શ્રી રેકુવાની તા જાહેનશ્રી દેવાભાઈની
નેર ને છુટી આગી ધે હને તે સમોગી ક રમે દમનજ જોડા દોઆરા
એ બધીખાનુ છુટા છડ તે અમે યુ ને અમારા વસપરપરા મે
મજકુરના શુશુ કોતીગણુ થાડ તેમ નથી ને મોહમનો ધણી તો જે
ભાના આગળ આગળ બેસશે તેના તો અમે જાણે ન જાણે તોપણુ
કેનગ રડા વચા છડ તેમા સધે ન જાણુવો ,,

કનુભાઈ સવન ૧૮૭૭મા શુભરી ગયા તેજીને ૩ ગણીઓ ૧૮૧ મોદરગના નાની
બા, તળામના વાવી વડુ અન મજોડના મોગી બાઈમા આ ગણુમાથી એકેયને સતાન નરી
થનાથી ગાદી દેવાભાઈના ત્રીજા પિકા મોતીભાઈને મળી

૧૭ જાહેનાશ્રી ચંદ્રસિંહજી ઉર્ફે મોતીભાઈ

(જન્મ સવન ૧૮૫૩ ગાદીએ સ ૧૮૭૭, મૃત્યુ સ ૧૮૯૭)

રાનગ જનથી ૧૭મા પુરુષ ચંદ્રસિંહજી ઉર્ફે મોતીભાઈને જન્મ સવન ૧૮૫૩ મા
થએલ ૦ ૧૮૭૭ છરની સન ૧૮૨૧મા ૨૪ વર્ષની ઉંમરે ગાદીએ મેહા ૨૦ વર્ષ રાજ્ય
ભાગવી સ ૧૮૮૮ છરવી સન ૧૮૪૧મા મૃત્યુ પામ્યા

મોતીભાઈને મે દમરાણા હતા જે નારીચાણાના મુદરબા અને વાણીઆવદરનાં
અનોપના એમાથી એકેયને પેર સતાન નહી હોવાથી મોતીભાઈ પછી રાજ્ય ફેરમા ભા
ણાભાઈને ગયુ

સનત ૧૮૭૭, ઈ સ ૧૮૨૧મા કનુભાઈના દડામા કેપન બેનેટાઈન ૬ ઈંગ્લિ
૫નટન લઈ રોર હસરાજ સાથે મોહમ આવા ખાનુ આફ મરી રૂપીઆ બાકી કાદયા
તેની જમીનગીરી મળે તો ઈંગ્લિજ લશ્કર ઉર્ફે મોતીભાઈએ દક્તરની ઝોરડીમા કાનડ, કુ
નાવણુજ મા જુડો એ બધા ની સાથે મસનન મરી મેર હસરાજને એમાના કેાઈને વિથા
સ આ રો નહી એટલે વાસગજીને તેડાવી મ્યુકે દરબારમા પડ એકે અદીનાનુ છે તે
તથા તમે ખાત્રી આપો તો સરકારને લરોમો પડે, પછી મોતીભાઈએ અદીયા પાસે, જઈ

ફળુએ 'તમે જુદા છે તમારી નજર પડે' મા નાજકાન ચતાને અને બધા તમારા વચન-
મા છીએ, માટે દંભાજી મેહને નેણી પેંચની ખાતી આપો' એટલે અહીંયા કહે જુદા
અને જુને પામજીએ છે તે તથા તેના છોકરાની કામ જેનુ નેજાએ પછી દંસગજ મેહને
તથા વાસજીએ નેણી વાળતીન કરી રા ૩૨ દગલ અગીઆએ મરદાગમા નધા અને
કાણ બાકી તથા તેના રાવરા કુર્ચો અને લગકરે કુચ કરી તેઓ દરવાજા બદાન નીમ્યા કે
નુનજ કુચ નોપજીએ મોલીબાજી અમળવી અહીંયાને કે વાસજીએ પુછ્યા હિના
કાનજ કચાને પછે રાખી ધારાજ ઉપરેટાના દાન્યાર જુનાને મારે અને મોડળમાં
કુગ મેને નિચો પળ જાતે દિસ કાનજ કચગનુ નેર વધરા માણુ મોડળ પાનાજી-
ઉપરેટામા જરરા તોપગમા તથા મીજ બધા દરવાગી કામકાજમા તેનુ ધણી ન્ણી ઘણ
મોં, અને પોતાના માબુમા મોરરા અંચો કાનજીએ ધારાજમા દાન્યારી નારણુને, તથા
જુનાને ખેસરી ઉપરેટાનુ કામદાર મહેતા કવીને મોખુ એમ નરા મુસીઓને મુક્યા માણ
અને જુના માબુમાનો જુ દરવાજા રહેરા દાંધે નરી આનજ કેદમા દોં ત્યાંથી છુટો
કરી મોડળનુ કામ માખુ

જોડળની દેરાબાઇ ॥ અમનમા મન ૧૮૬૮ની માય સુધી મુપેડી ગામનો અમુક
ભાગ બાડરાના જોગલ તથા નાજગના મેરજી મોકરી નદ આના સવન ૧૮૭૪, ૪ સ
૧૮૧૮મા કેપન બાવેન્ટાઇનના કાગ્યારી મે મુદરજી સારજી અન્ધાર મુકામ કરી બા
ડરા મજપરા પામ જુનામળની જમેનથી માગી તારે બાડ ૧ નાજગવાગાયે રહે સુદર-
જીને મોટુ અમળવ્યા કે ' મુપેડી ॥ પટેલ પામે અમારી ફેરી વેણી છે સુપેડી ગામમા
અમરી જમીન છે માટે તેની પામથી નદન કુગ' આ ઉપરથી સુપેડીન પટેલ મોપાળ
તથા જોગમને મરદાર નેણી જબજગનીય ફેરી ૧૦ દગલનુ અવ લખારી લીધુ તે
વખતે સુદરજી મેના ૧૮૩૦મા વાસજીએ મેને દના તેજે મેને થલુ સમળવ્યા કે આ
મેગવાજીની અને બોગીગીને ફેરી લેનાય કે પલુ માનુ નહી અને ફેરી દરવાજ મારજી
વસુન કરી આ સબધે વાસજીએ મેને પોતાની નદીમા ઉપર જણાવેલી દહીકલ પછી
અમે છે કે

' આ માહ દગલ ફેરી એગાનની લેરાણી મોડળના ધણીના રાગોવ
ડીયા છે એ ૧૩ બાડા રાજપરાનાગાયે કીધુ તેદરવાજનોદાય પોમે
તારે એ ફારી રાજપરા તથા બાડવાનાળા પામે વેણી છે

સં ૧૮૭૮ માં મુબબ્બા મવનરે કાઠીઆવાડાથી મેહનો અમન અગમાની બાવે-
ન્ટાઇનની બની કરી કાઠીઆવાડ ખાતે પોનીગીકલ એજન્ટ તરીકે ' જોર્નલિંગને અને
દફતરદાર તરફિ હેટાનારને નિમ્મે મોર્નલિંગે ધારી મુદાણ મુકામ કરી કાઠીઆવાડના
રજવાડાઓને ભેગા કર્યા નગના મોલી મહેતો, ભાવનગરના વજેસિદજી, મોરબીના કાકાર
શ્રી છયાજી, જુનામળના નવાય અને મોડળના મોલીબાઇ વગેરે ગયા હતા મોલીબાઇ
અને વજેસિદજી એક ખીજની મોટપના અભિમાનને લઇ મળતા નોતા પલુ છયાજી,

૧ આને કાઠીઆવાડના મુસદ્દીઓ બારણુવેલ સાટેજ કહી જોળખાતા

દોકારે વચમાં પડી મેળવ્યા. એનાંવેલે બધા રાજાને રાજા આપી પણ મોતીભાઈને 'રાણો જોતપુર તેડી મયા અને જુદાને કારભાર મોંપવાના ખતમાં સડી કાઢી ત્યાંથી મોતીભાઈ ધોરાજી મયા ધોરાજીથી પ્રાચીપાટણ જઈ ગોંડળ આવ્યા.

જુદાને કારભાર મોંપવાનું કબુલ કરેલ પણ કાનજીનું ઘણું બેર તેથી તેણે માલવા દીધું નહીં. સંવત ૧૮૭૬ માં જુદે મા ૩ ગામે થાણું મોકલી એક વર્ષની ઉપજ કાનજી સાથે મળી ખાઈ ગયા અને તે રકમ લાંચમાં દેવી પડી છે એમ દરબારને સમજાવ્યા.

વીરજી નાનજીના હામી પેટે અવેજ કબુલાવી આપવા ધોરાજી ઉપતેદા બે પરગણાં દિવાન રણુછોડજીને ૭ લાખ ફારીમાં ચાર વર્ષ માટે સં. ૧૮૮૦ માં હજારે આપ્યા પણ પાછળથી દિવાન ખુટયો અને ફારી સાડા પાંચ લાખમાં ધજારે રાખ્યા પણ વીરજી નાનજી અવેજ પુરા જરી રાખે નહીં એટલે ગોંડળ ઉપર જપ્તી આવી.

સં ૧૮૮૦માં પ્રથમ લાલો વાણીએ તથા પાંચે જપ્તીએ આવ્યા તે ૭ માસ રહ્યા ત્યાર પછી તેની બદલીમાં કૃષ્ણજી ગમે આવ્યો તે ધણે તેજ માણસ હતો તેણે રાજ્ય ખર્ચની રાજની ૧૦૦ સો ફારી બાંધી આપી, કૃષ્ણજીનો તાપ કાનજી છરવી રાખે નહીં. મોતીભાઈએ કાનજીને કહ્યું કે વાસણજી મહેતાના ધર વિના રસ્તો નહીં જડે પછી કાનજી કચરાને તથા અવાસ હજુજી હજધોરને વાસણજીન ઘેર મોકલી મુલેહ કરી ખંભાળાઈ પાછું આપ્યું ત્યારથી મહેતાના ધરવાળાને દરબારમાં પાછી આવજવ ચક્ર કાનજી દેખાવમાં બહાર રહેતો પણ મોતીભાઈ ઉપર કાણુ તો એનેજ હતો.

વાસણજીના ધર સાથે મુલહ ધયા પછી કાનજીએ ઉમીઆસકરન દિવાન મુકાબલીમાં ફારી ૧૫૦૦ પંદરમોના સાલીઆણાથી ધોરાજી મોકલ્યો અને જમનાથને પોતાની પામે સરકારી કામકાજ વિગેરે માટે ગોંડળમાં રાખ્યો.

સવત ૧૮૮૦ની સાલમાં ધોરાજીના પાનાચંદના દોકરા વજરાજીને તેડાવી ગોંડળના દફતર ઉપર, નારણજી અમરજીને ધોરાજીના દફતર ઉપર નીમ્યા ઉપતેદાના દફતર ઉપર ધને પ્રાગજી હતો અને સાદોદરો કેસા મહેતાને ફારી ૩ તથા હજારનું સાલીઆણું અને ભવાન ગણેશ વાળી જમીન પાંચ કાસની આપી નોકર રાખ્યો. મોટી રાજકારી ભાજગડમાં વાસણજી મહેતાની સલાહ લેતો એમ કાનજીએ સર્વ સત્તા પોતાના હાથમાં રાખી કારભાર ચલાવવા માંડ્યો.

પોરબંદર વાળા વીરજી નાનજી દોસીનું દેણુ વવતુ ગયું સં. ૧૮૮૨ની સાલમાં મોતીભાઈ, વાસણજી, કાનજી, જમનાથ તથા નેંયાનાથ પોરબંદર વીરજી નાનજીનું નામું કરવા ગયા પણ ચોખ ન ચક્ર એટલે જ મહીના રહી ગોંડળ આવ્યા. કૃષ્ણજી ગમેની બદલી થતાં તેની જગ્યાએ ધોધાના નાગર મેવકરામ ભવાનીરામ મહેતો આવ્યો. તેણે સંવત ૧૮૮૨ની સાલથી રાજખરચની તથા સીરખંદીના ખર્ચની ફારી ૭ ૭ હજાર મળી ૧૨ હજાર માસિક ઉધડી કાઢી. જપ્તીદાર અને દરબારના મધ્યસ્થ જમનાથ રહેતા તે કાનજીના પણ પુરા વિશ્વાસ પાત્ર હતા.

રજુછોડણ કડક માણસક એટલે તલોદારી ન ઉઠાવી. માત્ર ઠવેરી વખતે હજુરમાં જતા આવતા. કાનજી ધોરાજી ઉપરે બાર મહિનામાં બે વખત આરો જતા.

સંવત ૧૮૮૮ ઇ. સ. ૧૮૮૭માં નયુભાઈની દીકરી બાઈસાહેબ બાને વિનાશ મોટી ધામધુમથી પ્રાંગમ્ના રાજ સાહેબ સાથે કરી જેમાં ૩ લાખ ઠેરી ખર્ચ થયું હતું.

સં. ૧૮૮૩માં ભાણીભાઈ રીંસાઈ પોરબંદર જઈ ત્યાં પછી તેને ઇંચનાબી, લાવીઃ દાગીયા અને વેળમાં મરાસમાં આપ્યાં એટલે તેનો પાછળગાવાળા મકાનમાં દરજારથી જુદા રહ્યા.

સ. ૧૮૮૫ સુધી કાનજીએ જેમદેમ ચલાવ્યું. વીરજીનાજીને પુરેપુરા પૈસા લગતા નહીં. કાનજીથી રાજ્યની સંભાળ રહી નહીં મળવી મુશ્કેલી વધી ઉપજ એકઠી થવામાંડી એટલે નેપાભાઈએ મેતીભાઈને સમજાવી કાનજીને ઘેર બેસાડ્યાં અને કુરા શેઠને કારભાર સોંપ્યો. આ વાત મેતીભાઈને ગમી નહીં પણ બોલીશકા નહીં. કાનજીને કુરા શેઠની ધાસ્તી લાગી એટલે દરદાગીના એક પેટીમાં ભરી મતના વખતે રૂબરૂ રાતે ઘેર મોકલ્યા એ બાતથી કુરા શેઠને મળતાં માણસ મોકલી પેટી કાઢ કરી મેતીભાઈને સોંપી.

કાનજી ખટપટી હતો તેણે ભાણજી મહેતાને કચરા ખવાસ પાસે મોકલ્યો અને ૨૦ હજાર ઠેરીની ભાંચ આપી વાસણજીને કારભારી નીમવાનું ઠરાવ્યું. આ વખતે મેતીભાઈ પામે કચરો ખવાસ કરતાં હતો તેણે વાસણજીના કારભારનું નક્કી કરી દીધું. કુરા શેઠ માત્ર ૩ દિવસ કારભાર કરી ઘેર બેઠો અને વાસણજી મહેતા કારભારી થયો.

વાસણજી કારભારી થયા પછી સં. ૧૮૮૫ની શરૂઆતમાં રજુછોડણને પોલીટીકલ એજન્ટ પામે વીરજી નાનજીના હીસાબ માટે તથા જમી ઉઠાવવા માટે રાજકોટ મોકલ્યા. સાંથી પોલીટીકલ એજન્ટ પોરબંદર જઈ સાકરચંદ પ્રેમચંદ તથા શામળ બેચરન જાગીન આપી માંચેરાજ ગયા અને સાં વીરજી નાનજીનું નામુ ચોખું થયું અને જમી ઉઠાડી લીધી રજુછોડણ ગોડગ આવ્યા અને વાસણજીને કારભાર બંધ પડ્યો. સારપણી રજુછોડણ ભાવનગર ઠાકોરશી વજે-સિદ્ધ પાસે નોકર રહ્યા તેમને પાંચ રૂપીયા રાજ અને હોળાયું ગામ ખાયા આપ્યું.

વાસણજીને ઘેર બેસારી કાનજીને નગરથી મોતી મહેતાને તેમણે તેણે પેતાની વતી દુલભજીને કામ ઉપર રાખ્યા ૧૮૮૬ સાલ આખર દુલભજીને મોતી મહેતા સાથે અધ્યુ-જનાવ થતા સં. ૧૮૮૭માં મોતી મહેતાને ઘેર બેસારી મેઠ હંસરાજ જોડાણીને કારભારી નિમ્યા.

હંસરાજ શેઠ પામે ઠા નાનજી, તથા ગોની ગોવિંદ કામ કરતા. હંસરાજ ૪ મહી ના ગોડગમાં રહી ધોરાજી ગયા ૧૮૮૭-૮૮ બે સાલ કાનજી તથા શેઠ હંસરાજે પ્રભને લુટી ખાધી. પછી કાનજી ગેઠથી જુદો પડ્યો અને બે વર્ષના હીસાબને દાવો શેઠ ઉપર કરી સં. ૧૮૮૮ આખરે હંસરાજને કેદ કરાવ્યો. રાજ્ય ઉપર દેહું થઈ ગયું હરિભક્તિ-નાં નાણાં પુરાં લગાયાં નહીં એટલે સં ૧૮૮૬માં સરકારે જમી મુકી અને મેતા અમૃત-

લાલ અંમરચંદને જોઈ ઉપર નીચે. સં. ૧૮૮૬-૮૭ જે સાલ અર્ધતલાલ 'રેલ્વે. પછી જમી ઉઠાડવા જમણાથ તથા નેણધીને કનલ કોંગ પામે મોકલ્યા તેમજે અંમરચીનાં 'ધુખે-સાર બાબાજી બચાજને કારભારી તરિકે મોકલી સં. ૧૮૯૦માં જમી ઉઠાડી લીધી.

બાબાજી વડોદરામાં રહેલે. માનજીખે માણસ હતો તેજે દરબાર જેટલુંજ પોતાનું ખર્ચે રાખ્યું જે મથાકથી, ખેતોપદાર, ખેસના મીયાનો વગેરેલા રાખ્યો. ગોંડામાં દરિયા લોકોને કાનજીના દસકામાં વરતી ગુડી ગયેલ ઉપજ ધરી ગઈ. સં. ૧૮૯૦નાં બાબાજીએ હરિભક્તિવાળાને મોવેયું, ખોખરી, સુલતા પુરા, ખીયોરી, દેરડી, રાવણા, મોડીમારડ એ સાત ગામ બાર વર્ષ માટે હતરે આપ્યાં. તે દરમ્યાન તેજે બાજ સાથે લંછી કમ વગુલ કરી મેવા દરાખ્યું.

આ વખતે વાસજીજી મહેતાની ઉમર ૭૮ વર્ષની થઈ પોતાના દેહને ભરેમો રહેા નહી એટલે રાજ્યના દરનાવેજ રૂકા પરવાના વગેરે જે પોતાની પામે હતા તે દરબારને આપી દેવાનો વિચાર કયો. સં. ૧૮૯૨ની સાલમાં દરબારે તેડાવ્યા તે વખતે કચેરીમાં ખેલેલા માણસોને બહાર બેસારી રણજોડજીને નજીક બોલાવી પેટી ઉઘાડી તમામ દરનાવેજ કાઢી વંચાવી વાકેફ કર્યા અને કહ્યું જે 'ભાના મેપિવ કાગળો મેં સાચરી રાખેલાં હવે મારી ઉતરતી કળા છે પાછળથી મારા કોઈ ઊંઘારાની દાનત બગેડે તો માન નામને ડાખ લાગે માટે તમે બધા કાગળો સંભાળી લ્યો.' મોતીલાલ બહુ ખુશ થયા અને વાસજીજી મહેતાની રાજ કેલેની વફાદારી માટે બહુ વખાણ કર્યાં. ભારે વરસજીજી મહેતે ખભાળીયાનો નવો રૂકો કરી આપવાની માગણી કરી અને વાસજીજી મહેતે કરેલા મુસદ્દા ઉપર મોતીલાલએ નવલખે બેઠા રહી કરી અને લેખ વાસજીજીને મોંપેા.

બાબાજીનાં કરબાનમાં, ઉપજ કમી થઈ કરજ એ સુમાર વધી ગયું સાત ગામ હતરે ટુકાવાથી નાણાં બાડ ધણી વધી ભારે બાબાજીએ અવલરામ, જેઠા કુરા, માણેકલાલ, લાધા સધરી, અમૃતલાલ વગેરે પામેંથી કરજે રૂપીયા ઉપાડવા માંડવા સં. ૧૮૯૧ થી ૬૪ સુધી મહા મુરોલીયે બાબાજીએ કારભાર ચલાવ્યો. સં. ૧૮૯૫મા સખન કુલાળ પચો તેમાં બાબાજી ખીમાર થઈ ગુજરી ગયો.

બાબાજીના કારભારમાં બેક વર્ષ કાજીને પુછવામા આવતુ પછી વજરાજ કાનજીથી -લુહો પડી બાબાજી અને મોતીલાલને મળી ગયેલ એટલે બન્ને વિશ્વાસપાત્ર વજરાજ હતો. બાબાજી ગુજરી ગયા પછી વજરાજ બહુ ઉદ્ધત થઈ ગયો સરકારી માણસોને પછુ ગણકારતો નહી. પોલીસીકલ એજન્ટ જેકબ સાહેબે જુનાગઢ વજરાજને તેડાવી મેદ કરી ગોડા મોકલ્યો. રણજોડજી જેકબ સાહેબ પામે રલા. પાછળથી રણજોડજીએ વચ્ચે પડ વજરાજને છોડાવ્યો. કાનજીએ વજરાજને પેટના દીકરાની પેઠે રાખેલ છતાં તેજે કાનજી પામેંથી પાંસઃ હતરે રૂપીયા દંડ લેવરાવી કાનજીને દરબાનમાંથી કાઢ્યો તથા હંવા ખવાસન ઉભો કરી કચરા ખવડાવનાં ધરબાર છુટાની ગામમાંથી કાઢ્યો અને પોતે દલગંધ થયો. પણ પૈસા પુરા ભરી ચક્રો નહી એટલે સં. ૧૮૯૬ આખર અને સં. ૧૮૯૭ ની શરૂઆતમા અમૃતલાલ પામેંથી વધુ રકમ કરજે લઈ સં. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૩ સુધી સાત

તપસ્વિઉપનેતા લેખીઆધુન્યને હરીપ્રસાદ અંબારામ દામીઆપી અમલલાલની જમી ઉડાડીનજી બુચના રૂપીઆ ૧૫ હજાર કરને લીધા. ૯૫-૯૬-૯૭ ત્રણ સાલ વછરાજે આદુ ડેમિજી સાતો સં. ૧૮૯૭ આખર મોતીલાલ ગુજરી ગયા. ને વખતે રાજ્ય ઉપર ૨૦ લાખ કોરીનું દેણ થઇ ગયું હતું.

■ ૧૮૬૮ થી ૧૮૯૪ સુધી કાનજી વાણીવાનું ગોડળ રાજ્યમા ભારે પરિબળ રહ્યું હતું, તેમા રાજ્યની ઘણી દુર્દશા થઇ એ માણમે કાઢને હરી કેકાણે બેસના દીધા નહી કેકાળે કારભાર આપના દેતો નહી રાજ્યનો સભાજ ગખી રાકતો નહી, તેમા પણ મોતીલાલમા વખતમા તો તેણે રાજ્યની લપકર ખરાખી કરી અને રાજ્ય તુટવાની અણી ઉપર આવી પડ્યું.. ૧૮૮૯ ની સાલમા પોલીટીકલ એજન્ટે કાનજીને કહવાનું મોતીલાલને સખત દબાવ્યું કહ્યું અને કહ્યું કે કાનજીને નહી કાઢો તો રાજ્ય જશે ત્યારે મોતીલાલએ જવાબ દીધો કે “મને એક કોસ અને બે સાતીની જમીન તો રહેશે ને? ત્યા સુધી કાનજી કોસ હાકશે અને હું પાણી વાળીશ પણ કાનજીને હું ડોડીશ નહી” લેણા દેવી હતી ત્યા સુધી મોતીલાલની મહેરબાની રહી પણ તે તુટી ત્યારે એના એ મોતીલાલએ અઢી લાખ કોરી દંડ લઇ કાઢી મુકી તેને કેકાણે વછરાજને રાખ્યો. રાજનીનિગ્રોએ કહ્યું છે કે રાજા મિત્ર કેન દૃષ્ટ થુન વા ને ક્યરો ખવાસ ધણીરણી જોવો હતો તેને ગાઢી મુકી તેને કેકાણે છતા ખવાસને રાખ્યો. કાનજીએ વછરાજને દીકરા પેડે રાખેલ અને ક્યરા ખવાસ છતા ખવાસને સગા ભાઇની પેડે રાખ્યો હતો તેનેજ હાથે આ બેઠાની દુર્દશા થઇ અને તેજ જગ્યા તેઓએ સભાળી

૧૮૯૬ મા રાજ્ય કરને બેળાઇ ગયું સગકાને આપવાની રકમ ઘણી મોટી થઇ ગઇ તેથી ધોગજી ઉપનેતા વેચી નાખી સરકારે પૈસા વસુલ કરવાનું જાહેરનામું બહાર પડવાની તૈયારી હતી ત્યા અમૃતલાલ પામંથી ઉપનેટ મહાત્માને અને કાનજી પામંથી દંડ લઇને સરકારને રકમ ભરી દીધી.

મોતીલાલ ગુજરી ગયા પછી તેની નાણી અનેપમાને આધાર હોવાની ગપ ઉડાડે- ■ પણ તે ખોટી હરી મોતીલાલની જન્ને તાણીયોમા ઇધને સતાન નહી હોવાથી રાજ્યના ધાણી દુટાયા ભાણાગાઇ થયા

૧૮ જડેબત્રી ભાણાભાઇ

(જન્મ સ ૧૮૫૫, માદીએ સ ૧૮૯૭, મૃત્યુ સ ૧૯૦૭)

રાવજનનમથી આ યુ-૫ ૧૮ મા છે તેમના જન્મ સ ૧૮૫૫ ઇ સ ૧૭૬૯ મા થયો હતો ૪૨ વર્ષની ઉમરે સ ૧૮૯૭, ૬ ■ ૧૮૮૧ આખરમા માદીએ બેગ ૧૦ વર્ષ રાજ્ય બોગરી સ ૧૯૦૭, ઇ સ ૧૮૫૧ ની જાવ આખમા ગુજરી ગાય તે વખતે એમની ઉમર ૫૫ વર ની હતી

• • બાણાબાઇને બે ઠકરાણાં હતાં. એક ગુંદાળા વાળા ઝાઝાની દીકરી તે નર્નપણથી ગુજરી ગયાં હતાં અને બીજાં ગુંદીવાળીનાં મોટીયા તેને બે દિકરા થયા પાટવી કુંવર સગ-રામજીનો જન્મ સં. ૧૮૭૮, ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં અને ફટાયા મુજીજીનો જન્મ સ. ૧૮૮૭, ઇ. સ. ૧૮૩૧ માં થયો હતો..

બાણાબાઇ ફટાયા હતા ત્યારે ધણી વર્ષ થયાં જુદે ઘેર રહેતા હતા. મોતીબાઇ ગુજ-યાં કે તુરત સુંદરબાએ અનોપજાને ઓધાન છે એવી અફવા ચલાવી રાજ્ય પોતાના હાથ માં લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અબેસિદ વગેરે સુંદરબાની પડખે હતા. રાજ્યનાં માણસો બાણાબાઇના પક્ષમાં હતાં. વાસણજીના ઊકરા રણુછોડજી તથા જગન્નાથનો બાણાબાઇને ભરો-સો એટલે તેઓને આધારે દરબારમાં ટક્યા. ઓધાનનો ગડગડાટ સરકારના કાન ઉપર જાતાં રાજ્ય પર નયુજી મેધજીને મોકલી જપ્તી કરી. મોતીબાઇનું કારણ ઉકલ્યા પછી બીજેજ દિવસે રણુછોડજી, જગન્નાથ અને વજરાજ ત્રણેય સજાદ કરી બાણાબાઇને એકદ-મગાદીપેએસારીદીધા અને નજરની તરવાર તથા જુનાગઢનો પોષાક બાણાબાઇને પહેરાવેા. ત્યારે સુંદરબા તરફથી હરખો કોઠારી અને રડી વડારણુ રાજકોટ પોલીસીકલ એજન્ટ પાંચ ફરીયાદે ગયા એટલે દરબાર તરફથી રણુછોડજી સાહેબ પામે રાજકોટ રહ્યા. ગોડળ વજરાજ અને જગન્નાથ કામ ચલાવતા. સુંદરબાનો એવો પડકારો અને ખટપટ હતી કે બાણાબાઇ 'ડર ખાઇ ગયા. દરબારમાં તેનો પત્ર ટકતો નહીં અને રાજ્ય પોતાને રહેશે એવી ખાત્રી ન દેતી. સુંદરબાએ પોતાના પત્રનાં સોનાનાં બે કડલાં અદાર હળ્લર કોરીમાં વેચી નાખી ધણી અર્થ કર્યો. નયુજી અને મેધજીને મેળવી લીધા પછુ રણુછોડજી રાજકોટ બેઠેલ તેણે ઠામનું ફારવા દીધું નહીં. સાહેબે રણુછોડજીને ધમકાવેા કે ઓધાન બાબતની ચોખ થયા વિના અમારી મંજુરી સિવાય તમે બાણાબાઇને માદીએ એસારી દીધા છે પછુ હું તમને ફેદ કરીશ અને એ વાત હું મંજુર રાખીશ નહીં. આવી રીતે ધણી વખત ધમકી મળી છેવટે રણુછોડજીએ હસ્તાવેજ કરી દીધો કે ' મોતીબાઇની વહુને ઓધાન છે એ વાત ખોટી છે જતાં સાચી હરે તો માફ માધુ' આપતું " ને લખત થયા પછી સાહેબ દાદો પડ્યો.

ઓધાન હોવાનો ગડગડાટ ■ મડીના ચાલ્યો તેટલામાં સુંદરબા અને અનોપજા વચ્ચે તકનાર અને સખત બોલા ચાલી થઇ એક બીજાના જીવ ખાટા થઇ ગયા. બન્ને સાથે રહેતાં હતાં તે અનોપજા પોતાને અવાસે રહેવા મયાં અને કોપ સગર્જા અવારુણને પોતાની મેડીમાં રાખી બાણાબાઇને આ વાતની ખબર થતાં બન્ને લાઇએ ઉપર સખત ચોકી રાખી. સુંદરબાએ જગન્નાથને તેડાવ્યો કે અનોપજા મારાથી જુદી રહે છે તમારે તપાસવું હોય તો તપાસજો. એ વાત જગન્નાથે બાણાબાઇને કહી તુર્જ જગન્નાથને દર-બારગઢમાં તપાસ કરવા મોકલ્યો. તે બાણાબાઇનાં રાણી મોદીયાને અને કનુબાઇનાં રાણી બાઇજાને લઇ અનોપજા પામે ગયા. શામ દામદંડબેઠવી સમજાવ્યાં એટલે અનોપજા ડરી ગયાં અને બોલ્યા કે ' સુંદરબા પામે એ લાખ કોરીના દાગીના છે મારે કાંઈ નથી એક.

ગામ છે ને ઉપર પશુ વેરા છે ત્યારે મારે કેમ નભવું' જગન્નાથે બીલીયાળું ગામ અને એક હજાર ફેરી અણીડાની વેરાની આપવી ઠગવી અનેપણાએ તે કશુલ કંઈ તુર્તજ્ઞ જગન્નાથે ભાણાભાઇ પાસે આવી લેખ કરી સહી કરાવી અનેપણાને આપ્યો, એટલે તે ધુધેટો નાણી ભોલે તે બે બાઇએ દેખતાં ઉઘાડી નાખ્યો અને ઓધાનની વાત ખોટી ફરી. દરબારમાં સાકર વહેંચાણી આ ખબર તુર્ત રજુછેડાડને લખી સાહેબને જાહેર કરાવી રજુછેડાડને તેડાવી લીધા.

હવે પછી ભાણાભાઇએ નિશ્ચિતપણે રાજ્ય કરવા માંડ્યું. રાજ્યનો બદોબત્ત કરવા સં. ૧૮૬૮માં મેતા નયુરામ અમરજી પાસેથી રૂ. ૬૦ હજાર વ્યાજ લઈ મેતાભાઈના ખખતના તેના લેણા રૂ. ૧૫ હજાર ઉમેરી રૂ. ૭૫ હજારનું ખત માંડી આપ્યું. તુર્તજ્ઞ રૂ. ૬૦ હજાર સરકારમાં ભરી સં. ૧૮૬૮ થી ૧૯૦૩ આખર સુધી ૫ વર્ષનો નયુ શુચના કારભારને હાંવ કરી નયુ મેલછની જમો ઉઘાડી અને રજુછેડાડને નવેસરથી ખાતે જમેનો રકો લખી આપ્યો.

સાત ગામ દરિયાકિનારે ત્યાં અને ઉપલેટું અમુતલાલને ત્યાં થાલમાં જતાં બાકી તાલુકાની ઉપજ સવા પાંચ લાખ ફેરીની નકી કરી મળતી આપ્યા. તેમાંથી સાડા ચાર લાખ પેંચકસીની જતાં ૩૪ હજાર રાજ ખર્ચની અને ૩૬ હજાર રીરબંધીની દરબારે લેવી કરાવી બાકી નયુ શુચની છવાઇ તથા રાજગાઠ મોસલ વગતરમાં દેવી ફરવી. રૂપી યામાં ભાવ ફેર હોંવ ત્યારે ધણીગાર ચાર લાખ, નેવુ હજાર ફેરી પેંચકસીમાં ભરી પડતી. તે વખતે નયુ શુચ તેટલી ફેરી રાજ ખર્ચમાંથી કાપી લેતા એટલે દરબારને તો સરાસરી માત્ર ૫૬૨૫૦માંથી બેહજાર ફેરીજ દર મહિને આપતા. દરબારને મુંઝવણ પુરી આવી પડી ક્યાંય નાખી નજર પડે નહી. કોઇ વખત ભાણાભાઇ બેઠી ઉઠતા કે આ રાજ્ય કરતા તો ધરના ધણી હજી ત્યારે સુખીઆ હતા, મુરકેલીનો પાર રહ્યો નહી અને કોઇ દર રજતી નહોતી. દરબારનું રાજનું કોઠારે ખર્ચ ઘટાડતાં ઘટાડતાં છેવટ ટકે ૩૫ માપ દાણો, અર્ધો થકો તેલ, દર શેર ઘી અને બે લર ખડ સુધી ઘટાડી નાખવું પડ્યું હતુ. ૧૮૬૮-૬૯ અને ૧૯૦૦ની સાલ સુધી ખાનગીમાં નયુ શુચ પાસેથી દર મહિને ૫૬૨૫૦થી ને હજાર ફેરી સુધી ખાતે મગાવતા જગન્નાથ અને છવા ખવાસ હથુ કોઠાર રાખ્યો હતો તેઓ ઉપર મુજબ કોઠાર સામાન બજારમાંથી લાવી નાખતા અને દરબાર ખર્ચ ચલાવતા અને નયુ શુચ સ્વતંત્ર મતાધારી તરીકે કારભાર ચલાવતા.

સંવત ૧૮૬૮ની સાલમાં નાથભાઇ ગુજરી ગયા તેને સત્તાન નહોતુ એટલે તેનો ગરાસ નયુ મેલછએ ગોડળ સાથે ભેળની ગણેદ ઉપર જતી મુકી ત્યારે ભાણાભાઇએ સરકારમાં લખ્યુ કે 'બાઇએ છવતા સુધી ગરાસ ખાવ અને તેઓ ગુજરી ગયા પછી રાજ્ય જતીમાં લેવાય એવો અમારો રીવાજ છે માટે ગણેદ ઉપરથી જતી લઇ લેવી જોઇએ' આ ઉપરથી જતી સન્કાતે ઉઘાડી મુકી ત્યારપછી કેશાખાને ઓધાન કે એની અફવા સુખજાએ ઉઘાડી અને અદાર મહિને ગ્વાગ જનમ્યા આ દીકરો ખોટો છે એની તકરાર ગોડળે લીધી અને રજુછેડાડને રાજકોટ મોકલ્યા ધણી મહિના લડન ચાવી મુમઇ સરકાર સુધી બને લડવા, છેવટે સરકારે તે કુંવર નામજુર કચો અને ગોડળ છત્યુ.

રાજકોટમાં પોલીસીકલ એજન્ટ મી. મેયેટ હતા તેની પામે ભગવાનલાલનું પ્રાપ્ત્ય થતા વધી ગયેલ ભગવાનલાલના સવાલકાર અનંતજી અને અમરચંદ્ર હતા એટલે આખા કા-
લીઆવાડમાં અનંતજીની હાક વાગતી. ઉપલેટા અમતલાલને લખી આપેલ તેની મુદત ૨-
૧૯૦૩માં પુરી થાતી હતી એટલે તે પચારી પાડના ધરાદારી અમતલાલે એ લાખ કોરી
નવી ગત્યને ખાતે ઉભી કરી રાજકોટ સાથેબને ગહેર કયું. ભગવાનલાલે મી. મેયેટને
સમજાવી અમતલાલનું નામ કચ્છા ભાણાભાઈને ગજમોટ તેડાવ્યાં. ભાણાભાઈ તથા કું-
સગરામજી સં ૧૯૦૦ના જેઠ મહીનામાં રાજકોટ ગયા, રણછોડજી, જગન્નાથ, અને વજ-
રાજને સાથે રાખ્યા હતા, સા રાજકોટ એ મહીના રહ્યાં. પણ અમતલાલના ખાતાનો
નિવેડો આપ્યો નહી સગરામજી કંટાળી ગોડળ આવ્યા અને ભાણાભાઈ શેઠાયા. સગરા-
મજી પામે ધોરાજીના હળધાર જેડીજી તથા ખાનજી ખીમાણી રહેતા તેજે પોતાની રક્ત
જમાવવા જવા ખવાસનાં વાકાં બોલી તેના પર સગરામજીની હતરાજી કરારી કે કરાવ્યે.
જવા ખવાસને પોતાના પર જીલમ થયાંની બીક લાગી એટલે તેજે પેટમાં તંદવાર ખોમી
આપધાત કયો.

રાજકોટમાં ભાણાભાઈએ અમતલાલનું નામ ચોખ્ખું કરી સવા લાખ કોરીનું ખત લખી
આપ્યું આ ખત દુલભજીને ખબર પડી ત્યારે તેજે જગન્નાથને તથા પંચાણજીને હાથકા
દીધો એટલુંજ નહી પણ તેજ રાત્રે દુલભજી રાજકોટ ગયા મી. મેયેટને કહ્યું કે “ભગવા-
નલાલ વગેરેની દબાવણીને લીધે ભાણાભાઈએ સવા લાખ કોરીનું ખત કરી આપ્યું છે તે
ખોટું છે એ નામાંમાં ખોટી રકમોને ધણો ઘોટાળો છે મારે વિચારી સહી કરજો” એ-
ટલું કહી બીજે દીવસ સવારે દુલભજી ગોડળ આવતા રહ્યા મી. મેયેટને શક પડ્યો.

આ વખતે દુલભજી નગરમાં નોકર હતા ગોડળ સાથે કાંઈ નિસજ્જત નહોતો પણ
ગોડળ ગત્ય સાથે બાપડાડાના સંબંધને લીધે તથા અનંતજી સાથેના દુશ્મનાવટને લીધે
આ વાન કહેલ વજરાજ, જગન્નાથ અને રણછોડજીથી છાની રીતે પંચાણજી મેલે
ભાણાભાઈને ગળે ઊંઠાઈ કે આપજો દુલભજીને નોકરીમાં રાખવાથી ગત્યનો મુશ્કેલી
ટળશે. ભાણાભાઈએ સંમતિ આપી નોકરીમાં રાખવાનો લેખ કરાવ્યો રીતે પંચાણજી
દુલભજીને વાન કરી દા ધરાવી સવાંગા દુલભજી કચેરીમાં આવ્યા અને રણછોડજી,
પંચાણજી, વજરાજ, જગન્નાથ બધાની સમક્ષ સાની સંમતિથી દુલભજીને ખાનગી કારભા-
રી નીમ્યા આમાં વજરાજ અંદરખાનેથી ગજી નહોતો.

દુલભજી ખાનગીમાં રહ્યા પછી નયુ જીવ અને અમતલાલ દેહયત ખાઇ ગયા.
વજરાજ અને નયુ જીવ દુલભજીને કાંટવાની પેચી કંટા હતા અને નયુ જીવને પછાડવા-
ની તળવીજ દુલભજી કરતા હતા રાજ્ય પામે પૈનો નહેતે. ખર્ચ માંડ ચાલતું.
બાંધબેનાં ગામની એક વર્ષની ઉપજ લાઇ માંડ ૪ મહિના ચલાવ્યું પણ અતે મુજબ
ગયા. તેટલામાં નારદભાઈને પરણાવવા જુનાગઢ જવ પડ્યું પાછળજે જાણીને પોતાનું કામ
મોંપતા ગયા ભાણજી અને વજરાજની સીખવણીથી મોટીનયે જેઠ બક્ષીને ધણી મારો
દા અપમાન કયું એ ખબર દુલભજીને જુનાગઢ લખ્યા એટલે દુલભજીએ રાજનામું લખી

મોહકરુ. અને ખાનગી કરવામાંથી છુટા પડ્યા. અંદરખાનમાંથી દુલભજની ઈશ્વરા પશુ-
નીકળી જવાની હતી.

ગોંડળમાં શીરબંધીને પગાર સાત વ્યાજ વર્ષ થયાં ચડી ગયો હતો. તેથી ગોંડળઃ
ધોરાજની શીરબંધી દુલક ઉદારવા તૈયાર થઈ. વછી, પૈમી. વ્યાજે મંજૂરવાની તબક્કા-
અને શીરબંધીના અંગેવાનેને સમજાવી સાંત પાડવાની કાશીશંખ મહિના સુધી ચાલી.
નયુ શુચ તથા લાણીજી : રાજકોટ ગયા ભગવાનલલનો સુદાહથી વછરાજ પામેથી નાણાં.
કદાવવાનું નકી કર્યું. ભગવાનલાલે પો. એ. સાહેબને સમજાવી દુકમ કદારી વછરાજને.
રાજકોટ તેડાવ્યો.

દુલભજ નારદભાઈને પશુવાની ગોંડળ આવી આખીમંડીમાં ઉતારી દરબારના મળવા-
ગયા ત્યાં શીરબંધીએ પકડ્યા દુલભજને પોતે ગોંડળના નવી પશુ નચરના નોકર હોવાનું.
કહ્યું ત્યારે ઊડ્યા એટલે દરબારને મળી રાજકોટ ગયા.

ગોંડળ નાનમનું કોકડું ધુવવાતું. માંદ દશ સુએ નહી. લાણી લાઈ ખદુ મુંઝાણા
રણજીજી અને જગન્નાથને ધણું નિત્યા પશુ માંદથી ગતો નિકળ્યો નહી અને દુલભજ
ને ગોંડળ લાવવાના નિર્ણય પર આવી તેને તેડવા પચાણજીને તથા જગન્નાથને રાજકોટ
મોકલ્યા. લાંબો સંઘર્ષ, લાંબો ઠકર, મેઘજી ગાંધી અને વછરાજ રાજકોટ હતા તે બંધાયે
દુલભજને સમજાવ્યાથી તે ગોંડળ આવ્યા તે પહેલાં શીરબંધીનો ફેસલો ૧૮ મહિના નજર-
વું, ૧૫ મહિના બાકી રાખવા અને બાકીનું ચુકવી દે! આવી રીતે થઈ ગયો હતો
તુરંતજ દુલભજએ વછરાજની ખાતરીને તપાસ કર્યો ૨-૩ લાખ ફારી તે ખાઈ ગયેલ
મેમ નકી થતા તેને દંડવાની વાત નકી ફરી એ વાત બાણીભાઈને રમી નહી દુલભજએ
દરબારના નામને કાગળ લઈ મ્વાર રાજકોટ વછરાજને તેડવા મોકલ્યો, બાણીભાઈની
ખાનગી સલાહથી રણજીજીએ નાનજી મોદીન રાજકોટ મોકલી વછરાજને ગોંડળ ન આ-
વવા સૂચના કરી પણ તે પહેલાં પહેલાં તે વછરાજ ગોંડળ આવ્યો અને તેને વેરાણવાળા
મકનમાં કેદ રાખ્યો. ■ મહિના કેદ ખાનામાં રહ્યા પછી સવા લાખ ફારી દંડની સં.
૧૯૦૧ માં દુલભજને મોખી તેણે લાંબો સંઘર્ષને ત્યાં એ રકમ જમા કરાવી
અને શીરબંધીને લાંબો સંઘર્ષ પામેથી ઉપાડ કરી ચુકવવા ગયા એ પ્રમાણે તુરંતને માટે
મુંઝવણ એમણી થઈ અને ૧૯૦૨ની માલ પસાર થઈ દુલભજ રહ્યા પછી નયુ શુચનું
જોર ભાગી નાખ્યું. તેની હકુમત ગોળી પાડી નાખી. અને દરબારની સત્તા અને આણ
વરતાવી. રાજકોટવાળાનો મનસુખો એવો હતો કે નયુ શુચની મુદત પુરી થવા આવે
એટલે બધા લેણદારોએ બોળા થઈ આખું રાજ્ય ૧૦ વર્ષ માટે માંડી લેવું પણ દુલભજ
રાજમાં પેલા એટલે બધાના હાથ હેલા પડ્યા હતા પણ સં. ૧૯૦૩ આખર બધા લેણ-
દારને રાજકોટવાળાએ ચડાવ્યા અને બધા લેણદારોએ પેતાનાં નાણાં ભરી દેવાની
માગણી કરી આ વખતે ગોંડળ રાજ્ય પામે નીચે જળુનેલા આશામીઓનું મળી ૨૫
લાખ ફારીનું લેણું હતું. અવલરામ નવ લાખ, માણેકલાલ એક લાખ, જેહા કુરા બે
લાખ પચાસ હજાર, હરીભક્તી ત્રણ લાખ પચાસ હજાર, નયુ શુચ એ લાખ પચાસ.

દાનર, અમૃતના બે લાખ તેડુ દાનર, બાગાશ મયાશ એક લાખ તેડુ દાનર, અને બે લાખ કોરી પરચુલ

સન ૧૬૦૧ ઇ સ ૧૮૪૫મા રાજકોટમાં દરેક વેગ પોર્ટ મિલ્ક એન્ટ થઇ આવેના હતા. દુલભછે મિનારાગી કરી અવન ૧૬૦૩ ઇ સ ૧૮૮૭મા વેણદારના ખગ નામા કરનાને હુકમ કર્યો ત્યારે અમૃતનાવને નીચ દળ, અને નથુ છુચને માત્ર નીચ દાનર અપાવી જેહા કુરાની અઢી લાખ કોરી ૪ કરી સામી દસ દાનર દરબારની લેખી કાઢી દરીબક્તિની સાડા ૧૫ લાખ કોરી ૪૬ કરી મામા અગ્યા દાનર રૂપિયા દામા ના લેખા કાઢ્યા તે ગુન ગાંધી રાડો ની એલે તેને પાવુવાર અને નાનીમનડ રાખી મલિકવાય પાસે કણગાયા બાગાશને એક પેમા આધો નહી અરવનામનો તથ લાખ નો દાવો ૧૬ કરી એક લાખ એકામી દાનર કોરી આપરી દરી પશુ મેલિયા, બોખગની પેગમ લાધેન તે બદલ દડ કરી દુકાન મકાન વગેરે વેચાણુ રી પેસા વસુન લઇ કાઢ આધુ નહી એ પ્રમાણે લેગ સાદેગની મદદ અને દુલભની લીમન જવામરદીને નીધે બધાના વેણા ધુમધાણી કરી નાખ્યા અને ગજ ઉપરથી મોતે ઉગામી દુનના બહાણને કહે લાવી દુલભછે ગોળ રાજ્યના ઘણી મરા રી

અવન ૧૬૦૩ની આખર નથુ છુચના કારભાર બધે પડેલા એટલે ૧૬૦૪થી તાલ્ય મોગમમા ન ઉતરે તેવો નવો કારભારી નીમરા માટે લેમ આડેને હુકમ એકરમે લાણુ લા હએ નિયયુ કે દુલભછે ૩ વર્ષ ખાનગીમા નહી ગજન ત્યારે મેવા કરી છે નાચ ઉચમલો વેરા તમાર થયેલા કે જાદર રૂપી વા જાન રોડી ખાડી વીખી નાખ્યા અને નજને કરજ મુકા કેયુ ત્યારે હવે દુલભછે મિના બીજા મા કા ભારીને ગોનવો એમ રિગરી દુલભછે નામ લખી જણાવ્યુ અને સ ૧૬૦૮, ૫ સ ૧૮૪૮થી દુલભછે સ્વતન કારભારી થયા

પોને અવન કારભારી થયા પટેલા સં ૧૬૦૨મા દુલભછે લાધા સવરીને મારલા મીરો દરજ્જે રાખેન વેણ દેણ તેને લા ક તા પડી સ ૧૬૦ મા લાધા સધરીને ઘોરાશ મોમ્લ્યા અને લાધા દરન પોતાની પામે જોડગા ખમા હતા પશુ સ્વતન કાર ભારી થયા પડી ઘોરાશ મગજને એકરી લાધા સધરીને ૧૬ મુકો અને ઉપનેગમા જટાશ કરને રાખ્યો અને બધાના ઉ રી દુલભછે બન્યા

લાણુલાહના અમન દગમન બાનનીયા લેલોએ વડુ મુશ્લી ઉબી કરી હતી બીમો અને લામો નામના જટ જનના બે છુચન દનાઈના સમયમા તમાર ઉતા બારવો નીકળ્યા તેની સાથે બીજા પશુ કેટલા મરણીયા મોલો બેડાયા તેના ગામડા હુટતા લોકો પાસેથી પેસા કઢાવતા અને ત્રાસ વર્નારી મુકો હતા બીકને લઈ માઇ તેનો ચતો આપતુ નહી આખરે ગણોદના વજેભાઈ નામના લાખાન બારનીયાએ ૧૫ મડવા બહાર પડ્યા તેની સાથે સારોની એક ટુકડી હતી મેદરડા નજી બારનીયાનો બેગ ચયો અને ખુનખાર લડાઇ થઇ બારનીયાઓના ૩૫ માણસ મરાયા અને ૩૫ પકડાયા તેના એક આગેવાન લાખાના સરીરમાં વજનલાઇએ પોતાનુ લાહ મોસફ ખોસી દીધુ

તે મરાણે પણ લાંખાની ગોળીયે દંબલાધનો દાથ જખમાયો ભીમો. છ સાત માણસ સાથે ભાગ્યે પણ પાછળથી પકડાઈ જમાં મરાણો. આ રમખાણના ગોડળના ૧૫ માણસ મરાણાં. આ જખમ પછી વળેલાઈ થોડા દિવસ ટપ્પો એ ગારવડીયાની પીઠા મરી ત્યા ખીન્ને ભય રાત્ર્ય ઉપર ઉભો થયો. લગરીયાના રોહા અને તેના ભાઈ કોહા વગેરે પાંચ ભાઈઓ અધિકારીઓની કનેડગત અને પોતાનાં ઉડકિ ખર્ચને લીધે મુશ્કેલીમાં આવી ગયા તેમાં તેમના પર ચોરીનો આરોપ આપ્યો તેમાં મરણીયા થઈને લોકો "બહારવટે નીકળ્યા. ભાણાભાઈએ દયાર્થે પ્રેરાઈ તેમની મુશ્કેલી દૂર કરવા ચીરણ મારફત કહેવરાવ્યું. તેઓએ ચારણુ પરના વિશ્વાસ અને માનને લઈ ગોડળ આવ્યા ત્યા અધિકારીઓ પકડી કદમાં નાખવા ના છે એવા ખબર મળતા : ભાઈઓ ભાગી છુટ્યા અને ખીજ વધુ બહારવડીયાઓને ઉભા કરી ગોડળના ગામ હાંટવા માલ્યા અને વરતીને કનેડગત ચાદરી અંદરખાનેથી ખીજ ભાયાતો વગેરેની બહારવડીયા લોકો તરફ સહાનુભૂતિ હતી. તેથી તેના કાઈ પતો આપતુ નહી

ફુલભજના હાથમા સત્તા આવ્યા પછી તેણે જમા ખરચનાં દરેકર આધ્યા, તે પહેલાં ઉપજ ખરચના હીસાબનુ રીતસર દફતર રાખવામાં આવતુ નહી રાજની બધી જમીન ભરી માપી કં નક્કી કર્યા વધા વા ધટે સાવધાઈએનેતુટગણુ થએલી વસ્તીવધાવા માડી તેથી વસ્તીની સુખાકારી વધી. ગામ આખાદ થગ લાગ્યા અને ઉપજ વધી. રાજ્યની નાણાંની મુજવણુ ટળી ગઈ અને આખાદ થયુ. દર વર્ષે ખર્ચ કાદતાં એ અડી લાખ કોરી વધવા માડી અને રાજ્ય તરતુ થયુ ફુલભજએ પોતાનો દાગ રવાબ એવો સખતએસારેલ કે મોઢ ઉચું માધું કરી શકતુ નહી. ભાણાભાઈ પણ ફુલભજથી દબાઈ ચાલતા. ભાણાભાઈએ ૧૦ વર્ષ રાજ્ય કયું તેમાં ૭ વર્ષ તો કણનાં ગયા અને ૩ વર્ષ ફુલભજના કારભારામા સુખમા વીત્યા. સં. ૧૬૦૭, ઇ સ. ૧૮૫૧ માં ભાણાભાઈ મુજરી ગયા.

તે વખતે ફુલભજ લેંગ સાહેબ પામે જોડીગે હતા ભાણાભાઈના મૃત્યુના ખબર ફુલભજએ સાહેબને જણાવતાં કયું કે 'કુવરને અને મારે અણુ બનાવ છે, ભાણાભાઈ જીવતા મુધી મે રાજ્યની મેવા કરી હવે તુ ગોંળ મડે છુ પણ કારજ ઉકલી ગયા પછી કામ ઉપરથી હાથ ઉઠાવી લઈશ' લેંગ સાહેબે ગોંળ રાજ્યના હિત ખાતર કારભારે ચાલુ રાખવા આગ્રહ કર્યો અને કું સગરામજી ઉપર લખી મોકલ્યુ કે 'તમારા પિતાના વખતથી ફુલભજને સરકારે કારભારી નીમ્યા છે જન તેણે રાજ્યને તરતુ કયું છે માટે તેને કાયમ ગખને નહીતર રાજ્યને બદોબરત સરકારથી કરવામાં આવશે'. આ દુકમ લઈ ફુલભજ ગોડળ આવ્યા કું. સગરામજી અને તેમના ખીજાં રાણી સમયા તો ફુલભજને રમ દેવાના નિશ્ચય પર આવ્યાં હતાં પણ સરકારનો દુકમ મળતાં દબાઈ ગયા. ફુલભજથી સગરામજી તરફ માનથી વર્તતા પણ બાનો દુકમ માનના નહી તેથી બન્નેની ધતરાજી તેના પર હતી.

૧૯ ઠાકોર સાહેબશ્રી સગરામજી બીજા.

(જન્મ સ ૧૮૭૬ ઇ સ ૧૮૨૨ ગાદીએ સ ૧૮૦૭ થ સ ૧૮૫૧.
મૃત્યુ સ ૧૮૨૫, ઇ સ ૧૮૬૮)

ઠાકોર સાહેબશ્રી સગરા ૭ સત્યશુભી નિર્ધિકારી દયાળુ રાજધર્મ સમજનાર બેદ
શુદ્ધિનિનાના શાત સ્વભાવવાળા ઉદા ચિત્ત મહા ભાગ્યશાળી અને દર્શનીય રાજા થઇ ગયા
તેમનામા રાજા તરીકેનું લેશમાત્ર પણ અભિમન હોય મોટા કુલાલથી માડી કેટલાક
પુરોએ આખી હાજી લગાઇ અને મા ભારીમા જીવન ગુજારવા પડ્યા તે પછી મધ્યકા
ળના પુરોએ કારભારીઓના પ્રપચના બોલ થઇ મોટા કરજના મોજા નિચે દિવસે ગા
મવા પડેલા મોડળની ગાદીના આદી પૂરવથી માડી રૂએને અશાત અને નિમ્ન જીવન ગા-
ળના પડેલા પછુ હા શ્રીસગરામજી ઉમલાગી હતા કે તેમના પ્રસૂતમા જન્મને સુધરતો
જતો હતો દેશકાળ અનુકુળ થવા લાગ્યા હતા અંગેજોનું પ્રાબલ્ય વધતુ જતુ હતુ અને
મા ભારી કુટકાદ ઓછા થઇ ગયા હતા એટલે હા સગરામજીના સ્વભાવને અનુકૂળ એ-
વાજ દેશકાળ થઇ ગયા હતા હા સગરામજી શાત અને પવિત્ર જીવન ગાળવામા આનંદ
માનતા ન્હાનપણથીજ તેઓ એકાતપ્રિય હતા હાથર ભજનમા મગન રહેતા અને જગતની
જગજ અને નિપચ તરફ બહુ ધ્યાન દેતા નહી રાજાની આજુબાજુ અનેક
પ્રનોભનો હોય છે તેની વચમા રહી સાદુ પવિત્ર શાત નિર્ધિકારી જીવન ગાળવુ મુશ્ક
નથી એ તેા અનેક જ મોના એકત્રિત પુણ્ય કે તપનુજ દૂર મનાય છે શુભી વખત શાત
સાધુ જીવન અને યેરાગ્ય વૃત્તિ તેઓને રાજ્ય વહિવટમા ન તો રૂપ પણ થતી
પરતુ હા સગરામજી ભાગ્યશાળી પુર હતા જેથી તેમના ગાદીએ આવવા પડેલા બે
ત્રણ વર્ષે રાજ્ય આબાદ થવા માડ્યુ-હતુ પૈસાની મેચ રહી નહોતી દિવમે દિવસે ઉપજ
વધતી જતી હતી શ્રી સગરામજી ગાદીએ બેઠા ચારે સ ૧૮૦૯ની સાલમા ખજાનામા
આશરે બાર લાખ ફોરી રોકડી હતી અને તે પછીના ૧૭-૧૮ વર્ષમા દસ લાખ
રૂપીઆ રોકડા અને ત્રણક લખના દાગીના ખજાનામા થવા હતા એ પ્રમાણે ખજાના
ભરપુર થના મારે તેઓને નવા મર નાખવા પડ્યા નહોતા, ખજાને કાચવરી પડી નહોતી કે
અર્થમા કેધાર્મિક કારોમા સંકોચ મરવા પડેરો નહોતો પણ ખજાનો ભરપુર થવાતુ હા છુ ઉાવ અને
આધાગ અર્થ તેઓ રેશમ્યુન હોતુ હુઆઆને છુગરા મરભારીયા રાખ્યા ન હોતા, તમદાકાન
। સમન ન હોતો પોતાનો ગુમ્સાન કા ક વચન હતુ નહી અનેચો । પ્રખતતાકુ પથુભારે
પણ પડમે રાજનો ભાર ઘિપાડી લીધો હતો આ પ્રમાણે મધા સજોગોની અનુકુળતાને
લાઇ જરાપણ મોજે નહી ચાતા રાજ્ય તરતુ થઇ મથુ હતુ

હા સગરામજીને ૩ હકતણા હતા એક પચાણજી ગાવાની દીકરી ગયલા તે વધુ
વખત ટુલ્યા નહોતા બીજા શુદીવાળીના હરિસિદ્ધ ઝાલાની દિકરી રામબ તેનાથી
પથુભા અને બાતલા મે દિમરા થાન બાતલા બે વર્ષની ઉમરે મજરી ગયલ અને
પથુભાનો જ મ સવન ૧૮૮૭ ઇ સ ૧૮૪૧ મા ચોા હતો સ ૧૮૧૮ ની
સાલમા ૨૧ વર્ષની જુવાન અવસ્થાએ મજરી ગયા હતા પથુભાને રાજ્યા

નામનાં કુંવરી રતાં તે ત્રણ વર્ષતા ચઇ પથુભાની દવસીયાંજ ગુજરી ગયેલ. હા. સગરામ-
જીના બીજાં રાણી રમબા સં. ૧૯૧૩ ની સાલમાં ગુજરી ગયા પછી બીજાં મીણાપુરનાં
ઝાલા, સસ્તાનજીનાં કુંવરી પ્રમથી મોઘીયા સાથે સં. ૧૯૧૩ ના જેઠ શુદ્ધી નોમને દિવસે
પરણ્યા તેઓ ભાગ્યશાળી હતાં. મોઘીયાને કુ. શ્રી ભગવતસિંહજી અને માછરાજાના નામ-
નાં કુંવરી હતાં જેનો સંબંધ જાવનગરના કુ. શ્રી તખ્તસિંહજી વેર-કરેનો થોડા વખતમાં
કુ. શ્રી ભગવતસિંહજીની સગાઈ ઝાલા કપ્પાણસિંહજીની દીકરી અને વાંકાનેરના રાજ
વખતસિંહજીની દિકરી સાથે થયેલ.

પથુભા નમ્ર અંચળ વિદ્યાવ્યાસંગી ચરવીર મીઠામેલા નિરભિમાની ચતુર ભાગ્યશાળી
અને મોડળને ટીંખે રત્ન રૂપ હતા. સંવત ૧૯૧૪ ની સાલમાં એકજ દિવસે ૩ રાણીઓને
પરણ્યા એક વાંકાનેરના રાજસાહેબની દીકરી નાનીબ, બીજાં શુંદીચાળીના ઝાલા ક્ષામ-
તસિંહની દીકરી પામબા અને ત્રીજાં જાવનગરના રૂટાયા લખુભાની દિકરી બેનજીબા.
૫ વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમ ચાલ્યો અને સં. ૧૯૧૮ ના જેઠ શુદ્ધ ૭ ને દિવસે ગુજરી ગયા. પથુ-
ભાના મંદુરથી હા. સગરામજી બાપુને અને અને રાજકુટુંબીઓને ઘણા આધાત પહોંચ્યો
તેમના ન્હાની ઉમર છતાં રાજકોજમાં અને સમાહમસખતમાં ભાગ લેતા અને હા. સગરા-
મજી બાપુ ઉપરથી ધણીખરો બોળે ઉતરી ગયો હતો. મોઘીયા ઐરમાન મા છતાં
સગી મા કરતાં વધુ ગ્રેમ અને મર્યાદા તેઓ ઉપર રાખતા અને મોઘીયાની પણ પથુભા
ઉપર હૃદ ઉપરાંત પ્રીતિ હતી. મા દીકરાનો જીવ એક હતો ઐરમાન દિકરા થાય તો
પથુભા જેવા અને ઐરમાન મા થાય તો મોઘીયા જેવા થાને એવી કહેવત પડી
ગઇ હતી.

સં. ૧૯૧૦ સુરી એટલે ભાણુભાઇ ગુજરી ગયા પછી ત્રણ વર્ષ સુધી દુલભજીએ
સરકારના જોરથી સ્વતંત્ર કારભાર ચલાવ્યો. હા. સગરામજીને પડખે ચડી જે જે માલસ
અસલ સલાહ આપતું તે દરેકને વીણી વીણીને દુલભજીએ કાઢી મુક્યા. જેઠીજીએ ઉપાડા
લીધા તેને મોટા સાહેબ પામે તેડી જઈ ધોરાજીથી રૂટાવી નાખ્યો. અને પંચાલજી
ઝાવોજે ૩ પેઢીથી સલાહકાર હતો અને સારી મીખામસ આપેનો તેને તથા હતુબીને
હા. સગરામજી પામે હે ૧ દીધા હતા.

રામબા નજર પોંચ અને લડ સૌયંવાળા હતાં. તેની પાસે પ્રથમથીજ નાગજી ભટનું
અક્ષણ હતુ ૬ વર્ષ સુધી તો તેજ કર્તા કર્તા રહ્યો. નાગજી ભટને ધેર દુલભજી જેવાને પણ
કામકાજ માટે આપતુ પડતુ. હા. સગરામજી ગાદીએ બેઠા પછી તો નાગજી ભટનું મહુ
જોર થયુ શ્રી સગરામજી કુંવર પદે હતા ત્યારથીજ દુલભજી સાથે ખટખટ ચાલતી તે
ગાદીએ બેઠા પછી પણ સમાધાન થયુ નહીં જો કે દુલભજી હા. સગરામજીને પ્રભુતા
પેટે પુજતા પણ ગમબા સાથે જરાયે લડતુ નહીં અને સમવાને નામે એક પૈસો પણ
આપના નહીં. ગમબા પોતાનું કર્મ ખાતરીમાંથી ચલાવતા તેમ જના કાઠ્યાર વડુ દેવું
થાય તો દુલભજી આપના પણ રમવાનો હુકમ હાથવત નહીં. તેમ રામબાને જ્યુ માર્યું
કરના દેના નહીં. દુલભજી કાઠવાની તજવીજ નાગજી ભટ મારફત ચાલતી પણ

સંસ્કારની મેર્યાનીને લીધે કોઈ કોઈ કરી શકતું નહીં. સં. ૧૯૦૮ માં દુલભજીને કાઢવા જેતપુરથી રામરામ ભાડેને તેડાવ્યો. દુલભજીને એ ખજાર પડ્યાં એવી જમાદારના ૫ આરજને મોકલી રામરામને કારી મુક્યો. ત્યારપછી સં. ૧૯૦૯ માં રામજીએ નયુ જીયને 'તેડાવ્યો તે વખતે દુલભજી તથા એમ સાહેબ ગોપનાથ મુકામે હતા. લાંબે નયુ જીયના ખજાર તુરંત ગોપનાથ પટેલ્યાડયા તુરંત દુલભજીએ સાહેબને જાહેર ક્યું એટલે આહેને ૧૦ આર મોકલવા દુકા' કર્યો પણ મુકાબરાએ વચમાં પડી નયુ જીયને ખાનગી રીતે ખજાર આપ્યા એટલે તે ચાલ્યો ગયો. ત્યારપછી યોધાથી સનંદી વડીલ વિમ્બ ભટ્ટર કે જે મદા ન-કડી અને ખટ મડીયો હતા તેને રામજીએ તેડાવ્યો તે ઉપરેકાડે બાગમાં બેઠો જ્યારમાંથી મીઠી રામાન ગયો રમોઈ તૈયાર થઈ ત્યાં દુલભજીને ખજાર થાનાં દશ આરજને મોકલી રમોઈ અમડાવી કારી મુક્યો. આ દરેક પ્રવળમાં નાગજી ભટ્ટ અને જમોદા નામની વડાજી હતી, જમોદા મદા કારજ્યાની દુદીયાર ખટપડી અને રામજીની જીલ થઈ પડી હતી તમામ લોકો તેને કહ્યું કહેનાં તેનું જોડ્યું કોઈ ઉધાવી શકતું નહીં. જોડા રાજપમાં તેની કે કાટતી

ભટ્ટર ગયા પછી માવજી હીરજી આવ્યો તુરંત એમ કરાવી ખાનગી કારખારીને પોષાક લીધો અને નાગજી ભટ્ટને મકાને સાકર વહેંચાણી. સવારમાં માવજી દરખાર પાસે આવ્યા બેઠા. લાધાને એકદમ હીસાજ આપવાની તાકીદ કરી. લાંબે દુલભજીને રાજકોટ લખ્યું. તે સાહેબને જાહેર કરી દુકમ લખાવી જોડાજી આવ્યા. કચેરીમાં દુલભજી અને માવજી હીરજી બેઠા થયા દુલભજીએ માવજીને ધમકાની દેખાવ્યો કે 'તે' દરખારનાં નાણાં ઉધાવન કર્યા છે તેનો જવાબ કાલ સવારમાં નહીં આપ તો કેદ કરીશ' માવજી રૂવાળ દેખાડ્યા મંડ્યો અને દુલભજીનું અપમાન કર્યું એટલે માવજીને અને જમોદાને કેદ કરવાનો સાહેબનો દુકમ વાંચી સંભળાવ્યો. માવજી કહે 'હું સવારમાં સાહેબ પાંચે જઈ જવાય ૨ પીસા'. દુલભજી કહે 'સવારમાં અને જવાય નહીં કે તો કેદ કરી પચમા બેડી નાખીશ પછી તારે સાહેબને કહેવું હોય તે કહેજે રાજકોટ જનું કેવું વસતું છે તે સવારે માંજીમ પડશે'. માવજી ડરી ગયો પાછલી રાતે પોતા પાંચે બે ઘોડાં હતાં તે ઉધારામાં પડ્યાં મુકી પગે ખાજો દરવાજા ઉઘાડી ગામ બહાર દેવપરામાંથી ગાડું ભાડે કરી રાજકોટ આવ્યો ગયો. એમ દુલભજી સામે જે કોઈ નોર લરાવના તેને રાત લઈ લામતું પડતું. નજીકેડાજી અને પંચાણજી લાંબે સાહેબ પાછળ છ મહિના આઘડી પાછા આવ્યા પણ દુલભજીને કાઢવાનો સાહેબનો દુકમ મળ્યો નહીં.

આ બધી ખટપટો ચાલતી હતી તે દરમિયાન બહાર નિકળેલા રવોજી અને તેના બે ભાઈઓ શાંત બેઠા નહતા. તેઓએ રાજ્યને દરેક પ્રકારનું તુકસાન કર્યું હતું કયે જતા હતા. એક વખત કુ. પ્રયુલા અબ્યાસની પરીક્ષા આપવા રાજકોટ ગયેલ ત્યારે કર્નલ લેંગે બહારવટીયાને પકડવા ગાંઠે બહુ ભાર દઈ કહ્યું. પ્રયુલાએ વાત લક્ષમાં રાખી જોડાજી આવી તુરંત પોતાના બધા ભાયાન તથા જવાબદારીને બોલાવી સ્પષ્ટ કહ્યું કે 'હવે જુનો જમાનતો તમે બહારવટીયાને આશ્રો આપો છો પણ હવે તેમ કરશો અને બહારવટીયા ઘોડા વખતમાં નહીં પકડાય તો બધાના ગરાસ જમ કરી લેશું આટલા મુડીભર માણસો

આટલો વખત છુટા રહી પ્રગતે પીડી શકે છે તેમા તમને બધાને શુભ નથી થાતી તમારો આત્મા હાથ છે આ ધમકીની સારી અસર થઈ. સાચે લાજ બદારનીવાતે આશ્રય નથી આપવાના અને તેઓને પકડવામા પુરતી મદાવના કરવાના સખત મોગદ પીના કાઠા જમાદારની આગે ની નીચે એક ધસત બદારનીઆ પછવાડે ઉપડી તેલોડા સપડાયા મારામારી થઈ તેમા બન્ને પક્ષના ધણા માણસો મરાયા = ૧૬ના બન્ને બંને મરાણા અને પોતે ભાગી છુટ્યો.

લોગ સાતેજ બે વખતી જાએ વેરાવળ અને મિદાય શયા અને કામ ગયા ૩ પો. એ બાર સાહેબ આના. મણીશ કર તરફથી શુભ રીતે નવવસમ મોડળ આવી તેના કાગલા રની વાત ગોળી મથેન મણીશ કરે બાર સાહેબને ડાને વાન નાખી. તેના પગ સાહેબની જહેમ નજર હતી

માનુ અને ધારતી પારેખ એક મનના હતા ધારતી પારેખની ન્યાદમા આવળ વધુ હતી માવળને દાદયા પત્રી તે ગળ ૧૮ જઈ બેઠો અને ચત્રબજા 'પુન મારફત ધારતી પારેખ હયુ દરમારમા વાનચીત બલાની પારેખ અને જમોદા એક હતા એટલે ચત્રમુજની વાત શુધી મથેવ પણ દુલભજને તે ખબર પડતા બાર સાહેબનો ચત્રમુજ સખધે અ યો મન હસાની દીધો

દુલભજને પ્રતાપ ધણો અને નામનાનો મમત-વીધી નાન રૂકવી ન્હી એવો તક અને સગરામજ બાપુની રામબા ઉપર પૂર્ણપા તેથી દુલભજને કાઠવામા બાપુ અને નામના એક હતા તતા દુલભજ મિઠ્ઠની ખટખટમા જેટલા પડ્યા તે બધા હટી ગયા, તેથી દરમારમા નમામ માણુમા અને અધિકારીઓ ધારતી ખાઈ ગય યાઈ દુલભજ મિઠ્ઠ લીનયામ કળાગની પડમે ચત્રુ નડી દરબારે નગરથી જાવમસિદજને તેડાયા તે વખતે જમોદાને પોતાને જરુમે ઝાવાવાડ શમાદેથી જતુ પડ્યુ હતુ જનમસિદજ આયા મે ચર દિવસ રોકાઈ કુલ વાતથી નાકેઈ થઈ નાતના બારવાગે વીદ્યજને તેડારી કહ્યુ કે જમમારે તમને લાખ વાતે રાખવા નથી તમે અને દુલભજ બધા એક બાપના દિકરા છો એટલે દર બારની સામેજ છો દરબાર મેકડો વર્ષથી તમને ગામ મો આહરિકા ખરારવે છે અને પાળે છે મ? તમે આ હામ માથે લઈ રાજકોટ જાઓ ના પાળે તો તમે બધા દુલભજ બેગાજ છો એમ ગણી વાળશુ અને પત્રી તમારે તરુ કે નવુ એ મધુ દુલભજ બેળુજ સમજવુ' આમ આખ કાઠી ધણુ હુ એટલે નિહલજ એ જનામ આપો કે 'દુલભજએ ચાર પાચ જણને બુડે હાને કાઠ્યા એ આપતો નજરે જોએ છીએ નો પછી તુ તો 'ના માન' મને ચોગી નાખશે પત્રી માડ કાપુ ધણી' એ વખતે સગરામજ બાપુએ હાથ નાનો કરી કાલ દીધો કે હુ ધણી છુ એટલે એટલે ની નજરે ગ તકાટ જવાની હા મ્હી રાનના મે વાગે વીદ્યજ દુલભજ પાએ આરી જગાડી થયેન વાન કડી સખગાની દુલભજએ બહુ દારની નતાની સારે રીદ્યજએ કહ્યુ કે તમે સનારમા ૪ વાગે રાજકોટ જવાના હતા તેથી ચેનાવરા આ મો છુ દરમાન લીધી વાન મકે એમ નથી અતે તમારે જતુ પડે ત્યારે તમારે તો નગર છે પણ અમારે ક્યા જતુ તમે નગરમાં અમારો સમાસ

કરી શકે તે ના પાડું' પછી દુલભજી રાજકોટ રવાના થઇ મયા વીઠલજી સગરમાં ચાલ્યા તે સાંજે રાજકોટ પહોંચ્યા. વીઠલજી રાજકોટ જવા રવાના થયા ત્યારે દરબારે ચત્રબુજનો કારભાર કરી લાવવાની લગામણ કરી ચત્રબુજને અને ધારૂરી પારખને ભેગા મોકલ્યા. રાજકોટ પહોંચ્યા પછી ચત્રબુજ બીજાની છાની રીતિ-સાહેબને મળ્યો. પણ દુલભજીએ અગાઉથી કાન ભરાવેલ એટલે સાહેબે ચત્રબુજને ધમકાવી કાઢી મુક્યો. અને વીઠલજીને કહ્યું કે 'સાહેબને મળો ત્યારે હવે માફ નામ ભેગામાં કારણ હું હવે કારભાર કરવા ઇચ્છતો નથી' આમ કહી પોતાને ભરમ રાખ્યો.

આ વખતે રાજકુમારોની પરીક્ષા ચાલતી હતી પરંતુ પરીક્ષા આપવા રાજકોટ આવ્યા હતા. પરીક્ષા થઇ રહ્યા પછી રાજકુમારોની સભા છે દિવસે બાર સાહેબે કરી. ત્યાં સાહેબની પછવાડે વિઠલજી ઉભો રહી વાત કરી એટલે આવતી કાલે બંગલે આવવા કહ્યું. વળતે દિવસે રવિવાર હતો વિઠલજી સવારે ૮ વાગે બંગલે ગયો. સાહેબ સાથે બે કલાક વાતચીત થઇ સાહેબને દયા આવી અને પુછ્યું કે બીજા કાંઈ કારભારી દરબારે ગોત્યો છે? ત્યારે વિઠલજીએ ચત્રબુજ અને મણીશંકરનાં નામ જણાવ્યાં. સાહેબે મણીશંકરની હા પાડી અને કહ્યું કે હું આવના ગુરવારે ગોઝળ મુકામ કરીશ. ત્યારપછી દુલભજી સાહેબને મળ્યા એટલે તેને પણ કહ્યું કે 'તમારે કારભાર મોકુફ કરી મણીશંકરને બોલાવવા મેં વીઠલજીને હુકમ કરેલ છે માટે ચારજ મોંપવા તૈયારી કરો' ત્યારપછી વીઠલજી ગોઝળ આવ્યા દરબારને વાત કરી તે ખુશ થયા પછી મણીશંકરને જુનાગઢથી તેડી લાવવા મોતીરામને મોકલ્યો.

ગુરવારે સાહેબનો મુકામ ગોઝળ થયો બીજા દિવસ મણીશંકર આવ્યો તેને કારભાર નક્કી કરી લેખપત્ર કરી દીધો. દુલભજીના ધારણ પ્રમાણે કારભાર ચલાવવા અને દરબાર તથા મણીશંકર વચ્ચે મધ્યસ્થ તરીકે દરબારના ભરૌંસાનાં બે માણસ મોકલવા સાહેબે હુકમ કર્યો મણીશંકરે તથા દરબારે કબુલાતના પરસ્પર હસ્તાવેશ કર્યા. જસોદા અને માવજીને કાઢવાની કબુલાત લીધી. વાસણજી મહેતાના પ્રતિનિધી રણછોડજી દરબારમાં માનકરી હતા તેને તથા હનુજી દેવાણીને મધ્યસ્થ નામી દુલભજીને ઠેરે કાગળે કારગતી આપી એટલે સવત ૧૯૧૧, ૪ સ. ૧૮૫૫ માં દુલભજીનો કારભાર બંધ પડ્યો અને મણીશંકરનો શરૂ થયો. દુલભજીએ ૩ વર્ષ ખાનગીમાં અને ૭ વર્ષ ખુલ્લે સજા સત્તાધારી તરીકે કારભાર કરેલ ગોઝળથી નીકળી દુલભજી પદવાણના કારભારી થયા.

ત્યારપછી જસોદા ગાલાવાડમાંથી આવી પણ તેને ગામમાં પેસવા દીધી નહીં એટલે રખડી રજળી મરી ગઇ અને વિઠલજીને પણ ધક્કો દીધો. યોજના અને સાદસ વિઠલજીએ કર્યું પણ તેનો લાભ રણછોડજી અને હનુજીને લઇ ગયા. કારભારી જદયા ત્યારે જાવમ-સિંહજી પોરબંદર ગયેલ પણ મણીશંકરે સાહેબને સમજાવી તેનો પગ પણ કાઢ્યો અને મણીશંકર, દુલભજીની પેઠ સર્વ રીતે સ્વતંત્ર થયો. દુલભજીએ કારભાર છોડ્યો ત્યારે ખજાનામાં આશરે ૯,૫૬,૦૦૦ નવ લાખ ૫૫૫ હજાર રૂાં રોકડી હતી તે શિવાય સોનું રૂપ દરદાગીના અને ઉપરાણી હતી તે જુદું.

મણીશ કુળે કારભાર સારી રીતે ચાલના લાગે. મણીશક રણુઓ અને હનુભાઈ એકે જ ન થઈ ગયા સ્વાર્થે લોક ફારી શક્યા નહીં.

સન ૧૯૧૩ માં રામના મુજરી ગયા એટલે સગરામજી બાપુનું સગપણ કરવા કસળાજી વગેરે ગયા તે સુઢે તોત રહ્યા હતા હરજીવન દેવે વડવાણથી આવી ઘડખાધી રહ્યા હતા તે પછી આ કામમાં જોડાણા સાં મીણાપુર જઈ સગપણ કરી આવ્યા.

હરજીવન દેવે ઉમર લાયક થયા કે તુરત વડવાણ ગાંધીમાં પેશી રાજ પ્રપચ્ચ ચના તા અને રાજ ખટપગી પુઝારી તરીકે નામકિત થયા હતા વડવાણ કુલ ની મા બાજીગજબા ખાસે હોતા હતા અને બાજીગજબાને મન દુખ થાતા વડવાણથી નીકળી સુઢે આવી હોવા હતા હરજીવન દેવેને જોશ કર, માધવજી નરસિંહરામ આ કેશવલાલ ચાર ફિકરા હતા તે બધા સુઢામાં રહેતા હતા, દેવે આ સગપણમાં મધ્યસ્થ રહી જોડણ રાજ્યમાં પોતાનો પગ પેસારો રનાનો પાયો નાખ્યા.

મોઘીબાનું સગપણ થયા પછી હરજીવન દેવે મીણાપરથી પડલાનો દરાન કરી કોરી લેના તથા વિવાહનો દિવસ નક્કી કરવા જોડણ આવ્યા પડલાની કોરી દસ હજાર લીધી જેઠ મ નો વિવાહ માટે નક્કી કર્યો પછી સ ૧૯૧૩ ના જેઠ શુદ્ધ ૯ ને દિવસ મોઘી બાન પરણારી જોડણ લાવ્યા તે સાથે પોતે પછી આવ્યા ચાર છ મહીના નહા પછ પથુભાની સત્તા જખરી તેથી પોતે ફાવી શકે એવું નહીં જણાતા પોતાના ફિકરા માધ - જીને ૧૫૦ કોરી છવાંતી અને એ પેગીયા કરી મોઘીબા પામે રાખી ગયા અને પોતે ચાર ૭ મહિને આટો આવના જતા વધુ તો સુઢેજ રહેતા.

સન ૧૯૧૪ ની સાલમાં પથુભાના લગ્ન કર્યા ૨ રાણીઓ પરબ્યા આ વિવાહમાં ધણી ધામધુમ થ આગ સં ૧૯૧૦ ની સાલમાં નથુભાઈનો વિવાહ મોની ધામધુમથી થયો તેથી પણ આ વિવાહ ધણે સરસ મોટા સમાજથી થયો આ લગ્નમાં બાજ લેના નગરવી જમ વિલાજી નથા જુનાગઢ રાજકોટ મોતખી વડવાણ લીંગરી વગેરેના મળ્યો તથા સખ્યામધ માણુઆ આવ્યા હતા ૪-૫ હજાર માણુઆ રાજગ્યાનોનાં અને ૪ ૫ હજાર માલસ ભાટ ચારુ અને ખાલણ વગેરે લિફ્ટિયાનું મળી દસક હજાર માણુમાં એકા થયા હતા આ લગ્નમાં સાડા ચાર લાખ કોરીને આશરે ખર્ચ થયું હતું.

આ વિવાહની ધામધુમ ચાલતી હતી ત્યાં એક અણુધાર્યો અને આચર્યકારક બનાવ બન્યો રવોજી બહાનડાથી કટાગી જમથી વિભાજીને ઉતારે જમ સાહેમને રા જે અવી પોતાની તરફર નેજાના પગમાં મુખી અને પોતાની જોડખાણુ આપી આથી કોન આશ્ચર્યનો પાર રહ્યા નહીં ઉદાગ ચિત જમસાહેમ મુજરણુમાં આવી પડ્યા ગોને રદણુ આપતુ કે સળને મોખવે તે સમયે નિચારમાં પડ્યા અને એ માનનના ખમર સગરામજી બાપુને તથા પોનીગીન જીવને આપી ગરણુગનનું રદણુ કરતુ એ કમિઓનો ધમ સભારી પોને વચ્ચે પડી માંથી આપવી અને રવાજીને નાનગરમાં નિનાદ સાધન આપી ત્યાં રાખ્યો.

પથુલાઇ સમજના લાગ્યા ત્યારથી એમની પામે લધુ ખાન- કસગાજ અને ઇસળ ખાનનું જોર વધના લાગ્યું આ ગણે સાથે મણીશરને અણુનાન થયો એટલે મણીશ કરે તેઓ ઉપર કુવળને ખરાબ રહે ચડાવનાનું તહોમત મુકી નફનામ કર્યા અને તેઓને કાદના એક રૂપીયા રોજનો મોસન દરા તે ત્યારથી આ ગણેએ મણીશ કરને કા દવાની ખમ્પટ ચવાની પથુલાએ દરનારનો મન મેળવી શીજે ડારનારી નીમનાની તજ વીજ ચલાવી તે લાજગડમા લધુ ખનાસ કુચ મખલા- હતો મણીશ કર સાથે વધુ અણુનાન વધુ ખનાસને થયો હતો લધુ ખનાસને નાગરોનો લરોમો ન હતો તેથી નાગ રોને આખે પાડી વાણીયાના કારભાર કુગની તે ગોદનજી કુતો હતો પણ જેની રીને લાગ આદેખ દુલભજીની મદદે હતા તેમ બાપ સાહેબ મણીશ કરની મદદે હતા લાધા સ ધરી અને વશરામ શાહ મારફત ચત્રમુજને કારભારી નીમનાનો વિચાર એનો હતો પરંતુ મણીશ કરે તેને સાદેખ પાસે આખે પાડી દીધો હતો એટલે લાધા સધવાને કારભારી ના મનાવું દરા થ આ ખટપટ સ ૧૯૧૫ મુધી ચાવી કાઢ રાણીયો સાદેખ પામે જઈ શ ક્યો નહી એટલે ઉધાડી રીતે જુહોજી અને હનુભાઈને મોખ્યા અને રજુહોડજી મણીશ કર સાથે મળેલો હોનાના વહેમને લીધે નીદન સાથે કાલકાર કરી એ બન્ને સાથે સામેન રાખે બાર આહેમે મન દીધો નહી પણ વશરામ શાહ હજીગન શાહ, મોતીચંદ પદેખ કેશનજી પરસોતમ અને ઉમીયાશરન પચ નીમી તેના ઉપરી જુહોડજી અને હનુભાઈને દરાની વીદનજીએ મણીશ ૨ પામેથી હીસામ લેવાનું દરા તુ લાધા સધરી વગેરેએ મણીશ કર ઉપર માયનીતા અડા તંવાર ક ના માયા ૧૪ હજાર કારી સામીત કરી નેટલામા મણીશ કરની ખમ્પટથી સાહેમે તપાસનું કામ બે મહીના બધે રાખ્યું લા બારને મદલે કારખસ સાહેબ આયા તેઓ એકાદ મહી નો રાજકોટ રહી કેશવજીનો મહોળસત કચા જુનાગઢ જતા ગોડગ મુકામ મ્યુ ત્યા તેમની પામે જુહો જી અને હનુભાઈ ગયા મે આ વાતની ખરી ગયે ઉતાયું અને મારભારી દરવાની હા પડારી બીજે દિવસે સગરામજી બાપુ પથુલા જુહોડજી હનુજી જગનાથ અને નીદનજી સાદેખ પાસે ગયા દરબાર તંરકથી રાતચીત વીદન- પ્રના સાહે મે કારભારીનું નામ માગ્યું એને દરનારે વીદનજીનું નામ આપ્યું સાહેબ તેને ઓગળના નોતા તેનું નામ જાતી વગેરે પુઠુ એટલે નીદનજીને પોતાના બાપ હાથી તે પોતા મુધી ની રાખ્ય સાથેના સબધની વાત હી દેખાડી ઉત્તી વખતે સાહેમે વીદનજીનો હથ સગ રામજી બાપુના હાથમા આપ્યો અને કહ્યું કે તમે આ કારભારીને ઠીક ગોત્યો તમારા પુરના જુનો માલસ કે પછી સાહેમે મણીશ કર તરકથી ઘેના મોતો આ જશન તરખ ને જોનાની કહ્યું કે મણીશ કરનો મ ભાર આજથી બધે છે અને કહેજો કે વીદનજીને આજ સોપી દે લધુ ખનાસ વગેરેને રાણીયાનું કરતુ હતુ તે ન જાયુ અને નાગર દાખન થઇ ગયો તે ગમ્યુ નરી પણ પેટમા સમજી જેવી રહ્યા

બીજે દિવસ નીલજીરે કારભાર ચલાવ ની ૧૦ મનો ધરી તેમા પેદી કનમ વધુ ખનાસ કાગાજ અને દશખખાનને કાદનાની હતી બીજે દિવસ મુસદો લઇ ક થાણ નાય માયુમઇ કાગગ લખાના દરબારમા આયા મીલુ તો નીદનજી આ તણ જણને

કાદના ખામતમાં કાદુ ધુસાપા છેરો તે વખતે કાચળ લખાણો નહીં સાહેબ તો દરાવેલે વખતે રનાના થઈ ગયા અને વીંચણને કારભાર સોંપાણો નહીં એટલે મીંચી કરનો કારભાર ચાલુ રહ્યો.

સીવલજની વાત લખુ ખરાસને સ્વતી નહોતી એટલે સાહેબ ચાંચા પત્રી વીંચણને કાઢી મુક્યો અને હનુભાઈ તથા ઇસમખાનને સાહેબ પઠવાડે જુનાગઢ મોકલ્યા ત્યાં ડોહ મદિનો રહ્યા પણ સાહેબે જાન દીધો નહીં પત્રી સાહેબનો વણથળી મુઠામ થયો ત્યાં પથુ ભા મના લખુ ખરાસ આવે હતો કુતીયાણેથી અનતજીને તોડાંગે અને ચત્રબુજને ગ્રામ રીતે તોડાની ઠગસે નાખ્યો હતો અનતજીને મધ્યમ્ય થઈ ચત્રબુજનો કારભાર માર્ગી આપ્યો અને સીવલજની બીજી વખતની મહેનત પણ નેષ્ટાગ મઈ મણીય કરે સં ૧૯૧૧ થી ૧૯૧૫ સુધી ૫ વર્ષ કારભાર કર્યો.

મણીય કર હોસામ દઈ જુનાગઢ ગયો નવાનગરના વાણીયા ચત્રબુજનો કારભાર ચાલુ થયો હરજીવન દેવે ૪-૬ મહીને આવતા જતા તે દેવે છ છ મહિના રચના લાગ્યા નુપેડી, ભાડના વગેરેનો પ્રધો ચત્રબુજ આવે સૈનારો કર્યો અને પત્રી ગેડળમાં જાયુ રહેવા માડ્યુ ચત્રબુજના વખતમાં લખુ ખરાસ કુલ મુખસાર હતો લખુએ ઇસમખાન સાથે અણમતાવ થતા તેને કાઢી મુક્યો ચત્રબુજે સ ૧૯૧૫ થી ૧૭ બે વર્ષ કારભાર કર્યો તેમાં પોતે અને માણુમેને છુગાછુટ કરવા માડ્યા બે વર્ષમાં અઢી લાખ ફારીખાઈ ગયા રાજ્યમાં ચત્રબુજની ઘણી અપમાર્તિ થઈ વખતીના ટોળે ટોળા ફરીવારે આવના લાગ્યા પત્રી લખુ ખરાસે ચત્રબુજનો કારભાર ફેરવવા કુલજીને તોડવ્યા સ ૧૯૧૮ના ફાગણ વદ ૧ના રોજવી કુલજીને કારભારનું કામ માંયુ અને ચત્રબુજ ઘેર બેસી.

કુલજીને ગેડળનો કારભાર તો હતામનકવત હતો તુરત હકતરે આવી અદોયસ્ત કર્યો થોડાજ દિનસમારાજમજીને સતોડ થયો તે અરસામાં પથુભાનો મદવાડ વધતો ગયો છેરે સ ૧૯૧૮ના જ્યેષ્ઠ હતો દિસે પથુભાનું અત્યુ થયુ તેમનુપુર નામ પથુરાજજી કે પૂરીરા જજીહતુ પણ રજા પડ્યાના દુકા અને પ્રેમાળ નામથી બોધારતીતેઓ સુધારક નિચારના હતા અને અંગ્રેજી જેલખાને લીધે રાજ્યમાં નહીં બાળતો દાખન કરી હતી ગોળમાં અંગ્રેજી દગનુ પીતગનુ બેડ તેમજો દાખન ક્યુ હતુ તેમને ગિનાર બેલવાનો ધણો ગોખ હતો તેમનો જન્મ સવન ૧૮૯૭, ઇ સ ૧૮૪૧ મા થયો હતો માત્ર ૨૧ વર્ષની બર જુવાનીમાં તેઓ અંગ્રેજ થયા શુદ્ધિમાન તથા ચચગ ગજકુમારના અત્યુથી રાજ્યમાં અને કાવીવારાડના બીજા ભાગમાં પગ ગોડ કેવાઈ ગયો હતો પથુભા ગુજરી ગયા એટલે લખુ ખરાસ નિધાઈ થઈ ગયો હરજીવન દેવે તો ગોડગમાજ દતા તુરત લખુને કાદો અને તોડખાનું-ખજનો સાધવજીરે સભાગી લીધો અને ખાનગી ખાતામાં કુલ મખસાર હજીવન દેવે થયા તે પોને નજરપોચ તથા મુસદ્દી પુરજ દતા તેજો પોતાની પાટી જમાવટ કરી મુતખી કામમાં પણ દુનમજીના મનાદકાર એવા પરંતુ કુલજી પોતાનું માયુ કંતા, જ્યાં દેવેનું બેર થતું વધના માડ્યુ. પત્રી નો પોતાના બેરા છોકરને

ગોડામા લાવી રાખ્યા ધન જોન । કર્યા અને જન્યુને માટે ગોડામા રેણાક કરી હજીવન
દેવે દુલભજી કરતા પણ એક પગલુ આગળ વધી સત્તાધારી થયા ।

દુલભજીએ સ ૧૯૧૮ ન ચર વર્ષે કારભાર કરી સં ૧૯૨૦મા મોની જનરાએ
ગયા પાછળ કેશનનાન તથા હજીવન દેવેને કામ માળી ગેલ કેશનના તો દેવેજના દુક
મ પ્રમાણે ચાનતા દેવેજીએ પોતાનો શક એસારના પ્રથમ મગજીએ
અને પછી દિનજીને પદબ્રજી કરી દન્યારમાંથી રજા આપી દુલભજી
સ ૧૯૨૩ ના કાર્તિકમાસમા જનરાએથી આવ્યા ત્યારે દેવે અને કેશનનાનુ જોર ધણ
જોયુ પોતે પાચ છ મહિના શાન્તિથી રહ્યા કારકાજ લવા માટે તેની પોતાની મરજી ઓઢી
હતી ત્યા સપત ૧૯૨૩ ના રેશાખ માસમા દુલભજી ગુજરી ગયા અને સોના શરમ
ભરમ રહ્યા દુલભજીની વડીલટ કરવાની શક્તિ અસાધાન્ય હતી તે એક સાથે ધણા રાખ્યો
ના કારભાર કરતા પાચે રાખ્યને લગતી જુદી જુદી દિશાના કર્તવ્ય તેજે એની માન
ભરી રીતે ખળની પોતાનું કૌશલ બતાવ્યું હતુ કે મુખ્ય સરકાર અને કોર્ટ એક
ડાયરેક્ટરશ્રીએ તેની નોકરીની કિમતી રાખેદોમા પ્રશ્નમા કરી હ

દુલભજી ગુજરી ગયા પછી સુરતના નાગર જવાણકર નાલશ કરને મારભાર થયો
તેમા પણ કુલ મુખસાર અર્થાત સર્વ સત્તાધારી તો દરજીવન દેવેવાળજી હતા તેથી
જવાણકર કોષ્ટ પણ કામ દેવેની મરજી ઉપરવટ થઇ શ્રી રાકના નહી

જવાણકર સાનશકર પ્રથમ એજ સીના શિરસ્તેદાર હતા તેમના
હાથમા કારભાર આવ્યો પણ સફળ નિવરો નહી હોવો તેની જ-
ન્યારે દુનેરાય દક્ષતરદાર નામના પ્રમાણિક માણસે નિમવામા આવ્યા તે રવનત્ર નિચાર
ના હોનાથી અને ધણી વખત પોતાનુ ધાયુ કરના માટે દન્યારને પણ ગણ્યમાને નહી
તેથી તેની નિરકુશતા દરવાજને સાવવા લાગી મારભારીને બલાવવા લાગે એજ સીમા ત-
જનીજ થઇ એજ દને દરમારની ફરીમાદ પાતા નિનાની લાગી અને પરિણામે દરમારશ્રીને
મુખ્ય જતુ પડ્યુ ત્યા ૮ મહિના રહ્યા એવામા અચાનક સવન ૧૯૨૫ મા તા ૧૪ ડિ
એમર ૧૯૧૯ રોજ ૪૭ વર્ષની ઉમરે હાકાર સાહેબ શ્રીમજ ભજી બાપુ પોતા પાછળ
કુમારીશ્રી માજીગજના અને કુમારશ્રી ભગવનસિદ્ધ એમ બે સતાનો મુખી મનાસવામી
થયા આ બના દયાળ પ્રજાપ્રેમી ધર્મપ્રાણુ રામના અમાળી અત્યુથી પ્રજાના હુક શોકથી
થે ઇ ગયા.

સમામજી બાપુ અભાવે ધણુ લના ત્તા શાન્તિને માહના । હતા તેથી વણી વખત લોકો
તેમને નખાયા મનના કહેતા તેમનો રાજ અમલ એ જુના અને નવા જમાનાનો અધિ
કાગ હતો અથવા તો નવા જમાનાના પ્રાણમા ગોડાગ રાખ્યના નુનનજ મનો પ્રસવકાગ હતો,
તેની વેદના સમામજી બાપુનેજ બોગવનાની હતી જુના રીતરીવા ને અને રાજ્યપ્રણાની
ઉપર પશ્ચિમની છાયા પડવા માડી હતી એજમ્મીના અમનદારો દેશી રજ થે । પ્રમનેમા
વધુ ભાગ લઈ અગ્રેજ રાજ્યને મુગવાન બનાવનાના યત્નો કરતા હતા કાગિઆવાડના
રાજ્યો પ્રજાને ઉપરોગી કાર્યો એક પછી એક હાથ ધરતા હતા ઉપરોગમા નવા ન્યાયા
લો અને મકાના ગોડાગની મજબુત જેન, સુધરાઈ ખાતાનું બંધારણુ કવાયતી વરકર
અને પુતકાલય વગેરે સુધારણા હા શ્રી સમામજી બાપુના વખતમાજ થઇ હતી

યુવરાજ કુમાર શ્રી જગવર્તિસહજની બાદચાવસ્થા અને સરકારી વહીવટ.

ના દાંતર સાહેબ સમામજના મૃત્યુ માટે આગ્રી જગવર્તિસહજની બાદચાવસ્થા દરમિયાન દાંતરનાં જોજનીએ ગળ્યું. કારણના મીધીગતે પોતાની દેખરેખ તળે લીધી, અને એક મદદનીશ ખેલોડીકવ એજન્ટને તેનો વહીવટ કરવા નીમ્યા. આથી થયેલ જાન્યના મલાળનાં તારીખ ૨૭ એપ્રિલ ૧૮૭૦ (સ. ૧૯૬) ના રોજ કંપન શુક દેવોએ આવી નાજ્ય-કારભાર સભાઓ આ રથાને કંપન લોહની કાથમી નિમજોક થયેલ રોગથી કંપન શુક દેવો આ અધિકાર ઉપર માત્ર દશજ મહીના જ્યા બાગ દાંતર આહેબ તારે ૭ વર્ષનીજ ઉમરના હતા તેમને ઉચિત ગદ ડેવણી માટે વ્યવસ્થા કરનામા આવી કંપન લોહ ૧૦ જુન ૧૮૭૨ સુધીજ અડી રહ્યા વિટિંગ દેખરેખના આ બે વર્ષ દરમિયાન રહ્યું અવસ્થા જોઈએ તેની ન રોવાથી, કાંપાદુઓના રોગાઓએ ગોડ ના ચાર ગામઓ બાગ્યા અને ત્રણ માણુઓ મારી નાખી જુ જણાએને જખમી કર્યા જમીન મટેસુવ તીડના રોગાઓએ પાકને મોટું નુકશાન થેલ દહ બોછી આવી જાહેર બાધમને લગતુ એક જુડુ ખાતુ એટ દેશી ઈજનેરની દેખરેખતળે ઉધાડવામા અવ્યુ કંપન લોહ ૫ પછી કંપન દિવિસ આન્યા અને સન ૧૮૭૫ સુધી ગયા તેના ૭૫તમા રાજ્યના બધા ખાતાઓમા જુદા જુદા સુધારાઓ કરનામા આ થા માડી અથવા મહેરો નો આપાન-નિકાસ ઉપરનો વેરો અસાં સુધી મટેસુવ સાથેજ ગજાતો તે જુદો પાડી તેનો ઉપયોગ સુધારાને લખા કામે, નની નીશાબોની ચાપના તેમજ ભાવાવદર અને સરસાઈ ખાને નના દનાખાના કિનાડવા પાછળ વાપરવા માટેના શરેર અને આમડાની જમીનની માપણી તેમજ ખેતરાની માપણીનુ કામ કરનાએક ચામડાએમા આટોપનામા આન્યુ અને આ ઉપરાંત રોગાઓની ઉછર માટે એક ખાતુ કિનાડવામા આ થુ સહગત દાંતર ગાહેમે સક થેર રવામીનાગયથનુ મદીગ બાધવાનુ કામ પૂર્ણ થયુ, અને ધર્મ-ગાગાઓ, પ્રામી મુગ, પુનો અને પાકી સડો વગેરે કામે એ અમય દરમિયાન કરનામા આ ના દના.

આ સમયનો મુખ્ય ગજકારી જાતવ કામ ચનાઉ પોલિટિકન એજન્ટ મી પીને, દેવે કુટુબ તેમજ રાજ્યના શુભ થયેલ ગવેરાત સબર્મ બારીક તપાસ કરાવી હતી તે હતો આ તપાસના પત્રોમાએ દેવેએને નોમીમાથી મન ક કરવામા આ ના અને તેમના દગમના જમીન અને ઘર ખોરડા તેમજ ડા ૧૮૧,૦૯૦)ની કિમતના ગવેરાત નેમ / દાંતરનાઓ જમ થવામાં આન્યા.

સવન ૧૯૩૧ (સન ૧૮૭૧) ની શરૂઆતમા માન નવ વર્ષની ઉમરના બાગ દાંતર આહેબને તેમના બે ગજાઓ માથે કાઢિવાડાના ગજકુમારો તેમજ ઉનગવર્મને રાજાની આપવા માટે ગજકોટ ખાને ચપારેર રાજકુમાર કાનેજમા મેસાડામા આ ના દના.

ગોડામા લાવી રાખ્યા થ બોર । ક્યાં અને જાયુને માટે ગોડામા રેણાક કડી દ-જવન દવે દુલભજી કરતા પણ એક પગલુ આગમ વધી સત્તાધારી થ ।

દુલભજીએ સ ૧૯૧૮ ન ચર વર્ષ કારભાર કરી સં ૧૯૨૨મા મોગી જત્રાએ ગયા પાછળ કેશનનાન તથા દ હનન દવેને કામ નોપી મેલ કેશનવાન તો દવેજીના નુક મ પ્રમાણે માનતા દવેજીએ પોતાનો ત્રા એસારના પ્રથમ મગજીએ અને પછી દિવજીને પદબ્રજ કરી દરબારમાંથી રાજ આપી દુલભજી સ ૧૯૨૩ ના કાર્તિકમાસમા જત્રાએથી આવ્યા ત્યારે દવે અને કેશનવાનનું જોર થતુ જોધુ પોતે પાચ છ મહિના શાંતિથી તથા કારકાર લેવા માટે તેની પોતાની મરજી આજી હતી ત્યા સવન ૧૯૨૩ ના વૈશાખ માસમા દુલભજી ગુજરી ગયા અને સોના ગમ્મ ભરમ રવા દુલભજીની વડીવટ કરનાની શક્તિ અસાધારણ હતી તેએક સાથે ધણા રાજ્યો ના કારભાર કરતા પાએ નાજ્યને લગતી જુદી જુદી દિશાના મર્ત્ય તેણે એવી માન ભરી રીતે બળની પોતાનું મૈશત્ય બતા પુ હતું કે મુમ્મ સરકાર અને ડાટ' એફ ડાયરેક્ટરોએ તેની નોકરીની કિમતો ચાંદોમા પ્રથમ કરી છ

દુલભજી ગુજરી ગયા પછી સુરતના નાગર જવાસ કર લાલસ મરનો મગમાર થયો તેમા પણ કુલ મુખસાર અર્થાત સર્વ સત્તાધારી તો દરજીવન દવેરાગાજી હતા તેથી જવાસ કર કોઇ પણ કામ દવેની મરજી ઉપરનટ રહ કરી ચકના નહી

જવાસ'કર પાતશકર પ્રથમ એજન્સીના સિરમ્તેદાર હતા તેમના હાથમા કારભાર આ યો પણ સફળ નિરૂપો નહી ઉવટે તેની જન્મારે દુનેશય દક્ષતરદાર નામના પ્રમાણિક માણસને નિમત્રમા આવ્યા તે સ્વતત્ર વિચાર ના હોનાથી અને વણી વખત પોતાનુ ધાપું કરના માટે દ મારને પણ મણુમાગે નહી તેથી તેની નિરકુશના દરમાગને સાનના લાગી મગભારીને જ વાનના લાગે એજન્સીમા ત-જનીજ થઇ એજ દને દરમારની ફરીવાદ પાના નિનાની લાગી અને પરિણામે દરમારશીને મુમ્મ જતુ પડ્યુ ત્યા ૮ મહિના તથા એવામા અચાનક સવન ૧૯૦૫ મા તા ૧૪ ડિ મે ૧૯૧૮ મેજ જગ વર્ષની ઉમરે હાકાગ સાલજ શ્રીસય ભજી બાપુ પોતા પાછળ કુમારીથી માટગજના અને કુમારથી લગવનસિદજ એમ બે મતાને મુકી કબામવામી થયા આ બના દયાળ પ્રજાએમી ધર્મપ્રાણ રામના અમાગ અત્યુથી પ્રજના હુદય મોમ્મથી થે ૧૪ ગયા.

સમામજી બાપુ વ્યભાવે ધરૂા લવા તતા શાંતિને આનના । હતા તેથી તથી વખત નોકો તેમને નખજા મનના કહેતા તેમનો રાજ અમલ એ જુના અને નરા જમાનાનો સધિ કાગ હતો અચના તો નગ જમાનાના પ્રા લમાગોડગ રાજ્યના નુનન જન્મનો પ્રસન્નમાગ હતો, તેની વેદના સમામજી બાપુનેજ બેગવવાની હતી જુના ગીતરીવાએ અને રાજ્યપ્રણાની ઉમર પશ્ચિમની ડાવા પડવા માડી હતી એજન્સીના અમનદારો દેશી ર ન્યો । પ્રમ્નામા વધુ ભાગ લઈ અગ્રેજી રાજ્યને નમનાન બનાવવાના મનો કરતા હતા કાગીઆવાડના રાજ્યો પ્રજાને ઉપરોગી કાર્યો એક પછી એક હાથ ધરતા હતા ઉપરોગમા નરા ન્યાયા લયો અને મકાના ગોડાની મજજુના જોન, સુધરાઇ ખાતાનું જધારણ કવાયતી નરકર અને મુગ્તમલય વગેરે સુધારણા હા શ્રી સમામજી બાપુના વખતમાજ થઇ હતી

યુવરાજ કુમાર શ્રી સગવર્તિસહજની બાદચાવસ્થા અને સરકારી વહીવટ.

ના રાષ્ટ્ર સાડેમ સમ્રામજ્ઞતા મત્સ્ય માદ્રુ માંથી ભગવર્તિસહજની મધાનસ્થા દેવાન ત્રિ રાડ ૨ જન્મીએ રાજ્ય । રાજાની મીઠીકે તે પોતાની દેખરેખ તમે લીધો, અને એક મદદનીશ પોલીસીકન એજન્ટને તેનો વહીવટ કરવા નીચા આથી પહેલ આજ્ઞાન સહજના તારીખ ૨૭ એપ્રિલ ૧૮૭૦ (સ ૧૯ ૬) ના રાજ ક્રેડન ગડ ફેનો એ આની ૧૦૧-કારભાર સભાએ આ સ્થાને ક્રેડન લોધ ની કાયમી નિમજ્જા થયેલ તેજથી ક્રેડન ગુડ ફેનો આ અધિકાર ઉપર માત્ર દસજ મહીના ગયા બાદ રાષ્ટ્ર આહેબ સારે ૭ વર્ષનીજ ઉમરના હતા તેમને ઉચિત ગડ રેજન્ટી માટે બનમ્મા રનામા આની ક્રેડન લોધ ૧૦ જુન ૧૮૭૨ સુધીજ આની રજા ફિલિંગ દેખરેખના આ એ વા દરમ્યાન રજા નમ્મા જેએ તેની ન હોવાથી ધાડપાડુઓના રોજાઓએ ગોડના ચાર ગામડાએ ભાડ્યા અને ત્રણ માધુમે મારી નાખી નહુ જણાએને જખમી કર્યા જમીન મટેસુન તીડના રોજાઓએ પામને મેટુ નુકસાન કરેલ હુધ ઓછી આવી જાહેર બાધામને લગતુ એક જુદુ ખાતુ એ દેલી ઈજનેલી દેખરખતલે ઉધાડનામા અવુ ક્રેડન લોધ ૫છી મટન ફિનિય આજ્યા અને સન ૧૮૭૫ સુધી રજા તેના વખતમા રાજ્યના બધા ખાતાઓમા જુદા જુદા સુધારાએ કરામા આ વા માડી અથવા ગહેરો નો આયાન-નિકાસ ઉપરનો વેરો અસાધ્ય સુધી મટેસુલ સાથેજ ગણતો ત જુદો ખાડી તેનો ઉપગોય સુધારાને લગત કામે ની નીચાણોની ન્યાપના તેમજ ભાયાવ ર અને સરસાધ ખાતે નવા નાખાના ઉડાડવા ખાજળ વાપરવા બદલા સ્નેર અને ગામની જમીનની માપણી તેમજ ખેતરોની માપણીન મામ રજાએક ગાય રોમા આટાપનાર્મ આજ્ય અને આ ઉપરાંત માડાઓની ઉછર માટે એ ખાતુ ઉડા વામા આ યુ સહગત દફતાર માહેમે ગડ મેન મામીનારાયજનુ મદીર બાધવાનુ કામ પૂર્ણ થય અને ધર્મ ગાગાઓ મવામી મુદો પુનો અને પામી સ કો વગેરે કામે એ મમય દરમ્યાન રનામા આ રા દતા

આ સમયનો મખ્ય રાજદ્વારી જાવા કામ ચનાઉ પોલિટિકન એજન્ટ મી પીને, દેવ કુટુબ તેમજ રાજ્યના ગુમ થયેન અવેરાત મબધ બારીક નપાસ કરાવી દતી તે દતો આ તપાસના ખાખામે દેવેએને નોમીમાથી મ ન કલ્વામા આ વા ખોતેમા દગતકના જમીન અને ઘર ખોનડ તેમજ ૩ ૧ ૧,૮૮૦)ની મિમના અવેત તેમ ર માગીનાએ જમ મવામા આજ્યા

સવન ૧૮૭૧ (સન ૧૮૭૧) ની શરૂઆતમા માત્ર નવ વર્ષની ઉમરના બાગ દફતાર માહેમે તેમના મે સયાઓ સાથે કાહિયાત ના ગજકુમારો તેમજ ઉનગવર્મને રાજ્યની આપવા માટે ગજકોટ ખાતે અપારેન ગજકુમાર કાનેજમા મેમાજમા આ ૩ દતા

મેજર ફિનિસ પત્રી મેજર સ્કૉટ આગ્યા મેજર સ્કૉટ થોડા મહિના નહીં યુરોપ રજા પર ગયા, અને તેમની જે હાજરીમાં કેપ્ટન રીન્જે સન ૧૮૭૭ ના વચગાળા સુધી કામ કર્યું તેના પછી કેપ્ટન સાલ્મન આ યા અંગે તે સન ૧૮૭૮ માં મેજર ડૉન્ટ રજા પ થી પાછા ફર્યા ત્યાં સુધી અધિકાર પર રહ્યા આ સમય દરમિયાન પણ ગાંધ્યાના જીવન જુદા ખાતાઓએ પ્રગતિ કરી હતી જનરે યાદગરો પાછા પેમેન્ટ છુટથી નાપરનામાં આ ના હતો અને આ મોમાં મુખ્ય ગોડળની ઉરિપનાલ, ટપાન અને નાગ ઓફિસ રાજકોનો એટ ઉતરે ગોડાના નવા મટેન, ભાદર ઉપર સુપેર પામનો પુન ખીજ અને ગોડાની શાક તેમજ દાણ મારખી હતા જીલાએ ગામડાઓમાં અજમાયશ દાખલ શરૂ થયેલ ખાતાનધી કે ગેકડ નહુનતનુ ધોગણુ મેકુનોને નાપસદ પડતા ૧૫૦ મુખવામાં આનુ અને તેને રથાને ગોથા ભાગની પ્રથા દાખલ કરનામાં આવી

સન ૧૮૭૫ ના નવેમ્બરમાં ના બાલ રાફોર સાટેખના બહેન શ્રીમાજીરાજબાનુ અકાળ અવસાન થય અને રાજ્યમાં સર્વત્ર શોક વ્યાપ્યો મજીરાજના આ નેજ વરમ ભાવનગરના હાફોર સાટેખ જેરે પરજીવામાં આ યા હતા તેમની તખીયત ૬૮નાક વખતથી નાદુરસ્ત રહેતી હોનાથી અતી હનાફેર માટે અવ્યા હતા અને અહીંજ તેમનું મૃત્યુ થય તે એમ બાગ પુત્ર મુખી ગેરેન અને તે ભાવનગરના ગાદી વારસ ભાવસિંહજી હતા અને તે માતાના મૃત્યુ બાદ અહીંજ નેમના દાદા પામ ઉછર્યા હતા વગના વર્તના આજ નહીનામાં ના હાફોર સાટેખના મામા જાલા કમ્પ્યુસિંહજી ગોડા માજી મુજરી ગયા તેમને અપારેલુ જીવાઈનુ ગામ ગળેને પાધુ સભાજી અને તેમના કુટુંબના નિર્વાહ માટે રોગ્ય ગોડાજી રનામાં આવી આજ પ્રમાણે સદ્ગત કુમારશ્રી પથુલાના રિધવા બાધથી પામના ગજરી જતા નેમને જીવાઈ પેટે અપારેન કોળીયર રાજ્યની પ્રાધીનતામાં આ યુ

સન ૧૮૭૫ થી ૧૮૭૮ સુધીના ચાર વર્ષ માત્ર અને તેમાંએ ખાસ કરીને ગોડા રજાપને થ જીજી દુ ખલાયક નીચડા સન ૧૮૭૫-૭૬ અને ૭૭ સ ૧૮૭૬-૭૭-૭૮ ના વરસોમારગસા ઓઠો પડો રાજ્યની મુખ્ય પેદાશ કપાસ નો પાક લગભગ નિષ્ફળ ગયા જેવો થયો મા જીમે તેમજ પરજીમે ખોરાક અને ઘાસની તગીને લઈ બહુજ દુખી થયા પીનાના પા ૭ ૧૧૫૫ સામાપડયા આ પત્રીને વર્ષ અતિશુષ્કિ થઈ અને પરિણામે આ સ લ અનાજહિન આગના રગમાં જેરીજ દુ ખલાયક નીવળી અ બીનેા દુકાગકહેવાયો અને તેના પરિણામે પણ સુધકા દુકાળ જેટલોજ લખ કરે હતો અનાજહિની વરસ દરમિયાન રાજ્ય ભાગ ૧૨૦૦૦ મણને ઠેકાણે ૫૬ મણજ આગ્યા રાજ્યે લોકોના સકંટ નિવારણ માટે પોનાથી બનતું કર્યું સકંટ નિવારણને અંગે તેમજ બીજા બાધકોને અંગે લગભગ પોણા ચાર લાખ રૂપીયા ખચ નામાં આ યા જુદ-નપગ-તેમજ અશકતોને દરમ નથી તરફથી ખવડાવવામાં આનતુ અને જે પોકા આરો અગરભા ન ખર્ચા સકે તેમને માટે ઓછા દરે દાણા વેચના વચરયા કરી હતી મુજ ગરાસીયા તેમજ જીનાઈદારને મોગી રકમની ધી ધાર કરે વામાં આવી હતી તથાવો ખોદાવવામાં આગ્યા અને ખેતરોને પાણી મગ્રે એ હેતુએ ૩૩૦ જેના નવા કુવાઓ ગમાવનામાં આગ્યા હતા

એડમિનિસ્ટ્રેશન દરમ્યાનના રિપોર્ટોનું તારણ.

(સને ૧૮૭૨-૭૩ થી ૧૮૮૨-૮૪ સુધી સન ૧૮૭૮-૮૯ થી ૧૮૭૮-૮૯ સુધી)

એડમિનિસ્ટ્રેશનનો પ્રાંતહાસ

ગોડા રાજ્યની આપન ઇ સ ૧૬૩૪મા કુલાઈ-સરધાર ઠાકોર સાહેબના મીલ દીકાએ કરી તેણે ગોડાનું ગામ માધ્યુ અને ૮૪ અબુનાબુના ગામડાએ ૮ ધીનતામા લીધા ૧૭૫૫મા તે સમયના રાજ્યકર્તાએ રાજ્યને દક્ષિણ તરફ વિસ્તાર્યું અને તેમા ધોરાજી મહાલમાએ વી પોતાની દુકુમતનો ભાગ લગભગ જમણા કોર્મે આ ભાગ ગોડાની નજીકના પ્રદેશ પ્રતા વધુ ફળદ્રુપ તેમજ ફરીના કામની વધારે નજીકનો હતો તેમજ, મધ્ય વાવિયા વાડ કરના વેરાવળ-પોરનદ ના નદરોથી માલ લઈ અવરા રવાના રીધારે અનુકુળતાવા ગો હઈ વ્યાપાર રાજગાર ત્યા સારો ચાલતો

સહજત સત્રામણનો સ્વર્ગવાસ ૨૭-૧૨-૬૮મા ચો બાળ રાજાનાંની ઉમર તે વખતે ચાર વર્ષની હતી મોકોર સાહેબ ભગવતસિદ્ધી બદલ શુદ્ધિશાળી અને તેની ઉમર જેતા કેળવણીમા આગળ પતા ગણાય મહાપદ ગજરાતી પુસ્તકને જરાપણ અચ કાયા વગર વાંચી શકે છે અને અકગણિત અને નુગોળનુ પણ મહા નાન તેમજો મેળ મુ દે આ ઉપરાંત કેટલાએક અંગ્રેજી વાકો પણ તે જાણે છે તેને દુક વખતમા ગાજકાદ ની રાજકુમાર કાનેજમા જોડનામા આનાગ છે અને ત્યા તેમને ગ રીરિક તેમજ માનસિક ન તે પ્રારતી કેળવણીને અંગે બધીરિને ન્યાય આપી શકો

ગોડા રાજ્યનો વિસ્તાર ૧૦૮૭ ચોરસ માઇલ છે એના મે વિભાગ છે અને બને વચ્ચે ૨૦ વીજ માઇલના વિસ્તારનો પ્રદેશ રીરપુર જેતપુર અને નવાનગરના તાલુકાફરિ ની દુકુમન તળે છે જમીન જાણે ભાગે સરાદ છે અને વાળી માગી વાળી છે મુખ નદી ભાગ છે જે ધોગણ અને ઉપનેગત નેત વચ્ચે વટે છે ગોડાની મીજી મોગી નદી છે જેના મા વપજી ગો વસેન દે નાગણની દીનાને ચરી મકરા નમજ ઉપનેદાની નિવાને આડીને મોજ વહ છે આ શિવાન નિર્મલ માળ, હીર નમજર નગે ની એ ને છે એટલે આખા વાનકાને નુ નુ પાણી મગે કે એમ કહી રાજીશ પામવાવનુ ગામ ઉપનેદાની નીજે ૮ માત્ર છે ત્યા ગોડામનો નગર છે અને ખર્ત તામ આપલ નગ ની દારને આનેયના ગરા છે આ ન નમરામા દા બગીઆઆને નમ લટારાએને નહાલ મગે છે ૨૦ વમા આ મેજ ગરા છે

રસાઈ માપવાના સાધન દેગ મદાનના મુખ્ય ગણેમા નાખરામા આવેન કે ર નુ ગોડા ડિરે સરીનુ અધી વધુ વિશ્વામપાન છે

ગોંડળમાં ઉલ્લુનાનું પ્રમાણ સાધારણ ગણાય.

૧૮૭૧. વધુમાં વધુ ગરમી. ૮૩-૧૮ ઓઝામાં ઓઝી ૭૭-૧૮
૧૮૭૨. " ૮૩-૭૪ " ૭૫-૬૫

બીજી માહેતી નીચે પ્રમાણે.

ગામડાઓ.

૧૮.

ધરની સંખ્યા { ઈંટ અથવા પથરના ૩૦૪૯
 માટીનાં. ૪૪,૧૯૮.

વસતિ.

પુરો. ૪૪૩૭૮, બાર વરસ અંદરના ઊંડા કુલ. ૨૭૬૮૪ ૭૨૦૬૨ } કુલ. ૧,૩૭૨૧૭
ઓઝો ૪૦૪૬૬ બાર વરસની અંદરની ઊંડાઓ ૨૪૬૮૯ ૬૫૧૫૫. }

મુખ્ય શહેરોની વસતિ

ગોંડળ ૧૬૧૮૦, ધોરાજી ૧૫૫૬૨, ઉપગ્રેહ ૬૫૦૦, લામાવદર ૫૫૬૩.

જનવરોની સંખ્યા.

બાલ ૮૨૪૩૫, ગાય ૩૦૬૦૯, ભેંસ ૧૫૮૫, ઘોડીઓ ૧૮૭૩, ઘોડાઓ ૧૧૭૫, ઘેટા અને બકરા ૫,૩૭,૭૧૭ હળ ૧૧૩૬૦, ગાડાઓ ૪૬૧૮, કુવા ૨૮૮૩, ધુલકાડ ૧૬૭, ૫. ૧૦૮૭ ચોરસમાઇલમાં ધુલકાડોના આટલી સંખ્યા જોઈ શકાય છે આથી ધર કાચુ માત્ર એટલું જ અભાર સુધીમાં જાડની સંભાળ મુક્ત લેવામાં નથી વરસાદની મોસમ પછી ધણી સાગ, વાસ વગેરે સંખ્યામાં વાવવામાં આવેલ તે બધાં સારી હાલતમાં છે. બાળના બીજ પછી આગે તરફ છુટે હાથે વાવવામાં આવેલ અને પરિણામ સંતોષકારક આવ્યું છે અધિકાંશ માટે લાકડું (સાગ) તેમજ બળતણની ખેંચનું કારણ લોકોની નાશકારક આદતો તેમજ જમીન માલિકોનું એકીપણું છે અને વિશ્વાસ છે કે ગામડાના સત્તાધિકારીઓ તેમજ મહાલનો અમલદારવર્ગ જો યોગ્ય મહેનત અને થોડો રસ આ બાબતમાં લેશે તો કેની સહેલાઈથી ૬૪ ઝાડો ફાયદાપૂર્વક ઉઠેરી શકાય છે એ પુરગાર કરી આપીય

મહેસુલ આપતી જમીન

એકર ૧,૮૫,૭૨૬.

શેરડી

બીજા પાંચ

કુલ

પીન જમીન એકર

૧૦૦૦

૧૬૫૬૫

૨૦,૫૬૫.

સદ્ગત હાકોર સાહેબના મળ્યું વખતે રાજ્યની સિવિક ગ. ૧૩,૮૦,૫૯૦ હતી સવન ૧૯૨૮ આખરે એટલે ૩૧-૧૦-૭૨ વખતે રૂ. ૨૦,૬૭,૪૨૦ થઈ હતી તેમાંથી રૂ. ૧૧,૫૩,૪૦૦ ની રકમ જાડ અને ૪ ટકાની ગવર્નમેન્ટ મીયુરિટીમાં નાખવામાં આવી હતી. રૂ. ૧,૩૨,૧૭૯ જે સરકારને ખંડણી પેટે ભગવ છે, તેટલું બાજ આપે એટલી રકમ લેવા પેટે નાખવાની હાલ તેમાં એટલે નાખાયેલ રકમમાં દરવર્ષે અમુક રકમ ઉમેરાયા કરશે

મહેસુલ, ભાગખટાઈનાં ધોરણે લેવાય છે. અંદરે પાકનો પાંચમો ભાગ રાંચને એકત્ર કરે છે. આ ઉપરાંત જમીન ઉપરનો કર દર સાંતીએ રૂ. ૩૦ લગભગ લેવાય છે. સાંતીમાં ૭૫ થીંથા અથવા ૩૦ એકર જમીન હોય છે. આ વેરા જમીનની લાવકાત તેમજ ખેડ-તંની દહાલ લદામાં લઈ લેવાય છે. ભાગખટાઈનું પ્રચલિત ધોરણ ગમે તે વખતે પણ ખરાબ છે. કાંઈ તે રેવન્યુ ઉપરાંતનાર કારકુનેને લાલચમાં નાખી અપ્રમાણિક બનાવે છે. દેરી રાંચ અમલમાં ગુજરાં પકડાવાનાં પરિણામોથી આ વર્ષે બહુ મળું નુકસાન કરી શકતો નહિ પણ ખીટિય સત્તા હેઠળના કારકુને અને તળાટીઓને ખાતો હોય છે. રાંચ ભાગ ઉચાપત કર્યાં ગુરૂં તેમના ઉપર કાયદા પ્રમાણે સાબિત થશે તોજ તેમને શિક્ષા થશે. આ લોકો વિરૂદ્ધ સાક્ષી આપવા કોઈની હિમત ચાલતી નથી. કૃષ્ટન લોકો તેના ગત વર્ષના રિપોર્ટ દ્વારા આ માટે જોઈતી સંભાળ રાખવા કરેલ 'દેશારો' ઉપરથી સાવધં થયેા હતા અને પુરી તપાસ કરી તે લોકોની આ હુંદ મલાવવાની દબ મેં જનારી હતી.

દરેક ગામમાં રાંચભાગનું પ્રમાણ ચોક્કસ થયે રેવન્યુ કારકુન તેને લીલામથી વેચી નાખતા, બધુ અનજ ખજાવાડમાં આવી ગયા પછી, દરેક ખેડુત પોતાની જમીનનાં ઉત્પાદનના પાંચ સરખા દગલા કરતો આખંથી એક દગલો કારકુન રાંચ ભાગ તરીકે પસંદ કરતો. અને આ પ્રમાણે પસંદ કરેલ દગલાઓ, જુદા જુદા ખેડુતો પાસેથી એકત્ર કરી એક મોટો દગલો બનાવવામાં આવતો. આ દગલામાંથી રાંચ ભાગ ખરીદનારાઓને અનાજ જોખી આપવામાં આવતું અસારેજ તળાટી, કારકુન, અને દવાલદારો માટે તક હતી. આ લોકો તેમજ ખરીદનારાઓના દગલા રહેવા દઇ ખજાવાડમાંથી બધો દાણો લેવાઇ જતો પછી કારકુન ૧૦ કળશી લખી વેપારીને ૧૫ કળશી લઇ જવા દે તો કોઇ તેને કહેનાર નહોતું ધણી કિરસામાં આ મેદાઓને અંગે વેપારીઓ સાથે કારકુનેનો ભાગ હતો અને આ ઉપરથી ધારી શકાય તેમ હતું કે રાંચ કેટલું નુકસાન વેડું હતું. મારી પાસે એક એવો કિસ્સો આવેલ કે તેમાં એક મામલતદારે નીચેના મહાલકારીને અમુક વેપારીને તેના જોખ કર્યા વિના એમને એમ આપી દેવા હુકમ કર્યો હતો. આ વખતે જ્યારે બધુ અનાજ ખજાવાડ ભેળું થઇ ગયું ત્યારે મેં રેવન્યુ કારકુને તેમજ દવાલદારોને પોતપોતાના સ્થાનેથી ફેરવી નાખ્યા હતા અને તેને સ્થાને ખજાવાડમાં પોલીસ ગોઠવી હતી, અને જેમને કંઈ અંગત હિત ન હોય તેવા આચરદાર પટેલીયાઓની એક કમિટી રાંચનું હિત સંભાળવા ખાતર નીમી હતી. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે રાંચની કપાસની આમદાની ગયાં બે વર્ષો કરતાં લગભગ બમણી થઇ અને સારા વર્ષાદનું કારણ ખ્યાલમાં લેતા પણ અનાજ વગેરે બીજા ઉત્પાદનમાં પણ ધણો મોટો વધારો રાંચ ભાગ પેટે મળ્યો.

આ વર્ષની રેવન્યુ રૂ. ૮,૦૦,૭૭૯ રૂ. ૧૦,૦૦૦)ની ખોટ મી ફેનાને ધારાજીમાં ઉઘાડેલ જર્નીંગ ફેક્ટરીને ચાર પ્રમાણે અપાએલ કપાસનો રાંચ ભાગને અંગે લાગેલ ખોટ ખાદ જતાં થઇ

સન ૧૮૬૩-૬૪ થી ૧૮૭૧-૭૨ સુધીના જમીન મહેસુલના આકાશઓ.

૧૮૬૩-૬૪. ૭,૧૨,૦૮૭. ૧૮૬૪-૬૫. ૭,૭૬,૪૬૨. ૧૮૬૫-૬૬. ૭,૭૮,૬૦૧. ૧૮૬૬-૬૭. ૭,૫૮,૨૪૨. ૧૮૬૭-૬૮. ૭,૪૫,૫૦૬. ૧૮૬૮-૬૯. ૭,૫૬,૨૦૬. ૧૮૬૯-૭૦. ૬,૮૨,૩૦૪. ૧૮૭૦-૭૧. ૮૦૩, ૬૨૬. ૧૮૭૧-૭૨. ૮,૦૦,૩૭૬. સન ૧૮૬૯-૭૦ માં બનાજ વગેરેનો આવ સૌથી મરીપાતો હતો. ત્યારપછી આવો ધીમે ધીમે બેસના જાય છે.

દાવાઓ— ૧૮૭૧-૭૨. ૧૨૧૬. રૂ. ૮૮૫૬૬. ૧૮૭૨-૭૩ ૨૦૦૪. રૂ. ૭,૩૧.૪૬૧ બુન્દાઓ, ૧૮૭૨-૭૩, ૫૬૬. ૧૮૭૧-૭૨, ૪૭૫. ૧૮૭૦-૭૧ ૩૬૨. પોલીસ સુપ્રીટેન્ડેન્ટ ખાન બદાહુર કમરદીન કમાલુદીને ૧૮૫૭ ના બળવામાં સાર કામ કરી ખાન બદાહુરને ખેતાજ લીધો હતો.

૧૮૭૨-૭૩ માં ૧૩૧૫ તલવાર, ૨૦૦ ગંદુક, ૩ રાઈફલ, ૪ ખીસ્તોલ, ૭૬ ભાલાઓ, ૪૨ છરીઓ અને ૧૧ બંજર લેફા પાસેથી ૯૪ લેવાયાં.

નિશાળ ૨૮. ૧ અંગ્રેજી ગોંડલમાં, ૧ ગુજરાતી, અંગ્રેજી ક્લાસ સાથે. ૧૬ બીજી, ૩ કન્યાશાળા, ૪ પાઠશાળા-સંસ્કૃત. કુલ ૨૮.

	સ્કુલની સંખ્યા.	વિદ્યાર્થીની સંખ્યા.	ખર્ચ.
૧૮૭૦.	૨૭	૧૨૭૪	રૂ. ૭૮૭૮
૧૮૭૧.	૨૮	૧૩૩૬	૬૪૭૬
૧૮૭૨.	૨૮	૧૬૦૩	૬૩૮૬

બહેર અધિકાર.

મકાનો

સ્વામીનારાયણનું મંદીર-ગોંડલ. સરસખમાં ચાણાનાં મકાનો, દડવાની ધર્મશાળા. ઉપમેટાની ટપાલ ઓફીસ, ગોંડલમાં જેલ-માર્ડ મારે મકાન, ગોંડલનો મુસાફરી બંગલો, ગોંડલમાં દરબારી ઘોડાર, ક્લાસ બાગમાં લંગીનું મકાન અને પાણીનું મકાન વગેરે—

સડો.

ગોંડલ અને રીબડા વચ્ચે નવ માઇલની પાટી સડક અને એક ૩૦ ફુટના ત્રણ નાકવાળો પુલ, અને ૩૦ નાકાં

ધોરાજી અને મોટી મારડ વચ્ચે ૭ માઇલની ગોંડલની સડક.

"	"	સુપેડી	"	૫૧૧	"	"	"
"	"	જેતપુર	"	૨૧૧	"	"	"
ગોંડલ	"	કોટડા	"	૮૧૧	"	"	"
"	"	આટકોટ	"	૪	"	"	"
"	"	જેતપુર	"	૧૦ નાકાંએ	"	"	"

૨૪ માઇલનો રસ્તો રીપેર કર્યો, એ કિપરાંત કુવાઓ, વગેરે વગેરે—

આ કિપરાંત એક નવો બંગલો, ગોંડલની ગુજરાતી નીશાળનું મકાન, ગોંડલના લુના રાજમહેલમાં વધારો કર્યો, ગોંડલનું હોસ્પીટલ, વગેરે વગેરે—

જામા		ખર્ચ.	
બેન્ક-સ	૨૦,૩૯,૩૯૨-૬-૭	વહીવટને હાજીતો ખર્ચ.	૫,૧૨,૨૮૪-૦-૧૦
લોન વગેરે	૧,૧૫,૮૬૯-૧-૯	ગરાસીયા વગેરેને આપ્યા.	૨૫,૮૯૩-૧૨-૨
૩૧-૧૦-૭૨ } સુધીની કુલ } ઉપજ }	૮,૩૦,૧૭૪ ૧-૬ ૨૯,૮૪,૬૧૫-૯-૧૦ કુલ.	અવનમેન્ટને ખંડણી.	૧,૧૭,૧૭૯-૪-૦
		બાઇ સાહેબને દરબાર ખર્ચ માટે.	૧,૦૦,૦૦૦-૦-૦
		લોન વગેરે.	૧,૩૬,૭૩૬-૫-૩
		બેલન્સ ૩૧-૧૦-૭૨	૨૦,૯૭,૪૨૨.-૩-૭
		કુલ	૨૯,૮૪,૬૧૫-૯-૧૦
		એડમિનિસ્ટ્રેશન મેજર ફિલિપ્સ.	

વરસાદ જોઈએ તેવો નહિ. જીવારના પાકને એક વરસાદની જરૂર રહી ગઇ. બાજરી અને કપાસના પાકને પણ એક વરસાદ પડ્યો હતો તો ફાયદો ૧૮૭૩-૭૪. થાત. ધોરાજી અને ઉપલેટા તરફ ઓગષ્ટ પછી મુદલ વરસાદ પડ્યો નહિ.

ગોડાળ.	૧૮૭૨.	૩૩.૦૬	૧૮૭૩	૨૩.૫૭.
મરમી	વધુમા વધુ	૮૩.૦૮	એણામાં એણી	૭૫.૭૮.
શ. ૧,૨૫,૧૭૩.	જાહેર બાંધકામ માટે વપરાયા.	શ. ૨૬,૮૬૪	ધોરાજી ફેક્ટરીવા. ૧ મી.	
ફેનાનને ધીર્યાં.	શ. ૧,૧૯,૦૦૦)	બાઇ સાહેબને દરબાર ખર્ચ અને ખેરાન માટે આપ્યા.		
શ. ૧,૧૨,૧૭૯)	સરકારને ખંડણી પેટે આપ્યા, અને આવેલ ઉપજમાંથી ખર્ચ			
બાદ કરતાં બચત રકમ	શ. ૧,૮૩,૩૪૧)	રહી. બેલન્સ ફેડિટ નીચે મુજબ.		

રોકડ.	શ. ૬,૦૪,૨૪૭.
અવનમેન્ટ સીક્યુરીટી.	૧૧,૫૩,૪૦૦.

કુલ ૨૦,૫૭,૬૪૭.

શ. ૪૯૪,૮૦૦) ની રકમ અવનમેન્ટ સીક્યુરીટી પાછળ વધુ અપાઇ હતી. શ. ૬૩,૪૪૩) બાજ ઉપજ થયું હતું. અને ૩૧-૧૦-૭૩ ના રોજ રાજ્યની નાણાં વિષયક સ્થિતિ નીચે મુજબ હતી.

રોકડ	શ. ૫,૮૨,૬૭૫
મીક્યુરીટી	,, ૧૬,૪૮,૨૦૦
કુલ	૨૨,૩૦,૮૭૫.

એડમિનિસ્ટ્રેશન સ્થાપાયા વખતે બેલન્સ શ. ૧૩,૮૦,૫૯૦) હતો.

આવક	શ. ૯,૧૭,૭૪૮)
ખર્ચ	,, ૭,૦૭,૫૪૧)
બચત.	૨,૧૦,૨૦૬)

ડા. ફાવાઓ ૨૩૨૨. ૨૩મ ૩૧. ૧,૫૮,૧૧૬)
 યુનિ. ૧૪૩,૧૮
 મી. ડેનાને. અપાયેલ કુલ ૨૩મ. ૩૧. ૧,૧૯,૬૭૭)
 કેળવણી.

નીચાળ ૩૫ વિદ્યાર્થી, ૧૯૨૩ ખર્ચ ૩૧. ૮૩૦૭)

ના. હકાર સાહેબની ઉમર ૬૫ વર્ષની છે. અભ્યાસમાં ફીક આગળ વધ્યું છે. તખિવત જોઈએ તેવી રહેતી નથી, અને શરીર નબળા રહે છે. રાજકુમાર કોલેજમાં દાખલ થયા પછી મી. મેકનોટનના ખાસ સલાજીને લઈ તેમાં સુધારો થશે એવી આશા છે.

આ વર્ષમાં પોસ્ટ ઓફિસને લગતી તકલીફ સંબંધે ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. ગોંડળ અને ધોરાજી જેવાં (૧૩૦૦૦) અને (૧૭૦૦૦) ની વસ્તિ વાળાં અને વ્યાપાર વાળાં બે શહેરો રાજકોટની મુખ્ય પોસ્ટ ઓફિસ સાથે જોડાયેલ હતાં. મુખ્યત્વે ટપાલ મધ્ય રાત્રી પહેલાં રાજકોટ આવતી પણ ત્યાંથી આ બંને સ્થળો અને તેમાં એ ત્યાંથી ૨૪ માઈલ દુર આવેલ ગોંડળમાં પણ ટપાલ મળતાં ૩૦ કલાક વહી જતા તેમજ ટપાલ સાંજે ૫ વાગ્યે બંધ કરવા છતાં એ વળતે રાજ સતારના લગભગ નવેક વાગ્યે રાજકોટ તરફ મોકલતી આવી વેપારી કોમોને બહુજ મુશ્કેલી પડતી અને તેના તરફથી વારંવાર આ સંબંધે ફરિયાદો થતી. ટપાલની સલામતી સંબંધે રાજ્યે જોખમદારી સ્વીકારેલ હોય તેમજ રાજ્યની પ્રજા ટપાલ ઓફિસો દ્વારા થતી ધીકતી / કમાણીમાં તેને કંઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ ન હોય, ગોંડળ પોસ્ટ ઓફિસમાં રાજકોટ ટપાલ આવ્યા પછી વળતીજ સવારના આઠ વાગ્યા પછીમાં તે મળી જાય, અને અગત્યના કેમ્પોના જવાબ આપવાની વેપારીઓને સરળતા થાય તેવી જાતની માગણી કરવામાં આવી હતી.

આ વર્ષનો મુખ્ય જનાવ જે હતો કે એક્ટીંગ પોલીટીક્સ એજન્ટ મી. પી. સેનામથીજ દેવે કુટુંબ અને યુમ થેલ અવેગત સંબંધી ખારીક તપાસ ચલાવ્યાનો હતો. આને અંગે તે કુટુંબને રાજ્યની નોકરીમાંથી બસતરફ કરવામાં આવેલ, અને તેમની મામેથી તેમના ગેરવ્યાજબી કમળામાં રહેલ પ્રકરણ જમીન તેમજ ધર ખોરાડ પડાવી લેવાયાં. ઉપરાંત રૂ. ૧,૯૧,૦૯૦)ની કિમતનું અવેગત અને પાના વાસ્તો, રૂ. ૨૬૬૯નું વાર્ષિક ઉત્પન્ન આપતી ખાનગી જમીન તેમજ રૂ. ૩૭,૫૧૬) પાછલા વરસની મહેસુલની રકમ ને લેણી થતી હતી તે બધું તેમની પામેથી વસુલ લેવાયુ હતું.

આ વર્ષમાં જુનાગઢ સને ૧૮૬૫માં અમુક ૨૪ ગામોના સંબંધમાં કરેલ દાવાનો નિકાલ આ રાજ્યની તરફથી થયો હતો.

ગોંડળ તાલે સંવલ્લાની ઉપજમાં રાણપુરના બાબીઓને હિંમો લેવાને અંગે જુનાગઢ રાજ્યે વચ્ચે પડવાની રૂતા માર્ટ કરેલ દાવા પણ ગોંડળની તરફથી સુકાયો હતો તેમજ આ દાવાનો નિકાલ થતાં ગોંડળ રાજ્યના નિલાખા સંબંધના હકોની રૂએ જુનાગઢ સરકાર પામેથી રૂ. ૯૫ ૨) વસુલ લેવાયા હતા.

પોરબંદર મુંદ. જી વીરજીની વિધવા જમનાબાઈએ રુદ્ધગત, હાકોર સાહેબના મૃત્યુ બાદ રૂ. ૨,૦૯,૯૪૦) કરેલ દાવો સરકારના હુકમથી મી. નરકાર્જન પ્રાંતના જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ-૨ સાંભળ્યો હતો અને જાહેરનાં તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો હતો. તે બાદમાં સરકારમાં અપીલ કરતાં ઉપથી કોર્ટે પણ આજ ચુકાદો બહાલ રાખ્યો હતો.

૧૮૭૪-૭૫. વરસાદ. ગોંડળ ખાતે સન ૧૮૭૪માં ૨૧ ઈંચ ૧૪ દોકડા પડ્યો હતો.

ગ.મી વધુમાં વધુ ૮૮-૧૬ તેમજ જોછામાં જોછી ૭૨-૭૫ ડીગ્રી હતી.

આ વર્ષમાં રૂ. ૧૩,૨૪૨) મી. કેપ્તાનને ધોરાજી જીનીંગ ફેક્ટરી ખાતે વધુ અપાયા હતા.

રૂ. ૧,૧૯,૦૦૦) બાઇ સાહેબને દરબાર ખર્ચ તેમજ ખેરાત માટે અપાયા હતા. ઉપરાંત રૂ. ૧૨,૦૦૩) બીજાં પરચુરણ ખર્ચ માટે બાઇ સાહેબને અપાયા હતા.

રૂ. ૧,૧૨,૧૭૯ સરકારને ખંડણી પેટે અપાયા હતા.

રૂ. ૧,૫૫,૩૩૦ જાહેર બાંધકામને અંગે અપાયા હતા.

રૂ. ૩,૩૪,૯૦૩ વહીવટને અંગે કુલ ખર્ચ થયું હતું.

અને રૂ. ૧,૭૪,૭૦૧) રા.ની બચત રહેલ.

સન ૧૮૭૪ના ચાકટોબરની ૩૧મી તારીખે નીચે મુજબ નાંધુ નિયત રિધતિ હતી.

રોકડ,	રૂ.	(૬,૦૨,૮૪૬)
-------	-----	------------

કપાસીયા અને સાગ પેટે	„	(૭,૨૨૯)
----------------------	---	---------

ગવર્નમેન્ટ સીક્યુરીટી	„	(૧૭,૭૬,૨૦૦)
-----------------------	---	-------------

કુલ	(૨૩,૮૬,૨૭૫)
-----	-------------

ન ચે મુજબ ૧૧ ગામોમાં આજમ મુંદરજી દુર્ગાદામે જમાબંધી નક્કી હતું. ગોંડળ, મોવેયા, ખાંડાધાર, ગોજડી, યોધાનદર, દેવમડી, બાંદરા, સુનતાનપુર, ખોખરી, દેવળા અને ધુડસીયા.

દાવાઓ	સન ૧૮૭૪-૭૫	૧૨૮૪	રૂ. ૧,૨૫,૦૫૬
-------	------------	------	--------------

ગુન્હાઓ.	૫૨૭
----------	-----

હથિયાદબંધીને કાયદો સન ૧૮૭૩માં પોલિટિકલ એજન્ટના હુકમથી અમલમાં આ વેલ.

સીતળા ટાંક્યાં. ૫૪૨૭ આગલે વર્ષે. ૩૪૧૯

દા. સા. ભગવતસિંહજી તેમના પિતરાઇ કેસરીસિંહજી અને માનસિંહજી તેમજ બા. ચાત જેડીલાઇ આ વર્ષમાં રાજકુમાર કોલેજમાં અભ્યાસ માટે બેઠાયા.

માણરાજબાઈ સન ૧૮૭૪ના એપ્રિલની ૪ થી તારીખે જાવનગરના મહારાજ સાહેબ તખ્તસિંહજી સાથે પરણ્યા.

કેળવણી. નિશાળ ૩૭. વિદ્યાર્થીઓ ૧૭૧૬. ખ.ચે ૩ (૬૮૦૦)

આ વર્ષમાં બે નવી નિશાળો ઉમેરાઇ હતી.

વરસાદ પ્રમાણથી બહુજ કમતી પડ્યો એકતો કહેતા કે છેલ્લાં ૨૦ વરસમાં આટલો કમતી વરસાદ પડ્યો નથી. આથી પાકને નુકસાન થવા ઉપરાંત ખીવાના પાણીની પણ તાણ પડવાની બીક લાગી હતી.

ગોંડળ, ૧૬ ઈંચ ૪૭ દોઢડા ઓછામાં ઓછો પડ્યો હતો મુલતાનપુર મહાલમાં ૧૧ ઈંચ ૬૧ દોઢડા, આખા રાજ્યમાં સરેરાશ ૧૫ ઈંચ ૬૦ દોઢડા વરસાદ પડેલ.

જાહેર બાંધકામ ખાતે રૂ. ૧,૩૬,૨૭૪) વધરાયા હતા. રૂ. ૧,૧૬,૦૦૦) દરબાર ખર્ચ પેટે. બાહ્યસાહેબને રૂ. ૧,૧૨,૧૭૯). ખંડણી રૂ. ૧૬,૪૬૯. પરચુરણ દરબાર ખર્ચ માટે રૂ. ૨૦,૦૦૦). જોતપુર પામેના ભાદરના પુલ માટે રૂ. ૧૧,૬૯૮) ના. હાકોર સાહેબ તેમજ તેમના કુટુંબનું કેળવણી ખર્ચ રૂ. ૭,૭૬૨) રાજકોટ અને ધોરાજી વચ્ચે તારની લાઇન નાખવા માટે અને આ ઉપરાંત વહીવટનું ખર્ચ બાદ જતાં રૂ. ૩,૦૨,૪૬૦) ની બચત થયેલ.

નાણાં પ્રકરણી બચત ૩૧-૧૦-૧૮૭૫ ના રોજ

રોકડ ૭,૪૨,૬૦૯)

કપાસીયા, ચણા અને સાગ ૧૦,૪૭૬)

ગર્વ મેન્ટ સીક્યુરીટી ૧૬,૪૧,૭૦૦)

કુલ ૨૬,૯૪,૭૮૫)

કુલ આવક રૂ. ૧૦,૬૮,૭૮૦)

ખર્ચ. „ ૭,૬૬,૩૨૦)

બચત ૩,૦૨,૪૬૦)

આક્ટોબર આખરે ગોંડળ અને તેની આસપાસનાં બેક ગામડાંમાં તેમજ પાછળથી ધોરાજી ઉપસેટા અને આણુ બાણુનાં ગામડાઓમાં કોલેરાએ દેખાવ દીધેલ, અને તેને દાખી દેવા આંખતા ઉપાયો લેવામાં આવેલ

કેળવણી. નિયાળ ૩૮ વિદ્યાર્થીઓ ૨૦૬૦. ખર્ચ રૂ. ૧૦,૮૦૭-૫-૨

ના. હાકોર સાહેબની ઉંમર ૧૧ વર્ષની હતી. સન ૧૮૭૫ના ડિસેમ્બર મહિનાથી ગજકુમાર કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા હતા. અભ્યાસના સંબંધમાં ત્રિન્નીપાસ બહુજ સંતોષ બતાવતા તેમજ તેમની માનસિક મક્કિઓ, ખર્ચ અને વર્તન માટે તેમને બહુજ ઉચો મન હતો.

વિનાદ-વધાવાના રૂ. ૨૬,૫૦૦) મળ્યા હતા.

૧૮૭૬-૭૭ તા. જાન્યુઆરી ૧૮૭૬ના રોજના હાકોર સાહેબના મામા જાલા હવાબુસિદ્દી ઉર્ફે હપુલા તબીબ વિદ્યાર્થીઓ અને તબીબ જાણકા મુકી ગોંડળમાં મુજબી થયા. હવાબુસિદ્દી અને અપાયેલ ગરસનાં ગામ પાટીદારો પોલિટિકલ એજન્ટના દુકમથી રાત્રે અધિકાર સંબાળો અને મરનાના કુટુંબ માટે બીજે ચોખ્ખા જરોબજા કર્યો બાવનગરના પાટવી કુમારથી બાવસિદ્દી પોતાનાં નાની પાંચે ઉછરતા હતા. અને આ સમયના એમિનિસ્ટ્રેશન

પાંચે બાવનગર હાકાર આદેમે પોતે દિલ્હીમાં બનેનાં થયેલ મેળાપ વખતે આ ગોડવલ્લ સભ્યે પોતાનો સતોપ બક્ષ કર્યો હતો.

સર્વે. ૧૮૭૫-૭૬ ૨,૧૪,૮૫૮ એકર ખર્ચ રૂ ૧૩,૬૦૬),
 ફિઝ સર્વે ૧૮૭૬-૭૭ ૧,૮૧,૬૭૪ " " ૧૧૩૬૧-૮-૨
 સીટી સર્વે. ગોડવલ અને ધોરાજીમાં ૨,૦૫,૫૧૦ ચોગસ ૪૮ જમીનનાં માપણી કરવામાં આવી હતી. ૧૨,૧,

રક્ષણ. ખર્ચ રૂ. ૧,૧૮,૫૫૧-૧૨-૧૧. ૧૮૭૬ની એપ્રિલ મહીનામાં સિવદ અમુલ રહેમાન અદ્રાસ જમાદાર સિવદ આસ્તીનો ભત્રીજો આ. પો. સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ તરીકે નીમાયેલ હતો, અને તેણે ગોડવલ ડિવિઝનમાં કામ કરવાનું હતું આ અને મી. જી. મિશન બંને અમલદારોનું કામ મતોપકારક હતું.

ચુન્દાઓ. ૧૪૪.

બે ફેદીઓએ ધોગજીની જેલ તોડવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. એક જણને તલવાર મળી જવાથી એક પોલીસને જખમી કર્યો પણ થયેલ ઝઝઝકમાં તે ગોળાથી મરાણો હતો. બીજો શરણ થયો હતો, આને વધુ સજા કરવામાં આવી હતી

દાવામાં ૧૮૭૬-૭૭ રૂ ૧,૦૧,૦૪૪-૮-૧
 રજીસ્ટ્રેશન ,, ખર્ચ ૨૦૩ ઉપજ રૂ ૨,૦૬૦)
 સુધારા ઉપજ રૂ ૪૭,૬૭૧) ખર્ચ રૂ ૬૪,૦૮૩)

શહેર તરફ આવનાં વચમાં પાણીનો માર્ગ આવેતો, આને સુધારી બાધી લેવામાં આવ્યો પાણી નહીં. જનુ લા નાયા બાધી માર્ગ કરવામાં આવ્યો અને આથી મજેલ જમીનનો ઉપયોગ એક જાહેર માટે બગીચો બનાવવા પાછળ કયા. કોન્ટન મકાનની દગખાત મુજબ ગોડવલ અને ધોરાજીની મુનિશીપાલીટીનો આજ્ઞ મજેલ ગોવિંદ અને બીકાના પાકુરગના દસ્તક હતા. ભાદર ઉપર મીલધીજનું કામ પુર થયું હતું

કપાસની જન અને વાવેતરના સુધારા માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા પણ છેના જે વર્ષો દરમ્યાન જણાયેન પાણીની ખેંચને લઈ જોષ્ટી સફળતા મળી નહોતી. વગડ અને લગ્યના બીજા વાવેતર કરવામાં આવેલ પણ પરિણામ નિરાશાજનક આવ્યું હતું લગ્યના બીજા છેડ દેશી લાળીયાના છેડથી ઉચો થતો નથી અને કપાસ પણ મજબુતીમાં લાળીયાના જેટલોજ છે વગડના બીજા પુષ્કળ વરસાદની જરૂર હઈ ખેડુતો તેનો અખતરો ફરીથી કરવા ખુશી નહોતા લગ્યના બીજા વાવવા તે ખુશી હતા. એરી આશાએ કે વરસાદ પુરતો પડ્યે તેમાંથી લાળીયા કરતાં વધુ ફાયદો મેળવી શકાશે કઠિાના પ્રદેશ ઉપર કઈ વધારે બેજ હોવાથી આ બી લા વધારે દેવાય છે અને તેને ફાયદો મેળવાય છે

બરાડના બીજા લગતો અખતરો રાજ્યના ખર્ચે કરવા ઠ્યું હતું.

કપાસ આ વર્ષે માંડ આઠ આની ઉતર્યો હતો

વરસાદની ખેંચ, નદી નાંકાં સુકાઈ ગયાં, લાદર જેવી મોટી. નદીમાં પશુ-પાણી ખુટ્યું. આને લઇ ન પાણીના બહુલ ખેંચ રહી હતી. વરસાદની સરેરાશ ૧૭.૬૪૫ ૯૯ ટોન હતી.

સરસાઇ પામેના ગીર ગ્રેડેસ લેમ્બ ઓશમના ડુંગરમાં સાગનાં બી મોટા પ્રમાણમાં વાવવામાં આવ્યાં હતાં. પણ વરસાદની અછતને લઇ પરિણામ શુભ નહોતું હતું.

૧૮૭૧-૭૬	{ આવાન રા. ૧૭,૭૧,૫૩૨	નિકોસ રા. ૧૫,૪૭,૯૪૨.
૧૮૭૬-૭૭	{ " ૧,૪૫૮,૦૨૩	" ૧,૨૯૩,૬૧૦.

જાહેર બાંધકામ ખાતુ અર્થ રા. ૨,૭૬,૩૮૮
ગોંડળીમાં તાર ઓશીસ આ સાલમાં ઉધરી હતી.
દપાલની પ્રક્રીયા જેનીને તેવી.

જમીન મહેસુલ ૭,૪૩,૮૨૧

વેરા વગેરે ૩૬,૮૩૫

પરચુરણ આવક ૮,૨૭૯

સુધરાઈના ઉપજ ૧૩,૫૯૦

નાણા ૧૭,૪૯૯

ફેક્ટરીને ધીરેશ નાણાં ૮,૧૫૯

નું વ્યાજ

આબકારી ૮,૩૭૨

ગવર્નમેન્ટ મીઠુરીટીનું ૮૬,૯૦૩

વ્યાજ

રા. ૧,૭૬,૩૮૮ જાહેર બાંધકામ

૧,૧૬,૦૦૦ દરબાર અર્થ અને સખાવત

૧૮,૧૧૦ પરચુરણ દરબાર અર્થ

૧,૧૨,૧૭૯ અંડણી

૧૩,૧૭૦ ના હા સાહેબનું ફેગવણી અર્થ. કુલ ઉપજ ૯,૭૨,૪૫૮

૨,૫૨,૧૦૩ વહીવટ અર્થ આમથી વસુલાત બાદ ૧૪,૮૧૫

૧,૫૩,૦૭૦ બચત રા. ૧૧,૦૪૩ સહાય માહિરાજીબાની ઉત્તરણીયા માટે વપરાયા હતા.

રા. ૧,૬૩,૫૦૦) ગવર્નમેન્ટ મીઠુરીટીમાં

નાખ્યા

બેવંસ ફીટ. રોકડ ૧,૬૮,૮૨૦

દપાસીયા, દમારની ૩૬,૨૦૯

લાકડું, અનાજ વગે.

રેની કિમત.

સાકારી મીઠુરીટી ૨૧,૦૫,૨૦૦

કુલ ઉપજ ૯,૮૭,૨૭૩

અર્થ ૮,૩૪,૨૦૩

બચત. ૧,૫૩,૦૭૦

કુલ ૨૮,૯૦,૨૨૯

રા. ૧૧ : ૧૪ માહિરાજી અને સુધી વગે બચાવે (બાદ ૭૫૩) મ. ૧૧ : ૧૪ માટે વપરાયા હતા

૩૧. ૨૩,૩૩૨ જેતપુર પામે (ભાદર ઈપર) એન્ડરસન શ્રીજ ખાતે અપાયા હતા. વેદકીય સારવારને અંગે ૩૧. ૧૦,૭૨૧) વપરાયા હતા.

શીતળા ૬૧૬૩ ઊકરાઓને ટાંક્યાં હતાં. ખર્ચ ૩૧. ૬૧૫)

કોલેગના ૧૧૬૩ ફસર્મા ૬૧૦ ગુજરી ગયેલ અને ૫૫૩ સારા થયા હતા.

કૃષ્ણવૃષ્ટી. નિશાળ ૩૮. (વિદ્યાર્થીઓ ૨૦૭૦ ખર્ચ ૩૧. ૧૨,૪૫૦)

રાજકુમાર કોલેજના પ્રિન્સિપાલ ના. હકિાર સાહેબના અભ્યાસ અને ચાલ ચલમત સંબંધમાં ધણોજ સંતોષ બતાવે છે. તેઓ મહેનતુ છે અને તેમને જાણનાર સહુના માનીતા થઈ પડ્યા છે.

એડમિનિસ્ટ્રેટર આઈસાહેબના મતે બગાડ કાટે છે અને લખે છે ૧— “પોતાના દીકરીનાં મૃત્યુના શોકને બહાને એક આબરુદાર શૃદ્ધ્યને પોતાના કારભારી તરીકે નીમવા માટે તેને પસંદ કરવા પણ બહાર નીકળતાં નથી અને જ્યારે સારે અમુલ્ય નામને એક અદ્યતી અને દગામોર માણસ જે દેવે કુટુંબમાં નોકર હતો અને નાનામાંથી મોટો થઈ પડ્યો હતો તેને મોકલે છે.”

ગવર્નરના નાં. ૪૬૦૧ તા. ૧૪-૮-૭૭ ના કામળ ઉપરથી ઉતારો.

‘ગોડાળ ૧,૩૮૦૦૦) નો ખતાવી શકે છે અને સરકારી અમલ દરમ્યાન સંચય ૫૪ થી વધી લગભગ ૨૯ લાખ સુધી થયો છે.’

૧૮૭૭-૭૮ આ વર્ષમાં મુંબઈના ગવર્નર ધોરણ નવેન્બર મહીનામાં આવ્યા હતા. તે બહુજ દુકો મુદત રોકાયા હતા. પણ આ દરમ્યાન ધોરણ અને સુપેરી વચ્ચેનો પુલ તેમજ જાહેર બાંધકામને લગતાં બીજાં રચાનોની મુલાકાત લઈ તેમણે પોતાનો સંતોષ બતાવ્યો હતો.

૧૮૭૭ ના મે મહીનામાં સદ્ગત પ્રધુરાજીનાં વિધવા પામયા ગુજરી ગયાં. નિભાવ માટે તેમણે લીધેલ ગામ કોળીયક દરબારે રવ.ધીનતામાં લીધું હતું તેનાં મંચુને લઈ રાજ્યને ધણું ખર્ચ થયું. તે બાંધ બહુ અરચાળ હતાં અને કરજનાં મોટા ભોગ તળે ગુજરી ગયેલ રાજ્યને તેનાં ધરણાં વગેરે જે વેપારીઓને લાં ચાલમાં પડ્યાં હતાં તે કોડાવવા પાછળ લગભગ ૩૧. ૬૦૦૦) ખર્ચ થયું હતું. આ ઉપરત ૩૧. ૩૦૦૦) બીજાં પંચમુરણ કરાને પેટે દેવાયા હતા. અને ૩૧. ૪૦૦૦) તેનાં મૃત્યુ પહેલાં થોડાજ સમયે ગામની ઉપજ ચાલમાં આપી તેમણે લીધા હતા તે પણ રાજ્યને વેઠવા પડ્યા હતા. આ વર્ષ દરમ્યાન જુદા જુદા એડમિનિસ્ટ્રેટરોએ કામ કર્યું હતું. મેજર વિલિયમ રકોટ ૧૮૭૭ ના જાન્યુઆરીમાં ફોર્સે ઉપર ગયા, સારણાદ ૧૬-૭-૭૭ સુધી મેજર કીંગે કામ કર્યું અને તે રેવાકાંઠા જતાં કંપન સાફમન આવ્યા અને ૧૮૭૮ ના જાન્યુઆરીમાં ફોર્સે ઉપરથી પાછા ફરી મેજર વિલિયમ રકોટે ચાજ સંભાળ્યો.

સર્વે. ૫૯૮૬૫ એકરની સર્વે કરવામાં આવી. ખર્ચ. ૩૧. ૯,૧૧૦-૧૨-૧૧.

રક્ષણ ખર્ચ. ૩૧. ૧,૨૧,૦૬૩-૧૧-૭

ગુન્દા. ૧૦૧૪

દાવા. ૧,૧૭,૯૨૫-૬-૩ રજીસ્ટ્રેશન. ૨૧૭. દસ્તાવેજ ઉપજ ૧૩૪૬-૧૧-૬
મુદરાઈ. ઉપજ. રૂ. ૪૬,૧૮૫-૪-૧૧ ખર્ચ. રૂ. ૫૪,૬૬૩-૫-૯

કપાસનું વાર્ષિક ઉત્પાદન ૧૨૦૦૦ મણુ મણુનું આ વર્ષે માર્ચ ૮૬ મણુનું ઉત્પાદન.
બીની તાલુ ૧૩વાનો સંભવ. પ્રવલો નિષ્ફળ.

વરસાદનું પ્રમાણ ૯ ઈંચ ૩૫ ટોકડા હતું અને તે પણ મધુન મોડો પડ્યો હતો.
એટલે જગલગ ચોમાસાની આખરે પડ્યો હતો. આ વર્ષે ચોતારીસા ફુડાગનું હતું.

આપાત રૂ. ૨૧,૮૬,૨૧૩

નિકાસ. ૬,૩૫,૮૬૬.

આગલા બે વર્ષો નજાં અને તેમાંથી આ વર્ષે સૌથી ખરાબ એટલે રાજ્યમાં
પાણી સંબંધે દુઃખની સીમા ન રહી. ચોતરફ પીવાનાં પાણીના પણ સાંસાં પડ્યાં. મી.
જ્યોર્જ ટેલર સી. ઇ. ને માર્ચમાં પાણી સંબંધે કંઈ કામથી બચવા કરવાના કામ માટે
રાખવામાં આવ્યા હતા. તેણે ધોલ યોજના પ્રમાણે બિલ્ડિંગમાં કામ આગળ ચલાવવાનું
હતું.

જાહેર બાંધકામને લગતું ખર્ચ ૧,૭૦,૯૬૦-૩-૧.

મલેશ ગોવિંદ બાંધેલ સુપેરીનો મીલ પુલ જોઈ મુબાઈના મવનરે આ દેશી ઇન્જને-
રની કુશળતા જોઈ બહુ ખુશાલી બતાવી તેને આગ્રમ થયું કે કોઈ દેશી ઇન્જનેર આ બુ-
ગલતનું કામ યોજી અને પાર પાડી શકે!

ટપાલની તકલીફ જેવી ને તેવી.

ખર્ચ રૂ. ૧,૭૦,૯૬૦-૩-૧ જાહેર બાંધકામ.

૧,૧૯,૦૦૦-૦-૦ દરબાર ખર્ચ અને સખાવત.

૧૨,૨૯૯-૨-૭ પરચુરસુ દરબાર ખર્ચ. આમાં પામ્યાની ઉત્તર
કિનાના ખર્ચનો સમાવેશ થયો હતો.

૧૮,૭૩૦-૦-૦ બીજું પરચુરસુ ખર્ચ, રૂ. ૧૫,૨૪૦-૩-૧ ત્રું ઝવે-
રાત મરેણાં વગેરે રાજ્યે ખરીદા પેટે.

૧,૧૨,૧૭૯-૪-૦ ખંડણી.

૧૩,૧૮૩-૩-૯ ના. ઠા. સાહેબનું કેળવણી ખર્ચ.

૨,૩૭,૫૮૨-૮-૪ વહીવટનું ખર્ચ.

૧,૪૯,૪૯૮-૧૧-૨ બેલ-સ.

કેશ બેલ-સ

કેશ ૫,૪૨,૦૫૪-૯-૬

દાણા કપામીયા }
લાકડું વગેરેની }
કિમતની }

૧૨,૯૩૮-૧-૮

ઉપજ રૂ. ૧૦,૦૨,૦૪૯-૯-૧૦

ખર્ચ „ ૮,૫૨,૫૫૦-૧૪-૮

અથ ૧,૪૯,૪૯૮-૧૧-૨

સીધુરીડી

૨૧,૫૬,૭૦૦-૦-૦

કુલ ૨૭,૧૪,૬૯૨-૧૧-૨

ઉપર

૩૧. ૫૪૫૦૦) સીધુરીડીને અગે વધુ
ઉમેરાયા.

જમીન મહેસુલ ૩૧. ૭,૫૪,૫૧૨-૫-૨
જમીન વેરા વગેરે ૩૨, ૭૦૬-૧૨-૧
પરચુરેલ ૧૦ ૬૩૮-૧૪-૧૧
સુધારાઈ વગેરે ૧૦, ૧૧૦-૨-૦
નિય ૧૨, ૮૮૦-૪-૬
ફેક્ટરીનું બાજ ૮, ૧૩૫-૧૨-૮
આગારી ૮ ૧૬૫ ૧-૬
જમીન ગીરીનું બાજ ૧, ૦૦, ૨૧૪-૩-૧૦
આંગલું બેલ-સ ૧૪, ૬૬૩-૧૩-૧૧

કેળવેણી. નિશાળ ૩૬. વિદ્યાર્થી ૨૩૪૮:ખર્ચ ૩,૭૯૧-૧૨-૪ કુલ ૧૦,૦૨,૦૪૬-૬-૧૦

મી. ડેનાન અને રાજ્ય વચ્ચેનો સંબંધ દૂર. ફેક્ટરી રાજ્યની માલિકી થઈ.

રાજકુમાર કોલેજના પ્રિન્સિપાલ હમેશની માફક ના. ગોડગાં હા. સાહેબના અભ્યાસ અને વર્તન નોંટે ધણોજ સંતોષ બતાવતા હતા.

મેજર કીંગની સલાહ મનીને બાઇ સાહેબે અમુલખને કાઢી મુક્યો હતો અને જુન મહીનાથી મી. અનુપરામ જમીનરામને નોકરીમાં લીધો હતો. (ખાનગા કારભારી તરીકે) તે એક વડા અને લાયક સદ્ગુણી હતા અને કામ સંતોષકરક રીતે કરતા.

ચોતરસો દુકાણ (૧૫. સં. ૧૨૩૪.)

૧૦૧૨ ચો.સમીલના વિત્તારવાળાં આ આખા રાજ્યને થોડે કે ઘણે અંશે આ અનાવૃત્તિની અસર થઈ હતી આથી વધારે તકલીફ ૨૨ ગામવાળા અને ૧૬૪ ચોરસમા. થયના વિત્તારવાળા ભાગવદર મદાલે વેડી હતી. બીજાં ધ્યાને કરતાં અહીં વરસાદ ઘણો ઓછો પડ્યો હતો. અને ગયાં એ વર્ષે દુઝમાન પશુ ત્યાં ખેત્ર રહેલ હોવાથી આ વરસની ખેત્ર અસલ થઈ પડી હતી.

વરસાદની ખેત્રને લઈ બાજરી, જુવાર, ચોખા, કપાસ અને ઝેરડીના પાક થોડે બાગે નિષ્ફળ થયેલ હોનાથી રાજ્યને રા. ૩,૫૬,૪૪૪ નું મહેસુલને લગતુ નુકસાન થાય તેમ હતુ પરંતુ તલ, ઘઉં તેમજ બીજા કુવાનાં પાણીએ થયેલ પાકમાં રા. ૨૭,૫૪૭)ને વધારે થાય તેમ હતુ તે ગણના દુષ્કાળને લઈને રાજ્યને થનાર મહેસુલને લગતુ નુકસાન રા. ૩,૨૮,૮૯૭) અસહવામાં આવ્યું હતુ. આમાં ઉપજનાં બીજાં અગે જેવાં કે ઉલક વેરા, માંડવી, ભામે અને બીજાં સાધનો દ્વારા આગલા વર્ષે મળેલ રકમ રા. ૩,૫૭,૮૦૦ ને પણ ગણતરીમાં લેવામાં આવે તો રાજ્યને થનાર નુકસાન રા. ૬,૮૬,૭૦૪) જેટલું અંદાજે લગભગ ૭૦ ટકા થવાનો સભા હતો.

કેટલી જમીનમાં આ કાં અનાજોનું વાવેતર કેટલે. અંશે સફળ થયું તે નીચે મુજબ બતાવવામાં આવ્યું છે.

અનાજ	કેટલા એકરમાં વાવ્યું.	કેટલા એકરમાં નિષ્ફળ.	કેટલા એકરમાં ઉષ્ણ.	
જુવાર	૧૯,૬૦૬	૧૩,૫૭૭	૬,૦૨૯	કેટલા ભાગમાં ઉગેલ તે-
આજરો	૩૬,૧૨૪	૨૮,૦૯૬	૧૫,૨૬૩	માંથી પણ ૮ આનીજ
કપાસ	૯,૮૦૧	૮,૧૧૩	૧,૬૮૮	પાક ઉપજેલ, એને ઉગેલ
કુલ	૬૫,૫૩૧	૪૨,૫૮૧	૨૨,૯૫૦	કપાસ જાતુઓને લખને નાશ પામેલ.

સન. ૧૮૭૭-૭૮ માં પડેલ મઢાલવાર વરસાદ.

ગોંડલ ૮ ઈંચ ૪૯ દોઢડા. હડમતાલા ૮ ઈંચ ૪૪ દોઢડા. સુલતાનપુર ૭ ઈંચ ૮૦ દોઢડા. સરસાઇ ૧૦ ઈંચ ૮૯ દોઢડા. ધોરાજી ૧૦ ઈંચ ૩૧ દોઢડા. ઉપલેટા ૧૧ ઈંચ ૩ દોઢડા. ભાયાવદર ૭ ઈંચ અને ૭૯ દોઢડા. સરેરાશ ૯ ઈંચ ૩૫ દોઢડા.

પુરેપુરે પાક પાકવાને ૨૧ થી ૨૪ ઈંચ વરસાદ જરૂરનો છે.

છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન નડેલ વરસાદની ખેંચને લઈ આ દુષ્કાળના વર્ષમાં નદીઓ છેક સુકાઈ ગઈ જે નદીઓમાં ઊનાળામાં પણ વહેતી ગુટાનું નહોતું. કુવાઓ જેમાં કદી પણ પાણી ન ખુટતું તેમજ ઘણાં એકરને પાણી પ્રક્રિયા પાડતા તેમાં પણ પાણીનું એક પણ ટીપું રહ્યું નહિ. પીવાના પાણીની પણ ખાર નહિ તેટલી મુશ્કેલી નડી. ગોંડલ, ભાયાવદર, પાટણવાવ વગેરે સ્થળે બહુજ મુશ્કેલી નડી. રા. ૧૪,૧૬૯) નવા કુવા માળવા માટે તેમજ જુનાને સાફ કરવા તેમજ વધુ ઉંડા અનાવવા પાછળ વધરાયા, પીવા પુરતું પાણી મેળવવા માટે.

જુદાં જુદાં અનાજોના મોટા જથ્થો બહારથી મંગાવવામાં આવેલ. આથી ખોરાકની તાણ નહોતી પણ તેના ભાવ ઘણા સખત હતા. ખાસ કરીને ગોંડલ અને ધોરાજીમાં કાઠિયાવાડનાં બધાં સ્થળે કરતાં મુળથીજ આકરા ભાવ હતા. અનાજની ખેંચ ન હોતી પણ તે ખરીદવાને નીમત્રા વર્ગે પાંચ સાધન ન હોતું અને કેટલાએ મહીના સુધી દુષ્કાળના ખોરાક-જુનાં અને સડેલાં અને ખાવાને અયોગ્ય એવાં અનાજ ઉપર તેમને રહેવું પડ્યું હતું. રાજ્યે ઉધાડેલ રીલીફ કામો ઉપર કામ કરવા આવતા મજુરોની ધિનિ દયાળનક હતી.

સંજ્ઞામાં એપ્રિલની શરૂઆતથીજ કોલેરાનો ઉપદ્રવ શરૂ થયો હતો. પરંતુ મે મહિનામાં આવતાં તેણે ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. ખાસ કરીને ગોંડલમાં અને તેની આસપાસ આવતાં તમાવને લગતાં કામોમાં કામ દુન્યાગ મજુરોમાં તેણે ત્રાસ વરનાયો હતો. આ રોગમાં ૨૦૦ માણસો પકડાયાં હતાં. રોગે એટલું બધું વિનાશક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું ન હોતું. મરણ પ્રમાણ ૫૦ ટકા હતું અને તે લોકોમાં ખરાબ અને ઓછા ખાવાકને લઈ આવેલ. શારીરિક દુર્બલતાનેજ આભારી હતું.

અનાજના જુદે જુદે વખતે ભાવો. (રૂપીયાના રેર)

	જુન ૭૭	ઓગસ્ટ ૭૭	ઓક્ટોબર ૭૭	મે ૭૮ ની આખરે શેર તોલા
શરૂઆતમાં શેર તોલા				
ધર્ડ	૧૧-૪૦	૭-૪૦	૭-૦	૭-૩૦
બાજરો	૧૪-૪૦	૮ ૦	૬-૪૦	૭-૧૦
જુવાર	૧૫-૨૦	૮-૪૦	૭-૪૦	૮-૨૦
ચણા	૧૩-૪૦	૮-૦	૬-૦	૮-૧૦
ધાસ	૮૦ રેર	૨૦ રેર	૨૫ રેર	૪૫ રેર
ધી	૧-૫	૦-૬૫ તોલા	૦-૭૫ તોલા	૦-૬૬ તોલા

જેના ભાવો ચણા કે તુરતજ સાધન વાળા માણુમોએ વરસ એકનું અનાજ લઈ રાખવા માંડ્યું. લોકોમાં એટલો ભય પેડો કે તેમણે ધરણી અને ધરવખરીના પૈસા કરી અનાજ ખરીદવા માંડ્યું. દરબારે પણ અનાજનો જુનો સંઘરો ઉઘાડ્યો અને ગરીબ વર્ગને મોટા પ્રમાણમાં આપવા માંડ્યો. આ ઉપરાંત પૈસા પણ વાપર્યા અને મોટા પાયા ઉપર રીલીફ કામો ચલાવ્યાં. પરંતુ આ બધું કરતાં છતાં ગરીબ વર્ગને થતું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું.

ધાસ મુદલ નહીં થતાં ઢોંગનાં માલીકોએ ઢોરોને જાડના પાંદડાં ખવરાવી નભાવવટ માંડ્યાં. આ બધું થોડો વખત ચાલ્યું. ઢોળાબંધ ઢોરોને ગીર તરફ ચારાની આશાએ લઈ જવામાં આવ્યાં, છતાં એ સંખ્યાબંધ ઢોરો જુખમરાથી મરી ગયાં. ઢોરોના નાશને અડસટ્ટો નીચે મુજબ ગણાવવામાં આવ્યો.

ગઇ સાલમાં ઢોરની સંખ્યા ૭૪,૩૫૭ હતી તેમાંથી ૩૨,૨૧૭ ગુજરી ગયાં અને ૪૩,૧૩૫ રહ્યાં. દરેક ઢોરની કિંમત દસ રૂ. ગણવામાં આવે તો રાજ્યને લગભગ અઢિસાંચે ૩ લાખનું નુકસાન થયેલ. ૨૨ ૭૮૫ બળદોમાંથી ૧૫,૧૦૩ મરી ગયા.

દરબારે ઢોરના બચાવ માટે બની ચક્રણ બંધાયું. કચું રાજ્યના હસ્તકને ધાસનો જુનો સંઘરો ઢોરના બચાવ માટે ખુલ્લો મુક્યો. ઉપરાંત ધરમપુરથી ૪ લાખ પાઉન્ડ. જેટલું ધાસ જેને જોઈએ તેને આપવા મંગાવ્યું હતું.

તાત્કાલા વેપારની આવી સ્થિતિને લઈ લોકોને નિર્વાહ પુરતું મેળવવું મુશ્કેલ હતું લગભગ ૧૪૦૦ વેપારીઓ, કારીગરો તેમજ લગભગ ૧૦૦ એકુ ધંધારોજગારની શોધ માટે મુબાઇ ગયા. બીજા કેટલાક કાકીયાવાડના જુદે જુદે સ્થળે ગયા.

જુલાઈ ૧ લી તારીખથી ખરેખરો દુકાળ જણાયો. ૧૫-૫-૭૮ સુધીમાં આયાત નિકાસ (અનાજની) નીચે પ્રમાણે

અંધી જાતનાં અનાજની આયાત.	૨,૨૦,૯૫૦ મણુ કિંમત રૂ. ૧૬,૦૪,૭૫૪.
નિકાસ	૮૦,૮૫૪
"	" ૪,૦૨,૨૭૦.

બહારથી આવેલ શ. ૭,૦૨,૪૮૪) ની કિંમતનું ૧,૪૦,૪૯૬ મણુ અનાજ ઉપરાંત ૧૫ મે પછી આવેલ અનાજ તેમજ વેપારીઓનો આગલા વર્ષોનો જથ્થો બધું મળી અનાજ નવો પાક ઉતરતાં સુધી ચાલે તેમ હતું.

રીલીફ માટે ગોંડળથી ખોપરી તેમજ ધોરાજીથી ઉપલેટાની પાકી સડો ૧૩ નાના મોટાં તળાવો વગેરે કામ કાઢવામાં આવ્યું હતું. રા. ૧,૦૫૦૦૦) ખર્ચાઈ ચુક્યા હતા. અને ૩૦,૦૦૦) ખર્ચાવાના હતા. ૧૩,૯૧૧ માણુઓને કામ અપાયું હતું. દરેક જાતનાં માણુઓ આમાં હતાં પણ અરિઓનું પ્રમાણ વધારે હતું. કામ માટે આનનારાં ધણાં માણુઓની સ્થિતિ દયાજનક હતી. ખરેખરી તંગી અને ભુખમરમાંથી બચવાજ તેમાં આવ્યાં હતાં. ધોરાજી અને ઉપલેટા બાલુનાં માણુઓની સ્થિતિ ગોંડળ બાલુનાં માણુઓ કરતાં ઠીક હતી.

૧૮૭૭ માંજ અનાજના ભાવ બહુ વધતાં ગરીબોને મદદ કરવા માટે દરબારે અનાજનો ભુનો જથ્થો ઉધાડી બજાર કરતાં ઓછી કિંમત લઈ વેચવા મણિલ, ૨૨ ઑગસ્ટ થી ૧૭ નવેમ્બર (૮૮ દિવસ) દરમ્યાન ૧૮૪૧ મણુ અનાજ અપાયું. બજાર ભાવ ઐક્ય આનો ૪ પાછળા શેર લેખે હતાં અને ૦—૦—૬ પાછળા શેર લેખે દરબાર આપતા. ખોટ શ. ૨૫૧૭ લાગેલ અને નવેમ્બરથી ૧૫ મે સુધી ગરીબોને આથી ખર્ચ ઓછા ભાવે આપી બીજી ખોટ શ. ૪૬૦૭ ની થયેલ

જદ્ અને અર્ધગને બચાવવા ગોંડળ ધોરાજી ઉપલેટા અને ભાવાવદર ખાતે લોકોએ રૂ. ૩ થી ૬૦૦૦ રા. ઐક્ય કર્યા હતા અને આમાં દરબારે ટ્રાંટ ઉમેરી આવા લોકો માટે કાંઈક ખોરાક હમેશાં આપ્યો હતો અને તેમને બચાવ્યાં હતાં.

બાઇનાદેમે ધણાં બહાગ આવી ન શકે તેવાં માણુઓને ખાનગી રીતે મદદ પહોંચાડી હતી તેમજ ખુલ્લી રીતે પણ તેમણે ભુખે મરતા માળમેને ૩ ૨૫૦૦) આપી નબાવ્યા હતા. પોલીસીકલ એજન્ડની સચના મુજબ આપાન અને નિકાસનું કામ માફ કરાવાયું હતું અને આથી નુકશાન શ. ૩૯,૭૧૪) નું થયું હતું.

એકુતોને બજાર ભાવથી ઊંચે ઓળાં મુલ્યે ૧૧,૬૨૭ મણુ અનાજ ધીમેલ તેમાં ખોટ ૩. ૧૫,૬૬૯ લાગેલ પસાયતા વગેરે પગા બદલામાં જમીનદારી ખાતા તેમજ આ વર્ષે રોકડ પગાર આપવો પડેલ અને તે માટે ૩. ૨૨,૫૬૦ વધરાયા હતા.

મુગગરાગીયા અને જીરાધાગેને પણ કાણા અપાયા હતા ૨૧,૨૬૭ અને ૧૦૫૨ મણુ અનાજ ઉપરાંત શ. ૧૪૪૧) બી લેવા તેમજ કુવા સારૂ તેમજ કંડા કરવા અપાયા હતા.

૩ ૧૭,૪૫૮ એકુતોને બી લેવા અપાયા હતા ૩ ૨૪૦૦ સવારેને ધામ લેવા પીરાયા હતા. ૩૩૦ નવા કુવા ખોદાવ્યા. ૨૮૮૩ જુના ખોદાવ્યા ૩૪૨ જુના મુધાવાં.

એડમિનિસ્ટ્રેટર મી. ઝકોટ, બાઇસાહેબ તેમના કામદારઅનુપરાય જમીયતરાય રા. બ. દાજબાઇ મુંદરલાલ વગેરેનો ઉપકાર માને છે.

૧૮૭૮-૭૯ ૧૮૭૮ ના સપ્ટેમ્બરમાં ભાવનગર અને મોરબીની દબલુ જેઠાં
એડમિનિસ્ટ્રેશન મથકાયું

ફેબ્રુઆરીમાં મુખાઈના મવનરે ગોંડળની ટુંકે વખતની મુલાકાત લીધી હતી અને
દોઢગીટલ નિશાળો અને ઓશીમાં જેઠ હતી અને જેઠે જેઠું તેમાં સંનોપ જતાઓ હતો.
તેમણે બાઈસાહેબની પણ મુલાકાત લીધી હતી

જુન મહીનામાં ના. હા. સાહેબ સમ્રામજીના ભત્રીજા બાલમસિંહજી જે., ભાયાતમાં
મુખ્ય હતા તે ૨૪ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયા. અકાળ મૃત્યુનું કારણ વ્યસન તેમજ બીજી
ખરાબ આદતો હતી તેને બે ભાઈ તેમજ ત્રણ દીકરા હતા ગરાસની વ્યવસ્થા દરબાર
તરફથી કરવામાં આવી અને તેમના કુટુંબના નિર્વાહ પુરુષ તેમને આપવામાં આવતુ.

ડિસેમ્બરમાં નોંધણીના વિધવા કેસાળા ગુજરી ગયાં તેને કેાઈ વારસ ન હોવાથી
તેમને ગણોદ અને બીજાં ગામડાઓમાંનો અરધો ભાગ રાખ્યને મળ્યો.

૨૪મ્થે ખર્ચ ૧,૧૩,૫૨૫. ગુન્હાઓ ૧૨૭૮ ૮ ખુન, ૩૧ હુલ્. દાવા ૬૯,૧૬૮-૩-૫
રજીસ્ટ્રેશન દસ્તાવેજ ૩૦૮. ફિમત ૧,૬૨,૮૫૦-૧૧-૦ ઉપજ ૨ ૫૫૦-૬-૨ સુધરાઈ ઉપજ
૨૪,૪૦૬-૧૧-૩ ખર્ચ ૪૯,૧૫૨-૪-૮. કપાસનો પાક ૮ થી ૧૦ આની

વસાહત ધણો વધારે. સરાસરી પ્રમાણ ૮૮ ઈંચ ૪૭ હોકડા. છેલ્લા ૨૫ વર્ષમાં
આટલો બધો વરસાદ પડ્યા નહોતો. આ વરસાદે ઘણું નુકસાન કર્યું. નાના મોટાં ઘણાં
મૃત્યુને પડી ગયાં. સડકો ધોવાઈ ગઈ અને ધોરાજીની પશ્ચિમે બાદર કાંકોનો ધણો ભાગ
દિવ્યો. સુધી જળમય રહ્યો. ધોગણ બાજુ ખેતરો ધોવાઈ સ્થાને મોરમ નહીં આવા ભારી
વરસાદના પરિણામે મહેરીયા તાવ ફાટી નીકળ્યો અને અકટોબર, નવેબર અને ડિસેમ્બર
મહીનાઓમાં તેણે સર્વત્ર ત્રાસ ફેલવેલ. મરણ મંખ્યા ૧૪,૧-૮ હતી કોમેરા અને
મહેરીયાએ ખગલ રીતે પોપાઈ દરદો સામે ટકર જલવા અચકત કરી મુકેલ માણ્યોને
પાછળથી ભાગ લીધો

વરસાદે આગવા ૫ વર્ગેની પાણીની છુમ ટાળી જેમાં સરાસરી ૧૭ ઈંચ થી વર-
સાદ વધુ પડ્યા ન હોતો આખાત ૩૦,૦૮,૩૮૦ નિકાસ ૭,૬૦,૩૮૫

મીલ જીજ પાછળ અનેક ખર્ચ ૩૧. ૨,૩૪,૪૯૧). ૩૧. ૩૦,૦૦૦) રેલ્વે સાઈનની
પહેલી સર્વે પાછળ ફોકટ ખગ્યાયા હતા દસા ધોરાજી જેવે નોંધવાનું નક્કી થયું.
પોસ્ટની તકવીફ જેવી ને તેવી રાજકોટ ધોરાજી વચ્ચે ટેલીગ્રાફ લાખન રૂ. ૪૦,૦૦૦) ને
ખર્ચે બધાઈ ગોડળ ધોગણની તાનની ઉપજ વાર્ષિક રૂ. ૩૫૦૦)

ખર્ચ.

કેસ ફેડિટ

૨૧ ૨,૭૦,૫૪૯-૦ ૦ મહેલ બાંધકામ

૧ ૩૭,૯-૧-૮-૦

૧,૧૯,૦૦૦-

દરનારખચ

કોઠી, ૩૫ વગેરે ૧,૦૬,૦૩૮-૩-૯

૧૨,૦૦૦-૦૦	પરચુરણ અર્ચ
૨,૪૫,૨૦૧-	વહીવટ અર્ચ
૧,૧૨,૧૭૬-૪-૦	ખંડણી.
૧૩,૧૦૬-	કેળવણી અર્ચ ના. દરબારીનું.
૧૩,૦૦૦-	ધરમધોરના. હા. સા નું સ્વપણ
૧૩,૧૬૪-	નાટી કરવા ગયેલ ડેપુટીશનનું અર્ચ
૨૫,૦૦૦-	તાતખાતે ખોટ
૧૧,૦૦૦-	મી. ફાઈને સર્વેચર્ચ પેટે.
૧૧,૧૨૪-	પરચુરણ
૬,૮૨૩-૦-૦	વેલ્ડ-ટ એડમિનિસ્ટ્રેશન
૫૬૮૦-૦-૦	યનાં ગવર્નમેન્ટ સીક્યુરી.
૧,૧૨,૪૮૫-૧૦-૨	એ. ફા. રફર ફરવાનું અર્ચ.
૨૪,૬૩૭-૦-૦	તમા તેમજ જુના કમ્પાસ પાછળ
૧,૦૧,૫૬૪-૦-૦	ધરીગેશન ફરીમને અર્ચ
૪૭,૪૦૫, ૦-૦	સાબ લિફ્ટના દવાઓની પત્રાવત માટે
૧૨૩૨૫,	પસાવતા વગેરેને પ્રગટ, પેટે
૧૩૬૧૩	મેકુન મુળ ગરમીયા જવાબદાર
૧૩૦૬૧	વગેરેને આપ્યા.
૬૨૩૭	એન્જનીને ફાન્ડી જુરન.
	કળવણી
	દવાખાનાં તેમજ સિનળાને લગતું અર્ચ
	જેલોનું અર્ચ.

દાણા, સાકડું	૪,૬૧૪-૨-૩	જમીન મહેસુલ	૩,૬૦,૭૦૧-૬-૬
સીક્યુરીટી.	૨૧,૫૬,૭૦૦-૦-૦	વેરા વગેરે	૩૧,૧૬૧-૩-૪
ફલ.	૨૩ ૦૩,૨૮૩-૧૪-૨	પરચુરણ ઉપજ	૨૨,૬૫૫-૧-૩
		સુધરાઈ વગેરે	૩૪,૫૪૦-૪-૧૦
ઉપજ +	૬,૬૬,૧૨૮-૦-૧૧	વ્યાય	૬,૬૩૪-૧-૧૦
અર્ચ	૧૧,૬૬,૮૫૬-૧૨-૧૦	આબકારી	૬,૭૩૮-૮-૦
ખા:	૫,૨૭,૭૨૮-૧૧-૧૧	સીક્યુરીટીનું વ્યાજ	૬૫,૫૬૬-૮-૦
+આમાં	૨,૧૧,૬૬૧-૮-૩ બાકી છે કુલ		૫,૬૨,૨૫૭ ૧-૬

આવાં અસાધારણ ખર્ચેની પહેંચી વળતા ૧ લાખ રૂપીઆ ઉઘીને લેવા પડ્યા.
 * આમાં રૂ. ૭૬૮૭૦-૧૫-૨ ખેડુઓને અપાયેલ દાણાની કિંમતના તેમજ સમા-
 મજ બાપુના વખતના લેખા રૂપીઆ ઉમેરાતાં રૂ. ૬,૬૬,૧૨૮-૦-૧૧ થાય.
 કેળવણી ૩૯ નિયામ, ૧૫૮૨ નિદાથીઓ, અર્ચ ૧૩,૦૬૧).

ના. હાકાર સાહેબના અભ્યાસ સંબંધે રાજકુમાર કોલેજના પ્રિન્સિપાલ બહુજ સારો મત આપે છે તે જણાવે છે કે હવે નેમનો બંદારેની રેમત ગમતો તેમજ શૈક્ષિક કસર-ત માટેનો રસ જણવાતો જાય છે.

૯૦૦૦ ઉપરાંત માણસો જીવોદાના અંત 'લગી' રૂ. ૧ દિવર તેમજ 'ખીંગ' કામોને અંગે કામે લગાડવામાં આવ્યા હતા. ત્રણસાદને લંધને 'નુકસાન' (મેલ) ખેડુતોને, બી દરયા ૨ તરફથી અપાયું હતું કેટલાંક ખેડુતોને ખાવા પગ દાણા દેવાયા હતા. ગરાસીયા જીવામ દાર વગેરેને મોટી રકમ ધીરવામાં આવી હતી. તેમજ ખેડુતોને બજાર વગેરે ખરીદવા માટે પણ મોટી રકમો અપાઈ હતી.

જુવાર અને બાજરીનો પાક બહુ થોડો થયો. મધ્ય કપાસ વગેરે ઠીક થયા. ધાસ પુષ્કળ ઉગ્યું. અને કપાસ તેમજ અડ એન્ડ એન્ડ લેકોને ઠીક રાજ મળતી. સંકેતો લેકો અડ વાઢી વેચવા લાગ્યા અને કપાસની લરણીમાં લાંગલેવા લાગ્યા. એટલે ફેબ્રુઆરી આખર સુધી કામ ઠીક ચાલેલ અને દરબારને વચ્ચે પડવાની જરૂર પડી નહી. માર્ચની શરૂઆતમાં કામ કાઢવાની જરૂર પડેલી ગોંડળી અને ધોરાજી ખાતે નવાં કામ ઉધાડી માણસોને કામે લગાડવા જરૂર પડી. અપંગ અને અસંકતનાં રક્ષણ માટે ગોંડળ ધોરાજી ઉપેક્ષેટો લાંબાવદર અને સરસધ ખાતે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી અને બાઈસાહેબ તરફથી પેશું દરરોજ ૭૨ ગેર જેટલું અત્ર રાંધી ખવડાવવામાં આવતું.

ઉનાળામાં ખેડુતો કુવાના પાણીએ કંઈ પણ ઉત્તમ કરે તો તે 'ઉપર' કંઈ ભાગ નહી લેવા તેમને ઉત્તેજન આપવા ખાતર એક વર્ષ માટે દરાયું આર્નું 'પરિણામ' સાફ આવ્યું. એડમિનિસ્ટ્રેટર મી. રકોટ આ રીતે જતા કરેલ ભાગ રૂ. ૩૫,૦૦૦) ની કિંમતનો થાય.

ગવર્નમેન્ટને દરખાસ્ત નં ૪૨૬૫ તા. ૧૫-૮-૭૬ માંથી ઉનારો

“ ગોંડળના રૂ. હાકાર સાહેબના મૃત્યુ બાદ ગોંડળ રાજ્ય એસિસ્ટન્ટ પોલીસકમ-નો સંભાળ નીચે મુકવામાં આવ્યું હતું આ વર્ષમાં વહીવટનું રૂ. બદલવામાં આવ્યું હતું અને મોરબી અને ભાવનગરમાં અગાઉ કરેલ-ગોઠવણ પ્રમાણે મી. જયાશંકર / લાલશંકર જે એક અનુભવ અને લાયકાતવાળા અમલદાર છે તેને મેજર રકોટ જોડે નિયુક્ત કરવા-માં આવ્યા. મેજર રકોટ અને તેના જોડીયાએ બહુ કદગા વખતમાં પોતાની ફરજો બાંહેધીપૂર્વક તેમજ ફનેલમંદરીતે બજારી છે અને તેમના વનીવટ દરમિયાન રાજ્યે 'બધી નિશાળોમાં અને ખાસકરીને તેનાં ગહેર મકાનો તેમજ ગહેર વ્યવસાયના સાધનોના સંબંધમાં વખાણવા જેવ પ્રવૃત્તિ કરી છે.”

૧૮૭૬-૮૦ સન ૧૮૭૬ ના ઓક્ટોબર મહિનામાં બાઈસાહેબ, ના. દા. સા. અગતિસિદ્ધ તેમજ ભાવનગરના પાટની ભાવસિદ્ધને સાથે લાખ દોઢ મહીનાં સુધી અ-ખાજની યાત્રાએ ગયાં હતા.

રક્ષણ-ખર્ચ ૧,૧૩,૫૮૭-૦-૦. ગુન્દાઓ ૧૩૭૮. દાવાઓ ૧,૨૦,૫૬૨-૩-૦. ગ્રેડરેશન ૨૫૪ (દરનાવેજ ૧,૮૫,૬૦૭-૮-૬. ઉપજ રૂ. ૨૩૮૪-૮-૩. સુધરાઈ ઉપજ ૬૧,૫૩૧-૬-૬. ખર્ચ ૫૩,૮૧૦ ૭-૬.

વરસાદ સરનાસ-૧૭ હીય ૫૫ દોકડા, બે ત્રણ ઈંચ વધારે પડ્યો હતો. બહુજ દુર-
યદે થાત ખૂબ પડેલ વરસાદ, મુલતસુર હોતો.

અચ્છાનદેર બાંધકામ અને રિલિફ કામો રૂ. ૧,૬૦,૦૦૬) બાંધકામ અને દરબાર
અર્થે તેમજ પૃથ્વીરાજનાં વિધવાઓના નિર્વાહ માટે રૂ. ૬૨૧,૪૦૦) અપાણીના કામોમાં
અર્થે રૂ. ૨૦,૦૦૦) ધરમપુર ઈસમુલત મોકલવાનું તેમજ, ધરના, મહારાણા, અહી
આવનાં થયેલ સરભરા માટેના મળી રૂ. ૪૨૦૦, દરબારી બગીચામાં રૂ. ૩૨૦૮) સુનિ-
સિપાલ અને ઝાંખા અર્થે રૂ. ૫૩,૮૧૮) ઇરિગેશન સ્કીમ ખાતે રૂ. ૮,૩૦૩) આપ્ટીમ
રેલ્વે બાંધવાં પાછળ ચનાર મોટા અર્થે લાઇ મોકલ રહી. એનન્સિને ફાળા રૂ. ૧૦,૬૪૬)
ફળવણીને માટે રૂ. ૧૩,૫૭૧) બેલ અર્થે રૂ. ૧૩,૦૬૩) કલાખાનું અને શીતળાખાનું
રૂ. ૧૦,૬૫૦) અકટોબર ૧૮૭૬ સુધીમાં રૂ. ૭,૬૭,૬૬૭ રેલ્વે બાંધવાને અંગે અપાયેલ
આમાં રૂ. ૬૧,૭૪૬) ઉપલી રકમ મેળવવા રૂ. ૮,૬૮,૦૦૦) ની કિંમતના ગવર્નમેંટ
પેપર વેચતાં ખોદેલાગી. વહીવટ અર્થે રૂ. ૨,૩૮,૬૦૪).

૩૧-૧૦ ૭૬ ના રાજ નાણાં વિષયક સ્થિતિ.

રોકડ બધી મળી ૧,૨૭,૬૬૦-૩-૪

કરન્સી નોટ ૨૪,૩૩૫-૦-૦

અનાજ લોકલ વગેરેની કિંમત ૧,૦૪૬-૨ ૩

સરકારી જમીનગીરીઓ ૧૨,૬૧,૭૦૦-૦-૦

કુલ ૧૪,૪૫,૦૪૪-૫-૭

ઉપજ ૬,૬૧,૭૫૬-૧૫-૮ x

અર્થે ૧૬,૮૨,૪૪૮-૧૧-૮

આંડ ૭,૨૦,૬૬૬-૧૨-૧

x ૨,૫૩,૬૧૫-૫-૭. બાકી લેણાં.

ઉપજ

જમીન મહેસુલ ૬,૫૩,૧૬૭-૧૩-૫

વેરા વગેરે ૩૦,૧૦૬-૧૩-૪

પરચુરણ ૬૦,૪૬૧-૧૦-૫

મુનિસિપલ અને આપાફંડ ૬૧,૫૩૧-૬-૬

ચાપ ૧૬,૫૧૩ ૧-૨

આનકારી ૬,૬૩૧-૦-૦

જમીનગીરીઓ બાજ ૬૬,૮૪૪-૦-૦

કુલ ૬,૬૧,૭૫૬-૧૫-૮

ફળવણી ૩૬ નિસાળ. ૨૨૮૬ વિદ્યાર્થી
અર્થે ૧૪,૬૨૩-૪-૬.

ધોરાજી ફેક્ટરી-રાજ્ય તરફથી ચલાવવામાં
આવતી હતી અને નવરાજજી દાદાભાઈ
તેના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ હતા.

આ ઓક્ટોબરમાં ના. હાકોર સાની ઉમર ૧૫ વર્ષ થવાની હતી તેના અભ્યાસ
માટે પ્રીન્સિપાલ બહુજ સંતોષ વ્યક્ત કરે તે આ વર્ષમાં પહેલા વર્ષમાં આવ્યા છે.

૧૮૮૦-૮૧ આ વર્ષ દરમ્યાન ના ગવર્નરે મોકલેલી મુલાકાત લીધી હતી આ વર્ષે

નો અગત્યનો બનાવ ધોળાથી ધોરાજી મુઘીની લાઇન ખુદી મુકાઇ હતી
એ હતો. આ આખી લાઇનમાં માત્ર ૧૪૫ માઇલ જેટલોજ લાગ બાદ કરતાં બાકી બ-
ધી મોકલનાંજ અર્થે બંધાઇ હતી. ગવર્નરે ૨૪ ડિસેમ્બરના રાજ થોડા કલાક માટેજ

ગાંધી આંવેય ને દરમ્યાન તેણે બાઇસાહેબની કુલાકાત લીધી હતી તે જ નના મહેલ વગેરે જોયા હતા અને પોતાનો સંતોષ જણાવ્યો હતો ૧૮-૧-૮૧નો રોજ કનલ બંદ ન કરીધાવાડેના પોલીમીકલ બેન્કને નંદી લાઇન ઉપર છેડેના ખાંચે યાજ્ઞન ખુલ્લી કરવાની ક્રિયા બેંક યુરોપીયન અને દેલીઓના દબદબા ભર્યા મેજાવવા સમક્ષ કરી હતી

નવેમ્બર મહીનામાં મેજર સ્કોટ ૩ મહીનાની રગ્ગ ઉપર ગયા હતા અને તેટલી મુદત માટે મેજર હે કોફે ચાન્સે સલાખ્યો હતો અને ૮મી ફેબ્રુઆરીએ મેજર સ્કોટ રગ્ગ-એથી પાછા ફર્યા હતા

(રક્ષણ ખર્ચ રૂ ૧,૧૦,૬૧૬. ગુના ૬૧૦ હાગ ૧,૩૬,૨૯૬-૫-૬ રજીસ્ટ્રેશન ૧૫૪, દત્તોવેજ કિંમત ૭૫,૦૯૪-૧૦-૯ ઉપજ ૧૮૫૩-૪-૬ સુધનાઇ ઉપજ રૂ ૩,૭૨૭ ખર્ચ રૂ ૬,૭૦૬)

આ વર્ષે વર્સાદની સરેરાશ ૨૦ ઇંચ અને ૬૭ દોઢા હતી પરંતુ નધે સરખા પ્રમાણમાં પડ્યો ન હોતો બાદર કારે આવેલ ખાંચોરી, મોગી ખાંચોરી, દેરી, રાણસીકી વગેરે ગામોમાં ઝડપની શરૂઆતમાં મુદલ વરસાદ નહી પડેલ વ્યાથી ત્યા આગત પાક તેમજ કપાસ મુદલ ન થયો સામાન્યરિતે જોતા ફરિયાદને કંઈ કારણ નહોતું .

આયાત ૨૬,૨૫૮૬૨ નિકાસ ૧૮,૪૦,૦૫૦

ખર્ચ. રૂઢે સિવાયનાં જાહેર બાધક મો પાછળ રૂ ૧,૩૧,૦૦૬) બાઇસાહેબને ૧,૨૧,૪૦૦) અબાસ ખર્ચ રૂ ૧૦,૬૧૧) દરબારી, બગીચાનુ ખર્ચ રૂ ૫૬૪૬) પરચુરણ રૂ ૧૭,૫૩૩) ગુનીસિવ અને ગ્રામા અર્થો ૬૮,૭૦૬) ખીનુ પરચુરણ ખર્ચ રૂ ૨૩,૫૧૩ (આમાં રૂ ૩,૦૭૭ સરકારને અફઘાન લગ્નમાં દુહો આપ્યા રૂ ૪૮૫૮) ટપાલ હુતાયાના દડ તરીકે ગેરે અર્થોના સમાવેશ થાય છે) એજન્સીને ફાળા રૂ ૬૯૪૫) ફેળવણીને માટ રૂ ૧૪,૫૭૦) જોતોના અર્થના રૂ ૫૮૨૬) દનાખાનુ અને શિતળા ખાતુ રૂ ૧૬,૪૯૬) રૂ ૫૭૦,૭૬૪ રૂઢે ગાંધીના કામમાં અપાળ આમાં ગવર્નમેંટની જમીનગીરીમાં વેચી પેસા ઉત્પન્ન કરવાને અંગે રૂ ૧,૪૭૩) ની ખોટ લાગી રૂ ૬૮૮૨) તારને લખતી ખાડ નહીંડ ખર્ચ ૧,૮૭,૧૪૮

૩૧ ૧૦-૧૮૮૦ ના રોજ નાણા પ્રકલ્પી હાલન

રૂાકડ વગેરે ૨૭૩,૧૧૬-૩-૨

જુના સિલ્લાઓ ૧૫-૧૧-૬

દાણા વગેરેની કિંમત ૦૬૫૭-૪-૬

જમીનગીરીઓ ૮,૬૧,૭૦૦-૦ ૦

કુલ ૧૧,૦૮,૭૬૨-૩-૫

ખર્ચાવાર ઉપજ

જમીન મહેસુલ ૬,૭૫૭૬૦-૫ ૨ ૩

વેરા વગેરે ૭૮,૫૮૫ ૧૦ ૧૦

જમીનગીરીનુ બાજ ૫૦,૮૮૨-૭ ૧

સુધનાઇ વગેરેની ઉપજ ૬૩,૭૨૭ --

આબકારી ૬૭૬૨ ૮-૦

કુલ આદ ૧૦,૫૮,૧૫૧-૧૩-૧

ખર્ચ ૧૩,૪૬, ૦૦-૧૨-૪

ખાડ ૬૧,૬૦૮ ૧૫-૭

૨ ૧,૫૯ ૨૮૮ ની આગવી રસુનાતની રકમ નો સમાવેશ કરનામાં આવે જન્મ ૪૦૧૮ મરણ ૨૩૩૦ રેગનથી ૩૮ નિશાળ ૨૫૫૬ મિથાઈઓ ખર્ચ ૧૪૪૭-૧૪-૧૧. જન્મ ફેક્ટરી નફો ૧૮૭૮-૭૬ રૂ ૫૦૦૦)

પરચુરણ જવાબ	૬૩,૭૬૧-૧૧-૬ ૨૮,૬૪૧-૯-૦	૧૮૭૯-૮૦ રા. ૬૪૫૨) વસ્તી પત્રક થયું ફૂંચારીની ૧૭ મી તારીખે કુલ વસ્તી ૧૨,૫૮,૧૫૧-૧૩-૧ ૧,૩૫,૬૪૯ એટલે ૧૫૬૮ ઓછા.
કુલ		

રાજકુમાર કોલેજના પ્રિન્સિપલ ના. હકોર સાહેબના અભ્યાસ તેમજ લાયકાત સંબંધે હમોરીની માફક હતો. મત દર્શાવે છે અને લાવિંધ માટે તેઓ મોટી આશા રાખે છે તેમની ઉપર અંકેશબંધો ૧૬ વર્ષની થવાની હતી અને વેકેશન પુરી થયે કોલેજમાં જતા તે ઓખેરે આવવાના હતા.

ગત વર્ષનો અર્થ બનાવ ૧૯૪ માધ્યમનો રેલ્વે બંધાઈ ખુબી મુકાવાનો હતો. આવનગરે ૧૧૬ માધ્યમ દર માધ્યમે રા. ૪૮,૮૮૧ અને કુલ ૫૮,૧૬,૮૨૮ નાં ખર્ચે અને ગોડાળે ૭૫ માધ્યમ દર માધ્યમે રા. ૩૪,૭૮૯ અને કુલ ૨૬,૦૬,૧૬૪ નાં ખર્ચે બંધાવી હતી. સારી રીતે માટેજ તે ખુબી મુકલ હતી કારણકે પુલો વગેરે હવે બંધાવાનાં હતા.

૪-૬-૮૧ ના રોજ (સં. ૧૯૩૭ મી) ના. હકોર સાહેબનાં લગ્ન ચાં રાણીઓ સાથે થયાં. ૧ ધરમપુર મહારાજનાં કુંવરી, ૨ વાંકાનેરના રાજસાહેબનાં ભત્રીજા, ૧૮૮૧-૮૨ ૩ મુકા ભાવાન કમ્પાઈસિટ્શનનાં કુંવરી, ૪ મુકાનાં કુંવરી. આ લગ્નને અંગે મોટી ધામધુમ કરવામાં આવી હતી.

૨૫ મી ઓગષ્ટ મેજર રકોટ ૧ લા આસિસ્ટન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ નીમાતાં તેની જગ્યાએ મી. શ્રીદમરાજ આવ્યા. ૧૭ મી નવેમ્બર મેજર નટ આવ્યા. ૨૧ જાન્યુઆરી પછી મેજર રકોટ પાછા ફર્યા. રક્ષણ ખર્ચ ૬૩,૩૫૩ મુનાઓ ૬૧૫. દાવાઓ ૧,૫૪,૪૪૭-૧૩ ૧૦. ઇન્સ્ટ્રક્શન-દસ્તાવેજ ૨૪૩ કિમત ૧,૨૫,૦૫૯ ઉપજ ૩૪૫૮) સુધરાઈ ઉપજ ૬૦૩૬૪ ખર્ચ ૭૬૪૬૫ નવાં વસ્તીપત્રક પ્રમાણે મ્યુનિસિપલ ગામોની ઉપજ ૪૨,૮૫૨ હતી.

વરસાદ સરેરાશ ૩૧-૨૦ પડ્યો. અનિશ્ચિત તેમજ વધારે પડતા, વરસાદને કારણે પાકને નુકશાન થયું હતું. આખાત ૨૬,૨૫,૬૬૨ નિકાસ ૧૧,૪૦,૦૫૦).

ખર્ચ. ૧,૦૧,૩૭૮) રેલ્વે સિવાયનાં બહાર ખર્ચકામો. ૧,૨૧,૪૦૦) બાઈસાહેબને દર-આર ખર્ચનાં રા. ૧૦,૬૭૬) ના. હકોર સાહેબનું ફેજવણી ખર્ચ. ૨,૬૦ ૦૩૩) ના. હકોર સાહેબનાં લગન ખર્ચ. રા. ૧૦, ૫૭) ના. હકોર સાહેબનાં રાણીઓને. રા. ૬,૪૧,૬૬) દરમી બગાચાનું ખર્ચ. રા. ૧૮૦૯૮) પેન્શનગે. રેવન્યુ દવાલદારો અને સમાવતી સંસ્થાઓને. રા. ૭૯,૩૬૫) સુધરાઈ અને ગ્રાંપાખર્ચો. રા. ૧૬,૬૬૯) પરચુરણ ખર્ચ. રા. ૧૧,૯૫૦) એજન્સીને ફાળો. રા. ૧૪,૫૦૦) ફેજવણીખર્ચ ખાતે. રા. ૨,૬૬૨) જેલોનું ખર્ચ. રા. ૧૦,૬૬૮) દવા તેમજ મીનગા ખાતાનું ખર્ચ. રા. ૧૧,૦૯,૬૦૭) રેલ્વે ખાજા વપરાવા. રા. ૪,૦૫૭, સ-કારી કમળો વગેરેનાં લાગેજ ખોટ. રા. ૩,૮૨૦) તારને લગતી ખોટ. વીરટ ખર્ચ રા. ૧,૬૩,૧૪૮).

૩૨ ફેબ્રુ ૩૧-૧૦-૧૮૮૧ ના રોજ.

રેકા દરેક જાન. ૧,૫૬,૨૮૩-૧૪-૯

ઉપજ ૬૩,૭૨,૬૦૬-૩-૧૧

જીના સિક્કા	૧૫ ૧૧-૬
અનાજ વગેરેની કિંમત	૬૧૧-૧૧ ૧૧
જમીનગીરીઓ	૨ ૩ ૦૦ ૦૦૦-૦-૦
કુલ	૩ ૬૫ ૬૬૧-૬-૨
જમીન મહેસુલ	૮,૮૧,૫૮૮-૦-૪
વેરા વગેરે	૩૬ ૪૫૫-૧૧-૬
ગેાનનું બાજ	૪૭ ૪૭૨-૧-૧૧
સુધરામ બાજ	૬૦,૩૬૪-૨-૪
આબકારી	૬ ૮૯૬-૧૪-૧
ન્યાય	૨૧ ૮૦૦-૩-૩
પરચુરણ	૨,૮૭,૮૮૮-૧૦-૮
ફેક્ટરીની ઉપજ	૨૮,૮૨ -૪-૧૦
કુલ	૧ ૭૨,૬૦૬-૦-૧૧

અર્થ ૨૧ ૮૦ ૪૪૩-૮-૧૦
આક ૮,૧૭ ૮૩૭-૮-૧૧

૨૧ ૧૫ ૦૦૧ બાકી
ફે. ૧,૦૭,૮૮૧ આગળ વસૂલ થયા

જન્મ ૪૨૮૮ મરણ ૨૫૭

અગ્રોતર મહીનામાં ફોરેસ આવેલ ૧૧૨

ફેસ ૩૪ મરણ ફેબ્રુઆરી ૩૬ નિરાગ

૩૬૫૭ વિદ્યાર્થીઓ અર્થ ૧૪,૫૦૦ ફે. ૮

રીનો ચોખો નફો રૂ ૬ ૭૨૨ ફેસ ચુ

કરવામાં આવ્યો

ના કારણે સદેશના અભ્યાસ સંબંધિ

પ્રિ સીધાને સારો અભિપ્રાય વર્ગમાં

છેલા વર્ષમાં તેમણે હતા તેમની

ઉમર અમરોજમાં ૧૭ વર્ષની થવાની હતી

બોમ્બે ગવર્નમેન્ટની યાદ ન ૧૦૫ તા ૧૦-૧-૧૮૮૩ માં નીચે પ્રમાણે ઉ નેખ છે

The State of Gondal is still under the management of Joint Administrators during the minority of the Chief,

૧૮૮૨-૮૩ now in his ૧૭th year and a most diligent student of the Rajkumar College, having attained to the

honourable position of its head though by no means the eldest student

ગોળ રાજ્ય ના હા સા ની નાની હિમરના કારણે હજુ સુધી સંયુક્ત એડમિનિસ્ટ્રેટરોના અમલ તમે છે હા સા જેઓ હજુ તેમના ૧૭ મા વર્ષમાં છે તેઓ કાને જના સાથે આનાક વિદ્યાર્થી છે અને તેણે તેના મુખીની માન હરી જગ્યા સલામી છે બે ૩ ઉમરમાં તે સાથે મોટા નથી

૨૩-૧-૮૨ ના રોજ મેજર ર્મોટ ૬ મહીનાની ફોર્સ ઉપર ગયા અને ૬-૬ ૮૨ સુધી મી જવાહરકર બને ચાર્જ સંભાળ્યા મેજર નદ રોકાવે બાદે આ-આ અને આપુ વર્ષ તેણે કામ પૂર્વ

આ વર્ષનો મુખ્ય બનાવ ના હા સાહેબને લા ના ધરમપુરવાળા રાણીથી ૮-૬-૮૩માં પુત્ર જ મ પાટવી કુમારનો જન્મ થયો તેમનું નામ ભોજરાજી રાખવામાં આયુ

આ વર્ષમાં વાણીયાની કામગીરી એટલે કે મુસતમાનોને નુશ્તાન કરવા ૨૫૦૦ કરો હતો પરંતુ આવેલ ફરીસદોનો જે રીતે નીકાલ કરવામાં આવ્યો તેથી બોડળના સામાજિક જીવનને અગે યાદરૂપ થઈ પડલ આ ટોળી ધીમે ધીમે નાજુદ થઈ જશે એમ માનવામાં આવ્યું હતું

પરસાદ પાણી ઠીક હતો. સરેરાશ ૨૨-૨૫ પડેલ. સરાસરી પ્રમાણ ૨૦ થી ૨૫નું મળ્યું છે. એક વધુ પરસાદ પડ્યો હતો તો ધણી ફાંવેલો ચાત પણ આથી એક દરે રાખી કુંદોડે તેને અસતોષ થવાને કંઈ કારણ નહોતું.

રક્તણ. ગુ.દા. ૬૧૭. ખર્ચ ૮૫,૭૯૪. દાવાઓ. ૧,૫૪,૬૧૭-૧૪-૪
રેન્ડેશન દરતાવેળ ૧૭૬. કિમન રા. ૬૭૧૯૦) ઉપજ ૨૦૭૬-૭૦
સુધરાઇ ઉપજ ગોડળ ૧૪૬૬૦-૩-૮ ખર્ચ ૧૪૬૩૦-૧૫-૫

ધોરાજી ૨૧૮૭૧-૬-૬ ૧૭૧૬૩-૬-૮
ઉપલેટા, ભાયાવદર અને સેરસાઇ ૧૫૬૦૩-૧૩-૧ ૧૦૫૫૬ ૧૫-૨

૨ દાવર કોર્ટમાં ઉઠાડેલી મંગારી એક ગોડળ અને એક ધોરાજીમાં રાખ્યાં. જુનું એક ઉપલેટા રખાયું.

આયાત. ૨૫,૮૪,૧૬૭ નિકાસ. ૧૩,૨૮,૨૧૩.
રેલ્વે ખાતે કુલ ખર્ચ અક્ષર સુધીમાં ૨૭,૮૭,૫૨૦ થયું હતું આના ઉપર આ વર્ષે ૪ ટકા વ્યાજ આવ્યું હતું. મી. નટનો વિચાર કાઢ લેનાર મથે તો રેલ્વે લેન દેવાનો હતો.

નિશાળ. ૫૬. વિદ્યાર્થી. ૩૫૬૬.
ખર્ચ. નહિર બાંધકામ રા. ૧,૦૪,૨૬૨. બાંધસાહેબ ૧,૨૧,૪૦૦. કોલેજ ખાતે રા. ૧૦૫૦૮. છવાઇ રાણી સાહેબને રા. ૩૦૪૧૦. દરબારી બગીચાનું ખર્ચ રા. ૫૬૫૪. પેન્શન વગેરે રા. ૧૬,૩૨૮. સુધરાઇ, આંખાવગેરે ખર્ચ રા. ૮૩,૬૮૭. પરચુરણ ખર્ચ રા. ૨૫,૫૭૧. એન-સીમાં ફાળા રા. ૧૦૭૬૬. કેળવણી ખર્ચ રા. ૧૫૭૨૪. જોભોનું ખર્ચ રા. ૨૮૮૧. દવા અને શનિળા ખાતાનું ખર્ચ રા. ૧૧,૨૬૧. રા. ૨,૫૮,૨૨૬ રેલ્વે બાંધકામને અંગે અપાયા. વહીવટ ખર્ચ. રા. ૧,૮૧,૦૩૬

૨૧-૧૦-૮૨ ના રોજ નાણાં પ્રકરણી હાસત.
રોકડ વગેરે. ૩,૭૮,૦૬૧-૪-૬ અવાક ૧૪,૦૬,૬૭૫-૩-૬
જુના શિક્ષા ૧૫-૧૧-૬ ખર્ચ. ૧૦,૬૫,૫૦૧-૨-૪
અનાજ વિગેરેની કિમન ૫૪૪૬-૬-૬ વધારો ૩,૧૧,૪૭૪-૧-૦
ગવર્નમેન્ટ સીમ્યુરીટી ૨,૫૦,૦૦૦-૦-૦ ૧,૭૧,૧૫૫-૭-૭ બાકી
કુલ. ૬,૨૩,૫૨૬-૬-૬ ૧ ૪૩,૬૮૬-૧૦-૧ અગાલી વસુલાત પેટે

જુદી જુદી આવક લેવ યા
જમીન સહેસુદ ૭,૮૭,૫૧૦-૫-૦ ૧-૮-૧૮૮૨ના રોજ ડેટમ એક્ટ
વેરા વગેરે. ૩૪,૬૦૧-૨-૪ અમલમાં મુકાયો
સોનાઈ વ્યાજ ૮,૮૧૧-૧૨-૦ ૪૩૩૦ જન્મ, ૨૫૬૦ મરણ.
સુધરાઇ, આંખાની ઉપજ ૬૪,૫૪૮-૩-૦ ૩૦-૫-૮૨ થી ૭-૬-૮૨ સુધી ડે-
આબકારી ૬,૨૫૬-૬-૨ લેરા ચાલેલ અને

ધોરાજી ઇનીંગ ફેક્ટરી	૪૯,૮૦૨-૨-૪	૫૭૨ ફેસ અને ૪૬ માર્શ નોંધારેલ ગ્રામ
ન્યાય	૩૩,૪૦૫-૧-૧૦	૩૬૫, ૦૦ ધોરાજીમા
વીવાદ વધાવા	૧,૭૭,૪૬૭ ૧૧-૮	૧૬૮ ,, ૫૭ ખીન મહાનોંધ
ટેલીગ્રાફ સ્ટેશનનું વેચાણ	૧૦,૮૩૭-૫-૧	
ઉપગ્ર (નારતી)	૪૬૭-૯-૮	નિશાળ ૫ વિદ્યાર્થીઓ ૩૫૬ અર્થ
રેલવે ઉપગ્ર	૧,૫૮,૫૭૨ ૧૦ ૧૦	(૧૫૭-૪)
પરચુરણ	૮૪,૬૧૭-૮-૧૦	
કુલ	૧૪,૦૬,૯૭૫-૩-૬	કન્યાશાળા નવા મકાનમા શરૂ થઈ
		ગોડાનમા રેડમિટ્ટેસ જેડીવાઈ તેમ

ના નિશાળ પામજ મકાન બાધી આપ્યું

૧૭ ખા.મી રાજીશાળાઓ નવી ઉમેરાઈ કસરત માત્રની નીમણૂક કરી વિદ્યાર્થીઓને અગમ્ય ત, ફિક્કિટ, કુટબોન વગેરે રમાડવા ગોઠવણ કરી

મુળચક્ર દામોદર ઝીવેદી નામના રાજ્યના વનનીને તેણે મેટ્રીક્યુલેશન પસાર થતા માટે મેટ્રીક્યુલેશનમાં જોડાઈ લા ૪ વા ગાળ્યા હતાં અને L.M.S ની પરીક્ષા પરીક્ષા પસાર કરી હતી અને છેવટની પરીક્ષામાં ગ્રેડવાના હતા

ગોડાનની રેલ વર્કસોપમાં રકુલના કિમેટવારોને દાખલ કરવા ધારા ધડ્યા રીખડાના એક ભાષણ રાજકોટ રાજકુમાર કોલેજમાં ભળે છે

નવ સાહેબનો અલ ફેક્ટરીની વિરૂદ્ધ તેને તે સ્ટેડ દાખી માનતાં અને રાજ્યને જા બાધારમાં પડવાની જરૂર નહોતી એમ માનતા તેણે આ બાબતમાં સખત રીતે લખ્યું છે

બૅન્ડ દાખલ કરવામાં આવ્યું મી ડી એન્ડા તેમજ ૨૨ ખીન બૅન્ડ વમાડનારા એા નિમી જોડના વાજીત્રો વીનાયનમાંથી મંગાવ્યા મુંદર જગ્યા બન્ને જાણુ જખીયા તેમ જ શહેર પામે તેની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી

રાજકુમાર કોલેજના પ્રિન્સિપલ ડાકોર સાહેબની પ્રગતિ વિશે ધણોજ સતોષ બનાવે છે તેણે પોતાનું પ્રથમ સ્થાન જાગવી નાખ્યું હતું અને પહેલા વર્ગના બધા છાત્રો જાન્યુઆરીમાં થયેલ મેગાવડા વખતે તેમણે લીધા હતા

તેમની કોલેજ ફેગવણી પુરી થઈ હતી અને સરકારે તેમને વધુ કેળવણી કોષ સારી લાવડાત વાળા શિક્ષકની સલાહ નીચે મુરોપના પ્રનાસ કારા આપવા નક્કી કર્યું હતું. આ શિક્ષણ તેના મિત્ર તરીકે તેની સાથેજ રહેશે એટલે ના હા સાહેબના જીવન પ્રદેશ માટે બધી અનુકૂળતાઓજ હતી તેને રાજકુમાર કોલેજમાં મળેલ શિક્ષણ એટલી જાણી પ્રતિનુ હતું કે તેણે સાડ જાન સપાદન કરવા ઉપરાંત અગ્રેજી ભાષાનું ધણું ઉચા પ્રકારનું જાન મેળવેલ છે તેની શારિરિક શક્તિ પણ અસામાન્ય છે અને તે પોતાનાં ભવિષ્ય માટે ઉત્સાહથી ભરપૂર છે તેમની નિમ્ન ધચ્છા છે કે આવા પ્રવારોદ્ધારા પૂરેપૂરે ફાવેલો મેળવેલ

ના. ઠા. સાહેબની ઇચ્છા છે કે ગોંડળની પડોશમાં ખુલ્લી હવામાં એક સાદું મકાન બંધાવવાની ત્યાં રહેવું. તેમણે પોતા જગ્યા પસંદ કરી અને બતાવી હતી અને તે ગોંડળથી દોઢેક માઈલ દુર પીડી તળાવ પાસે દયાણવાળી જગ્યા હતી અને ત્યાંથી રાહેર દેખાતું તેમજ દુર ગીરનાર તેમજ ઓશમના હુંગેરા દેખાતા.

મી. નટ લખે છે કે:—તેમના આ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા જેવી હતી અને એજન્સી હજનેર મી. હુશને તેની યોજના નિયાર કરવા તેમના તરફથી કહેવામાં આવ્યું હતું.

રાહેરની ખીઓખીય શેરીઓથી દૂર ખુલ્લો હવામાં રહેવાની કાંઈપાયાડના રાજાએ ઇચ્છા બતાવતા જાય છે. ગોંડળ હાકાર સાહેબની તો એવી પણ ઇચ્છા છે કે ત્યાં એક મળનું ખેતર બનાવવું અને ત્યાં ઉંચી પેદીનાં શુઓ ઉછેરવાં. તેમની આવી વખાણવા જેમ ઇચ્છાની પૂર્તિ કરવી જોઈએ તેમનું વય અક્ટોબરમાં ૧૮ વર્ષનું થવાનું હતું ૮-૧-૮૩ ના રોજ થયેલ પાટનીના જન્મથી સર્વત્ર ધોળોળ હર્ષ વ્યાપ્યો હતો.

૧૮૮૩-૮૪ સરકારી દરખાસ્ત નં. ૬૬૬૦ તા. ૧૨-૧૨-૧૮૮૪ માંથી ઉતારો.

“આ જમાં ના ગોંડળના હાકાર સાહેબે યુરોપની મુસાફરી કરી હતી અને ત્યાંથી પાછા ફરતા તેમને પોતાનાં રાજ્યના વહીવટને અંગે મેળ નટ સાથે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.”

૨૭-૨-૮૪ ના રોજ સંયુક્ત કારભારી તરીકે પા. વર્ષથી કામ કરતા મી. જયાશંકર લાલશંકરને ના અવનરના હુકમની રૂએ રેટ ટ્રેઝરીના ચાર્જ આપ્યો હતો અને ના. હાકાર સાહેબને સંયુક્ત કારભારી તરીકે મેળ નટ સાથે ગોળવામાં આવ્યા હતા

ગયા વર્ષે જણાયેલ કોમી ખટપટનો આ વર્ષમાં અંત આવ્યો હતો.

ના. હાકાર સાહેબ ૧૬-૪-૮૩ના રોજ ઈંગ્લંડ જવા ઉપજ્યા હતા, તેમણે ૪ મહીના ઈંગ્લંડ અને સ્કોટલેન્ડમાં ગાળ્યા હતા અને બીજાં દુકં વખત દરમ્યાન યુરોપખંડ ઉપર પારીસ, બ્રુક્સ, લામબર્ગ, લ્યુસર્ન અને સ્વીટ્ઝરલેન્ડની બીજી જગ્યાઓ, ઉપરાંત મિલ્લાન, વેનીસ, ફ્લોરેન્સ, રોમ, નેપ્લિસ, ક્રિસ્ટી વગેરે સ્થળોની મુલાકાત લીધી હતી અને ૧૩-૧૧-૮૩ માં હિંદ પાછા ફર્યા હતા મી. ઐરટર મેકનાટન તેમજ મી. એફ. ■ મેલ્લી જેના સિદ્ધકો પામેથી રાજકુમાર કોલેજના મેળવેલ ઉચ્ચ પ્રકારની તાલીમ તેમજ મેજર હેન્કોક જેવાની સંભાળ વગેરેને લઈ ના. ઠા. સાહેબે જે જે જોયું અને સાંભળ્યું તે તેમની જીવનયાત્રા માટે ઉપયોગી નિવડ્યું, તેમજ તેમણે આ મુસાફરીથી ધોળોળ ફાયદો મેળવ્યો.

ઇ. સ. ૧૮૮૩ના નાતાલના તહેવારો દરમ્યાન એક ખેતીવાડીને લગતું ગોંડળ ખાતે પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું.

વરસ બહુ સાક નીવડ્યું હતું વરસાદ ૨૬ ઈંચ ૨૧ દોઢા પડ્યા હતા અને બહુજ વખતસર પડ્યો હતો. લોકસંખ્યાકારી પણ આ વર્ષ દરમ્યાન સારી રહી હતી.

રક્ષણ ખર્ચ. (૫,૦૮૬). ગુનહા ૪૨૪. દાવા ૧,૪૩,૬૨૮-૩-૧. રજીસ્ટ્રેશન ૧૦૬. દરતાવેગ કિંમત ૭૨,૧૩૦-૮-૦

સુધરાઇ ખાંતુ.	ગોંડાળ.	ઉચ્ચ	૧૩,૬:૫-૪-૬	ખર્ચ	૧૩,૫૧૩-૩-૪
	ધોનાજી	"	૧૬,૬૭૬-૭-૧૧	"	૧૬,૪૬૯-૦-૯
ઉપલેટા, લાવાપદર અને સરસઇ			૩,૬૬૬-૩-૫		૧૧,૩૬૬-૧૧-૭
આવાત	૨૩,૪૮,૧૬૫	નિકાસ	૧૮,૦૪,૨૪૫		
રેલ્વે ખાતે મુરી રોકણ રા.	=૯,૦૮,૮૬૧).				

૩૧-૧૦-૮૩ ના રોજ કેશકેડિટ

રોકડ વગેરે	૬,૪૬,૭૬૩-૭-૩	રા. ૧ લાખ ગવર્નમેન્ટ મીડ્યુરીટીમાં નખાયા હતા
જુના સિકકાઓ	૧૫-૧૧-૬	તેમજ રા. ૩૫ લાખની બચ. પણ તેમાં નાખી
અનાજ વગેરેની કિંમત	૧૪,૨૫૮-૦-૦	કુલ રા. ૧,૦૫,૦૦૦) તેમાં ગેરવાના હતા.
નમીનગીરીઓ	૩,૫૦,૦૦૦-૦-૦	
	૧૦,૧૧,૦૩૭-૩-૯	નમીન મહેસુલ રા. ૮,૭૮,૬૬૫-૧૧-૧૧

અલ્ટ સિટમ લાખલ કરી.		વેરા વગેરે	૩૭,૫૩૩-૫-૭
મહાલકારીઓને યોગ્ય એજાવન્સ આપી બધી		લોનનું બાજ	૧૪,૭૨૫-૦-૦
દેખરેખ ભતે રાખ્યા નુકસ થયો.		મુધગાઇ ઝાપા ખર્ચ	૬૦,૬૫૦-૫-૫
જન્મ ૪૬૩૬. મરણ ૨૫૬૦		આબકારી	૪,૭૫૪-૬-૯
કેળવણી નિશાળ ૬૨. વિદ્યાર્થી ૩,૭૪૫.		ન્યાય	૨૧,૩૫૪-૧૧-૨
ખર્ચ ૧૭,૩૬૫-૭-૦ મી. આર બી. ડેમ.		ધોરાજી ફેક્ટરી (અથવા ૧૮૭૧) ૩૭,૨૬૦-૬-૬	
વુડના લાથ નીચે એક ફાઇન કલાસ ઉધાડયો.		નાર	૭૫૫-૧૧-૦
ખાતવી કુમારશીલી ઉમર ૧૫ મહીના.		રેલ્વે	૬૦,૩૪૨-૦-૦
તાંદુરસ્તી સારી.		પરચુરણ	૮૩,૦૬૫-૫-૪
		કુલ.	૧૨,૩૦,૪૫૮-૨-૪

સરકારી વહીવટની શરૂઆતમાં કેશ બેલન્સ ૧૬,૬૧,૧૪૩-૬-૬

૧૮૮૩ આખરે ૧૦,૫૩,૦૮૮-૧૧-૮

રેવન્યુ. (૧૮૮૦) ૧૧,૪૦,૧૧૬-૨-૪

ખર્ચ સુધરાઇ લોકલ દરબાર	૬૪,૧૩૬-૨-૯		
વહીવટ ખર્ચ (નોંદરોનું)	૧,૮૧,૭૬૧-૬-૮	કોલેજ ખર્ચ	૩,૮૪૮-૩-૦
જાહેર કામોમાં ફાળા	૧૧,૬૫૨-૧૦-૦	મવાસનુ "	૩૬,૬૪૦-૬-૧૧
બાંધકામ	૨,૫૭,૫૭૪-૧૫-૪	પાટણના જન્મ ખર્ચ	૧૦,૬૨૫-૧૦-૬
ખંડણી	૧,૧૦,૭૨૧-૦-૦	ધીમંત "	૧૦,૪૫૦-૦-૪
દરબાર ખર્ચ	૨,૫૬,૫૭૬-૧૦-૯	રાષ્ટ્રીઓને જીવણ	૨૩,૪૦૦-૦-૦
પરચુરણ	૧,૩૨,૬૩૨-૪-૧૦	વાકાનેર વાળાં	૬,૬૨૭-૧૧-૪
કુલ	૧૦,૧૪,૫૮૮-૨-૪	બાની ઉત્તરક્રિયા	

૧,૨૧,૩૭૦-૧૫-૯ રેલ્વે પાછળ

યુવરાજ કુમારશ્રી ભગવત્સિંહજી

અને

સરકારના સંયુક્ત કારભારનું સિંહાવલોકન.

બીજા રાજ્યોમાં દાખલ કરેલ ગોહવલુનીજ દબે ગોડસમાં પણ સંયુક્ત કા-ભાર દાખલ કરવાનું સંકારે નક્કી કર્યું આ યોજનાનો અમલ ૧૬ સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૮ના રોજ એટલે સંવત ૧૯૩૪ માં થયો મેજર ઝોકોટ અને મી. જયારાજ લાલચંક સંયુક્ત કારભારીએ નીમાયા. સન ૧૮૮૨ ના મે મહીના સુધી ડિસેમ્બર ૧૮૮૦ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૧ અને ઓગસ્ટ ૧૮૮૧ થી જાન્યુઆરી ૧૮૮૨ સુધીની ટુંક મુદતો જતાં મેજર ઝોકોટ સંયુક્ત કારભારીના અધિકાર પર રહ્યા તેમની ગેરહાજરીના પહેલા ગાળા દરમ્યાન મેજર (તે સમયના કર્નલ) ટેન્કોફે તેમજ બીજા ગાળા દરમ્યાન કર્નલ નટે તેમનો અધિકાર સંભાળ્યો હતો. એટલે ૧૮૮૧ ના ઓગસ્ટ થી નવેમ્બર સુધી મેજર હેન્ડકોક તેમજ તેજ સાલના નવેમ્બર થી વળતી સાલના જાન્યુઆરી સુધી કર્નલ નટ અધિકાર પર રહ્યા હતા.

સન ૧૮૮૨ ના જુન મહિનામાં કર્નલ ઝોકોટની જગ્યાએ કર્નલ નટ નીમાયા, અને વળતાં વર્ષના ફેબ્રુઆરીમાં તેની સાથે દેગી અધિકારીના આને ના ભગવત્સિંહજીને યોજવામાં આવ્યા, અને આજ વર્ષના ઓગસ્ટ મહિનામાં તે નામના ને અન્યત્ર ગળગળાગળ સુખન કરવામાં આવ્યો.

છ વર્ષ ઉપરાંત આપેલ સંયુક્ત કારભારને ઇતિહાસ, અનાધિન પ્રગતિ અને આખા-દીનેજ ઇતિહાસ છે. તેના શંખ્યાનના વર્ષો દૈનિમિત્ત આપત્તિઓના વર્ષો હતા, અને તેના કંઈ મનુષ્યનો હાથ નહોતો સન ૧૮૭૮ ની સાલનો વગસાદ આગલા વર્ષમાં પડેલ વરસાદ જેટલો ઓછો હતો તટલોજ પ્રમાણમાં વધારે પડતો હતો એટલે આખા રાજ્યમાં તેની સરેરાસ ૮૮ ઇંચ ૪૭ હોફા હતી, અને અગાઉના ૨૫ વર્ષો દરમ્યાન પડેલ વરસાદનાં પ્રમાણથી તે ઓછું ગણી હતો આ અતિવૃષ્ટિએ પાર વગરનું નુકશાન કર્યું હતું ધરે તેમજ મોટા મકાનો પણ મોટી સખ્યમાં જમીનહોસ્ત થયા. સડકો ધોવાઈ ગઈ અને ધોરાણની પાશ્વમે ભાદર કાપને પ્રદેશ ધણા દિવસો સુધી જળમય ગ્રહો, એવામાં પુર રોળાબંધ તીડોએ આવી વધારે પડતા ભેજથી બનેલ પાકનો નાશ કર્યો હિંદુ માન્યતા પ્રમાણે કોઈ પણ દેશપર આવતી છ આપત્તિઓ જેવી કે— અનાવૃષ્ટિ, અનિવૃષ્ટિ, મુશક, તીડ, રોગ, અને બાહ્યઅકસ્માતો, આમાંની ત્રણ આપત્તિઓ આ રાજ્ય ઉપર એક પછી એક એમ આવી ગઈ હતી, છતાં એ તે તેમથી ઉગરી બહાર આવ્યું એ તેના નૈસર્ગિક સાધનોનેજ આભારી હતું. આ વર્ષોમાં મહેસુલનું મોટું નુકશાન વેળા પડતા રાજ્યેજાનહેરબાધકામોને લગત કામ મહમપણે જરી રાખ્યું આમાં મુખ્ય પોરમદરને પ્રતિના બીજા ભાગો સાથે જોડવાનો રેલ્વે માર્ગ બનાવવાના સાધનો, સુપેરી પાસેનો ભાદર નદી ઉપરનો પુલ હતો આથી એ વધારે અમલનું સાદસ ધોરાણવી હસા સુધી રાજ્યને સુવાગ ખર્ચે બંધાયેલ રેલ્વે હતી.

આ કાર્ય પછવાડે લગભગ ૩૦ લાખ જેટલી રકમ ખર્ચાઈ હતી. બધી રેલ્વે લાઇન લા-
વનગર ગોંડલ રેલ્વે કહેવાતી. આની વ્યવસ્થા એક કમિટિની સંભાલ પ્રમાણે એક મેનેજર
કરતો. કમિટિમાં ગોલીરીફલ એજન્ટ તેમજ બે રાજ્યોના કારભારીઓ હતા. અને
પોલિટિકલ એજન્ટ આ કમિટિમાં અધ્યક્ષ સ્થાને હતો. આ સાખા વ્યવહારને અંગે તા-
રીખ ૧૮ જાન્યુઆરી ૧૮૮૧ માં ખુલ્લી મુકાંબ હતી અને તે વેળા બાળ હકાર સાહેબ
જેઓ તે વેળા રાજકુમાર કોલેજના વિદ્યાર્થી હતા તેમણે એક ટુંકું પ્રથમ વ્યાખ્યાન આપેલ
હતું. જાહેર ઉપયોગનાં બીજાં કાર્યોમાં નિરાબોનાં મકાનો, બેન્ડ સ્ટેન્ડ, દપાલ ઓફિસો વગેરે
હતાં સન ૧૮૮૦ માં મુબાઇના મર્નર સર રિચર્ડ ટેમ્પલે કાઠિયાવાડમાં મુસાફરી કરી
હતી. તેણે ગોંડલની મુલાકાત લેનાં અહીંના તે સમયના મુખ્ય કારભારીએ તેને માનપૂર્વક
અગમત આપ્યું હતું. તેમણે બાળ હકાર સાહેબનાં માતૃશ્રીનું વિધિપુરઃસર મુલાકાતનું માન
આપ્યું હતું.

સન ૧૮૭૯ (સંવત ૧૯૩૫) માં ગોંડલ લાયાત નવધણ્ણનાં વિધવા કેસાબા મુજરી
ગયાં. તે નિર્વેશ ગુજરાનાં તેમના ગરાસનો ગણાવે તેમજ તેની નીચેનાં આમડાંઓને અંધ
બાળ રાજ્યની સ્વાધીનતાનાં આગ્રહો બીજા બાળુ ગોંડલ તેમજ ઝાટકા વચ્ચે અરડોઇ
ગામ સંજ ધની તકરારને નિવેડો કાઢવાની તરફેણમાં આવ્યો અને તે તરતીમાં આવતું
ગામકું ના. હા. સાહેબની વાલ્યાવસ્થામાં રાજ્યે ગુમાવ્યું.

સન ૧૮૮૨ (સંવત ૧૯૩૮) માં ના. હાકાર સાહેબના જીવનને લગતો એક કાથી
અગમતો બતાવ બન્યો. આ વર્ષના એપ્રિલની ૪ થી તારીખે તે ના. શ્રીનાં લગ્ન ચાર
રાણીઓ સાથે થયાં. એક ના. ધરમપુરના મહારાણાનાં પુત્રી હતાં બીજાં ના. વાંકાનેરના રાજ-
સાહેબનાં બગીચ હતાં. ત્રીજાં તેમના મ મા મીથાપુરવાળા કલ્યાણસિંહજીનાં કુવરી હતાં.
અને ચોથાં મુબાઇ હકાર સાહેબનાં કુવરી હતાં. આ પ્રસંગ પૂરા હાથી ઉજવાયેલ અને
તેને અંગે લગભગ અડી લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ કરવામાં આવ્યું હતું. આ લગ્નને સવર્માભાગ
લેવા પ્રાપ્તના મુખ્ય રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ તેમજ આગણો અને આ જલમે નેવા આવ-
નારાઓ મોટી સંખ્યામાં આવ્યા હતા.

આ પછીનાં વર્ષે ના. હાકાર સાહેબને સાં ધરમપુરવાળાં રાણી સાહેબે પાટવી
કુવરને જન્મ આપ્યો આ દર્જનો પ્રસંગ તા. ૮ જાન્યુઆરી ૧૮૮૩ના રોજ બન્યો.
ના. કુમારશ્રીને ભોજરાજજી નામ અપાયું છતાં 'દાદા સાહેબ'ના કુંઠા અને સ્નેહાળ
નામથી કુટુંબીઓ વગેરે બોલાવતા.

આ પછુ નેહનું નેહનું કે સાક રની ઇચ્છાથી સન ૧૮૮૧ની ૧૭ થી તારીખે આ-
ખા ગોંડળ રાજ્યનું વસતિ પત્રક કરવામાં આવ્યું. ગોંડળ રાજ્યની વસતિ ૧,૩૫,૬૪૯
ચલેલ અને તેને ૧૮૭૨નાં વસતિ પત્રક સાથે સરખાવતાં ૧૫૬૮ માણેઓ ઓછાં થયાં
હતાં. જેનું કારણ ૧૮૭૮ની સાલનું મોટું મરણ પ્રમાણ તેમજ અરડોઇ ગામ ગોંડળની
હકુમતમાંથી નીકળી ગયું તે હતું.

ના. હાકાર સાહેબ ભગવતસિંહજીએ અદારમે વર્ષે એટલે ૧૮૮૬ની શરૂઆતમાં
રાજકુમાર કોલેજ—કાઠિયાવાડના રાજકુમારોની અમર માતા—દર્શિય માટે ઊડી. તેમની

આઠ વર્ષ ઉપરાંતની કોલેજની કોલેજી—ને ના. થીના ઉચ્ચમંડલ સ્વભાવ તેમજ શુદ્ધિ-
તાનો સારો પરિચય આપતી— એકજ સરખી ફોટોગ્રાફ લઈ ફોટોગ્રાફ વખતથી તે નામ-
દારે કોલેજના મુખ્ય વિદ્યાર્થીનું પદ પ્રાપ્ત કરી અત્યંત સદેવાઈથી તેને ટકાવ્યું હતું અને
કોલેજના વાર્ષિક ભાષણના સ્વિમોએ ચાલાકી, ચિત્રકામ તેમજ અગ્રેજી ભાષામાં પ્રવીણ-
તાને લઈ એકથી વધારે મનાઓ પ્રતિ વર્ષ તે નામદારીએ લીધા હતા પોતાના સદાધ્યા-
યીઓથી તે અભ્યાસમાં એટલા બધા આગળ પડતા થયેલ કે તેમના એકલાનોજ એક
નવો વર્ષ ઉત્પન્ન થયો હતો હોદી અમીર વર્ગના સભ્ય કિપર અગ્રેજી કેળવણીની અસર
પરતે તે નામદારે એક નોંધવા યોગ્ય ઉદાહરણ પૂર્વે પાડ્યું હતું પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ કળ-
વણીને ઉદ્દેશો એપ ચડાવવા માટે તે નામદારીએ પ્રવાસ કરવા
નિમ્મય કર્યો, અને ૧૭મી એપ્રિલે મેજર હેન્કોકની સમાજનીચે યુરોપની મુસાફરીએ જવા
પ્રયાણ કર્યું. પોતાની સાથે તેમણે બહુજ થોડા માણસ લીધા તેમને જેમ અને તેમ
ઓછા બોલ સાથે એક અગ્રેજ મુદ્દમની માફક પ્રવાસ કરવાની ઇચ્છા હતી તેમણે ઈંગ્લેન્ડ
અને સ્કોટલેન્ડમાં લગભગ ચાર મહિના ગાળ્યા અને સાચી નીકળી યુરોપખંડની ટુંક
વખત માટે મુસાફરી કરી હતી, જે દરમ્યાન તે નામદારે પારિસ, ક્રુએસ, હામબર્ગ,
દ્યુસેલ તેમજ સ્વિટ્ઝર્લેન્ડના અન્ય મથો, મિલ્હાન, વેનીસ, ફોર્મેન્સ, ગ્રેમ, નેપ્ચમ અને
જિન્ડીસીની મુલાકાત લીધી હતી અને ૧૩ નવેમ્બર ૧૮૮૩માં હિંદ ખાતે પાછા ફર્યા
હતા રાજકુમાર કોલેજના શિક્ષકો પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલ અગ્રેજી ભાષાનું સાફ જ્ઞાન, પોતા-
ના પ્રવાસ દરમ્યાન જે જે સાંઝેલું અને સાજાંયુ તેનું વ્યવસ્થા સમજવામાં તે નામદાર-
ને બહુ ઉપયોગનું થઈ પડેલ કોલેજમાં બતાવેલ ઉચ્ચમંડલ રહેવાની આદતને લઈને
તેઓ લાના એક નામકિત વિદ્યાર્થી થયા હતા તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન જુદા જુદા
પ્રદેશોના હોયો જોવાનો આનંદ વેળા પડેના તે નામદારે તે તે પ્રદેશનો લાગ
કર્યો નહોતો તેમણે પોતાના ઈલાકાના ડવાસની નોંધ બહુજ સમાજપૂર્વક
એક રાજનિશીની નોંધ કરેલ છે, અને તેને પુસ્તકાકાંઠે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમની ૮૫ તેમજ
અત્યંત મુદત અને ૨ તંત્ર ઉદ્દેશો માટે— દિલ્હી, અગ્રેજી તેમજ યુરોપના વિદ્વાનોએ
અને વનમાન પરીએ બહુ મજાની અને વિનૂત નોંધો લીધી છે. સ્કોટલેન્ડે તે નામદારથી
ઉપર ધણીજ સારી છાપ પાડેલ છે, એ તેમણે આગળ ઉપર તેની ધીજી વખત મુલાકાત
વેળાનો સંકંપ ખુલ્લીરીતે જણાવી વક્ત કરેલ આ સંકેપનો અમુક સમય પછી અમ-
ન કરવામાં આવ્યો હતો હિંદમાં રાજવસીઓ માટે ગ્રંથકાર થતું એ બહુજ અસામાન્ય
જે, અને તે ના થીના સાહિત્ય વિષયક સાહસને ખાતર તેમને ખરેખર ધન્યવાદ રહે છે.

યુરોપના પ્રવાસથી પાછાફર્યા બાદ તુરંતજ તે નામદાર પોતાના નાનકાના કાન્યા ના
કામમાં પ્રવિષ્ટ થયા, અને કર્નલ નટ સાથે સંયુક્ત કારણારી તરફે જણાયા તેમની પા-
લાના દેવી અધિકારીને રાજ્યની નિર્દેશીના ચાર્જ આપવામાં આવ્યો આ વયમાં કર્નલ
નટ સારેમે એક મોટું એટલાડીને લગતું પ્રદર્શન ગોડામાં ભર્યું હતું આના કાર્યોમાં
તેની બહુ સારી નજર પડેલ હતી આ પ્રદર્શન સંપૂર્ણરીતે ફોટોગ્રાફ થયેલ અને લગભગ વીસ થી પ-
ચીસ હજાર માણસોએ તેનો લાભ લીધેલ આ પ્રદર્શન નવું સાચી વધુ રસપૂર્ણ આ રીતેને લગતી રાજ-

તે હતી, અને કેટલાંએક અગ્રેષ્ઠ દળો પણ આને અંગે દાખલ કરવામાં આવી દતાં; પરંતુ બાદોએ ખેડાતાં દેશી દળોએ વધાંઓને પાછાં પાડી એમ પૂરવાર કરી આપ્યું કે સારાં કેળવણેલ તનવરથી બેગાએલ દેશી દળો વ્યાવહારિક અભ્યાસમાં મદદન કરવાં સદેશાં નથી.

આ ચર્ચા દરમ્યાન રાજ્યની દિદુ અને મુસલમાન ડાંગો બન્ને ખટરાગ ચાલતો અને ભરપરસની અદેખાઈ તેમજ દુરમનાવટ સામાજિક પ્રગતિમાં બદલ નિર્ધારણ થઈ પડી હતી. ડાંગો એખલાસને પહેલાં આધાત સંવત ૧૯૨૩ માં લાગ્યો. ફકીર સાહેબશી સમા-મજબાપુએ આગળ નદી ભોગવાના એવા કેટલાંએક દહોદવેદરજવનની સલાદથી ગોડળના મુસલમાનેને આપ્યા. આ નારા ઉદ્દેશથી કરવામાં આવેલ પણ કવખનના કેરફારને લઈ દીદુ ડાંગ ખગબળી ઉઠી અને બને કામો વચ્ચે પૂરું વૈમન્ય ઉપજ થયું. આ ડાંગી ખટરાગને સરકારી વડીલ દરમ્યાન ધોરાજીના મુસલમાનેને ખોરાક અર્થે ગાવધને છુટ અપાયથી ધણીજ પુષ્ટિ મળી. ના. દા. સાહેબની ખાસાવસ્થા દરમ્યાન ભરાયેલ આ પગ-લતિ દીદુ ડાંગ જે રાજ્યની વસતિને. મોટો ભાગ હતો, જે પેલાની ધાર્મિક લાવના ઉપર અભાસાર જેતું મળ્યું. સામાન્યરિતે કાઠિયાવાડના રાજ્યોમાં અને તેમાં એ દિદુ રાજ્યોમાં આ એક ન બનવા લેગ બાબત મનાતી. ડાંગી ખટરાગનું ત્રીજું કારણ સંયુ-ક્ત કારભારનાં છેલ્લાં વર્ષો દરમ્યાન મુસલમાન અધિકારીઓએ ભોગવેલ લાભવગ દતાં. એટલું જોતું લેદરે એ રાજ્યમાં મદાબન શુદ્ધિવાળાં અને આતમર માણુમોનાં બનેલાં દતાં આ માણુમો ધીકતો રાજગાર ચલાવતાં અને પૈમે અને વગને લઈ ગાજ્યમાં ખાસ રધાન ભોગવતાં. કેટલાંએક વખતથી તેમને વ્યાપાર મંદ ચાલતો અને પરિભ્રમેકેટલીએક પેદીએ બેગી જવા પામી હતી. આથી એમાંના કેટલાંક માણુમોને બીજા કેઈ સાગ ધધાને અભાવે નાજકારણમાં માયું મારી પેલાની સકિતઓને ગેવ્ય કરના નૈસર્ગિક પ્રેરણા થતી. તેમનાં આ જનનાં વળણને લઈ રાજ્યના કાંભારમાં બોલી મુશ્કેલીએ ન નડી. આને લાંબાં સારે ઉપાય યોગ્ય મદદ આપી વ્યાપારને અંગે તેમને રમ ભાગ્ય કરી તેમની સકિતઓને પ્રવાદ યોગ્ય માર્ગે વાગવે એ હતો. આ ઉપાયથી રાજ્યના વ્યાપારને આધાર રહે એટલુંજ નહિ પરંતુ સામાજિક સમતોલપણને ઠંધુ વાળા સાગ કારભારને અસમ્ભવ કરી મુકતો આ નાસકારક ડાંગી વેરલાવ પણ નારદ થાય.

સંયુક્ત કારભારીઓએ કેળવણીને મોટું ઉત્તેજન આપ્યું હતું મુજરાતી-ઉર્દુ-રાવી-શાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ તેમજ સમય દરમ્યાન નવી ઉદ્યાવમાં આવી હતી, અને કળા, વેશક અને રધાપત્તની સરકારી કોલેજો તેમજ મદાસનાં સેદપેટ ફાર્મ અને પુનાના વેટર્નરી કલાસમાં અભ્યાસ કરના ગોડળના મુવકોને શિષ્ય વૃત્તિઓ અપાતી હતી આ પ્રમાણે પ્રગત અને સ્નાધારીઓના અનેક રંગ સાથે સંયુક્ત કારભાર પૂર્ણ થયો અને સર્વ મત્તા ના. ફકીર સાહેબને સોંપાણી.

પૂર્વખંડ-ઉલ્લાસ ૯ મો.

ના. ભગવત્સિંહજીની પ્રવાસની નિત્યનોંધ.

૪ સ ૧૮૮૩ ના એપ્રિલની ૧૬ મી તારીખથી ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૮૮૩ સુધી ના ઠાકોર સાહેબે યુરોપનો પ્રવાસ કર્યો તે વખતે કરેલી નિલનોંધમાં તેઓની મુદ્દમશુદ્ધિ, પાશ્ચાત્ય આકબરમાં મુગ્ધ થયા વિના પ્રાચ્ય સાથેની જુનના પદ્ધતિ, વગેરે સબબે પોતાના જે વિચારો દર્શાવ્યા છે એ અનનીય વિચારશીલ અને એક આપ વૃષ્ટિ સંબંધિ હિંદુ પ્રજાએ અભિમાન લેવા યોગ્ય છે આ યુગ્મની યુરોપના અને દિલ્હીના સપ્તાબ્ધ વર્તમાનપત્રો અને વિદ્વાનોએ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી છે

ના. ઠાકોર સાહેબ પોતાની નિત્યનોંધને પ્રસિદ્ધ કરતાં પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે -

“ જન સમાજની સમક્ષ એક અશ્વમેધના આબરથી આવવાની ઇચ્છાથી નહિ પરંતુ મારી રોજનીતીની દ્રઢનિશ્ચિત પ્રત મુદ્દના હાથમાં મુકવા અને વારંવાર કહેનાર મારા સપ્તાબ્ધ યુરોપી અને દેવી મિત્રોની ઇચ્છાને સંતોષના આત્મરજ આ જુદા નાયક પામ રજુ કરનામાં આવે છે આ નિલનોંધ રસની વ્યાપકતા ક્રમતા અગત આવતો સાથે નધુ સમય ધરાવે છે અને તેમાં સ્વ સાધારણને કંઈ નહીં માટેથી પુરી પાડનાનો ફલ નથી તો માત્ર તેના નામ પ્રમાણે મારી જ માસની ઉતારાને આરોપાયેન સફર દર આનંદ દિવસે દિવસે એ જોડેની વસ્તુ ગોની જુદાજુદા અંગોની દુર્ગમ ચર્ચાઓ સાથેની ખુબી નોંધજ છે જેનો તેની પ્રાચ્યતાના પ્રમાણમાજ્ઞ સ્વીકાર થશે

મારા આ પ્રવાસના સાથી અને માર્ગ-દર્શક મિત્ર મર્સલ જી ૬ હં કાન્ડ જેમના આનંદી સ્વભાવ, કૌશલ્ય અને માયાએ મારા આનંદમાં અભિવૃદ્ધિ થયેલ નમના પ્રતે મારી આભારની લાગણી આ અંગે દર્શાવના માટે જુનનું નોંધ

ગાંડલ. એપ્રિલ ૧૮૮૫

ભગવત્સિંહજી.

નિત્યનોંધ.

ક. સ. ૧૮૮૩ ના એપ્રિલ થી નવંબર.

૧૬ મી એપ્રિલ.

મેજર હેન્ડ્રીક સાથે સંવારના સાડાં છં બજાયે મેં ગોર્ગાં છોડ્યું અને નવ બજાયે, રાજકુમાર કોલેજનાં મોટાં જુનાં નિવાસ-સ્થાનમાં પહોંચ્યો. ફેટલાએક કુંવરો અને મેજર બહાર આવ્યા અને બહુજ માયાળુપણે મારો સન્કાર કર્યો. એવું બન્યું કે આ એક તહેવારના દિવસ હતો, અને આથી મારા ધણા ધણા મિત્રોને હું મળી શક્યો. એક બજાયે બધાએ મારી સાથે ખાણું લીધું અને આ પછી ફેટલાએક કુમારોએ આદીર્વાદનમક ભાષણો કર્યાં. મારી સાથે ધણાં વર્ષો સુધી રહેલ આ મિત્રોએ મારા પ્રત્યે બનાવેલ પ્રીતિ વડે મારે હૃદય દ્રવીભૂત થયું. તેમના પ્રીતિ ઉપર મારો આટલો મજબૂત અધિકાર છે તે મને ત્યાં સુધી જ્ઞાન નહોતું. આ સુવાન મિત્રોનાં છટાદાર ભાષણોના મેં કુંકર્મા પ્રત્યુત્તર આપ્યો. સાંજના અમે થોડા ઉપા બહાર ગયા અને ફેટલાએક સમય કાગ્યજી દેસાઈ સાથે ગાળ્યો.

૧૭ મી એપ્રિલ.

પ્રાતઃકાળમાં મેં કર્નલ બાર્ટન અને તેમનાં બાતુની મુલાકાત લીધી. પછી એ એક કલાક મી. મેટ્લી સાથે ગાળ્યા, મારાં માતૃભીની પ્રયાણની મુલાકાત લીધી અને મેજર હેન્ડ્રીક સાથે ચોટીલા જવા બપોરના સાડા ત્રણે ગજકોટ છોડ્યું અને લગભગ સાંજે ત્યાં પહોંચ્યા, થોડું કરવા ગયા, અને થાણાની મુલાકાત લીધી. પછી સુવાના સમય સુધી મેં કાગ્યો લખ્યા.

૧૮ મી એપ્રિલ.

સવારના છ વાગ્યે વડવાણ જવા ચોટીલા છોડ્યું અને ત્યાં લગભગ નવ વાગ્યે પહોંચ્યા. સુડાના ઠાકોર સાહેબ સાથે મેં નારતો લીધો અને સાંજના સવારારે મુબઈ જવા ઉપજા રસ્તે અમને ધણા મિત્રોનો મેળાપ થયો, અમદાવાદ રેલવે મી. બીમન અને તેમના પત્ની, વડોદરા કર્નલ વાર્ડન તેમજ ફ્રેન્ચ સેન્ટર અને તેમનાં પત્ની અને સુરત રેલવેના ભાઈ ઉત્તમનાથ જમીયતરામ, જગન્નાથ અને દાદાભાઈ અમને મળ્યા. દનાવવસાડ રેલવેના ધરમપુરના શ્રી બળદેવજી અને સન્માન આપવા બેન્ક સાથે આવ્યા અને ગાડીમાં સર્વને ભગ્ન કર્યાં.

૧૯ મી એપ્રિલ.

સવારના નવ બજાયે અમે મુબઈ પહોંચ્યા. અમારી લાંબી અને કંઈક કંટાળા ભરેલી મુસાફરી બાદ ત્યાં પહોંચતાં અમને હર્ષ થયો. જ્યાંએ મિત્રોપમ પ્રજોમાંથી પસાર થતાં આ કંટાળો ધણે અસી ઝોલો થયો હતો. અમદાવાદથી વવસાડ સુધીનો બધો ભાગ ધણોજ સુંદર અને ચેતનાયુક્ત દેખાતો હતો. અમે જીવંત લીવેનરીના નિશાળ વિસ્તારમાંથી પસાર થતા હતા,

માત્રાએ ગરમીની નહતુ નળદીપ્તિ લીધા છતાં અમારી આસપાસનું મધુ તાણુ અને લીનાસનાગ દેખાતુ હતુ આ બધુ જાહેરાતથી અમદાવાદ સુધીના સુકા અને ઉર્જા જેવા દેખાતા પ્રદેશથી દેખીતી રીતેજ ઉત્કૃષ્ટ હતુ

વલસાડથી મુબઇ સુધીના પ્રદેશનો દેખાવ આ બન્નેના સુખ મિત્ર સુસુખ હતો નહોતો લીધા પછી અમે ગાડીમા મેમી મુસાફરીની સામગ્રીન માપ આપના કુમારોએ ગયા સાજના અમે ગાડીમા મનના તિલ ગયા અને અહીં મને સમુદ્ર અને આખા મુબઇનુ પ્રથમ નક્શન થયુ આ બધુ ધાજી લાગ્ય અને સુદન હતુ હિંદના પ્રથમ મણુતા નગરનુ સન નિદગકે ચિન માગી દૃષ્ટિએ થયુ અને મને વહુજ ગમ્યુ અમે મી કેમ્પન અને નેના પત્ની લમજ કર્નલ હે કાન્ડે ત્યા ગયા જે ટેકરી પર એક બ જ મળના બગના-મા મેટો હતા આ લાથી સમુદ્ર દ્રશ્યમાન થતો હતો

૧૦ મી એપ્રિલ

વહેલી મવાર અમે ગાડીમા મેમી મનનાર હિલ તરફ બનુઓના છમખાનામા પોત ટેનીસ રમના ગયા પછી કાંઈ દેખાતો મળના ગયા તેણે અમને પોતાનુ કરેતુ કેટલુ એક તાણુ ચિ મામ બતાયુ પછી અમે બે પોતો મુદર દેખાન આપના એક બીજાન મારો ગાડીમા પાછા આયા મેજર હે કોફે શહેરને હવાની છુટો નધુ સારો વાલ આ પના બધી નાળાંમેરીઓને માપી નાખેન જેવા પોતાની ધરજા મતાથી પરતુ મારી મા વતા નમાણે નેથી દેખાવ બગડે અને ઉપના તેમના માનીકને બદલો આપના પડતા તે એ ખરયા માર્થ થઇ પો તેમ હતુ મોરના અમે ગાડીમા રતે નવા સાવજનિક મ નો અમે નિ સ એક વે સના બાબના પામે પસાર થઇ એપોનોબદગ આ યા મગ નો મુદર છ સાજના અમે નિ સનના સંસમા ગયા અને બહુજ ગમમત મેજની એક મળનેા મો મોડો બીજા મે સાથે ઉભા ગાખેલ મોડાઓ ઉપરથી કુદી ગયો અને પછી કેનલાઓ સ્ટેડ વડ ચોક્ખી મીને દીપી ગયા આ પછી એક વિદુતકનુ ખચ્ચર આન્યુ જેના ઉપ કોઇ માર ન થઇ ગયા બાર્ની નામક ખચ્ચર પોતાના ધણીએ પોતાને હન બધુ સમજતુ દેખાતુ હતુ એ મુનતી ખુશિ પીર વાળા મોડા ઉપર મેમી કુડાળા મા ફરી અને કેટનીએ વખત તેણે ક્રેમ બધ ચડ ઉતર મરી તેમજ તે આશ્ચર્ય કાગક રીન એક કાગળના ચક્કરમાથી પસાર થઇ આ પછી એક વસતબાજ માણમે આકા જણુ મોડ વડો ઉપર નનાઈ ભરી અગમગને લગતી મ્સરને કરી આ કરામતો તે માઇ પછી પ્રગરનાં શ્રમ વગર કરતો દેખાતો હતો આ પછી એક ઉડતો વિદુતક આ મો તેણે પોતાની મરે એક પટો લગા મો હતો અને આ કમર બધને ફરતા દડ ઉપરની ગરડીમાથી પસાર થતુ એક દોર વગગાડ મા આ યુ હતુ સર્કસમા મોડા ઉપર ગોળ ફરતા આ નેની સાથજ ફરતુ હતુ વચ્ચે ઉભેલ માગમોએ તેને ખેંચના આ વિદુતક હવામા અદર ઉડતો અને તેણે મજકરીધુકા મ્સ કઇ પ્રગરના ચાળાઓ મરી અમને મેટ પકડીને હસા મા ચાગ મુદર અસ્થી મોડાઓ આ પછી આ યા અને સર્કસના કુડાળામા નાચતા નાચતા ફરવા લાગ્યા પછી તેઓએ દીઓ દેકરી અને પાછા પગો મે

ઉના આ પત્રી એ આફ્રિકાના વિગેનું ભરેલું એક મોટું પાત્ર નાનકામાં આ બુ
એક માણમે અદર જાહેરને જિંદગીને એક સમયના ચક્રર નિર્મયે તેમ જ આત્મતા છો ઉપર
તુદાના તેઓ બ જ ગુએ થયા અને સભાગિત હતુ કે તેઓ પ્રાદ્ય દિવસ આનાથાસની
સામે થઈ તેની કૃના જાન તેનો જાન લે । પરંતુ આ ભાગ જગત્તે સરાયો નાંખે
અને કોઈન તે મળ્યા હાથ એમ ખાતુ નદિ માણ પ્રે પ્રાણી નેને ગમે તેરી તાનીમ
અરાઈ દોર કે મયમન લીખરા । આવેન તાથ જગત્તે માનાના ધારણ સાથે તેને
મગેન રખાય તે ભાગ જ જાનમે મન પ્રમાણે પ્રાણીની નિર્મયે ખામિયન તેના
અત્યુ પર્યન દરે કે પ્રાદ્ય દિવસ પોતાન જાનને ભોગ ને નરી આનાખ્યો નેમના
ઉપર અજમારના આ માણમ અજકે તો તે તેન માટે જરૂર દિન નહ હતુ

૧૧ મી ઓગ્રવ.

મેજર દે માં અને પુલ્હેરી ગાડીમાં ભડપ ગયા અને સાથી ઘોડે મેમી મુબ્દ
પાણી પુ નાના રિદાન અને તુમ્બીના તમાવે જેવા મધા તમાવે નહ મુદર છે
અને મુગધ જેના શરૂ માટે પાણીનો આવે મોગ નથા મેગરના પાછળ વપાયેન
શુદ્ધિ અને ગફિત મને બ ન પ્રત્યાપા લાતા મારી નાના સમયની ધર્યા છે કે
ગો મની કાન ઉચાણવાગી જગ્યાએથી આજરીને ગો ને નગ વાગે પાણી આપતુ
અમે પત્રી રો । ઉપર થાણા આવ્યા અને મી કે ને લા ગયા લા અમે ક્ષણિક આ
ગમ રીરો જો પત્રી એ ફાટ દ્રેનમ મુગધ પાછા આવ્યા થાણાની આસપાસ બરા
પુગ । પ્રેગ છે સાજના અમે ગામીમાં મેમી ઝાનામા નહ ગયા અમે બહુ નુ
દેખાના—નરેહિન્દ—મદાગાસ્કીશીના આ સના પુનગા પાનથી વસા થયા, જે કે મને તમ
ના જેથેના છાપાવિરે સાથે તેમા બ આપુ મગનાપ લા બુ જમ્યા પત્રી અમે ગે
ની થીજા મા મમેથન ભજવાતુ નાનકે તેના મધા મી આથર એરીયો મમેથની
નૂમિમ મુદરારીતે બ ની પ તુ નેરી મમેથ તરીકે મિન પામે થયુ કાર મને નિરાતા
જનક લાગ્યુ જે દમમા બનાતુ પ્રેન ખાન દે કે અને જે દમમા નેરી મમેથ ઉંમ
આને છે તે દમો મને સારામા સારા લાગ્યા । જોના મેનાપનો પ્રસમ મૂખાઈ પૂરે
ભ નાથો હતો બીજા મધા ના તે વડુ દામ્યા થ હતે

૧૨ મી ઓગ્રવ.

સુરાદ્ય રખતે એ બ ધનાન્ય વ્યાપારી મી આલમજી પીંગાઈ મને મગવા આ
બા ગોડગંગાજળના ધાગના—લા કે લં મિનમન ધગવના વનવી દહ તેને મગવાથી
મને બહુ હા થયા તે મને ગામીમાં મનગાર હિત અને ઝોચ ની પામથી કે ની પોતા
ના બગનાઓ બનાવના લઈ ગયા તેણે બહુ જ ભારત પૂર્વ દુ પાછો ફરે સાં એ
બગનો મને વાપરા આપવા માગણી કરી મા ના અમે ગવર્નમ હાલિસ અને ખોવ
નો બગીચા જેના ગામીમાં મધા પત્રી અમે નિયોગીસ ગાર્ડનમાં ગયા આ બ નેમા
એક બગીચો ગોડળના મારા પોતાના બગીચાઓ પ્રતા પધારે સુર કે વવારે તા ને ન
દેખાનો નિયોગીયા ગાર્ડ સને પ્રાણી સમુદાય મદર દુખી—ધુગ અને તાપ ન પીડાને

દેખાતો હતો મારા ધારના પ્રમાણે, તેમને ગીનળ રાખના માટે તેમના પિંગ્લરઓની આસપાસની જમીન પર વખતો વખત પાણીના છટકાની જરૂર હતી, અને તેમનાં પિંગ્લરઓ વધુ સારી ધ્વનિમાં રાખનાની જરૂર હતી જમીયાને પ્રાણી—પિયક મિલા ચ નિર્મા પ જેવો હતો અને તેના પર ઇટુ ધ્યાન અપાતુ દેખાતુ નેપાતુ સપ્રદ પછુ નજીવો અને પશ્ચિમ દિશાના પાટનગરને ન જોભે તેવો હતો ધ્યાનમાં નમામ લાગેમાથી તે । ભરતી કાનાની જરૂર હતી

૩૩ મી એપ્રિલ.

સવાના સાત વાગે અમે ત્રિન્કની ગોદી જોવા ગયા, અને તેના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ડુપટન દ્વારે એમપૂનદ અમને નધુગે બતાવ્યુ પ્રથમનો અમે ડિલક્ટન નામક આગમોટ ઉપર ગયા । મે રાત્રીઓ અગાઉ આગમોટ ઉપર આગ લાગી હતી મેાનો મધ્ય ભાગ બરો બગી ગયો હતો ફરીઆ ઉપર આરી આગ લાગની એ બુજી ત સદાવક ટોતુ જોઈએ અમે પગી ગોદી ઉપર બધે ફર્યા અને ધણી મોગી મોગી આગમોટોમાથી, જળ વગથી ચાલતા કેનોદ્વારા માવ ઉનારવામા આવતો નેરો આકુન આ મોટની નાજુ ગમે ત્યા ગોઠી શકાય છે અને તેનાથી મોટા વજન વાળો માલ પણ તદન સહેલાઈથી ઉચકી ગદાય છે એક ૧૦૦ ટન ઉચકવાની શક્તિવાળો ડ્રન, જહોરાના નરાખની ૨૦ ટનના વજનવાળી એક ડ્રીમ બોટ ઉચકી રહ્યો હતો અને એક છીપની માફક ઉચકાઇ તે પાણી ઉપર મુકાઇ હતી ગોદીના ટુવળ ઉપરનો લોખડનો પુવ વહાણીની આનળ માટે કોઇએ સ્પર્શ કર્યા વગર આપોઆપજ પોતાના મધ્યબિદુ ઉપર ફરતો અમે જોયો આ કાર્ય સામ સામી દિશામાથી અપાતા જગ વેગના દમાણની મદદથી ચાલે, પરંતુ પુવ તે જાણે જુદાથી ફરતો હોય નહિ । તેનુ ભાન થતુ હતુ અમે અનુભવનાળા ઓગડામા ગયા અને ૧૫ સયાગમની અમને સમજ પડવામા આરી મોટા મોગા ગોદમોમા દેખતી આટલી ઓગી મુરકેલીએ આટલો દગસાબધ માલ ગોળવાતો જોઇ અમને આશ્ચર્ય થયુ આ પદ્ધતિ દાખવ થયા પહેલા આવા મોટા હાગીનાઓ કેમ ફેરવાતા હશે એ સમજતુ મુરકેલ છે રેલ્વે ડેક ગોદી સુધી લાવવામા આવેલ છે અને અથી બર્લી દરેક પ્રકારની સગડા છે સાજરે વિજ્ઞાનિક ગણનીનુ કાર્ય થતુ જોવાને અમે મજર સ્ટ્રટ ને બુજવે ગયા અહી જુદાજુદા પ્રકારની મુદર વિજ્ઞાનિક બત્તીઓ હતી અને તે દરેકમા મે વિજ્ઞાનિક તારો પસર કાઢ્યામા આ ચા હતા અને તેમને છેડે પેનીનમ ના તારાં એક નાનકડા ચાળાનુ જોડાણ કરવામા આવ્યુ હતુ આ ચાળા માથી વિજ્ઞાનિક પ્રવાહ પસાર થતા તે ગરમીને વાદ સફેદ થતો અને આથીજ તે ઢાગ મુદર પ્રકાશ મગતો હતો આ વિજ્ઞાનિક પ્રવાહ ગેસની માફકજ ચાતુ તેમજ બધ થઈ શકતો તે બત્તીઓ પાણીની અદર રાખવામા આવી હતી અને સાચી તે નાની વિજ્ઞાનિક માછલીઓ જેવી દેખાતી એક બીજી પુવારાની મધ્યમા ગોઠવામા આરી હતી અને અહીં તે બહુ સુદર દેખાતી અને આ રોશનીથી બુજી આવનાથથ થયુ ઢાંકકે દિવસ મારા ગોડગના નવા મહેલમા તે દાખવ કરવા મારી ઇચ્છા છે મેજર સ્ટ્રટ તેમજ તેમના

પત્ની બહુ માયાળુ હતા અહીં એ- મોઠી મડળી એકઠા થયેન અને રેલ્વેએ બાનુએએ અમારી પામે પિપાના સાથે માન ક્યું આ માગ મે બહુ આનંદના માગી અમારી મુનાકાન શિક્ષણમદ નીવડી યા બહુ કે તેણે મદાન વસ્તુઓની ગરબાત દમેશા નાની દોષ છે એ મિના મારા મન ઉપર રમવી અમારી મોનેની પ્રયોગશાળામાં, મેં જોયા નાના નિર્જનિક પ્રયોગો અહીં ઘણા આનંદાગિ અને ઉપયોગી પરિણામે પાડ્યા થતા જોવામાં આવ્યા આ વિજ્ઞાનિક મોધ-મોગના વિભાગ ઉદ્યોગ અને ખેત શુ કરી શકતા નથી!

૨૪ મી એપ્રિલ.

નાગરો રીધા બાદ અમે ગાડીમાં નોન-ટેનીસ રમવા બાનુએને હાથખાતે ગયા હુ એક નાગરે વકમીનોના રુડિયાએ દોટોમાં પડાવા ગયો મારા ખ્યાલ પ્રમાણે ચિત્રો ફોતેદમદ નિ ક્યા અને મારા મિત્રો અને આમજનો તે જોમ રાજી થયે સા રો અમે ગાડીમાં એપોનો બદલ ગયા આ મ્યાન આનંદગન અને રીનગ હતુ અને ઘણા મા ખુમોને દરીઆઈ દયા લેતા આવતા અમે જોતા

૨૫ મી એપ્રિલ.

સવારે અમે ફાર્ક મોંની મુનામત રીવી અને ધિઆળનો ટાવર ચડ્યા આહીથી મુના ન સામાન્ય દેશ મનોદર દેખાતુ હતુ મારી માનવતા પ્રમાણે આખા મેના માથી વધારે આદયધુકા તેમજ વિશાળ દેખાવ માટે આ એક ધણુ સમવડનાવાળુ મધ્ય સ્થળ હતુ આ મધ્યની આસપાસ ઘેરળા અને નજોની વિવિધતાવાળા જુદા જુદા પોપકોથી વિનુવિન મેદની અલત મોદકે લાગતી હતી બ નમા ધણીએ એરી વસ્તુએ હતી કે જે પ્રથમ મે જોઈ ન દોતી કાખણ મનુષ્ય કષ્ટપણ વસ્તુ અહીંથી ખરીદી શકેનો હતો જૂલ ફળ અને શાખાજી પોતંગતાના નિયમ ન્યે મુદગીને મોનાયેલ હતા અને બહુચ બહુજ મળતુ અને બવગિથન દેખાતુ હતુ એ વાગે અને ટકાણ જોવા ગયા મેં મુબદ્દમા જોએરી આ સાથી વધારે રસપૂર્ણ વસ્તુ હતી પડેના તો અમે જોખ મગાનો એરડોજો મગેનધાતુ ધણી / એકખાઈથી જોખવાને અહીં મોગ મગએ નાખવામાં આવ્યા હતા એક મગનના દુકાન વગર પણ કોગને નમાવી ેતુ હતુ પછી અમે મોનું આહી ગખવાનો એરડો જોયા ત્યાર પછી અમે ગળવાના એરડામાં ગયા અહીં ધાતુ મસાયા બાદ તેના જોઈથી જડાઈના સળીઆઓ ઢાળવામાં આવતા હતા આ પછી આ સળી આઓ બરોમર રૂપીઆની જાલના ચાપ લા મુધી દારુનધ મોનરોની વચ્ચેથી પચાર કરવામાં આવતા જોયા પછી અમે છિ પાડવાના અને માપવાના સાધ્ય કામરાગો એ રડો જોયા અહિં રૂપીયા કપાઈ છુટા પડે છે અહીંથી અમે માપ કરવાના એરડામાં ગયા, અહીં દરેક રૂપીયા પોતાની મેજેજ આનતા રત કોત જોખાય છે એક ખુબીદાર કગમન વડે વત્તા જોજા વજનવાળા રૂપીઆઓ એક વત્રમાં મુકતામાં આવે છે અને તેમના પર બિજાની સપૂર્ણ છાપ પડે એવ્યા માગે નેની કાર તેમાં સહેજ ઉપર આવે છે. આ વત્રમાંથી રૂપીઆ ધણી / ઝડપથી પસા થાય કે ચાપ ખ્યાવ પ્રમાણે

દર મિનિટ એ રૂપીઆ નીકળતા હશે. મેજર હેન્કોક કહે છે કે “મારો પગાર પણ આજ પ્રમાણે મળે તો કેવું સાડાં ?” રૂપીઆઓને પત્રી એક લટીમાં ગરમી અપાયા પત્રી મોરચુલના પાણીમાં નખાય અને તેમનો રંગ અદ્દે થાય છે, પત્રી તેમને જોઈતી છાપ પાડવાને બીજા નીચે મુઠ્ઠામાં આવે છે પણ આપનાનું ચંદ્ર ધણ જ મજાનું હોય છે બીજાઓ ઘણી વખત ભાગી જાય છે અને તેટલા સાર વધાના બીજા રાખવામાં આવે છે આ બીજાઓ યુગ પોનાદના બીજા ઉપરથી ભારે દબાણ તળે મનાવવામાં આવે છે વત્તા વજનવાળા રૂપીઆ એક બીજા યંત્રમાં મુકાય છે અને તેમને સહેજ કાનસ માળવામાં આવે છે બધી વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેઓ સહેલાઈથી ટ્રિસના એક લાખ રૂપીઆ કાઢી શકે છે મારે અહીં કર્નલ બ્રાહ્મન ન બુલરા જોઈએ. તેમણે અમને બધી વિવિધો રૂપાની રાહે બનાવી હતી અહીં કામની વહેચણીની કેટલી માગીકાઈથી કદર કરવામાં આવે છે તે હું માનપૂર્વક જોઈ શકો. કેટલુંક સચ્ચાકામ એટલી કુશળતાથી બનાવવામાં આવ્યું હતું કે આ સચ્ચાઓથી નીકળતું કાચ મનુષ્ય એકરૂપે હાથે અને આવું મજાનું ફાઇપણ મહેનતે ભાગ્યે જ કરી શકે, છતાં પોતાની મેળે રૂપીઆના જોખનુ ધારે કરતાં યંત્રમાં કંઈક સુધારાને અવકાશ છે તેમાં કામ એક સાધારણ શક્તિવાળો મજૂર કરી શકે તેનાથી એ વધુ ધીમું થાય છે અમે પત્રી “ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા”નું છાપખાનું જોવા ગયા તેમાં જુદી જુદી ઢબના કેટલાએક છાપવાના યંત્રો હતા અને સમજવા માટે નજરે જોવા જોઈએ આમાં મુખ્યત્વે કરીને બીજાઓને શાહી લગાડવા માટે રાહદારો તેમજ તેમના ઉપર કામગીરી લાગુડવાની ગોઠવણીનો સમાવેશ થતો હતો આકલાના યંત્રો યથાજ રચાયેલ હતા આ છાપખાનું વગળની સહાયતાથી ચલાવવામાં આવે છે અને તેમાં દરેક પ્રકરની સુદર છાપાઇ સુદા બધી જાતનું છુટું કામનાજ કરવામાં આવે છે પોતાને જોઈના બીજા અહીં જ બનાવવામાં આવે છે અને બધી વ્યવસ્થા મોટું સાદસ પુરવાર કરે તો છાપખાનું એ એક મહાન બહિસ સમુ છે અને તેના પ્રથમ શોધનાર મહાન પુરુષ ને ધન્ય છે। જો મારે એક સાધારણ કદના સમુદ્ર લખાણની નકલ કરાવવી હોય તો ગોઠણમાં લાકીઓ એક નકલ માટે પાંચ થી ૧૦ રૂપીઆ લે જો એજ લખાણ હું એક હુશીઆર છાપનારાના હાથમાં મુકું તો મહુજ થોડા વખતમાં મને કેટલીએ નકલો કાઢી આપશે અને દરેક નકલનું ખર્ચ ભાગ્યે જ આઠ આનાથી વધુ થશે આથી છાપખાનું એ એક ફોલ્દમદ સાહસનો અમલદાર છે સાજરે અમે ગાંધીજીના હાલિસ અને મખખાજ પોંદન્ટ ઉપરનું છાપખાનું જોવા માગીમાં નીત્યા અહીં મધુ નીતમ અને મખખાજ હનુ અને દેખાવો સોદર્યમુક્ત હતા ગાંધીના અમે એક ગાંધી નામ જોવા ગયા, પણ ને જોઈએ તેવું સાડાં નરોતુ

૫૬ બી એપ્રિલ.

નામના પત્રી અમે હોટલના ટેનીમકોર્ટ ઉપર વાનટેનીસ રમ્યા પત્રી મે પત્રો લખ્યા સાજરે અમે માડીમાં જોઈ મરા ફોટોગ્રાફના મુક જોવા ફોટમાં આવ્યા, અને પત્રી મેન્ડ સાલગવા એપોયો બદર કિપ ગયા દેશી સ્ત્રીઓ અને ગ્રહગ્યો અહીં એકત્ર

થતા વાને કે એટલે જૈન અમુક આનંદે કોઈ દેવી ગમે વગરે તે મારા ખ્યાલ પ્રમાણે
કંઈ ખોટું નહોતું. ગોડગમા તાવીમ પામેન ગોવાનીજ વૌધાનુ એક મેન્ડ રાખ્યા હરજા
જે, જે કાંઈને કમુક ફિલ્મોએ અંગ્રેજી નેમજ તેમના કાનનં વડું પચિયિત દેવી મગીત
સભગારી આનંદ આપશે

૧૭ મો એપ્રિલ.

મરાઠમા ૧મે જાનુઆરે જીમખાને જાન-ટેનીસ મરા ગયા. ત્રણ વાગે અમે
“જેથે” નામક આગમોટમાં બેઠા, મુજબની આ મુલાકાતે મને બહુજ આનંદ આપેલો હતો.
દુનિયા ઉપરન મોટામાં મોટા આપાગના અગ્રોમાન ને એક છે તેના મકાનોની ભવ્યતા
તેની ગોદીઓમા ચાવી ગેલે કામકાજ અને તેના વનનીઓને વેપારીશાહી દેખાવ મૂક-
પણે તેની આખા દયાની સાક્ષી આપી ગયા છે, તે પોને એક મદાન માર્વેન્સિક-પ્રદેશ
ન જેવું છે કારણ મારી માન્યતા પ્રમાણે પૃથ્વીના બધા ભાગોના માણસો આપણે અહીં
નોર્થ ઇન્ડિયે છીએ મુજબમા ગોકુલ અલ્પગમની જાખન મને એ વાગી કે તેની ખુરી
ગટરોમાથી એક ખામ પ્રકારની દુર્ગંધ આવતી હતી ને નથી ધાગેને કે મારી પ્રાણેન્ડીય
ના તંતુઓમાં બીજાએ કરના કમ વધુ શીઘ્ર-પ્રાદ્યના હોવા પરંતુ આ નાની ખામી-
જે અનિવાર્ય નદી તેવા છતાંએ મારે અન્યારે તેને મિત્રાવા છેવડું નમન કવ નોંધએ,
અને અહીં પૂનગગમન કવવા, દુ આનંદ અને આનુરના પૂર્વક આસાવંત ગીગ લમર
ઉપડતા અને આગમોટ ગનિમાન થતા અને લાગ્યા નગ ન ગ્યુ કે દરેક ગનિની સાથે
“મખનના દૂર થતા જતા કિનાગએ પ્રીતિ અને મમતાની લંબાતી જતી સાકળ ધસડી
ગલા નતા” કાગ્ય જોઈ મુઠાપને જોવા એ એક મારા જીવનન ગવન હતું અને આ
મુસાફરી મારી પોતાનીજ ધરજાએ થતી હતી છતાં પણ મારે ગ્વદેશ-જેની માથે માઝ
લેફ મમતાપૂર્વક મધાથેયુ છે. તેનાથી મને તેમવા દુક સમય માટે પણ જુદા પડતું એ
માટે માટે અતિ દુઃખ હતું જેમ જેમ અમે આગળ જવા લાગ્યા તેમ તેમ મુનાઈના
મિત્રા ઉપરના મુદ્દ મકાનો અદ્યથ થવા લાગ્યા અને જળશાહીની સપાગી જે મેં
નમગામાજ જાળી હતી તેની મધ્યે આવી લાગ્યા. મમદનો અમારે આ પ્રથમ અનુભવ દેને
આ સફર મેં અનકુળ થશે કે નહિ ને સંમધે મને કંઈ ધાગતી હતી મુજાગે મારી
આ બીક પાયા વગરની નીવડી કાગ્યુ, જ્યારે મારી સાથેના કિતાઈઓ ચમરી અને ફરી,
આઈ-ગિમાગે નામે ઓગખાના દરદથી પીડિતા હતા ત્યારે હું મો તરફ ચાલી ગેલેયુ
મોજાગેનુ નૃલ નિદાગવાને આનંદ છુગી ગજો હતો જળની નિસ્તીણ અને માગના
કોઈપણ નિશાન વગરની સપાટી ઉપ નારિંગ કેની ગીતે પોતાના મારે જાય છે તે વેના
આશ્ચર્ય થયું હતું તે એક ગતિમાન દ્રોપ અથરા એક નગના ગમગ જેવી દેખાતી હતી
કારણ, અમે જમીનથી દૂર અને દૂર જતા હોવા છતાંએ અમે ભૂમિ ઉપરના જીવનના
મરા સુખ-સાધને અને સગવડાઓ બોગવતા હતા. આથી અમારી સફર બદલ
આનંદપ્ર નીવડી નહિતર તે એકરગી અને કટાળા લરેલ થઈ પડત કપ્તાન અને
તેના માણસો પટેલા વર્ગના કિનાગેની જરૂરીઆતો પુરી પાડવા બહુજ કાળજી રાખતા

દનાં આગમોટ ઉપરનો દરેક અધિકાર કે નોકર માત્ર ખીજનાં કામમાં માત્ર નહીં મારનાં પોતાના નિયન-કાયે ધર્મચાળનાં સાંચાકામની નિયમિત્તાથી કર્યું જતો હતો. નાવિકોમાં ચાલતી વ્યવસ્થા મને બહુજ વખાણવા લેગે લાગે છે.

૩ છ મે.

મું પાછથી શબ્દ અને કાંઈ અવનવા બનાવોથી રહિત (એક સાંજે બોજનશુદ્ધમાં થયેલ આગનું હમકણ બાદ કરતા) પ્રવાસને અને મે મદિનાની ૩ છ તારીખે સવારના ૮ વાગે અમે એડન પહોંચ્યા. તે દરથીજ દરિયાકિનારે થતાં અમારામાંના ઘણાખરાને મોટી આશાએસ થઈ કારણ આતદ-પ્રદ પ્રવાસ માંજ અને સુખચેતનાં આગમોટ ઉપર પુર્ણ પાડવામાં આવતાં સાધનો છતાં પણ અમે માત્ર કાંઈ વખત મોટની માટની દિવાલોમાં કે થયેલા, અમુક અંશે ફેદીંગા જેવા હોવાનું અમને લાગ્યું. વ્યાથામતી હમેશની આદતો નાશાએને આમ ફેદમાં મોંધાનું જે ઓછી પીડા ન દોતી એ-જનના એક સરખા અવાજમાં અસ્પ સમયનો પણ વિરામ અને ચોતરફ એકજ ભવતા અને વિરિધતા વગરના દેખાવમાં કુંજ સમયનો પણ વિશેષ આનંદપૂર્વક, સ્ફુરવામાં આવ્યો. આગમોટને દીવાદાંડી વાળાં વહાણની બહાર લગારવામાં આવી અને બગેરે તે ઉપાડવામાં આવી એટલે અમને ધન-પૃથ્વી પર પગ મુકી, ગાડીમાં એડનની લગકરી-જાવણી વચ્ચે થઇને જતાં રત્નાની નજીકનાં સાર્વજનિક મકાનો અને ટાંકાઓ જેવા જવાનો પુરતો સમય મળ્યો. આ ટાંકાઓ અદ્ભુત છે. આમાં પર્વત-શ્રેણીમાંથી આવતા એક ખડકના પેટાળમાં મોટા દારબંધ ખાડાઓનો સમાવેશ થતો હતો. ખડકનાં પાણી ગયે તેવા છિદ્રોવાળા ભાગ ઉપર કડિયા કામ કરવામાં આવ્યું હતું. આમાંના કેટલાક ૪૦ થી ૫૦ ફુટ ઊંડા અને પાણીનો મોટો જથ્થો સમાવી શકે તેવા હતા એડનમાં વરસાદ કવચિત્તજ પડે છે. પરંતુ ૪૫ ઈંચ વરસાદ પણ આ ટાંકાઓને ભરી દેવા પુરતો છે. અને હોવામાં આવેલ કે ૧૩ વર્ષ ઉપર પડેલા ૭ ઈંચ વરસાદને લાગે આખું શહેર જળમય થઈ ગયેલ અને તેને મોટું નુકશાન પહોંચેલ. મુખ્ય રસ્તા ઉપરથી મળતું એડનનું પ્રથમ દૃશ્ય ધણજ આકર્ષક છે. સપાટ જાપગાળાં સફેદ મકાનો ફૂંડાં અને વિચિત્ર લાગે છે પરંતુ આ સ્થાન સમુદ્રની સપાટી હોવા છતાં એ વળતુઃ અતિ ઉપજી છે કુંજે વેર ન જેવા છે. તે ગાડપાનનું ઢાકણ હોય તે એડન ધણજ મુંડું દેખાય રસ્તા ઉપર મૂર્ચના પ્રક શમાં માત્રપણ પકાગના આરજાદત વગરના ઉત જેવા વાળ વાળાં માથાંઓ વાળા મોમાલી લોકોનાં ગળાએ જોતાં મને બહુ રમુજ પડી. મુર્ચના પ્રખર તાપથી ગ્રહણ આપવા માટે કુંજને તેમની બેપરીઓ સામાન્ય જનતાની બેપરીઓ કરતાં વધુ જડી બનાવેલ છે અરબજનાનના મધ્ય પ્રદેશમાંથી ખપની વસ્તુઓ લાવતી ઉટનો પકિતઓ પણ અહીં હતી. અરબ લોકો તેમની પીટ પર કાઠાં નહીં રાખતાં તેમની પુલ્લી પીટ પર સવારી કરે છે અને ઉટની ડોર પર રેકેવે છે. તેમજ તેમના ઉપર તરન સ્વસ્થ દેખાય છે. અમે એડનનાં ઘેટાંઓનું એક ટોળું જોયું. એવડી પુંછડી અને દંડીતળે એક પ્રકારની કાચળીવાળા આ બહુ અજાન્ય જેવાં દેખાતાં પ્રાણીઓ છે. અમે પછી છેલ્લા તાર-સમાચાર વાંચ્યા કાવસજના વાચન-ગૃહમાં ગયા. હિંદ સમયે કંઈ અગત્યના સમાચાર ન હોતા એડન એક વ્યાપારનું

મથક છે અને મુખ્યાલના ગગનગ્ના અમલ તમે હોદ્દા કેટલાએક પારસી નેમજ મુખ્ય વે
કરીને કારિયાવાડમાંથી આવેલ દિંદુ સાદસ ખેડનારાએ પોતાના ભાગ અજમાનના અહીં
આવેલ છે *

૭ માં મે.

સનાતના નન વાગ્યે અમે સુવેજ પદોરવા તાવ સમગ્રમા આગળ વધતા અમને
અનિશ્ચય ગરમી જણાઇ હતી (લાવ સમુદ્ર એ જ્ઞાનિમા નાખનાર એક અમલ નામ ન
કારણ આ અમુદનુ જળ આકાસના જેવાજ આસમાની રંગનું હતું) ૧૪૦૦ માંહલના
લાખા પ્રવાસ દરમ્યાન મેં ઇ પણ રસવાળી વગ્નુ અમારી દષ્ટિએ પડી નહિ માન વેગન
ખડો કોઇ વખત આ કામ તરફ તેમજ મેં પણ રખત ખંજ કામ નન્ક દેખાતા અને
અમુક રખત દવામાં ટ ની અને મોળાએ ઉપર ચગકાટ માનતી ઉડતી માછલીઓને
સમુદ્ર તરફે આવતો અવેજના અખાતમાં દવામાં મોટું ફેફસાર થયો અને સારપછો
દવા એકદમ ટી લાગળ મોટાવ જે સમય મરો દોન તે ૨૬ પ્રાચીનતા અને
મદાન અનિદાસિક વિખ્યાતીનામી પીરામિડની મે વળાજ દર સાથે એક ઉનાળો
સહ કરી દેતો !

૮ માં મે

અમે બહુજ વહેના મુવેજની નહેરમાં પ્રવેશ મેં, અને ઇ-માલીઆ પામેથી લગભગ
એ મને પસાર થયા રાત્રી દરમ્યાન આમખોટ નહેરમાં નાગરમાં આવે છે આ એક
આધુનિક યથાપલ કળાનું અર્થી મદાન અમરણ ચિન્હ છે પ્રાચીન કાળથીજ આ સાકડા
જમીના ઇટકામાંથી નહેર કાઢવા અને પ્રત્ને થયા દવા પગ્નુ નિષ્કળતા મળ હતી
આ મદાભારત કાર્ય સંપૂર્ણ કરવાનું મહદ ભાગ અરન દેનેમેક્સને પ્રાપ્ત થવાનું હતું
તેણે તેની યોજના થી નો ફોલ્ડમદીથી પાગ પાડી અખિન આપાગી જગતની પ્રશસા અને
મનના સપાદન કરી તેણે દિંદ તરકને ગામમાર્ગ ખોલ્યો અને તે આમાન્ય બાપાગને
મોટું ઉત્તેજન મળતા સાધનબૂન થયો પરંતુ મારે કહેવું જોઈએ કે હજુએ તેની સુધારણા
માટે ધજોજ અરકાશ છે દમેર્ગ પડ્યા કટતી વેળેને કાઢવા વરાળ વડે ચાલના ગાળ
કાઢનાર યંત્રોને કાચમ ઉપયોગમાં લેના જગના છે માર્ગ અતિસથ કટળા ભરો છે અને
આગમેટ ગોકળ ગાયની ગનિએજ ચાલે છે મારે કહેવું જોઈએ કે દવાની ઉચ્ચતા, ત્રાસ
દાયક અને અસથ છે બધુએ સુકકુ અને નીરસ હતું આ મેં પ્રથમ જાવ્યું હોત તો,
ખચીન મારા સાથેના ઉનાડ્યોમાના ધણીની માફક ખિડીરી થઇને મારા પ્રવાસને જરી
રાખવાનું મે વધુ પસંદ કર્યું હોત માગ પ્રગસના આ સાથીઓની પીછાન થતા મને
આનદ થયો અને છુગ પડતા દુ ખની અને પાછળથી દુ ખ અને ધર્મામિશ્રિત લાગણી થઇ હતી
કારણ મને ત્રાસદાયક રીતે કટાણો આપનાર આ નહેરની મુસાફરી તેમણે છોડી દેતાં મને
અરેખર તેમના ભાગ્યની ધર્મા થઇ મને આશા છે કે કોઈ પોતાની શોધક-શુદ્ધિને
ઉપયોગમાં લઇ પ્રનાસીઓને આ માર્ગ યુ આનંદદાયક અને રચિકર થાય એવી કાષ્ઠણ
યોજના ધડશે વળતી વહેલી સવારે અમે પોર્ટ સેઇલ પહોચ્યા

૬મી મે.

હું મેજર હેન્કોઝ તેમજ બીજા કટલાએક ઉતાડ્યો. સાથે પોર્ટ, સહનના મિનારો ઉપર જ્ય એમે કટલીએક દુકાનોની મુચામત લીધી પરંતુ મે માન મારા આ ગમમાં મુશ્કા નાંદે નહે ના જુદા જુદા જાગોના કેટલાએક ઇલાયિતો ખર્ચ્યા અને જાહેર બગીચો તેમજ એકાદ મે ઉપહાર ગૃહોની પણ મુચામત લીધી આ ઉપહાર-ગૃહોમાં નાટ્યશાલો પોગો પણ મુચામત આવે છે અને શહેરની શેરીઓમાં જુદા જુદા પ્રકારના અજાણ્યા માણસો ફેરવણિયા અને તુર્ક લોકો ઉપરાંત ઘણા મીઠા તેમજ મિસર વાગીયા જેવા આ અમને જુદી જુદી પ્રજાના મેળાપ-સ્થાન જેવું લાગુ જનાએ શહેર અમને મહુ તેમજ મુનમર જેવું ભારત્યુ અને તેના દેખાવે મારા મન ઉપર જરાએ કારી છાપ પાડી નહિ અમારી આંખોએ બદલ જોડતા હું ખુશી થયો

૧૦મી મે

અમે માગ સાગના સાતેક નજીક પહોંચ્યા તે એક ધણીજ મુદર જોડી છે અને પ્રવાસના સાથીઓની એક મોટી મડળી સાથે એ દમ મિનારે પહોંચ્યા પ્રથમ તો અમે ગાડીમાં મિનેમધીની વચ્ચે ચર્ચ ટપાલ ઝોરીસ તરફ ગયા પટેલીજ વખત પાર્વાત્ય-નગરથી મેં જુદો પડ્યો જાસ મન મા ટા જેતા થયો શેરીઓ મેશક અણુનાળી અને સાકડી છે જતા ફરસમધી વાળી છે અને એકદમ ગરબ રખાય છે અને મૂખ્ય દુકાનોની મુનાત લીધી અને આ ના જવેસતના દાગીનાના કેટલાએક મરસમા સરસ નમુનાઓ જોયા જે ધણીજ મુદર અને નાળુક હતા અને દિગીમાં થતા મને અમે મળતા હતા ઘણા ગયા આગળો પગલાના જનાવરામાં આવ્યા હતા પણ મને તે બહુ પસંદ પડ્યા નહિ લોકની ગાડીઓમાં જોડતા વોડા મે મુનાઇ તેમજ નયગાના થાનોએ જેવન રાડાઓ કરતા ઘણા સારા હતા પરંતુ દેખાવડા નહોતા ૮ વાગે અમે નાન્ય ગૃહમાં ગયા અને ટૂંક-એટલા નામક એક મુતિ સાભળી નાન્ય ગૃહ એક વખત મુદર મધ્યન છે અને તને નુરિંગ મુશારનામાં આવેન છે મને સગીત ગમ્ય જે ૧૮૮૦ સમજી શકના નહોતા અને ગાયકોનો પોરાધ પણ મારા ખ્યાલ પ્રમાણે મુદર હતા આ પ્રયોગ પૂણ થતા પટેલા ૮ અમારે આગમો પડવા ઉતાડ્યો જન પડ્યું આ ક્રીપ મિશિસ નો રોન્ગુ એક મથક છે અને તે સન ૧૮૦૦ ની અગ્નિ-કાળમાં છે મૂખ્ય સમુદ્રની મધ્યમાં તેનું ગ્રામ હજી વ્યાપાર અને મુદ્દ બને પ્રયોગે ન મેથી વધુ અગત્યનું થઈ પડે છે હું દિનગીર છું કે બંદરે થવાથી તેના દરમો ત્રિઓ જાહેર તેમજ આના કેનાએ જોરા એક સ્થાનો જેને માટે આ શહેર પ્રખ્યાત છે—તે ન જોમ શકો મધ્ય રાત્રી થઈ તુરંતજ અમારી આગમો ગવાના થઈ

૧૬મી મે.

અમે સવારના ૮સ વાગે જ્યા દર પહોંચ્યા આ ગાડીની બેસાવર અદના લાગમાજ લગર નખાયુ તુતક ઉપરથી દેખાવ બદલ અન્ય લાગતો હતો અને મિને

જૂમધ્યના દ્વારને રક્ષાને તેમજ તેના અંબેષ ધ્યાન ઉપર આત્મા દુસ્મનના હથાને નિરખાર પૂર્વક હમી કાઢવાને બાણે કેમ એમ ગળતર રાક્ષસને કાઢ નગર કે મુકવામા ન આવેન હોય ! એવો દેખાતો હતો પ્રાચીન ઇતિહાસમા આ ખડકને હરકુલીસનો ધણે પોત રીતે ફેરવામા આવેલ ૬ એની ખા. ૧ માટે મને કોઈપણ સાબીતીની જરૂર નહીં અને બનતી ત્વરાએ નિરારે ગયા અને એમ દમ બચ્ચર બેઠા ગયા તે ૫ પુરના સમાસનાગ અને મુ રીતે સ્વચ્છિત હતુ બહોં મે વણા નવી જતના ફોજો તેમજ જમાનુ જોડુ ના ગી આ લોંબુ બુ મળના અને પુષ્કળ હતા અને એનાધ્ય તે મે પટેલીજ અખત જોવા તે નેકાને મુગીએ વેચાતા હતા અને તેમની તેના પ્રતે બહુજ રચિ દે ની હતી મે ઘણી નવી જતના જીરેનીઅમ અને દુશીઆ પટેલીજ વાર જોવા અને ચોક્ક પીગા ગુનાના પુન લીવા અને પછી સરહદના કિલ્લાથી આગળ અને જીજા ગુના ખડકની બીજી બાજુ સ્પેષાની લાઇવા જોવા ગાડીમા મે ૧ નાળની અદરથી રોખવા ડગી ગેન તોરો જોતા બ અજબથી થાય છે અમને ચિત્રો ૧ સંપ્રદ ધ્યાન જોવા વખત નહોતો નહિન અને તે જોવા દરખા હતી અ મે પછી કેટલીએક દુકાનોએ ગયા અને ૧૦ નાક રોગેઆફો ખગીદ આઈ અમે અમારી ધા ણા પ્રમાણે તા ૨૦ મીએ પ્લીમાઉથ ઉત વાને ઉગડક તાગ પપુ મોઈ આ તારીખ અમારી પ્રથમ ધારણા ૨ તા બે દિનસ પટેલી હતી આગમોટ ત ૩ પાછા કરતા અમે જાગેર બગચાએ પામેથી નીખ્યા તેઓ પ્ણાજ મરમ છે મા દામા મ મી રિગેર હઇ મને તેનાથીએ આ રથાન વધારે ગમુ બધુએ એજુ બધુ રીલાસનાળુ અને મનેહર છે આ ધ્યાન અમે તેના તાનામા છે નગમજ મે સનકો પહેના ને તત્રામા આવેન અન અઘાપિપર્વત હતી એ તેમનાજ અધિકાર તમે છે આ સાકગી સામુ ધુની નરમે આ ગમેજ વણી ધીમે ચનાનવામા આવે છે નાના આ ચાનાના તે અસાધારુ મુરકેલીએ નાગી હોય છે કેવલા અત મુધી આફ્રિમ તમને તેમ ૨ એન ત ફો એમ બને નાગમે દેખાય છે મિજેગે અખાન વગેરતા અમને જુજ નોફાની વુ વારી પગી આગમો ગા ના માફ ના ખાના લાગી એ જો તે નતની ઉચાઇના મો નના રિખરે ચડી તો મી ૨ કણે ફીજુની ગેરીજ હગી ખીપુમા ઉતરતી માગ મુમાખીના સમાથી મોમાના પ્ણાને વીઆ પીમારી થ ૧ આનના તેમ ને પોત પોતાની ઇમિનોમા લરાઇ રહેતુ ૫ ૩ ૫૨૭ મુલા ૧ અને તેની જનાએ અચર થક નહોતી તને ધ્યાને ૭ તો આ તોમને ચ ૧૧ મહાસાગરની ભવ્યતાનુ નિરંદાપુ ગી નલા હતો અને મનમા વિનગી રહે હતો ૩ વ જુદેન વયારે મોનાના સાચા રગમા હોય સારિ કેવી મહાન મત્તા ભોગરી શક છે ! જેમ જેમ અમે જાનાડના ક ની ન ૨ આ વતા ગયા તેમ તેમ સમુ ની સખાઈ અને તેકાન જોજા થતા ગયા

૨૦ મી એ

સપારના ૫ વાગે અમે પ્લીમાઉથ પહોચ્યા અને નગમજ આ વાગે આગમોમા થી ઉતર્યા ૨૪ દિવસની ૨૬ કગળા જરેની મુસાફરી ના ૮ જમીન ઉપર ઉતરના અને અવર્ણનીય આનંદ થતો અમારો સમુ ગો પ્રવાસ કેટલીએક માળનોમા બુ ૨૨મય નીચડો

હતો પરંતુ માનવ-સંસ્કાર એ જ્યોતના પદાર્થો-પત્રી તે ગમે તેવા સુન્દર હોય-તેનાથી લાગે
જ સંનોપાય છે અને તે આનુસારી તેમાં ફેરફાર માટે વનખા મારે છે મનુષ્ય મન પદ્ધતિપુર સર
તારીમ અને સરગના અનાવે કનચિત્ સાગ પાયા પર અને કનચિત્ અભિપ્રાય પદ્ધતિ
ઓ એ સગો અંશરૂપથી નહિ દર્શાવી સનાતનાનાયક તરી નથી ઇચ્છાએને
આધીત એક મક્ષિમા જેવું વચગ અને ડગ મથુ દોષ છે વસ્તુ અંશિત આ પ્રમાણે હતી
આ નિષ્પાત દેશ જેને જોવા મારી લાખા સમયથી પોશાગેની ઇચ્છા હતી તેના પગ પગ
મુખતા મને અત્યાનંદ થાય એ આશ્ચર્ય ધાર નહોતું પનામાજ મલક કરલ ચિત્રપટ
તેના સપૂણ્ય વધાર્થ સરખા અન્યો દ્વાર એ અનુભવ અમારો સ સ માન લેવરાની
અમે જે જે ઝેરશન પાસના ડગ એક કોનનાલ નોટનમા ગયા અમે પત્રી પો આની હો
તરફ ગયા હો એ શરે ના એક સાનજનિ ગાગ છે અને લોકાન એક પ્રકારનું નિદાર
અધાન છે અને આ પીમથના લોકો એક થના દેખાય છે આ સ્થગ સાથેજ મન બહુ
પસદ પડ્યું બહુ બનરથા પૂર્ણ અને મુદ્દ હતું અને અગી તહી નમના બાળકેના દૃષ્ટો
અતિશય માહક દેખાતા રના બેસે અમે જોદીને મે અરે માડીમા ગયા અહીથી ખાડી
ઉપર બધારેન એ મોટો ડુંગરો પુલ શર થતો હતો આ પુન કુશળતા પુર્વક બાધવામા
આવેન છે અને નચ્ચે કોઇપણ જાતના આધાર વગર આ નિશાળ ખાડીને તે ઓગળે છે
માનવ છુદ્ધિની ગતિને મર્યાદા નથી એની કોઇપણ રદ નથી કે તેના સમયમા આપણે
એમ પ્તી શકીએ કે ' ૧૨ અહીં સુધી અન અહીંથી જરા પણ આગળ નહીં અમે
પટલાએ વાગેને જગની ઝરેનીવમ તેમજ બીજા અપરિચિત પુષો સુલ્યા આ વાદ
ળા વમરના અને સુવના કિન્નરણ પ્રાશ વાળો દિવસ હતો અને આ નાનકડી સહેનમાહ
દરમ્યાન અમન બંધ આનંદ પડે જોદીના પાછમના લાગમા જુની મનારો પડી હતી
ઓ જેનો અલારે સ સામન રા મવાના વદાણુ તરીકે ઉપરોગ થતો હતો તેમને ફરતી
જમીન વચ્ચે રખાના ને) તમને દેખાવ કુલ લ ઉત્પન્ન કરતો હતો પ્તીમાઉથ મોડું
શરે દેખાતું હતું અને દેખાએ નાના ગામ એ જે પ્રથમ અલગ જેવા હતા તે અલારે
તેની સાથે લગી ગયા રતા ઇ નડમા જોરેલા પ્રથમ શહેરે મારા દિલ ઉપર બહુ સારી
છાપ પાડી હવે પત્રી જે જે જોનાનો હતો તેનું આ શુભ ચિન્હ હતું એમ મે આશા
ખાતી કે જે જે સ્થળો જેના જનાનો હુ તે અલારે હુ ન્ના છર્ડે તેના જેવાજ સારા
અને મુદ્દ દોષ તો મને લાગે છે કે આ લાખા પ્રનાસ દરમ્યાન વેલ તકલીફ અને
અસગરડોનો મને પુરતો બદના મળી ર શે

૮૧ મી એ

અમે લ ન જના ૮-૩૫ ની ટ્રેનમા બેઠા અને પર્ડિગ્ગનબોરના ૩ વાગે પટોચ્યા
ઇનકાની રે વેનો આ મરે પ્રથમ અનુભવ હો અને હિંદની ટ્રેનો કરતા અહીંની ટ્રેનો
ઘણા વધારે વેગથી ચાલતી લાગે છે પ્રેક મનુષ્ય પોતપોતાના માયમા મશગુલ છે અને
ધના એ શ દ નખના ચટ્ટો ઉપર અગખામેન લાગે છે અહીં કોઇ પણ નવરો
માણસ અહીં તહીં અજાતો અને બીજાના કામકાજમા માથુ મારતો લાગતો નથી અમે

તુરતજ આત્મીય હોવામા ગાડીમા ગયા થોડી ચા વીધા પછી અમે પગે ચાલતા બર્નિંગટન આઉટક વચ્ચે થઇ ગોન્ડ રટ્ટીટમા આપ્પા દુકાનો બહુજ આકર્ષક છે મે થોડીએક નહીં વગતુઓ ખરીદી અને આગળ ઉપર મારે બીજી કેટલાંએક વગતુઓ ખરીદ્યા મંચજા હતી તેની નોંધ કરી ધણાખરા માણસો મારા પોતાકનું નિર્દેશણ કરતા દેખાયા તેઓમાના ધણાખરાને તે એક નવાઈની વસ્તુ હતી અને તેના ઉપરની તેમની ટીકા સાબળાના અને પદુજ ગમ્મન પડતી તેમના ચહેરા પર બાપેન રિમન તેમની પસંદગી કે નાપ મંગીનું મુશ્કે હતું તે ચોક્કસપણે સમજી શકેા નહિ પરંતુ પોપાકની ખાનગીમા દરેક મનુષ્યને પોતાની ખાસ ખાસિત હોય છે અને તેના તરફ પોતાનો પદાપાત હોય છે દરેક મનુષ્યની અભિરુચિ અને અભિપ્રાય ભિન્ન હોવાથી પોતાકમા ભિન્ન પદ્ય રહેતીજ જોઈએ અને દરેક પ્રજા પોતાનો પોપાક બીજા બધા કરતા પ્રચલિત આમોદવાની જ રીઆતને બધ બેસતોજ નહીં કરે છે જાએ મારા પોપાકની વિશ્લેષણતાએ થોડો સમય બધાની દૃષ્ટિને આકર્ષી હતી એમ અને કહેવામા આવના ગમે ગમ્મન પડ હતી, અમે મી પર્સી ફિટ્ઝ જીરાલ્ડને સાંજે મળ્યા તેને મળતાં અને તેની સાથે ગોડા સમઘે પાતા કરના અને આનંદ થયો ખાણ લીધા પછી અમે જહાજના પાના પર ચડીએક 'ગિગ' રમન રમ્યા

૪૨ મી મ

નામો લીધા પછી તુરતજ અમે એક હૈન્સમ ગાડીમા મેસી, સર એવન બર્ન મી જીરાલ્ડ ફિટ્ઝ જીરાલ્ડ અને હિંદી પ્રધાન લૉર્ડ કિન્બર્નીના ખાનગી મંત્રી મી મેઈન્ડને મળ્યા છંડીવા એશીમે ગયા સર એવન બર્ન બહુ લવા અને મેદાજ લાગ્યા પાદશાહી યેવીમા હાજી આપના લૉર્ડ કિન્બર્નીની મુલાકાત મારે જોમ અને તેમ પહેલા એક દિવસ ચોક્કસ જવાનો હતા છંડીઆ એશીસ એ એક ભારે મશોલિન મકાન છે તેના ખડો સરળમ વડે સારી ગીતે સજાવા અને મૃગારાએલા છે, અને તેના દ્વારપાળને અરજ કરના શુક્રવારના અમુક સમયે જોરા આવનાગએને ને બતાવવામાં આવે છે નધોરે ગાડીમા ગા. ગિલાથુર મી મે. મનને અમે મળવા ગયા અને અહીંથી પાગ કરતા બગીચાએમાથી અમારી ગાડી હકારારની નજન કદ જોતા હુ અલ્પરથીજ આશ્ચર્ય ચામ્ત થયો હુ, પરંતુ અને શહેર કરતા પ્રાચ્ય નદેશ વધારેમા વધારે ગમે છે કાસ્ટુ આ શહેર બ્રિટિશ આર્મીજનું પાટનગર છે જાએ બલ ત હુવાડા અને મશવાળ છે તમારો ચટ્ટેરો અને સામાન વાગવાર ૧૭ના ગહો અને જે એક કુનામ્મા તમારા રમાન ઉપર તમને મશનો પાસ લાગેન માનુષ પડે ના દિપ રાંત, શાનિપૂર્ણ જીવનને ટેવયેન અગળ્યા મનુષ્યને મુજવણુમા નાખે એવો ચાનુ અવાજ અને વોધાટ બધો દિવસ તેના કાને પડ્યા કરે છે પડુ આ ગ્યાન રિપે મારો અનુભવ હતું બહુજ અ પ મારે દુનીયાના આ સાથી મહાન અને સમૃદ્ધ નગર સમઘે મારો મત જાહેર કરતા પટેલા કદ વધુ સમય ગહ જોવી જોઈએ સાંજે અમે “ચદ્રમાની સદ્” નામ નામ્ય પ્રવેશ જોવા નામ્ય સળાએ ગયા અને મારા અરમ નોકર અવી-

જામાદારને સાથે લીધો અને પ્રયોગની સુંદરતાએ તે મારા કરતાં વધુ રાજ થયો. ચંદ્રમા-
નાં મધ્યમિક દૃષ્ટો તેમજ બરફનો નાચ સર્વજ્ઞ સંપૂર્ણ હતાં, મુખ્ય નાચનારી છોકરી-
ઓનાં પગનાં આંગળાં ઉપરનો નાચ સારો હતો અને પ્રેક્ષક વર્ગ તેને મોટીથી વખાણતો
હતો. મેં આજ પર્વત એક પણ વખત બરફનું સાચું તોફાન જોયું નથી પરંતુ રંગમુખિ
ઉપર જોયેલું. બરફના તરતા કુમરાઓ વચ્ચેનું તોફાન ભારે ભવ્ય અને સુંદર હતું, હંસાવે
એવું સંગીત ઘણું જુસ્સાદાર હતું અને ચાલતી સરકારની ઘણીએ રમુજ પડે એવી મજા
કરવામાં આવી હતી. ચંદ્રમાની સરકાર એક કાચના મહેલમાં કારભાર ચલાવતી ધાંવા-
માં આવેલ છે અને તે કોષપણુ દિવસ રાત્રને એક લાલ પાન આરામ આપતી નથી,
પ્રેમ શું વસ્તુ છે તેનાથી તે તદ્દન અજાણુ છે અને આ દેવનો એક એક મોટી નોપના
ગોળાની મારફત સાં આવી પડેલાં પૃથ્વી-નાસીઓ પાસેથી માગે છે એવું ધારવામાં આવે-
લ છે. આ પછીના દેખાવો અને ઘોંટાળો સૌથી વધુ રમુજ પડે તેવા છે. દૃષ્ટોની
અસર મજાની હતી પરંતુ પ્રયોગ પોતે કંઈ બધું શિક્ષણ-પ્રદ નહોતો. કારણ કે, મારા
જેવા એક અજાણવાને તેમથી લોકોનાં સામાજિક જીવન સંબંધે કંઈપણ માહિતી મળતી
નહોતી. જુદી જુદી રંગમુખિએ જગામાં આ એક મોટો મુખ્ય હેતુ હતો. લોકોની આદ-
તો અને રિવાજોનું શિક્ષણ મેળવવાને તેમજ નીનિના સિદ્ધાંતો સમાજના જુદા જુદા
વર્ગોમાં કટકે અંશે પળાય છે તે જાણવાને રંગમુખિ એ સારામાં સારું સ્થાન છે. પ્રયોગ
એકંદરે આનંદપ્રદ હતો, અને ચાલતી સરકારનું હાસ્યજનક-ચિત્ર રજુ કરવાના પ્રયત્નો
પ્રેક્ષકોનો આદર પ્રાપ્ત થતા.

૨૩ મી મે.

એક બજારે વિક્ટોરિયાથી ઉપડતી, પ્રિન્સ આવ વેલ્સ સાથેની શાહી ટ્રેનમાં અમે ડબ્બીની
શરત જોવા એસમ ગયા. મોરળીના હાકાર સાહેબ તેમજ ખીમ મિત્રો સાથે અમને
એકઠાં સારાં ન્યાન મળેલ અને અહીંથી શરતના દેખાવ સારી રીતે જોઈ શકાય તેમ
હતું. આ મારી માન્યતા પ્રમાણે, દેશમાં મોટામાં મોટાં શરતના મેળાવડાઓમાંનો એક
છે. દાવની કિંમત કોઈ કોઈ વખત અર્ધો લાખ રૂપિયા અથવા તેથીએ ઉપર હોય છે
આ વાર્ષિક તમાશામાં લોકો એવો તો ખારીક રસ લે છે કે તે જોવા શહેર ખાલું ખાલી
અથ અહીં ખડું થાય છે. આ પ્રસંગની અગત્ય વાહમિટે પણ સ્વીકારી છે અને ડબ્બીના
રિવસના માનમાં એકથી વધુ વખત તહેવાર પાળ્યો છે. દક્ષિણ આ પ્રમાણે હજી,
મને હર્ષ થાય છે કે લંડનમાં અમારૂં આગમન આવડેલું વખતસર થયેલ.
સ્ટેટ પ્લેયર નામક એક ઘોડાએ શરતમાં જીત મેળવી. તે કંઈ માનીતા ઘોડાઓ પૈકીનો
નહોતો એટલે ઘણાખરા પુખ્તકો બનાવનાગઓએ પૈસા ગુમાવ્યાં, અને આ મેદનીમાં બે
કે ત્રણ દાવ જીતનારાઓ ટોળાખંધ લોકોથી ઘેરાઈ હેરાન થતા અમે જોયા. શરત માટે આ
દિવસ મજાનો હતો અને અમે ઝેરી ઉપરથી આસપાસના પ્રદેશનો સુંદર દેખાવ પ્રસક્ત
કર્યો. પ્રેક્ષકોનું ટોળું ઘણું ઘટ હતું, મેં લોકોના આવડી મોટી જમાવટ આગળ કદી
જોઈ નહોતી, જેકે મારા ખ્યાલ પ્રમાણે હિંદી ટોળા ખુશના રંગોની વિવિધતાને લીધે

આના કરતાં ધણીજ વધારે આદર કે દેખાડ છે બધા ઉરે એણે દાનતમા દેખાતા દતા અને દોડને લગતા મામકાજ ઉપર મોટો મોગ-જોગ મચાવી રહ્યા હતા રાઉન્ડ ઉપ ન મડપો કે બીજા કોઈ સ્થળેએ ગરમી તેમજ ધુમના કારણે અમે ગમન-રમન બેસા ન ગયા, પરંતુ દૂધીજ એ વાગથી ચાલતા ફળત ફાગડા તેમજ મોગ દીગમએ બેસા આ બામનમાં મને અંગ્રેજ અને દિ' જોની તરેરાજ બોગવવાની દયમા નુજ નુ-પેા ફેરફાર લાગેા બધા માગમેા બુ આનદમા દેખાતા દતા અને આ મહા તરેરાજને જેમ બને તેમ નુ લાભ બેના દેખાતા દતા હએક સામે અમે શાગીરૂ વાટેજ પાછા ફર્ણ અમારે જે માર્ગ પસાવ કરાવેા દતો તે બદુજ ધુમીરે દતો મને આશ્ચર્ય થાય કે આ મુમાફરને મોટો મટાગો આપતા ઉપ અને દૂર મગાનુ મત્તાનાગાઓના ખ્યાલની મહા રમ કે હં બા ની અદર આરી બાબન ઉપ અનુગમ્યાય એ મારે માન વિગમ્ય કારક નાન હતી આ રૂગ આસપાસના દ પેના નિરિદેશમા વિશેષ આજે છે દુધો બીજી રીતે ધણીજ મળનાં છે મોખડની વાટે ઉપર દારમધ ગામડાઓમાંથી આવેા માખર્મા નુજા નુજા અને પ્રિન્સ ઓફ વેન્સ પસાવ થતા તેમજો ખુનાનીના પોમગેા કર્યા દતા

૪૦ મી ઝ

વગેરી સરાયે અમે કાવેન્ડ ગાડન-અર્થેટ બેસા રવા આ એક દરેક પ્રમારના કોગ અને શાખ ભાદુથી ભરુર અનિરિગાગ મથા છે મે કેટલીએક મુર દ્રાજ તેમજ પીન્ડ બેસ તેમજ વગેરીજ માર આખરાને કેટલાએક મુરે મેરી તેમજ ચેરી ખરીલા તેજો માયે નુજા મસાવ દત મેં થોડાએક પુ પેા ખરીલા પુન વેચનાગ છામગીરે બુ જ મુખથી મળેના ગજરાઓ નનાથી આપે છે સુદ ગજરાઓ અને તેમાંએ નવ વધુએ માટે તેમના નગ પ્રસંગે લાઇ જવા ખાનર બનાવેર ગજરાઓ સાધી વધુ ગમ્યા બપોરે અમે માછીના ધધા લગતુ પ્રશન બેસા સાઉથ કેનીંગમન તરફ ગયા આ એક ફેલ્ડે-ર્ન મતા હથી પ્રિન્સ ઓફ વેન્સ તેમજ શાલી કુદુ બ તેમજ ઉમર વ વર્ગના બી જનમ ન આશ્ચર્ય કે મુ મેન મહાન આર્થદેસિ પ્રદર્શન હતુ અંગ્રેજ કેળન ખાસ લખુ એ કે સાવજનિક દિત સાથે સબધ ધરાવતી દરેક બામનમાં દરેક દરેક જથ્થુ બનાવ પગી હમેશા નધતી જતી પ્રગળના નિર્વાહ માટે સાધી વધુ આવશ્યક નિત સાધનેા અન ઉદાગોની ખીલવણીમા પેતાની વિચારણાને લભ આપમે મર્યદારી પ્રગ દોહને પોતાના નહીએા આ સમુદ્રાનુ નૈસર્ગિક દ્રવ્ય ખતામીથી રક્ષાય છે કે કેમ પોતાના ખાણ સરાદિષ્ટ, પથ અને કરમ્સર યુક્ત ને છે કે નહિ તેમજ માછીએા સારી દશામા છે કે નહિ તે જ્ઞેતુ તેમના માટે ખાસ હિતાવદ્ હલુ પ્રદર્શના ઉત્તરેકો ના મીટુ ઉરેશો આજ દેખાતા હતા પ્રદર્શનમા મુકાબેન વળુએ દુનિયાના બધા ભાગેા માથી મેગરનામા આરી હતી મને તેમા બુજ રસ પડવા જન નૌમ (લાઇડ-મોટ) વિભાગ તેમજ ખાલુ જેમાં બેવ સુખને વહાણુ ચનાવવાને લગતી નરી શોધ-ખોગ નામનાઓ બતાવવામા આવ્યા હતા તે ખાસ દર્શનીય હલુ હિંદને સાર પ્રતિનિધિત્વ અ-

પાત્રો તેનાં મનોરથ ધાપ તેડુ હતુ ચિત્તની આરેય મોટો તેમજ જાગતા નમુના નેહને પણ હું માનદામર્થમાં પડ્યાં હતો એમાની કેટલીએક જાગે કુદોગીયાની જાગે જેટલીજ બારીક હતી આ પ્રદર્શન જેવા માદ અમે અધિક રૂને અગે જેટલીએક મુતાકાનો આપવા ગયા સુ યેરો એવીસ નીરાય ય આજમ અમને કાદનો પણ મેગાપ ન થયો સર યેરો એવીમે મારી સાથે ગ્રેમપૂર્વક વાતચિત કરી આપર્ત હોલ પાને અમે જેટલાએક મનુષ્ય મળતા મદાવથો પમાર યાર્ ખરેખર, ગમે તે દિશામા જના આવા ઘણાએ અમારી નજરે પડે છે અને મ આશ્ચર્ય ધાપ છે કે આ બરાને જેવા મને કહી વખત મળે છે કેમ ?

૩૫ મી એ

અગેર નારતો લીધા બાદ અમે ગારીમા મતારાન મુવાકાતો આપરાના કાર્યને આગળ ચલ રા નીકળ્યા, અને ટેમ્સ નદીના બધારેન દિનાગ પર થઇ દિની દપાવ છુરી પડતી જોરાને તેમજ દાવ અન તાન્તી જોરીજનું ચાવતુ કામ જોરાને અમે જન ના પોટ જોરીમે ગયા એક હિકમત વાગે અમે જે કાગ મિનિટના ૨૦૦ મનુષ્યાની જે સદેશાએ લખાય છે તેના ઉપર નારના સરેશા જેવા તેમજ મોકલવાના કામ ઉપર ૧૦૦૦ ઉપનાન જુવાનીઆએ તેમજ ઈંગ્રીએ અદી કામે લગાડાયેલ છે આ કાર્ય એક કાગળની પટ્ટીની મદદથી ધાપ છે આ પટ્ટી પર અમુક નિનિએ કાણા પાડવામા આવ્યાં છે જેનો અર્થ મુગાકાના અકારો ધાપ છે આપડી વડે એક બીજા છેટે જ્યા સરેશાએ ઉકેનાય છે ત્યા એક બીજા કાગળના દકડા ઉપર અમુક દપકા તેમજ આડા લીટાએ મુકાય છે અમે નાણુના દખાણુ વડે ચનાવાલી નગીઓની ગોરવણુ પણ જેઠ આ નગીઓ કાગળ વડનતા જુદા જુદા ભાગોમા સખ્યામધ લખાવેલા મદેશાએ પ્રપાટાબધ મોકલવા મા આવે છે સંચાએ ચવાવના આવરત વિગ્તિગિતપ્રસાદ આપનીબંટગીએ તેમજ એજનનાજો જોરો પણ અમે જોગે છ વાન્ના પદેવા ના અન્ધા કવાક મન્યાન દપાવ આ દિસમા નાગો પેરાનું કામ જેના પણ અચમો ધાપ તેમ હતુ તેઓ દગવા મધ આપ્યા અમે આક ન વાગ્યા ત્યા તો પોટ જોરીસ ખાની થઇ અને કાગળો મધા સા નાને રસ્તે પડ્યા દપાન છુરી પાડના ઈએ એક વરક છે અને આ મંડી ખામન માન નિયમન સપમનનેજ આભારી છે અમે 'ગમ' પત્રોના અપ્ટીડ પાની જોરીસમા ગયા અને કેટલાએક બન્ને અનયમ જેના ઉચ્ચાગ્ય અનુસા ધના શિરનામ એ જેવા બધા પધિકારીએ અલત માયાગુ અગે ઉપકા કે રાજાવવાગ દતા આ ખાતાના મી ફીકેટ તાન અધ દતા એ જાણુને મને મોટુ આશ્ચર્ય થયુ તે બધાની બારી સરસ બરથા કરી ગકયા હોઇ ભારે નાહોશ હોના જેઠએ ધાર છુ કે પ્રાપ્તી એક સારીગિ કઈદિ ખોડનાડીહોવતો આખામી મંત્રઈદિનેપુરી પાડવામા આવેલ હોય છે એટલુજ નદિ પરતુ તેની બીજા મધ ઈદિય વધારે શક્તિ સપન હોનાથી તે ખોડનો બન્નો ઘણા વધારે પ્રમાણમા મળી રહે છે એ નિના છેડ અસમાન નથી, કુદરત તેનુ પોતાનુજ સમતોલપણ ગોધે છે મી ફીકેટ સ્મરણુ શક્તિનો ગ્રાહકતાનો એક અદ્દભુત નમુનો હોવો જેઠએ કારણુ

તેને કેનડા આકાશમાં સાથે જ કામ કે અને તે કામ તે, અસુરિંદિયનાં સપૂર્ણ વાલ ઉપાવનારા કોઈ પણ વિચારદના કરતા વધારે ચોક્કસતા પૂર્વક કરી શકે છે.

સાજરે અને એકવેસ્ટન મ્લેરમાં મી જીરાડ ફિટ્ઝ જીરાડને લા 'એટ હોમ' ના મેળાવડામાં ગયા અહીં મને હિંદના માજી ગવર્નર જનરલ અને અસારે પ્રધાન મંત્રી નીચે એક ઘણી જીભેદાર જગો ઉપર કામ કરતા લૉડ નોર્થક્લિફ પામ મને ઓળખાવવામાં આવ્યો. અહીં મને ગવર્નરના પદ ઉપરથી ઉતરવા સ- મમુર ફિટ્ઝ જીરાડ તેમજ સર્ રિચર્ડ ટેમ્પલ મળ્યા તેમને હું પિછાનતો હતો આ સામાજીક મેળાવડામાં તેમના મેળાપે મને ખુબ આનંદ થયો આ મેળાવડામાં ખીજા કેટલાએ મોટા પુરો હાજર હતા.

૨૬ મી મે.

સવારે વૃષ્ટિમય નીવડી નહિતર લૉડ નોર્થક્લિફના નિવાસ મ્યાનેથી જીદા જીદા સં- ન્યોને એકત્ર થતા જોવા જવાનું હતું આ જાનન પડતી મુકવામાં આવ્યાથી અમે મોટે બજાર અને ક્રિસ્ટલ-પેલેસ બજાર જોવા ગયા અહીંથી મે થોડીએક વસ્તુઓ ખરીદી મે રસપૂર્વક જાણ્યું કે અમેજીનેએ પોતાના ઘણા બજારો માટે હિંદી 'બજાર' શબ્દ યોજ્યો છે આ તેમનો હિંદ સાથેના પરિચયનુજ પરિણામ છે અને વિશ્વાસ છે કે હિંદની ભાષા પ્રતા હિંદના મનુષ્યો પ્રત્યે તેમને વધુ આદર થશે, કારણ કે મને ખાતરી છે કે જ્યાંસુધી તેની આદર નહિ થાય ત્યાંસુધી હિંદના મુખના દહડા નહિ આવે અસારે તો સામાન્ય રીતે કહીએ તો, રાજ અને પ્રજા બન્ને એક બીજા તરે જાતી સહાનુભૂતિ નહિ બનાવતા તેલ અને પાણીની માફક રહે છે. આ વસ્તુજ એકબીજાક છે, મને સૂઝતો સારામાં સારો ઉપાય એક એ છે કે રાજ અને પ્રજા બન્ને રચ્ચે એકજ પ્રકારની હાગણી દેવાની જેમજ રાજાઓએ પોતાના આરખમપણાનો ત્યાગ કરવો જેમજ અને પ્રજાની દર રહેવાને બદલે જગાડી રતા નધારે છૂટથી તેમની સાથે ભગી જવું જેમજ આમાં પહેલ ગળાએ જ પ્રવી જેમજ અને હું મારા દેશ બધુએ ના મારા જાનનડે ગમે તેના નિરાશવાદોને ખાતરી આપી શકું છું કે આ પ્રત્યેના અર્ધમાર્ગે મેળાપ થશે મોટે અને કેળવીએક વધારે સત્તાના મુલાકાતો આપી અને પડી જે વેસ્ટન દેશમાં આવ્યા હવે અહીંજ કાન અમારો હરો છે સાજરે અમે પરદેશ ખાતાની ઓફીસે એક રજાગનના પ્રસંગને અંગે હાજરી આપી આ એક ભારે ભલકાદાર મેળાવડો હતો જેવડી સીડી ઉપરનો પ્રવે ના ખાતર જીદા પૂર્વક શણગારવામાં આવ્યો હતો દેખાવના સાર્થમાં ઓર ઉમેરો કરતા મુદર રોખાઓ અને પુષ્પો તેના ઉપ બધે ઠેકાણે મોકલવામાં આવ્યા હતા મેંતરી અને મીંગી ઉપર પુરા પોતાકમાં સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ એકત્ર થઈ હતી સીડીના ટોચ ઉપરનો દેખાવ એક અદ્ભુત દૃશ્ય જેવે લાગતો હતો સીડીને તળીએ બન્ને સગીન આ લગુ હતું અને દરેક જણુ તેજસ્વી તેમજ આનંદી દેખાતો હતો કેટલીએક માનુઓએ દિરાજડીન મુદર આખૂતો પહેર્યો હતા ખડો પસાર કર્યા નાદ મેરખીના ઠાકાર સાહેબને તેમજ અને ના પ્રિન્સ અને પ્રિન્સેસ ઓફ વેસ સમક્ષ જી કરવામાં આવ્યા હતા પ્રિન્સે અને બંનેને થોડા એક માધ્યમ ભર્યા શબ્દો મળ્યા આ મેળાવડી ૫ મે ખુબી થયો હતો.

૨૭ મી મે.

અમે સવારમાં અત્રી મહાદારને સાથે લઈ બધાં પ્રાણીઓ જોવા “બુઓડોશુકલ માર્ડ-સ” માં ગયા. પૃથ્વીપરના તમામ લાગોનાં પ્રાણીઓને અહીં એક મોટા સંગ્રહ છે. તેમની બહુજ સારી સંભાળ લેવાય છે. બધાં પ્રાણીઓ એ છે કે વંત અમે જોતાના સ્વાભાવિક રંગમાં દત્તાં વરંઓજ માત્ર બીકણ અને બલબીત દેખાતાં હતાં. પક્ષીઓએ તેમની આસ-પાસ બાવેય મર્યાદામાં માત્ર બાધ્યા છે અને તેઓ નિશ્ચિંત અને સ્વસ્થ બન્યાં છે. આરોગ્યશીલ ના એક દસના પક્ષીનું તદ્દન મોટેથી દસતુ સભાળતાં મને બહુજ ગમત પડી. પુરશોઓ ઉપર જોવા રીપોને— એક ઉચાણવળી એક ઉપરથી પાછીમા કુબકી મારતાં પોતાના રમેવાળને ચાટના તેમજ તેમા અનેક તરેહની રમતો કરના જે.ને પણ મને ગમત પડી તેઓ માળખીના ટુકડાઓ બહુજ આનંદ પૂર્વક પકડી લેતી હતી તેમના દેખાવ માત્રથી તેમની રુચરતી બાગેજ કાઢના ખ્યાલમા આવે જંતુઓનું શૂદ્ધ પણ બહુજ જ નેવાળેય હતુ મશ તેમજ તેમાથી બહાર નીકળના કીડાઓથી ભરપુર અનેક કાચનાં ચોકાઓ અહીં છે આજ શુદ્ધમાં કેટલાએક બહુજ અસામાન્ય એવા પેટે ચાલનાર પ્રાણીઓ તેમજ મુદર ગર્ભાઈ પક્ષીઓ સુદાત કેટલાએક બહુ રૂપાળા પક્ષીઓ છે. દિવસ મુદર અને ગર્ભાઈઓ દાતે છરાફ, રાનો સરસ અને સિંપોપોટેમસ તડકાને ઉપભોગ લેવા બહાર આવ્યા હતા. આપણે જ્યાં જઈએ ત્યાં અમાઉ કૂદીપણ નહિ જોયેલ એવા પ્રકારના કોઇ પ્રાણી આપણુ લક્ષ્ય ખેંચે છે અહીં આપણે તમામ પ્રકારના સિંહો અને વાંદો નેકએ ઝીએ તેમના ખરા વ્યભાવનો પરિચય આપણને, તેમને ખાણુ અપાતી વખત થાય વાનરેનુ શૂદ્ધ પ્રેક્ષકાન બહુજ ગમન આપે છે, તેમજ પૂગો, ઝીખા, રીંછ, રેડીયર હાએના તેમજ ધણા નનાઈ પમાડે તેના સિકારી પશુઓ અહીં નજરે પડે છે પક્ષિ-ભાન એ આ સમગ્રધ્યાનના એક સાથી વધુ મોહક નિભાગ છે જે ગીંધ, ઓગ્રદીય, ફેર્મીઓ અને બીજા ઘણા પક્ષીઓ પટેલીજ વાર જોવા. તાનામાં નાનાથી મોટામા મોટા સુધીનાં બધા પ્રાણીઓ માટે મોની કાળજી અને સભાળ આવશ્યક છે. વ્યભ્યા ઉચામા ઉચા પ્રકારની છે કુરતતા ધનિદાસના અખ્યામીઓને આ સરથા મોની અનુકુળતાઓ આપે છે એટ માણસ જીનભર પૂરીનુ પર્યાટણ કરે તો પણ આ-ટલી બધી જાતના પ્રાણીઓ જે અહીં એકજ ગથએ એકઠથયેવા જોવામા આવે છે તે નહિ જોઈ શકે હુ આ મનની સંસ્થાનો ગમે તેવો ઉચ પ્રશસક હોવા છતાંએ આપણા જાનના આનંદ માટે જગવના પશુઓ અને પક્ષીઓને કેદમા પુસ્તવામા આવે તેને ન્યાયુક્ત માની શકતો નથી મનુષ્ય પોતે પોતાને સ્વાતંત્ર્યનો ચાહનાર કહેવરાવે છે અને છતાંએ તેની પોતાનીજ ગમતને ખાતર પોતાથી ઉતરતી પક્ષિના પ્રાણીઓના સ્વાતંત્ર્ય ઉપર અંકુશ મુકવાના સ્વભાવવાળો છે આજ સિદ્ધાંતને લખને, જ્યારે છુટા હોય ત્યારે સંપૂર્ણ આનંદ જોવાતાં જગવના સુદર પશુપક્ષીઓને પાજરામાગોધવામાકોષપણ મનુષ્ય બાજબી છે કે કેમ! તે સબધે હુ સ કાયુક્ત છુ સાજ અમે કિલબનમા મી ગ્રીવર અને તેમના પત્નીની સાથે વ્યતીત કરી.

૧૮ બી એ.

બે વાગે સુર જોડના મહેલમાં પાદશાહી લેવીના પ્રસંગે અમે હાજરી આપી. અહીં અમને ના. પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા. આવી રજુ વાત ના. મહારાણી પામેની રજુઆતની તુલ્યજ ગણાય છે. ઉચ્ચ અધિકારનાળા ધણા બધા અધિકારીઓને એક સાથેજ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા, રાજ મહેલના ખડો કિરમજી અને મોનેરી જ્ઞાનવાળા જનલક્ષના જેવા કામજો તેમજ ચિત્રો વડે ધણીજ સુંદરીતે રાખવામાં આવેલ હતા. આ એક પુરાણ સાદી-નિવાસ સ્થાન છે; જો કે સન ૧૮૦૬ની મોટી આગ પછી તે જગે બાગે નવેસરથીજ બાંધવામાં આવેલ છે. પાદશાહી લેવીઓ દમોશાં અદોજ કરવામાં આવે છે, અને આ પ્રસંગોએ રતના વિપર પ્રેક્ષિકાની ખીચોખીચ ખરકાયેલ મેનનાં દૃશ્ય જામે છે. અમે પછી લૉડ સેલીસબરી, સર રિચર્ડ ટેમ્પલ, મી એન્ડ્રૂ કૉસ્મસ તેમજ બીજા કેટલાએક મોટા અધિકારીઓને મળ્યા. લાંજરે અમે લાઇડ પાર્કમાં ફરવા ગયા ત્રીડો ધણીજ શોભાયમાન છે તેમજ રસ્તાઓની યોજનો પથ-સારી છે. હું કાંઈ બીજા પ્રસંગે આ બગીચાને વધુ ખાસીકાદથી જોવા આશા રાખું છું.

૨૯ બી એ.

અમે ૧૦ વાગે વ્હાઈટ હોલ ખાતે દરીઆખ ખાતાની ઓશીસ જે લૉડ નેથર્ જીકું અધિકારના અંગનું રહેણું છે ત્યાં જુદી જુદી ધ્વજઓવાળાં સેન્યોનું એકીકરણ થયું જેવા ગાડીમાં બેગી ગયા ગામડી સેન્યોનું તપાસના હમપુરસર પસાર થયું તેમજ દુકડીઓ એમ કરવાને અગે, નક્કી કરવામાં આવ્યા યુજબ તેમણે કરેલ બ્લસ રચના એ એક ધણીજ દર્શનીય દરજ્જા હતું. મને ઘેડાઓ તેમજ એક સરખો બલકાબધ પોલાક બહુ ગમ્યા. માણુમે ધણી દરતાપૂર્વક ચાલતાં હતાં તેમજ અંડને સંગીત ચાલતાં તેમજ રથીર ઉભનાં એક સરખું મળતું હતું લૉડ નેથર્જીક બહુજ માયાળુ હતા અને તેમણે મને આ લક્કરી તપાસ આરામ પૂર્ણરિતે જોઈ શકવાની તક આપ્યા માટે મને દર્જ માય છે. અમે પછી ગાડીમાં ઘૂંટીયા ઓશીમે ગયા આ અમારી સત્તાવાર મુલાકાતો ખતમ કરી. અમે માલખંદો લાઉસ બર્ડોલમ પેલેસ, અને ગુમેન્ટર લાઉસની મુલાકાત પછી સાદી મુલાકાત પોર્થાંજિમાં અમારા નામ લખવા લીધી. માલખંદો લાઉસ આ માલખંદો ના પ્રથમ ડ્યુકના ઉપનામ માટે બંધાયેલો એક પુરાણ ઓનિદાસિક મહેલ છે, અત્યારે તે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની મિલકત છે તેમજ તેનું નિવાસ સ્થાન છે. બર્ડોલ હામ પેલેસ આ એક મોટું લંબચોરસ મકાન છે. ના. કેસરેલિંદ મહારાણીનું તે ઉનાળાની ઋતુનું નિવાસ સ્થાન છે. એક મોટા બોલરૂમ આ મહેલની સાથેજ જોડવામાં આવેલ છે અને અહીં સરકારી બેલના મેળાવડા કરાય છે. સાંજરે સરકારી બોલરૂમમાં અમે હાજરી આપી હતી. ખડો તેમજ સદૃશ્યો અને બાનુઓના પોષાકની સુંદરતાએ મને ચકિત કર્યો. ના. પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનાં બાનુએ પહેરેલ હીંગઓ મને ખાત્ર પ્રશંસા યોગ્ય લાગ્યા. મોરખીના ઠાકાર સાહેબને તેમજ મને સાડી મંડળની જાણમાંજ બેઠા મળી હતી અને અમે તેમને

નાચ વહુજ રસપૂર્વક જોયો હતો અને આ રાજ પુસ્તોની સવારીની પૂઠે ખાણના ઝોડામાં ગા, રાત્રિ-ઓઢ્ય થઈ રહ્યા બાદના ત્રિસ ઝોડ વેત્સ તેમજ તેમના બાતુ પોતાની નજીબના રહ્યા માણમાં ત્યાં મેં માયા પૂર્ણરિતે વાતચીત કરતા હતા તેમની ક્યાપય તેમજ પ્રેમમય રીતલાત જોઈ હું મુગ્ધ થયા ખાણના ખડી મધ્ય દિવાને દેખાતા મુવર્ણ યાજમા નકારમય રોશની કરામાં આવી હતી અને તે ભારે દેહીપ્રમા. ન પાતો હતો અને પડી આ ખડામાં ફર્યા અને અંતિદશિક ચિત્રો જોયા આ મહેન તેમજ તેની આસપાસના ભાગનો ખાર મેં આજ દિવસ સુધીમાં જોયો દેખાવોમાં સાથી વધુ ભય હતો.

સવારે અને હાઇડ્રા ના ખુણા ઉપર કોચીંગ મહાની બાગની આસપાસની ગાડી ની સફર જોના ગયા દેખાન બહુ રસયુક્ત અને લભ્ય હતો આ એક પ્રચલિત સહેલ હતો અને અમારી સામે શોભામ્માન રસાલાની લાખી હારો તેમજ મુદ્દયવાન શણુમારથી વુક્ત પશુઓથી જોડાયેલ વાહનો જેમાં મુખ્યત્વે શ્રીને પોતાના ઉચ્ચતમ આબૂશો પડે સળગેન બાતુઓ મેં જોઈ હતી- તે જોયા પ્રથમ ગાડીમાં ના ત્રિસ ઝોડ વેત્સ તેમજ બીજી નામાકિત વ્યક્તિઓ મેં જોઈ હતી બીજી ગાડીમાં પણ શાહી કુટુંબની કેનીએક વ્યક્તિઓ હતી હોશી ગાડીને જોડવામાં આવેલ ઘોડાઓ અને સાથી વધુ ગમ્યા તેઓ ગામ હી મોડેરના લક્ષરમાં વપરાતા કોનસાના રંગનેના કાળા હતા અને રોટનરોમાં પણ કે લાંબ ઘણા સુધે ઘોડાઓ બધા, અને તેમનો અમુક ભાગ સવારી કરવા ઇચ્છતાઓ માટે ખાસ રાખવામાં આવતો હતો અને કાળાશ પડતા ભૂરા રંગના ઘોડાઓ સાથી વધુ પસંદ છે પરંતુ અહીં મીંગ રંગો વાગ્યા પણ કેટલાએક ઘણા સુધે ઘોડાઓ મેં જોયા હતા અને એ લોકો કિ ગરીબે મગના ગયા અને પછી ઇસ્વીગમન ખાતે ગાડાઓ નુ મલ્લન જોના ગયા ઘોડાઓનું કુદરતી ધર્મીય નમુજ પડે તેવું હતું નિદન મીન ના મક એક ઘેડો એક પાંચ આડવાળો વગાને તેમજ મીંગ મુવ-સુદર હોયે ડેકી ગયો. તની શરૂ તો તને ખગીદી નેવા મારી ઇચ્છ છે સાજરે અને લીરયન થીએટરમાં મમ એકા એવાકિત નયાગ ના નાટ્ય પ્રોગ જોવા ગયા હુન્ની અર્નાંગ તેમજ મિસ એલન ગરીએ મુખ્ય પાત્ર ભજવે હતા આ આખો પ્રોગ મહાન મમ પ્રશિ રીતે ભજવવામાં આ મેં હતા દેખવામાં હોય ઉપર દોઝારોપણ થતા વેદી ઉપરજ તેવું મૂર્છાવશ થતું એ દખ બ જ અસરકારક હતું એકસપીઅરના આથી પણ વધુ નાટકા ભજવાતા જોવાની મારી ઇચ્છ છે અને મેં પ્રથમથીજ વાચેના હજુ હું સમજી શકું છું, અને બીજા નાટ ૧૧ જે મને અતિચિત છે તેના કરતા ૧ આમાં વધુ આનંદ લઈ શકું છું એક નટ તરીકે મી અર્નાંગ સળધમાં મેં ધણુ વાચ્યું હતું અને તેથી તેને પોતાની શ્રુતિકા ભજવતો જોના મને આનંદ થયો હતો.

૩૧ મી મ.

સવારનો અખત મેં દિદ મોડેના પચ્ચનહાર કરવામાં ગાડા બપોરે અને મેજર નેડસના બાગકોને જોવા દેખરેડ તરફ ગયા દેખરેડ એક બહુ મળનું યજ છે અને ટેકરી ઉપરથી લડનનો બહુ સરસ દેખાવ અને પ્રલક્ષ કર્યો. સાજરે અને એડેલી

થીએટરમાં મી. શુકાનનના પુસ્તક “જોડ એન્ડ ધી મેન” ઉપરથી તૈયાર કરેલ “રટોમં બીટ-ન” નામક નાટ્ય-પ્રયોગ જોવા ગયા. ઉત્તર ક્ષેત્ર પ્રદેશનાં કેટલાંએક દબ્બે બહુજ સારીરીતે દર્શાવવાનાં આવ્યાં હતાં પરંતુ અભિનય અમારો ધારવા કરતાં વધારે સારો નહોતો. તેના સ્થાપનાદક ભાગના આવેળનમાં અનિચ્છતાનો ભાસ થતો હતો અને તેને લઈ તે હાસ્યાસ્પદ બનતો હતો. મને આ નાટ્ય પ્રયોગ કરતાં મૂળ પુસ્તકજ વધુ પસંદ છે.

૧ લી જુન.

સવારે રસ્તે દુકાનો જોતાંઅમે ગ્રીસવેનર ખુલ્લાલયમાં પડે ચાલતા ગયા. મેં ઘણી-કે સુંદર વસ્તુઓ જોઈ, અને ખરીદવા યોગ્ય લાગતી વસ્તુઓનું હું એક શિરદ બનાવ્યું હતું. બપોરે અમે ‘અકવેરીઅમ’માં ગયા. અહીં ગમનનાં સાધનો અને તેમાંએ ખાસ કરીને દોરડાં ઉપર થતું કામકાજ લોકોને મોટું આકર્ષણ કરે છે. આ સાંજે અમારો આ સ્થાને આવવાનો મુખ્ય હેતુ જ્ઞાન્ડો ઘોડાઓની દિકમતો જોવાનો હતો. કોલોરાડોના આ અગ્રવાએ કરેલી કેટલીએક કરામતો જેવી કે પેટીને ખોલવી અને બંધ કરવી, રમણ લઈ લેવો તેમજ એક પાસેથી બીજાને પસાર કરવો વગેરે બહુ સારી હતી. તેઓ કુતરાઓની માફક લાવતા અને લઈ જતા અને એક પાટીઆની જાગીને બંને છેડે સ્ત્રી સુધા-ખાવાતી રમત તેમજ દોળાણવાળી જગા પર એક પીપને ઉપર અને નીચે ફાકવતું વગેરે કામ બહુજ રમુજ પડે તેવી રીતે કરતા હતા. ઘોડાઓ પોતે જરાએ દેખાવડા ન હોતા અને મારા ધારવા મુજબ તેમનું કામ મુબાઈમાં જોયેલ દુકના સર્કસમાં મેં જોયેલ કામના કરતાં ચડીયાતું નહોતું. અમે પછી હિકમનબાજ કથુનરાની કેટલીએક સાદી દિકમતો જોઈ, તેમજ એક બહુજ જાડી બાઈને એક સખત દોરડાં ઉપર નાચતી જોઈ. અમે ધાધું કે આ દોરડું તુડી પડશે! દોરડાં ઉપરની રમતો મને કંઈ નવી નહોતી. હિંદમાં લગભગ ખુ-લ્લા દોરડાં ઉપર નાચનારા નરોની વધારે નવાઈ ભરી તન્કીઓ મેં જોયેલ છે. આ એકા શરીઓમાંજ પોતાના તમાશા બતાવે છે અને પ્રેક્ષકોની એકાદ બે પંસાની ખેરાત જેવી રીતે ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. આ લોકો અત્યંત સાદા છે, તેમની જરૂરીઆનો અદ્ય છે તેમજ બહુ અદ્યથી પણ તેઓ સતોષાય છે. જો તેઓ પોતાની કળાને કંઈક વધુ મહત્તર આપતાં રીતે તેમજ તેમના ધર્મવંડના ધંધા ભાઈઓનું અનુકરણ કરવાને કોશિશ કરી પોતાના ખેલો બંધ બારણે કે-તેમજ બદારથી જરા વધારે સુધારેલી હાથે કરે તો મને લાગે છે કે તેઓ અત્યારે કમાય છે તેના કમતા કદાચ વધારે પેસા કમાય તે જ તેમના સંબંધની લોકોની માન્યતામાં પણ સુધારો થાય અને પછી જમીન તળેની રસ્તે વાટે રિયમંડ આવ્યા ગીરડી ઘણી હતી અને રમતાના પ્રથમ ભાગમાં મારે તેમજ મેજર હેન્કોકને ૩૦૦૫માં ઉભા રહેવું પડ્યું. તેઓ એટલી ઝડપથી ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યા કે હું એક સ્ટેશને લમલાગ પાછળ સ્ત્રી ગયા જેવું થયું. રિયમંડમાં મેજર હેન્કોકનાં પત્નીએ અમને બહુજ માયાપૂર્ણ સંકાર આપ્યો. તે એક ભલાં વૃદ્ધ બાઈ છે અને તેમણે હિંદ સંબંધે મારી સાથે બહુજ માયા ભરી વાતચીત કરી. રિયમંડ એક મનોહર સ્થાન છે “સ્ટાર અને ગાર્ડર હોટલ” માંથી મળતો દેખાય

અન્યતઃ સૌંદર્યપૂર્ણ છે. ટેમ્સ નદીના જમણા કિનારા ઉપર આ એક નાનકડું શહેર છે. અત્રે લંડનવાસીઓનું ઉનાળાની રજાનું એક આશ્રય સ્થાન છે. મને લંડન કરતાં અહીં રહેવાની ખુબ ઇચ્છા છે, અને હું આશા રાખું છું. કે થોડો ઉનાળો વીત્યા બાદ અહીં રહેવા આવીશું. નિયમિત પાકમાં અમે પગે એક ટુંકી સફર કરી અને ફેટલાએક ફરંજી નેપાં. સેંકડો સુંદર ઝાડો વડે છવાયેલા લીલાં ઘાસનો મોટો વિસ્તાર બહુજ રળીયામણો દેખાય છે.

૨ જી જીન.

અમે સવારમાં થોડી એક વસ્તુઓ ખરીદવા પગે ચાલી આંકસ્ટ્રં સ્ટ્રીટ તરફ ગયા. બપોરે અમે મેજર હેન્કોકના દેવાસ નામક કોષ મિત્રે આપેલ ગાર્ડન પાર્ટીમાં ભળ્યા, ગાડીમાં વિચ્છાડન ગયા. રસ્તામાં અમે સર બાર્ટલેમીઅરને લાં ગયા. પુટની અત્રે વિચ્છાડન વચ્ચેના રસ્તા ઉપર તેમને એક મોટું મકાન અને બગીચો છે. બગીચામાં અમે ચક્કર ભારી અને સર બાર્ટલે તેમજ લેડીફ્રીઅર તરફથી અમને માયા ભર્પો સત્કાર મળ્યો. વિચ્છાડનમાં, બપોર પછી અમે એક મનોહર બગીચામાં લૉન ટેનિસ રમ્યા. અહીંથી સરેની ખીલ્ય તેમજ એક્સમ ડાઉન્સ બ્યાં પ્રતિવર્ષ “ડબ્લી” અને “એક” ની મોટી શરતો ધાય છે— તેના ઉપર નજર પડે છે. સાંજ અમે મેજર હેન્કોકના જીના મિત્ર મી. કૉલ્લે અને નેમના પત્નીના સહવાસમાં વીતાડી. હેલીબરીથી આવેલ મેજર હેન્કોકના બે નવેક પુત્રો તેમજ તેની મોટી દિકરીઓ લાં દનાં આ પ્રમાણે અહીં એક ગમતી મંડળ હતું અને ખાંણ લીધા બાદ અમે રમતો રમ્યા.

૩ જી જીન.

સવારનાં બાદબટ્ મેમોરીઅલ જોવા અમે હાઇ પાર્ક વચ્ચેથી ચાલ્યા. અહીં એક આસની ઉંચી પડછી ઉપર, પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડની કાંસાની દોળ ચકાવેલ આકૃતિ મેસાડવામાં આવેલ છે. આની આસપાસ બધી પ્રજાના ઉલ્લાસો, કાતરકામવાળા આકૃતિઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ છે. આ આકૃતિઓનું કાતરકામ સુંદર છે અને જે મહાન અને કલા પ્રિન્સના માનમાં આ સ્મારક ઉભુ કરવામાં આવેલ તેની તે યોગ્ય યાદી આપે છે, બપોરે અમે નેટર્સ પાર્ક દેવા ગઈમાં ગયા. આ જાગ બહુ વિસ્તારવાળો અને મોટાં ખર્ચે રચાયેલ છે. અહીં આવવાનો અમારો મૂખ્ય હેતુ શ્રમ થયેલ કુતરાઓનું ગૃહ જોવાનો હતો જેનું આ સ્થાન જથ્દ હતું. આથી અમરિ તે જોવાને બીજા દિવસે આવવું પડશે.

૪ થી જીન.

નારતો લીધા પછી તુરંતજ અમે મેજર હેન્કોકના દિકરાઓનું તરવાનું કામ જોવા મેરીલેન્ડનાની નદાવાની જગ્યાએ ચાલીને ગયા અમે જીઓલોજીકલ બગીચામાં જોગેલા સીનોની માફકજ તેઓ તરના દના તેમજ પાણીમાં તેમના નેટલોજ આનંદ લેતા દના અમે વળી એક તેમનાથી નાની ઉમરના છોકરાને તરવાનું શીખતાં જોયા. બાળુએ

ઉભેય એક માણસે 'કડેય વાંસને જીજે છે' વગભરેલ એક રમ્મરના પાત્રો તેને આધાર આપવામાં આવેલ, અને તે માણસ તેને એક માછલાની માફક જ ચાડતો હતો. તરવાનું ગીખવાની આ એક ઉત્તમ ગીત દેખાય છે અને આગળ ઉપર આનું કંઈ શિક્ષક પેવાની મને ઇચ્છા છે. ૬ પાર ૬૫ કે ગગ/કાટની ના/કુમાર કાસેન્મા પણ આવા તરવાના દોરની બચાવ હોતી જોઈએ તરતુ એ એક ડરના વધારે કાન્જને ખાત- એક બહુજ ઉપયોગની કળા છે, મને ખીક વાગે છે કે દિલ્લી ઉધરતી પ્રજામાં આનો પ્રચાર જોઈએ થતો જાય છે. આ ઉપરથી જ્યાં જ્યાં જતી શકે ત્યાં તેના મોખેને ઉગરવો આવશ્યક છે કેટલાએક માણસો કહે છે કે તરતુ એ કોઈપણ શિક્ષકની અપેક્ષા વચરતી આપે આપજ રાખાતી કળા છે. ૬૫ અને તદ્દન મગતો થઈ શકતો નથી, તે એક કળા દહેને, ખીજી બધી કળા-ઓની માફક તેનો પદ્ધતિમર અગ્રધાસ કરવો જોઈએ, અને આ કળા ઉપર વખાણેલ કેટલાએક પુસ્તકોમાં દર્શાવાયેલા નિયમો મને તે જ્યો લાભપૂર્વક નીકારી શકાય છે અ-મે પછી ગાડીમાં સ્થિતિય ન્યુઝીઅમ જોવા મળ્યા. આની અંદર કળા તેમજ વિજ્ઞાનના નમૂનાઓ, અસંખ્ય પુસ્તકો તેમજ પ્રાચીન દર્શનશિલ્પિય પુસ્તકોથી ભરેલી એક મળતાર લાંબે, એક મુંદર પ્રાણી-વિજ્ઞાનને વચતો મમદ વગેરે અપૂર્વ વસ્તુઓનો બહુજ બહેજો મમદ છે અને નાઈ વધુ આનંદ પશ્ચિમ તેમજ તેમના માળાઓ જોવા થયો જર્મનીય પશ્ચિમો તેમજ ગણગણાટ કરતા પશ્ચિમો જેમના મનમાં મે વાચ્યુ હતુ તે અહીં હતા મારાં આજ દિવસ પર્વતમાં જોયેલા પ્રાણીઓમાં આ સૌથી વધુ મોભાપુક્ત હતા પ્રાણિ વિજ્ઞાનના ખીજા નમુનાઓમાંના થજાખરાને સહિય કેન્સીંગટન ન્યુઝીઅમ મા અહીં લઈ જવામાં આવ્યા હ અને તેમને જોવાને અમાર ત્યા જતુ પડને બપોરે અમે કેટલાએક મિત્રોને મળતા દર્શાવે ગયા, અને સાંજે જે જોસ થીએટરમાં "ધ-પ્રમ" નોમક નાટ્ય-પ્રયોગ જોવા અમે ગયા હતા અંગ્રેજી મનુષિ ઉપર મે જોયેલા નાટ્ય-પ્રયોગોમાં આ માગમાં આજી ફાગિનો એ પ્રયોગ હતો તે થજે ન મને રજત દહેને મને અત્યંત હર્ષ થયો હતો.

૫ મી જુન

સવારમાં અમે પહેલાં ચાલવા નાગમાં થઈને સાઉથ કેન્સીંગટન ન્યુઝીઅમ જોવા ગયા અહીં કળા અને કેળવણી સંબંધે પ્રતિમાઓ તેમજ નમૂનાઓનો એક કિમતી મમદ છે તેમજ ચિત્ર કરાને લગેનો ખજ સરસ સમદ છે અને સચાકામ તેમજ સગીનના સાદિ-તોમાં બહુજ રસ પડેલો અહીં ખીજુ જોટલુ બધુ જોવા જોગ છે કે અમારે ખીજે દિવસે તે જોવાને આવતુ પડતો બપોરે અમે મેજર હેન્કોકના ખાળક સાથે મેડમ રસા કનુ મીણુકામતુ પ્રદેશન જોવા મળ્યા, અહીં મીણુની બનાવેલી જીવન દેખાતી પ્રતિમાઓનો સમદ હતો. મીણુમાં ખરેખર બહુજ સારુ હતુ ખીજા કોઈપણ કરતા મને "ચાલતી ફ્રેશન" કહેવાતી પ્રતિમા વધુ ગમી, એકજ ઝ્યાને એકજ ફ્રેશ આટલા બધા મગકોની નિત સિત પ્રકારની પદ્ધતિઓ જોતા આશ્ચર્ય થાય તેમ હતું મે કહેવાના "બચકર એર

૪" ની મુલાકાત લીધી, પરંતુ આ સંબોધનને લાયક મેં તેમાં કશુંએ ન લેખ્યું. આમાં દેહાંતદ્યુષ્ટિએ અપરાધીઓના કરમાઓ રાખવામાં આવેલ છે એ સિવાય તેના દેખાવમાં બીજાંએ લખ્યું કરતા નહોતી. સાંજ અને અંગાંગીની હાઇ કોર્ટના એક જજ બી. સેવદ દુશેન સાથે મળી આ ગૃહસ્થ સાથે અમને આગમોટ ઉપરજ પિછાન થઈ હતી અને તેમના પ્રત્યે મને સારો ભાવ હતો.

૬ હી જુન

સવારમાં મેં હિંદના કાગળો લખ્યા, બપોરે અને સર બેગે એલીએ આપેલી એક લોન-ટેનિસ પાર્ટીમાં ગયા અને ત્યાં મને કેટલાકેક જુના હિંદી પીછાણવાળાઓનો મેળાપ થયો બગીચો મુંદર છે, પરંતુ ટેનીસની રમત નીરસ હતી અને મારી સાથી એક જુવાનબાબ જરાએ રમી શકી નહિ. સાંજે અને મેક્સિસબરીનાં માર્શનેસને ત્યાં એક સ્વાગતના મેળાવરામાં ગયા એરડાઓમાં બહુ ગીરદી હતી અને લીસાલીસ જોતાં રમુજ પડતી હતી અમારે અહીં લગભગ એક કલાક ગાળવો પડ્યો. લૉડ સેક્સિસબરીએ મારી સાથે પ્રેમપૂર્ણ વાર્તાલાપ કર્યો અને ઘણાંએ માણ્યો મારી અથવા મારાં પહેરેલાં ઝવેરાતની પ્રશંસા કરવા લોકાવા આધી મને બહુજ મમત મળી.

૭ મી જુન.

અમે એક ખાસ ટ્રેનમાં સુવર્ણના પ્યાલા માટેની શરત જોવા આરકૉર ગયા. સવારમાં થોડો વરસાદ પડ્યો હતો પરંતુ અંધારે આકાશ સ્વચ્છ હતું અને શાહી બેઠકા ઉપરથી અમે શુદ્ધ બહુ સારીરીતે જોઈ શક્યા હતા. માત્ર ચાર યોડાઓજ મેંદાને આવ્યા ૩૫ વાવન નામક અર્ધ માનો માનીતો હતો અને બહુ દેખાવડો પણ હતો, પરંતુ ફ્રીસ્ટન નામક એક બન્સુરત ફ્રેન્ચ યોડાએ અર્ધ માર્ગ લગભગ મોખરે ગઈ સહેલાઈથી છૂત મેળવી જાણ્યું દેરીના જેવ આતો છે! નફા તુકસાત, ફોટો નિષ્ક્રાંતિની બાબતમાં દેવજ ખરેખર મુખ્ય ભાગ લખવે છે! અનુમાન કે અતિ થકામાં કંઈ વળતું નથી! મેંડોક અને શાહી હદમાં અહીં નહીં કરતા આનંદ પડતો હતો પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ એક વેસ્ટ શરત શર થયા પહેલાં થોડીજ વારે નાગી દારથી શન્તના આને આવ્યા હતા તેઓ દમેશની માકક તેજ-ગી અને ખુશ દેખાતા હતા અને નજીર પચાન થતા લોકોના યોગ્યએ એ મોટી-હર્ણના પોકારો કર્યા હતા. અમે ખાણા માટે બહુજ વખતમ પાછા ર્યા હતા અને સાંજે કેમેડી થીએટરમાં "નિષ વાન રિક્ક" જોવા ગયા હતા મ આ જાનાયકની વાત વાચેલ હતી એટલે જતર્ગત અલિનય બહુજ રસપૂર્વક સમજીશ-તો અંસરા ના ઉપરફો. યુકન પ્રકાશ નડે બદલાતા દરો વાળુ અધ્ધનઓનુ દૃષ્ય ઘટ્ટજ નુદર હતું કેટલીએક નગીઓ અને તેમાં ખાસ કરીને મિમ કોમ્પાર્ટન ડારવીજ બહુજ જુમસુરત હતી અને જે ગાયકાની નખરાખોર ઓગીની યમિકા બજાવી હતી લાની કેડ કરીને ૩૬ માણસનું પોતાના વનનના ગામે બહુજ બદલાયેલું જોવા પાછા કરવું એ જના ગમગીની લખું હતું આ પ્રયોગે માત્ર મનને એટલી તો ખપ્પ ખાતી આપી કે મનુ જે મમખના પ્રસાદ સાથે

રહેવા કારણે કાંચી જોઈએ નહિતર પાછળ રહી જતા તેને આખી દુનીયા ઉધી વળી ગયેલી તેમજ તેના શુદ્ધ વિચારો આજે જન્મજન્મ મેળ નહિ ખાતી માનુષ પડમે

૮ મી જુન.

નામના પછી તુગનજ અમે મિત્રમણ સાથે ક્રિસ્ટલ પેપેસ ગયા દિવસ ખુશનુમા હતો, એટલે અમે બધા પ્રથમ તેની જાણ જમીન તેમજ બુવલણીમા ફરી વત્યા જોને પછી આ નરદમ કાચ અને લોખંડના બનાવેલા મહાવચમા આપ્યા જુદી જુદી કચેરીઓમા ગોઠનાયેલી રસપ્રજ્વળ વસ્તુઓથી તે ભરપુર છે મે એક મારા ખિરસામા મટી ગયાય તેની જાણ જોરી લાકડી તેમજ બીજી કેટલીએક સામાન્ય વસ્તુઓ ખરીદી બીજી વસ્તુઓમા અમે હાથીદાંત ઉપર થતુ (રિમન) પટ્ટીઓ બનાવવાનુ તેમજ મીઠાઇ બનાવવાનુ કામ જોયુ અમે વળી જોખાયા, વિજળીક અસર તજે આવ્યા તેમજ અમારા ફેફસાઓની શક્તિની કચેરી કરારી મને નથી લાગતુ કે અમાગમાના કોઈના સ્પર્શમા કંઈપણ કહેવાપણુ હોય લગભગ બધો વખત બેન્ડન સંગીત ચાલતુ હતુ અને બહુજ મુંદર રીતે ગોઠવાયેન ઉપજુ પ્રદેશના ઝાડો અને પુષ્પો તથા ઉપર નચે ફૂતા આનંદ પડતો હતો. સાજરે અમે મેલોય થીએટરમા “આથોનેન્થ” જોના ગયા પ્રથમ દેખાવ જેમા રમૂમિ ઉપર પુત વચ્ચે વહતી માયા પાણી વાગી નહી વતી તે બહુ મજાનો અને યુક્તિપૂર્ણ હતો, તેમજ નદીમાંથી આથોનેન્થનુ ઉતર આવતુ એ પણ બહુજ કુશળતા પૂર્વક લગવવામા આવ્યુ હતુ ધીઆજનુ ટાવર, નેમજ વેસ્ટ મિનિસ્ટર ખાતે પાવલિટના મકાનો બતાવતુ હોયુ દ્રવ્ય અદ્ભૂત રીતે માયા જેવુ હતુ ગાયનો પણ આનંદ આપે તેવા દર્શા અને અખરના દેખાવમા બધી અપ્સરાઓયે પરેરેલા વિજળીક તાગઓ અત્યંત આશ્ચર્યજનક અને મુંદર હતા અમ્મતાઓની રાણી જેમના માથાઓને રચસંતી તેમના ઉપર એકાએક થનો તારાઓનો દેખાવ એ ખાસ આનંદમદ હતો

૯ મી જુન.

૧૧ વાગે મી સી ક્રિસ્ટલ જીગરનું મિસ બાયમજ બેચર સાથે ચનાન લન્ડ જોવા ગાડીમા મેમી અમે મેટ બેચાયલના દેવજે આ યા આ મારે માટે એક બહુજ મજાનો અને નવાઇ જેવો દેખાવ હતો નવ વધુ તેમજ તેની આદ કુમાગિકાઓયે કેફેસ અને સારીનના નેવન વચ્ચે પરિધાન ધ્યાં હતા અને હાથમા પુ પોના સોલિતા ગજરાઓના મારણુ ધ્યાં હતા નવ વધુએ સફેદ જાજીનો જુરખો ઓઢવો હવો અને બહુ મોલક દેખાતી હતી, હિંદુ લગન વિધિની સાથે અરખાવતા આ લગનવિધિ બહુજ ટુકડી અને સારી હતી હિંદુ લગનવિધિ વધુ સ્વાભાવિક રીતેજ મને વધુ રસાનહ તેમજ જે તેને અર્થ ખગોળર સમજવામા આવે તો દ્રાવક લાગે છે અમે પછી કન્યાના પિતાને ત્યા ગયા અને નવા પરચેન જોઈને યુએથી ગાડીમા જતુ જોયુ અહીં અમે મી મેકનાટનના પત્ની વોડ હાઉસના પત્ની અને પુત્રી, કેપ્ટન હમ્ફ્રી, મોરબીના હકીકર સાહેબ અને બીજા પુરાણા મિત્રોને મળ્યા. બપોરે અમે રસ્તામ માત્ર એકજ રથને રોમટી એક એક્સપ્રેસ ગાડીમા મેટ થીયોનાર્ડ ગયા આ એક રાજકોટથી વડવાણુ જવા જેટલો લગભગ સાં

માઈલની લંબાઈનો ગ્રેએક કલાકથી પણ ઓછા વખતમાં થતો પ્રવાસ હતો અને માર્ગ માં થોડાએક ઉતારાઓ હતાં. ચોટીના રોકાવું પડે તેના જેવી સફર હતી. મેજર હેન્કોકના બે નાના પુત્રો અમને રોસ્કને મળ્યા અને સાજા અમે મેજર હેન્કોકના સસરા રેવરન્ડ મી હ્યુમન ત્યાં ગાળી ગી. હ્યુમે મારા પ્રત્યે બહુજ માયા બતાવી હતી.

૧૦ મી જુન રવિવાર

સવારમાં હું મેજર હેન્કોકના નાના દીકરાઓ સાથે પીયર તરફ ગયો. વરસાદનાથી રાત્રી પડીતી આ એક મજાની તાજી સવાર હતી, અને હજી બહુજ ખુશકારક હતી, સહેલગાહતું આ સ્થાન માણુમેથી ભરપૂર હતું અને સર્વત્ર દેદીધ્યમાન અને આનંદપૂર્ણ દેખાતું હતું. બપોર પડી અને આગ્ર્ય પ્રદેશમાં ગાડીમાં ફરવા નીકળ્યા અને હોલીગટન ખાતે “ચોરા” નામથી ઓળખાતા મી વંજના મકાનની મુલાકાત લીધી તે અમને પોતાની વાડીમાં ફરવા લઇ ગયા અને તેમણે મને કેટલાએક રોડોમેરી આપ્યાં. અમે અહીં સફરજન તેમજ જમરખના નાના જાડો જોયા, તેમજ માર્ગમાં પીચ, નેકટરાઇન, કરંટ અને ગુમ્મેરીના જાડો આનંદા હતાં. અમે પછી હલેસા નેડે ચાલતી હોડીમાં ફરવા ગયા અને પહેલીજ વાર મેં હલેસા મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો. હિંદુસ્થાનમાં હલેસા મારવા એ રાજ્ય-કર્તાના દબજનને નહીં શોભતું મનાય છે, પરંતુ મને તો તે એક બહુ આનંદજનક વ્યયમ લાગે છે. છતાંએ ઓટની સફર કરતા પહેલા કેમ તરતુ એ જણાવું જરૂર છે. ઇંગ્લાંડમાં હલેસાનાથી મોટા અવાવતા આવડતુ એ એક જૂઠાણું મનાય છે. લોકો સમુદ્રને એક પ્રકારનું ક્રીડારથાન બનાવતા દેખાય છે અને જેટલા આનંદથી તેઓ પોતાના ક્રિકેટના મેદાનોમાં રમે છે અને ખેને છે તેટલાજ આનંદપૂર્વક સમુદ્ર ઉપર પણ તેઓ રમતા-જમતાં. આનંદ લે અને શકેતા હલેસાનો અભ્યાસ પાડનાની મારી ધુન્ધા છે. સેટ લીસાના બહુ મુદર ધ્યાન છે અને ખાસ કરીને નિકોરીયા દાંગલની પાછળ ફાળાથી બંધાવેન બગીચો અને ગુમ્મેરી.

૧૧ મી જુન.

વહેલી દેનમાં અમે કેન્સીજ જવા ઉપડ્યા અને એક વાગ્યા પછી તુરંતજ લાં પટોચ્યા દરબમથ અમને ગેશન ઉપર મળ્યા અને તેમની ઓરડીઓમાં અમે નાર્તો લઇ બાઈમીડવની શરતા તેમજ પડી ઓટની શરતો જોવા ગયા અને બહુજ આનંદ જનક હતી અને બપોર પડીતો સમય અમે આનંદમાં ગાળ્યો. વિદ્યાલયોની પટોચમાં બગીચાઓ અને ખેતરો ઘણાજ મજાના છે. માર્ગની બંને બાજુ આવી મુદર તર-પકિત-ઓ મેં અગાઉ કેઇ દિવસ બેઠાં નહોતી સાજનો સમય અમે દરબમથની ઓરડીઓમાં એક-નાના-હવે પડી પહોલેનાર એના નિવાર્થમજાના સહવાસમાં ગાળ્યો. દરબમથએ અમને છાયાચિત્રોના કેટલોએક મુદર અમદ જાન્યા આ સમયે મીનઓ રીસ્ટની રમન રમ્યા તેમજ કેટલાએક મળ્યા સપ્પા દાકી આનંદપૂર્વક સાજા વીતાડી.

૧૨ મી જુન.

નારનો લોધા બાદ ફિટઝ વિલિયમ સંમદસ્થાનના ધનુષરા ખરે તેમજ પ્રાર્થના રચનાને લેતાં વિદ્યાલયોને ફરતી ચક્કર મારી. પ્રાથના મંદિરો બહુજ મુંદરૂંતી સજ્જાગવા માં આવ્યા છે અને મને ગમના મંદિરો અંદરનો બાગ ખાસ ગમ્યો. ફિટઝ વિલિયમ સંમદાપય આરસ પદાણું બાવેલું છે અને તેમાં ચિત્રો, બાવલાંબો, પુસ્તકો તેમજ પ્રતરકામનો સંમદ છે. તેમાં આ ઉપરાંત બહુ થોડું છે. અમે પડી શહેરની અંદર ફર્યા અમને તે નાનકડું તેમજ અયોગ્ય ધ્યાન ઉપર આવેલું લાગ્યું. વિદ્યાલયના મકાનો બાદ કરતાં આ ધ્યાનમાં જરાએ આકર્ષણ જેવું નહોતું અમોએ મુલાકાત લીધેલ ધ્યાનનાં મેં થોડાં એક ડાવાચિત્રો ખરીદ્યા બપોરે વિદ્યાલયોની પાછળના બીડમાં લોન-ટોનિમ રમ્યા. દાદરાજ અને વડવાણુગળા કાગુમા આજે મી. વાઈસ સાથે અમારી દોટયે આવ્યા અને ખતું લીધા બાદ અમે બધા મી. ઔરીમને સાં ફરલમએ આવેલ એક સ્વાગતના મેળાકામાં ગયા. કથુ એ મનમાં નહીં રાખતા કહ્યું તો કુંઝીને સામાન્ય રીતે માગ ઉપર બહુ બાપ પાડી નહિ કદાચ એમ પણ હોય કે તેની આસપાસ મલિનશાળનું વાતાવરણ પ્રસરેલ હોય તે માગ કંઈસા ને આશ્ને માટે બહુ બાગરૂપ હતું.

૧૩ મી જુન.

અમે વહેલી રેનમાં કુંઝીને ડોડયુ અને થીએટર નરફ જતાં સંધ્યસમા બાગવાને બરાબર વખતસર એટલે સાગ અચારે ઓકસપૂડ પહોંચ્યા ત્યાં જીવંતી બક્ષિઓને માનદ-પદકો અપાવાના હતા અહીં અમેનીના ડયુક અને તેમનાં પત્ની તેમજ બીજા ધર્મમાં નામાકિત માણસો હાજર હતા હું થોડું નેપીયરને પડ્યો બેઠો હતો અહીં થયેલ ક્રિયાઓ જોઈ મને સાંદાકર્ષ થયું એ-સયગને પોતાના સરઆનના લાપણુમાં વિદ્યાર્થીઓ વારંવાર વિશેષ નાખતા હતા અને ગયેગીઓમથી બધી જાનની અવાજ પૂર્ણ સંપ્રાપ્તો કરતા હતા તેમની ટેટની એક રીકાઓ જગ માર્મિક હતી અને બધાઓને હમાવ્યા હતા જાહેર વક્તાએ લાટીન જાપામા લાપણુ ક્યું હું તે સમયે શરૂ થયો નહીં અને મને ખાત્રો છે કે અર્ધ માણુમોની કિચલી માગ જેવી હતી આ બાપણુ અગ્રેજીમાં પણ થઈ શક્યુ હોત અને બધાથી સમજાશકાયુ હોત પરંતુ મને લાગે છે કે બધા દેશોના પડિતો અથવા ખરે હીએ તો મિથ્યા પડિતોમાં પોતાના જાનનો આદર જનાતવાની એક સામાન્ય પ્રથા છે. તોપણ માન સાલગવામાં આવેલુ કે તે લાપણુ મુંદર રીતે અપાય હતુ તથુ અથવા આ પદવ ધરાએ પડી પોતપોતાના ધર્માની નિમણે વાચ્યા અને તેમાં પ્રથમ, ઘણી જાણુતી પ્રમાણુમૂત વ્યક્તિઓ સમિતો અક્ષેપોને લઈ બહુજ રસ પડે નેવો હતો, અમલોતસનો દિવસ બહુ આનંદપૂર્વક પસાં થઈ ગયો, જો કે મને લાગ્યા વગર ન તથુ કે વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓનું વર્તન, સક્ષેપમાં જોતા વિદ્યાર્થીઓને માટે અણુજાળુ હતુ શિક્ષાશરૂઓની સામે વિદ્યાર્થીઓનું માનુ તોફાની વર્તન હિદમા એક ન માની શકાય નેવી વાત છે અને લા મુરૂઓ પ્રતે વિદ્યાર્થીઓ તરફથી દેને અપાતા માનને મજલુજ માન આપવા મા આવે છે. આ વિધિ પૂર્ણ થયા બાદ અમે “બધા આત્માઓના વિદ્યાલયે” ગયા, અને

પછી સેંટ બેનના વિદ્યાવધર્મ વાડીમા થતા ફીમિસનેના ઉત્સવમા ગયા બગીચા બહુ મુન્દર છે અને હમણા મહુજ આનંદ આપે તેની તતી અને આગ્રેનીના ક્યુન્ની પામે રજુ કરનામા આવેલ તેમજ ડૉ માર્કેલી, ડૉ ફાઉવર, ડૉ આકનેન્ડ, મી થોમી, સર વિલિયમ એન્સન તેમજ બીજા ઘણાઓની પાસે મપોરના વખતમા મારી પિંજાન આપનામા આવી તતી કોપસ ફિન્ગી રિવાલયાગા ડૉ ફાઉવર સાથે અને સાજ ગામી ડૉ બહુ માયાળુ અને સ્નેહાળી હતા.

૧૪ મી જુન.

સવારનો સમય અને વૈદ્યકના રાત્રીએ નિયુક્ત કરેલા આચાર્ય ડૉ. આકનેન્ડના સહનાસમા ગાળો તેમણે મી. ન્યુમન તેમજ કેટનાએક બીજા એક એકથી ચડી જાય તેવા મોટા પુરો પામ અમારી ઓળખાણુ આપી નામો ત્રીધા પડી, રહોનીયન થીએટરમા સામાન્ય પદ્ધતિઓ અપાતી જેવા અને ગયા પછી અને સમઘરથાન જેના ગયા અહીં નૈતાનિક પદાથેનિ સપૂર્ણ સમઘ હતો ડૉ. આકનેન્ડ અહીં અમને પ્રેમપૂર્વક મળ્યા અને આ સરથામા ચાલતા અભ્યાસ તેમજ તેને લગતી પ્રયોગ શાળાઓ બતાવ્યા આમા વરાનિક શોધખાગની દરેક શાખાના અભ્યાસ માટે દરેક પ્ર ૧૨૧ સગ વડો થોજવામા આવેલ છે અને આ પ્રમાણે બધા રિસો ઉપર સપૂર્ણ જ્ઞાન આપનાની વિદ્યાર્થીઓને બની શકતી ના પ્રજાની અનુગ્રહતાઓ આપવામા આવેલ છે વેધામ નિદાલયનો પ્રધાન અધિભરી મી થોર્લી સાથે કેટલોક સમય વ્યતીત મી અને નિદાલ થોની વાડીયો તેમજ તેમના કટલાએક બડો અને પ્રાથના યાત્રાની મુલાકાત લીધી આ સ્થાનો સુદગતામા કમ્પ્રીજના કરતા પછુ ચડીયાતા હતા મપોર પછી અને મી કનીન્ડ સાથે જળ-વિહાર અથે નદી તરફ ગયા અને મી કનીવર ચારનાલ જે એક રશીજ મુદર નદી છે તેની પાગશના બગીચાઓ અને વાડીઓ વચ્ચેથી મોટને હલેસાનડ ચરાની આ બહુજ મજાનુ અને આનંદ આપે તેનુ હજુ સાજને વખત અને હેડિંગટન રિય ખાતે મે. મે. મી સાથે ગાલ્યો અર્લી તેમને એક સુદગ મકાન તેમજ વાડીઓ છે તે બહુજ માયાળુ હતા અને તેમણે મને કોર્ષિ દિનસ એડસ્ટર્ડ આવી મારો અભ્યાસ પૂર્ણ કરવા માટે વિદાનરોમાના એક સાથે કટનોએક વખત બેઠાવાની સનહ આપી.

૧૫ મી જુન

સવારમા માર બહુ સુધી મે હિંદ માટેના કાગળે લખ્યા પછી હું સ્વામજી પડિતને લા તેની સાથે ખાણ લેવા ગયો ત્રણ વાગે અને ફરીથી સમઘરથાનમા આવ્યા અને અહીં પ્રો. કનીફ્ટને પ્રેમપૂર્વક, બોલિત રિ ૧૧ના પ્રયોગો કરવાના મધ્યએ રા કિ-તો અમને બતાવ્યા પડી ૬ એક મિત્રને લા કરામા આવેલ જાપાની આ પાગીમા ગયો જાપાની આ એ દુધ કે સાકર રિન નો મદ ઉકાચો હોય છે તેને તૈયા કરવાની રીત છક સાદી છે ખરેખર માર પાછી ઉકાળા તેને ચાના વાસખમા ટેડી - ૧૧ હંડુ પડવા છે જ્યારે તે નમ્પેડુ થાય તારે તેમા લીની આ બેગનવામ આવે ૬ પડી માડ નવટાક પ્ર ૧૬૧ સમાર્ષ શકિ એવડા નાના ખાનાઓમા તે પીરસનામા અ વે છે ઉકાળો

જરાએ સારી નથી. ઘેર આવતાં અને ફેટલાં એકસાથેનાં દુધો ખરીદ્યાં. સાંજ હતી તેમજ વાદળોંઓવાળી નીવડી. ઈલાંડનાં સૌથી પ્રાચીન અને વિખ્યાત વિદ્યાનાં સ્થાન ઓક્સફર્ડની મુલાકાત સૌથી વધુ નાનંદપૂર્ણ મુલાકાતોમાંની એક હતી. મને આ 'સ્થળ બહુજ ગમે છે. અને ત્યાં મેં જે જે જોયું છે તેમજ જે જે લાલ લીધેલ છે તેનાં સારામાં સારાં સ્મરણો હું મારી સાથે લઈ જઈશ.

૧૬ મી જુન.

અમે ઓક્સફર્ડ નવબજારની એક્સપ્રેસ ગાડીમાં ઊડ્યું અને લગભગ દોઢ કલાક પેડિંગ્ટન પહોંચ્યાં. એ બંનેએ અમે હેન્ડલરનાં સર્કેમે રયા, પણ તે બધે માત્ર મ પડતાં નાસીપાસ થયા. પછી અમે 'શાયસ અકેડેમી' તરફ ગયા અહીં એક અગર બીજું કંઈ કંઈ હમેશાં થયા કરે છે: અહીં અમે ફેટલાંએક નજર બંધીના ખેતો. જોયા તેમજ ફેટલાંએક દોડ્યાં ઉપરના નામને લગતું થતું સગસ કામ જોયું. બહુજ ઉંચે બાંધેલ દિવકાઓ ઉપર તેઓ કસરતના ખેલ કરતા હતા, તેમજ તેમની નીચે બાંધેલ એક મોટી ઝાળમાં તેઓ અવાર નવાર પડતા હતા. આમાંના એ તો તદ્દન નાના છોકરાઓ હતા. સાંજ પછી અમે પ્રિન્સેસનાં થીએટરમાં 'ધ સિલ્વર ક્રિસ' જોવા ગયાં. મને સૌથી વધુ ગમેલ નાટકો પૈકીનું આ એક હતું. નાટ્યની વસ્તુ બહુજ સાદી છે પરંતુ અભિનય ધણીજ સારો છે. બધું સ્વાભાવિક દેખાતું હતું અને ધણી દિગ્દર્શનામાં હોય છે તેમ જરાએ અતિશયતા તેમાં નહોતી.

૧૭ મી જુન

બપોરે અમે ક્યુ ગાર્ડન્સ તરફ ગયા. ફેટલાંએક ઉપ્પરદેશની વનસ્પતિ માટેનાં મુદ્દો સુઅેવરિયન હતાં તેમજ બધાં સ્થાન ની સારી સંજ્ઞા લેવાતી હતી. પરંતુ બીજા બાગો ની માફક મને તે ગમ્યું નહિ. પ્રત્યેક છોડ ને પોતાના નેસર્નિક વિકાસ માટે અનુકૂળ જગ્યામાં તેમજ આબોધવા હોય છે. જુદાંજુદાં વાનાવરણમાં થતાં છોડને ફૂટીમ ઉપાયો વડે ઉછરેલા તેમજ બળજોરી અને જીવમ વડે તેની પામે ફળો પકાવ્યાં એ મારાં મનને પ્રસાદાપાત્ર ન લાગ્યું. વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ તે એક લગે મહત્વનું કાર્ય હોય, પરંતુ આ બધાં છતાં તે સ્વભાવિક નથી. કુદરત અને કળા માટે મારા ખ્યાલ પ્રમાણે પોત પોતાનાં નિર નિરાગાં કાર્યો નિર્માણ થયેલ છે. તે બનેલી વચ્ચે ન્યાજખી અંતર રાખવામાં આવે ત્યાં સુધીજ તેમની ખુબીઓ જળવાઈ રહે છે. કુદરતની પવિત્ર મર્યાદા ઉપર કળાને આક્રમણ કરતાં દેવામાં આવતા મને બીક લાગે છે કે તે પોતાનું આકર્ષણ મુલાવશે. પરંતુ લંડન અને તેની આસપાસના પ્રદેશોમાં મારા ટુંક નિવાસ દરમ્યાન મને જણાય છે કે જેમ બને તેમ ફૂટીમ ઉપાયો વડે કુદરતનું અનુકરણ કરવાની ઇચ્છા સર્વત્ર વ્યાપેલ છે. 'ક્યુ' ખાતેનાં ઉપ્પર-મુદ્દો એનાં સારાં ઉદાહરણ છે. પછી અમે મિસ નોર્થને વિત્રોનો સમૂહ જોયો તેનું પુષ્પોનું ચિત્રકામ બહુ નાકું હતું પરંતુ ત્યાં રણ-ચિત્રો મને ન ગમ્યાં. બપોર પછીનો સમય શ્રદ્ધિવાળો તેમજ દુઃખીવાળો હતો.

૧૮ મી જુન.

સવારે અમે આલીને ગ્રાસવેનોર પ્રસ્તકાલે ગયા અને ત્યાંથી જોન્ડ સ્ટ્રીટમાં થઈ પિછાડીની ગયા. આ એક મોટી ધંધા રોજગારવાળી શેરી લાગે છે. તેમાં સુંદર દુકાનો છે

જ તવંગર માણસોના ચાલતી પદ્ધતિએ બધાએવાં રહેવાણા છે. અહીં મેં થોડી એક
 રીતીએ કરી અને પછી ચેતધામ હોટેલે મારા મિત્ર વહવાણના હાકાર સાહેબને ત્યાં
 ૧. હાકાર સાહેબ આ દેશમાં મારીજ માફક એક માર્ગનાં પંથે જોવા હતા તેને
 ૧તાં મને બહુજ હર્ષ થયો. પરબૂમિ ઉપર જ્યાં ચોતરફ અજણ્યાં માણસોજ નજરે
 છે ત્યાં ગમે તેને પોતાના દેશીભાષીનાં જોડાં અનંદ આનંદ ચાય છે. આ દેશીભાષ
 તે એકંદર અપરિચિત. હેય ! પરંતુ તેમની ભાષા, રીતભાત, પહેરવેશ, તેમજ વિચાર-
 માં પણ કંઈક એવું મળેતાપણું હોય છે કે તે બન્નેના મનને પરસ્પર આકર્ષે છે.
 ધારૂં છું કે આ કંઈક અનિર્વચનીય જેવી પારસ્પરિક સહાનુભૂતિનુંજ પરિણામ છે. પરંતુ
 જગત અને કંઈક જાણ અપરિચિત નહોતા. અમે એજ સ્થાને વરમે સુધી સાથે રહ્યા
 ૧૧. આથી તેમને તેમજ તેમના ભાષને અવારનવાર મળતાં મન થને આનંદ સારી
 તે કંઈપી શકાશે. બપોરે અમે એમરી સ્ટ્રીટમાં મી. મેક્નાટન અને તેમના પત્નીનો
 કાને ગયા. અહીં અને હરભમજી મન્યા અને સાજનો સમય પણ અમે આનંદ-
 વંક માગ્યો.

૧૬ મી જુન.

સવારમાં અમે ઓક્સફર્ડ સ્ટ્રીટ તરફ ચાલ્યા અને ત્યાં એક જોડાના મિત્રો માટે તેમજ
 જીનું મારા પ્રવાસ દરમ્યાન મેં સંગ્રહેલાં છવાયિત્રો માટે એમ બે છાયાચિત્રોના
 સાંખમે માટે મેં વરધી આપી. અમે ઓક્સફર્ડ સર્કસમાંથી પાછા, એક ધણા માણસો
 સી શકે તેવી ચાર પૈડાની ગાડીની (ઓમ્નીબસની) દોચ ઉપર બેસીને ચાલ્યા. આ એક મુસા-
 રીનો બહુજ આનંદજનક પ્રકાર હતો બપોરે અમે મેરેલાઈન અને ફૂકના ખેડો જોવા ગયા.
 મણે ડેવનપોર્ટ ભાઈઓના જેનીજ નહર્બરિ બનાવી આ ભાઈઓની હિંકમતે બહુજ
 શળતાવાળી હતી, પરંતુ અહીંતો રમનાગઆ, અધાર કાટડીમાં પુરાધ છુટા થવા
 હોવા બીજાં લોકોના હાથે બધાને સ્થાને પોતપોતાનેજ હાથે બંધાયા હતા,
 અને આથી મારા વ્યાય પ્રમાણે ખેલની ખુબીતે નુકશાન પહોચ્યુ હતુ. આ પછી
 રોનાનીમેજેજ વાગતા વાણોનું સંગીનનું કાર્ય થયુ હતુ તેમજ તેના પંડી અજવાળે અને
 બધારે એમી પ્રેતવાહનના પ્રયોગો દરમ્યામ આપના પ્રેતો દેખાઈ પ્રેક્ષકોના માથા ઉપર બ્રમણ
 રંગ દેખાતા હતા એક આપોઆપ હાલતી ચાલતી આકૃતિએ દેખાતી રીતે ન સમજી
 કાઢાય એની રીતે લોઈ પીડ-સ્ટી-ડુ બિન દોસથ હતુ મારા માનના મુજબ આ ચિત્ર
 અગાઉથી કાગળ ઉપર ચિત્રેલુ હોતુ જોઈએ અને પછી વિજળિડ અથવા તો રસાયણિક
 અસર તરે ધીમે ધીમે દેખાતુ ક્યું હોતુ જોઈએ પરંતુ આ સમયે હું કંઈ ઓક્સફર્ડ
 પૂવંદ કરી શકતો નથી ધણાએ જોળા માનમાં આની તરફીએને કદાચ ચમત્કારીક
 માનતા હશે. પરંતુ હું તો ચમત્કા-મા માનવા વાળો નથી કારણ, દરેક બાજબ અમુક
 નિયમે તેમજ સિદ્ધાંતોની રૂએ ચાલે છે આ કંઈ બધાને જાન હોતુ નથી જ્યાં સુધી
 કામપણુ દબ્યમાન પદાર્થ આપણી સમજણના સેવની બહાર હોય છે ત્યાં સુધીજ તેને
 આપણે ચમત્કારિક કહીએ છીએ પરંતુ જે સિદ્ધાંતો વડે તે ચાલે છે તેનું જ્ઞાન થાય

અને ખુલાસો મળે ત્યારે તેનો ચમત્કાર ચાલ્યો જાય છે. સતત વિનિયોગ અને વ્યવસ્થિત અભ્યાસ દ્વારા આ ગુપ્ત સિદ્ધાંતોને પ્રકાશમાં લાવવા એ મનુષ્યની સક્રિયતા બહારનો વિષય નથી. બાબત આ પ્રમાણે હજી મારા ધારવા પ્રમાણે “ચમત્કારીક” એ શબ્દ એક માત્ર ૬૯ સંસ્કાર થાય છે.

૨૦ મી જુન.

સવારમાં મેં પત્રલેખન કર્યું. બપોરે હેન્ટન ખાતે વેશ્લ હાર્થ તરફ, અમે ગાડી દંકારી અને તળાવ ઉપર હલેસાં પાળી બોટની સફર અર્થે ગયા. તળાવ એક મુંદર જળાશય છે તેમજ તેની આસપાસનો દેખાવ બહુજ શોભાયમાન છે. અમે બાટલીઓ તરફ રાઈફલ લેડે ગોળી બહાર કરવાની તાલીમ પણ લીધી અને બે વધુ પ્રયત્નો બાદ એકને હું તાકી શક્યો. આ એક બહુ મજાની તાલીમ છે પરંતુ અત્યંત ગિનાઈના સાધન તરીકે હું ધનુર્વિદ્યાને વધુ પસંદ કરું છું એક સમય આ કળાજ આર્યાવર્તનું એક ગૌરવ હતું અને તે હજીએ કુર્બાની જાનિઓમાં ફેલાવવામાં આવે છે. અમારી પામે હિંદે ઉત્પન્ન કરેલા સાથી વધુ નિષ્ણાત ધનુર્વિદ્યાની એક મોટી નામાવાળી છે, જેમના પરાક્રમે અદ્ભુત છે—માત્ર પોતાની બાળકોના મસ્તક ઉપર રાખેલ ગેજેટ તાક્યું માટે (ઈંગ્લાંડમાં) લોકજીનમાં મનાતા ત્રિલિપ્ત ટેલનાં પરાક્રમે કરનાં પણ વધુ અદ્ભુત છે. શોકની વાત છે કે આ કળા નાશ પામતી જાય છે. તેથી પુષ્કળ વ્યાયામ મળે છે, છાતી પહોળી થાય છે તેમજ આંખો પણ મજબૂત છે. હું તે સારી રીતે જાણું તેવી મારી મનોભાવના છે. સાંજે ટૂંકી લેઈન થીએટરમાં “યુથ” (જુવાની) ન નાટ્ય અમે જોવા ગયા એક લસકરી વહાણની વિદાય તેમજ હજીમ વાગીઓ અને અંગ્રેજો વચ્ચેનું યુદ્ધ જે દેખાવોમાં બતાવાયેલ તે બહુ દ્રાવક તેમજ સુંદરની ચોંટાળેલા હતા. તુર્કન દ્રશ્ય પણ બહુ મજાનું હતું તેમજ દેવજનો દેખાવ, જેમાં ફેટલાએક નાના છોકરાઓની મેના ઉંચી ટોપીઓ સાથે દેવજમાંથી બહાર નીકળી પડી હતી તે પણ બહુજ ગમત આપે તેવું હતું.

૨૧ મી જુન.

અમે ડારનો ચિત્ર-સંગ્રહ જોવા ગયા તેમજ પાઠશાળાની બીજી મુલાકાત લીધી ડારનાં ચિત્રોનું કંઈ જોતા હું આશ્ચર્ય ચક્રિત થયો તેમાં જીવત મનુષ્યના કદ કરતાંએ મોટાં ચિત્રો હતાં. નિયત મુખ્યત્વે કરીને ઉપક્રમવજ દત્તા કળાના નમૂનાઓ તરીકે તેઓ અદ્ભુત ગોઝ હતા. પરંતુ ચિત્રોના વિષય મોટે ભાગે (ખ્રિસ્તી) ધર્મ સાંપ્રદાયને વગતા હજી તેમની મારા ઉપર બહુ હાથ પડી નહોતી. આનંદપ્રાણને દેખાવ જોવા સાંજે અમે ક્રિસ્ટલ પેલેસ ગયા તેને અંગ્રેજી આધારના ચેરાનો દેખાવ બતાવાયો હતો અને તેજે બહુજ અસર ઉત્પન્ન કરી હતી. ફેટલાએક બીજા દેખાવો પણ જોઈવવામાં આવ્યા હતા અને તેમાં એક પતંગીઓની પૂડે પટેલ સર્પનો દેખાવ બહુજ કુશળતા ભર્યો હતો. સંગ્રહ અને પ્રવાસોને ઝીન ગેશની લેડે પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા હતા અને તે બહુ મુંદર દેખાતા હતા દેખાવ તથાખાઓના મોઢ સાથે જનમ કરવામાં આવ્યો હતો અને

ને મોનેરી જળધાધ જેવો દેખાનો અને બહુ લાંબો સમય આતો દનો. આ આનસખાણ બહુ સારી હતી પરંતુ મેં જેવેલ કેટલીએક દિલની આતશખાણ આના જેવીજ સારી હતી તેમજ કેટલીક બાબતમાં આના કરતાંજ વધુ સારી હતી. મેં સાચું કહ્યું તો મને આનસખાણનો દેખાવોનો બહુ ગ્રામ નથી. મને તો તે પસાનો મોટો વર્ષ વય લાગે છે.

૨૨ મી જુન.

અમે ટેનમાં આર્મેનસ (આધુધાગાર) જેવા પુસ્તકિય ગયા, અર્મેનસ પહેલા પહેલ્યા એટલે ટેન્સ નદી ઉપર એક ટુંકી સફર મારવા નીકળ્યા. ટેન્સ ગયા અને સીધુની સરખામણીમાં એક બહુજ નાનકડી નદી છે, પરંતુ આ બીનાએ તેજે મહત્વ મેળવ્યું છે કે:.....તેની

“ વિશાળ છાતી, એકત્રિન જગતના ફરફટ ઉડના જવને બનાવે છે. ” અમે ગો-દાથી જરા આગળ એક મેનોમોટ (પિની એટલે એક આનો શી નરિકે લેતી) માં સફર કરી. ત્યાંથી એક ઢાંચે દારા અમે પાછા આવ્યા અને મેજર ટાલ્ટન તેમજ એક બીજા તોપખાનાના અધિકારીએ આ બધું બનાવ્યું. અમે કેટલીએક સાંધી મોટી જગતર તોપો લેઇ. તેમના ગોળા અને શેલ લગભર મારા જેવડાં મોટાં હતાં. લોખંડતો મોટો જથ્થો હાકીમાંથી કઢાઇ હથોડા વડે તેનો પાટ પડવામાં આવવો અમે જોયો. આ ધારિક હથોડા ધજા પ્રમાણે જોરથી અથવા ધોમેથી પાટી શકાતા હતા. તોપોના ગોળાઓ, શેલ અને ગોળાઓ વગેરે દાક્ષિણ્ય બનાવવાને લગતી તેમજ તોપોની ગાડીઓ અને જમીન તેમજ દરીઆઇ કુષ્મિનો સંજ્ઞા બનાવવાને લગતી તમામ વસ્તુઓ પણ અમને બનાવવામાં આવી હતી. આ કામખાનું ઉત્ક્રાંત સામર્થ્ય અને પ્રભાવનો જોનારને કંઈક ખ્યાલ આપે છે. સુદનો દરેક સરજન તેની કિંમતની જરાયે પડવા કરાયા વગર અહીં બનાવવામાં આવે છે. પુસ્તકિયનું શહેર કંઈ મોટું કે બહુવા જોગ નથી. મને તો તે બહુ ગંભીર અને ગંદું લાગ્યું. ડોક્ટર ટેમજ આસિનસ (આખાં રાજ્યમાં આ માત્ર એકજ આસિનસ છે) આ મેજ તેનાં આકર્ષક ગ્રામો હતાં. ગામ દેખાવે કંગાલ જેવું છે અને દેખીતી રીતે સામાન્ય માણસે થીજ વસાયેલું છે. સાંજે અમે તે મારફત થીએટરમાં “ ફેડોરા ” જોવા ગયા. આ એક ફ્રેન્ચ ફિલ્મ છે અને તે દારા યુરોપખડ ઉપરનાં જીવનનો કંઈક ખ્યાલ આપ્યો. બીજી રીતે મેં જોયેલ બીજી ફિલ્મો જેવી આ ફિલ્મ ગમેલ નહિ.

૨૩ મી જુન.

અપોરે અમે મેજર હેન્ડકના મિત્રો-બા. ફ્રાંકસ અને તેમનાં સ્ત્રી-એમને ઘેર એક લોન-ટેનિસની પાર્ટીમાં ભળવા ગાડીમાં લેસી રીચલી ગયા. ફિચલી લીજ પહેલ્યામાં સુધી જમણી બાજુ હેમ્પસ્ટેડ અને ડાબી બાજુ હેરા વચ્ચેથી પસાર થતી આ એક મળની નાટીની સફર હતી. ઘણાંખરાં ઘાસના ખેતરોમાં ઘાસ કપાઈું હતું અને અર્ધાં ખેતરો એ કદમ લીલાં અને ણીયામણાં લાગનાં હતાં ગુલાબનાં પુષ્પો તેમજ બીજા અર્ધાં જાતનાં પુષ્પોથી ભરપુર આ બહુજ મળના બગીચામાં અમે ટેનીસ રમવા લીલાં ઘાસ ઉપર રમ.

તા બુદ્ધ આનંદ મને છે અને હિંદુધર્મમાં પણ આપણે આવા જન્મના જ્ઞાન ગોહાનની વ્યવસ્થા કરી શકીએ એમ મારી ધૃષ્ટ છે માગા મારવા પ્રમાણે તે મન જગમિયન દ્વારા સમાળી શકાય છે ખાતુ વીધા બાદ અમે દ્રાષ્ટીશક્તિ સરેન ક વા નીચલા દ્રાષ્ટીશક્તિ ૫૨ બેમણુ એ બદુ સરેયુ છે પણ તે નલાવરાને મોટા બળની જ ૨ ૫૦ છે બાષ્ટીકય ઉપર બેસના વીખરાનુ ૬ વધારે પસં કરે છુ, જે વધારે મુખથી મધ સર છે તેમજ વધુ આનંદ આપે છે જો કે મારે મેડુ જોઈએ કે તેને અંગે ઉધરી પડનાને વધારે સખ છે છતાં બેસનારની કિમત તેમજ પ્રપ ન કારક મ થોનામાથી બચી શ- માય છે

૨૪ મી જુન ૧૯૫૧.

હું બપોરની પ્રાર્થના સાભગવા વેસ્ટમિનિસ્ટર એગ્રીએ ગયો સગીન અને બદુજ ગમ્યુ આગસના રથબો તેમજ સુદર રતે રમાયેન દિવાનો વ. આ દેવન બુદ્ધ ભવ દેખાન ધારણ કરતુ હતુ સુનેહ અગ્ર સુદમા માન અને નામના મેગવનાર બક્તિઓનુ આ એક મહાન સમાધિ ધાન છે આને ચોગ રીતેજ 'કાર્તિ' મદિ' કહેવામા આવે છે, અને અમે ગવિવાર હોવા સજજ આ સ્થાન બાગીકાથી જોઈ શક્યા ન હૈ તેમા આવેન ધણીએ જાણવા જેમ રમણુ ચિન્ટા જોવા મારે અહીં ફરીથી આવતુ જોઈને

૨૫ મી જુન

આજે ઑસ્ટ્રિયા અને ડેન્માર્કના મહાન ક્રીકે-મેચનો દિવસ હતો મુખ્ય બેટકમા મને બન સાક ધ્યાન મળ્યુ હતુ છે બપોર લગી મન મેં બદુ રસપૂર્વક નીહાળી એ વામા ભારે વરમા નેમા વિશ્લેષ પા પા અન રમન બમારી આવા એચમા લોકો આટનો બના રસ ને એ નવાઈ ભયુ હતુ મેલાનમ બધી બાણુ દળારો માણુમે મતની દરેક મુના આનુરતા પૂર્વક નિહાળી રહ્યા હતા રમન જ્યાસુધી ચાની ત્યાસુધી ધણીજ સગસ હતી અને હિ ડીંગની અપજતા અને બુદ્ધ વખાણવા જોગ લાગી જો કે મને પોતાને આ રમનનો બદુ ગ્રામ ન હોતો આ રમતમાં બેટક સખત તાણાતાણુ ચાની હતી અને એક પદાની રન મરનાની પ્રગમાપાત્ર કે ગયા તેમજ બીજ પદાની તેમને અટકાવવાની પ્રશ્ન એવી તો ભારે હતી અને પોતાના નિયુક્ત ન્યાને ઉભેનો અત્યે જણુ એનો બધો સારધાન હતો કે મે કા / અગે વાચેતુ કે એક મહાન મનાધિપતિ લકાદની મ્ના ક્રિકેટના મેદાન ઉપર મીખેલો હતો તે બા ન અજુપણે સમજની જરાએ મુદ્દે ન હોતી મારા ધારવા પ્રમાણે અલારની ક્રિકેટની રમત એ હિંદમા પ્રાચીન કાગની 'ગેડી દ' ની અનિશન માનીતી રમત જે જગતિખ્યાન શ્રી કૃષ્ણ લેમજ તેના સાથીઓ અલત હર્ષ પુન રમના તેની એક નવીન આદતિ જેવી લાગે છે આજ રમત જોડે કંઈ જુદા રન મા આ / પદ્યત હોકરાઓ હિંદના ધણાખરા લાગેમા રમે છે પરતુ તેના નિયમો તમ / / ક્રિકેટના જેવી આટલી સપૂ, નથી છતાં એ હિંદની બધીએ રમતોની ખુબી જો છે કે બુદ્ધ અર્થમા ઉતાર્યા પગરજ દરક અગે પુરતી કસત આપે છે તમે ધરતી તેમ / બહારની અગ્રેજ રમતોને મુકાબને ધણીજ સખતી છે અગ્રેજ રમતો તા

તેમના બધા સરંગને લઈ ઘણીજ ખર્ચાળ છે. દાખલા તરીકે બીજીયડીની નમૂને પાછળ ઓછામાં ઓછું એક દળર રૂપિયાનું ખર્ચ થાય છે અને તેથી સામાન્ય માણસો નો ઉપયોગ લઈ શકતાં નથી. બહુજ ખેડેલનંદે મિના છે કે જુની દિંદી. રમતો ગપાત્રો બધે લોપાતી વ્યય છે કેમ્બાલો, ખી મેકનાઈન તેમજ તેમનાં પત્ની અને હાં મલેલ તેમજ ને મેજર હેન્ડકોને પણ ઘણાંજે પુરાણ મિત્રોનો મેગાપ થયો હતો, સાંજના અંગે ક્રાઈ થીએટ્રમાં "ગ્રાનીસએક્સ" નો એક સુંદર પ્રયાગ જોવા મળ્યાં જેમાં, સાચા પ્રેમતે વિશ્વ તેમજ પદોપકાર પ્રતિનાં અમને ફરોન થયાં હતા.

૨૬ મી જુન.

સવારે અમે, હાઉસ ઓફ કોમન્સ (આમની સભા) દાવર ખાતેના અવેરાતનેા જોરડો, તેમજ મેન્શન હાઉસ ખાતેના મુકરન્મા માટે જોડાને અંગે આગાઓ લેવા માટેમાં ઇન્ડીયા ઓશીએ મળ્યા અમે જમીયાઓ વચ્ચે આસીને પાછા આવ્યા. આ ધ્યાન બહુ ટુંકવાળું તેમજ આંતર આપે તેવું હતું. પરંતુ હાઉસ ઓફ કોમન્સ પામે અમે ગાજવીજ સાથેનાં ગોપટામાં અગ્રણી ઈન્ડીયામાં ગયાંને બધા વખત મેથ રાગતની આવી એજાઓ બહુજ સામાન્ય છે. દિંદમાં યોસાસંની ઝતુમાજ આપણને વર્ણનો અનુભવ થાય છે. આપણે બધા ઝતુઓ પુરેપુરી અને સાગી રીતે બોગવવાનો લાભ લઈ શકીએ છીએ, સાગે આ દેશમાં માત્ર એક પ્રકારની ઝતુ ચાય છે અને ખીજીઓ તો અનિયમિતપણે ટુંકા આંતરાઓએજ બોગવાય છે જુની ઉપર બીજે એક પણ દેશ નથી કે જ્યાં ઝતુઓ હિંદુસ્થાનની માફક એક સંખીજ વિલામિત હોય દિંદમાં ગમે તે, એક પા ખીજે ગમે ગમે તે પ્રકારની ઝતુ બોગવી શકે. બપોર પછીનો વખત જિદિમય હઈ અમે બહાર ન જઈ શકતાં, નિવાસ ધ્યાનેજ રહ્યા અને દિંદના કાગલો લખ્યા.

૨૭ મી જુન.

સવારમાં અમે ઉમગવેના ક્રિકેટના મેદાને ઓક્સફર્ડ અને કેમ્બ્રીજના ક્રિકેટ મેચનો નિર્ણય જોવા મળ્યા ઓક્સફર્ડે બીજા દાવમાં બહુ સાડ કામ કર્યું અને કેમ્બ્રીજે પહેલાંનાં દાવમાં આથીએ વધારે સાગી ઝતુમાં મેગવેલ રતો જીટલાજ ગ્નો મેળવ્યા, જાએ કેમ્બ્રીજે સાત વિકેટ સાથે સહેલાઈથી જીત મેળવી. ઓક્સફર્ડના અગ્રણી વિદ્યાર્થીઓ નાસીપાસ થયેજ દેખાતા હતા અને બીજા દાવમાં તેમની શીર્ષીંગ જોઈએ તેવી સારી નહોતી. બપોર પછી અમે જ્યાં મિશ્રિત રંગોનું નવું પ્રદર્શન જોવા મળ્યા દિગંત ચિત્રો અને બહુ મજનાં લાગ્યા, પરંતુ પ્રતિમાઓ તેવી નહોતી. પ્રતિમાનું આલેખન દમેશ તેલ મિશ્રિત રંગો વડે વધારે સાડ થાય છે, સાજરે અમે સંસ્કારી સંગીતના જલસામાં હાજરી આપવા બિગ્ગિહામના રાત્ર્ય મહેલમાં મળ્યા અને લા સારામાં સારા મણાના મર્દયાઓને અમે સાંભળ્યા દેશી સંગીતને મગતુ એક ગાયન મને ખાસ ગમ્યુ દેખી સંગીત માટે અને બહુ લાવ છે, પસદગી નાપસદગીની આખતમાં કંઈ ગોક્કસ નિયમ બાધી શકતો નથી. પ્રયેકને પોત પોતાની રજિ હોય છે હું પોતે સુરોપીય સંગીત કરતા હિંદી સંગીતને વધુ પસંદ કરું છું, કારણ દિંદી સંગીત વધારે પ્રાચીન, વધારે સાન્નો-

કત, અને એક શાસ્ત્ર તરિકે વધારે પૂર્ણતાવાળું છે. યુરોપીય સંગીત એક શાકી અને કેલમ વગેરે દોરેલ ચિત્ર જેવું છે. અને તેમાં માત્ર નિરંકુશ રૂપ ચેષ્ટાઓ દર્શાવાયેલ છે. જ્યારે દેશી રાગ એક સંપૂર્ણ ચિત્ર જેવો છે અને તેમાં ત્રીણામાં ત્રીણી છાયા તેમજ રંગો સંપૂર્ણપણે બતાવવામાં આવેલ છે. હિંદી સંગીતનો, તેની કિમત આંકવાને, અભ્યાસ કરવો જોઈએ તેમજ તે સમજવું જોઈએ. અવાજના વિવિધ જોડાણોનો અંતર્ગત સ્વરાનુક્રમ તેમજ હિંદી સંગીતનાં વખતો વખતના ખાસ આવશ્યક સાથ આપનારા સંગીત વાદ્યોનો સંપૂર્ણ સંવાદ પિંજનવાને યુરોપીય જ્ઞાન ટેવાયેલ નથી. આ શાકી મેળાવડામાં “ગોડ મેવ ધી ક્વીન” (મુખ્ય રાણીને રક્ષો!) બહુજ મોહક ટમે ગવાયું હતું.

૨૮ મી જુન.

આજનો દિવસ હેલીજરીનો આખવાનનો દિવસ હતો અને ત્યાં હાજરી આપવાને મેં મેજર હેન્ડેકના પુત્રને વચન આપ્યું હતું. અમે ત્યાં ત્રણ વાગ્યે પહોંચ્યા અને ભાવજો લગભગ બે કલાક સુધી આદર્શ. સંવાદો અમારી પોતાની રાજકોટની કોલેજના સંવાદો કરતાં સારા હતા પરંતુ બધી ગોઠવણો તેના જેવીજ સારી દેખાઈ નહિ તેમજ શિક્ષક પણ મી. મેકનાટન કે મી. મેન્ચીના જેવું સારું જોડ્યા નહોતા. અમે પછી મેદાન ઉપર ચાકર મારી અને ઊંકરાઓનાં ચમત્કારો જોયા. ઊંકરાઓની સારી સંભાળ લેવાતી દેખાઈ પરંતુ તેમના ઓરડાઓ અમારા રાજકોટના ઓરડાઓ જેવી સગવડવાળા નહોતા, રથાન પોતે ઘણું સુંદર છે અને ફરતી મજાની ઝાડી તેમજ વૃક્ષો છે. સાંજે અમે ‘લીકન્સ ઇન હોલ’ ખાતે વોલન્ટીઅરોનાં ભોલમાં ગયા. અહીં રાષ્ટ્રજનોની ઠંઠ જામી હતી. મી. રોકવેલ અને થોડા બીજા હિંદના ઓળખીતાઓનો ત્યાં અમને મેળાપ થયો. હોલ બહુ નિશાળ અને ઉચો છે અને નાચ માટે સારી અનુકૂળતાવાળો છે. એટલા બધા માણસોએ મન નાચમાં ઉતરવાની ઈચ્છા બતાવી કે મારે છેલ્લી બાકી “કવેડિસ”ની પણ કંઈક તાલીમ લેવી જોઈએ હિંદમાં આ બહુ નવાઈ જાયું પગલું ગણાય ત્યાં આ કુળ થોડા એક ધંધાદારીઓ અને તેમાંથી જી બતિમાંજ રહેલી છે. ગમે તે કારણે નાચવાની કળા અપકિર્તિમાં પડી છે, પરંતુ મને દેહી નાચમાં ખાસ મજા આવે છે અવધવાની જુદી જુદી હીલચાલ જે એક પરદેશીને નીંસ જેવી દેખાય ને મારે મન મોહક અને અર્થપૂર્ણ છે. તેમાં ખનિની કંઈ એવી મીઠાસ છે કે તેના મારી માન્યતા મુજબ યુરોપીય નાચમાં અસાધ્ય હોય છે. ખાતું લેવાના ખડની નજીનો લાજ પોતાંસ ટમે શલ્ય-ગારનામાં આવ્યો હતો અંગ્રેજી ટપની વાંદરીયા નક્ક કરનાર આપણા દેની મિત્રો આ માથી શિક્ષા પ્રદણ કરી શકે છે. દરેક જણ બહુ આનંદમાં દેખાતો હતો અને થોડો વખત બેસી તેમનું નિરીક્ષણ કરતાં આનંદ મળે તેવું હતું.

૨૯ મી જુન.

બપોર પછી અમે એવેલી હોસપીટલના ઉત્સવમાં ગાડીમાં બેસીને ગયા. સ્વેચ્છ ઉપર રક્ષકોના બેડનું સંગીત ચાલતુ હતું અને ઘંટા ઘાસવાળા ગથાન ઉપર ખુરશીઓ ગોઠવાઈ હતી. અહીં લોકો ડ્યુક ઓફ આયર્લેન્ડ તેમજ તેમનાં પત્નીનાં આગમનની રાહ

નેના અહીં તહીં ફરવાનો આનંદ લાઇ રહ્યા હતા સખાવતને અગે અમને પુછ્યો તેમજ, બીજી ઘણી વસ્તુઓ ખરીદવાનો આમદ થયો આ એક સખાવતનો આનંદજનક માર્ગ હતો ઇંગ્લાન્ડમાં, જેઓ પરીખરી જરૂઆતમાં રાખ છે તેમજ પોતાના નિર્ભર અર્થે ખર્ચ કામ કરવા તદ્દન અગમ્ય હોય ? તેમજ સખાવત આપણની સલામ લેવાય છે અને જેઓ મનજીવન અને અગ મરેનત વડે પોતાના નિર્ભર પુરત કમાઈ રહે તેના હોય તેમને માટે માગ ઉપર બીજા માગની એ ગુનાહિત ગણાય છે દિદમાં માર્ગના બીખારીઓ ઘણી રખત બહુ તપ્તી આપે છે તેમને માટે હું ધાઈ છું કે કહ્યું આવે કાયદો જરૂરનો જે અપમ અને લાચારને સદાયના આપવાની હું દમિયા તરફથીમા હુ સાજરે અમે 'ડીનેરા' નુ સગીન નામ્ય નેના ગયા પેગી આ સાજનો મુખ્ય ગાયક હતો અને તેજે ગાયેલ પડાયાના ગીનની દમ પ્રેક્ષકોએ બહુજ વખાણી હતી વેર જતા રત્નામાં ગાજવીજનુ તોફાન થયુ હતુ જેને લઇ દરા ઠંડી થતા અમે સુખપૂર્ણ રાત્રી અનુભવી હતી

૨૦ મી જુન.

સવારમાં અમે સર જેસેફ ફેરરને મારો પગ બતાવવા ગયા તેમણે મને તે માટે કહ્યું આપણા પાણી આપ્યું તેમજ જેમ અને તેમ વધારે તેનો ઉપયોગ જારી નાખવા ની સલાહ મને આપી આ પ્રવાદી જગ ખરચાગ થયુ હતુ એટલે તેથી મને કાયદો થયોજ નોંધ્યો । બપેર પછીનો સમય અમે રિચમન્ડ ખાતેની નદી ઉપર બેસીત કરો અને ખાલુ લીધા પછી 'સ્ટ્રીટ' ની એ રતમ રમ્યા નુતનતાને ખાતર, આવી આનંદમય શાન સાજ પસાર કરતા મને આનંદ લાગ્યો

૧ લી જુલાઈ રાતનાર

હું પધારીએ પ થા અને િનસોઁ મોટો લાગ મારા પગને આરામ આપવામાં ગાજો બપોર પછી રત્નામાં મી કેસ સ તેમજ કેન્સીંગટનમાં કર્નલ વોટસનના લાઇને લા થતા અમે ગાડીમાં ફરતા ગયા

૨ જી જુલૈ .

અમે લંડનમાં દાન ની મુનાકાત સરના લીધી અને લા શાહી મયેરાત તેમજ બીજી કેમ્બ્રીએક રસનાળી શાહી વસ્તુઓ અમે પ્રસક્ષ કરી આ મધાન ઇંગ્લાન્ડના પુગાદા ઇતિહાસના અનુસોધી બરપૂર છે અને ખુદ દાવરના ઘણા લાગે જેવા કે— રાજદ્રોહીઓના દરવા તે, ધોળા । દાનગો આરોગે જેમાં રાજકુમારોને ગુગળાવી મારી નાખવામાં આ યા હતા સફેત દાવર કાઉન્સીલ એમર તેમજ ખાલુને હોલ કમકમાની ઉપખવે એની એનિદાસિક ધનાઓની યાદ આપે છે અમે લગભગ લાખેક હથિયારોની યોડીઓથી ભરેલ શસ્ત્રાગર અને પછી બહુજ કુશળતાપૂર્વક તેમજ મુદરરીતે ગોઠવાયેલા બખતરો તેમજ પ્રાચીન આયુધોવાળા અશ્વોના આયુધાગરની મુનાકાત લીધી અમે આ દાવરની રાચ ઉપર ગયા અને લાથી લંડન તેમજ નદીનુ નવીન અને રસપૂર્ણ દ્રશ્ય અમારી નજરે

પશુ આનાનું ગ્યા। એક વ મન ઈ જાના શાવી ગેરાજો પેરુંનું એક ઠનું એમ ધારના આ પે
 થા છે તેના ખડો ખીજા કષ્ટપત્ર મ્તા દિદના જુના દરમારજા રાના ગ્યાર આના અતારે વધુ
 પ્યાન આને કે ગાજના અમે લીલીપમ થીએ મા 'વાયનનો નેન' નેના ગરા આ એ
 દ્રોન પ્રોગ કે અને તેમા દેરી અર્ગે ને નૃગિમાએ ભગવે છે એકનો રક્ષિતને
 મારી નાખી, વાયનના મેદાને નટના ધાપા નરીકેના તેમજ ખીજા, એ નીનીરા નાની
 છોડાની નેના ઉપર ખોતીરીતે ગુનાનો આરાધ મુખ્ય છે અને નુદેગા તેમજ તેની
 વચ્ચે જળો તેઓ કેમ ખેતરીયા લાઇએ હોય એવું બધુ મળાપાડુ કે અગિનય બદ
 મળતા હનો અો ખ મ કરીને જે દેખાનમા પિતા પોનાન પુને તેા પિત્ર ગુદા
 માટે દિગારે છે તેમજ વચ્ચે કૃષ દેખા દ બોગરી કુટુબન નામેની લગાના
 ના ગોળી આધ મરી નરા રિનવે છે તે દેખાન જ મળતો હતો કે નુ દ્ય બનુજ
 ગમ ઉપત રેતેવુ હતુ જેમા ખજો ખુતી પકાય જે અો રમથૂમિ ઉપર પરદેજ થા છે

૩ છ નુવાધ.

અમે નિકટોરીઆપા ૧ ગાગ્યાની એકસપ્રેસ ગાડીમા ગેયન અમેરીયમ જેવા
 કાદતન ગયા નાઇન એક મુદર દરિયામાયુ રહે છે, જ્યા પ્રવાગીઓ મોતી સપ્થા
 મા આવે છે અમે પ્રથમ આમભાગમા અો ગાગ્યા રંગા ઉપર ગાડીમા ફરવા ગયા
 અદો અમે કાદટાા માલમોો ફવાો આનદ નેના જેવા કમ અ પાદા માટે
 અમે એકેરીઅમમા પાજા આગા આ એક મુર રથાન છે અને જુલ જુદા પ્રકાની
 માહનાએથી ભરેલી લગભગ આવીશ જેટલી કાનવી મોતી ટાપીએ જેવા અને બુજ
 આદ થો દરિયાઇ સિંગમા અને બુજ ગમ પો અમે દરિયાઇ એન મોાનુ પુપ
 મહેનતુ એ મહાકા રસપરાગ જગત પાણી પણ જેવુ તે લગભગ એ પ પના
 જેટલુજ સુર છે અને થોડે દુરથી તેજુજ દેખાય છે રિતિધ પ્રમારના મરોની ખાગીયન
 નુ નિરિશપ કરુ એ મધુ નિ મરમા ઠ હત તેમાના થણુ અ ર ખોતા ઉપ નજર
 ખના અધગા રાજા ખુજાએમા ભરાયા હતા મધાએ ત ન મુખી અને ધ્ય દેખાના
 હતા મપેર પડીરા વખતમા અગીન તેમ ની ન પ્રોગે વામા આના તના
 તે બલ નિમા યેવા હતા, પરતુ એમેરીઅમ પોતેજ તેમના રિના પણ પુત્ર સા
 નદ છે સાજા અમે પાનામે દના મળતો ત ક ચર્ચા જાનદાર મ ર અમે જ દાયા ના
 ખરડાને અમે અને મુખ્યત્વે મરીને દેવગોના પાનમિન્ટની સમિતિઓની એકના એારડા
 તરીકેના ઉપોગની સામે કેલાએક દુમ લાણેા સાલ થા ચર્ચાઓને રિતય અને જરા
 એ રસગણે ન લાગા મ મારા નાયનામાં આવના બકેના લાણેા જેના લાણેા સા
 લગાનાની આશા રાખી હતી પરતુ મને બુજ નાસીળમી થા મી ન સનન લાણુ
 સાબળતા મને બુજ આનદ મળ નયારે આથી વધારે રસવાળી કધ ચર્ચા થાની
 હોય ત્યારે મારે ફરીથી જવુ પડશે

૪ થી જુવા .

નારનો લીધા પછી જુલજ -મેએ ડની મ્દીટમા નજીના પગોના આધિઓના સચેવે
 મીરીસ રટીગને લા મારા પગની કપાથીની સારવાર કરાવવા ગાડીમા ગયા તેના

એકાદ ઠોકરાએ માન પગ ઉપર મડુ ચાલાઈ શરૂ પ્રયોગ કર્યો અને મને આગઉ કરતાં હીક આગમ-મળો તદ્દન સારા થયા માટે મારે હજુએક વખત જનું પડ્નો રીંગ-ન્ટના ગળીયામાં બાગ વિદ્યાને લગતી મંડળીની વાડીઓમાં થનાર વનસ્પતિ શાસ્ત્રના જલસામાં અમે બપોર પછીના સમયમાં ગયા એ-ડ વગી રહ્યું હતું અને તે બહુ આનંદ અપે તેવું હતું. શીલાં ગુણેમા વાસ ક્ષણ તેમજ બીજા દાણા ઉપર પ્રદેશના ટોપા-અમે જોયા. મને કુસીવાના પુલ-ઝાડો બહુ ગમ્યા અને ગોડગમાં તેમને નાખસ કુવાની મારી છરછા છે અમે પછી પાર્ક લેઇનમાં લેડી કામીને લા એક ન્યાગતના પ્રમગે હાજરી આપી મને બહુ યર બનાવનામાં આન્ય ચિત્રો, જુના ચીનીખાનાં તેમજ બીજા અસહારો વડે તે શય્યાગારેલ હતું તેમજ વિવામ-સામગ્રીઓ વડે સારી રીતે સજાપેલું હતું દિવાનખાનામાં મેડમ ટ્રેએવી અને બીજા કેટલાંક પ્રખ્યત માનારાઓએ અમારી પાસે ગાન કયું, અને અહીં રંગમંચ કરતા ઘણા વધારે લાભપૂર્વક અમે તેમને સાલજી, શક્યા સર થોમસ અને લેડી કામી મારા પ્રત્યે બહુ માય જી હતાં.

૫ મી ડુલાઈ.

વહેલી ટ્રેનમાં અમે બોટની તારન જોવા હેન્લી ગયા સામાન્ય રીતે વિદ્યાલયોમાંથી તેમજ કેટલીએક જાહેર નિશાળોમાંથી વિદ્યાર્થીગણ—આવિક તરીકે આમા ભાગ લે છે. વિવસના પ્રથમ ભાગ દરમ્યાન મેજર હેન્લી મારે માટે મુખ્ય એક ઉપર સ્થાન મેળવ્યું હતું બપોરનો નાન્નો લીધા બાદ, મી ફેલ્ડસ તેમજ તેમના સ્ત્રી-જેમનો પ્રેમ અમે ફિ-અલીમા અનુભવ્યો હતો તેમની હોડીમાં પામ્યા ઉપર ગયા આ એક મજાને ખુબી બ-પોર હતો શરતે બહુ મજાની હતી દેખાત અનિશ્ચય મુદર હતો અને આ બધાનો મે' આનંદ લીધા હતો

૬ થી ડુલાઈ.

નાન્નો લીધા પછી જીન-તજ અમે નાનો પ્રદર્શન જોવા ગયા આ બહુ જ જોવા-જોગ હતું પરંતુ હું કુતરાઓની અકાચવી કિમત જોઈ દગ થયો એક કુતરાની કિમત ૧૦૦૦૦ પાઉડ તેમજ કેટલાક મીજાઓની ૧૦૦૦ પાઉડ કિમત નક્કી કરવામાં આવી હતી ગણાખના મેરિકની નળના કુતરાઓની કિમત દરેકની ૧૦૦ પાઉડ હતી મારે એ-કની ખરીદી કરવા ઇચ્છા છે પણ તેનું હિંદની આમોદયા અનુકૂળ થાય કે કેમ તે અ-અમે મને ખાતરી નથી હું જાણ છું કે કેટલીએક જાનના કુતરાઓને ઉણુ પ્રદેશમાં આમો-દવા માફક નથી આવતા જીલ-ડોંગ કહેનાતા કુતરાઓ બહુજ કુશ્મ હતા, પરંતુ જેમ વધારે કુશ્મ તેમ તેમ તેઓ વધારે કિમતી ગણાતા દેખાતા હતા ફેલ્ડસ ટેગીઅરજતના કુતરાઓ-ની એક ગોટા સપ્તહ હતો, પણ તેમાંથી ઠાપ ચારા પોતાના કુતરા કરતા વધારે સારો દેખાતો ન હતો મટ જર્નાર્ડ તેમજ ન્યુકાઉન્ડવેન્ડ જાનના કુતરાઓ બહુ રપાળા દેખાવ વાળા હતા. તેમની સફાઈ વગતની કવાનીની ગ-નીને લઈ તે દિવસ ન જવી શકે નહિતર મેસ્ટીફને બાદ કરતા બીજા બધા કુતરાઓ કરતા તેમને વધુ પસંદ કેડ છું મેસ્ટીફ સામા-ન્ય રીતે વધારે દેખાવડો અને અખીરી દેખાવ વાળો છે અલગ દરેક કુતરાને પોતપોતા-ની ખાસિયત તેમજ ઉપયોગિતા હોય છે મે સટ જર્નાર્ડવેન્ડ કુતરાઓની ઘણી વાતો વા-

મેલી છે. આ ઓલાદ આલ્પસ પર્વતોમાંજ થાય છે અને તેને સાધુઓ ભુલા પડેલ મુસા-
ફરોને સદાયતા આપવા માટે કેળવે છે. ન્યુ ફાઉન્ડેશન કુતરા તેની મનુષ્ય પ્રત્યેની લાગણી
ને ખાતર જાણીતો છે તે જળચર કુતરા જેવો છે અને ધણીએ મનુષ્યોને કુતરાનાં બચાવ-
વાની શક્તિ વાળો છે. અવો કુતરા બેચક, એક બહુજ કિમતી સાથી થઈ પડે. મને
કુતરાઓનો બહુ શોખ છે. સામાન્ય રીતે તેઓ બહુજ વફાદાર પ્રણીઓ છે. હું ધારૂં છું
કે—‘લોડ’ જાપરને પોતાના કુતરાને અમર જન્યાયો છે. તેણે કત્યુ છે કે—તે

“અવન દરમ્યાન દૃઢમાં દૃઢ મિત્ર,

આવકાર આપવામાં પ્રથમ— રક્ષણ કરવામાં સાથી આગળ

જેનું પ્રમાણિક હૃદય હણુએ તેના સ્વામીનુંજ છે

જે માત્ર તેના માટેજ શ્રમ લે છે, સુદો લડે છે, હવે છે અને આસરે છે”

શ્વાન જાતિના એક સભ્યને અપાયેલું આ બહુજ ઉચું માન છે. ખરેખર એ ખેડજનક
વાત છે કે જ્યારે સુરોપમાં કુતરાઓની આંટલી બધી સંભાળ લેવાય છે અને કિમત
અંકાય છે ત્યારે દિલમાં તેમનાજ કમર્સસીય સાધ્યો પેરીયા (રખક)નાં પ્રાપ્ત નામે આ-
જખાય છે અને કેવળ નિરક્ત તેમજ નધણીયાતા જેવાં છે! દિલ્લી શ્વાને સંપૂર્ણ તાલીમ
પામવાને પુરતી શક્તિવાળા છે. વલ્લભરા લોકાના રખેવાળ—કુતરાઓ તેમજ નિખેટના
કુતરાઓ આ દેશમાંજ ઉત્પન્ન થયેલ આજ્ઞાદાતા છે અને તેઓ પોતાના ધણીઓની અપ્રતિમ
મેલા કરે છે, એટલે સંભાળપૂર્વકની ઉઠેર અને કમસર તાલીમને લઈ આ અસારે નિર-
સ્તૂન ગણનાનાં પ્રાણીઓ—બહુ ઉપયોગી થઈ પડી લોકોની મલુનામાં તેના દરજ્જે વધે
એમાં કાંઈ આશ્ચર્યકારક નહોતું ધીમે ધીમે તેઓ અસારે મીકારને અંગે યોગ્યતા કે
હાઉન્ડ, બોરદાઉન્ડ અથવા બુલ-ટેરીઅર નામક ચિકારી કુતરાઓનું સ્થાન લે તેમ કેવુ
જોઈએ. બપોર પછી અને બગીચા વચ્ચેથી ગાડીમાં ફરવા મથેલા તેમજ સાંજે ટક્કના
થીએટરમાં ‘આટપુલ કાર્ડ’ અને “રેઇન્ડોરા” ના પ્રયોગ જેવા ગયા. “રેઇન્ડોરા”
એ “ફેડોગ” ઉપરથી લખાયેલ એક હાસ્યજનક પ્રયોગ હતો અને “રેઇન્ડોરા”ની ભૂમિકા
ભજવનાર નટી મીસ. મેરી લીડન આના બનદાટ અને મીમીસ બનાવીએ અને અનુકંપી-
ય રીતે એક બાલુ મુકી દીધી. પોતાનાં પ્રેમપાત્રને બેટવા વિગ્રાસન ઉપર કુદવું. તેને
અર્ધ ગુંગળાવી મારવો, તેનું કંઠાપૂપાલ (મથેઅંધ-નેકટાઇ) તોડી નાંખવ નેમજ ઉમિએ
ના અનિશ્ચયતા ભયાં ઉછાળામાં તેનાં વસોને સ્વેત ભુકાથી ભરી મુકવાં વગેરે ઉપરાંત
પણ કેટલોક દાસ્તારપદ કાર્ય તેણે કર્યું હતું બોંય ઉપર તેના તરફીયાં તેમજ પગો
ઉપરની તેની ચેપ્ટાએ સાચી ફેડોરાના અભિનય કરતાં પણ અનિશ્ચયોક્તિ ભયાં હતાં,
અને અમને બધાને પેટ ભરીને હસાવ્યા હતા. “આટપુલ કાર્ડ” નો અભિનય બહુ સારો
હતો અને મી. ટૂંસે મૃષ્ય પાડો ભજવ્યા હતા. મને આજ દિવસ સુધીમા જોયેલાં બીજાં
નાટ્યગૃહો કરતાં આ નાટ્યગૃહમાં ખરેખર વધુ ગમત પડી હતી.

૭ મી જુલાઈ.

બપોર પછી અને, સર બાર્ટલ ફીઅરને લા ચતા, દરીફાર્થ માટે ચતુ લેન-ટેનિમ
નું ફાંદ જેવા ગાડીમાં વિખાડન ગયા, તેમણે અમને ૧૭ મી તારીખે યુક અને ડચેસ

ઓફ કોનોટને પોતાને લા થનાર ગાર્ડન પાર્ટીમાં મળતા આમત્રણ આપ્યું અને મી
નેફોડ અને ચાલતા સમયના કુશળ સ્મનારના નાનાલાઇ મી ઇ રેન્જો વચ્ચેની સ્મત
નેરા બહુજ વખતસર પહોંચ્યા સ્મન ઉત્તમ પ્રકારની હતી અને સ્મનાગએ બહુ સારી
રીતે સ્મ્યા હતા પરંતુ મને લોફોડ કરતા રેન્જોની સ્મતની ટપ વધારે સારી લાગે છે
અને રેન્જો લાન્ડમેને હરીફાઇ માટેની છેલ્લી સ્મત રમી કાઢતા જોવાની મારી મધુ ઇચ્છા
છે સ્મત પૂર્ણ થયા પછી અમે ગાડીમાં સ્વિચ્ઝડ મયા અને મેજર ટેન્કોન્ના પત્ની સાથે
આનંદપૂર્ણ સાજા ગાળી રિઅનડન અને સ્વિચ્ઝડ વચ્ચેની ગાડીની સફર બહુજ મજાની
હતી અને તેમાં મને ખરેખર બહુ મજા પડી હતી

૮ મી જુલાઇ રવિવાર.

મપોર પછી પાછા અમે સ્વિચ્ઝડ મયા મેજર ટેન્કોન્ના અને હુ મગભગ કલાકિક
મગીયામાં ફર્યા અમે સુખ્યાબધ હજોએ જોયા તેઓ બહુજ ટોણા હતા અને અમે
તેમની નજીક પગ વારની પણ જાદરના અતર મુધી જઇ રાખતા હતા આ હિંદી હજો
એ કરતા બહુજ જુદા પ્રકારના છે હિંદી હજોએ આથી ઘણા વધારે રૂપાળા હોય છે
આપણને આટલા મધા નજીક આવવા સ્મન તેમજ આપણી પામે કાષ્ઠપણ પ્રકારના કુખ
ની આશા નહિ રાખતા આ રૂક પ્રાણીએને જોળી વડે પારી નાખવામાં કાષ્ઠપણ પ્રકારે
મજા નથી શાકુતલમાં મુનીએ રાજા દુષ્યંત પ્રયે કરેલ મનોવેધક ઉદ્દેશોધન આ આખત
ભારપૂર્વક સ્મરણમાં મુકે છે તે કહે છે કે —

“ પ્રભુ એક ન કરે કે આ રાગાયુક્ત સ્મન જોમગ પુષ્પોના દગ ઉપર
અગ્નીની માફક બાગ હરણના ન જુક શરીર ઉપર ઉતરે તારા બોખરી
તીગે એક નિર્દોર હરણના ઉચ્ચ જીવન ગોણિત સ્મતા વધુ ચોગ્ય
શિકાર મળતો નથી ”

મહાન રાજકુમાર તારા દશિવારને પોતાના લાથા જોગ કરે!
તારા આયુરો માટે નિર્દોરને પીડા આપગ સ્મતા નબળાને રક્ષણ
આપવાનુંજ વધુ ચોગ્ય છે !

આજ સિદ્ધાંત ઉપગ્રથી હુ મ્મુતર પોપન અને બીજા નિર્દોર પ્રાણીએને જોળી
વડે મારી નાખવાની અટેલુ પ્રથાને અત કાલુપૂર્વક મિથ્યા હુ કલુનગેને જોગીથી દાગ
કરવા હિંદમાં થોડાજ સ્મત પટેલા કેનાએ મુગીઓએ એક સમનના માધન
તરીકે દાખન કર્યું છે ! સડનની નજીકના કાષ્ઠપણ સ્મગ કરના સ્વિચ્ઝડને બગીચો ઘણેજ
પંથાગ સુદર છે અને સ્વિચ્ઝડમાં આવી થોડા દિવસ રહી બગીચાના ઘોડા ઉપર મેસી
ફરવાના સમયની હુ બહુજ આનંદપૂર્વક રાજ જોઇ લા હુ અમે ટ્રેનકારા વચ્ચે પાગ
આવ્યા ટ્રેન એટલી બધી ચિકાર હતી કે દરેક કમ્પામાં આ પાચ માણએને ઢિલા
રહેલું પડ્યું હતું આ ગીરદી જોતા કઇક સમત પડતી હતી અને અમારી સાથેના કેટલા
એ માણએએ આખી રાતે હસતું જરી રાખ્યું હતું નિરાગ્રા દિવસોએ ટ્રેનોમાં બહુજ

ભરતી હોય છે. કાતલ લંડનથી પાંચાનું માણસો દિવસ નિર્ગમન કરતા તેમજ સાંજનો આનંદ એવા રિચમંડ આવે છે.

૯ મી જુલાઈ.

પેલીગટનથી ૧૦ વાગે ઉપડી ટ્રેનમાં ચેસ્ટન હેમ ગયા અને ત્યાં ચાર વાગ્યા પછી તુરનગર પહોંચ્યા. મેન્ડર જાડીનીયન નદી અમને એશન ઉપર મળ્યા અને હોટલમાં પહોંચ્યા. અમે પછી મીસીસ નદીની મુલાકાત લીધી આ એક માયાળુ ૪૬ વાઇ છે અને ચેસ્ટન હામનાં જુનાંમાં જુનાં વનનીઓ પાંડાની એક છે, તેણે અમને આ સ્થાન સંબંધે લગભગ બધીએ હકિકત જણાવી. આ લીધા પછી અમે બગીચામાં અનં મોંટમીલીયર ગાર્ડન્સમાં ફર્યા. મોંટમીલીયર ગાર્ડન્સમાં અમે જોયેલ ટેનિસ રમવાનાં ધ્યાનોમાંના સાથી મુંદર રહાનો છે. અમે કેટલીએક બાનુઓને ધનુર્વિદ્યાની તાલીમ લેતી જોઈ. દિલમાં આ પુરો માટેની રમત મનાય છે પરંતુ દિલો સ્ત્રીઓ ઉપસા જઈ પાંડાની ધણીની ગરીર નજીક હાલે મારા મન. પ્રમાણે તેમને આરી-કંઈક કમરની જરૂર છે, જે ડાગ તેમને ગમત મળવા સાથે તેમની તંદુરસ્તીમાં પણ મુદારો થાય. માગ માનવા પ્રમાણે તીરફેલાની કળા એ સ્ત્રીઓના આનંદ માટે એક નિર્દોષ વિનોદ-સાધન છે. એકાદ સ્ત્રીને લગભગ દરેક વખત નિશાનને તાકતી મેં જોઈ, અને તેમને તાકતી જોતાં બહુ મજા પડતી હતી ચેસ્ટનહેમ એ અંગ્રેજ-દિલીઓ (એંગ્લો-ઇન્ડીયનો)નું એક મોટું માનીતું સ્થાન છે. બધા સ્ત્રીઓની બાજુએ જોડાની દાર આવેલી છે અને તેમની બહુ સંખ્યા રખાય છે. છુટાં છવાયાં કેદ-લાએક મુંદર મકાનો છે અને દર આવેલી ટેકરીઓ બહુ ગાંધામણી દેખાય છે.

૧૦ મી જુલાઈ.

જાડીસ મેટ્રાર્થી ફ્રાન્સ આપણા પોતાના મમપતેા ઇનિહાસ' જેમાં મને બહુ રસ પડે છે તે વાંચવા ખાતર સવારનો વખત મેં ધરમાંજ બીસ કર્યો અને મેન્ડર હેન્ડ્રીક કર્નલ બાટલના બાળકાને મળવા બહાર ગયા. અમે પછી વિદાગ સ્થાન ઉપર ફરવા કરતા સારામાં સારી ટુકાને તરફ ગયા અને મેં કેટલીએક ઘણી મુંદર વસ્તુઓ ખરીદી. અમે કર્નલ મુંદર તેમજ તેમનાં બહેનને મળ્યા. કર્નલ મુંદર મને ઓળખ્યો અને તેણે ચેસ્ટનહેમનાં કેટલાએક સારાં છાયા-ચિત્રો પસંદ કરવામાં મને સહાયતા આપી તે ગજાકાદ ખાતે પોતાની મેજેજ ફોટોગ્રાફ પાડવાનો બહુ જોખ ધરાવતા તરફે માગ રમણમાં છે બપોર પછીનો નાખતો લીધા પછી અમે વિદાય તરફ ગયા અને વિદાયીઓને ફિટ્ટનો મેંચ રમતા જોયા આ એક મુંદર વિદાય છે અને ત્યાં એક ઉત્તમ રમવાનું મેદાન છે જ્યાં વિદાયીઓની ગમે એવડી સખ્યા રમી શકે છે અમે પછી મુઆમ્મલ એક જુના મીલીવી-યન મી પોંગને આવેલ એક ગાર્ડન પાર્ટીમાં ગયા તેનું માગ પ્રત્યેનું વર્નન બહુ માયા-ભર્યું અને સખ્ય હતું અમે સાડા છ બજ્યા મુધી લોન-ટેનિસ રમ્યા. ઘડ બહાર રમવાની બધી રમતોમાં હું લોન-ટેનિસ તેમજ રેસને સાથી વધુ પસંદ કરું છું. કાગળ તે પુરુષ આરોગ્યપ્રદ વ્યાયામ આવે છે આ બંને રમતોમાં બહુ ઉમતા એ નથી તેમ બહુ મંદતા એ

નથી અને ગમતા તેમજ રમાતી જેના બાળ આનંદ યાજ તેની ખરેખરી ઉપભોગ્ય રમતો છે અને પછી મીસીસ નટ્ટને ઘેર ગયા અને ત્યાં આનંદમય માજ પસાર કરી.

૧૨ મી જુલાઈ.

નામતા પછી અમે મીસીસ વૉટસન અને તેના જાગ્રે તેમજ લાજ રહેતા જનરલ લૉને મળવા કમીક્સન ગયા જનરલ લૉએ અમને પોતાના મધપુત્રાઓ બતાવ્યા, જેમા બાલુની બારીઓમાથી મધમાખો પોત પોતાના કામમા પ્રવૃત્ત દેખાતી હતી અને લાગે છે કે બાળસુ પછે દિવસે માળતા તેમજ ઇપણુ ધધો નહિ કરતા માણસે પોતાના દિનાનખાનાઓમા ઉઘમનુ આ ઉચ્ચતમ ચિન્હ રાખીને લાલ પામશે પોત પોતાના કામમા પ્રવૃત્ત આ પ્રત્યેક નના જતુનુ નીરીક્ષણ કરતા, અચિત, એક બહુ બોધમદ દ્રવ્ય તેમની નજરે પડવાનુ તેમને આ બિના પ્રત્યક્ષ થશે કે ઉઘમનુ ફળ મધ જેવુ-રે મધથી-એ વધારે ગત્યુ છે। ચિદ્રુટ। ચેટન હેમ જેવુ સુદર સ્થળ નથી છતાંએ તેમા છોકરા-ઓ માટે એક મોટુ વિદ્યાલય તેમજ ધણીએ સુદર રહેણાણ છે સાજનો વખત અમે ચેટન હેમ ખાને મીસીસ નટ્ટ તેમજ તેના કુટુંબ સાથે ગાળ્યો, જે બધા અત્યંત માયાળુ તેમજ હૃદયના સાચા ભાર વાગા હતા

૧૩ મી જુલાઈ.

એક નાની ટટુંની ગાડીમાગેશનેજનારનામાઅમે પિટવિલ ગાર્ડન્સ તેમજ પપવાળા ચોરડાએ તરફ ગાડી હકારી ગાર્ડન્સ બહુ સુદર છે અને તેમા એક નાનકડુ તળાવ છે આસપાસનો બધો પ્રદેશ બહુ સુદર અને આકર્ષક છે ચાગ વાગ્યા લગભગ અમે લડન ઉતર્યા તેમજ સાજ સુધી અમે આનામ લીવો રાણીના મે શન્સમા ડોમટર વાલ્ડ તેમજ તેમના પત્નીએ આપેલા એક મુદર પોપાક વાળા મોલમા પછી અમે ગયા પોપાક બહુ રિચિન અને આશ્ચર્યકારક હતા પુરાણુ યુગના પોપાકો નૈથી વધુ સુદર લાગતા હતા પુરાણુ ક્વોડીયના નાચ ઉપગત અથ સમીત સાથેનો ક્વોડીસનો નાચ જેવો તે બહુજ મજનો તેમજ મનોરમક દનો પરતુ આ મધ્યએ છતાં આ અવનરા પોપાકોના ઓલની ઉપયોગિતા હુ જ ન જોઈ શકતો નથી શા માટે આટલો બધો સમય પૈસા તેમજ આતુષ, એક સાજના માત્ર ઉપજાગા આનંદને ખાતર રીવણુ-કાગા ઉપર ખર્ચવા તે મારી સમજણમા આવતુ નથી જે લોશન મોજશોખ માણવાના સધનો હેય તેમના મોજશોખમા અતરાય આણુનાને હુ ખરેખર નથી ઇચ્છતો, પરતુ તેમા મળતો આનંદ તેના ઉપર કરનામા આવેલ મહેનત તેમજ ખર્ચના પ્રમાણુમાજ દોવો જેઇએ મોજશોખ અને ખાત જ મોજશોખ બોચનવામા જરાએ બહુ નથી

૧૪ મી જુલાઈ.

ઇટન અને રૈજા વચ્ચેના ક્રિકેટ મેચનો એ પ્રથમ દિવસ હતો અને તે મગની ખુની રૂતમા ખરોખર બાહુ વાગ્યે શરૂ થયો ઇટન પ્રથમ આવ્યુ અને ૫૦૦ ત્વરાથી ૩૩૧ ૨૦ કયા બપોર પડીની રૂતુ એટલી બધી મારી નહતી છતાંએ દેરાએ સારી રમત મી અને અત્યારે જાને મદાની રમત એક સરખી ઉતરે તેમ લાગે છે ટેનિસ-કોર્ટ

પાને દુક સમય માટે ઉભી રહેલ મેં ઉપથી આ મેય જુડ સાગી ગીને લેઈ શકો
હતો મેદાન, લગભગધ પોતાકનામા માણુમેથી ભરપુર હતુ અ ક્રિકેટની ગમન માટે
કદમણ દરમર નહીં કે નારન પણ દો ૧૧ આનદ અને ગમન આપે તેવો હતો મેં
દેન્કાક કેટનાએક મિત્રોને મળ્યા તેમજ તેજે તેમની પામે મારી ઓળખાણ આપી અમે
ફરીથી મળવાની દીપણ આશા નળેલી ખી એવા અમારા આગભોળના સાથીઓ પણ
અમને અહીં મળ્યા, અરાણે, દુનિયા-એ માત્ર નાનકડું નધાન છે

૧૪ મી જુલા .

સવારે અમે મારો પગ ગળાવવા ફરીથી પગના ધન્યરૂઢને લા મળ્યા મા ૧ પગને
હવે મારા ખ્યાવ મુજબ અપૂર્ણ આરામ થઈ ગયો છે અમે પગી છૂટા અને હુગને
આન રટેન ક્રિકેટ-મેય જેના ગયા ગમનનો રગ બે ગાજીજ સાથેના વરસ દના તોફાનો
એ જગાડવા દનો અને પડેતા દાવ પ્રમાણે આ ગમનનો નિર્ણય મળની તરફેણમા કરવા
મા આ મે સાજરે અમે વાડેવિન થાકેટ મા “ગાધ-સ” નો નામ્ય પ્રોગ લેના ગયા
આ એ મેરીટનતુ પુગાપુ ના છે અને તે જુડ ખુમીદાર અને મનોજ છે મનીસ
સ્તલી મે મીમીસ મેનેમીમની બમિમ બજવી હતી અન તેની મનાઓના ખોટા પ્રોગો
અનિયય રમુડ દના મી વીરીઅમ ફે ન મ્મ પિના તરીકે સુ એ થની અંઓ-નુમે
પાડભજો હતો અને તેના મુસાના ઉમ ૧ તેમ ૧ તેની ઉપખૂમિ ૧ ઓ પણ આમાન્ય રીને જુ મ
જની હતી લીડીઆ બેજગીસનો પાડ લેનામિમ એમગી બડ મજની હતી અને બડવખણાઇ
હતી આની નીઓ ૨ મિમ જા મોહક મનાવે છે અને મોગ પ્રેક્ષક વગતુ આમંઈ
કે છે પરંતુ આ પ્રથા દિનાવડ ૨ ૨ કેમ તે સળથે અને જા સમ છે ગમખૂમિ
ઉપર લબ્ય એડી નિરકુશના તેમજ છુટ સાથે અને જનિઓની વ્યક્તિઓ સાથે જેન એ
માગ જુના રિચારના થણાજરા લેલીબાદઓને પસંદ નદિ પો

૧૫ મી જુલાઈ નિવાર.

અમે હમેશ માફ જો પગીને અમર રિચમડ ખાતે ગાગવા ગયા તથા વાઝ્યા
લગભગ ગાજીજન તોફાન થયુ અને તેજે હવાને ઓખખી ગી અને દેખાવને હમેશ
ગના વધુ મુડ બના મે સાજ ન હડીવાની નીવડી પતુ તે મને માફ આવની નામે
કે અને કુ તવો આનંદ અનુભવ કુ માગ ખ્યાન પ્રમાણે ડિના ની બધી જગ્યાઓમા
રિચમડ એ વસવા માટે આતામા સારી જગ્યાઓમાની એડ છે તેમા શરેર અને
મામડાનુ જ તેન આ રીજુ લેકારેતુ છે

૧૬ મી જુલાઈ

સવારમા અમે લગભગ ગાડીમા નીકળ્યા અને નોર્થવેસ્ટ મ્વજ તરફ જતા રસ્તા
મા સન દેનરી થોગપસનને લા તેમજ ઓમનેને ૨ મેનરી પુત ૧ ને જતા આવ્યા ૧૧
દેનાડની બીજી ધણીખરી મનોની સરખામણીએ જા નાની છે તેમજ તેમા બડ ઓ
છા ઓગડાઓ કે વખત જતા મદાવ બીજે કેાઇ અજે આથી વધારે સજવડનાવાળુ

મકાન કલબ માટે બધાય અને પત્રી નેશનલ ગેલરી તેમજ ટેમ્સની ટનલ (નદી નીચે જતો માર્ગ) ની મુલાકાત લીધી અને લેન્ડ સીયરના પ્રણીઓના ચિત્રો બહુજ ગમ્યા બીજા વચ્ચાખરા ચિત્રો બહુ આવીન હતા એક ચિત્રકામ તરીકે તે બહુ સારા હતા પરંતુ તેના વિષયોમાં અને બહુ રસ પડ્યા નહોતો ટેમ્સની ટનલમાં ને એક અગ્નયજ્ઞ જેવી રસ્તુ હોવા ઉપરાંત બીજી રસ આપે તેવું કંઈ નથી તેમાં બે ચણતર કામગણી કુમારનાના સમાવેશ માટે છે તે ૧૭૦૦ ફુટ લાંબી તેમજ બહુ સાકડી છે તેની પાછળ લગભગ અર્ધ મૈલ રૂપીઆ ખર્ચાવા જોવાય છે અસારે તેમાં રેલવેદ્વારા જઈ આવી શકાય છે આની પડોરાની રોડીઓ બહુ સાકડી ગદી અને અળખામણી છે અને અમે જ્યાં રહીએ છીએ ત્યાં લડના પશ્ચિમ છેડાથી તદ્દન ઉલગીજ દબાઈ છે મારી જોવી માન્યતા હતી કે પૃથ્વી ઉપરના બધા શહેરોમાં વિશાળ અગ્નિજ્વાલા સામ્રાજ્યનું પાટનગર લંડન, એક સુદર વસના યોગ્ય સ્થાન હશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની ગતિઓ અને પેટા ગતિઓ ગતિથીથી તદ્દન મુક્ત હશે અને તેમ હો પરંતુ માગ જાતિ નિરીક્ષણના પરિણામ નિરાશાજનક હતા

૧૭ મી જુલાઈ.

સન ૧૯૦૧ માં અમે માના છાયાચિત્રોના આલેખોએ જોયા તેમજ થોડી એક વસ્તુઓ ખરીદવા એમ્સફર્ડ સ્ટ્રીટમાં ચાલીને ગયા મેગેર પછી અમે રાણીના ઇનામ માટેની ગાઇડલ વડે થનાર નિશાન માણ જોવા તમજ સર બાર્ટલ અને લેડી ક્રોયરે આપેલ ગાઈડ પાર્ટીમાં હુ અને ડોસ એફ નોતરને મળ્યા ગાડીમાં વિચ્છવડન ગયા થોડાએક વરસાદ નરર્યો પણ પછી પુરતું સ્વચ્છ સ્થાન અમે બાગમાં ફરવા જઈ સમ્યા અને ત્યાં અમને અમારા બધા મિત્રોનો મેળાપ થયો સાબરે અમે વીલીયમ નાટ્ય ગૃહમાં 'વેનીસ નો વેપારી' જોવા ગયા આ પ્રોગ્રામ સુદરરતિ રજયુમિ ઉપર રજુ કરાયો અને ને મારી મધી ધારણાઓ કરતા ચડી ગયો. મી હેરી અર્લિંગ અને મીસ એલન ટેરીએ લૂમિકાઓ ઉત્તમ રીતે લગવી એટલુંજ નહિ પરંતુ બીજા પાત્રો પણ એક બીજા કરતા ચડી ગયા જ્યાંએ શાઇનેફિ જમણી બાલુને ધ્યાને ડાખી બાલુએ પહેરેલ જમ્મીયો જોતા અને કંઈ થોડી ગમત પડી નહોતી હિંદમાં આવી જૂલ બ ખરાબ સ્થાપ મુઠ હમેશા ડાખી બાલુ રાખનામાં આવે છે જે આથી ઉલગી રીતે પહેરનામાં આવે તો પાર્વાસ લોકોમાં એવું મનાય છે કે પટે નાર તેમાં કેમ ઉપયોગ કરવો એજ જાણતો નથી દેખાવો અત્યંત સુદર હતા આખરતું દબ (લીંચીવારો દેખાવ) જેમાં ચદમાનુ અજબાણ બદલાઈ દિવસનું મગ રકુ દેખાય છે તેમાં કંઈપણ જોવી ઉણપ નહોતી કે જોવી તે નેસર્ચિંગ અને કળાયુક્ત ન દેખાય

૧૮ મી જુલાઈ.

ફોર્ગકોસથી ૧૦ વાગ્યાની એક્સપ્રેસ ગાંધીમાં અમે એડિનબરો જવા ઉપયા અને ત્યાં નગરના ૭ વાગે પહોંચ્યા મી ન. અને તેમના પત્નીએ અમને બહુ માયા લાધું નાગન આપ્યું અને એન્જ હાઉસ નામક પોતાના સુદર મકાને લઈ ગોવોગની ગાડીમાં

અમને લઈ ગયા. અમારી ગેરિનગરો સુધીની અને ખાસ કરીને ગ્રેન્ડબાની હદ અદરની મુસાફરી બહુ આનંદજનક હતી જેખાવ ઇંગ્લાન્ડના ઉત્તર ભાગ કરતા વધારે સારો હતો અને આ દેરફાર, અચિન માફક આવે તેવો હતો અને રોકેને અડીન અમે મુસાફરી કરી હતી અને તેની આસપાસના દેશ બહુજ મુદ્દા હતા.

૧૯ મી જુલાઈ.

નાસ્તો લીધા પછી તુરતજ અમે શાંતી ઇફમરી (અપમ-ગ્રુહ)ની મુનાકાત લીધી મેં આ જાતની જોયેલ સ્થાનમાં તે પ્રથમ હતી, અને તેની ખાટોશી ભરે બન્યા જોઈ હું ચકિત થયા અને જોયેલા તેમને રાખનાના ગ્રહોથી છ. રમાડા મુવીમાં બધું એ-કદમ સ્વચ્છ છે આપણા મોગ ખાતામાં સર્વન આટલી મફત બન્યા જાગરાનું મમ સંપત્તિ ન હોય જોઈએ અહીં લગભગ ૭૦૦ ખપગો છે જેમને ખોટાકે વપડાયતા તેમજ બીજા ફેર જરૂરીઆત પુરી પાડનામાં આવે છે ૮૦ ઉપગત ગ્રામરો આ સ્થાની સ ભાગ લે છે તેમજ મિત્રોની સરનારને અંગે તાલીમ પામેન પરિચારિતોનો આ સ્થાના અધિકારી-વર્ગમાં સમાવેશ થાય છે આ પરિચારિતોને લીખવાને તેમજ અનુશ તમે રાખવાને કટનીએક સી-નિરીક્ષક છે, અને તેમનું કામ બરોબર થાય છે કે નહિ તે બાબતમાં તેઓ દેખરેખ રાખે છે આવડી મોગી સ્થાનું ખચ અલગત બહુ મોટું છે અને તેના થોડા નિભાગો હજુ સુધી બડોળના અભાવે ખાલી છે બપોરનો ના ન્તો લઈ અમે ગેરિનગરના લૉડ પ્રોવોન્સ સાથે રોયન-હાઈકુન ખાતે પ્રદર્શનમાં હાજરી આપી કેન્સાએ સનાદો બહુ મળતા હતા વધા ભાવણો અને તેમાંથી ખામ કરીને ફેડ માગતર તેમજ લૉડ પ્રોવોન્સના ભાણે અત્યુત્તમ હતા પછી અમે સેટ ગા ૬ સના દેવની મુલાકાત લીધી આને નાજરમાંજ તેની પૂર્વ મિત્રિમાં મુખવામાં આવેન છે કેન્સાજના કટનાએક પ્રાર્થના ગ્થાનો હતા આ કંઈ વધુ મુ ર નથી, બનાએ, રૉડ લાન્ડા લોકા આને માટે મગરો થાય છે અમે પછી મર્ચાન્ટન-નિશાગની મુનાકાત લીધી એક ગ્રાસરે અમને પ્રેમપૂર્વક બહુ મમત બતાયુ અને ગે. જોરડો એવો બતાવ્યો કે જ્યાં મેરી રાણી એ-વખત મુનેન કહેવાન છે અમે પછી થોડી વાર રડીને ફિક્કટના મેફાન ઉપર ગયા, જ્યાં એક મેચ રમાયો હતો અહીંથી પેન્ટલાડની ટેમ્પીથો ઉપરમે દેખાન બહુ રળીયામણો દેખાનો હતો અને આ ગીને આ મ ગમનો દિવસ અમે ખતમ કર્યો હતો.

૨૦ મી જુલાઈ.

નાસ્તો ખ્યાં પછી તુરતજ અમે વારિ = સગીન પ્રદર્શનને નગરો પૂર્વપ્રોગ સામગ્રા જોઈને પ્રવેગમાં આવેન અહીંજોની પાટશાગાએ ગાડીમાં મેળીને ગયા પ્રથમ તો આડ નિવાર્થનીએને આડ પીનાના ઉપર એક ગીન બહુ નું ર ગીને બતાયુ પછી મોગ કેન્સાએને એ બી-નું ગીન બતાયુ જે આના કળા પણ વધારે લુસસાવાગુ હતુ આ પછી “નામન” ના સગીન-મિનમથી નિર્વ-પ્રધાન છતા ઉપરત બાગાએને એક સાથે ગાનાનું કામ ઉત્તમ પ્રમાણે બતાયુ હતુ સમ્રો અને મગીન મુદ્દ વિધ્ય તેમજ

હૃદય-વેધ તો અને મો અત્યંત આનંદ આપે છે તો આ ગીત-સવાદના અંતમાં બે
 નાચગીતો ગવાયા હતા અને તેનો અર્થ મહાશ્વર્યવાની કે સમજવાની માગમાં આવી
 શકતો હતો અને પછી ઐતિહાસિક રીતિઓમાં ગયા સગ અનેકાકાકા જેટલે અમને પ્રેમ
 પૂર્વે આ બધું મનને તેમજ પૈઠાગ્ય સાગાઓ પણ જતાં અહીં પૈથ-નિશાન રાખ
 વનાના બધાય મસખું સાહિત્ય અને પ્રસાદ કર્યા અહીંના સમગ્ર અને આમસાદમાં નેથેલ
 સમજ કરતા વધારે સારો છે અને શરીર ઢેદળ વાનો ખડ પણ જોરો અને મનુષ્યો ।
 શરીર ના જુદા જુદા ભાગો ઉપ-ગમી જતના ધિઓના કાગલો અત કિનાઓન લગતો
 ગાથ-ખોળને લગતુ કાંઈ રીતસર રી રહેલા નિવાથીઓનુ અને નિરોધાણુ ક્યું બધા
 શિક્ષકો બુદ્ધ નિમી તેમજ ઉપ-શીર હતા અમારી સાથે આવી જુદા જુદા ભાગો
 અમને બતાવવા ખાતર હાથમાં લીધેલ અગત્યનુ કાર્ય તેમજ પડતુ મુશ્કેલી અને જુદી જુદી
 રસપૂર્ણ બાબતો મન ખુલાસાનાર સમજાવી સુધી વધારે રમ પડે તેની વસ્તુ મેં એ
 જોઈ કે તે યોગ તથાની વસ્તુઓમાં કૃત્રીમ શ્વસન-ક્રિયા અનાવના માટે એક શ્વસલેતુ
 થતુ તે એક જનત-અથવા મારે હેતુ જોઈએ કે એક મુશ્કેલી થતા મનુષ્યની
 માફ જ શ્વસ લેતુ અને લાગતા તેમજ દુકા શ્વસાશ્વસ ૧ અગત્યનુ જેવી રીતે નિય
 મિત રી શકતા હતા મેં પછી માનવ-શરીરના જુદા જુદા ભાગોના મીથુના નમુનાઓ
 નેના અને આખના પડદા ઉપર પ્રાણની અસ બતાવતી-મીથુઓથી સમજાવી-કૃત્રી
 મ આમે પણ અમે જોઈ ખરેખર અહીં ગણાની શકુ તે મરતા ધણી વધારે વધારી
 ૪ નિવાર્યાંગેના મન ઉપર શિખણને દસાવવાની કુશળ વ્યવસ્થાઓ અહીં મારા ને મા
 અવી મને આ વિષયમાં સ છે અને હું પોતે પણ એ વૈદ્યગ્ય-વિદ્યાર્થી થાઉં એની
 મારી બહુ ઇ ઇ બપોર પછી અમે લાડ પ્રોવોન્ટની સાથે અધ અનાથ દુ મા
 ઇનામોની વહેંચણી નેના ગયા આધિનાઓને તાગના મુગાક્ષરોને મળતા સાકિનિ-શ્વસ-
 કોશને જાડા મળેલ ઉ ૨ કાગલોના ઉપમા ઉતારી તે દ્વારા રાચતા અને લખના શી
 અનાય છે આના સ્પર્શથી તેઓ અહરિ પારખી શકે છે એ અધ માગે બીજામે
 સખેન નિબધ મુ સંગ્રહથી તેમજ જટ થો વાચી સમજાયા એ અધ માગેકાએ જુદી
 જુદી જાતના સગીત નાવા બજાયા અને સાથે સાથે તેમને વાળીને ઉપરોગી વસ્તુઓ
 મનાવનાનુ મમ શીખવવામાં આવે છે અને દરેક મા આ બધું, જે ધીરજ અને માના
 વડે તેમની અભાજ નેનાય છે તેમજ જે સારો મોરાર તેમને અહીં અપાય છે તેને નહ
 તેમના આરોગ્યમાં એટલો બધા સુધારો થતા પડ્યો કે તેથી કદી તેમના અન્યો
 પુન પ્રાપ્ત થયા છે આ એક સાચી વધારે રસ આપતી સર્વોત્ક્રમ સ થા ૨ અને મને
 લાગે છે કે દિવસના અધારો મુરોપ મરતા વધારે સામાય ૨ થા મધ્ય આની
 સગ્યાઓ થાય તો બુદ્ધી મ ગણાય આ કાર્ય થોડા ધન-સચ્ચ વડે દેવાના સખાનની
 વનાવવામાં મદાજનોથી મોનાની પાજરાપોળો કે તેના જેવી સગ્યાઓ માથે અધ-અ
 નાથ-ચૂને જો ત્રાચી થઈ શકે છે સગ્રમર તેમજ દેખી રા નેઓ પોતાથી જાતનુ બધ
 મરતા બદાર પડતુ નેઓ અને કદી વાળીનાર લી મેજ દાહિસની મારી પાળીમાં
 ગયા ગાળાની નિવાર્યાંગેના સવાદ અને સગીતે આ મેળાને સચેત મોં હતો

અમે વૃષ્ટિએ અમને અદર ધોં ના લા મુધી પેન-ગેનિસ પણ ગયા હતા સાગરે અમે રમતો રમ્યા અને ૬ મે મોડી રાત મુધી આનંદપૂર્ણ મમત મેળવી

૨૨ મી જુન ૧૯૬૬.

સનાર બહુ દડી અને વૃષ્ટિવાળી હતી પરંતુ અમારી દોનીકે પેનેસની મુનાકાતમાં અતગમ્ય રૂપ યથા નહિ આ બહુ જોવા જોગ મ્યાન હતું અમને ચિત્ત મન લાગેના અને સ્કોલ્ડાના ઈનિદાસ સાથે સમય ધરાવતી ઘણી મે મઝણ વાનાઓની વાદ આપના જુના ખડો બતાવવા ઉપરાંત, ચાલતા મમયના સરકારી ખડો પણ બનાવવામાં આવ્યા હતા, જેમાં બધાએ નવ ઇ લખા પુરાણા ચિત્રો અમે જોવા દિવાવતી જવનિદાએ ઉપર અદ્દનૂત ભગત મામ હતું અને તે પેળીની કેટલીએ મુજબ અનમાયુક્ત હતી વ સા નિધિરૂપ થવા છતાંએ બારીઓમાંની ટેખાતુ દૃષ્ય મહુ મજેદાર હતું ચેપન રોષવના રક્ષક મી રક્ત એ રક્તને પ્રેમપૂર્વક મને આ મ્યાનનો ઈનિદામ મ્લો અને તેના થો । છાયાચિત્રો આપ્યા અમે પડી મિશ્રા તરફ આવીમા ગયા અને લા સ્કોલ્ડાના રાજ ચિત્રો તેમજ બીજા રાજ-જવાહીરો જોવા મિશ્રા ઉપરથી આપ્યા એડિનબરો અને ફર્થ આફ ફાર્થ' ન્યાધી થોડે દૂર મલતુ નૌકાસમૂહ દેખાતો હતો તેનું સુદર દૃષ્ય નજરે પડતું હતું અમને મેરી કીન ઓફ મ્લોસના વસનાટનો એક નાનો ઓરડો બતાવવામાં આવેલ ઓરડાઓમાંનો આ ચોથો હતો અને તેની સમય ખડોની પસંદગી મને પ્રસારોગ્ય લાગી કે કેમ ને માગથી ફરી ચકાવું નથી સ્કોલ્ડાના લોકો જેમને આવા રમરજો ગ્રાભાવિત રીતેજ બહુ પ્રિય હોય છે તેમને આ સ્થાનો માટે ખાસ લાવ છે જે એક સામાન્ય મુસાફર મા નથી હોઈ મકલે પગલું હું પોનાના દરબારી પુરા વસ્તુઓ માટે હૃદયપૂર્વકની ચાહનાવાળા પ્રત્યક મનુષ્યના અતગમ્ય કામ મરતી તેમની લાગણીઓ બહુ સારી રીતે અમજી શકું છું કિ નો પોતે પણ ન. જોવા જોવા છે જુના અને ન । એડિનબરો એવી ગડીના અફર પણ અનંદ આપે તેવી હતી નવું અને જુનું ચડું નોથ લોક' નામ ખીલુથી રિલક્ષ છે અને તેમને એ પ્રુના । સમુક્ષ ૨૨ મા અવેન કે ન ને વચ્ચે દેખાઈ આવે એવી વિનક્ષણના કે પ્રાચીન મકાનોની માફક તેમજ નવાઓની ગોભા જોઈ હુ દગ થયો એડિનબરો દવગેથી ખરપૂર કે અને તેમના અણીદાર શૃંગોને લીધ તને પ્રત્યક ભગ ચિત્રોપમ દેખાય કે બપોર પડી અમે લો' રાજમરીને ફીડમ ઓફ ધી મીગી નો ખેતાય આપવાન મેગેન ટાવિન તેમની સજામાં હાજરી આપી તેમણે તેમજ પોડ પ્રેવોગે મનજ મળના લાગણો આપ્યા પોડ' રાજમરી વખતે વખતેમજક સાથે મોત્યા હતા શ્રોતૃગણ તેમના બધા ભાવણથી ખીલી રીતે બહુ ખુબી થયેલ અને મેશ્ય તે એક સાંથી બાહોરા અને પોઝિવિ ઉમરાવ છે સાતે નિજન કલ્પમાં પોડ રાજમરીના માનમાં અપાયેલ ખાખા પ્રસંગે અમે પોડ પ્રેવોગટ મી હેગીશનના અનિચિઓ દના પાછળથી ટુકા અને હાસ્યરસ યુક્ત લાગણો થયા હતા અને લાગ પડી અમે વેવર્ની માફેટ ન્યા એમ લખરી મેડ વાગતુ હતું લા પોકોના ચતન વિહારની નિરીક્ષા કરવા

ગયા આ હેતુ સાથેજ અર્પણેશ મારા જોયેલાં સ્થાનોમાં આ ગ્યાર સહુથી મોટું હતું અને તે જુદા જુદા પ્રકારનાં માણસોથી તદ્દન ભરપૂર હતું.

૧૨ મી જુલાઈ.

અમે વહેલા ઉઠ્યા અને નાસ્તો લઈ, ગ્લાસગો તરફ જતી વહેલી ટ્રેન પકડવાને ૮ વાગે અમે થ્રેન્જ હાઉસ છોડ્યું એડિનબરો જેને ફટલાક “આધુનિક એથેન્સ” કહેવાનું પસંદ કરે છે તેના નિવાસે સ્કોચ પોકાના લવપણુ અને આદ્યતિથિનો, ખ ખર અમને સારો ખ્યાલ આપ્યો. અમે આવ્યા અને ગયા તે દરમ્યાન એક અગર બીજું અમારી સતત સંભાળ લેતું અને અમારી હાજતો પરી પાડતું હતું મી નહ તેમજ તેમના પત્નીએ અમારી સરભરા પાછળ બહુ શ્રમ લીધો હતો અને લોર્ડ પ્રેવોઝ્ટ, મી. હેરીન્ગ્ટોની સુજનના તેમજ માયા અલંકાર સનોપ્રદ હતા આ જ્યાં માણસોએ મારે એડિનબરોનો પ્રવાસ બહુજ સુખપૂર્ણ તેમજ આશ્ચર્યપૂર્ણ બનાવ્યો હતો તેપના પ્રત્યે ઉપકાર પ્રદર્શિત કરવા મરી પામે પુગ્ના શબ્દો નથી તેમની માયાનો બદલો વાગવાનો કોઈપણ માર્ગ મારે નાટે શક્ય બને એટલુંજ હું ઇચ્છુ છું અમે ગ્લાસગોની મેટ એનક હોટેલે લગભગ અગ્યાર વાગે પહોંચ્યા એ એક મજબૂત હોટલ છે અને દરેક પ્રકારની સગવડો ભરપૂર છે નાગ્નો લીધા પછી અમે વેસ્ટ એન્ડ બગીચા તરફ ચાલ્યા અને નયોર પટ્ટીનો સમ્રથ, દેખાવો જોવાનો આનંદ હોતા મનુષ્યોનું નિરીક્ષણ કરવામા ગત કર્યો, વિદ્યાપીઠ, પુસ્તક નદીની ખાણ, અને ઘણા દેવળો અને બીજા સાર્વજનિક મકાનો વડે સુગોલિત આસપાસના પ્રદેશ ઉપર નજર નાખતી એક ટેવરી ઉપર બહુ લવ્યપણું આવી ગઈ હતી શહેર વચ્ચે પસાર થતી કવાઈડ નીનો વાડ્યુકવાળો પ્રવાહ અમે વહા-જોના કુવાચનો ઉપરથી પાંખી શકતા હતા અને બીજે માર્ગે પાછા આવ્યા અને શરૂને ઘણો ભાગ અમારા જોરામા આવ્યો.

૧૩ મી જુલાઈ.

લોર્ડ પ્રેવોઝ્ટ મરેથાનીની રાહ અમને ગ્લાસગો બનાવવા શહેરના રાજ્ય-ગૃહાધિકારી મી નકિાવને અમારી સાથે મોટા સાથી વહેલા અમે જોન એદરની કપનીના વહાણ બાધનાના કારખાના જોવા ગયા કાજના મોટાકાઓમા અમે પાંચ મોટા વહાણોને મપૂર્ણતાની જુદા જુદા દશાઓમા જોયા અને પટ્ટી મોની અમેરીકન સ્ટીમર કંપનીએ પેટ્ટીની એક ગાયન લાઈન કંપની માટે અહીં નવી બધાતી આગમોટ ‘ઓરેગન’ ની અમે મુલાકાત લીધી આ એક જાન્ય અગમોટ છે, અને તેમા બધાના મથાગા ઉપર એક ખાસ તુલક છે, જે આખી મોટ ઉપર જાપન જેવું દેખાય છે અને પટ્ટી, તેના એન્જનો એટલે કવાઈડના ૨૪ મોટ (દરીઅર માધ્ય) લઈ લઈ ગઈ તેના ગતવર બગ વાગા રાહમે જોયા. આ પટ્ટી અમે કાજખાનાઓમા ફર્ડ અને વહાણના જુદા જુદા ભાગો જોયા બહુએ અહીં એનકા નધા મોટા પાયા ઉપર છે કે, ડગ્ગેન્સ આ ગ્યાને (૧૦૦૦) ઉપગત માણસા કામે વાગે કે એ સાબળી અમને આશ્ચર્ય થયું નહિ પાછા ફરતા રનામા અમે, કમ્ભાગી “ડાફન” જેમા થોડા વખત ઉપર બધા મા-

હુનો નાસ પામ્યા હતા તેને જોઈ આ એક નિર્માત્ર જેની દેખાની આમમોટ છે અને અમ
 હમણા જોઈ તેના ચોથા ભાગનું તેનું કદ છે તેમા અપાવેન આગલા નધા માણમાના
 બાગ સજધે વિચારના જ્ઞાની થાય છે ફર કાળ ગમે ત્યા જણ પકડી પાડે છે, પછી તે
 જાગ દોષ કે જમીન આ બધને નિવારવા માટેની મનુષ્યની બધી કરામતો હોના હતા
 ત્યારે તેનો ગમગીની બોર્ડ સમય આવે ત્યારે નામી છુટાય તેમ નથી નારતો
 સીધા પછી અમે સહેરના કાચના કદમાનાઓની મુલાકાત લઈએ તેના માલિક
 મી જેમસ કુપરે અમારી સાથે ફરીને, ભડીમા પ્રથમ કાચ બને લાંબી તે દરેક આકાશ
 અને ગંગા સપ્તલું થના સુધીની બધી ક્રિયાઓ અમને બદલ સ્થિતિથી ખુલાસા-
 વાર સમજાવી. કાચને જાખા કડવાની ભુદી ભુદી ક્રિયાઓ જે વાયુ શૂન્ય આનમાં
 મોટા દવાણુ નીચે રેતી વડે કડવામાં આવતી હતી કાચ ઉપર પ્રાનગમતની ક્રિયા જે
 ફરના યત્રોમાં કાગીચરોને દોષે થતી હતી, કાચ ઉપર ચિત્રાલેખનનું મમ, જે ખીજા કાગીચરો
 તેને અમુક તેજમોની અસર તથા મુકના ખેંચવા, મંજુના થર ઉપર ભાત પાડી કડી નહા
 હતા, તેને કાપવાનું મમ, જે ભુદા ભુદા અચની સખ્તાદષ્ટાણી ધડીઓની મદદથી કડવા-
 મા આવતું હતું, તેને રંગ આપવાનું કામ, જે બડીમાજ રસાયણિક મિશ્રણોની મદદથી
 થતું હતું, તેમજ તેને ટુકડોને ઘાટ આપવાની ક્રિયા— આ બધી ક્રિયાઓ અત્યંત રસાવદ
 હતી મી કુપરે ફેદલાએક કાચ અમને પોનાને ટુકડોને ઘાટ મુક્ત બતાવવા દીરો—
 તેમજ બે પ્યાલાઓ અમારા માટે બનાવી દેવાનું જ્યન આપ્યું જેનો ઉપર મારો શિખે-
 ચ પ્રાતગવરા હતા એકફરે આ કારખાનું જોતા મને બહુ આનંદ થયો, અને મેં એવી
 દબળીએ મુદ્દ વસ્તુઓ જોઈ કે જે આગળ ઉપર મને ખગીદની ગમે ચિત્ર લેખનની
 ક્રિયા જે ફાગ કાચ ઉપર મુદ્દ જાત ખાડામાં આવતી હતી તે મને બહુ ગમી પ્રથમ
 કાચ ઉપર મધમાખના મીણનું આકૃતિ આરઝાદન કરવામાં આવતું હતું, જે ૧૧ ઉપર મોય-
 વડે આકૃતિઓ દોઢવામાં આવતી હતી પછી તેમાં ઉપર ‘ફ્લ્યુઅરનપાન’ નામક ૫૮
 ખનીજ દ્રવ્યની બુદી છાટવામાં આવતી હતી, અને કાચને— તેના ઉપર ગધને તેજાબ
 ટેડી તેની અસર તથા મુદ્દવામાં આવતો હતો થોડાએક કલાક પછી, મીણને કંઈ મિશ્રણ
 હા ૧ સાક કડવામાં આવતું હતું અને આથી કાચ ઉપરની ભાત મુદ્દપણે ખુલી થતી
 હતી અમે પછી એક પટોશમાજ આવેલ એક ચીનાઈ મારીના કામનું કારખાનું જોવા
 ગયા, પરંતુ તેના માલી નરકચી અમને કહેતામાં આનું કે કાખાનું તે દિવસે બધ
 ગખરામાં આનું છે અમે હવે પછી પારીસ પાસે મેંસનું કારખાનું જોવા ધાગણ
 રાખી ત્યાં આ પ્રકારનું કામ વધુ મોટા અને સારા પાયા ઉપર થાય છે. અમે દેવળ
 અને નકોપાલીસ પાસે થઈને ગાડીમાં અમાના નિરામે આજ્ઞા, અને આ રીતે એકજ
 વિવસમાં ગ્લાસગો, જોઈ શકાય તેવું જોયું અને તે વ્યાખા અને ઉદ્યોગમાં ખીજા દણ
 સહેરો કરતા ચડી જવું— બહુ વસનિરાણ તેમજ સજદ શરે લાગ્યું પરંતુ આ છનાએ—
 ફરત અને કળાએ સચુક્ત થઈ જેટલું બન્યું તેવું મોદક બનાવેન— ઓગિનથરો જેટલું
 અને તે ગમ્યું નહિ એકમા શાનિ અને વિદ્યાનો વાસ છે ત્યારે ખીજામાં ધાધલ અને વ્ય
 વસાયતી ધમાલ આવી રહેલ છે ખરતા તારાની ત્વરાએ નીરખેના સહેરો ઉપર એકદમ

મત આપવો એ અલગત અયોગ્ય ગણાય પરંતુ જે ખ્યાલ હું સાચો લાગ્યો છું તેનો માત્ર મેં ઉલ્લેખ કરેલ છે. ઠાકણેશ માણસ, ઠાક રથગ સંબંધે સાચો મત આપી શકે તે પહેલાં તેણે તે રથને લખી વખત વસતું આવશ્યક છે.

૨૪ મી જુલાઈ.

અમે વહેલી ટ્રેનમાં બેઠાં જ્યાં આસગોથી ઉપડ્યા અને લોક લોમડના સરોવર ને માખરે આંગલ ઇન્વર્સનેશન જવા આગમોટમાં બેઠાં. આ એક ધણુજ સુંદર સરોવર છે અને તે આખા ગ્રેટબ્રીટનમાં મોટામાં મોટું ગણાય છે. તેમાં ભવ્યતા અને સાદ્યતા કંઈ અવનવ મિશ્રણ છે. જળ આરસા જેવું નિર્મળ છે અને તેને સંખ્યાબંધ મનોહર ટાપુઓ ભાલ પ્રદેશ ઉપરના આલ્ફાના જેવી શોભા આપી રહ્યા છે. સ્થાનની ભવ્યતામાં તેના સાદ્યતા રહકો તરીકે, આનંદ જનક નિર્ભયતાથી ચોતરફ ઉભેલ ટેકરીઓ કંઈ ઓર અભિવ્યક્તિ કરે છે. ઇન્વર્સનેશનથી રહકોટના “સાગસી સુદરી” નાં સ્થાન લોક-કેદારના તરફ ગાડીમાં ગયા. ત્યાંથી આગમોટ વાટે ટ્રાસાકસ અને ટ્રાસાકસથી ગાડીમાં કેલ્ડર ગયા. આ બંને પ્રવાસ મેં બાજુ દિવસ સુધીમાં જેવેલ દ્રષ્યોમાં મોટી વધારે સાદ્યતા પૂર્ણ દ્રષ્યો વચ્ચેથી કર્યો હતો. આ બંધાનુ સર વૉલ્ટર રહકોટ જેના પ્રયોજી સર્વ સુપરિચિત છે તેણે એટલું તો તાદ્રશ્ય આલેખન કર્યું છે. કે હું પોતે મારી અપકવ અને અપૂર્ણ, બાપમાં તે આલેખવાનો પ્રયત્ન નહીં કરે. ટ્રાસાકસ પાસેનો લોક-કેદારના બાગ તેમજ ઇન્વર્સનેશન નજીકનું લોક લોમડનું મથાણુ એ લાગેા મને બહુજ પસંદ પડ્યા હતા. સ્વારે વાલ્ફાએ હતા પરંતુ બપોર પડીને વખત સુંદર અને ઉજવળ હતો બંને ટ્રાસાકસ અને કેલ્ડર વચ્ચેના સરોવરોનો અત્યંત મનોરમ દેખાવ અમારી દ્રષ્ટિએ આવડતો હતો કેલ્ડર અને આવીને ગ્રેટબ્રીટનના ધોષ જેવા ગયા હતા તેમનું સાદ્યતા અવલોકન હજી અને આવા દ્રષ્યો વચ્ચે માત્ર ત્રણ દિવસજ ગાળવાને બદલે ત્રણ મહિના અથવા બની શકે તે ત્રણ વરસા પણ ગાળવા મારી પૂર્ણ ઇચ્છા છે અને મારું રહ્યા હોત તો હીક ચાત આવી આવવા રથનો માટે અને વધારે વખત આપી શકે.

૨૫ મી જુલાઈ.

પ્રભાત બહુ ગમ્મ હતું, અને તેથી અમે ‘લોકોટ’ માટે ઉપડ્યાં પહેલાં સફર મારવા નિકળ્યા. સહેલી પાછળ ઉચાણ વાળી જમ્યાએ અમે મજા આસપાસના પ્રદેશનો સુંદર દેખાવ અમારી નજરે પડ્યો ટેકરી ઉપર પાછળ રહકોટ, પહાડીપ્રમી તેમજ તેમની નીચે ઉત્તેલ મજાની વન પ્રદેશો વચ્ચેથી જતો હતો. શિખર ઉપર જતા અમે એક ધાસવાળાં નેનું બીજી બાજુનું ઉત્તરે કુર્ન અને લીધરના શાપાઓ વચ્ચેનું અમને ઉત્તરતા જગએ ઓગી ગમ્મન પડી ન હોતી. આ આવો નવદેશપ્રેમ જોતા મને વિગમ્ય થતું નથી પરંતુ સુંદર પ્રદેશોમાંનો આ એક છે અત્યાર વાન્યા પડી જવા જવા તેમજ સાચી આગમોટમાં કેન્બોર જવા ઉપડ્યા અને મનને તે લોકોમાં કે લોક-કેદારના જેવું વિગમ્ય થાય.

એ સંત મનોહર વાટિકાઓ વચ્ચે ધર્મ અને ઈશ્વરથી એકરૂઢી ગાડીમાં ગયા એ બેરૂઢીથી ટ્રેને પકડી અને પિટલોડી આવ્યા અને અહીં બધા તરફથી, સુસમાચારવાળા દિલથી આવેલી બેવડી ટપાલ મારી તરફ જોતી અને માનુષ પડી.

૨૬મી જુલાઈ.

સંધ્યાના ખર્ચે વખતે હું કાચગોલખવામાં શેકીયો બપોર પછી અને દારૂથી ખાનેનાં મી બટલરનાં સુન્દર મેદાનો વચ્ચે ધંધ કાળીકાંડી પાસ તરફ ગાડીમાં ગયા મી બેટવેરે સ્કોટલેન્ડની દેમે પોતાની મકાનના બારણામાં અમારે સ્વાગત કર્યું અને સાથી જોતાં અમારી પાસે સમાધાની લેવાથી આરંભે દૂર આવવાની તકનીકનું સાદું કી-ટીકીટી નો કુમરી માગે જોતા પણ જવું હતું થુત તેમજ 'સેનિકોના કુદકો' (મોન્સલેવીન) જેને "સોલોની બેટક" ઉપરથી તેને નજર આવતો દેખાત એકદમ મોહક હતો જેમ જેમ સ્કોટલેન્ડનું હું વધારે નિરીક્ષણ કરું હું તેમ તેમ અને તે વધારે સાદ્યકુલ લાગે છે અમારા રત્નામાં આવેલ નદીઓ તેમજ બધા સરોવરોનું જળ પીટ નામક વનસ્પતિવાળી કુમરોઈ જમીન જેના ઉપર હીધરનો છાંડ ચાલે છે તેને લઈ વેરા જુરા રંગુ લાગે છે છતાં તે એકાદ રંગીયામણ લાગતું નથી, અને રંગની વધારેમાં વધારે નિવસણુતા વિગવાન જળપ્રવાહો તેમજ ધોધોમાં દેખાતા શીલોમાં જોવામાં આવે છે અને પછી 'બેરે એલેય' તરફ ગાડીમાં ગયા પરંતુ કી-ટીકીટીના માર્ગની પેસિમરનો દેખાત, નવન મનોહર દેખાયો અને ખાણ લેવા પાછા પીટલોડી આવ્યા અને પછી ન્યાસગો જવા ઉપડ્યા અને લા સુના આ દેશમાં જે જે જોયું અને અનુભવ્યું તેની સારામાં સારી છાપ માર મન ઉપર પડી છે સ્કોટલેન્ડનું જવું રંગીયામણો દેશ છે અને લાનો વસનાદ ઈંગ્લાન્ડના કરતાં થન વધારે સુખાવદ છે પર્વત-શ્રેણી અદરના સરોવરોનું અમીતીમ સાદ્યકુલ એ તેનું ખાસ આકર્ષક છે પ્રૂનિએ પોતાનો બધો જવું ઉતાર દાણે તેના પર વેરેન છે લેડિા બટુજ સહારથીન છે અને ફેટીએક બામતોમાં સ્કોટલેન્ડના લોકોની ખાગીય તો તેમજ સામાય રીતે મા રેશ મધુઓ તેમજ ખાસ કરીને પુરાણી શરવીર રાજ્યુ-તોની ખાસિયતોમાં અને અદ્ભુત સામ્ય લાગ્યું પોતાના કુદનિશ રસરોજોને તેમજ આ સકિતપૂર્વક વળગી રહેનારા છે મા રેશાખા રેલી લાઇની રાફક ચાલતા સમય કે દૂરના લખિયકાળ ક્રાંતિ ગો વધુકા બૂતમગના સજધિમાં જવું લાગણી અને ઉત્સાહ પૂર્વક પાતો કરી તેમને જવું અને છે નેરો પોતાની આદતોમાં જવું સાદા તેમજ બટુજ ખુલા દિલવાળાં અને દેખાયા ઈંગ્લા અને સ્કોટલેન્ડ એ બન્ને દેશોના અને મજેલ ઉપર છળાં જાન ઉપ થી બન્નેની છુતના કરતા માટે કહેવું જોઈએ કે સ્કોટલેન્ડ એ એક વિદ્યા સંપાદન તેમજ છવનના જાન ઉલોગો માટેનું સ્થાન છે, અને ઈંગ્લાંડ એ એક અવિરત કાર્ય સંપાદન તેમજ બાપારને લગના સાદસને અનુકૂળ સ્થળ છે એકને સરોવરના શાત અને અનુમ્ધ જળની સાથે અને બીજાને સમુદ્રના ઉછળના મોળાઓ સાથે સરખાવી શકાય

૨૭મી જુલાઈ.

હીડ્ડ અને બપોરના ચાર વાગે લખખ પહોંચ્યા ૨૫૨૩ મી રમીથ નામના

મેજર હેન્ડાકના એક મિત્ર અમને ત્યાં મળ્યા અને અમને પ્રેમપૂર્વક કાપડનું એક કાર ખાતુ લેવા લેડી, અર્થાત્ તેના માનેક પીઠ રતાએ બહુજ સમ્પત્તાપૂર્વક બહુ કારખાતુ અમને જાતે ખાતાનું અને છેક કાપડાં ઉંનને સાફ કરવાથી માડી છેક સુંદરમા સુંદર કાપડ તેથી થાત ત્યાં સુધીની બધી કિંવાઓ અમને ખુલાસાવાર સમજાવી સામાન્ય રીતે ઉંનને પ્રથમ જેવો રંગ આપવામાં આવે છે અને પછી તેને તેનામાં બોળવામાં આવે છે. પછી તેને 'ડેરિન્' નામક ચરમાં નાખવામાં આવે છે અને તે દ્વારા તેના ફાળને તેના નાના નાના કટખંઓ થઈ જાય છે અને પછી એક બીજા ઓરડામાં લઈ જવામાં આવે અને ત્યાં લારે કરામત ભર્યાં ચરો વડે પીંજાય છે અને ઘટ થાય છે અને આખરે દોર ઓના સ્વરૂપમાં બહાર આવે છે આ દોરાઓને પછી કાંતી વધારે બારીક કે વામમાં આવે છે જુદા જુદા રંગોના દોરાઓને પછી કાપડના મોજના ઊંચાઈમાં વચોદારા વધુવામાં આવે છે દોરાઓને પછી શાળોમાં લઈ જવામાં આવે છે અને ત્યાં જુના જુના નમુનાનું બહુ કુશળતા ભર્યું વણાટ કામ થાય છે. બહુ વણાટ કામ એક સરખાજ સિદ્ધાંત વડે થાય છે અને તેથી તેનું વર્ણન અગ્રધાને છે, પરંતુ નમુનાઓને જુદા પાડના માટે ઘણી એક જાણના જોય હિંકમતોની શોધ કરવી મા આવેલ છે કાપડ તૈયાર થયા પછી તેમાંથી તેના અથ જોવી લેવા અત્યોતીયા તેમજ બીજા રસાયણિક પદાર્થોની અસર તળે મુકવામાં આવે છે તેને વળી ધોવામાં આવે છે તેમજ નિતારવામાં આવે છે અને પછી મિનમાથી સપૂર્ણ થઈ બહાર પડના પહેલા તેને વરાગમાંથી પસાર કરવામાં આવે છે થતુ ખરૂં ઉંન આસ્ટ્રેલીયા અને અમેરિકાથી આવે છે ત્યાં ઉંન ઇંગ્લાંડ દરના વધારે બારીક તેમજ વધારે સરતુ છે પણ ખરૂં સચાકામ માગખાનાની છોકરીઓ સલાજે છે અને જોક્તી વસ્તુઓ સપૂર્ણ સ્વરૂપ મા બહાર પાડના માટે આ માગખાનાઓમાં કાંઈ પણ પ્રકારની ઉણપ નથી અ-મેશ માન આગલી બધી પૂર્ણતાએ પહોંચવાનું કારણ વ્યવસ્થાની સપૂર્ણતાજ છે

૫. બી જુનાઈ.

નવ વાગે અમે મેસર્સ ઓનનુડ અને બેગીનુ કાગખાતુ લેવા નીમ્યા અહીં સચા કામ ખનાવવામાં આવે છે સચાકામ મનાનતા સચાકામને વર્ણનતા એજનું સમજાવું જોઈએ કે તેના પ્રત્યેક ભાગ પ્રથમ મનાનરામાં આવે છે, અને સાદામાં સાદી બાનનો જેની કે મુઠા અને મેગી સખ્યામાં વખતો નાની નાની વસ્તુઓ બનાવવાનું સાચાકામ બહુજ આટાલુગી વાળુ છે મુઠા મનાવરાગો સચો સડુથી નધાગે રસ પડે તેવો હતો તે પોતાની મેગે ચાનતો હતો અને તે અમુક લબાઈના લોખંડ ઉપર કાંઈએ પણ સ્પર્શ કર્યા વિના કાચ મગો હતો બીજા ધણાએ મોતાની મેગે ચાલતા ચરો હતા જે સાંપેલ કાચ પૂર્ણ કરતા હતા અને પૂર્ણ થયેલ છે એ સૂચવવા ઘટડી વગાડતા હતા એને વસ્તુતેઓ બોનાના સિનાય બહુરે કરતા હતા અહીં બનતી ઘણી વસ્તુઓમાં—નાઈન્ટેટ તોપો તેમનો દારૂગોળો બનાવવાનું બહુ સચાકામ વિજ્ઞાનિક ચરો સ્કુર્ધમ મગીનો, કાતનાના સચા તેમજ શાનો માટે તૈયાર થતા નાણાને ચારો પાડવાનું એ નવાઈ જેનું સચાકામ હતા આ ઉપરાંત અમે હથોડી ટીપરાના વહેવાના તેમજ લોખંડને જુદા જુદા ઘાટમાં

૩૨ મી જુલાઇ

થોડા વખત ઉપર થયેલ ડાખને માછટનાં કાવતરા સુધે સંબંધે ધરાવતા હોઈએ
 ઉપરના આરોપો મેન્ડ જ્યુરી સમક્ષે સર જેમ્સ ક્રીફ્ટને સંજોગવાના સાંજગવા અમે
 ૧૧ વાગ્યે સેન્ટ જોર્જના હોલમાં બેસી ન્યાય સભામાં હાજરી આપી.
 તેમણે રાન્ડોલ્ફનો મદાવવા, ખુનની કાસેશ તેમજ બીજા મુનાઓના આ હોઈએ
 ઉપરના આરોપોને બહુજ રપટપટ સમજાયા. બીજા કેટલાએક કિસ્સાઓ સંબંધે, પણ
 તેમણે જ્યુરી સમક્ષ સંકેત રંજુ કરી, અને અમે ન્યાય સભામાંથી ચલા પટ્ટેનાં બે
 કિસ્સાઓનો ન્યાય થવો સાંભળ્યો. કોમ ચાલવા અગાઉની કેટલીએક શરૂઆતની વિધિઓ
 અને બોલ ૩૫ તેમજ અનાંવચક સાગી, જે કે અને કહેવામાં આવ્યું કે કાન્ડાનું મોરવ
 આ રીતે જાગવું એ સાઈ મનાય છે. પરંતુ મારા ખારવા પ્રમાણે દિંદમાં, સાદી દેરા-
 ળો વાંચવા તેમજ બીજાં બહુમાં ડુંકવા કરનાં ન્યાયની સઠી, બજવણીનું પુગતી માનવા
 માં આવે છે. જ્યુરીની મદદથી થતું ન્યાય શાસન આ દેશમાં ન્યાય લેવાનો એક ભોક્ષ-
 મિય પ્રકાર મનાતો હોવાય છે. દિંદમાં આ પ્રમાણે વિરતાર પૂર્વક દાખલ કરવામાં
 આવે એ જોવાની મારી રચ્ય છે. મારા દેર્માં ભાષ્યો અસંખ્ય જાનિઓ અને પેટા
 જાતીઓમાં વિતરણ થયેલા છે. એ એક સુવિદિન બિના છે આ જાનિઓનો જોખમાં
 જોખું દિવાની કિમાઓનો નિર્ણય કરનાર તરીકે ન્યાયની મદદનીશ સમ્યાઓ તરીકે
 ઉપયોગ થવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે બાલનાં પ્રત્યેક જાનિમાં તેનાં અનુભૂતોથી થતા બધા
 પ્રકારના ગેરવર્તન અટકાવવા પામ્ય મુખીઓ અને તેમાં એક પટેલ કે પ્રમુખવાળી એક
 સમિતિ હોય છે. કેટલાએક કિસ્સાઓમાં પ્રમુખનું મ્યાન વંશવંશપરામન ઉતરતું આવે
 છે તેમજ કોઈ કોઈ મ્યાને મુટણી દારા અપાય છે. અગતિના સમયમાં તે બહુ મોટી
 સત્તા ભોગવે તો પરંતુ અત્યારે તો માત્ર તેના મીસરગજ જોવામાં આવે છે. જે બહુલયેલ
 પતિરિયનિને અનુકૂળ સત્તા જુદી જુદી જાનિઓને આપવામાં આવે; જે જુદી જુદી
 જાનિના નાતિયાઓએ મુટણી સમિતિઓનો સરકાર તરફથી રખીડાર કરવામાં આવે અને
 જે આ સમિતિઓને અમુક દિવાની અને ફોજદારી કિન્સાઓ ચલાવવાની સત્તા અપાય
 તો પછી બુ ધાઈ છુ કે ન્યાય આપવાનું કામ બહુ સરળ થઈ પડે. ફોજે ચાવાનું કામ
 બહુ ઘટે તેમજ ન્યાયનું શાસન બહુ સજ્જ અને ઉનાવળું થાય. સત્તા માત્ર સામેજ વચ્ચે
 પડે કે ન્યાય બંને પક્ષે એકજ જાતિના હોય પક્ષે જુદી જુદી જાનિઓના હોય ભારે
 પચાવન અથવા સમાધાન સમિતિ જેવી જુની તેમજ દેશમાંજ ઉત્પન્ન થયેલી પ્રધાનો
 લાલ પૂર્વક ઉપયોગ કરી શકાય. આ એક બહુ બોલાતા મ્યાનિક સ્વરાજ્યની દિશામાં
 એક મહાન પગલું ભર્યું ગણાય. માગ મન પ્રમાણે ન્યાય, આપવાની આ જુની
 પદ્ધતિને સચેત કરવા માટે દરેક પ્રકારનું ઉત્તેજન આપતું જોઈએ. સેન્ટ જોર્જનો હોલ
 એક સુન્દર મકાન છે અને અદાલતની બંધી વ્યવસ્થા બહુજ સગવડભરી તેમજ સપ્લુ
 હંતી સાંજરે અમે એક ઉનાવળી ટૂંનમાં લકન જવા ઉપડ્યા અને લગભગ પાંચ કલાક
 મા જુજ આરામપૂર્વક અમે ત્યાં પહોંચ્યા લીવ-પૂર્વ દુનીઆના લગભગ બધા દેશો સાથે
 વ્યાપાર ચલાવતું એક બહુજ મોટું વાણિજ્યવાળું સહેર હોવાયુ.

૧૧ લી બોગસ્ટ.

સવારમાં અમે મારો પ્રવાસનો જાણવિતોનો આદ્યભોજનેવા ચોલીને આંકડડ રફી-ટમાં ગયા. અસારે ફેટલાએક મર્યાનો તેમાં સમાવેશ થાય છે અને તે હવેપણી જેવામાં બહુજ આનંદ મળશે. અમે પછી મારો ફોટોગ્રાફ લેવોગવાની વ્યવસ્થા કરવી, વિગેરે અને શોવ નામક ફોટોગ્રાફરને લો ગયા. જપોર પછી અમે વિક્ટોરીઆ જાગીચો જેવા ગયા. કુલ ગાડોનાં સ્થાન એટલી બહુ સુંદર રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે પરંતુ વૃક્ષો લાંબના પી-ળા બાગો જેટલાં સુંદર નથી. આ માત્ર ગરીબ વર્ગોનાં આગકારી હરજો હતો અને તે લાંબની શરીઓમાથી આવી આનંદ લેવાનું તેમજ માટે એક સારું સ્થાન હતો. જર્મીયાની મધ્યમાં એક કુવારો છે અને આસપાસમાં આરામ અને શારીરિક કસરત માટેની જગ્યાઓ છે.

૨ જી બોગસ્ટ.

સવારમાં હું મારો ફોટોગ્રાફ લેવરાખવા ગયો તેમજે બ.રિક વખત મારો ફોટોગ્રાફ લીધો એટલે તે સારોજ થયો જોઈએ. જપોર પછી અમે મી હુમ બારીસ્ટર-ઝૉટ-લોની સાથે નવી ન્યયની અંદાલતો જેવા ગયા, અને તેમજે અમને બહુ બતાવવા માટે બહુ તકલીફ લીધી મકાન મને જરા આંટી ધુંટીવાળું લાગ્યું અને કલાય કાવદાની આંટીધુટી-ઓ સાથે સરખાવતાં બરોબર બધે એસતું હતું. ફોરટે ચડનાં વલણવાળા લોકો માટે આ એક મળની ચેતવણી છે. તેમાં પ્રવેશ કરવો એ બહુ સહેલું છે પરંતુ તેમાંથી સહી-સવામત તેમજ ફોદમંદ થઈ બહાર આવવું એ શંકાસ્પદ તેમજ મુશ્કેલ છે ! મને લાગે છે આમાં માણસો કરતાં શિરસ્તો વધારે દુષિત છે, અને તેની મંદતાને લઈ મુકામો ધણી વખત મનુષ્યને કંટાળો આપે એટલો નધો સમય લાંબાય છે. મનુષ્યકૃત કાવદા તેમને ગમે તેટલી જીલ્લુબટ અને કુગળતાવડે ધડવામાં આવે તોપણ તેમાં હમેશા અપૂર્ણતા રહેવાની. આ કાવદા માત્ર ન્યાય આપવાનાજ સાધન તેરીકે નહિ પરંતુ જેમ બને તેમ સરળતાપૂર્વક ન્યાય આપવાનું સાધન થવા જોઈએ. મારા ધારવા મુજબ કસાયેલ નિખાયસપણાં તેમજ પ્રમાણિકપણાવાળા તેમજ પુરેપુરા વિશ્વાસપાત્ર ન્યાયાધિશની કદાવણુકૃત મુનસરી ઉપજનું ન્યાયનું કાર્ય છાંડવાથી આ હેતુ સંધાઈ શકે છે.

૩ જી બોગસ્ટ.

મવામાં અમે જોન્ડ રફીટમાં ડપાનું કામ કરવા મી કલાકને લાંબી ખરીદી કરવા ગયા અને મેં મારા મિત્રો માટે ફેટલાએક સુંદર બેટોની પમંદગી કરી, જે પડી દુફીટને લા ચંપી કરાવવા ગયો અને મને તે બહુજ આનંદજનક તેમજ નાજમાં આપતું લાગ્યું. જપોર પછી અમે જોવાયેલ કુતરાઓનું શૂદ જેવા ગાડીમા ગયા. તે શરમાવે એવી ખરાબ લાલનમાં હતું. વ્યવસ્થા મારા ધાગ્વા જેટલી સારી નહોતી અને મને લાગ્યા મુજબ પણાખરા કુતરાઓ અલગત દુખી દેખાતા હતા મારી સમજ મુજબ આ એક સખાવતી સંસ્થાજ હતી અને મારી માન્યતા પ્રમાણે આ જતની સંખ્યાનોમા કુતરાઓની બહુ સારી સંભાળ લેવાય છે કાતણ તે દારા કંઈ નફો ઉપાજાવે કરવ નો હોય છે, આ ઉપરથી આ સંખ્યાની દાવન તેના વ્યવસ્થાપકને માટે જરાએ મોભાસ્પદ નથી. અહીં

કાપરાના સખ્યાનધ યત્રો જોયા જોરાવર સયાકામરો પોખડ મળે માખણ કે પતીર કેમ ન હોય! એટલી સહેલાઈથી કપાતુ હતું તુલવિચમાં મેં જોયેના ઘણાખરા મયાકામને મેં એકાગ્રપુ બપોર પડી અને ટ્રેનમાં ઇત્કલી ગયા અને ત્યાંની ઉચ્ચ જૂમિ ઉપર ચળા અહીં દવા આદેશ આપે તેની લીનગ અને તાંત્ર હતી આ જૂમિ રફોટલાડના ખડિના જોડી ફર્ન અને લીધરના રોપાઓને ઢકારેલાં હતી અને પડોશનાં શહેરોના મા- ધુમોથી ભરેલી હતી, જેઓ આ સ્થાન ઉપર નાના જાખ ઓ ઉપર ચર્તા ખીલમેરી અને ફેનમેરી એકત્ર કરતા હતા આ એક મહુ રાગ્ય દાષક તેમજ આનદદાયક નાનકડી સફર હતી અને મને તેમાં મહુજ આનદ મળ્યો હતો મારે જણાવના બુનતુ નહીં જોઈ એ કે સાજ અને લીડઝ કલમે મી ખીયની સાથે ગાળી તેમજ તે ભાઈ દરેક સ્થાને અમારી સાથે અવ્યા હતા લોકો મારા પ્રતે કેટલા માયાગુ છે અને મારે માટે કેટલી બધી તકનીક ઉઠાવે છે એ જોના આશ્ચર્ય થતુ હતુ મેજર દે-કોંક ન્યા મય ત્યા મિત્રો ઉમા કરે છે અને તેમના વગર અને આપવા આનદપૂર- તેમજ આથીએ અધુરું અને ન જોઈ શક્યા હોત

૪૮ મી જુલાઈ ૧૯૧૧.

ઓઝામા એાછી ત્રણ વખત ગાડી બદનારીને અને માગ્ય પ્રદેશ વચ્ચે થઇ સિવર પુન આવ્યા લીડઝ અને એક મોટુ શહેર દેખાતુ તે મુખ્યત્વે કર્ને ઉનના કાપડની બ નાવટને માટે પ્રખ્યત છે કાચુ ઉન મોટા જથ્થામાં હિંદ તે જ મીજ દેશોમાંથી મગા વનામાં આવે છે ખુદ હિંદમાંજ સમગ્ર ભરો અનાંએ મહં સાહસિક વ્યાપારી મડગીમાં આવ્યા કારખાના ઉધાડે તો બહુ સાફ હિંદમાંથી કાચો માવ દેશાવર મોખવવનો તેમજ સાથી બદનાયેન અવરૂપમાં તેને પાછો લાવવાના ખર્ચનો ખ્યાન કરો આ કાચા માન ઉપર તેનો ઉપજ કરનાર દેશ ન્યા મજુરી બહુ સગી હોય છે તેની અદરજ માર્ય કરનામાં આવે તો બહુ ખચ બચાવી શકાય મારા મન પ્રમાણે હિંદના મુડીનાળાઓ પોતાના નાણા આથી વધારે સારી રીતે નહિ રોકી શકે નોક્કસ ફત્તેહ મેળવવા માટે આ માર્યને અંગે થોડો સમય બહારની સહાયતાની અપેક્ષા રહેજે જ્યામુધી હિંદી વણાટને ૧૨ પોતાના બહારના હરફિં સામે સારી રીતે ટક્કર ન જીતી શકે ત્યામુધી સગકારે માગ ખ્યાલ મુજબ બહારથી આવ્યાન થતા માલ ઉપર મહં અમયનગ્ય કર નેવો જોઈએ હિંદી ઉદ્યોગો પરદેશના તેના ઉદ્યોગો સાથે હરીફાઈમાં ઉતરનાને શાંતિમાન થાય એવું આ કર દર કરી શકાય છે તુ કઈ પ્રખર સરદારકનીનિવાદી નથી પણ ખચિત એવું તો માનુ છું કે જે સમરે હિંદના આરવરૂપ ઉદ્યોગો વધારે અતુકજ મળેગોમાં બનાવાયેલી વિદેશી વસ્તુઓના બગવાન ધોધમાં નિરધારપણે તણાતા જાય છે તે સમરે હિંદમાં અત્ર તિબદ્ધ વ્યાપાર પદ્ધતિ દાખન કરવી એ ગોચ નથી ઇંગ્લાડ સહઆતમાજ અપાધિત વ્યાપારનીનિને અનુસર્યું હોત અને એક સતમ પહેલા નિરેશમાન ઉપર સરદાર-કરો નહિ નાખ્યા હોતતો આજે તે દુનીયાના સાથી વાણિજ્ય-પ્રધાન દેશ થયેન હત કે નહિ તે સ બધે મને શકા છે તુ મહં વખતને માટે પણ મોછપણ દેશના ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવ એ તે દુર્બળ દેશને બગ પ્રાપ્ત કરવા તેમજ તેના આંતરિક સાધનોને ખીનવવા પુરતો સમય

આપના પ્રાપ્ત છે. આ પ્રમાણે ક્યાં પછીજ અપ્રતિબદ્ધ નીતિ ફાયદાપૂર્વક થોડું શકાય છે.

૩૦ મી - જુલાઈ.

અપોર પહેલાં અમે વૉકર આર્ટ ગેલરી, ક્રી લાઇબ્રેરી, ડર્બીમ્યુઝીઅમ, પોલીસ અને સેન્ટ્રલ ફાયર સ્ટેશન, ટાઉન હૅલ અને એક્સચેન્જ ન્યુસરૂમની મુલાકાત લીધી તેમજ લીવરપુલના મેયરને ત્યાં ગયા. વૉકર આર્ટ ગેલરીનાં ચિત્રોમાં “મગ્ના સુધી વફાદાર” નું ચિત્ર મને બહુ ગમ્યું. તેમાં એક આગલાગેલ સ્થાનમાં એક સંત્રીને ઉભેલો બતાવવામાં આવ્યો છે અને આ ચિત્ર ગમ્યું પરંતુ મને આ બાબતે મરનાર સંત્રીનું હકાપણ ન ગમ્યું. તે પોતે બધી શક્યો હોત એટલુંજ નહિ પરંતુ આ બાબતે વાતચીત કરી પોતાની ફરજ વધુ સારી રીતે બદલ કરી શકે હોત. અને “નેક્સનનાં મૃત્યુ” નું ચિત્ર પણ પસંદ પડ્યું. તે બહુ કુશળતા પૂર્વક ચિત્રવામાં આવ્યું છે. સંમલસ્થાન એક્સચેન્જનાં સંમલસ્થાન જેવું આકર્ષક નથી. તે બહુ નાના પાયા ઉપર છે એટલે અમે બધા વર્ગોની વસ્તુઓ એકઠમ જેવું શક્યા. ક્રી લાઇબ્રેરીમાં એક મગ્નો ગોળ વાંચવાનો ઓગડો તેમજ એક વિશાળ વાંચનનો ઓરડો છે અને લોકોને સામાન્ય રીતે વર્તમાનપત્રો મફત વાંચવા મળે છે. તે લોકોથી ભગેલ હતો અને એને તેઓ ફેળવણીના આ પ્રકારની કદર સારી રીતે પીછાણનાં દેખાતાં હતાં. અમે પછી પોલીસ અને સેન્ટ્રલ ફાયર સ્ટેશન ગયા અને ત્યાં કેપ્ટન બાઉરે હાથથી ચાલતાં તેમજ વરાળથી ચાલતા બંબાઓ વડે બળતા મકાનોના મથાળા ઉપર પાણી કેમ નખાય છે તે અમને બતાવવા પ્રેમ પૂર્વક પોતાનાં માથાને ને કવાયતમાં ઉતાર્યાં. વરાળ વડે ચાલતા બંબામાંથી નળ વાટે નીકળતું પાણી એટલું જોરદાર હતું કે તે એક આદમીને પાણી પછાડી શકે. કેટલાએક આગ સુગ્રાવનારા બંબા મકાનોના બાજુ પર ચડી ત્યાંથી પાણી ફેરવાવું કાર્ય કરતા હતા. જારીઓ પામે રખા-પેલ નીકરણીઓ પામે ઉપર પડ્યું તેઓ અપાટાબધ મગ્ના અને બે માથામાં અને બે છોકરાઓને તેમથી બેચી કાઢી જાણે ખરેખર આગ લાગી હોય તે રીતે તેમને ગરેબર તેની એ રાખેલ દાથળાઓ ઉપર પડનાં મેલતા હતા. ખરેખર અમને આશ્ચર્ય કરવા ખાતર એક પણ મકાનને બાળી નાખવા સિવાયનું બહુ કામ તેઓએ કરી બતાવ્યું! અમે પોલીસની કોર્ટડીઓ તેમજ ઓર્ડિનેન્સ મુલાકાત લીધી અને પછી ગારીમાં ટાઉન હોલ તરફ ગયા. લોર્ડ મેયરે પોતે તેના બધા ભાગો જનાવ્યા. બોલેના ઓરડો તેમજ બાગતને ઓગડો તેમજ બર્ડિંગ હુમ અને મેન્ટ જેમ્સના મહેલોના ઓરડાઓ બાદ કરતા મેં આજ નિવસ મુખીમાં જોયેલ બીજા ઓરડાઓ કરતાં વધારે મુંદ હતા. ટાઉન હોલમાં અધીને અમે ચાલતાં એક્સચેન્જ ન્યુસરૂમ જોવા ગયા આ એક મગ્નો ખડ હતો અને ધધામાં બહુ મથગુલ માણુઓથી તે ભરેલો હતો. અપોર પછી અમે ગોદીઓ અને ગોદાઓ જોવા ગયા અને તે એટલી બધી વિશાળ હતી કે તેની પાસે મુખબતી પ્રીન્સની ચોરી કંઈ વિશ્વાસમાં નહિ, મુખબતી ગોદી જેની અહીં આ ઉપરાંત ગોદીઓ છે. અમે છેલ્લે લીવાદાંડીની મુલાકાત લીધી દીપકને ફરતી પહેલદાર કાચની એવી મરસ રચના કરવામાં આવી છે કે જેમાં ગોચ દિશામાં કિરણોનું એકી કરણ થાય છે.

પુરાએક કેટલાએક કુતરા ખરીરીતે, પણ દેખાવડા અને ઉચી ઓલાદના છે. પરંતુ અહીં લેવાતી તુચ્છ જેવી સંજ્ઞાને લઈ તેમનાં રૂપ અને ગુણનો લોપ થતાં બહુ વાર લાગતી નથી. આ સ્થાનેથી કુતરા બહુ સૌંદર્ય ક્રિમિતે મળી શકે છે. પરંતુ અહીંથી ખરીદી કરવી એ ધણી વખત ઉચિત હોતું નથી. કારણ ખરીદનારને ખરીદવાનું પ્રાણી હકકવા કે કાઈખીન ત્યાગીથી મુક્ત છે કે નહિ તેની ખાતરી હોઈ શકતી નથી. હકકવાનાં ચિન્હો ધણી લાંબા વખત સુધી ગ્રામ હોય છે. સાંજે અને એવંચું નાટ્યમૃદમાં એકસિનદ્રુપ જેવા મધાં, તેઓ બહુજ બેવકુલી ભણાં દતાં અને અમને બધા વખત બહુ ગમન આવી હતી.

૪ થી આગર.

અમે સવારે, મારે જોઈના કુતરાઓની ખરીદી સંબંધે જોડવણ કરનાર કુતરા વેચનારને મળ્યા. મને કુતરાઓનો બહુ રોખા છે. કારણ કે કુતરાએ બધાં પ્રાણીઓમાં મનુષ્યનો સારામાં સારો સાથી છે. તે એક અતુલા અને એકનિષ્ઠાના નમુનારૂપ છે. મનુષ્ય પ્રત્યેનું તેનું વર્ણન દુર્દાનરૂપ છે. વર ચિત્તા વગેરે માંસભક્ષી પ્રાણીઓના હુમલા સામે પોતાના માલ (પેટાનાં ટોળાં)નું રક્ષણ કરવાના કાર્યમાં તેમને યોગ્યનાર, હિંદના ભરવાડને મન તેમની મેંવા અમુલ્ય છે. ધણીખરા કિસ્સામાં આવા એ ભરવાડી કુતરા અથવા કાંઈ વખતે તો માત્ર એકજ આ વિકાળ પ્રાણીઓ પંડાનાં એકને પૂરો પડે છે. એક યોગ્ય નાખીમ પામેલ સારો કુતરો, પોતાના માલેકનો પ્રાણ ન બચાવી શકે તો તેની સાથેજ પોતાનાં હવનનો ભોગ આપે છે તે દમેલ ધણીના શ્રમ અને ભયમાં ભાગ પડાવવા તત્પર હોય છે અને બધી રીતે તેએક બહુજ નિમ્મકલ્લાલ પ્રાણી છે. બહુજ ગોકતી વાડ છે કે દિદ-જ્યા હિંદુ-પુરાણોના દેવાએ પણ આ બળિની મેવાની દરર એક સમય કરી હતી. ત્યાંજ આ જાતિ અગ્રે અન્યત્ર ભેદરક્ષારી બતાવવામાં આવે છે! મને આમ છે કે વખત જનાં લોકો તરફથી તેમની ધરતી સંજ્ઞા લેવામાં. અચારે તે તેની બિન-કળવાયેલ દશામાં દરેક દવાગુ મૃદુએ ફેંકેલ દુકડાઓ ઉપર તે નમે છે. અમે પછી હોન ટેનિસ રમવા ગાડીમાં ચિંપવંડન, ગયા અને ત્યાં બહુજ આનંદ પૂર્ણ સાંજ વિતાડી.

૫ થી આગળ રવિવાર.

બપોર પછી અમે એક ઓગીનસમા નોકરી તેમજ સરસામાજ સાથે રિયમંડ ગયા. નિવાસ સ્થાન બદલવાની આ એક બહુ આનંદ આપે તેવી દળ છે સાંજે અમે નદીના તટ ઉપર ફરવા ગયા અને લોકોને જોટની સહેલ કરતાં અને આનંદ અનુભવનાં અમે જોયા. લંડન જો કે પૃથ્વી ઉપરનું મોટામાં મોટું તેમજ સૌથી વધારે સમૃદ્ધ શહેર છે અને બધા પ્રવાસીઓને આકર્ષિતુ સ્થાન છે, છતાં એ અમારો ત્યાંનો વલવાટ એટલો લાભો હતો કે અમારે માટે સ્થાન-બદલો આવશ્યક અને મનુષ્યનું મન એકજ વસ્તુથી કદી સતોવાતુ નથી સ્વભાવે ચંચળ હોઈને તે કંઈક બીજી માટે આતુરતા પૂર્વક વલખાં મારે છે અને તે વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરે કે તરતજ તે માટેનો તેનો બધો મોહ દૂર થાય છે. સાચુંજ કહ્યું છે કે—

“શૈર્ષ્યં સુદમાંજ સમાયેક્ષું છે; નદિ કે શિરપાત્રમાં !”

આપણે એક વસ્તુ માટે આતુર હોઈએ છીએ, એમ ધારીને કે તેની પ્રાપ્તિ આપણને અસંત આનંદ આપશે. આપણે તે મેળવીએ છીએ, અને ક્ષણભર સંતુષ્ટ થઈએ છીએ, પરંતુ આનંદ એક સરખોજ રહેતો નથી; તે ધીમે ધીમે ઓછો થતો જાય છે.

૬ મી ઑગષ્ટ.

આજે બેકનો તહેવાર છે, એટલે સરકારના દુકમથી અપાયેલો જહેર તહેવાર છે, અને શેરીઓ આનંદ મેળવવા માટે ઉત્સુક લોકોથી ભરપૂર છે. નોકરોને, જાણીતા દોરડાં ઉપર નાચનાર બ્લોડીનનો ખેલ તેમજ એક બહુન ચડાવાતું જોવા મોકલ્યા અને અમે પોતે લોન-નિસ રમ્યા ગાડીમાં વિજયડન ગયા. બપોર બહુ ખુશનુમા હતો ત્યાં અમે કર્નલ લાટશ તેમજ તેનાં બાળકોને મળ્યા અને ઘણીએ ગમતપૂર્ણ રમતો રમ્યા. મારે લખતા બૂલવું ન જોઈએ કે ઈંગ્લાંડની તહેવાર માણવાની પ્રથા તેમજ હિંદની તહેવાર ભોગવવાની પ્રથામાં કંઈક ફેર છે. ઈંગ્લાંડમાં, કામ-ધંધામાંથી નિવૃત્તિતેમજ ગમત-રમતના દિવસ તરીકેજ તહેવારનાં ગણના થાય છે. હિંદમાં તે એક કંઈપણ અપવાદ વગર કોઈ દેવ અથવા દેવીને અર્પણ થયેલ પવિત્ર દિવસ હોવા સાથે આનંદ અને ઉત્સવનો દિવસ હોય છે. એકમાં કંઈ જુના તેમજ શિરસ્તો દેખાય છે ત્યારે બીજામાં વધારે પવિત્રતા તેમજ સહૃદયતા છે.

૭ મી ઑગષ્ટ.

સવારમાં અમે રિયમંડ પાર્કને ફરતી, તેનો બધો વિસ્તાર જોઈ શકાય તેટલા ખાતર તેની મર્યાદાની ચડાચડ રહીને ઘોડા ઉપર સફર કરી. બધુંએ બહુ સુંદર છે પરંતુ તેની ક્રિસ્ટનની બાજુ મને સૌથી વધારે પસંદ પડી અહીં બ્રેકન તેમજ ગ્રાડ તળે થતા નાનાં શેપાર્ડો બહુ ઉચા હતા, તેમાં સખ્યાબંધ હરણોએ અમે રમતાં જોયાં. જમીન સવારી માટે નરમ હોઈને ઘોડાઓ પોતાની સારામાં સારી ચાલ ચાલવા આતુર હતા. એટલેબધે લાંબે વખતે હું ઘોડા ઉપર જેસું છું કે મને ફરીથી ઘોડા ઉપર સવારી કરતાં આનંદ થાય છે. બપોર પછી અમે નદી ઉપર ગયા અને હવેસાં મારવાની તાલીમ લીધી. મને આશા છે કે હું તેનું કંઈક શિક્ષણ મેળવીશ ભરતીને લઈ એક હિંદ જઈ આવેલ ગૃહસ્થ-જેમણે મારી સાથે હિંદુસ્તાનીમાં વાત કરી હતી તેની માલીકીની એક નાની આગળેટ સાથે બધાં અમારે માર્ગને અમુક સાગ કાપેલા પડેલા હતા નદી ઉપર બધું શીતળ અને આનંદપ્રદ હતું.

૮ મી ઑગષ્ટ

વહેલી ટપાલમાં મને હિંદી કાગળોનો મોટો જથ્થો મળ્યો અને બધી સવાર તેમના પ્રત્યુત્તર આપવા પાછળ ગાળી. બપોર પછી હું મેન્જર હેન્ડોલ્ડના દિકરાઓ સાથે પાઠસિ-ક્કલનો પાઠ શીખવા ગયો. એં આને અગે કીક પ્રગતિ કરી છે અને મને આશા છે કે ઘોડાજ સમયમાં હું અતેજ તેના ઉપર સવારી કરવા સક્તિવાન થઈશ. સાંજ ૪૫૬ અને ૬૦૦વાળી હતી, એટલે મારા પત્ની પૂર્ણ કરવાને હું અંદરજ રહ્યો હજારો માધ્ય દૂર રહેતાં

સમાંઓ અને મિત્રો તન્મથી મળતા પત્રો દ્વારા દમેશમાં અત્યંત સ્વાસ્થ્ય મળે છે. ટપાલ-ની ઉત્તમ વ્યવસ્થાને લઈ આપણને વીરાજ દિવસમાં તેમના પ્રેમ અને લાગણી ભર્યા સંદેશાઓ મળે છે. તેમને વાંચતાં આપણે લખનારાઓનાં સાનિધ્યમાં હોઈએ તેવું લાગે છે. દૂર આવેલ ધરમાં શું શું ચાલી રહ્યું ને તેનાં માનસ-ચિત્રો આપણે સ્વી, શક્ટીએ જીએ. મનુષ્યની કલ્પના-શક્તિ આવે સમયે જે કાર્ય કરે છે તેવું કાર્ય બીજે કોઈપણ સમયે કરતી નથી. જે સમાચાર અસ્પષ્ટ થઈ નહોત્યા તો તો કીક; અને જે તે ત્યાં ઉપર હોય તો વળતો મેલ આવનાં સુધી આશા અને આતુ નાંના કેમળ વાશમાં બદલ થતે રહેલું પડે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હઈ, ઈંગ્લાંડથી મેઇલ એક દિવસ પછી મોડો આવે તો, હિંદમાં વસના અંગ્રેજોને, ચતી મોટી ચિંતા હુ બહુ સારી રીતે સમજી શકું છું.

૯ મી ઑગસ્ટ.

સવારે અમે ફરીથી બગીચામાં ઘોડા ઉપર ગયા. અમને તેમાં બહુજ આનંદ પડ્યો. બપોર પછી અમે મેજર હેન્ડોકના વૃદ્ધ પત્ની સાથે ગાડીમાં ફરવા નીકળ્યા ફિંગરસ્ટન ખાતે ચિંગબલન હોમને ફરતી અમે ચક્રે મારી. આ એક મળની સહેલ હતી. સાંજે અમે વાઇસરોયનાં સમિતિમાં ૧૫૫ ચુટાવેલ નાણાં પ્રકરણી સમય સર ઓકલેન્ડ કાંઈને નોર્થ બ્રૂક કમ્પમાં આવેલ ખાણના પ્રસંગે હાજરી આપવા ગાડીમાં લડત ગયા. લેડ નોર્થ બ્રૂક તેમજ સર ઓકલેન્ડ કાંઈને બહુજ રસદાર લાગ્યો કર્યો. મારા ધન્ય મિત્રો અને ઓળખીતાઓ સાં હતા અને સાંજ મે બહુ આનંદપૂર્વક ગાળી. ખાણ પછી અપાતાં લાગ્યોતો ચાલ જેવો રસબુક છે તેવાજ અભવથી, ભર્યો છે. સાં જમણ લીધા પછી માણસને, રાજકીય વિષયો પરત્વે લાગી અને ગંભીર ચર્ચાઓમાં ઉતરવા કરતાં હુવક બાબતો ઉપર આનંદભર્યા મપાઓ દાકવાને સ્વાભાવિક પ્રેરણા થાય છે. આવે, પ્રસંગે બોવનારને બોલવામાં બહુજ સલાજી રાખતી પડે છે કારણ નિમ્ન કાન અને ઝડપી, આંગળીઓવાળા છાપાઓના અભવથીઓ લાગણ્યને અંદરે અંદર નોંધી લે છે. પરંતુ મારા ધન્ય પ્રમાણે, મદાવરો પડતાં આ કથા બહુ મુશ્કેલ ન થાય મેં કેટલાએક આલોના, જમણવારોમાં જેવું છે. જ્યારે જમણ પુક થવા આવે ત્યારે આ વિદ્વાન મુદ્દસો લુહા લુહા સમૂહ પ્રચકારોના ન્યોમો બોવવામાં એક બીજા વચ્ચે ચડસા ચડસીમાં ઉતરે છે આ સારો રિવાજ સ્મરણશક્તિ તેમજ નિષ્ઠા પ્રત્યેના રસ રૂબરુવાને અંગે બહુ સારું કાર્ય કરે છે. આપણે પણ કદ અતીજ પ્રમાણે પડે ચક્રત્વ કાળને ઉત્તેજન આપવા અર્થે કંઈપણ વધારે કરી ગઈએ તો સાં થાય

૧૦ મી ઑગસ્ટ.

મેં, મારા કેટલાએક મિત્રોની માયાનો પ્રતિકાર કરવા વેચીજ ખાતે એક નાનકડી મિત્રગાની આપી, અમે એક ઓગીબસમાં વેચીજ તરફ ગયા અને મેં ટ વ્યોજની ટેકની પામના વૃક્ષો અને લીધરના ડોડોની વચ્ચે ખાણ લીધુ અમે પછી ફરીના રેપાઓ નચ્ચે ધોગામખતી કરી અને તેમાં બહુજ મમ્મત પડી. બધાં બાળકો સંપૂર્ણ આનંદ લેનાં દેખાતાં હતાં અને આ પ્રમાણે અમે એક બહુજ આનંદમય દિવસ ગત કર્યો હવા પછી

આદ્યાદ્યનક દત્તી અને ગાડીમાં લાંબા જવા તેમજ સાંધી પાછા આવવાની સહેલાઈથી આ પર્થતનનો સાંધી વધુ આનંદકારક અર્થ હોય. હાલની સહેલાઈથી પટ્ટાંથી શક્યિ તેવો આટલો બધો મુંઝવે પ્રદેશ જોતાં આશ્ચર્ય થાય તેમ હતું. સ્વીસ કોટેજની પૂર્વ તરફના આ મુંઝવે બગીચાના કટલાએક લાગેએ મને રોકાવેલ તેમજ તેનાં ઘાસવાળાં મેદાનોની યાદ આપી વનભોજન માટે આથી વધારે માફ રંગ લાગેજ પસંદ કરી શકાય.

૧૧ મી ઑગસ્ટ

હોટેલની નજીક મી. ઝેટામના એક મંત્રના બગીચામાં અમે જનરલ રૂપરનાં બાળ-
કો સાથે સવારનો બધો વખત લેવાન-ટ્રેનિસ રમ્યા. બપોર પછી વિગ્નહાન ખાતે અમે
ફરીથી રમ્યા. આ રીતે અમે નહેવારની માફકજ અહીં સંમયનો ઉપભોગ કરી રહ્યા છીએ.
આવી ધર બહાર રમતા રમતા મનને વખતો વખત લુદી દિશાએ વાળે છે. આ એક
હમેશાના અનુભવની વાત છે કે આપણું મન લાગેજ સંતિ ભોગવે છે. તે હમેશાં પોતા
માટે કંઈ મનમગતા ખોરાકની શોધમાં હોય છે અને જ્યારે તે નથી મળે ત્યારે તે
પોતાનોજ ભક્ષ કરવાનું આદરે છે. અવારનવાર તેને આવી નિર્દોષ રમતોમાં શાકી રાખવું
એ તેને કામમાં રાખવાનો ખરાબ માર્ગ નથી. આ રમતોથી બેવડો હેતુ લક્ષ્ય છે.
તેઓ મનને ખરાબ પ્રવૃત્તિઓ તરફ વળતું અટકાવે છે અને તેનીજ સાથે તેઓ શરીર
અને મનની સુધારણાને અંગે ખોટી સલાહના આપે છે.

૧૨ મી ઑગસ્ટ રવિવાર.

બીજો એક ઉગ્રવળ અને ઉષ્ણ દિવસ હતું સવારમાં મેજર હેન્કોકના પુત્રો સાથે
ફરવા ગયો અને તે પોતે દેવગર્ભા ગયા. અમે પિટરશેમ વચ્ચે થઈ નદી તરફ ગયા અને
બીજેજ માર્ગેથી પાછા આવ્યા. અનિશય ગરમીને લઈ બહુ દૂર જઈ શકાય તેમ નહોતું.
બપોર પછી અમે થોડા ઉપર જોવા બગીચા વચ્ચે થઈ વિગ્નહાન કામન તરફ ગયા.
અહીં થોડાને પૂરવેગે દોડાવવા માટે એક મુંઝવે ખુલ્લી જગ્યા છે. સાંજે અમે જનરલ
રૂપરને લાંબા ગયા અને પછી નદી તરફ એક કુંડી સહર ખાતે, આ રીતે અમે આ ઉના-
ળાનો લાંબો દિવસ આનંદપૂર્વક ખતમ કર્યો.

૧૩ મી ઑગસ્ટ.

અમે વહેલી ટ્રેનમાં ગાડીઓ તેમજ લોખંડે મહેલો મનવારે જોવા પોર્ટસમાઉથ
જવા ઉપડ્યા. દરિયાઈ મેનાધીપતિનો એક મદદનીશ અધિકારી અમને રેશન ઉપર મળ્યો
અને પ્રથમ અમને એક નાકા નાશક ચંચળાળી પોર્ટ(ટોપીકા-બોટ) 'પોલીસીમસ' તરફ
લાઈ ગયો તે એક કેપ્ટન મે નામક અધિકારીના અધિકાર નળે હતી. કેપ્ટન મે એ અ-
મને લુદું લુદું સંચાકામ પ્રેમપૂર્વક સમજાવ્યું. આ એક સીગરના આકારનું એક નવાઈ
ભર્યું વહાણ છે. અને તેનો લગભગ ૭/૮ લાગ જળની સપાટી તળે છે. તેનાં તુલકા શેષ
કે ગોળા સામે ટક્કર ઝીલી શકે તેવા બનાવવામાં આવેલ છે છતાંજ તે કુરમનના માર-
માંથી બચવામાં બીજાં બીજાં કરતાં પોતાના ઝડપીયાલ ઉપરજ વધારે આધાર રાખે છે.
ટોપીકા ક્રાનિંગ ટાપરમાંથી એક વિગ્નજીક-ચંચ વડે પાણીની સપાટી તળેજ છોડવામાં

આવે છે. તેમની અંદર ખીચોખીચ ભરેલ હવાવડે ચાલતા સંચાઓ તેમને જળમાં મળી આવે છે. આ બધું થતું જલુજ કિમતી છે, પરંતુ દુરમનનાં એક પણ વહાણને ઊડાડી મેલવામાં તે ફતેહમંદ થાય તો તેની સરખામણીમાં મારા ધારવા મુશ્કેલ છેક નહતું છે. 'પોલીશીમસ' મો ઉપરાંત પાણી ન પ્રવેશી શકે તેવા ખડોમાં વિભાગિત છે એટલે તેને કુખાડી દેવો એ કંઈ સરેલીવાન નથી. નેના જુદા જુદા ખડોમાં એજનોની બે જોડીઓ ગોઠવવામાં આવેલ છે એટલે જો એક જોડકા તે જીજ તેને પુરવેગે ચલાવવાને પુરતી શક્તિ ધરાવે છે. તુલકનો જામ બોટોના દુમલાઓથી નેડનફેદની યાંત્રિક તોપો વડે રક્ષાએલ છે અને એકંદરે તે એક જલુજ ભથ્ઠકર પ્રકારનું વહાણ છે. આમ જનાં પણ મારે કહેતું જોઈએ કે એક જલુજ બોટોગ દેખાવનું વહાણ છે અને તેમાં ગેરું જલુજ અસંગવળા બધું છે. અમે પત્રી "સુલતાન" નમક એક મોટી મનગર ૧૨ મ્યા. કંપન કરેલાં દાઉ તેના કમા કરેલના. આ એક ભવ્ય વહાણ છે અને તેમાં ૧૮ દનના વગરની તોપો ગોઠવામાં આવી છે. યુદ્ધ પ્રસંગે તેમણે કેમ ઉપયોગ થાય તે બનાવવા આખાની એકને અમારી રૂબરૂ ચલાવવામાં આવી. આવી ગંભીર તોપોને ફરવવાને ફરેલ દિકમન એવી તો કુશળતા ભરી છે કે જલુ થોડાજ માણસો વડે તેમને ચલાવવાનું કાર્ય થઈ શકે છે. બધી કયાવન આજા સુચક શબ્દોને બદલે નિશાનીઓ દ્વારા જલુ શાંતિ પૂર્વક કરેલાં આવી હતી, કારણ આજાના શબ્દો યુદ્ધ પ્રસંગે સંભળાવા ન જોઈએ. અમે પત્રી આ વહાણ ઉપર રૂબરૂ અને અંતેજાગીઆ ઉપર તોપના મારાના પ્રસંગે ઇજમતી તોપોએ તેને ક્યાં નુકસાન પહોચાડ્યું હતું તે અમને જાણવામાં આંધુ. આ યુદ્ધ પ્રસંગે બે માણસો મરાયાં હતાં તેમજ કેટલાએક જાખમી થયા હતાં. પરંતુ તોપો ઉપરનાં માણસો મુકાબલે સડી સવામત હતા. આ આખી મનગર ભારે જાખર અને હેરાન પમાડે તેવી છે. અને મે અસાર સુધીમાં જોયેલ મનગરોમાં સારામાં સારી છે. લોખંડી મન રોના આ વા કાહલાએને લઈ ઇંગ્લાંડ સમુદ્ર ઉપર ગામિત્વ બોમ્બે એમા નવાઈ જેવું નથી અંભિરત્વ સ્વ. જે અને લેડી દાર્નલી સાથે કેટલોએક મમય ગાળ્યા બાદ અમે ઉપર કિશાવાળી મનગર "ડેનોટ" ની મુલાકાત લીધી અહીં જોગાઓના માર સમે દક્ષર જે તેવાં લોખંડી શિખરો તળે તોપોનું કાર્ય ચાલે છે અને અચાકામતો મદદથી તોપોની સાથે આ શિખરો પણ ફરે છે તેપો સચાકામ વડે જલુજ દિ.મન ભરી રીતે ભરાય છે એટલે તેમની ઉપર કામ કરનાર માણસને શારીરિક અમ છેક નહિ જોવાજ પડે છે, આ જાખર તોપોને ધરી ઉપર એટલી બધી સપૂર્ણતાવડે સમોત્તર રાખવામાં આવેલ છે કે આવડે નોટો જાણુને જાણે માર એકજ માણસ એક નળે દાષો ફરવાં હોયો નીચો કરી શકે છે. જો હવે પત્રી કાષપણ કાળે ઇંગ્લાંડે જીજન કાષ સુરોપનાં રાજ્ય સાથે નૌકાયુદ્ધ થાય તો આ જાખર મનગરો કેટલે અમે ફતેહ મેળવે છે તે જાણવામાં મને અચંત રસ પડશે. અમે પત્રી મક્કા બનાવવાનું ચંચાકામ જોયું, જે અમને કરામતવાળું તેમજ રસ આપતુ માનુષ પડ્યું આમાં અપૂર્ણતા અમને એકજ લાગી અને તે એ કે કેટલુએક સચાકારા બની શકતુ કાર્ય દાખ વડે કરતુ પડતુ હતુ. અમે પત્રી બધી જોદી ઉપર ક્યાં અને બધી જાતના વહાણો જોયા આમા દિંદી લરકરી વહાણોનો પણ સમાવેશ

થતો હતો અને તેમને દરીઆઈ મુસાફરી માટે સમારવામાં આવના હતા તે જ અહીં વાણિજ્યને લગતો માસ એટલો જોઈ નહોતો જતાએ આ ગોદીઓ લીવરપુરની ગોદીઓ કરતા વધુ નેતા જેમ હતી અને તેમાં વધારે હાથમુક્ત ગોડવણી હતી સાગરે અને બાગ પર્યે હવેસાનાગી ખોટમાં ગોસ્પોર્ટની દેસર દોરણીટપ તરફ ગયા આ એક મળનું અને મોટું મકાન હતું ખાણ લીધા પછી અને કક્કા તરફ બેન્ડ વાગનું સાબળવા ગયા અને આ પ્રમાણે આ વ્યવસાયપૂર્ણ દિવસ પુરો કર્યો

૧૬ મી ઑગસ્ટ.

સવા મા અને વાછટના ટાપુને થોડો ધણો જોવા રાહડ તરફ ગયા તે એક બહુજ મુદર સ્થાન છે અને તેનો દેખાવ મે ઈલાકામાં જોયેલા કોઈ ભાગ કરતા મોટાલાડને વધારે મળ્યો આવે છે તેને ઈલાકાની વાડી કહેવામાં આવે છે તે વાસ્તવિકજ છે અને કીપના આતભાગ ગાડીમાં ટુંક સફર કરી અને અમને તે બ. ગમ્યા ત્યાં જતા અને આવતા કરી પડેલ દુકી દરીઆઈ સફરમાં પણ મને બહુ આનંદ પડ્યો પનન તાજી હતો અને બારામાં દોડીઓ અને બીજાં વહાણોની અવર જવર જોના બહુ મનોહર દ્રશ્ય નજરે પડતું હતું પોંટ માઉથ અને તેની પાડોસમાં એમ્લુ બધું જોના જેવું છે કે અહીં થોડાએ દિવસે માણુ તો દીકર પરતુ મને વધારે વખત મળતા સુખી મારે આભાગ પડકરી પડ મે અને બપોરે રિયમડ પાછા આપ્યા અને આ રીતે આ આનંદ ભર્યો નાનો પ્રવાસ પૂર્ણ કર્યો.

૧૭ મી ઑગસ્ટ.

સવારમાં ૫ મારા મિત્રો મારેની બેટો બેંગી કુવા મેજર દેન્કોક સાથે આમી અને નેવી કા-ઓપરેટીવ રોટર્સ તરફ ગયા મે કેન્વીએક ધડીઆણો, પોલ્લીઓ, વીંગીઓ તેમજ બીજી કેટલીએક વસ્તુઓ ખરીદી અને પછી રોટર્સના બીજા ખાતાઓ વચ્ચે નીમ્યા અને ત્યાંથી લોન-ટેનીસને સામાન, કેટલીએક બહુ મળની ડીઓ, ગમતોના સાહિત્યો, તેમજ એક લેખન-સાહિત્યની પેગી મે ખરીદ્યા પરતુ મારે જોઈતી બધી વસ્તુ એા જોના અમને વખત ન હોવાથી અમારે અહીં બીજી વખત આવવું પડશે બપોરના મે પત્રો લખ્યા અને સાજ લડનથી આવેના મી કોન્વેના સાથેમા ગાળી રિયમડ જોના થોડાને હમેશા હર્ષ થાય છે, અને તેથી કેટલેક માણસ માટે એકાદ દિવસ મિત્રોને નોતરવાનું આ એક મળનું ધ્યાન છે અન્યત્ર ચાટનજરના કંપની સાથે સ્વ-ઓવતા આ ધ્યાન છેક નજીક છે, પરતુ હજારો લડનવાસીઓ સ્થાન મદદા માટે અહીં આવે છે મારી માનવતા પ્રમાણે આનું કારણ એ છે કે પ્રત્યેક માણસ અમાજમાં તે ગમે તેવું કિયું ધ્યાન બોગરતો હોય છતાં, પોતાના ભાગ્યથી અસતુષ્ટ છે બીજાઓ તેને જાતુ ભાગ્યશાળી કહે પરતુ તે પોતે, વારંવાર તેના સુખની અદેખાઈ કરનારાઓ કરતા પોતાને ઓડો સુખી માનવાની આદતવાળો કે આ બતાવી આપે છે કે મનુષ્ય સપૂર્ણ સુખ મેળવના પાછળ વનખા મારી રહે છે એ અંચાનેથી તે મેળવી શકાય એ તત્વજો માટે ઉકેલના જોજ પ્રથ છે

૧૬ મી ઓગસ્ટ.

મારે ખરીદવા જોય ધોડાઓ છે કે નહિ તે જોવા અમે સવારે ટેરસાલના તમેલાં
 'ઓ તરફ ગયા. કર્નલ લાટ્સ એકાદ પસંદ કરવામાં મને મદદ કરવા અમને ત્યાં મળ્યા
 પરંતુ મને ત્યાં એક ધોડા પસંદ પડ્યો નહિ એક ટોપવાનાં જેવી મુથણી વાળા કંઈક
 મળતી ગાડી મેં જોઈ અને તેના જેવી એક નવી મારે મારા નાના ભત્રીજા ભાઉના
 સારૂ લેવા ઇચ્છા છે અમે ફરીથી આર્મી અને નેવી સ્ટોર્સની મુલાકાત લીધી અને ત્યાં
 થી કેટલાંએક મુંદર યાંત્રિક રમકડાંઓ, કેટલીએક મળતી સવારી માટેની મોટીઓ અને
 એક બેરોમીટર મેં ખરીદ્યાં. સાંજના અમને વળતે રાજ રાણીને મળવા ઓગ્રોને જવા
 સંબંધના તાર મળ્યા. આ એક મોટું માન છે અને આ આમંત્રણ મેં બહુજ
 હર્ષ પૂર્વક સ્વીકાર્યું, પોતાની બધી પ્રગતિ હૃદય ઉપર રાજ્ય સલાવના કિસરે હિંદ
 મહારાણીનાં દર્શન કરવા એ મારા હૃદયની એક મોટી આકાંક્ષા હતી. મારા વંચિત
 ઇચ્છાંકાના નિદાસની તુલના કરતાં હું ધારું છું કે ઇચ્છાંકાનાં કેટલાં પશુ માન્યે તેના
 અત્યારના રાજપત્ની કરતાં વધારે માન અને વધારે ગ્રેમ સંપાદન કરેલાં નથી તે બહાલ
 અને કુશીનતાનો એક આદર્શ છે. હિંદમાં રાણી એક અજાન વસ્તુ છે. અને લોકો
 તેમને માત્ર નામથી તેમજ ચિત્રો દ્વારાજ ઓળખે છે. જ્યાંએ તેમનો સાથી વધુ પ્રશંસા
 યોગ્ય સહયુક્ત પોતા ઉપર રાજ્ય સલાવનાર રાજ પ્રત્યેના વફાદારી અને વળગણ છે
 એવા મારા દેશ-બંધુઓ તરફથી તેમના ઉપર હંમેશાં હનરે આદરવદિ વરસાવવામાં
 આવે છે.

૧૭ મી ઓગસ્ટ.

વહેલી ટ્રેનમાં અમે વાટહું સ્ટેશને જવા ઉપડ્યા અને ત્યાં અમને લોડ કિન્ગસી,
 મી. હરાડ ક્રિદ્મ હરાડ કેપ્ટન હમ્ફ્રી, મી. વાર્ન અને મોરબી અને વડવાણના કોર્ટ
 સાહેબો મળ્યા, અને બધા સાથે ઓરોર્ન આગ્યા. અમારી સમવડના માટે એક ખાસ
 સજ્જન ગાડી અને એક ખાસ આગ્રોડ રાખરામાં આવેલ હઈ અમે ત્યાં બહુ મુખરૂપ
 પહોંચ્યાં અને સર હેન્રી પોન્સનબી, લોડ કોલીસ તેમજ બીજા ઉચ્ચાધિકારીઓએ
 અમારો સ્તકાર કર્યો. અમને પછી તરતજ મહારાણી પામે લઈ જવામાં આગ્યા. મહા-
 રાણી બહુજ કૃપાળુ હતાં અને તેમણે મારી અંજન બાળતો સંબંધે મારી સાથે બહુ
 માયા ભરી રીતે વાતચીત કરી મેં તેમના છાયા ચિત્રો ઉપરથી બુદ્ધાજ દેખાવવાની
 વ્યક્તિને જોવા આશા રાખી હતી. આ છાયા ચિત્રો જેવાં તે છે તેવાજ નથી હોતા.
 તેમનો ચહેરો અતિશય માયા ભર્યો છે અને મારી જોયેલી ઘણી ખરી અંગ્રેજ બાનુઓ-
 ના કરતાં તે કદે નાનાં છે અમે પછી ખાતું લીધું. આ ખુદ મહારાણી સાથેજ ખાતું
 લેવા જેટલુંજ માનપ્રદ માનવામાં આવે છે અને આ મોટામાન માટે ધણાંએ અંગ્રેજ ઉમરા
 વો મોટી આકાંક્ષા ધરાવે છે. અમે પછી શાહી વાહનોમાં લગભગ ત્રણ વાગે અડીથી
 ઉપડ્યાં. મને આ સ્વાગતથી એકંદરે અંત્યત સંતોષ થયો, અને મને ખાતરી છે કે મારો
 સગાંઓ હિંદમાં આ બિના સાંભળાને એટલોજ સંતોષ પામશે.

૧૮ મી. ઑગસ્ટ.

જેનર હેન્કોકના 'બાળકો સાથે' સવારમાં, હું વિંડસર કેસલ જોવા ગયો. તે એક લંબું મહેલ છે અને ટેમ્સ નદીના કાંઠા ઉપર બહુ સુંદર રીતે સ્થિત થયેલો છે, તે બહુ જ કિમતી અને રસ આપે તેવા ઐતિહાસિક અવશેષોથી ભરપૂર છે, ઓગડાઓ બહુ સુંદર રીતે ગૂંચારાયેલાં છે અને તે દરેકમાંથી નજરે પડતો આસપાસનો પ્રદેશનો દેખાવ તેમની પોતાની મોહકતામાં બહુ વધારો કરે છે. તેને સંભાળનાર અધિકારી મી. હીધરે બહુ શ્રમપૂર્વક અમને જોવા જોગ બધુંએ બતાવ્યું. મને આ આખો મહેલ બહુ જ ગમ્યો. અમે પછી ટાહી ઘોડારો જોવા ગયા. તેમને બહુ સુંદર રીતે સંભાળવામાં આવે છે, જો કે મારી માન્યતા પ્રમાણે તે મારી પોતાની ઘોડારો કરતાં વધારે સારી નહોતી. મને ઘોડાઓ બહુ ગમ્યા નહિ તેમનો મોટો ભાગ એશોન ખાતે હતો તેમજ સ્ટોકલોન્ડમાં આવેલાં બાલ મોરલને પથે હતો. મહારાણી ટુંક વખતમાંજ ત્યાં જવાનાં ફરજી. માડીઓ જોઈને હું તદ્દન હતાશ થયો. મને તે અસારના ઉપયોગ માટે વધારે પડતી ભારે અને જુની હથેલી દેખાણી. અમે પછી વિંડસર અને ઇટનની વચ્ચે થઈ ડિફેન્ડ હાઉસ તરફ ગયા. આ મી. જીવીઅનનું ગ્રામ્ય નિવાસ સ્થાન છે અને ત્યાં એકાદ બે દિવસ રહેવાનું મીસીસ રૉસ તરફથી અપને માયા બહુ આમંત્રણ મળ્યું હતું. આ એક મનોહર સ્થાન છે. બપોર પછીનો બધો વખત અમે લોન ઉપર ટેનીસ રમ્યા, અને ખાતું લીધા પછી અમે ફરીથી બગીચામાં એકાં. સ્થાન બહુ સુખપ્રદ હતું ને એસનારને હિંદમાં ગાળવામાં આવતા દિવસોની યાદ આપતું હતું.

૧૯ મી ઑગસ્ટ રવિવાર.

સવારમાં મેં ધરમાંજ રહી લાઇબ્રેરીમાંથી જુલો એક બહુ જ રસવાળી નાનકડી ચોપડી લાંબી તેમાં વાદળી અને પરવાળાની ઉત્પત્તિ તેમજ બીજાં જગત્વર પ્રાણીઓ સંબંધે મળતું વર્ણન હતું અને મને તેમાં બહુ જ રસ પડ્યો. બપોર પછી અમે મી. કોલમેનના નિવાસ સ્થાન સ્ટોક પાર્ક તરફ ફરવા નીકળ્યા આ એક સુંદર ઝાડી તેમજ મોટા વિસ્તારવાળું સ્થાન છે. ગામડાંઓ તરફથી અહીં આવતા રસ્તાએ બહુ સુંદર છે. રસ્તે અમે વિંડસર કેસલ જોઈ શકતા હતા અને પડોશનો પ્રદેશ અત્યંત રમણીય હતો. ગ્રામ્ય જીવનની અપૂર્વ શાંતિ એ આપણાં ધર્મ મથકવાળાં જીવનમાં એક બહુ જ આનંદજનક ફેરફાર છે. મારા ખ્યાલ મુજબ, આજ કારણસર હિંદના પ્રાચીન મંદા પુરો પોતાનો ધણોપરો વખત હીમાલયમાંજ ગાળતા અને ત્યાં તત્વજ્ઞાન, વિજ્ઞાન, કળા તેમજ સાહિત્યના મંથનમાં બહુ જ વિદ્વાપૂર્ણ થઈ શકે. અમૂર્ત વસ્તુતા અને આ પ્રથિએ દુનિયા ભરના વિદ્વાનેને મુગ્ધ કર્યા છે, અને તેની કદર ધોરણસર તેમનો અભ્યાસ કરનારાઓજ પિંજાઈ શકે છે. આવા એકાંત સ્થાનો મનન અને મનની નિવૃત્તિ માટે બહુ જ અનુકૂળ છે આ આનંદ આપણને ધો-ધાટ અને પાંધણ વચ્ચે અપ્રાપ્ય છે.

૨૦ મી ઑગસ્ટ.

સવારમાં સારા કુતરાઓ જોવા અમે લડન ગયા, પરંતુ તેમાં માત્ર એજ આવ્યા હતા અને તે ખુબ મારે જોઈતા હતા તેવાજ નહોતા. અમે પછી એકર સ્ટ્રીટના ઝવેરી

એકમંડને ત્યાં ગયા અને ત્યાંથી કેટલીએક બંગ્લોઓ તેમજ મારાં દિવાનખાનાં માટે કેટલીએક સુંદર પરચુરણ વસ્તુઓ ખરીદી. પછી અમે મારા જાતીલ માટે લેવાની એક ટુંકી હંકાતી ગાડીની શોધમાં કેટલાંએક ગાડીઓ, બનાવવાનાં કારખાનાંઓની મુલાકાત લીધી પરંતુ મને પસંદ પડે એવી એક પણ મળી નહિ. પછી અમે રીજન્ટ રોડમાં કીમરની રમકડાંની દુકાને ગયા અને ત્યાંથી બહાર જવડિનઓનાં કેટલાંએક મળનાં હાથા-ચિત્રો તેમજ મારે જોવાની કેટલીએક બીજી નજીવી વસ્તુઓની ખરીદી કરી. વિંડસર બગીચામાં થઈને ગાડીમાં સહેલ કરવા અમે ત્યાંથી વખનસર પાછા આવ્યા. અમે ૩ જન બ્લોર્ડનાં અમા-રૂં બાવણાં પામેથી જતા હાં । માર્ગ ઉપર ગાડીની સફર મારી વેસ્ટ પાર્કમાં થઈને ઘેર આવ્યા. સહેરમાંથી પસાર થતાં રસ્તામાં અમે વિંડસર અને હંટનનાં કેટલાંએક હાથા-ચિત્રો ખરીદ્યાં, અને ખાતું લેતાં પહેલાં લોન-ટેનીસની રમત રમી સાંજ બનમ કરી.

૨૧ મી ઑગસ્ટ.

આજે હેન્કોકનાં પત્ની તેમજ બાળકો અમને આવી મળ્યાં અને અમે રોડ પાર્ક વચ્ચે થઈ બર્નહમથીથી તરફ ગાડીની સુંદર સહેલગાદ માટે નીકળ્યા. દિવસ ઉજ્જવળ હતો અને હરજો બગીચામાં પાણીની અંદર દલાં દલાં ન્યારે બીજાં કેટલાંએક હાંડા તળે પડેલાં હતાં અને બહુ સુખી અને સ્વચ્છ દેખાતાં હતાં.

“રાંકડાં મૂંઝે મનુષ્યમાં વિશ્વાસ કરવાને ટેવાયેલાં

અમારો અજાજ ભયભીત થયા વગર સાંભળે છે”.

આ પ્રદેશ અભારે તેની સુંદરમાં સુંદર દશામાં છે. અમે જે ગાડી વચ્ચેથી પસાર થયા તે કદાચ ઇંગ્લેન્ડમાં સુંદરમાં સુંદર હતી, જેકે ઝોકલેન્ડની ગાડીઓ કરતાં તેમાં અરધું પણ સૈદ્ધ્ય નહોતું. બપોર પછી અમે લોન-ટેનીસ રમ્યા અને સાંજની ટ્રેનમાં બધાં, સાથે રિચમંડ આબાં. અમારી ડ્રિફ્ટ હાઉસની મુલાકાત અમારી આજસુધીની સફરમાં વધારેમાં વધારે આનંદપ્રદ સફરની કાઠીમાંની એક હતી.

૨૨ મી ઑગસ્ટ.

સવારે દુ મેજર હેન્કોકના દિકરાઓ સાથે રિચમંડનાં તરવાનાં સ્થાનોએ ગયો. અને તેમનું તરવાનું કામ જોવામાં મને મજા પડી. બપોર પછી અમે રોડીમટન ચૉક સુધી નદીમાં હલેસાં વાળી બોટની સહેલ કરી. નદીના તટને શોભાવી રહેલ જુલો તેમજ વાડીઓ અનિશય રમણીય હતી. અમે હંસનાં ટોળાંઓ પામેથી પસાર થયા અને તે બધા અને કહેવામાં આવ્યા મુજબ સપ્તીની માલીકીનાં હતાં અને તેમની સાંચ ઉપર શાહીચિન્હ હોવાનું કહેવાય છે. આ બહુજ રપાળા પ્રાણીઓ છે અને નદીને બહુજ શોભા આપે છે. અહીં તહીં નદીનાં શાંત અને ચરીસા જેવાં સ્વચ્છ જળમાં તેઓ “હંસ અને તેનું પ્રતિબિંબ એમ બેવડાં તરે છે.” અને આ એક ખચિત, બહુજ ચિત્તાકર્ષક દૃશ્ય છે. હિમાલયના હંસ જેમનું રૂપ અપ્રતિમ મનાય છે—તેમને મેં નહિ જોયેલ હઈ તેમની અને આ હંસોની દુ બગાવર સરખામણી ન કરી શકું. જીવાળી સાથે હલેસાં વડે દંકારવાનું કામ મુશ્કેલ છે, પરંતુ હું હવે જોરદાર હલેમાં મારી શકું છું અને મને તેમાં આનંદ પડ્યો.

૨૩ મી આગસ્ટ

કુતરાઓ જોઈ અને માછીયાં લઈને આવ્યા અને આ વખતે મને નિરાશ થવું ન પડ્યું. ખરેખર મારે માટે પસંદ કરાયેલ કુતરાઓને જોઈ મને બહુ આનંદ થયો. એક મહીના બાદ તેઓ ઇંગ્લાંડ છોડશે અને હું ગોડલ પાછો ફરું. સારું તેમને ત્યાં સફીસલામત જોવાની મને આશા છે. એ મળના એ હાઉન્ડ (શુરા રંગના, શિકારી કુતરાઓ) છે અને એક રૂપાળી મેસ્ટીફની જાતની કુતરી અને તેનું કુરકુરીયું છે. એ માત્ર તેમને અતિશય ગંદકીનો ત્રાસ ન પડે તો, મને ખતી છે કે તેઓ મને હિંદમાં હમેશાં બહુજ, આનંદ, આપનાર સાધનરૂપ થઈ પડશે. એ પછી જોરીઓને સાંથી તેમજ રૂટાંમાંથી ખરીદવી રહી ગયેલ એવી વસ્તુઓ લઈ લીધી અને હવે મારે એવીજ વસ્તુઓ ખરીદવાની રહી છે કે જેને સારું હું નેમને મેળવી શકું છું. બપોર પછી મેં આગલી રાત્રે મળેલ હિંદના કાગળોના ઉત્તરો આપ્યા.

૨૪ મી આગસ્ટ.

બાઈસીકલનો બીજો પાઠ 'શીખવા' હું સવારમાં મેજર હેન્ડિકના 'લેથલ' પુત્ર સથિ નીકળ્યો. મને એક સારી પછાટ લાગી, પરંતુ તે મારે માટે એટલું બધું ખરાબ નહોતું અને હવે થોડાજ વખતમાં એક સારા બેસનાર થવા મેં હું નિશ્ચય કર્યો છે. થોડી એક પછાટો મને ખાળી શકશે નહિ એક કુશળ થોડેરવારનું કથન મેં વાંચેલ તે મારા સ્મરણમાં છે. તે એ છે કે "કાષ્ટને સીતોતેર વખત પડવા વગર સારા થોડેરવાર થવાની આશા રાખવી નહિ". આ કથન બાઈસીકલની સવારીને તેમજ દરેક પ્રકારના નવા પ્રયત્નને લાગુ પડી શકે છે. થોડીએક નુકસાન વગરની પછાટો સવારને પોતામાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવાનું બહુ સારું કાર્ય કરે છે, અને તેટલે દરજ્જે તેઓ સહાયક થાય છે. છતાંમિ મને ખાતરી છે કે એક સારા બાઈસીકલના સવાર થતાં પહેલાં મારે ૭૭ વખત પડ્યું નહિ પડે. અને જ્યારે જ્યારે હું પડીશ ત્યારે એ વિચારે આશ્વાસન લેવા પ્રયત્ન કરીશ કે માણસ ઉઠવા માટેજ પડે છે અને ફરી પડ્યા માટેજ ઉઠે છે. બપોર પછીનો વખત અમે ફરીથી નદી ઉપર ગાળ્યો. આ રુતુ દરમ્યાન અહીં એટલી બધી બોટો હોય છે કે બધું આનંદમય અને ચેતનાયુક્ત લાગે છે. અહીં ઘણાં ખરાં માણસો વૃક્ષો તળે માછલાં પકડતાં હોય છે અથવા નાસ્તાપાણી કરતા હોય છે. દવા શીતળ અને મજા આપે એવી છે અને મને આસપાસ જે બધું ચાલી રહ્યું છે તેનું નિરીક્ષણ કરતાં બહુ આનંદ પડે છે.

૨૫ મી આગસ્ટ.

સવારમાં અમે થોડા ઉપર ફરવા નીકળ્યા. આથી મને હમેશાં આનંદ પડે છે જે થોડા ઉપર હું સવાર થયેલ તે મળનો હતો. તેની અને સામાન્યરીતે બધા ઇંગ્લાંડના થોડાઓની એક રમુજ ભરી ખાસીયત જણાવવાનું મારે બુઝવું ન જોઈએ. રસ્તા ઉપર થોડો તાજો માજો દોહને જરા અધીરો થઈ દેરાન કરવા લાગ્યો. મેં તેને દિંદી થોડાઓના કાનને પરિચિત "જુય" "જુય" ના અવાજ વડે શાંત કરવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ આથી તે થોડાએ વધારે તોફાન આદ્યું. હું "જુય" "જુય" કર્યોજ ગયો અને તેમ તેમ

તે વધારે તોફાની થતો ગયો. આખરે, આ અંગ્રેજી થોડા ઉપર દિંદની અથ તતિના કરતાં આ શબ્દ પ્રયોગની વિપરીત અસર થતી જોઇ તેનો ઉપયોગ બંધ કરવો પડ્યો. અંગ્રેજી-અર્થે “વાઉ-હો” એમ કહેવાથી સતિ થાય. જો દિંદના અર્થને “વાઉ-હો” એમ કહેવામાં આવે તો તે મને જીક લાગે છે કે તેશુઆ બર્ષો ભાગશે. શબ્દોની શક્તિ આવી છે અને તે પશુઓના ઉપર પણ અસર કરે છે. મી. કોક્સ તેમના પત્ની તેમજ તેમના બે પુત્રો બપોર પછીના વખત તેમજ સાંજ અમારી સાથે ગાળવા અહીં આવ્યા તેઓ માંડ મને બહુ માયાળુ અને મળતાવળાં હતાં અને મને તેઓ બહુ રમતાં હતાં.

૨૬ મી ઑગસ્ટ, રવિવાર

બપોર પછી અમે નદી ઉપર દરેકેમાં મારતા, “ક્યુ-ગાર્ડ-સ” તરફ ગયા, અને ત્યાં જુઓ નીચે આમ તેમ ધુમ્મા. સંખ્યાબંધ માણસો આજ જાનને આનંદ લઇ રહ્યાં હતાં કેટલાંએક તડકા ખાંતાં હતાં, તેમજ કેટલાંએક છાપડામાં આમ તેમ પડ્યાં હતાં અને આ રીતે ખનમ થવા આવતા રહ્યા સગા ઉનાળાનો જેમ જને તેમ વધુ લાજ લઇ રહ્યા હતાં. સાથેજ પાંદડાંમાં જુઓ ઉપરથી ખરવાની સરવાળ થઇ ચુકી હતી અને આ આવતી પાનખર શુભના આમમનની નિશાની હતી. આ એક મનુષ્ય માટે કાચું ભોધમદ ઉદાહરણ છે. છાનની કાંઈ પણ સ્થિતિ સરી જાય ખરાજ નિરકાર દર્શી શક્તિ નથી. પકવ સમયે એક પછી એક એમ આવતી શુભોની માફક તે પરિવર્તન પામે છે. આપણું ભાગ્ય પોતાની ધરી ઉપર ફરતાં પાંડાંની માફક બદલાયા કરે છે. બાહ્ય વસ્થાની વસંતા ને અંતે વાવનનો ઉનાળો આવે છે. પછી વૃક્ષવસ્થાની પાનખર આવે અને આખરે શ્રેષ્ઠ રૂપી શિયાળો આવે છે અને બપોર પોતાનો શીતમય હાથ મેલે છે.

૨૭ મી ઑગસ્ટ

સવારમાં હું બાઈબીકલનું શિક્ષણ લેવા ગયો અને મને લાગે છે કે હવે હું તેના ઉપર લગભગ એકઝીજ જઈ શકું છું મેંજર લોહક બપોરે અમને મળવા આવ્યા મારી સગીર અવસ્થા દરમ્યાન ગોંડળને અધિકાર સંભાળનાર આ પહેલાજ અધિકારી હતા. અને તેમને ગોંડળ સાથે સંબંધ ધરાવતી બધી બાબતો સાંબળવામાં બહુજ નસ પડ્યો હતો. મેં તેમને મારૂ ગોંડળ આજ્ઞામ બતાવ્યું. તેમાં તેણે પોત્રેલા મણાંખરાં મકાનો નાં ચિત્રો હતાં. તે ખાણા માટે ગોકાયા અને બંને બહુ આનંદમય સાજ પસાર કરી.

૨૮ મી ઑગસ્ટ.

અમે સવારમાં મારો સંપૂર્ણ પોવાક તેમજ ડ્રેસિંગનાં આભુષણો જેમને મારી દિદ માટે થોડા સમય ઉપર ખરીદાંબેલ વસ્તુઓ સાથે મોકલવાના હતાં તેમને જવાવવા લાંડન ગયા. અમે પછી છુપીની સગીન વાલોની દુકાને ગયા અને લાંધી એક મળતુ નાણુક અમેરીકન હારમોનીયમ મેં ખરીદ્યું. તે વગાડના શીખવાની મારી ધરજા છે તે એક પ્રમાણમાં સારૂ વાદ્ય છે. પરંતુ તેમાં સીતાર અને સંગીતમાંથી મળતા મધુર ધ્વનિની ખુબીઓ મળતાં મુશ્કેલ છે. અમે બપોર પછીન કિંગસ્ટન અને સર્પાઈન તરફની ગાડીની સફર માટે વખતસર પાછા આવ્યા. બનીયા વચ્ચે અને નદીના તટ ઉપર, દિવસ દરમ્યાન ઉકળાટ

વાળી હવા છતાં, બધું તાજગી વાળુ અને શીતળ હતું. સાંજના અમને હિંદના પત્રો મળ્યા. તેમાં કર્નલ બાર્ટનની જગ્યાએ કર્નલ વેન્ટની પોલીટીકલ એજન્ટ તરીકે થયેલ નિમલ્લક સંબંધે જાણવવામાં આવ્યું હતું.

૨૯ મી ઑગસ્ટ.

સવારનો બધો વખત મેં નાના હેન્ડેકા સાથે બાઇસીકલ ઉપર, બોટમાં તેમજ બેડમિન્ટન રમવામાં ગાળ્યો. અમે બહુ ગમત પૂર્ણ દિવસ ગાળ્યો અને હું આ રૂતમાં બહુ થાક્યા વગર અમેતેટલો પરિશ્રમ સહન કરવા સક્તિમાન છું એમ મને લાગે છે. મને ખરેખર તે માફક આવે છે, કાળ્યું મને સારી ભૂખ લાગે છે અને બધાં કહે છે કે, હું બહુજ તન્દુરસ્ત દેખાઉં છું. ઈંગ્લાંડના આબોહવા બત્સારે હિંદના આબોહવાને ધણે અંશે મળતાં આવે છે. દિવસના ભાગમાં ગરમી બહુ સખ્ત હોય છે. કેટલાએક દિવસો બહુજ ઉષ્ણ હોય છે. ઉષ્ણતા માષક યંત્ર ગરમી ઓછી બતાવતું હોવા છતાં મરમી વધારે લાગે છે, કા.શુ ધરમાં ઓરડાઓ બહુ નાના હોય છે અને લેડિનો પોપાક બદલાયેલ રતુ માટે વધારે પડતો બડો અને ગરમ હોય છે. સવારમાં હું મેંટ બ્લોજની દોરપીટલમાં ગયો અને લાં સર બેમંફ ફેરના એક પુત્ર મી. ફેરને મળ્યો. તે મને કેટલુંએક શસ્ત્રોપચારનું કાર્ય બતાવવા પ્રેમપૂર્વક તેડી ગયા. શસ્ત્રોપચાર કંઈ બહુ મહત્વનો નહોતો, છતાં મને તેમાં બહુ રસ પડ્યો હતો અને હજુએ વધારે જોવાને માટે હું દરેક તકનો લાભ લઈશ. મને વૈદ્યના ધંધા માટે ખરેખર ભાવ છે. હું વારંવાર ડાકટર થવાની ઇચ્છા રાખું છું, એટલા માટે કે જે વ્યાધિઓ મનુષ્ય દેહની સાથેજ લાગેલા છે તેમાંથી ગરીબ મનુષ્યોને રાહત આપવાનો આશ-સંતોષ મળે. જે ચિકિત્સક પોનાના વ્યથે કરનાં બિમારના, દિન પ્રત્યે વધુ દરકાર રાખે તો વૈદ્યનો ધંધા સૌથી વધારે સખાવતવાળો છે. દુનિયાં ઉપર એવો એક પશુ ધંધો નથી કે જેને અગે વૈદ્યના ધંધા જેટલું પરાપકાર-વૃત્તિ અજમાવવાનું વધારે મોટું ક્ષેત્ર હોય. આગેજની સંજ્ઞા એ પ્રથમ આવશ્યકતા છે અને તેના ઉપર ઇવનને બધો આનંદ અવલંબે છે આ હેતુ સાધવાનો દાવો કરતી કાઇપણ કળા, મનુષ્ય જાતિ ઉપર ઉંચામાં ઉંચા આશિર્વાદ વરસાવે છે બપોરે અમે બેડમિન્ટન રમ્યા અને પછી મળની ઉનાળાની હવામાં નદી તરફ ગયા. અહીં ધણીએ ઉત્સાહપૂર્ણ જીવવાનો તરતા અને આનંદ લેતા જોયા.

“આ એક આરામ માટે શુદ્ધતમ વ્યાયામ છે.

ઉનાળાની ઉષ્ણતામાં તે આપાલ્યો તાજગી આપનાર છે.”

છતાં, નાના અને મોટા બધાએ અગ્રિજ તારાઓમાં ચાલતી એક વાધા પડતી પ્રથાની નોંધ લેતાં મને દિલગીરી થાય છે નદીમાં જુરકો મારતા પહેલાં તેઓ બધાં કપડા કાઢી નાખી તદ્દન નગ્ન થાય છે. મારા દેશ ભાઈઓ આને બિલ્લસનાની પરાકાષ્ટા માને, સ-બ્યતા અને અસબ્યતા એ બંને દ્રઢ શબ્દો હોય પરંતુ દુનીઆભરતી સુધરેલ પ્રજાના વિ-ચારોની બહુમતીએ જે બિલ્લસ દરેલ છે તે બિલ્લસજ છે

૩૨ મી ઑગસ્ટ.

સવારમાં માઠલા પકડના જતા નાના હેન્ડોકોની સાથે ૬ ગોા તેઓએ ૪૫૪ મા
જના પકડ્યા અને એ હોડીમાં બેસી વાઘ્યા ક્યુ અને તમને જોવામાં મળ મેળની
બપોર પછી અમે મારે ખરીદવાના ફોટોમૅંફનાં સાદિતો સમઘમાં મી મેચુર ડ્રાન્વે
સાથે મસતત કરવા મેકન હેમ ગયા તે બહુ મયાણુ હતા અને તેમણે મને પોતાના
કામ કરતાના એ ડાગાથી વધી ન જુઓ મતાવી તેમજ એ અગાઉ નહીં જાણુ નેત્રી
જીવ ચિત્રોની કળાને લગતી ધણીએ બાબતો મને સમજતી તેમણે મારે જોઈતી બધીએ
વસ્તેઓનીએકે નીચ બનારી આપી શેરેના એક જાણીતા બનાવનાગને ગારે માટે
તેમની વરધી આપવાના છે સાજના સખ વરસાદ પડ્યા એટલે અમારે ભીંજતા થે
જવુ પડ્યુ સાજના અમે રિયમડ પટ્ટાયા તારે અમને દૂડી લાગી જવારે અમે તાથી
નીકળ્યા તારે તેની નહોતી વરસના આ વખતમાં હતા અવાર નવાર બંસાયા કરે છે
એ ૩ શિયાળો હમેશા એક સરખોજ ગમગીની લેરો હોય છે

૧ લી સપ્ટેમ્બર

સવારમાં મે થાડા કાગળો લખ્યા અને પછી ચારીને એક વાળ કાપનારાની દુકાને
હજમત કરાવના ગયો ઇનાડમાં ધણા ખગ લોકો પોતાની હજમત જાતેજ કર છે
હિંદની માફક ઇનાડમાં પણ થોડા એક દુસ્તા હજમો ડે હિંદમાં લોકો પોતાને
માટે બધુએ કાઢક કરી આપે એમ ઇચ્છવાનું ટેવાયેલા છે એક અંગ્રેજ સદ્ગુહરથ
અરે એક અંગ્રેજ ઉમરાન પણ જાને હજમત કરે છે એ હિંદમાં એક નહિ માનના જોગ
આખત મનાય છે ત્યા ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ દર અર ડાંડો કે પખનાડીએ એક
વાણુદને રાકવા ની લીજત જોગતી શકે છે ઇના મા જો કાઢપણુ માણુસને વાગ વ્યા
વના હોય કે હજમત કરાવવાની હોય તો વો વાણુદની દુકાને જવુ પડે છે અને ત્યા તે
ન આ ૧૫ માટે જોઈતી બધી વસ્તુઓ પુરી પાડનામાં આવે છે બ્યરથા સપ્તણુ અને
પુરેપુરી સતોડમારક હોય છે મને જાણીને આશ્ચર્ય થયુ કે હિંદની માફક અહીં પણ
અગાઉ વાણુદ શંખોપચા કે હતા અને મના કાનેજ નાકે મિત્રિસિન સ ની ઉત્પત્તિ
આ વાણુદ ઉત્પારકો ૧૧ મડગદારાજ થઈ હતી મને આથી આશ્ચર્યકારક નિના એ
લાગી કે તાતેડીયાપણુની આજન આ ધધાદારીઓમાં સર્વ સામાન્ય હતી મે રિયમ
ના કેલ્લાચક દેખાવેના ચિત્રો ખરીદ્યા મી મે વેએ પાડેન ફોટોગ્રાફ તારા આ મારા
નથી અને મારી ઇચ્છા કે કે આના ચિત્રો ખરીદના પ્રતા તેનીજ માફક મારે જોઈતા
દ્રવોનો ફોટોગ્રાફ પાડી શકુ ૬ મારા નવી ફોટોગ્રાફ પાડનાના સાતે મેગરી નહ
તેમજ હિંદના મારા તામ્ન પ્રવાસ નીકળુ એટલા વખત દરમ્યાન જેમ દરેક શક્તિમાન
થઈશ એની મને આશા છે ક્યુગાર્ડ સ પામેના માર્જનિક મેદાન ઉપર અમે ગયો
પછી લાન-ટેનીસ રમ્યા દી તેમજ જુના ડિવરપાર્ક નજીક તે જુ મુર ગીતે રિયમ
થયો છે અો મે તેની સખ્યામાં રમનારાઓ એકા નખતે તેના ઉપર ગી શકે છે

૧ જી સપ્ટેમ્બર નવનવર.

સવારનો જોગ નખત સખ વરમાં ૨૧ અને મે ૧૨માજ નદીનો આપણા

પોતાના સમયના 'નિદાસ' નું ચોથું પુસ્તક પૂરું થયું અને જામનની માત્રી પદ્મિ સમજવામાં તેજે અને મોતી સ્થાપના આવી છે. કાળમાં પદ્મિ, પ્રમાણમાં સારામાં મારી છે. મારા માને તે મહાભારત અને તેની પછીના કાળમાં પ્રચલિત પદ્મિની યોગ્ય ફેરફારવાળી આદર્શિ લાગે છે. અલગન આ બંને પરિણામોમાં ભેદ છે અને નહીં મોટા ભેદ પણ છે. મુખ્ય બે એ છે કે ઈલાહમાં જાળની સત્તા મર્યાદિત છે ત્યારે દિવ્યમાં અત્યારે ગમતની સત્તા અબાધિત હતી. પૂરેપૂરી સત્તા વગરના ગમત તેની મદ સજાના અર્થમાં રજૂ નથી અને તાબાની પ્રજાના માન અને રક્ષાદારી પુરેપૂરા પ્રમાણમાં તે ભાગ્યે જ મેળવી શકે એમ છે. અમર્યાદ નાજસતાની નહોતી હતા. દિવ્યમાં પ્રાચીન કાળમાં આ જાતના કારભાર ઉપર વ્યવસ્થાનુકૂળ અકુળો નહિ હતા એમ માનવામાં આવે છે. રાજા, કુળનાન, સત્સનિષ્ઠ, પવિત્ર તેમજ ન્યાય સાચામાં જાન, નૈતિક તરવગાન તેમજ શ્રદ્ધાના એમાં પૂરી રીતે નિશ્ચાન એમાં માણ્યને પોતાના પુરોહિત અથવા આધ્યાત્મિક માર્ગ દર્શક તરીકે નીમતો. નાજા બોલે માર્ગે જતો હોય ત્યારે હમેશા તે તેને મેળા તો તેમજ સાનો માર્ગે જનારતો આવી તે તેનો નીતિ-નિષ્ઠાક બનતો, તે રાજા નોજ પ્રમજન હજી તેનાજ હાથ તથા હતો કા બાગને અંગે સદાપતા આવાને રાજાને અદ્ય મંત્રીઓની એ મારાભારી સમિતિ હતી આ મંત્રીઓ પોત પોતાના મર્મમાં પૂગ ડુશી હોવા ઉપરાંત ખાનદાન, રમાદાર, ગજન / વર્તન એ તેમ / શાઓમાં પા ગમતના આ ચાલના સમયના મનીમડગ જેવું મ્હં હત જનહિતને વગતી તેમજ મી-અમલની બાનતો નિચાગાન રાજા નેકાએજ ચરની જન અભા અથવા નેક મિતિને એક કરતો આર મુખ્ય દિશાઓ તેમજ અધ્યમાથી તેની ચુટલી કે વામાં આવતી અને સજોની સખ્યા ૧૫૫૫ મિનાગના પ્રમાણમાં ૮ થી ૧૦૮ મુધી થતી આ લોક સમિતિ અથવા આમ ૧૧ અભા સમયની જરૂરીયાત પ્રમાણે ૧૫ મીને એક મીને અથવા પખાડીએ મેલાનરમાં આરતી ઉઠે ૧ મ અથવા મરાસ ધનાવનાર વગ ૧ પણ આ સમિતિમાં જનિનધિ ૪ હત ૫ થાત રાજાની અધ્ય નેમ અન હેતુ પ્રજા ઉપર ન્યાય અન ઉદારતા વડે રાજ્ય ચલાવનારો તેમજ નમને મર્મ અને સત્તા માર્ગે ઉપર દોરી બધી રીતે તેમને મેળાતા ૧ હતો આથીજ રાજા પ્રમતો મજક કહેવાતો જે રાજા મ્હ બન કરતો તે તે ૧ નગીમાં પ્રાચિત મ્હુ ૫ તુ જે તેનાથી કંઈ ગમીજ અપરિવર્ત થઈ જાય તો તેને નાજોની સજા ૧ નાજિત કરવું ૫ ૭ તેમજ જે તેનાથી મ્હ અમ્ય અપાધ થાય તો પુરોહિત મધા નત એ નમજ ના અમાસ સમિતિ તને ગાદી ઉપ ૧૧ ઉઠી તેના બેડ પુત્રો તેન સ્થાને બેસાડતો પદ્મજ ગમતે અકુલ તો મુજવામાં આવતો અન બીજી નથી ૧ તે તના શી ને પવિત્ર માનવામાં આવતુ હતુ તન ૫ ૧ બેડીએ નાખવામાં આવતી નહી ચાણુ વડે માર માતવામાં આવતા નહિ તેમજ તેનુ અગ હેદન કે વધ ૧ વામાં આવતો નહી કારણ કદર ની સદા મિતિને ને પનિનિધિ હતો ઈલાહમાં તને ઇશ્વરને અભિશિષ્ટ કડનામાં આવે છે આના બધા અકુલો હોવા છતા રાજા એ નધી મવાનુ કેન હતા અને તેના પિસાય નેકાના બનાને અર્થેજ કવામાં આવતા મારા મન પ્રમાણ ચાન અંગે ૧ રાજા મધારણ અનસાગ

રાજા ખરેખરી સત્તા બહુ થોડીજ ભોગવી શકે છે. હિંદીઓના મન ઉપર આની અસર હિતકારક નથી થતી. પ્રથમ તો, દેશની બહાર વસતી સરકાર હિંદમાં પરંપરાથી ચલી આવતી પ્રથાએ બહુ થએલ વતનીઓને બહુ રસતી નથી. લોકોની વફાદારી અપ્રતિમ છે, પરંતુ અજાન જન સમુદાયના મોટા ભાગને તેમનો રાજા કેણુ છે એની પણ ખબર નથી. 'વાઇસરૉય અને ગવર્નર' ખરતા તાગની માફક આવે અને જાય છે અને લોકોને આથી એ મોટા અંચાંબામાં નાંખતા જાય છે. પોતાની વફાદારીનો કમચ રેડવા માટે તેમને કંઈ પણ સાધન જોઈએ છે. દૂર વસતી સરકારને કંઈક ફાયદા તેમજ ગેરફાયદા પણ છે. પરંતુ લોકોનાં મનની અજબ જેવી વફાદાર પ્રકૃતિ જોતાં જો કેસરે-હિંદ મહારાણી પોતાનો વિંડસર ખાતેનો નિવાસ છોડી મુંબઈ અથવા કલકત્તા રહેતાં હોયતો હિંદ અને ઈંગ્લાંડ બન્નેને એ કેટલું બહુ લાભપ્રદ થાય? જો તે એમ કહે તો તેનાં રાજદારી હાપણની અવધિ થઇ ગણાય! બપોર પછી અમે અમારી બહુજ માયા રાખનાર મી. દેવાસ અને તેમનાં પત્નીને ઊંચી સલામ કરવા ગાંડીમાં રિંગલગ્ન ગયા. રિંગમંડ પાર્કનાં વૃક્ષોની ધણી ખરી ડાળીઓ પવને ઉડાડી મેલી છે અને આખું સ્થાન સામાન્ય રીતે સારી શુભમાં દેખાય નેના કરતાં તદ્દન બુદ્ધિ દેખાય છે. બધાં દરજીઓ પાણીએ તરભોળ દેખાતા હતાં અને આડી અને ઝાંખરાંઓમાં લખાતાં હતાં અને તે ડારા હિમમલ વૃષ્ટિ અને વાસુધી તેમને કંઈક રક્ષણ મળતું હતું. સાંજે અમે થેસની રમત રમ્યા.

૩૨૭ સપ્ટેમ્બર.

અમે પ્રથમ ગયા ત્યારે નહીં જોઇ શકેલા કેટલાક ભાગો જોવા સવારમાં અમે ફરીથી માછીના ધંધાને લગતુ પ્રદર્શન જોવા ગયા. માછલી અને પક્ષીઓનાં ભરેલાં ખોખાંઓ મારી માન્યતા પ્રમાણે પ્રદર્શનનો મુંદરમાં મુંદર ભાગ છે અને શંખલાઓ પરવાળાંઓ તેમજ બીજી ફરીઆઇ નવાઇઓનો સંગ્રહ બહુજ મુંદર હતો. અકચેરીયમ ખાઇદનના જેવું સાફ નથી, તેમજ તેમાં માછલાંની એટલી બધી જાતો નથી. ગમેરીના મધ્યમાં ફરીઆઇ રાક્ષોના નમુનાઓ બહુ નવાઇ ભર્યા હતા. હિંદી-વિભાગ ત્યાંની બતાવાવેલ વસ્તુઓથી ભરપુર હતો એ મારે કહેતા બુલબું ન જોઇએ. બંગાળાની માછીમારની હોડીઓ અને હોડકાંઓ હિપરાંન માછલાંનાં ભીંગડાઓનો બતાવેલ એક મંછડા હતો. દક્ષિણ બંગાળામાં સામાન્ય એવી માછલાં પકડતી મિલાડીના પણ ફેટલા; નમુના હતા. મુખાઇ તરફથી કરોંગીની મગર તેમજ એક માછીનું ઝુંપડું બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મદ્રાસ તરફથી જાત જાનની માછલીઓનો સંગ્રહ બતાવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રદર્શનમાં દુનિયાના લગભગ બધા ભાગોમાંથી થોડા થા વધારે નમુનાઓ હતા. અને દરેકને માટે અલગ રથાન રાખવામાં આવ્યું હતું. આ બધાં ઉપર ઉપરજો દૃષ્ટિપાન કરવો એ પણ અશક્યવત હતું. મને હર્ષ થાય છે કે હું આ પ્રદર્શનને બીજી મુલાકાત આપી શક્યો, અને દંતુએ મને લાગે છે કે ધણી ખરી વસ્તુઓ વગર જોયેલી રહી ગઇ હોવી જોઇએ. માછીના ધંધાને લગતુ આ સાર્વૈશ્વિક-પ્રદર્શન લાગનમાં બહુજ લોકપ્રિય દેખાય છે, કારણ હમરો માણુમો તેને જોવા જમા થાય છે.

૪ થી સપ્ટેમ્બર.

નારતો ઘણું અમે લડન ગયા અને બેન્ક રફીટ બજારમાંથી બાબુભા માટે એક મુંફર ટું-ગાડી ખરીદી અને મારા કુતરાઓ પણ બેન્ક ગયા તેમના વેચનાર તરફથી તેમને નમાનપૂર્વક રાખવામાં આવે છે અને પછી બર્મિંગ્ટન આર્કેડ તરફ ડેટલાક ફૂલીમ પુષ્પો ખરીદવા ગયા તેઓ બધું આમેડન છે અને અમે તેવો પુરૂ તેમને બોધ છેતરાય તેમ છે મે ધણી એક પિતૌચ અને એક બધું મળનું લોફેટ ખરીદ્યા, અને પછી તે પગના ગ બોપમારક મી રફીંગને લ્યા છેવી વાર સવાલ વેવા મો સાગરે અમે નદી ઉપર હનેસા વાગી બોટની સફરે ગયા મને દિલગીરી થાય છે કે મારે કેટલાએક મિત્રોને ઊડી ગુરત માં જરુ પડે આનના અટરાડીઆમાજ અમે આ દેશ ઊડવા મા છીએ

૫ થી સપ્ટેમ્બર.

મી શીટસ છરાફને છે ની અવાજ કવા તેમજ તેમના અમાન પ્રયેના સહભાવને ખાતર તેમને ઉપકાર માનવા અમે લડન ગયા, ખાલુ લીધા પછી અમે એરેશીના નાટ્ય મૂદમા "યડનની રોગીઓ" નામક એક નાટ્ય-પ્રયોગ જોવા ગયા આ એક મળ નો પ્રયોગ હતો રગમિ ઉપર સાથે આવે આગ લાગવાનો દેખાવ આપવામાં આવે છે અને તેની ગોશ્વણ કંઈ અમે, જરાએ નુકસાન વગરજ, બધું કુશળતાપૂર્વક કરીમા આવે છે હંધા-હાડ્યા પડેવા પૂ આ પ્રયોગ જોઈ સકો તે માટે મને દર્દ થાય છે

૬ થી ૧૦ ટેમ્બર.

અમે રિચમંડ પાર્ક વચ્ચે ઘણી ગાડીમા હેમ્પડન ફાઈ તરફ, આ ગજમહેલ અને જગીયાઓ જોવા ગયા તે મજા નમપૂર્ણ અને ગોલાયુક્ત હતા જગીયામાં એકજ મી મ-મૂદમા આવેની એકજ દ્રાગની વેર ઉપર ૧૩ ૦ ઉરારા દ્રાગના મુખમાંથી હતા મે તેનુજ નક્શીરાશુ ચિત્ર તેમજ મહેન આ તેની અસપાનના બાના કાવાએક ગયા-ચિત્રા ખરીદ્યા અમે વિડીયો અને ટવીન્ટેમ વચ્ચે ઘણી પાઠા કપા અને નતે આ રીતે ઘણોખરો નુગ પ્રેશ વિદાનો આ જાનની નેનગારો બુ સુખમ્મ દોય છે

૧૧ થી સપ્ટેમ્બર.

મે સવારમાં મારા હિં માટેના ના પૂર્ણ કરી દવાવમાં નાખ્યા, અને પછી મેન્ડર દે-કોકના મોટા ટિક્ક સાથે ફ ના નીકળો સાગરે હાટેનમાં પિનાર નામક નાટ્ય-પ્રયોગ બજવાનો હતો મો આ પ્રયોગ તેમજ ખાસ મીને જેમેફાનના ગાયનો-યે મુ મમત આપી નામ-અનાધિપતિ સગ જાસફ અચિત બુ આનદ આપેો હતો કોઈ કોઈ ન્યો અભિનય ખાગી બજો હતો એનેજ સાથે અભિનય માનુ છુ કે જે રનાબારિક અને હન-સદ હોય અને દલયુક્ત કે અતિશયોક્તિ લયો ન દોય નટોને આપણા દૈનિક-જનમા જોવાની ગામનોને આનદ તેમજ શિક્ષણ આપે તેની રીતે રગમિ ઉપર રજુ કરનાનો પ્રકલ રવેો જોઈએ કારણ કે સારા નૈતિક નાટકો, મારા મન પ્રમાણે સારામાં સારા સુધારણાના સાહિત્યો છે સામાજિક-જનની અપૂર્ણના-

ઓ તેમજ રવેચ્છાચારે તેઓ ફોટોગ્રાફ ખુશા-કેરી શકે છે અને સફળતાને શરૂઆતમાં ગમે તેવા સ્થાવરમાં આવે તોપણ અંતમાં તે વિગતની નીવડે છે અને દુર્ગુણ અને અની-મિ હમેશાં નાશ તેમજ નફા તરફ જ દોરી જાય છે. તેમાં રહેલું સ્વલ્પ પ્રેક્ષાનાં મન ઉપર હસારી શકે છે. તેમણે પ્રેક્ષક ગણમાં નૈનિક દષ્ટિએ જો સારું હોય તેવા પ્રત્યે પ્રશંસા તેમજ જે સમગ્ર ખરાબ-હોય તેનાં પ્રત્યે ધૂલ્યાની ઝાગણી પ્રેરવી જોઈએ. પોતાનો નાટ્ય વિષયક શક્તિને આ માર્ગે જ વાળવી એ નોંધવું ધ્યેય હોવું જોઈએ. જો તેઓ આ કાર્ય-માં ફોટોગ્રાફ ન થાય તો તેઓ પોતાના ધધાને એજ લગાડે છે. શિલ્પ વર્ગને માત્ર આનંદ તદ્દન નકામે છે. આ દેશમાં જે જોયેલ ધણાં નાટકોમાં આ અપૂર્ણતા મેં જોઈ છે. સામાન્યરિતિ દેખાવો મોટાં ખર્ચ તેમજ કારીગરીપૂર્વક નૈવાર કરવામાં આવે છે. માનવ સુદિવે ગાંધાનાં શોખાનાં બધા પ્રકારનાં સ્વાધિક સાધનોવડે રંગમૂર્તિને શણગારવા-માં આવે છે. અભિનય ધણીએ વખત બહુ મોટું-તેમજ આનંદપ્રદ હોય છે પરંતુ નૈનિક-તત્વનો તેમાં કોઈ અભાવ હોય છે અને કાંતો તે બહુ અદ્યકે ગાણુ ભારજ લગાવે છે

૮ મી સપ્ટેમ્બર.

સવારે અગ્યાર વાગ્યા લગભગ અમે રિયમંડ હોડી પંડીંગ્ટન હોટેલનાં અમારા જુના નિવાસ સ્થાને આઝ્યાં, અહીંથી અમારે મોમવારે આખરી પ્રયાણ કરવું વધારે સમવડતા બહુ હતું. રિયમંડ હોડનાં લાં મેં ધણા ખરા મિત્રો બતાવ્યા હતા અને જરા ઝાંઝાની થાય છે પરંતુ મને ખીક લાગે છે કે રિયમંડ અને લંડન ખાતે અમે જોઈએ તે કરતાં વધુ સમય મન કર્યો છે અને હવે બાકી હોયો વખત અમે મુરોપખંડ ઉપરની મુખ્ય જગ્યા-ઓ જોઈ શકીએ તેને માટે બહુ દુઃખ છે અમારે અમારી યાદીમાંથી ધણીએ સ્થાનો બાદ કરવાની જરૂર પડશે, બપોરે હું મેજર હેન્કોકના પુત્રો સાથે વેસ્ટમિનિસ્ટર ખાતેનાં શાહી અકવેરીઅમ તરફ ગયો અહીં મમ્મન માટેની છેલ્લામાં છેલ્લી નવાઈ ભરી વસ્તુઓ અને જોઈ. ગાંતો તેમજ અમારી વચ્ચે હાથને ચાલતો સક્ષસ અમે જોયો. એક ગાંડવા-દીએ (Tupatrilouquist) કેટલાંએક પુતળાઓને બહુ સ્મુજ પડે તેવી રીતે બોવાયા, એક બીજાને માણસે જાતજાતના પક્ષિઓ તેમજ પશુઓના અવાજની નકલ કરી પરંતુ તે મેં હિંદમાં સાંભળેલ કેટલાંએક દેગીઓની નકલ જેવી સારી ન હોતી. હમેશની માફક કેટલાક દેરાડાં ઉપર નાચનારા તેમજ અંગ કસરત કરનારાઓ હતા પરંતુ તેઓ હિંદી ખેત્રાડીઓથી ચડીયાતા ન હોતા. હિંદમાં ઘણાંએ એવા છે કે તેઓ આના કરતાં પણ વધારે સારા ખેલ કરી શકે છે પરંતુ રંગમૂર્તિ, ટેબલ, મુરશીઓ તેમજ બાલ આડબરના સાધનો વગર ખેલનાર એ ગરીબાં હિંદીની માંધ દરકાર કરતું નથી. તે પોતાના ખેલો ખુશી રીતે વચ્ચે કરે છે. મુમ-ખેલમાં કેવું આકર્ષણ રહ્યું છે તે તેને હણુ શીખવાનું છે.

૯ મી સપ્ટેમ્બર રવિવાર.

સવારમાં અમે આન-ગ્રૂડની મુલાકાત લેવા ચાલીને ગયા અને લાં એક મેટ્રીઃ-કારી સિવાયના બધાં કુતંગો અમને સારી જાવનમાં માનુષ પજા. કુતંગીને આકડી

થઈ આવી હતી પરંતુ મને આશા છે કે તે થોડાજ વખતમા સારી રીતે જશે બપોર
 પછી અને બેટરસી પાસેના ટેમ નદીના બાંધેલ કાંઠાઓ ત-ક મથા અને હાઇડ-પાઈ
 વચ્ચે થઈ સામાન્ય રીતે લડન અને ત્યાના વાગીઓના છેલ્લા દર્શન કરતા અમારા સ્થાને
 પાછા આપ્યા સાજના અને કરના ગયા અને આનંદ લીધો આ સરેલગદ મને હમેશા
 રમરણમા રહેશે કારણ કે તે બહુજ આનંદજનક હતી ઘેર આવ્યા એટલે અને ઈન્ડિયા
 ને કાપમ માટે છેડવાની તૈયારીઓમાં ગુચાયા હુ આપ્યો જોયુ અને મેં આનંદ બોગવ્યો
 મારી હાથા સમયથી સેવાયેલ આકાશા કૃતીભૂત થઈ આ જગતની તવારીખમા આવે
 અગલનો ભાગ લેનાર પ્રખ્યાત દેશના સખધમા શુ અભિપ્રાય હુ સાથે લઈ જાઉં છુ
 તેના ટુંકી નોંધ અહીં આપુ તો ઠીક જુદી-ન વિષય ઉપર બોલતા તેમના કુટુંબીઓ
 અમેરીકાનોજ બાદ કરતા ઈન્ડિયાના લોકો એ આખી દુનિયાની સૌથી વધુ પ્રગતિમાન પ્રજા
 છે. ખત સાલમ સપ્તિ અને ઉદ્યમ એ અંગ્રેજોના પ્રધાન લક્ષણો છે કેાં પશુ પોતાના
 ભાગ્યથી સતુષ્ટ નથી મહત્વાકાંક્ષા બધાને ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા ઉત્તરી રહી છે
 ઉદ્યોગ સર્જન વ્યાપેલ છે એક મહાન જુદી વિષયક સરત ચાલી રહેલ છે અને પ્રત્યેક
 એક ખીજથી આગળ જવા પ્રયત્ન કરી રહેલ છે આ સહુજુલુ અનુકરણ કરવા થોડા
 છે સામાજિક દ્રષ્ટિ મિદુએ બોલતા મારા દેશ બધુઓએ અંગ્રેજો પાસેથી બહુજ ઓછુ
 લેવા જોગ છે એમ હુ માનુ છુ અંગ્રેજ સમાજના કેટલીએક રીત ભાત અને રીત
 રિવાજ ભેદાક બહુ સારા છે અને લાભપૂર્ક થોડા સકાય તેમ છે હાખવા તરીકે એક
 અંગ્રેજ સ્ત્રી, એક હિંદી સ્ત્રી ત હિંદી સસારમા બોગવે છે તેના કરતા અંગ્રેજ ગૃહસંસાર
 મા વધારે માન લખે દરજ્જો બોગવે છે હિંદી સ્ત્રીઓને વધારે છુટ અપાય એમ હુ
 ઇચ્છુ છુ, પરંતુ જેટલે દરજ્જો એક અંગ્રેજ સ્ત્રી તે બોગરી રાંછે છે તેટલે દરજ્જો નહિ
 પ્રાપ્તિ કાળમા સ્ત્રી જાતિ જેટલી સ્વતંત્રતા બોગવતી તેટલીજ જો તેમને આપવામા
 આવે તો તે આપણો હેતુ સાધા । માટે પુરુષ થશે સ્ત્રીઓને પોતાના ધરોની ચાર દિ
 વાનોમા સારા માટે ગોધવી તેમજ ધુધરો તાપમા વગર શા માટે બહાર જવા ન દેવી, તેને
 માટે કઈ પશુ કારણ, ખરેખર, હું જોતો નથી. તેનીજ સાથે એક હિંદી મહિલા, નામ
 વાના ઓરડામા મને તે જુનાન પુરના હાથમા હાથ ધાલી નાચે તે જોવા પશુ મારી
 ઇચ્છા નથી જોઈ. એમ માને છે કે હિંદી સ્ત્રીઓને કંઈપશુ અધિકાર નથી, તેમના મ
 નની ભ્રમણા દૂર કરવાનુ મારે ન જુલુ જોઈએ ધરણુ માખતોમા તેજ દોરનાર આ
 તમા છે, જો કે કાંઈ કાંઈ જાતિઓમા તેમને નહિ જેવીજ માનવામા આવે છે જે સ્થા
 ન માટે તે થોડા છે તે સ્થાન અવસ્થ તેને અજાતુ જોઈએ આજ મહિલાઓ તેમની
 હિંદી બહેનો કરતા એટલે દરજ્જો સુખી છે કે તેમને સાસુઓ અને નણદો તગડા
 જગએ ત્રાસજનક દુખ વેઠવા પડતા નથી હિંદી માફક ઈન્ડિયામાં સલુકા કુટુંબની પ્રજા
 નથી માણસ પરણે કે તરત માખાપથી અગ રહે છે અને તેને રોસ
 રૂપી અને શક્તિ અનુસાર પોતાની ઘર વ્યવસ્થા કરવા દેવામા આવે
 આ એક હિંદુ ગૃહમા અવારનવાર જોનામા આવના સાસુ અને
 પરચેતા હમેશના જઘડાઅને લોહી ઉકાળાને અશક્તવળનાવાનો એક દુઃસ્વપ્ન
 પ્રત્યેક સામાજિક પ્રજામાહિંદી મહિલાના બવજનેજ માન અપાય છે

શબ્દ પણ બોલના નથી. આ બાબતમાં હિંદીઓની બધાએ સાથે હળીમળી જવાની આદત બંધ વખાણવા જેમ છે. રોપી બાદ કરતાં હું અંગ્રેજોના પોપકને પસંદ કરું છું. તે વધારે સમજાતાવાળો અને વધારે પુટકો છે. અંગ્રેજ લોકો સામાન્ય રીતે કેળવણી દેશમાં બહુ ત્વરીત પ્રગતિ કરી છે અને સમાજના ઉચ્ચ અને નીચ બધા વર્ગોમાં તેણે પગ પેસારો કર્યો છે. હિંદમાં પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે નથી. સાં કેળવણીના ફાયદા માત્ર પેસાદાર વર્ગજ લોકોએ છે. બેથક બંને દેશોના સંલોગે જુદા છે. ઇંગ્લાંડમાં દરેક માણસ પોતાને વધુમાં વધુ ફાયદો મેળવે તે ધંધો કરી શકે છે. હિંદમાં થોડો યા જાણે અંશે ધંધાએ વંશપરંપરાગત કિતરતા આવે છે. આ વર્ગોમાં કેળવણીના પ્રચાર ધીમે ધીમે તેમજ સંભાળપૂર્વક કરવો જોઈએ અને તેનો હેતુ નેઆને પોતપોતાના ધંધા હિતમંદીથી ચક્ષુવધામાં કેળવણીને એક સદાય આપનાર સાધન બનાવવાનોજ હોવો જોઈએ. ઉચ્ચ કેળવણી ઉચ્ચ અને વચ્ચલા વર્ગોને અપાવી જોઈએ તેમજ તેને દરેક પક્ષરનું ઉત્તેજન અપાવું જોઈએ, કારણ તેના વડેજ હિંદ બીજાં રાષ્ટ્રોની પકિતમાં આવી શકશે. અભારે રાજકીય બાબતોમાં ઇંગ્લાંડ ચક્રીયાતું છે એ એક નિર્વિવાદ વાત છે. આખી દુનિયાના બધા વિસ્તાર ઉપરની તેની ખ્યાતિનું શુભ કારણ આજ છે. બીજે સ્થાને આ સંબંધમાં મેં ટુંક ઉલ્લેખ કરેલ છે. આના સંબંધમાં હું માત્ર એટલુંજ કહેવા ઇચ્છું છું કે રાજપ્રકરણના ક્ષેત્રમાં ઇંગ્લાંડે મેળવેલ ધણું લાભોનો લાભ જેની સાથે પોતાનું લાભ સંકળાયેલું છે તે હિંદના લાભો અભોલ મનુષ્યોને જરાયે અવિશ્વાસ રાખ્યા વગર આપે. સરકારી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જગ્યાએ હિંદનાજ લાયક બાળકોને શા માટે આપવામાં નથી આવતી એ બાબત સમજમાં આવવી મુશ્કેલ છે. મુજબોના અમલ અંગ્રેજ રાજ અમલ જેટલો લોકપ્રિય નહોતો છતાંજ તેણે આવી બેદ રાખ્યો નહોતો. કેળવણીના વિસ્તરવા સાથે કેળવનારાઓના હૃદયમાં નવી આકાંક્ષાઓ જન્મે છે. એક આપવું અને બીજું ન આપવું એ બીજને બાળી તેને ન ઉગવા દેવા બરાબર છે, અરધાં શતક પહેલાં અપાત પછાતપણાંનું બહાનું આ સમયે જ્યારે કેળવાયેલ હિંદીઓ હજારો અને દસ હજારોની સંખ્યામાં મળી શકે છે ત્યારે નબી શકે તેમ નથી. મારા ધારવા પ્રમાણે અંગ્રેજ પાલમિન્ટમાં હિંદના પ્રતિનિધિત્વ અને પુરતુ પ્રતિનિધિત્વ આપવાનો, અથવા વધારે બાજબી તો એજ છે કે અંગ્રેજ પાલમિન્ટનાં બંધારણ તેમજ સિદ્ધિતોને અનુસરતી તેની પોતાની પાલમિન્ટ આપવાનો સમય આવી લાગ્યો છે. આ તેની અધિકારમાં સુખ પડેલી શુભ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવા જેવું ધરો. લોકોનાં હૃદયમાં મુળ ધાલેલી સાર્વભૌમ સત્તાને તે નમ્રતા બનાવવાને બદલે મજબુત બનાવશે. લોકો ઉપરના નિર્મક બોજનો દૂર કરવા જોઈએ, કરનું પ્રમાણ ઘટાડવું જોઈએ અને વહિવટનું ખર્ચ, જેમ જતે તેમ મોટા પ્રમાણમાં દેશીઓને નીમી ઘટાડવું જોઈએ. અવબન, કરકસર અને કારભારનું કાર્યસાધકત્વ એકએક ઉપર આધાર રાખનારાં છે, પરંતુ હું ધારું છું કે હવે બાહોશ દેશીઓની કદ ખોટ નથી. સાર્વ-લભ સત્તા અને દેશી ગજ્યો વચ્ચેનું અંતર ઘટાડવું જોઈએ અને તેમની વચ્ચેનાં મિત્રી અને હેતુ વધુ ગાઢ બનાવવાં જોઈએ. જન્મે વચ્ચેનો પરસ્પરનો સંબંધ દત્તકથાવાળાં પેટ અને છંદીઓ જેવા હોવા જોઈએ. હિંદના સપૂર્ણ ઉદ્ધાર માટે બંનેએ સંયુક્ત યત્ન એક સાથે કાર્ય કરવું જોઈએ લોકો પ્રપેનાં વર્તનને અંગે વિશ્વાસનું પ્રમાણ

વધારવું જોઈએ. કારણ, આ વિશ્વાસજ્ઞ તેઓના હૃદયમાં સાચે સાચી વફાદારીની લાગણી જાગૃત કરશે. હિંદમાં ઈર્ષ્યાનું સાચું કાર્ય તેના ઉદ્ધાર કરવાનુંજ છે. આ કાર્ય લોકોના હકો તેમજ લાગણીઓને માન આપવાથી તેમજ તેની સાચે સાચી જરૂરીયાતોને અભ્યાસ કરી તે પુરી પાડવાથીજ સંધાઈ શકે તેમ છે. ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જોતાં મારે માનવું પડે છે કે ઈર્ષ્યામાં સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં વધુ ધાર્મિક વલણવાળી છે. તેઓ વિચારમાં એટલી જડવાદી થતી જાય છે. હિંદમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં વધારે ધર્મપરાયણ તેમજ વધારે વહેમી છે. હું કિશ્કિપન અને હિંદુ એ બન્ને ધર્મોના શુભ-દોષની સરખામણી કરવાની હિંમત નહિ કેરું. હું એ કાર્ય તેમ કરવાને બધી રીતે લાયક માણસોને સોંપુ છું. આ વિષય પરંતુ હું એટલુંજ કહેવા ઇચ્છું છું. કે મનુષ્ય, પોતાના ધર્મની આજ્ઞાઓને શ્રદ્ધા પૂર્વક માન આપશે અને પાળશે તો તે સુખી થશે. બનેલાં સુધી બીજાઓની ધાર્મિક લાગણી દુઃખન વાધી તેણે દુર રહેવું જોઈએ. અગ્રેજ-અમલ આટલો બધો વેલકમિય છે તેનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે તે લોકોની, ધાર્મિક ભાવનાઓને માન આપે છે. આ સબધમાં તેની સામે એક સામાન્ય ફરિયાદ છે, અને તેને જેમ બને તેમ જિનાયતે દુર કરવામાં અગ્રેજ રાજકર્તાઓનું કર્તવ્ય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં તેના લાભ પણ સમાવેલ છે. હિંદના રાજાઓને લોક-સંમતિથી “ગૌ-પ્રતિપાલ” નો ઇત્કાળ મળેલ છે. કારણ કે ગાય એ હિંદમાં સાથી વધારે પવિત્ર પ્રાણી મનાય છે. અને કાબને તેમનો વધ કરવાની છુટ નથી ગાવધ એ એક બહુજ લયંકર પાતક છે. ખોરાકને માટેજ હજારો ગાયોનો વધ કરવો એ હિંદુઓના હૃદય ઉપર એક બહુ ઉંડો ધા માંડવા બરાબર છે, એમાં જગપણ નવાઈ નેવું નથી. આ બાબતમાં અગ્રેજોને ખ્યાલ મમે તે હોય, પરંતુ હિંદમાં ગાવધ ચાલવા દેવો એ રાજકીય દૃષ્ટિએ ખોટું છે. અને જણાવતાં દિલગીરી થાય છે કે, અગ્રેજ રાજકર્તાઓ આ સદેશાધીથી સુધરી શકે તેની બુઝને ખાતર, છતાંપેલ ત્વનિઓમાં કડવાસ ભરી ખરાબ લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. ગાય એક બહુજ ઉપયોગી પ્રાણી છે અને આપણને ખોરાક પુરો પાડે છે તેનું જાણ પણ પવિત્ર મનાય છે અને જુદી જુદી રીતે વપરાય છે. એક છવતી ગાય, મરાયેલ ગાય કરતાં ધણી લાભો અન તેમજ વધારે મોટી મંજ્યાને ખોરાક પુરો પાડે છે. એથી મોનાનાં ઈંડા મુકતી મુરધીને મારી નાખવામાં ડહાપણ નથી. આ પ્રમાણે આર્થિક સિદ્ધાંતો અવસાર ગાવધ મેરજાજી છે. ખેતીવાડીને લગતાં કારણોને લઈને પણ તે એટલોજ ગેરબાજી છે. હિંદમાં જમીન ખેડવાના કામમાં બગડેલોજ ઉપયોગ થાય છે અને ખેડુત વર્ગોનું તે સાચું ધન છે. ગાયોનો વધ કરો એટલે તમે બગડેલી સંખ્યા ઘટાડો છો, વસ્તુ નિયતિ આજ પ્રમ છે. છતાં વર્ગોમાં બગડેલી કામતમા બહુ વધારો થવા પામ્યો છે તેનું કારણ એ નથી કે તેમની જરૂરીયાત વધી છે, પરંતુ તેમની સંખ્યા ઘટી છે, એ છે. ખેતીને ચંબીર નુકસાન થાય છે અને હિંદ એ ખેતીપ્રવાન દેશ હઈ તેના ઉપર તે એક મોટી આપત્તિ છે. આ વિષય ઉપર મને જેટલું લાગી આવે છે તેટલું હું નથી કહેતો. હું નેકાઈ બીજા પ્રમંગ ઉપર બાકી રાખું છું. હું બ્રિટિશ સરકારના મન ઉપર એજ દસાવના દરજ્જા છું કે ગાય એ નિર્દોષ, રાક અને ઉપયોગી પ્રાણી છે એટલુંજ નહીં પરંતુ લોકોનો મોટો લાભ જેને પવિત્ર માને

ક તેનો વધ આવવા હઇ એક વિદેશીય પ્રજાની ધાર્મિક લાગણીને દુષ્કરની એ એક ગંભીર જાગ્રતી બુલ છે વિદેશિ હિંદમાં ગૌરવ બધ કરામા કઇ મોટો ભોગ આવેલો પડે તેમ નથી તેના માસનો આહાર કરનારાઓને કઇક અગત્યના થશે પરંતુ તેને સાટે ફાયદોએ થશે કે માત્ર એકજ કપાટે પ્રજાની એક આખી કામના હદયો તે છતી ચક્રશે હું આગુરતા પૂર્વક આશા રાખુ છુ કે આ નામન યોગ્ય સ્થાને ધ્યાનમાં લેવાશે

એક દેશની નૈતિક હાલત સમર્થે કઇ પણ ખાત્રી પૂરક કહેતું એ મુશ્કેલ છે કારણ નાનિ અને અનીતિ એ કદ સન્દેહ ગણાય છે જેને એક પ્રજા નીતિયુક્ત કહુ છે તેને બીજી અનીતિયુક્ત કહે છે એટલુજ કહેતું પુરતું છે કે ઇંગ્લાન્ડમાં હું એવા માણસોને મળે છુ કે જેને આખી દુનિયા સમક્ષ નીતિના આદર્શ તરીકે મુકી શકુ આજ કથન બીજા દેશને પણ આવીજ રીતે નાણ પાડી શકાય છે પરંતુ જ્યાંસુધી તેમને જ્ઞેનાની તક મને મળે નથી ત્યાં સુધી આ સબધમાં માટે જ્ઞાન ધારણુ કડુ પડે મા રી પાસે સાધન કે શક્તિ નથી કે જેથી કરી તત્ત્વગાનના શ્રેયમાં ઇંગ્લાન્ડનું શુ સ્થાન છે તેની જાણે તુનના મરી શકુ મે તેના મિત્ર અને હોમિટન વાચ્યા છે પરંતુ મારા પોતાનાજ દેશના પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞોમાના કેટલાએક સબધે મે જે તુનના કરેન છે તેનાથી તેમનું ગ્યાન મને ઉચ્ચ લાગ્યું નથી દિંદ તત્ત્વગાનની જ શાખાઓ સમર્થે જે થોડા એક મે વાચેન છે તે ઉપરથી એટલું તો હું હિમત પૂર્વક કહી શકુ છુ કે દિંદી નરિઓ બજ સમય નિચારકો હતા અને દુનિયાભરના નિચારકો મા તેઓ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થાન લેનારે યોગ્ય છે પરંતુ આવી ગંભીર જ્ઞાનનો ઉપર માવે મત આપી શકુ તે પછી મારે ખોશ રાખવી જોઇએ અને અનુભવ મેળવવો જોઇએ

ઇંગ્લાન્ડના સાક્ષાત્કાર ૮૧૧ મારા ઉપર જે સગ્ગર પડેન છે તે સમિતમાં આ પ્રમાણે છે તેમની તરફથી મને મળેન મજ પ્રેમ અને સ્ત્રાર જરી સભાજને ખાતર હું તેમનો વ્યક્તિમત્ત તેમજ સમષ્ટિમત્ત તથા પૂર્વ અભા માનુ છુ મા પોતાના દેશ બધુઓ બાદ નરતા ક્ષમ્ય દુનિયા ઉપર ગાઇ પણ પ્રજા ઇંગ્લાન્ડ વાગીઓ જેવી માયાગ અને ઉત્તર નથી જ્યાં જ્યાં હ મેગે ત્યાં ત્યાં મને લાગણી અને મનેદ ભરો સમર મળેલ છે આ બધા માટે હું મ આભાર માનુ તેટલાં એછા છે હું દિનગીરી સાથે ઇંગ્લાન્ડની જન વડે છુ મા જ્યાંગાદલુ પત્રી તેની મીજ મનામત તેના ની તેમજ સા ર્ધાગે લગિા સમય નવાની ક વધારે આ ૧૧૫ છુ

અમે પ્રથમ નક્કી કરેન તેનાથી મે દિવસ મો લડન ડોન્યુ અને પારીસ જવા ૧૦ વાગે નિગોરીઆ એજનેથી ગાઢીમા મેમ અને લ્હ લગલગ માજના આર વાગે પહોચ્યા ખાડી વચ્ચેનો પ્રસ જાગુજ સરન તો તેમજ કેને પત્રીની મુસામરી પણ મરનાવાગી હતી ઇંગ્લાન્ડથી જાએ દર નર્દિ તવા છતાં અમે પસાર મરેનો દેશ તેનાથી એકદમ મને જિત લાગે મોટા ખુદા મેમનો અને વગની તાજે મને માગ જેમને બીજા કોઇ પણ દેશ કરતા દિનનું વધારે મ્મણુ આપ્ય નેમા પોને તેમજ તેમને

પોતાક પંથુ અંગેજ લોકો કરતાં અને વધારે કંગાલ અને ઉતરતા પ્રકારનાં લાગ્યાં તેઓ વળી ઓછાં ચંચળ અને પોતાના કામમાં સુસ્ત જોવાં લાગ્યાં. આ કદાચ લોકોની ભોગ-વિવાસની આદતનું સ્વાભાવિક પરિણામ છે. કેવલ લોકોની મુખોપમોગ્ય પ્રત્યેની આંદત અપ્રતીમ છે. ભોગ વિવાસ પ્રત્યેના અમર્યાદ ભાવ વ્યક્તિઓ તેમજ પ્રજાઓ ઉપર પથુ હનતીર્થ બનાવનારી અસર કરે છે. ઘણાંજ સમૃદ્ધ રાજ્યોને તેણે એકદમ પડતીમાં આણ્યાં છે. ઇનિદાસનો વાંચનાર, બાદશાહી, રોમ, ગ્રીસ, ઇરાન, અને ખ્રીજાં સાત્રાન્યોનું અધઃપતન આજ કારણે થયેલું સદેલાધથી પારખી શકશે. અને આ છતાંજ, થોડી પ્રજાઓજ આવી ઉચ્ચ ઇનિદાસિક ધટનાઓ ઉપરથી શિક્ષા મેલેલું કરનારી દરકાર રાખે છે. મને બીક લાગે છે કે ફ્રાન્સ તેમજ ઈંગ્લાંડ પથુ કંઈક અંગે આ લવ તરફ પસંદનાં જાય છે. હું ઇચ્છું છું કે તેઓ પોતપોતાની સ્થિતિ વધુ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે.

૧૨ મી સપ્ટેમ્બર.

નારતો લીધા પછી તુરંજ અમે લૂના મહેલનાં ચિત્ર-મંદીરની મુલાકાત લીધી અને ઘણાં ખરાં ચિત્રોનું રંગ કામ જોઈ મને બહુજ પ્રમત્રાસ થઈ. પરંતુ સામાન્ય રીતે મોસંતાં ચિત્રોના વિષયો મને બહુ રસાવહ ન લાગ્યા. મને નંબર ૨૫૨ નું ચિત્ર બહુજ ગમ્યું. અમે પંછી ગાડીમાં “આર્ક ડ દ્રાયમ્ફે દ લેટાઇસ” તરફ ગયા અને તેનાં શિખર ઉપરથી પારીસનો સુંદર ઉપરજોયો દેખાવ અમે પ્રત્યક્ષ કર્યો પટ્ટાળી શેરીઓની બંને બાજુ ઝાડોની ઢાંરો, જુદી જુદી પગથીએ સવારીના માર્ગ તેમજ વાદનોને આવવા જવાના માર્ગ અને બહુજ સુંદર લાગ્યા. બધા મુખ્ય રસ્તાઓનું આ કેન્દ્ર છે અને અમે આમાના એકાદ રસ્તે ગાડીમાં “બ્રા દ લુનોન” ગયા અને ત્યાં ધોધની પટ્ટાશમાંજ આરેલ એક ઉપાહારગૃહ માં અમે કંઈક ઉપાહાર લીધો ધોધ બહુજ સુંદર છે અને બાજો બગીચો લોકરૂચિને અનુસરતી ચલાવાના, મારી માટેના, તેમજ વાહનો માટેના માર્ગોની ગોઠવણીવળા હતો. તેના કેટલાએક ભાગો બહુ સંકટાશયળા હતા એટલે તેથી તેનું સ્લાઈડ કંઈક અંગે લોપાનુ હતું. છતાં એકંદરે આ બહુજ ગમ્યો બગીચો છે. ઉનાળાના સમય દરમ્યાન તેની દરેક ટ્રિમામાં ફરફર કરવા માટે આ એ ગમ્ય સ્થાન હોતું જોઈએ. અત્યારે તો તે જરા પાનખર ખસતુના જેવો દેખાય છે અને તેમાં માણ્યોની બહુ આવજન નથી ખીજી રીતે પારીસનું આ એક અતિ પરિચિત વિહાર સ્થાન છે અને હાઈક પાર્ક કરતા જીંજીએ વધુ ગણ્યો. તેને વિખાર છે. અમે માછા ફરતાં રસ્તામા મહાન પારીસ પ્રફર્ચન માટે પ્રથમ વખતારેલ મહાલય “ટ્રેફરેરે”ની મુલાકાત લીધી “જોં દ ગાર” ની સામે તે એક આગળ પડનાં સ્થાન ઉપર છે અને તે બહુજ લગ્ય દેખાય છે. છતાંજ મારે કહેવું જોઈએ કે તેની પામેની ચાર લીલી આકૃતિઓ તેના દેખાવને બહુ બગાડે છે સાંજે અમે ઢિરોડામ ગયા અને ત્યાં અમે આજ દિવસ સુધીમા જોયેલ ગમતો કરતા બહુજીજ હંચા પ્રકારની બહુજ એક ગમતો જોઈ એક આ ખેલાડીએ એક મકાનની ટોચ ઉપરની બેઠક ઉપરથી એક જાગમાં ભુટકો માર્યો. આ જાજ તેનાથી લગભગ મો ડુટ નીચી હોતી જોઈએ. વળી તે હીચકા ઉપરથી ઉજળી તેમજ ઉંચી બેઠક ઉપરથી કુદીને નમાવી સકાય તેટલે અંતરે હવા-

માં લટકતી બીજી બાંધના હાર્થે પકડાઈ હતી. બીજી એક પુરુષ જાતીનો ખોલાડી ગોળ મીઠી જેવી જમીન ઉપર એક મોટા દર્બા ઉપર તેની ઉપર ચઢ્યો હતો અને ઉતર્યો હતો. કેટલાંએક ધોડાઓના ખેડો પણ થયા હતા પરંતુ તે અમે વિદ્યસનનાં સરકસમાં જોયા હતા તેવા ન હોતા. નડતરો આજગીને જવાની ઘરત પછી ખેલ ખતમ થયો. આ ઘરત અને તેમાંએ ખાસ કરીને તેનો છેવટનો ભાગ, જેમાં દોડનગઓની મનિને રોકવાને યુક્તિ પૂર્વક ગેડવેલી મોટી ઝાલોમાંથી પસાર થવાનાં તેમનાં દુર્ફાં બહુ આનંદ પમાડે તેવાં હતાં હિપ્પોગ્રમ એક લઘ્ય મહાલય છે અને તેમાં ૮૦૦૦ ઉપરાંત પ્રેક્ષકો સમાઈ શકે છે અને મારી માન્યતા પ્રમાણે ત્યાં દર રાત્રીએ આગળ સારા ખેડો કરવામાં આવે છે.

સવારમાં અમે રાગ-મહેલો અને બગીચાઓ જોવા ગાડીમાં વરસાદી ગયા. ચિત્રાલય, મોંટાં અનિહાસિક ચિત્રોથી ભરપૂર છે અને તેમાં આરટીઆ તેમજ ફિમીઆમાં થયેલ છેલ્લી લડાઈઓનાં ચિત્રો બહુજ લઘ્ય છે રંગકામ મુદ્ર અને જીવંત જેલુંજ છે અને ચિત્રરાશિલ દેખાવો અનિશ્ચ મુદ્ર છે. લડાઈમાં ગમે તેવા પ્રકારનાં વર્ણનો જેટલો ખ્યા-
= આપી શકે તેના કરતાં વધારે સારો ખ્યાલ આ ચિત્રો આપે છે અને તેમને જોતાં મને બહુજ આનંદ થયો. પરંતુ આ આનંદની લાગણી અમિશ્રિત નહોતી. કારણ કે મારી નજર આગળનાં ચિત્રોમાં જેઓ માત્ર નજીવી રીતેજ પ્રતિબિંબિત થયેલ છે તેવી સાચે સાચી લડાઈઓમાં હજારો કિમતી જીનોનો ભોગ અપાયો. હજે તેમજ તેને અંગે પૈસાનો મોટો દુરુપયોગ થયો હશે. ઘણીએ વખત ઉપર એમ પણ અને છે કે લડાઈ ન્યાય યુક્ત કારણોને ખાતર લડવામાં આવે છે. અને તેમ છતાંએ જેઓ લડવાનોજ ધર્મો કરે છે તેમને પણ લડાઈના ત્રાસ પરત્વે વિચારતાં હમેશા ઝાતી થાય છે. અમે પછી રાજ્યનાં વાહનો જોયાં. તેઓ બહુજ મોટા સરંજામવાળાં હતાં અને તેમનો ઉપયોગ માત્ર રાજ્યની સનારીઓ પ્રસંગેજ થતો હતો. વરસાદીસમાં ફ્રેન્ચ મેનેટ અને સજાનાં રથાન છે અને તે પારીસથી માત્ર દશજ માઈલ દૂર છે જેવડી નદ-પંક્તિઓવાળા માર્ગમાં થઈને ત્યાં જવાય છે. મેવર્સથી પારીસ પાછા ફરતાં માર્ગમાં અમે મે સેન્ટ ચીનાઇ-માટીડાનું કા-ગખાનું જોયું. આ ઉદ્યાગની જુદી જુદી શાખાઓ અમને જાણવામાં આવી ચિત્રકામએ તેની બનાવટનો વધારેમાં વધારે મુશ્કેલીવાળો ભાગ હતા અને તેની ફોટોગ્રાફી બનાવટ માટે હારીગરોને બહુજ જુદી અને શીજી વડે કાર્ય કરવું પડ્યું હતું પૂરી ઉપર સાગમા સારી કહેવાતી ‘ગોલ્ડેન ટેપ-ટ્રી’ ના ધાગ્યામાં આવતા, ચિ-યુક્ત પડદાના ચાર દુકા-ઓ પણ અહીં હતા તેઓ અત્યંત મુદ્ર છે અને એ તેના જેવા દલુસથી કાઢપણુ અળે જોયા નથી અમે ગોળાયુક્ત કમરો અને બીજી વસ્તુઓના કેટલાએક અલત મુદ્ર નમુનાઓ જોયા. તેઓ એટલીબધી સુંદરરીતે બનાવવામાં આવેલ છે કે નેએ માતા કેટલા-એક ખરેખર ૫૦,૦૦૦ ફ્રેન્ક ઉપરાંતની કિમતના છે. આ પંક્તિનો તેના ઉપર બે આટુનિ ઓનાં ચિત્રકામવાળો એક કુળજ બહુજ મુદ્રપણે ચિત્રવામાં આવ્યો હતો માગરે અમે દુકાનો જોવા, આશીને ‘પોલેસ નાવલ’ તરફ ગયા, દુકાનોમાં બહુ મજબની રોશની છે અને તે બહુ સગ્ગરીતે ગોઠવાયેલી છે. અમે જાન જાનનું ગ્રવેરાત જોયું અને લંડનમાં જોયેલા

કરતાં મને આ જોઈને વધારે આનંદ થયો. પારીસ રાત્રીએ બહુજ શોભાયમાન દેખાય છે. પહોળા માર્ગ ઉપર મધ્યે સૂધી પ્રકાશવંત દીપકાની લાંબી પંક્તિઓ અને તેની સાથે દુકાનોની આંજી નાખે તેવી રોશની હમેશાં આખાં શહેરને દીવાળીના જેવોજ દેખાતો આપે છે. લંડનની ટ્રાઇપલુ શેરીને પારીસની એકે શેરી સાથે સરખાવી શકાય તેવી નથી, અને આ બન્ને શહેરોમાં આટલીજાધી લિજના જોતાં મને એકદમ આશ્ચર્ય થાય છે. સાંજની આખતમાં પારીસ લંડનથી ઘણું ચંડીઆતું છે.

૧૩ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે અમે સેન્ટ રૅયસનું દેવળ, નોટર-ડેમનું મુખ્ય દેવળ, ન્યાયની કાર્ટો અને મોંગની મુલાકાત લીધી, સેન્ટ રૅયલ એક બહુ પ્રાચીન દેવળ છે અને બહુ લગભગદારીતે શયુગારાયેલું છે. નોટર-ડેમનું દેવળ બહુ મોટું અને ભવ્ય છે અને તે આખા યુરોપમાં ગોથિક-શિલ્પકળાના સુંદરમાં સુંદર નમુનાઓ પૈકીનું એક છે. બધાં દેવળો બહુજ શોભાયમાન છે, અને મારાં ઇંગ્લાંડમાં જોયેલાં બધાં દેવળો કરતાં વધારે સુંદરરીતે શયુગારાયેલાં છે. સાર્વજનિક મકાનોના સંપર્કમાં પણ મને એવોજ ભાસ થયેલો છે અને નાટ્ય-ગૃહો, હોટેલો અને ઉપહારગૃહો પણ મારાં બીજે સ્થળે જોવાએલાં કરતાં ધણીજ વધારે ડાઠ અને રસપૂર્વક શયુગારાયેલ છે. પારીસની હોટેલો સામાન્યરીતે રાજ-મહેલોના જેવીજ છે. અમે પછી ગાડીમાં “જેમ્સ એલીસીઝ” માં મળેને પારીસના ધેરાનું સર્વદિગ્દર્શક ચિત્ર જોવા ગયા. “જેમ્સ એલીસીઝ” એક યા બીજા પ્રકારની મળ માણવાને આતુર માણસોથી ભરપૂર હતાં. સાંજે અમે બર્ન હોટેલમાં ખાણું લીધું અને પછી ઇડન થીએટરમાં ગયા. અમે “એમ્પ્રેસીયર” નામક એક પ્રયોગ જોયો અને તેમાં ધણું નૃત્ય તેમજ કેટલાએક મનોહર દેખાવો અમારા જોવામાં આવ્યા. પારીસમાં વિહાર-સ્થાનોની કંઈ ખોટ નથી, ૩૦ ઉપરાંત નાટ્યગૃહો છે તેમજ એક મોટું હિપોડ્રોમ અથવા સર્કસ છે, ધણી વખત આવાં વિહાર સ્થાનો મનને આરામ આપવા માટે ખાસ આવસ્થક હોય છે. પોતાનું કાર્ય તે વધારે સારીરીતે કરી શકે એટલા ખાતર તેને કંઈ અનુકૂળ થાય તેવો ફરફાર જોઈએ છે.

૬.

૧૪ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે અમે મેટ્રીન, ઇન્વેલાઇડસ બનાં નેપોલીઅનની સમાધિ છે, પેન્થીઓન, લક્સેમ્બર્ગનો મહેલ અને આસ્ટાઇલ કૉલમ જોવા વખત મેળવી શક્યા. મેટ્રીન એક આસના જમાનાનું દેવળ છે પરંતુ તેની બાધણી સુંદર છે. તેની આસપાસ બાવન સ્થંભોની દ્વાર છે અને દિવાલોના ગોખની અંદર પવિત્ર પુરોનોની પ્રતિમાઓ છે. તેને આંતર્યામિ આથી-એ વધારે ભવ્ય છે. નેપોલિયનની આરામગાહ અરેખર જોવા લાયક છે. તે સુંદર કોતર-કામવાણું આરસપહાણુનુંજ કામ છે, આ આખી સમાધિ પાછળ ૩૬ લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થયેલું કહેવાય છે. લક્સેમ્બર્ગનો મહેલ એક ભારે લગભગદાર મહેલ છે. તેની યંટાય, ૭૬૦ની દારોવાળા માર્ગોની ગોઠવણીવાળી વિસ્તિર્ણુ વાડીઓ છે, અને તેને લઈને આ એક મનપસંદ વિહાર-સ્થાન બનેલ છે. મહેલમાં, ચિત્રો અને બાવજનિ લગતાં કોતર-

કામને જોઇ મને અત્યંત આનંદ થયો હિંદમાં આવી વસ્તુઓ ભાળતાં કેટલું બહુ આશ્ચર્ય થાય ! સાંજે અમે સંગીત નાટ્ય ગૃહમાં ગયાં. આ નાટ્ય-ગૃહનો શણગાર એક રાજ મહેલના જેવોજ છે. અને તેની ચિત્રકામ વાળી છતાં તેની સુંદર સીડીઓ તેમજ પટસા-લોની શોભા મને આ ગૃહના આંતરંગીય એ વિશેષ ગમી. પ્રવેશ અતિશય સુંદર હતો અને તેના અંતમાં ધરતીકંપનો દેખાવ આવતો હતો. ઇંગ્લાંડમાં મેં જોયેલ તૃતીય તેમજ નાટ્ય દુષો કરતાં અહીં જોવામાં આવેલાં બહુજ મરીઆતાં હતાં. આ નાચનાં જુદી જુદી જાતના તરેહવાર રંગોના પોષાકમાં સજ્જ થયેલી બેસોથી ત્રણેયો જુવાન છોકરીઓ, ધટ-તા અભિનય સહ સંગીતની સાથે નાચતી હતી, અને કંઈ અપૂર્વ અસર ઉત્પન્ન કરતી હતી. તે સાથે મારે એમ પણ કહેવું જોઈએ કે આ તૃતીય એક કળા તરીકે બહુ ઉચ્ચ પ્રકારનું નહોતું. આ કળા હિંદમાં જેટલે દુર્ગમે કેળવાયેલ છે તેટલે દરજ્જે અહીં કેળવા-યેલ નથી. હિંદમાં નાચનો ધંધો કરનાર-છોકરીનું કામ ધણું વધારે મુશ્કેલીભર્યું તેમજ વધારે સુંદર છે. વળતી સગરે પારીસ છોડવાનો વિચાર કરતા અમે અમારે ઉતારે આવ્યા. અરે ! આ વિચાર કેટલો દુઃખદ છે ! મેં પીરસેલ વાનીઓની વાસ પણ ભા-ગ્યેજ લીધી હશે એટલામાં તો તે ઉપડી ગઈ ! પારીસને મેં થોડુંધણું જોયું એથી મારી તેને વધારે જોવાની ઇચ્છા પ્રદીપ્ત થઈ છે. કમલાગમે અમારી પાસે સમય બહુ થોડો રહ્યો છે મને લાગે છે કે અમે લંડન અને રિયમંડમાં રહેવાની મુદત દુઃકારી હત તો હીક થાત અને તેથી અમે ક્રાન્ડનાં કેટલાએક મુખ્ય નગરો અને તેમજ ખાસ કરીને પારીસ કંઈક વધુ નિવૃત્તિપૂર્વક જોઈ શકત. આ સ્થાનની સુંદરતાએ હું મુગ્ધ થયો છું. શેરીઓ પહોળી અને સ્વચ્છ છે તેમજ રાત્રી દરમ્યાન સંપૂર્ણ રોશનીયુક્ત હોય છે. જોકે હું લોકોની લાપાથી અગ્નયો છું. છતાં મને તેમની રીતભાત કંઈ વધારે સમ્યક્તાવાળી પરંતુ એક સામાન્ય અજ્ઞેજ કરતાં કંઈ ઓછી નિખાલસ દેખાય છે. તેઓની હડપ્તી ઉપરની દાઢીઓમાં તેમની બધી ખંધાઈ આવી જતી લાગે છે. મારા મતનો અલબત્ત સંભાળપૂર્વક સ્વીકાર કરવાનો છે કારણ, ક્રાન્ડનાં કહેવાતા શિષ્ટ જનો કરતાં મારે હોટે-લનાં માણસોના વધારે પ્રસંગમાં આવવું પડ્યું છે. કદાચ દુનિયા ઉપર થોડાંજ શહેરો હશે કે જેમાં પારીસના જેટલાં વિહારસ્થાનો ઉપસ્થિત થયાં હશે. લોકો બહુ મોજ તેમજ આનંદને માહનારાં છે. તેમનો મુદ્રાલેખ:—

“ રાત્રી પુરેમો, પોતાનાં જ્ઞાનનો ખજાનો ભણે ઠલવી નાંખે,
તોપણ આનંદના કરતાં વધારે આકરે નીતિ-શિક્ષક એક પણ નથી”

એ દેખાય છે. હું આશા રાખું છું કે તેઓ જે આનંદમાં મશગુલ છે તેની કવીએ કલ્પેની નીતિ-પથેપર લાવનારી અસર તેઓનાં મન ઉપર થાય. જે આનંદ ક્ષણિક જેવોજ છે તેની પાછળ મોટી માયાકૃત કરવી નકામી છે. સાચો આનંદ એજ છે જે કદી ઘટતોજ નથી. એકજ પિતાએ સરજેલ પ્રાણીઓ પ્રત્યે શાંતિ અને શુભેચ્છાને લગતાં ચિંતનમાંજ તેનો સમાવેશ થાય છે. આ આનંદ રાજ અને રંક જનને પ્રાપ્ય છે અને પ્રયત્ન દ્વારા મેળવવા જેવો છે. તે શાશ્વત છે.

૧૫ મી સપ્ટેમ્બર.

અમે વરુલી ટ્રેનમાં જુમેસ જવા ઉપડ્યા અને બપોરનાં સંમદસ્થાન તેમજ નોટર-
 કેમનું દેવળ જોવા જઈ શકીએ એટલા વખતસર અમે ત્યાં પહોંચ્યા. સંમદસ્થાનનાં ચિત્રો-
 માં સૌદર્ય કરતાં આશ્ચર્યકારક તત્વ વિશેષ હતું, તેમજ પારીસનો ચિત્રસંમદ જોવા પછી
 તેમાં મને કંઈ પણ ખાસ આકર્ષક નહોતું લાગ્યું. નોટર-કેમનું પ્રાર્થના-મંદીર એક રો-
 ભાવાળું મકાન છે અને સહેરનાં સુંદરમાં સુંદર સ્થાનો પૈકીનું એક છે. સાંજે અમે ઇઝન-
 નો નોટરગૃહમાં ગયા અને ત્યાં તરેહવાર તમાશાઓ જોયો. બધાં કરતાં એક ખુણીદાર
 રોશનીયુક્ત પુવારો જેમાં ફેટલાંએક ફરતાં પુનગાઓ ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં તેમાં મને
 વધારે આનંદ મળ્યો. પાણીની બદલાતી મેરોના બદલાતા રંગોની બહુજ આનંદજનક
 અસર થતી હતી. અહીં ફેટલાંએક જંગલોઓ, મદારીઓ તેમજ દોરડાં ઉપર નાચનાર
 નંદો પણ હતા. ફેટલાંએક સરસ પુનગાં નચાવનારાઓ તેમજ સારી રીતે તાલીમ પામેલા
 ફેટલાંએક ખેસાડી કુતરાઓ હતા. આવા આનંદ આપનાર દેખાવો સારા અને ઉપયોગી
 છે. જ્યારે કંઈ સારા વ્યવસ્થાના અભાવે મન વ્યાકુળ થાય તેમજ જ્યારે તે અમિત
 થાય અને વધુ પડતા કામના ભોગની અસર તેને લાગવા મડે ત્યારે આ દેખાવો મન
 ઉપર એક શકિત આપનાર આપઘના જેવું કાર્ય કરે છે. બીજી રીતે પણ તેઓ ઉપયોગી
 છે. મનુષ્યનું મન હમેશાં ચંચળ છે અને તે હમેશા કંઈ નવું નવું ધરે છે. ફેટલાંએક
 ઇચ્છાઓ એવી છે કે તે “ખરામ સંકેપદારાજ જન્મ પામે છે” તેઓને કહી પંપાળવી
 જોઈએ નહિ પરંતુ દુષાવર્તીજ જોઈએ જે ઇચ્છાઓ નિર્દોષ પ્રકારની હોય તેને તો સં-
 તોષવીજ જોઈએ કે જેથી કરી તેઓ મનને વધારે વખન ન સતાવે. “સ્થિત-સ્થિ” નો
 નામાંકિત લેખક સાચું જ કહે છે કે:— “દરેક ઇચ્છા, સંતોષમાજી લુપ્ત થાય છે.” જ્યારે
 ઇચ્છાઓ આ પ્રમાણે ઓછી થાય ત્યારે મનને જોઈતો આરામ અને આનંદ આપે
 આપને પ્રાપ્ત થાય છે, કાંચુ, ભાગ માનવા મુજબ, એ એક નિર્વિવાદ વાત છે કે જે
 મૈથિલસેની ઇચ્છાઓ થોડી છે તે, જે માથુસેની ઇચ્છાઓ ઘણી છે તેનાં કરતા, પોતાને
 ધોળો વધારે સુખી માને છે.

૧૬ મી સપ્ટેમ્બર.

આજનો દિવસ અમે વાંટનું રજાસેત્ર જોવા માટે ગાડીની સફરમાજી ગાળ્યો. આ
 ગ.મ જુમેસની નૈઋત્યે આઠ માઈલ ઉપર આવેલું છે. બેજીયન ટેકરીના મધ્યાગા ઉપરથી
 લડાઈમાં યોગ્યેથી જુદી જુદી લશ્કરી દુકાડીઓ સાથે સંબંધ ધરાવતા સ્થાનો
 અમને સમજાવવામાં આવ્યાં. આ બધું જારે રસમળે તેવું હતું અને
 સોંધખીસ, આડેન્સ અને મોંધમ ડી કેમોસના જંગલોમાં ચાલુ ગાડીમાં અમારાં નિવાસ
 સ્થાને પાછા આવ્યા ઉર્વાં જુદો વચ્ચેથી જતી વાગી અને ઉડાણવાળા લાગ ઉપરની તર-
 પકિતઓ બહુ સુંદર હતી, અને આયમતા મુજબ તેમનાં દેખાવ બહુજ રમણીય બનાવ્યો
 હતો સાંજે અમે કનૈલ વૈદ્યગટન તેમજ તેમનાં પત્ની તેમજ કુટુંબ સાથે ગામી ને બધા
 બહુ માયાળુ હતા અને અમને જુમેસના સંબંધમાં ઘણી ઘણી વાતો કરી, અને તે બધું
 જોવા પુરતો મને વખન હોતો જકુ સારૂ ચાત? જુમેસનાં લોકો મેં અત્યાર સુધીમાં

જોએલા યુરોપનાં બીજા દેશો કરતાં વધારે દેખાવડાં મને દેખાયાં. તેઓના મહેરા ધારીલા તેમજ ટુટડા છે.

૧૭ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે અમે હેઠ હોમબર્ગ સુધી સળંગ મુસાફરી કરી, અમે કાલાન ખાતે બે કલાક સુધી રોકાયા હતા અને આથી અમને લાંબું દેવળ જોવા પુરતો વખત મળ્યો હતો. આ એક ભારે ભય બાંધકામ છે, ઈંગ્લાંડમાં તેના જેવું એક જામુ નહોતું. તે લગભગ ૭ થનકા પહેલાં રાત્રે ૬ થી હવું અને હજુ તે સંપૂર્ણ થવાનું છે. અવખત કામ બહુ ધીમે ધીમે ચાલુ હોતું જોઈએ, ગમે તેમ હો. પરંતુ આ મહાલય અતિશય મોટા પ્રમાણમાં બાંધામાં આવે છે. અહીં અમે ફેટલાંએક ડાયા-ચિત્રો ખરીલાં અને પછી બાનથી, ફ્રેન્કફોર્ટ સુધી રાઇન નદી ઉપર પ્રવાસ કર્યો. કમ જાગ્યે મારા જેવા, મર્યાદિત સમય દરમ્યાનજ ધણાખરા યુરોપને જોવાને આતુર પ્રવાસીને કાંઈપણ સ્થાને લાગે વખત રોકાવું એ અશક્યવત છે, નહિતર થોડા દિવસ આ પ્રદેશોમાં રહેવાની મારી ધર્યા છે. દિવસ દરમ્યાન રાઇન નદીની આસપાસનો દેખાવ બહુજ આનંદપ્રદ કહેવાય છે. પરંતુ અમારે તે સાંજ દરમ્યાન ઓગળવા પડી. ચાંદનીની અસર મને, ખરેખર, બહુ મોહક લાગી હતી.

૧૮ મી સપ્ટેમ્બર.

સવારનો વખત અમે કાસિમિના જોરડાઓ તેમજ સુંદર વાટિકાઓ ત્યાં ખનીજ-દ્રવ્યોવાળા ઝરાઓ આવેલા છે ત્યાં અહીં તહીં ફરવામાં ગાળ્યો. એકાદ ઝરાનું પાણી મેં પી જેવું અને મને તે મીઠું લાગ્યું અને ઘણા અગ્રિએ લોન્ડ ટેનીસ રમતા તેમજ માર્ગો ઉપર અહીં તહીં ફરતા જોયા, પરાયા દેશોમાં આપણે જે કરીએ તે સમજી શકે એવાં માણસો જડી આવતાં બહુ નિરાંત થાય છે. અમને કંઈપણ યુરોપી ન નડે એ હેતુએ અમે જે કે યુરોપની બધી ભાષાઓ થોડીઘણી જાણનાર એક બેમીઆને અમારી સાથે રાખ્યો હતો, છતાં તે બધો વખત અમારી સાથે ન રહી શકતો તેમજ દુભાષીઓની મારફત વાતચીત કરવાનું હમેશાં સગવડતા લઈ નહોતું. ફ્રાન્સ અને બેલ્જિઅમ ઈંગ્લાંડની વધુ નજીક હોવા છતાં લાંબાં કરતાં જર્મનીમાં અગ્રિય ભાષા વધારે બોલાતી હતી એ, મને એક આશ્ચર્યકારક વાત લાગી. ઋતુ દરમ્યાન અહીં દિવસમાં ત્રણ વખત બેન્ડ વાજે છે અને સ્થાન માણસોથી ભરપૂર હોય છે. બપોર પછી અમે સાલ્જકની રોમન-છાવણી તરફ ગાડીમાં ગયા. અમે બીજેજ માર્ગે રૂમ્સ, ફર, માર્ક્ટન-એસ અને બહુજ ઉંચાઉ ઉપર થતાં એક ટકારનાં બીચનાં જુલોની ઝાડીમાં યદ્ય અમારાં નિવાસ-સ્થાને આવ્યા. આ જંગલોની અધિકારમય ઘટા તેમને બહુ રીતજા અને આનંદ આપે તેવાં બનાવતી દેખાતી હતી.

૧૯ મી સપ્ટેમ્બર.

આજનો દિવસ ખુબ અમે ગઈ કાલની માફકજ મન કર્યો, મારા હરણનાં અને ફેટલાંએક જર્મન ગામડાંઓ વચ્ચે ચાંદને એક બહુ મજની સફર કરી. જર્મન શહેનશાહ તેમજ તેમના શાહીપરણાઓ સમક્ષ ૨૧ મી તારીખે થનાર ૮૦,૦૦૦ માણસોની મહાન

લશ્કરી ક્યાએત માટે પસંદ કરવામાં આવેલ સ્થાન પાસેથી પણ અમે પસાર થયા. આ-
ખી દુનિયાં ઉપર સૌથી વધુ લડાયક ગણવામાં આવતી જર્મન પ્રજાના સૈનિકોની લોખંડી
હારો હું નહિ જોઈ શકું એ ખાતર મને દિલ્લીની યાદ છે. આવાં કૃત્રિમ યુદ્ધો અને
તાલીમની જાવણીઓ જોવામાં સાચે સાચા યુદ્ધો જોવા કરતાં પણ વધુ
રસ પડે છે. કારણ, એક કુશળ મેનાધિપતિ જે કુનેહબરી સૈન્યરચના
કરી શકે છે તેને, સાચી લડાઈના રક્તપાત કે ત્રાસ-વચર જોવાની તેમાં પુરેપુરી તક મળે
છે. તે એક સુંદર ખુશ્બો પ્રદેશ છે અને બહુ ફળદ્રુપ-દેખાય છે, રમતા ઉપરનાં એપલનાં
ઝાડો ફળ વડે એટલા બધાં લચી રહ્યાં છે કે તેમની ડાળોજ કાપી લેવી પડે છે, અને
તેઓ બહુ મજાનો દેખાવ આપે છે. સંજરે ખાતું લીધા પછી અમે યુસુફ જવા માટે
ઉપજા અને લાં વળતે રાજ નાસ્તો લેવાના વખતે પહોંચ્યા.

૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.

યુસુફ અમે નાસ્તા માટે કંઇક મોડા પહોંચ્યા, અને પછી ગાડીમાં સરોવરના કિ-
નારા ઉપર થઇને સ્ટાસ્ટેટ નામક સ્થળે ગયા. એક બાજુ પર્વતાવલી તેમજ બીજી બાજુ
સરોવરનાં ઉંડા આસમાની જળ, અવારનવાર બદલતાં મનોહર દ્રશ્યો આપનાં હતાં. ઉંચા
પર્વતો બરફથી ઢંકાયેલા હતા અને નજીકની સરોવર આસપાસની પર્વતાવળીની પાછળ
અવ્યપણે ઉભા હતા, તેમજ સરોવરનાં જળમાં પ્રતિબિંબિત થતા હતા. આ અત્યંત રમ-
ણીય લાગતું હતું. મેં રિવર-ફ્રન્ટનાં સરોવરો વિશે વાંચ્યું હતું. આં દેશ પોતાનાં સુંદર
સરોવરો માટે વિખ્યાત છે. પરંતુ તેમને નજરે જોતાં, મેં વાંચીને બધીજો ખ્યાલ ધણોજ
ઉણપ વાળો લાગ્યો. દૃષ્યો અત્યંત મોહક છે. અમે થોડાંએક આરામ માટે પાછા
અમારા નિવાસે આવ્યા, અને પછી ચાલીને ધન-ખડકમાં જોતરી કાઢેલ
એક રાક્ષસી કદનો સિંહ જોવા ગયા. આ સિંહ ફ્રેંચ રાન્ય કૉનિ ફરમખાન, પોતાના મા-
લેક-રાજાને બહાદુરી પૂર્વકે બચાવતાં પડેલ રિવસ-શક્તિના ઝમરણુ માટે ઉભા કરવામાં
આવેલ છે. અમે પછી દેવળની મુલાકાત લીધી. તેમાં કંઈ ખાસ
નોંધવા જેવું નહોતું. માત્ર એક “એર્બન” નામક વઘ લાં વાગતું
હતું અને તેનો ધ્વનિ મકાનના પ્રમાણમાં બહુજ મોટો હતો. કારટલ પેલેસ અથવા એવાં
કોઇ બીજા મકાનમાં આ એર્બન બહુ સારો અવાજ આપે સંજરે અમે સ્ટાઇઝર દોડ
હોટેલ બહાર બેન્ડ સાંભળવા ગયા, અને તે કંઇક આનંદ આપે તેવું હતું. (જે કે હું
તેનો રાગ જોળખી શકતો નહોતો તો પણ તેની અસર આનંદ જનક હતી.) મનને મદ
તેમજ ઉલ્લસ બનાવી તેને આશાએશ આપી તે સંગીતનું કામ છે મને સ્વભાવિક રીતેજ
દેશી સંગીતનો શોખ છે. એક શાસ્ત્ર તરીકે મેં આજ રિવસ સુધીમાં સાંભળેલા કંઈ
અને વાદ્ય-સંગીતમાં બીજા બધાં સંગીત કરતાં તે દેશી સંગીત પ્રધુતાની વધારે નજીક છે. કહેવાય
છે અને તે સાચું છે કે બધાં માણસોમાં શરીર અને મન નિરોગી અને આરામના બધાં
સાધનોથી સંપન્ન એક રાજ સૌથી વધારે સુખી છે, પરંતુ જે માણસ સંગીતને તેના
સાચા અર્થમાં સમજે છે અને જાણે છે તે આવા રાજ કરનાંએ વધારે સુખી છે. એક
ગણક જે આનંદ અનુભવે છે તેને ખ્યાલ તેનેજ આવી શકે છે. “બેનીસના વેપારમાં”
લોર્ડ-જો સંગીતમાં રસ વગરના માણસ પ્રત્યે જરા સખ્ત છે, તે કહે છે કે:—

“જે માણસ સંગીત પ્રત્યે લાગણી વગરનો છે.

જેને મધુર ધ્વનિનો સંવાદ પીગળાવી શકતો નથી

તે રાજદ્રોહ, દાવપેચ અને હુંદકાટ માટેજ વધારે યોગ્ય છે.”

આ ખોલનાર કેટલે અંશે વ્યાજબી છે તેની દરેક માણસ જાતેજ તુલના કરી લેશે.

૨૧ મી સપ્ટેમ્બર.

સવારમાં અમે મેગન તરફ માડીમાં ગયા હિનાળાનો વખત ગાળવામાં આનંદ પડે એવાં મેટલાએક બહુ સુંદર નાનાં ગૃહો પામેથી અમે પસાર થયા પછા ફરતા રસ્તામાં થોડો એક વરસાદ પડ્યો, અને મને બીક લાગે છે કે સારી ઋતુ જે આપ્ત ઉપરના અવાસ માટે અમારે માટે બહુજ આવશ્યક છે. તેનો અંત આગ્યો લાગે છે. અમે પિટઝનામ જવા માટે લગ્ન ભગ એ વાગ્યે આગમોટમાં ઉપડ્યા, અને થોડાજ વર્ષો પહેલાં અંધાયેલી એક અભાવ્ય જેવી રેલ્વે દ્વારા અમે ગીરી ઉપર ચડ્યા. તે એક બહુજ ઉભા ચડાવ ઉપર ચડે છે, અને ટ્રેનની સલામતીને ખાતર અંધમાં રખાયેલ એક ગ્રીન પાટા ઉપર એક દાંતા વાળુ પેદુ ફરે છે. ઉપર જવા માટેજ વરાળની શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, નીચે ઉતરતા સીલીન્ડરમાં એકત્ર કરવામાં આવેલ વાયુ વડે તેના વેગને નિયંત્રિત કરવામાં આવે છે. રેલ્વે અને આગમોટ બન્નેમાંથી મળતાં પુખ્તો લગ્ન હતાં જેમ જેમ ઉંચા ચડીએ છીએ તેમ તેમ દેખાવ વધુ અને વધુ લગ્ન થતો જાય છે. નીચે ગળતની કિનારી જેવાં લાગતાં આ-લસ પર્વતનાં હિમચ્ચ શિખરો અસંત મનોહર દેખાય છે. મેં ધાયું હતું કે રોકાટલાંક ના પ્રદેશ સૌથી વધારે સુંદર છે પરંતુ અહીંનો પ્રદેશ બહુજ મોટાં પ્રમાણમાં તેવો છે અને કદાચ હિમાલયનો પ્રદેશ બાદ કન્યા તેની કામ પથ્થ સાથે. આત્રા ધારવા મુજબ, સરખામણી થઈ શકે તેમ નથી. હિમાલયનો પ્રદેશ કેાકક દિવસ જવાની દુઃખ આશા રાખું છું પર્વતનાં મૃગી ઉપર ફરતાં અમે ધ્રુમસમાં અટવાઈ ગયા, અને અમે આશા રાખ્યા મુજબના દેખાવો ન જોઈ શક્યા અને બીક છે કે જો ટાપી દરમ્યાન લવામાં કંઈ ન કહેર ફાર ન થાય તો સવારને સુર્યાદયનો દેખાવ અમારી નજરે પડવાનો સંભવ યોગ્ય છે. આગ દ્રવ્યને અંગે મત્તુ લોકતો માનવી પોતાથી નાચેના વર્ષનાં પ્રાણીઓ ઉપર સના ભોગવતો હતો તદ્દન નિરપાય છે. ચરાચરમાં વ્યાપ્ત હૃદયની સત્તા આગળ તે પોતાની તુચ્છતા અનુભવે છે સમજસહિતની જાંઘી જડાગો છતાં મનુષ્ય કુદરતને અંકુશ તમે આણી શકે તેમ નથી. માત્ર હૃદયજ તેને નિયંત્રિત રાખે છે. મનુષ્ય જે એક કુદરતના સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અંશ જેવો છે અને કંઈક તે દારાજ ઉદ્ભવ પામે છે. ને તેને નેપૂર્ણ રીતે જાણવાની ધૃષ્ટતા કેમ કરી શકે? આ અને આવા વિચારો જે આરી પ્રાતઃકાગના કંઈકો જોવાની આતુરતાને વ્યાજબી અંકુશમાં રાખી. સંધ્યા અને રમણીય દિન.

૨૨ મી સપ્ટેમ્બર.

સવાર બહુ સુંદર અને સ્વચ્છ હતું અને અમે આપ્ત પર્વતની શિંગીના અવાજો જાગી પાંચ વાગ્યા પછી તુરંજ સુરોદિય નિદાગતા નિકળી પડ્યા. સંખ્યાઅંધ

પ્રવાસીઓ આ ગિરિશૃંગ ઉપર ખાસ કરીને પ્રાતઃકાળે અવનવી શોભા ધારણ કરતાં સર્વ દિગ્દર્શક દ્રવ્યો જોવા એકત્ર થાય છે. દ્રવ્ય બહુ રમ્ય હતું પરંતુ ભગવાન ભારકર દૂરનાં વાદળોમાં અદ્રશ્ય રહેતાં અને તેમનાં પૂરી કળામાં દર્શન ન કર્યાં. મને કહેવામાં આવ્યું કે આવે સમયે બધાએ હિમગિરિઓ ગુલાબી રંગ ધારણ કરે છે બધાં સરોવરો આટલી બધી ઉંચાઈએથી બહુ નાનાં દેખાય છે. લ્યુસર્નનું શહેર એક ગામનાં રમકડાં જેવું દેખાય છે અને સરોવર ઉપરની આગળોટા પાણી ઉપર તરતી માખીઓ જેવી લાગે છે હવા મી-તળ હતી અને દિવસ માટે પોળાકં પરિધાન કરવા પહેલાં વહેલી ચાલવા પાછા આવતાં આનંદ પડ્યો હતો. નવ વાગ્યા પછી તુરંતજ અને હોસ્પેનટલ જવા ઉપડ્યાં આર્થ મધી ઉતરી અને પછી અંગ્રોર્ડ અને ગોશનન વચ્ચેથી પસાર થતી એક સામાન્ય રેલ્વેમાં મુસાફરી કરી. ગોશનનથી અને એક ગાંડીમાં “ડેબીલ્સ બ્રીજ” ઉપર થઇ હોસ્પેનટલ ગયાં. બહુજ ભવ્ય દ્રવ્યો વચ્ચે થઇ અને પ્રવાસ કર્યો હતો જે કે રસ્તામાં અમારે પગાર કરવા પડેલ ધણાએ લાંબા પર્વત ખોદીને બનાવેલ માર્ગોએ ધણી વખત વિદાય નાંખ્યા હતા. આ દુબોની બચ્ચતાનું વર્ણન લેખિની દ્વારા આપી શકાય તેમ નથી તેમજ તેને જરાએ ખ્યાલ કાઢવાનું મકારના ચિત્રકામ કે છાયાં ચિત્રો દ્વારા મળી શકે તેમ નથી. કુદરતે આ ગિરિપ્રદેશ ઉપર પોતાનું બધુંએ સૌદર્ય ઠલવ્યું છે. રેલ્વે, પર્વતની બાજુએ કંઈક અદ્યુવાળા માર્ગોએ થઇ એક અત્યંત સુંદર સરોવર પાસે આવે છે. પહાડના કેટલાએક ભાગમાં સર્પાકાર ભોંયરાંઓમાં થઇ રેલ્વે ઉપર ભય છે અને તેમાંથી બહાર આવતા જે રથાનેથી નીકળેલ હોય તેની ઉપરનાજ ભાગમાં આવેલ હોય છે, પછી, આજ રીતે પર્વતમાં પુનઃ પ્રવેશ કરવાની જરૂર પડે લાંબુધી તે ઉંચી પર્વતાવલીમાં આવી જાય છે જેમ જેમ આપણે આગળ જતા જઈએ તેમ તેમ આ હિમગિરિઓ વધુ અને વધુ સૌદર્યશુક્ત દેખાતા જાય છે આવણી કાલે તેમના એક ભાગ ઉપર થઇ હોનનાં હિમ-ક્ષેત્રે જવાની અમારી ધારણા છે. અભારેજ અને દરિયાની સપાટીથી ૫૦૦૦ ફુટ ઉંચાઈએ છીએ અને આળોહવાનો દરફાર ઉલ્લાસ પ્રેરક અને આનંદપ્રદ છે. હોસ્પેનટલ પહોંચ્યા પછી અને પડોશની ટેકરીઓ ઉપર ફરવા ગયા. અહીં અમને આદમ્સ પર્વત ઉપર થતા ગુલાબ તેમજ બીજાં પુષ્પો અને ચોક્કાપરમાં અને જોનાં હતાં તેવાં ડિલ-બેરીઓ માધુમ પડ્યાં અમને ધીમે ધીમે ટેકરા ટેકરોને નીચે આવતાં ગમત પડી અને પછી અને હોટલ પાસેના પહાડી જળ ધોધનું નિરીક્ષણ કર્યું. અને મેંટબનાં કુતરાઓ જોવા ન જઇ શક્યા તેને માટે મને દિલગીરી થાય છે. આ કુતરાઓની ચાલાકી સંબંધે મેં ધણું ધણું રસપૂર્ણ વૃત્તાંતો વાંચ્યાં હતા.

૨૩ મી સપ્ટેમ્બર રવિવાર.

સવારમાં થોડો વરસાદ પડ્યો તેમજ બહુ ધુમસ હાલે રસ્તાના દેખાવો અને જોઇ શકીએ એટલા પુરતુ વાતાવરણ સ્વચ્છ થશે એવી આશાએ ભગલગ બારવાગ્યા સુધી અને અમારા પ્રવાસીમા વિવંચ કર્યો. આ વખતે આની આશા રાખવામાં અને ન છેન-રાયા, કારણ સારાં ભાગ્યે અને ફૂકપાસ ચડ્યા એટલામાં દિવસ પ્રકાશિત થયા અને અમને તેનાં શિખર ઉપરથી હિમગિરિઓનો સુંદર દેખાવ નજરે પડ્યો. અને અહીં ઉપા-હાર લીધો, અને પછી હોન ગ્વેજવર (હિમ પ્રવાહ) તરફ ઉતર્યાં. આ એક હજી સુધીમાં

મારાં જોયેલામાંનું સૌથી વધુ અન્યથા બર્ધુ નૈસર્ગિક દ્રશ્ય હતું. જે પર્વતો વચ્ચેના આ આખી વિસ્તારવાળી ખીણ જમી ગયેલ બરફથી ભરેલી હતી, અને આ બરફ ભાંગેલો તેમજ બધે મોટી ફાડોવાળો હઇને બહુજ અન્યથા ભયો દેખાવ આપતો હતો. આ ખીણ અંદરનો બરફ-મેલો દેખાવ છે. જો ને ગિરિ-ગૃંગો ઉપર દેખાવ છે તેવાજ સફેદ હોય તો બહુજ રમણીય દેખાવ. હું ધાઈ છું કે હિમ-ક્ષેત્ર સ્વચ્છ અને તાજું હોય ત્યારે સફેદજ હશે પરંતુ પૃથ્વી ઉપરની પ્રત્યેક વસ્તુ પરિવર્તનશીલ છે. સૂર્ય અને સૂક્ષ્મ બધી વસ્તુઓમાં પ્રતિક્ષણે ચતાં પરિવર્તન જાણનાર અને જોનાર નિર્વિકાર-શક્તિ શિવાય કશુંએ પરિવર્તનથી મુક્ત નથી. અમે આ હિમરાશી ઉપર ચાલ્યા અને બરફની શુદ્ધાઓ જોઇ. આ-માંથી પીગળતો બરફ પડે છે અને હોત નદીનો પ્રવાહ શરૂ થાય છે. અમે બરફમાં કાતરી કાટેલ એક ફૂનીમ શુદ્ધમાં પણ પ્રવેશ કર્યો તે બહુજ નવાઇ જેવી છે અને તેની અંદરનો પ્રકાશ ખીજે કોણપણ રચને જોવામાં આવે તેનાથી લિજ પ્રકારનો આજી લીલા રંગોનો છે. અમારા હોટેલ તરફના માર્ગે બરફના અત્યુક લાગ ઉપર વચ્ચેથી અમે ચાલ્યા. ઠંડી બહુજ હતી અને રસ્તા ઉપરનાં નાના પાણીના ખામોચીયામાં બરફ બંધતો અમે જોઇ શક્યા.

૨૪ મી સપ્ટેમ્બર.

અમે મેરેન્જન જવા માટે હોત ઝેન્ડ્રીયરથી ઉપલા. પ્રવાસનો મોટો ભાગ ઘોડા ઉપર-કર્યો અને રસ્તામાં ગ્રિમ્સેલ, હેન્ડેક, ગર્ડીન અને ઇમ્પોફના ગામડાઓ વચ્ચેથી પસાર ગયા. ગ્રિમ્સેલ પાસ ઉપર ચાલ્યા પછી રસ્તાનો મોટો ભાગ આર નદીના પ્રવાહની અટોચા અવર્ણનીય સાદર્પણુકત પ્રદેશ વચ્ચે ઘડને જતો હતો. રસ્તાના પ્રથમ ભાગમાં જંગીન ઉપર બરફ છાંયો હતો પરંતુ ખીણમાં ઉતરતાં ગરમી કંઈક વધારે હતી. હેન્ડેક અને પર્વતની ફરેક બાજુએ પડતા ખીજ જળધોધ બહુજ મુંદર હતા અને બરફ ખડક અને ઝાડપાન એકજ પ્રકારનો દેખાવ આપતાં જતાં બહુ બાકરીક હતા. ઝાડો જાણે ભાગે એકજ જાતનાં હતાં. મારા ખ્યાલ મુજબ, જ ફૂની મયાંદા ઉપર પણ ઝાડો ઉગતાં હોય તો દેખાવ વધારે શાભાવાળો લાગે. પરંતુ કુદરતની વ્યવસ્થામાં કદાચ તેઓ નિરર્થક ધારવામાં આવ્યાં હેય. ગ્રિમ્સેલથી એક મળનું રોમોયનું સામકું મેં ખરીદ્યું અને આગળ ઉપર સ્પીટઝર્ફમાંજ ચલી થોડીઝીક વધારે વસ્તુઓ ખરીદવાની મારી ધરજા છે.

૨૫ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે મહાન શાયરેક પાસ હિન્ડર થઇને રહેતે ટિમ્મરેટ્રોની મુલાકાત લેવા અમે મેન્ડલવારડ પહોંચ્યા. આ હિમક્ષેત્રો અમે જોયેલાં હોનાના હિમક્ષેત્ર જેવા મોટા ન હોતા. મેન્ડલવારડ એક નાનું ગામ છે અને લાંબી વસ્તી આસરે ત્રણ દબર માણુમોનીજ હશે જતાં એ આસપાસના લોકોનું તે ગ્રીધ-ઝતુનું માનીતું નિવાસ-સ્થાન હોય એવું દેખાય છે. બધી બાજુએ ફરતાં હિમ-ગિરિઓ આવેલા છે અને આ પર્વત શ્રેણીનો દેખાવ જોઇ મૂકપણે મેં સાનંદાદર્થ અનુભવ્યું. આ ગામના વસનારાઓ પોતાના હમંશના અમને લઇ સુદૃઢ અને આરોગ્ય પૂર્ણ દેખાતાં હતાં અને આરોગ્ય એ આનંદનું અનિવાર્ય અંગ છે. આ ગામની પટોશમાંજ અમે પ્રથમ જોયું હતું તે કરતાં વધુ ઉડું અને ઘેરા આસમાની રંગવાળું ખીજું બરફનું ભોંયડું જોયું.

૨૬ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે અમે લિંટલ-શાયડેક અને મેન્જને આદ્રીસ ઉપર લોટરશુનેન તરફની કુચ તરફ રાખી. વેટરહોર્ન તથા એક નાનકડી હોટલમાં અમે ઉપદાર લીધે અને અદ્વૈતી જંગલો, સિંધરહોર્ન તેમજ કેટલાંએક-દિમચેત્રો અમે જોઈ શક્યા. અમે જે કે ત્રણ નાના હિમ-સમૂહો, પડતા ખડકોના જેવાજ અવાજ કરના ખીણમાં પડતા જોયા. અમારા આનંદ માટે એ કે ત્રણ સ્થળે આદ્રીસની રણશિંગીઓ વગાડી પર્વતોમાં પ્રતિધ્વની ઉત્પન્ન કરતા હતા. પડકંદા લાગે તેમજ ગમ્મન આપે તેવા હતા, અને જાણે કેમ:—

આ મિરિ-પંક્તિઓમાં કોઈ સ્વર્ગદ્વાર, જ્યાં સંગીત-મિથ આત્મા,

જે, પૃથ્વી ઉપર ક્ષય પામ્યો છે, તે પુનઃ જન્મ મેળો હોય "

એવું લાગતું હતું. એક સ્થળે પર્વતમાળામાં ઉંચે ભેવડો પડકંદો પડેલો હતો અને તે અત્યંત મુંદર અને વિસ્મય-કારક હતો. લોટરશુનેન એ જંગલો અને સિંધરહોર્ન તથા પર્વતોની વચ્ચે આવેલી એક ઊંડી ખીણ છે, જેના ઉપર, અમે આવ્યા પછી તુરંતજ, આશ્ચર્ય રવિ પોતાનાં મુંદર ફરિજો ફેંકી રહ્યા હતા.

૨૭ મી સપ્ટેમ્બર.

સવારમાં અમે મુરેન નામક સ્થાન જોવા પર્વતોમાં ગાડીમાં બેસી ગયા અને સાંધી ખીણથી થોડીએક ઉંચાઈએ આવેલ ખીજાજ માર્ગે અને પાછા ફર્યા, જંગલોથી આગળ પર્વત શ્રેણીનાં હિમાચાલિત શિખરો ઉપરથી ધજોળ મુંદર દેખાવ અમરી નજરે પડ્યા. તેમજ રસ્તે કેટલાંએક ધજોળ સરસ જળધોધો અમે પસાર કર્યા. સાંજનાં ગાડીમાં અમે ઇન્ડાનેકન ગયા. મિન્જ અને ધનનાં સરોવરોની વચ્ચે તે આવેલું છે. ઉઠાં આદ્રીસથી અમે મોટા પર્વતો અને પર્વત-માર્ગો વચ્ચેથી મુસાફરી કરીએ છીએ. ગોડગનાં માણસોને તેનો કંઈ ખ્યાલ આ ઉપરથી આવી શકશે. ધારો કે આખો કાલિયાવાડનો પ્રદેશ, ચોમા-સાં પછીના મિરનારથી ત્રણ ગણા મોટા પર્વતોથી જવાયેલો છે અને તેમનાં શિખરો હિમાચાલિત છે. મિરનાર આ છતાં જુદા જુદા પ્રકારની વનસ્પતિથી ભરપૂર છે અને તેને લઈ એકજ પ્રકારની વનસ્પતિવાળા સ્વીટ્ઝર્લૅન્ડના પર્વતો કરતાં વધારે રળિયામણા છે અને ઇન્ડાનેકનમાં આવ્યા પછી તુરંતજ સખ્ત વરસાદ પડ્યો. થોડાંએક ધોમા અને નિર્માલ્ય જેવા હોવા છતાં મને ગાડીની સફરમાં બહુ મજા આવી. કારણ, મને તેમ પણ ટ્રેનની મુસાફરી કરતાં ધણી સારું હતું. ટ્રેનની મુસાફરી જતાંએ આનંદપ્રદ નથી.

૨૮ મી સપ્ટેમ્બર.

નારતો લીધા પછી અમે ફરતા મિન્જના સરોવરને કિનારે આવ્યા અને ત્યાં થોડીવાર બેઠા. પાણી લીલાશ પડતા રંગનું છે અને સરોવરની આસપાસનો ભાગ અત્યંત મનોહર છે. સરોવરને ફરતા મોટા ખડકો અને પર્વતો આવેલા છે. ગામમાં થઈને આવતાં અમે કેટલાંએક છાયા ચિત્રો ખરીદ્યાં. આ ચિત્રોમાં લગભગ બધાં હોટેલો અને દુકાનોનાં જ છે. આ બધા જાણે ભાગે કાષ્ટનાંજ બાંધેલાં છે, રિવરૂકલોંડ વચ્ચેથી પસાર થતાંકોઈ પણ સ્થાને વધારે સારા પ્રકારનાં વધુ ખાનગી મકાનો મારી નજરે નહિ પડવાથી મને

આશ્રય થયું અને લગભગ એક વાગે થન જતા ઉપડ્યા સરોવરને અને એક નાની આ ગમેટ દ્વારા ઓળંગુ આ આગમેટ બે કે ત્રણ નાના ધ્યાનોએ રગ્તામા ઉભી રહી હતી મારે જણાવતા જુવતુ ન જોઈએ કે આગમેટમા મેસનાં પડેલા ઘાડી એક મુસાફરી ટ્રેન માં કરવી પડી હતી આ બહુ અગત્યનાભર્યું છે થન પામે ગાડીમાંથી મારી નજરે પડેલુ દ્રવ્ય મે મોઢ પશુ વખતે જોયેલા કરતા સારામા સાક હતુ થન એ ક્રૂતા જગ્યો થી ટકાયેલા પરંતુથી રક્ષાયેલા બહુ મુદર સ્થાન ઉપર આવેલુ છે બપોર પછી અને ગાડીમા તોપખાનાના અસરો નમજ આયુધાગારની જેવીમેર ક્રૂવા ગયા. કેટલાએક જગ્યો અલત મુદર છે મે એક વધારે સુદર જગ્યો હિમક્ષેત્ર અને ટેકરીએ વગેરે જોયેલા છે પરંતુ આ ધ્યાને નજરે આવતુ આ બધાનું સચુન દ્રવ્ય ખરેખર અલત સુદર હતુ

૨૯ મી સપ્ટેમ્બર.

સનારમા અને શહેરમા અહિં તહિં ર્યા અને થનના માગી કામના થોડા એક નમુ નાએ ખરીદા અને પછી બજાર વચ્ચેથી પસા થયા એહી જુદા જુદા પ્રકારના જગ્યાબધ હોળા જેમા દાક્ષ, ખીચ, એપલ, થીપર પ્લમ, ગ્રીનજેજ તેમજ બીજા સામાન્ય પ્રકારના હોળોનો સમાવેગ થતો હતો અને તે મોટા જગ્યામા વેચાતા હતા ૧૨ નાગે અને બન જવા ઉપડ્યા કપાકથી થોડાએક વધારે સમયની ટ્રેનની મુસાફરી બાદ અને રિવરક્યાંડની રાજ્યધાનીના નગરમા પહોચ્યા બપોરના થોડાએક વરસાદ પડ્યો છતાંએ અને તેનું સંમહસ્થાન જેવા બકાર નીકળ્યા બનનું નૈસર્ગિક સૌદર્યકાતરકામ અને દોડેલો બાદ કરતા તેના બીજા બધા સ્થાનોની માફક તે બહુજ નિશ્ચવ હતુ પર્માઓના શરિરના આખાએ એવી રીતે લરવામા આવ્યા હતા કે તેનાથી વધારે ખરાબ મારી કપનામાં ન આરી શકે અને પછી શહેરના મોટા ભાગ વચ્ચેથી આવ્યા આ શહેર નવાઈ કરી અને પ્રિચિત રીતે બધાયેલુ છે, એક યુરોપના દેશના પાટનગરના પ્રમાણમા તે બહુ મોટું દેખાતુ નથી, છતા તેનું સ્થાન મુદર છે અને તે કપાટા બધ વધતુ જતુ વહેવાય છે તેની વત્તી નવાનગરથી વધારે નથી પરંતુ યુરોપખડના બધા દેશના પાટનગરો કંઈ લડન અને પારીસ જેવડા મોટા નહોઈ શકે

૩૦ મી સપ્ટેમ્બર રવિવાર.

અમે જીનીવા જેવા માટે ઉપડતાં પહેલા, હોટેલની શરમા આવેલા સાર્વજનિક બગીચામા અહિં તહિં બમણુ કચું અમને અહીંથી નદી તેમજ તેની ઉપર મોડા વખત ઉપર બધાયેલ લોખડના પુલનો સારો દેખાવ નજરે પડતો હતો આ એક ભવ્ય અને મજનું બાધકામ હતુ, તેમજ પુલજ જગ્યામા આપતા બે તાક દ્વારા તે નદી ઓળંગતુ હતુ મારા મન પ્રમાણે જો માત્ર એકજ તાક રાખવામા આવ્યો હત તો આ પુલ હજુએ વધારે મુદર દેખાવ આપત અમાર નાગ્યા પહેલાં થોડાક વહેવા અને જીનીવા જવા ઉપડ્યા, અને લગભગ એક વાગે લૉસેન પહોચ્યા અહીંથી જીનીવાના સરોવરનો પ્રથમ દેખાવ અમારી નજરે પડ્યો તાગે

પવન વાઈ રહ્યો હતો અને તે દરીઆના બેવેા લાગતો હતો. જરા આગળ જતાં તેના આથીએ સુંદર દેખાવ નજરે આવતો હતો. તેના આગસા ભાગમાં ઘસો, આંગણમાં ટ્રાસોની વેલીઓવાળાં ધરો અને તેથી દુર ઉંચી પર્વતાવળી આવી રહ્યાં હતાં. આ પહેલાં મને ખ્યાલ નહોતો કે આ સ્વચ્છ અને શાંત સરોવર આટલા બધા વિસ્તારવાળું સરોવર હશે. તે બીજાના ચંદ્રમાના આકારનું છે અને તેનાં જળ પારદર્શક આસમાની રંગનાં છે. અમે ચાર વાગ્યા લગભગ છત્રીવા પહોંચ્યા અને અહીં દિંદના કામળો અને વર્તમાનપત્રો અમને મળ્યાં. ખાતું લીધા પછી અમે ફરવા, નીકળ્યા, પરંતુ થોડો વરસાદ પડતાં તેમજ અંધાઈ થતાં ફરવાનો કે આ સ્થાનનાં કારખાનાંઓ અમે બહુ ન જોઈ શક્યા. આ અમરે કાલ માટે બાબં રાખવું પડશે.

૧ લી ઑક્ટોબર.

સવારમાં અમે શહેર જોવા નીકળ્યા. કેટલીએક ફરકાને બહુ લલચાવનારી હતી અને મેં એકાદ ફરકાનેથી જામાદાર માટે એક સુંદર ધડીઆળ ખરીદી, બપોર પછી અમે વર્મે સુધીની આગભોટની સફર કરી અને સરોવરને કડે કડે ચાલતા પાછા આવ્યા. સરોવરની આરપારનો આવડેસ પર્વતનો દેખાવ બહુજ સુંદર હતો, પરંતુ મોટા બેકનું શિખર વાદળોએને લઈ અદૃશ્ય હતું. સાંજે અમે નાટ્ય ગૃહમાં “લાયુન્નેન્ટસ” જોવા ગયા. પારીસ તેમજ બીજાં સ્થળોએ જોયેલા અદ્ભુત પ્રયોગોને લીધે આ અમને સાઈં લાગ્યું નહિ કારણ ખુબ્બજ છે. કારણ ગુણવાચક શબ્દોનું પ્રત્યેક સાથે સંબંધ ધરાવતું પ્રથમ મૂલ્ય હોય છે. આપણે એ વસ્તુને આપણે જ્યાંસુધી તેનાથી વધારે સુંદર ન મળે ત્યાંસુધી સારામાં સારી કહીએ છીએ. આપણને જ્યારે તેથીએ વધારે સારી વસ્તુ હોવાનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પ્રથમ વસ્તુ આપણી દૃષ્ટિએ સારામાં સારી ગણાતી. મટે છે આજ સિદ્ધાંત ઉપર તેમજ નીચે અર્મિત હદ સુધી ધરાવી શકાય છે. પ્રકૃતિને આ એક બહુજ સુખકારક સિદ્ધાંત છે. હમેશાં ચાલ્યા કરતી ચડતી અને ઉતરતી પક્ષિઓની પરપરા વગર જીવન કેવળ બિભરપ થઈ પડે. આપણે એક માણસને બીજા ડાહ્યાની સરખામણીમાં મોટો કહીએ તો આ બીજો તેનાથી નીચેના પક્ષિનાં માણસોમાં તેવાજ મોટો ગણાય છે. તેમજ પ્રથમે “મોટો” પુરૂષ તેનાથી ચડીવાતી પક્ષિનાં માણસોમાં છેલા “મોટો” પુરૂષ જેવુંજ સ્થાન ભોગવે છે. એક વિચારક સાચુંજ કહ્યું છે કે— “પ્રત્યેક મનુષ્ય જો પોતાની નીચે દૃષ્ટિપાત કરે તો પોતે સમૃદ્ધ હોવાનું તેને લાન થશે તેમજ જો પોતાથી ઉચે જુએ તો અજ મનુષ્યને પોતે રક છે એવું જાત થશે.” વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોને અમને આ પ્રયોગ ન ગમ્યો, તેમા કંઈપણ નવાઈ નહોતી. કારણ અમે બીજો સ્થળે તેનાથી વધારે સારા પ્રયોગો જોયા હતા. નાટ્ય-ગૃહનું સંગીત કંઈક સાઈં હતું.

૨ જી ઑક્ટોબર.

અમે એક ધડીઆળ બનાવાનું કારખાનું જોવા ગયાં. ધડીઆળના નાનાં નાનાં ઘસો, તેમજ બીજા સામાન બનાવવાને ઉપયોગમાં આવતું સંચાક્રમ પણ તેવુંજ જારીક હોય અને કારખાનાંમાં કામ કરનાર માણસોને પોતે શું કરે છે તે જોઈ શકે એટલા ખાતર સદમદર્શક

કાચ પહેરી કામ કરવું પડે-છે. આ ચઢો અને સ્કૂની કિમત જે ધાતુનાં તે બને તેની તેટલાંજ વજનની ધાતુની કિમત કરતાં સેંકડો ગણી વધારે હોય છે કુશળ કારીગરને હાથે તેના ઉપર થયેલ સંસ્કાર તેનાં મૂલ્યમાં કેવી વૃદ્ધિ કરી શકે છે તેનું આ ઉદાહરણ છે. અમે કેટલીએક ધડીઆલો મહિનાંઓ, દિવસો અને ચંદ્રની કળાઓ ઉપરાંત મિનિટ અને પા કલાકના ટકોરા પાડવા સાથે ધડીઆળનું સામાન્ય કામ બજાવતી જોઇ. પછી અમે સંગીતની પેરીઓ બનાવવાનું કારખાનું જોવા ગયા આ કારખાનું વધારે સાદું છે. ગાતાં પશ્ચિમો બહુ ચાલાકીભર્યા છે અને તેમાં એક ખચિત ધણું સરસ હતું. સુખ સંગીત ની સામગ્રીઓ જેવીએ બાટલીઓ, ખડીઆ, શણગાર સજવાના સાહિત્યોના કપાટો અને મેજનો બીજો શણગાર વગેરે બહુજ વિવિધતાવાળા વસ્તુઓ અહીં હતી. મેં હિંદ લઇ જવા માટે એક સુંદર પેરી ખરીદી. બપોર પછી અમે રાથેનું સંમહસ્યાન જોવા ગયા. આ ખરેખર ધણું નિર્માણ જેવું હતું. તેમાં થોડાંએક ચિત્રો અને પુતળાંઓ દ્રવ્ય. અમે પછી સન ૧૮૭૧માં ફ્રેન્ચ લોકોએ રિવરઝર્વીડ ખાલી ક્યવિ લગતું એક સર્વેયિંગ્સક ચિત્ર જોયું. આ ચિત્રકામ હતું પરંતુ અમે પારીસમાં જોયું હતું તેનું તે સાફ નહોતું. અમે પછી રાહેરની પડોશના બાગમાં ફરવા ગયા. ત્યાં કેટલાંએક મોટાં મકાનો હો પરંતુ તેમને સુંદર ન લાગે શકાય. છતાં નદી ઉપરના સંખ્યાબધ પુલો દ્રશ્ય સારા દેખાતા હતા. પાણી આશ્ચર્યકારક રીતે સ્વચ્છ છે, અને દરેક સ્થળે તળાઇ સ્પષ્ટપણે દેખાઇ આવતું હતું, અને તે એક અરીસાના જેવું કાર્ય કરતું હતું.

૩ છ ઓક્ટોબર.

આજે અમે નવ બજે આગમોટમાં ઉપડી છત્રીવાથી સ્વિત્ઝીની મુસાફરી કરી. છત્રીવાનાં સરોવરને કહિ આવેલાં મુખ્ય સ્થાનોએ સ્ટીમર ઉભા રહેતી હતી અને આથી તેમને બહુજ સુંદર દેખાવ અમે જોઇ શકતા હતા. બીજાં બધાં કરતાં બાસેન અને સિલોન મને ગમ્યાં અને સિલોન પાસેનાં ઉચ્ચ ઘુંગો ઉપર બરફવડે ટંકાપેલાં ફળનાં વૃક્ષો મેં પ્રથમજ જોયાં. લગભગ અહીં વાગ્યે બાવરેટ પહોંચી ત્યાંથી સ્વિત્ઝીની ખીણમાંથી પસાર થતી દેવની મુસાફરી કરી અમે સાડા છ વાગ્યે સ્વિત્ઝ પહોંચ્યા. બને બાબુનો દેખાવ પર્વતમય હતો અને ઠાંઠ ઠાંઠ સ્થાને તે અતિ લબ્ધ હતો. અમે પહોંચ્યા ત્યારે કંઈક ઠંડી હતી તેમજ કાલેપણ મારા ધારવા મુજબ આદર્શ ઓગળતાં અચને આથીએ વધારે ઠંડી સહેલી પડશે. મને આશ્ચર્ય થયું કે વિજળીક તારની ગોઠવણુ રિવરઝર્વીન્ડનાં લગભગ બધાં ગામોમાં છે અને નાનામાં નાની હોટેલોમાં પણ, વિજળીક ધંટડીઓ ગોઠવવામાં આવી છે. મારા ધારવા મુજબ આ ધંટડીઓ બહુજ સાદી અને સજવકતા બરી છે, અને મારી માતા મુજબ ઠાંઠ પણ મોટું મકાન તેમના વગરનું ન રહેવું જોઈએ. વિજળીના ઉપયોગ પરત્વે આ નાનકડો દેશ ઈલાંડ કરતાં પણ વધી બધ છે. મને લાગે છે કે ઈલાંડમાં તેનો ઉપયોગ વિસ્તરવા જોઈએ.

૪ થી ઓક્ટોબર.

અમારે સ્વિત્ઝીનપાસ અને ડોસેલો ઉપર થઇ બહુજ લાંબી ગાડીનો પ્રવાસ કરવાનો

હધ અમે પહેલી સત્રારે અહીંથી પડયા. અમારો ગાડીવાન બહુ અટક્યોલો અને ગમ્મની હોઈને અમે આ અંતર બહુ સહેલાઈથી કાપી શક્યા. પાસમાં અંધે રહેતે આવતાં અમારે બરફના તોફાન સાથે બાથ બીડવી પડી. તોફાન જેમ જેમ આગળ ગયા તેમ તેમ વધતું ગયું અને આખરે તો એક સ્વરૂપ પકડ્યું કે તેથી અમારી આસપાસ આંધી ધસી અને રનતા ઉપર ઉઠી બંધ હવાયો. સીધોત પાસના સિખર ઉપર બહુ ઠંડી હતી અને નાની નાની નદીઓની બાજુએ તેમજ કાંઠા ઉપર ડિમકલો લટકી રહ્યાં હતાં. બધાં જણો અને જાંબરાંઓ ઉપર બરફનો થર જામ્યો હતો અને તે બહુજ શોભા આપતો હતો. હવા માફક ન આવે તેવી ઠંડી હતી છતાં અમે આતું દ્રવ્ય જોવાની તક મળતાં મને હાઈ થયો હતો. સુબાગે અમે એક નાનાં ગામડામાં પહોંચી અને ખાતું લઈએ એટલામાં પ્રજ્ઞ સ્વરૂપ થયો, અને દૂર નજર ને પડે એટલું અંધારું થતાં સુધી બાકીના બધા માર્ગ ઉપર અનિશય સુંદરતાવાળાં દ્રવ્યો અમે પ્રસન્ન કરી શક્યા તેમનું વર્ણન કરવાની કોશિશ કરવી બર્થ છે. માત્ર નજરે જોવાથીજ તે સમજ અને પીછાની શક્ય. થોડો વધારે બંધ અમારા માર્ગમાં અંતરાય રૂપ થઈ પડત પરંતુ તેમ નહિ થતાં તે અમને ગમ્મનનું સાધન થઈ પડ્યો અને સામસામા બગ્ગના ગોળાઓ ફેંકના અમે આખી વાટે આનંદ કરતાં આવ્યા. અમે બહુ મોડા પહોંચ્યા, અને ગરમાગરમ ખાતું મેળા તેમજ થોડા કાગળો લખ્યા ગાદ પથારીમાં પડી ગરમી મેળવતાં અમે બહુ આનંદ અનુભવ્યો.

૫ મી આંકડોખર.

ડોમો ડોસાલાથી ધ્રેવેનો સુધી અમે આનંદમદ અને અને સરસતા ભરી ગાડીની સહેલ કરી અને ધ્રેવેનો, ખાતું લીધા પહેલાં સરોવર ઉપર દરેકાં માંવા નીકળી શકીએ એટલા વખતસર પહોંચ્યા સરોવર બહુજ મનોહર છે અને તેને સામે કિનારે આવેલ પાલિ-જાતું શહેર તેમજ પાછળ આવેલી હિમાચાલિત પર્વતમાળ એક અત્યંત રમ્ય ચિત્ર દ્રષ્ટિ સમીપ ખડું કરે છે. આ દ્રશ્યનાં સ્વર્ણમાં સુધારિત કંઈ ચોર ઉમેરો કરે છે. સરોવરની શોભા મુખ્યત્વે કરીને તેની જળ સપાટી ઉપર મિથ થયેલ નાના નાના ટાપુઓને આભારી છે. સુરોપમાં આધી એ સુંદર અમારે હજી કંઈ જોવાનું છે કે નહિ તે વિચારનાં મને આશ્ચર્ય થાય છે. અસાધ્યજી હ આ પ્રદેશ અને તેના વસનારાઓમાં મોટો ફેરફાર જોઈ છે. ઇટાલીયનો અમે જોયેલ માણસો કરતાં વધુ કઠાવર, ઘેરાંગના અને વધારે દેખાડા છે. અને તેઓ પોતાને મોટે બહુ બજારમાં ટુકવાની આદતવાળા છે ઇટાલીના દ્રાક્ષના જંડોપો અમે છનીવા પામે જોવા હતા તેનાં કરતાં વધારે રમિયામણા છે અને રોપીશ ચેરટ નટ અને મલખેરીનાં ધણાખરાં જાડા આજે મેં પ્રથમજ જોયાં.

૬ ઠી આંકડોખર.

કંઈક ભૂલ થતાં આજે અમે ધાર્યા કરતાં બુદ્ધેજ રસ્તે પ્રવાસ કર્યો અને લેવે-ટોથી પોટો જવાને બદલે મેગીઓરી સરોવરની બધી લંબાઈ પામે થઈ ગુમ્હો અને ત્યાંથી ગાંડીમાં પોર્ગો ટ્રેસન અમે ગયા માર્ગ ધારવા પ્રમાણે આ બુદ્ધ શ્રેયસ્કર નીરડી અને અમે આ રસ્તે પ્રવાસ કરતાં ધણાખરા સુંદર દેખાવો અવશ્ય કર્યા. પોર્ગો ટ્રેસનથી અમારો

પ્રસાસ બેરે રંગે છુટેનોના સરોવર ઉપર એ- આગચાખા ક્યો અને રંગે ચાસતા બધા ગામોને રોડાતા ગયા આ ગામડાં મો સરોવરના નાના નાના ખાવાઓ ઉપર ઠવાયેના છે અને બહુ ચિત્રોત્તમ દેખાય છે આ મના સરોવરના આસપાસ પર્વતો અને તેથી એ ઉચી હિમાચલદિત પર્વતોનાઓ તથા આવેલ છે અને આ બધા બહુ નુદર દેખાય છે અને ૮ વાગે મેનેઝીનો પહોંચ્યા અને ત્યાં મે દિવસ આરામ નેવાની અમારી ઇચ્છા છે

૭ મી ઑક્ટોબર.

નામો બીધા પછી અમે કન્ડીનેશીયાના સરોવરને ખિનારે ચાસતા વિનાકાનોટાની મુનાકાત લીધી, અને અહીં કેટલું જાનના બનાવનાનું મુદ્દા ડામ જોયું બાવનાઓ મળ્યા ના હતા પરંતુ પ્રમાણસર નહોતા જુનીઅસ સીઝરનું માથું મે તેના જોયેલા ચિત્રો સાથે જરૂર એ મળતું નહોતું અને પછી મેદાન ઉપર જમણું મુઠું નાગ્તો લખા પછી અમે આ ગમેટમા પ્રેક્ષ્યોના સરોવરને સામે તરિ ગયા અને ત્યાં ટે રીઓમા આનદપૂર્વક રવા ગયા અને ખાણુનો વખત મળ્યા અને મેનેઝી હોડીમા પાછા આ ના આ સરોવર પહોં જીજ્ઞાસોની માફક જાતિ સુન્દર આ આનદ આપે તેવું છે અને ટાપીની સરદદ ઉપર હાલે આ એક સ્વિટઝર્લેન્ડની રજા નેરા માટે મગરડ લખું ન્યાન છે આખા યુરોપખંડમા આ એક વધુમા નહુ કુચી પ્રદેશ છે તેથી આ જગ્યા અને સિદ્ધના ચાલનાર પ્રવાસીઓ માટે એક સારામા સારું સ્થળ છે તેની સપાનીના મેળા લાગ ઉપર સરોવરો, દિમકોરો અને જુદી જુદી ઉવાછના ખડકો છે મારા ધાગરા મુજબ દુનિયામા એના ઘેઝળ પ્રદેશો છે કે જેમા આદના અણખડ આવેલા આગના મધ્યા સરોવરો હોય આ સરોવરો બહુ ઢાં અને નામકથ છે અને તેના ઘેર આસમાની જળરાહી મહુ મુદર દેખાય છે આ દેશની પેનાશ મુખ્યત્વે કઠી ભગાડના ધધાતે લગતી છે નહોતા જાનીઓ સાથે મોટે સંખ્યા ટી સાથે છે અને ખેતરોમા અને જંગલો ઉપર પણ ઘાસ નાળી જગ્યાની માફક પાણી શ્રી નાખે છે બોટા સિરાય મેરા જોગ મીને કાંઈ પાંચ અમારી નજરે ન આતો પરંતુ અમને વણા નેકો પતીરનો મોટો મેને કિપારી બજા મા લઈ જતા લા ના નેકો સામાય રીને આનદી અને સુખી દેખાતા છે અને જંગલની મરી માનુએ આરેના છુટા છટાયા નુ રુપકગિમા તેઓ ૧ છે અને આથી જાતોની ગોબામા બ અભિર્જિત ધાય છે લગ ભગ મધ્યા રુપકગો નામકથના બેરા હોય છે, અને તેની તેએ ચિત્રોપમ મધ્ય છે અંગ્રેને જેટલો મુગપણે રિસાર પાગે છે તેમજ જંગલો ના નેકો પાગના આતા ના થોડાં કે જાંઝે અને બરા મુરોપખંડ ઉપર આ પ્રમાણે રામા આવે છે, મારગ સાથે ૧૧૩-૨૫નો તેજ રિસો ના ચ્યાનો અ સાગીઆના જીવન રિસાની માફક રિસારે પગ ખુ ના દેય છે માત્ર રિસારના રિસાએ રાધાને મદન લખન નામા આવે છે જો ના જરા રિસારો રાધા મુનપો પગાય ન ના દિવસાએ જાલ નાખાય છે બહુ જરૂર મામકાજ બધા હાથ છે, મન મરી દુમાના તેમજ જા રિસોદના નધાનો પણ બધા રાખરામા આવે છે કેટલાએક ધોમા ના હોમરોએ પામથી રિસારે રમ-ઓ પણ પાલી નેમા આ છે એને તેમને પા રિસા ગમ પીની અને મગા

ભર્યો લાગે છે. રાજ્યવ્યવસ્થા સંયુક્ત પ્રજાસત્તાક રાજ્યો વડે ચાલે છે અને તેને અગેમે સાંમનિઓ છે. આ સમિતિના સભ્યોની ચુંટણી લોકો કરે છે, આ પ્રકારની રાજ્યવ્યવસ્થા સારામાં સારી છે એમ હું માની શકતો નથી. એક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય, તેની પરિસ્થિતિ તપાસનાં, એક જન્મથીજ ઇશ્વરે નિર્મેલ રાજની માફક લોકોનાં હૃદયનાં ઉડાણમાં વફાદારીનો સાચાં હૃદયનો અને સુખકારક ભાવ જગૃત કરવો અશક્ય છે, અને વફાદારીના પ્રથમ સિદ્ધાંત ઉપરજ રાજ્યવ્યવસ્થાની સ્થિરતાનો આધાર છે. આથી મને ખીક છે કે લોક સત્તાના બિનવફાદારી ભયાં પવને ઉધે માર્ગે ધસેલો આ “સ્વાનંત્ર્ય સમાનના અને જાનુભાવ” ના પૂજારીઓને કડવા અનુભવને અંતે જુની વ્યવસ્થા તરફ પાછા ફરવું પડશે. આ સરોવરોના પ્રદેશને છોડનાં પહેલાં મારે કહેવું જોઈએ કે મેં મારા કુંગરો અને ખીલોનાં બમણુદારા અત્યંત આનંદ અનુભવ્યો છે.

૮ મી ઑક્ટોબર,

અમે એક હોટી લઈ અમારી મેજે હલેસા મારના સરોવરના પૂર્વ છેડાં પર આવેલાં એક રેસોનીયર નામક સ્થાને આવ્યા, અને અહીં ઉતરીને સ્પેનીશ ચેસ્ટનટનાં વૃક્ષો વચ્ચે ફરવા ગયા. તેઓ વધાં ફળોથી લગી રહેલ હઇ જલુ મુંદર દેખાતાં હતાં, અને અમે ફેટલાંએક ફળો ખાધાં અમને તે જલુ મળનાં લાગ્યાં. અમે કેમો જવા માટે બપોરની આગેઓટ પકડવા માટે વખતસર થોડા ઉપર ભેસી પાછા મેનેજમેં આવ્યા, અને આનંદપ્રદ પ્રવાસને અંતે લગભગ સાડા છ વાગ્યે અમે કેમો પહોંચ્યા. ઇટલીની વાટિકા-ઓમાં લીજુનાં વૃક્ષોનું સૌદર્ય જોઇ હું દંબ થયો. આ દ્રાક્ષની વેલોની માફક જાળીદાર મંડપો ઉપર ચડાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને તેમજ યુરોપનાં બીજાં ફેટલાંએક વૃક્ષો અને રોપાઓને ગોળાગ્રમાં દાખલ કરવાની મારી ઈચ્છા છે. બ્લોમશીડનાં પત્તી તેમજ તેમનાં બદ્દેન જે જીનીવાથી અમારી સાથે આવ્યાં હતાં. તે મેનેજમેંમાં અમારાથી છુટાં પડ્યાં હિંદમાં ડા. બ્લોમશીડ અને તેમનાં સ્ત્રી સારીરીતે મારા રમરજમાં હતાં અને તેમને ફરીથી મળતાં મને આનંદ થયો હતો. કેમોની નજીક આવનાં ધણાં ખરાં ગ્રામડાંએ અમે પસાર કર્યાં અને સરોવરનો આ છેડો મેં જોયેલાં બીજા ગોળપણુ સરોવર કરતાં વધારે ગીચ વસિવાળો મને દેખાયો.

૯ મી ઑક્ટોબર.

આજે હેન્ડાકનાં પુત્રી તેમજ તેમના પીતરાઇ અમારી પામેથી ઈંગ્લાંડ જવા ઉપડ્યાં. અમે પોતે પણ મિલ્લાન જવા માટે તુરતજ ઉપડ્યા અને ત્યાં લગભગ બે વાગ્યે પહોંચ્યા. અને બપોર પછીનો સમય દેવળ જોવામાં ચત કર્યો. મારા સાંભળવા પ્રમાણે ઇટાલીનું તે મોટામાં મોટું દેવળ છે અને તેમાં ગોથિક સિલ્પકળાની બધી સમૃદ્ધિ અને ભવના દષ્ટિગોચર થાય છે. તેમાં સો ઉપરાંત અણીદાર શિખરો છે અને હજારો આવડાંઓ છે. શિખરોની ટાય ઉપરની આકૃતિઓનું મુંદર કોતરકામ અમે વધારે સ્પષ્ટતાથી જોઇ શકીએ એટલા ખાતર અમે દેવળનાં શિખર ઉપર ચડ્યા. તેઓ જલુ મુંદર છે, અને આખું બાંધકામ સફેત આરસ પહાણુનું હઇ અત્યંત જાન્ય દેખાય છે. કદાચ કોલોનનું દેવળ બાદ કરનાં

મારા જોયેલાં ધણીખરાં દેવળો કરતાં મને આ દેવળ માટે મનમાં જહુજ પ્રેક્ષા ઉદ્ભવી. કાલેાનનું દેવળ કેટલીએક આખતોમાં આનાથી ચડીયાતું છે તારે કેટલીએક-આખતોમાં તે આનાથી ઉતરતું છે. અમે પછી ગાડીમાં ફરવા ગયા અને ખાણ પછી અમે ક્રેન્ડ આઈડની મુલાકાત લીધી. તેમાં રબ્બની રોશની કરવામાં આવી હતી અને અમે બહુ મજેદાર રીતે ગોઠવાયેલ દુકાનો પ્રત્યે દ્રષ્ટિપાત કર્યો. દુકાનોનાં ફોબોમાં મરચાં અને કેપ્સીકમ, કેપ ગ્રુબેરી અને વેગણાં જોતાં મને આશ્ચર્ય થયું. ખેતરોમાં પણ હિંદનું અનાજ જોયું હતું. આ ખતાવી આપે છે. કે અહીંના આનોહવા ધણીખરી હિંદની વનસ્પતિ ઉગી શકે એટલાં પુરતાં ઉછેર છે.

૧૦ મી આંકડોખર.

ભવાસ્માં અમે મિનાલને. ફરતે ગાડીની સફર કરી. અને નાટ્ય ભૂમિની 'મુલાકાત લીધી. આ બહુ સુંદર અને વિશાળ છે. અમે જ્યારે તે જોઈ ત્યારે તેમાં સમારકામ ચાલતું હતું. તેમાં ફરતી ખોડોની છ પંક્તિઓ છે અને દરેક પંક્તિમાં બત્રીસ ખંડો છે. આ નાટ્યગૃહમાં બધાં રૂબી ૧૨,૦૦૦ પ્રેક્ષકો માટે સજ્જતા છે. મિલ્કાન એક બહુ આખાદ થતું જતું શહેર છે. એન્ડ્રોસીયેનમાં મેં જોયેલાં કેટલાંક ચિત્રો ભારે સરસહતાં, અને આ શહેર તેનાં સર્વોદ્કૃષ્ટ શિષ્ય કામ માટે મશહુર છે. ઐતિહાસિક ખ્યાતિવાળું આ પુરાણું નગર છે અને તેની શેરીઓની સ્વચ્છતા અને તેમની રાખવામાં આવતી વ્યવસ્થા મને બહુ ગમ્યાં. અમે લગભગ બે વાગ્યે વેનિસ જવા ઉપડ્યા. રસ્તે બ્રેશિયા અને વેરોના વચ્ચે આવેલાં ગાડાંનાં સરોવર સિવાય કંઈ ખાસ નોંધવાળોગ ન હતું, અને અમે વેનિસ પહોંચ્યા ત્યાં તે અધીકાર થઈ ગયું.

૧૧ મી આંકડોખર.

સવારમાં અમે ડોજનો મહેલ જોવા ગયા. ઐતિહાસિક ચિત્રાથી તે ભરેલો હતો. આમાં મને ઓછો રસ હતો, વસ્તુતઃ આ મહેલમાં વખાણુવા જોગ કંઈપણ ન હોતું. એક ખંડ સારો હતો. ઓરકાની આખી દિવાલ જેવડું મોટું મેં એક ચિત્ર જોયું ચિત્રકારને તે સંપૂર્ણ ચીનસ્તાં આઠ વર્ષો લાગ્યાં હતાં. અમે પછી દુકાનો જોઈ અને બપોર પછી આર્મીનીયન મઠ જોવા અમે ગયા. અહીં અમે છત્રીસ ભાગાઓમાં હપાયેલી એક પ્રાર્થનાની ચોપડી જોઈ આ ભાગાઓમાં ગુજરાતી ભાષા ન હોતી. સાંજે અમે આંદનામાં ગોડોલા નામક લાંબી અને સાંકડી હોડીઓની અવર જવરનું નિરીક્ષણ કરતાં અહીં તહીં ફર્યાં. વેનિસ એક અજબજબ જોતું સ્થાન છે. તે એક નાની નદીના મુખ આગળ છીછરાં ખારાં પાણીમાંના ડોપસમૂહ ઉપર બાધિવામાં આવ્યું છે, એટલે તેની લગભગ બધી ઝેરીઓએ જળ માર્ગો છે અને લોકો કેમ કે ઓઝનીગર ગાડીઓમાં જઈને જાહેર આ ગોડોલા કહેવાતી હોડીઓમાં આવે જાય છે. ફરવા કે સવારી કરવા માટે એકે માર્ગ નથી, અને છે તે એક દ્વીપ ઉપરજ આવેલ છે લોકોને આવી વિચિત્ર રીતે કામદાજને અંગે કરતાં જોનાં આનંદ આવનો હતો. મને નિશ્ચિતે આ શહેર જોવા તોવ ઇચ્છા છે.

૧૨ મી આંકડોખર.

અમે પ્રથમ મેંટપાર્કનું દેવળ જોવા ગયા. છત અને દિવાલો જગત ક મથી બહુ અમૂર્ણક ગૃહાવવામાં આવ્યાં છે. આની અસર ચિત્રકામ જેવી સારી થતી નથી; એટલે

આ શ્રમ પાછળ મને ધણેજ સમય નિર્ધારક મન કરવામાં આવેલો દેખાય છે. આવા ખરાબ પાયા ઉપર તેનું બાંધકામ થયેલ હઇ અસ્તી ફરસ-બંધીમાં ફોટો પડી છે અને દર દિશાએ તે ખુલતી જાય છે. મેં હમણાંજ કહ્યું તે મુજબ આખું વેનિસ કાદવની સપાળી ઉપર બંધાયું છે. અમે પછી દેવળનીજ બદાર આવેલા સ્મરણ સ્થળ ઉપર ચડ્યા અને અહીંથી આખાં શહેરનો ઉપરછલો દેખાવ જોયો. આ શહેર મેં ધામ્નું હતું તેટલું વિસ્તારવાળું નથી. અમે પછી ચિત્રાલય અને જડનર કામ અરે કાચનાં કારખાનાઓની મુલાકાત લીધી જડનર કામ સાદું અને રસાવદ છે. મોતીની બનાવટ બાદ કરતાં આ કારખાનું અમે ગ્લાસગોમાં જોયેલા કારખાનાને મળતું હતું પણ કાચોની બનાવટ બહુ રસ પડે તેવી હતી. નાના મણકાઓ બનાવવા માટે પીગાળેલ કાચને વચમાં પોલાણ રાખી લાંબી લંબાઇએ પસાર કરવામાં આવે છે અને તે એક નળીના જેવો આકાર ધાંચુ કરે છે. આને પછી નાના નાના ટુકડાઓમાં કાપી કાઢવામાં આવે છે, અને પછી તેનાં છિદ્રોને જળવા રાખવા ખાતર તેને અમીથી બળી ન જાય તેવી મટાડીના મિથાજ સાથે ભેળવવામાં આવે છે પછી તેમને લોહના પીપ અંદર નાખી ફરીથી ભટ્ટીમાં મુકવામાં આવે છે અને તેમને અંકુ ફેરવવામાં આવે છે. પછીથી તેમાંથી મટાડી ખખેરી નાંખવામાં આવે છે અને તેઓને બગ્ગરમાં મુકવા યોગ્ય બનાવવામાં આવે છે. પછી અમે સાવજનિક બગીચામાં ગયા. તે કંઈક નિર્માળ્ય જેવું સ્થાન હતું.

૧૩ મી ઑક્ટોબર.

વેનિસની કેટલીએક ગેરીઓમાં અમે ફર્પા અને ફોરેન્સ જવા માટે ઉપડતા પહેલાં ઘોડાએક ફોટોમાઝ ખરીદ્યા. વેનિસનું અદ્ભુત સ્થાન જોઈને અરેખર હું મુગ્ધ થયો છું. મહાન નાટ્ય કલાએ દોરેલાં “વેનિસના વેપારી” થી હું સારી રીતે પરિચિત હતો એટલે આ વિખ્યાત નગર જોવામાં મને બહુ રસ પડ્યો. ગેરીઓમાં ચાકીઓ પાથરેલી છે, પરંતુ તેઓ બહુ સાફડી છે અને માંડ ત્રણ કે ચાર ટુટ પહોળી દરે પગલું આપ્યા શહેરમાં જળ માર્ગોની શુદ્ધી છે અને તેઓજ તેના આનરિક વ્યવહારનાં ઉત્તમ સાધનો છે. નાની શેરીઓમાં પાણી ત્રાસદાયક રીતે ગંધ માટે છે, અને કોઇ આ ધ્યાનને બહુજ અનારોગ્યનાળુ પણ માને પરંતુ સુલાગ્યે તેમ નથી કંઈ એક યા બીજી અસર આ ગંદા પ્રવાહની અસર નિર્મૂલ કરે છે, ઐતિહાસિક ખ્યાતિવાળું આ એક પ્રાચીન નગર છે અને તે ધણા ધણા ધણીઓના હાથમાથી પચાર થયું છે. મધ્યકાલીન યુરોપખંડનું તે એક અત્યંત સમૃદ્ધ શહેર માનવામાં આવે છે. પરંતુ મનુષ્યોની માફક શહેરને પણ વારો આવ્યે ઉચક પાયલ માંથી પસાર થતુ પડે છે અને આ પ્રમાણે તેની શક્તિ ક્ષીણ થવા સાથે તેના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગમાં પણ ઘટાડો થવા પામેલ છે અને અત્યારે તેની બંધીએ મહત્તા તેના પૂર્વ ઇતિહાસનાં સ્મરણોમાંજ સમાયેલી છે. કેમકે એક વખત તે —

“બધી મોજમગ્નનું આનંદ પ્રદ સ્થાન હતું,

દુનિયાના ધમાયકડી ભર્યા ઉત્સવનું સ્થાન તે હતું; ઇટાલીનું તે ઢાંકણ હતું,

આનંદનો તે વાસ હતો અને સમૃદ્ધિનું તે જગર હતું,

અચારે આજ સહેર —

“દરીઆઈ જુરની માફક બચાવી તે ઉદ્ધમ યુગલાજ કુમે છે.”
અધાઈ થયા પછી પુરતજ અને કોરે-સ પહેલ્યા અને મનુષ્યોએ બહુ તકલીફ આપેલી
મેનિસની આ એક મોની ઉપાધી છે

૧૪ મી ઑક્ટોબર રવિવાર.

દિનસની શરૂઆત અને શાહી મહેલ તેમજ પ્રાચીન અને અર્વાચીન ચિત્રો રાખા ચિત્રાત
લખેની મુલાકાત લેનામા ફરી વાઈબનને લગીતો તેમજ પુરાણોક્ત ચિત્રો જે ‘મે’ ધણીપર
નેપા છે, તેમના કરતા અને અર્વાચીન ચિત્રો વધારે મને જે અને પછી સહેરને ફરતી ટેક-
રીઓ તંદુ ગાડીમા સહેર ફેરી અને ગાડીથી આપો સહેરનો સુદ દેખાવ અને નેપો આ
સહેર બહુજ સુદર સ્થાન ઉપર આવેલું છે, અને તેને ફરતી ચડતી ઉતરતી જમીન
સુદર પ્રાચ્ય મહેલ વડે ઊંચાઈલી છે બપોર પછી અને ગાડીમા, જે સ્થાનિ બિચારા પ્રાંતી
પુરના જિના શરીરને બાંધેલું અપાયો હતો સાંચ્યા તેમના અમરણી આરોહા એક
સુદર સ્મરણ્યિ હ ઉર્ધ્વ કરવામા આવ્યું છે અને એને તેનું એક ચિત્ર ખરીદ્યું. બગીચામા
જે ધ્યાને બેઠા વાજીતું હતું હો આને નહોના તર ઉપર ચાલતા ચાલતા ગયા. હા થિંછું
ખરા માથુમે જમા થયા હતા અને તેમા એક અમેરીકન, મોજ
માથુસ બેની રોકે તેની ગાડી, એક અદ્ભુત વસ્તુ તરીકે ખતાવતો ઉભો હતો. કેટલાએક
ધોરા બહુ સુદર હતા, પરંતુ બધાએ એક સ્તંભ નહોતા, એટલે આખા ટોળાનો દેખા
વ ખરાબ થતો હતો. હોરે-સની ફેરીમા સુદરતે વ્યવસ્થિત છે અને મે મિનાનમા
પણ તેજુજ નેપુ હજુ સહેરની બહારના પ્રાંતો ઉપર એનાધરના વૃક્ષોની પકિતઓ છે
અને પટોશની બધી ટેકરીઓ પણ તેમનાથીજ દેખાયેલી છે ઉચ્ચ આબોહવા તેમને માફક
આવતી લાગે છે એટલે આ, મારી માન્યતા પ્રમાણે હિંદમા ઉગાડવા જેવા સારા વૃક્ષો છે.

૧૫ મી ઑક્ટોબર.

રામ જવા માટે ડેન્ટની આ જન્મભૂમિ અને સાંડા આફ વાગ્યે છાડી, અને આફ
કલાકની મુસાફરી બાદ આપુ લેતા પહેલા ફેરીઓમા થોડું ફરી સજાએ એટલા વખત
નર અને રામ પટોચા પછી ચાહનીમા અને ગાડીમા ફરવા નીકળ્યા અને કેટલાએક
મુખ્ય મકાનો નેપા તે બહુ મજના દેખાય છે પરંતુ આવતી કાને તેમને અને વધારે
સારી રીતે નેપા ચકાસી કોરે-સથી આવતા રસ્તામા ધણી ખરી ચોરાવાળી જગ્યાઓમાંથી
એને પસાર થયેના અને તેમા થોડાઓના મોટા ટોળા લગભગ જગતીની માફક દોડતા
હતા તેઓ થોડા કદ કરતા નાના હતા અને તેમના ઉપર બહુ સલાખ લેવાતી લાગતી
હતી બગદો પલ્યા વધારે સારા દેખાતા હતા અને વધારે દેખાવડા હતા

૧૬ મી ઑક્ટોબર.

સવારમા અને ફાવર ખોરી સાથે પોપના સુદર મહેલ અને સમીટરના દેવગની
મુલાકાત લીધી સુબાગે દેનમાજ અને તેમની સાથે પીજાન થઈ હતી આ સ્થાનના

આ શ્રમ પાછળ મને ધોળોજ સમય નિર્મલક મન કરવામાં આવેલો દેખાય છે. આવા ખરાબ પાયા ઉપર તેનું બાંધકામ થયેલ દહ અણુમની ફરસ-બંધીમાં ફાટો પડી છે અને દર દિશાએ તે ખુંચતી જાય છે. મેં દમણાંજ ક્યું તે મુજબ આખું વેનિસ કાદવની સપાળી ઉપર બંધાયું છે. અમે પછી દેવળનીજ બવાર આવેલા રમરણ સ્થળ ઉપર ચડ્યા અને અદીથી આખાં શહેરનો ઉપરછલો દેખાવ જોયો. આ શહેર મેં ધાર્યું હતું તેટલું વિસ્તારવાળું નથી. અમે પછી ચિત્રાલય અને જડતર કામ અરે કાચનાં કારખાનાઓની મુલાકાત લીધી જડતર કામ સાદું અને રસાવદ છે. મોતીની બનાવટ બાદ કરતાં આ કારખાનું અમે મ્લાસગોમાં જોયેલા કારખાનાને મળતું હતું પણ કાચોની બનાવટ બહુ રસ પડે તેવી હતી. નાના મણકાઓ બનાવવા માટે પીગાળેલ કાચને વચમાં પોલાણ રાખી લાંબી લંબાઈએ પસાર કરવામાં આવે અને તે એક નળીના જેવો આકાર ધારણ કરે છે. આને પછી નાના નાના ટુકડાઓમાં કાપી કાઢવામાં આવે છે, અને પછી તેનાં છિત્રોને જન્યવી રાખવા ખાતર તેને અમીથી બળી ન જાય તેવી મટોડીના મિશ્રણ સાથે બેળવવામાં આવે છે. પછી તેમને લોહના પીપ બંદર નાખી ફરીથી ભડીમાં મુકવામાં આવે છે અને તેમને બંદર ફેરવવામાં આવે છે. પછીથી તેમાંથી મટોડી ખંખેરી નાંખવામાં આવે છે અને તેઓને બજારમાં મુક્યા યોગ્ય બનાવવામાં આવે છે. પછી અમે સાવજનિક બગીચામાં ગયા. તે કંઈક નિર્માથ જેવું ધ્યાન હતું.

૧૩ મી ઑક્ટોબર.

વેનિસની કેટલીએક મેરીઓમાં અમે રૂપા અને ફોરેન્સ જવા માટે ઉપડતાં પહોંચ્યાં થોડાંએક ફોટોમાફ ખરીદ્યા. વેનિસનું અદ્ભુત રમણ જોઈને ખરેખર હું મુગ્ધ થયો છું. મહાન નાટ્ય કળીએ દોરેલાં “વેનિસના વેપારી” થી હું સારી રીતે પચિચિન હતો એટલે આ વિખ્યાત નગર જોવામાં મને બહુ રસ પડ્યો. મેરીઓમાં ચાલીએ પાથરેલી છે, પરંતુ તેઓ બહુ સાંકડી છે અને માંડ જણ કે ચાર યુદ્ધ પહોંચી દશે પરંતુ આખા શહેરમાં જળી માર્ગોની શુચ્છી છે અને તેઓજ તેના આંતરિક વ્યવહારનાં ઉત્તમ સાધનો છે. નાની મેરીઓમાં પાણી ત્રાસદાયક રીતે મંથ માટે છે, અને કોઈ આ સ્થાનને બહુજ બનારોગ્યવાળું પણ માને પરંતુ સુલાગ્યે તેમ નથી. કંઈ એક વા બીજી અસર આ મંદા પ્રવાહની અસર નિર્મૂલ કરે છે, ઐતિહાસિક ખ્યાનિવાણું આ એક પ્રાચીન નગર છે અને તે ઘણા ઘણા ઘણીઓના હાથમાથી પસાર થયું છે. મધ્યકાલીન મુરોપખંડનું તે એક અસંત સમૃદ્ધ શહેર માનવામાં આવે છે. પરંતુ મનુષ્યોની માફક શહેરને પણ વારો આવે ઉચલ પાથલ માથી પસાર થતું પડે છે અને આ પ્રમાણે તેની શક્તિ ક્ષીણ થવા સાથે તેના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગમાં પણ ઘટાડો થવા પામેલ છે અને અસારે તેની બધીએ મહત્તા તેના પૂર્વ ઇનિડાસનાં રમરણોમાંજ સમાયેલી છે. કેમકે એક વખત તે:—

“બધી મોજમજનુ આનંદ ગ્રહ સ્થાન હતું,

દુનિયાના ધમાચકડી ભર્ષા ઉત્સવનું સ્થાન તે હતું; છટાલીનું તે ઢાંકણ હતું,

આનંદનો તે વાસ હતો અને સમૃદ્ધિનું તે જગર હતું,

સુંદર સ્થળો વિશે તે સારી રીતે વાકેફગાર છે અને તેમણે બેલુજ સંબંધિત પૂર્વેક અમને તે બધાં ખુલાસાવાર બતાવ્યાં. તેમણે અમને કાર્ડીનલ જોડાબીની પામે પણ જોગબાવ્યા. જેમણે બહુ કૃપાપૂર્વક અમારો સ્ત્રકાર કર્યો. પોપના નિવાસમાં ઘણાંએ પુરાણાં ચિત્રો છે. મને તે બહુ પસંદ પડ્યાં નહિ. માલ્લો સુધીની લાંબી પ્રતજાઓની દારો પામેથી અને પસાર થયા જેમાં કેટલાંએક ચાલતા સમયના નમુનાઓ મને બહુ પસંદ પડ્યા. બીજા બધાં કરતાં સેન્ટ પીટરનાં દેવળનું કંદ જોઈને મને આશ્ચર્ય થયું. જ્યાં સુધી તેના શિખર અને સ્થંભોનું માપ આખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેના મોટા વિસ્તારનો ખ્યાલ આપેલો લગભગ અશક્ય છે. તેણે આઠ અંગ્રેજી એકરના જેટલી જગ્યા રોકી છે, અને તેનાં બધાંકામ પાછળ ૧૦ કરોડ રૂપિયા ખર્ચાયા કહેવાય છે. આ એક બહુ જ બલ્ય દેવળ છે અને તેનાં કંદ અને શોભાનો ખ્યાલ કરતાં આનાથી વધારે સાંકે એક દેવળ મેં કાંઈપણ સ્થળે જોયું નથી. બહીનું જડાવચિત્રોનું કામ અમે વેનિસમાં જોયું હતું તેનાથી ઘણું ચડીયાતું તેને વધારે બારીકાઈથી જોવા માટે અમે આવતી કાલે અહીં ફરીથી આવવાના છીએ સારું અમે મોન્ટીપીસીઓ અને વિલા બોધેસીના મળના બગીચાને ફરતી ગાડીમાં સફર કરી. અહીં જેન્ડ વાગે છે અને અહીંથી શહેરનો સારો દેખાવ નજરે પડે છે.

૧૭ મી ઓક્ટોબર.

પોપની વાટિકા જોવા અમે સવારમાં વહેલા નીકળ્યાં. તેના કેટલોએક ભાગ અતિ સુંદર છે બારમાસ લીલી રહેતી વનરખનીની ઉંચી દિવાલો તેમજ કેટલાંએક કુવારાઓ મને મળ્યા. પરંતુ એક મોઢક સ્થાનને સાટે તે કેટલાના જેવું દેખાય છે. ત્યાંથી એમે મેન્ટપીટરનાં દેવળનો ખજાનો જોવા સેફ્ટ્રી ગયા. કિમ્બીજબલાઓ તેમજ દેવળના રત્નજડિત શુભારનો આમાં સમાવેશ થાય છે, અને તેમને જોઈને દિલનાં આપણા પોતાનાં દેવળો યાદ આવ્યાં અને પછી સેન્ટપીટરનાં દેવળના ધુમ્મટ ઉપર ચડ્યા શિખર ઉપરનો ગોબો જેમાં અમે પ્રવેશ કર્યો તેજની નથી ચોરસોથી વધારે કુટની ઉંચાઈએ છે. અહીં અનિશય ગરમી છે અને મારા ખ્યાલ મુજબ તેમાં કંઈ હવાની આવડત માટે બંધ થા કરવી જોઈએ ત્યાં સ્થાનેથી રોમ તેમજ દેવળના અંદરના બાંનેનો સારો દેખાવ અમારી નજરે પડ્યો. ત્યાંથી એટલા બધાં દેવળો દેખાતાં હતાં કે રોમને યોગ્ય રીતે ઘટાલીનું બનારસ કહી શકાય અહીંથી પાછા ફરતાં રસ્તામાં પેન્ટીઓનનું દેવળ જોવા અમે ગયા અને પછી રોમન સામ્રાજ્યનું પુરાણ પાટનગર, ફેરમ, ટર્પીઅનનો ખડક, કોન્સ્ટેન્ટાઈનની કમાન, પ્રાચીન મોરીઓ કાલોગ્રીબમ વગેરે પ્રાચીન સ્થાનો જોવા ગયા અને તેમના સમયે કાંઈ મોરીએ અમને ટુંક અહેવાલ આપ્યો હતો.

૧૮ થી ઓક્ટોબર.

આજે ફારફેટો અને આલ્બેનોના પ્રવાસે ઉપડનાં પ્રદેશો અમે કવાઈડીનલ મહેલ તેમજ શાહી ઘોડારોની મુલાકાત લીધી મહેલમાં અમે કેટલાંએક સુંદર બાવલાઓ જોયાં. એક સર્પને મારી નાંખનાં ગરજનું તેમજ બીજું બાળકને દ્રાક્ષ ખવડાવતી માતાનું, મને બહુ ગમ્યુ મારા ધારવા પમાણે આ બાવલાને સારી રીતે જોડવામાં આવ્યાં નથી.

સારા બારણાઓ તેમજ તેમના માટે વધારે સગવડતા વાળી રચેલા નથી. ઘોડારી અંગ્રેજ અને છટા
નીચન ઘોડાઓથી ભરેલી છે અને તેમાંના છટાલીયન ઘોડાઓ, અહીં શેરીઓમાં નગર આવતા
રોડાઓ કરતા વધારે કઢાવર છે રાખના પોતાના ઉપયોગમાં આવતી કાળાશ પડતા
બૂરા રંગની એક જોડી બાદ કરતા બધા ઘોડાઓ બદામી રંગના હતા ફાસકેટોથી
આદ્યમેના સુધીના ગાડીના પ્રવાસમાં અને આનદપૂર્ણ બપોર પસાર કર્યો આદ્યમેનાનું
સરોવર અનુવંશ જેવી રીતે ટેકરીઓ વચ્ચેના ઉચાણમાં આવેલું છે તે બહુ ઉંડુ અને
ગમગીન દેખાય છે છતાંજે બહુ નમૂનેદાર છે એપીઅન રમતાના અમુક ભાગ ઉપર થઇ
અને ગાડીમાં ધેર આજના અને રસ્તે રામન ઇતિહાસના બીજા ધણા નામકિત સ્થાનો
અને પસાર કર્યા પ્રજાઓની મંગર મંજાતાણી સભી રામની નગરી, ભાગ્યની ઘણી ઘણી
ઉચલપાથનોમાંથી પસાર થઇ છે, અને તેના પૂર્વ ગારવની નિશાનીઓ કોર્નર દેખાઇ
આવે છે

૧૯ મી ઑક્ટોબર.

આજનો દિવસ અને ડિવેલ્ટી ખાને પસાર કર્યો, અતં આજના પહેલા બધા ભોવરા
ઓ અને જળ ઘોવોની મુલાકાત લીધી તેમજ બપોર પછી એડીયનના વિનોદ—યાનના
ખડિર જોવા ગયા ભોવરાઓ કૃત્રીમ હોવા જતાંજે અતિ મુદર છે પહેલુ ભોવર નદીના
કુદરતી વહેતને વાળીને બનાવનામાં આ યુ જે પાણીએ ભોવની અદર બીજા પણુ માર્ગો
કર્ષા છે અને તેઓ બધા બહુ નવાઇ પમાડે તેવા ઝં પ્રાચીન સાગી મહેલાતોના ખડિરો
પણુ બહુ રસ આપે તેના છે, તેઓ આપણને મૂકપણે પોતાની પૂર્વ જહોજલાલીની કથ
ની કહી રહ્યા છે અને જાતને વાદ આપી રહ્યા છે કે—

“જાજ, પીતળની પિરામિડા ઉપર પણુ પોતાનો નિનાસક હસ્ત મૂકે છે અને
નાદાન માં મરેજે માનેરી અમર કારિગરીના પણુ તદ્દન નાસ કરી નાખે છે

૨૦ મી ઑક્ટોબર.

સવારમાં કંઈપણ કાર્ય નહિ કરતા એ માત્ર વાળકાપનાર પામે વાળ કપાવ્યા બ
પોર પછી અને પુરાણા મેળીનીંગના સ્થાને નંપારેલી મનપોનેનું દેવળ જોવા ગાંધીમાં
ગયા આ વગ બહારથી તદ્દન આકર્ષક વગરનું લાગે પરંતુ તેનો અદરનો ભાગ બહુ
મુદર છે તેની બાધણી પણ અને જોનો માં પણુ દેવળ કરતા લુદા પ્રકારની છે મારા
જોયેલા બધા દેવળોનો અદરનો ભાગ ફોસ ના જેવો હતો પરંતુ આ દેવળમાં તેમ ન
હોતું તેને મેનાછટના ઉંચા સ્થભોવાળી પ્રાચ પાખે છે તેના ઝાપરને બહુ ભક્ત થી રા
પુગારવામાં આનુ છે અને તેની બારસી લિનાનો નાખજને લગતી ધન્યાઓના મું ર
ચિત્રોરો દકારી છે દેવી—કિરતાઓના પણ કટલાએક મુંદર પુન્યાઓ છે અને આનુ
સ્થાન એકફરે બહુજ અદ્દભુત છે ઉચ્ચ સત્રમાં તે અત્યંત રીતગ દોવુ જોઈએ અને તેનું
બાધકામ યુરોપીય રચિ કરના હિંદી રચિ અનુસાર કરવામાં આ યુ દેખાય છે અને
પછી સહેરના એક ભાગમાં ફર્ષા અને ઘોડાએક ગાપચિત્રો ખરીદ્યા

સમયના સમૃદ્ધ નગરના ખંસના અવગેગો તેનાં ધીસર મારા દિવમાં બહુ દુઃખમય વિચારો ઉદ્ભવ્યા. અને મુખ્ય ખટોરોનાં થોડાએકે જાપાચિત્રો ખરીદ્યાં અને જરા કંટાળાભરી ગાડીની સફરને અંતે, અધાઈ થયા પછી તુરંતજ અમારા નિવાસે આવ્યા.

૨૬ મી ઑક્ટોબર.

આજે અને કેમીની આસમાની ઝુકાની મુલાકાત લીધી ઝુકા હીક મીક સુદર હતી પરંતુ મારા ધારવા જેટલી સુંદર નહોતી અને વાદળોવાળી રહતે લઈને તેની શોભામા બહુ ઘટાડો થતો હતો. મને આ નિરર્થક કાળસેષ લાગ્યો. કારણ ત્યાં જવા અને આવવામા આવો દિવસ ગત થયો તેમજ જરાએ ગમત પડી નહિ અને કેમી શેકાયા હોય અને આ બહુ સુંદર કહેવાતા દ્વીપનું કંઈ વધારે નિરીક્ષણ થયું હોત તે વધારે હીક હતું સાચરે અને સર્કસ જોવા ગયા. ખેલનો અમુક અમુક ભાગ સારો હતો પરંતુ બાકીનું બધું મુખાંબ બરેલું અને સામાન્ય જેવું હતું મેં, પહેલાં આજ પ્રકારનું વધારે સાર કાર્ય જોયેલ હઇ, મને આમાં કંઈક જીવનદ ન આવ્યો. આ, જનાં મારે કહેવું બેઠએ કે મેં જોયેલ તમાચગીરિમાં અહીંનાઓની ભુજાઓ સાથી વધુ મજબૂત આવ્યોવાળી હતી.

૨૭ મી ઑક્ટોબર.

કેટલાએક જાપાચિત્રો ખરીદ્યાં અને આલીને સોમરના લલિતકામ દિરેગયા. ચિત્રાલય તેનાં નામના પ્રમાણમા સાઈ નથી, તેમાં કશુંએ આકર્ષક નહોતું અને જાપાચિત્રોના વિભાગ તેનો ખનાબમા અરાજ ભાગ હતો, રાત્રે ચિન્ડીમી જવા ઉપડતા પહેલાં મુરોપમાં થોડીએક ખરીદીઓ કરવા, નેપથ્સની મોટામાં મોટી શેરી ટોલેટોમા, મવા. નેપથ્સ બહુ વિસ્તાર અને વસતિનાળું શહેર દેખાય છે થશે કદે બહુ મોટા છે પરંતુ દેખાવે મુશીબિન નથી આ એક ખચિત નવાઈભર્યું શહેર છે અને ખાસ જોવા, જેવું છે પરંતુ મને તે ન ગમ્યું. તે બહુ ગંદું છે. શહેરનાં, ઉંચાણવાળા ભાગ ઉપરની ચાલી મહેવાતો ઉપરથી સારો દેખાય નજરે પડે છે, અને આ પેશીના એક સ્થાનેથી અને મુરોપનું આખરનું દૃષ્ય જોયું ખાલુ લીધા બાદ રાત્રીના નવ વાગ્યે અને ચિન્ડીમી જવા, મારે નેપથ્સ ઊડ્યું

૨૮ મી ઑક્ટોબર.

ચિન્ડીમી જતા રત્ને અને અગ્રવાર વાગ્યે બારી પહોંચ્યા, અને અહીં આગ કપાકે રોકાવું પડે તેમ હઇ નારતો લીધા આ શહેરનાં જોવા ન કંઈવાર તેની ઉત્તર બાજુએ એક સુંદર નદી ગાદી છે અને તેને લઇ, થોડાજ વખતમા આ એક આખાદ શહેર થઇ પાડવાને સક્ષમ છે. બારી એક પ્રાચીન શહેર લાગે છે પરંતુ મને તો આ સ્થાન બહુ ગંદું અને નીરસ જેવું લાગ્યું તાજેતરમાજ તેનું કદ જમણ થયું છે, અને, શહેરનો નવો ભાગ જુના, ભાગની સરખામણીમા બહુજ લિખતાવાળો છે. સાત વાગ્યે તાંબેર નામક આગમોટ ઉપર ખાલુ લઇ શકીએ એટલા વસતસર અને ચિહિસી પહોંચ્યા નેપથ્સથી ચિન્ડીમી સુડીને પ્રવાસ બહુ લાંબો અને કંટાળાભર્યો હતો. ઘટાલી ઊડતા પહેલાં મારે કહેવું બેઠએકે મારા મુલાકાત લીધેલાં તેના શહેરોમાં મેં, આનંદપ્રદ આમોહવા અનુભવી છે પ્રદેશના અને તે ભાગમાં

હું ગયો ત્યાં ગોઠ્ઠસ્થિતની પરિચિત પંકિતઓ' મારા હૃદયમાં પ્રતિબિંબિત થતી હતી તેનું કથન બરોબર બધ બેસતુ છે. તે કહે છે કે.—

“ પ્રતિતિની ઉઠાસતા જે દિલને સતોષિ શીંતો,
 ઇટલીના પુત્રો ખચિત ધન્યજ છે,
 અભિમાન પૂર્વક ઉદ્ભવતાં અથવા નરમાસથી જુગિને બેઠતાં,
 જે કંઈ ફળ જુદા જુદા પ્રદેશો ઉપર મળી આવે છે,
 ઉપજુ પ્રદેશોમાં જે કંઈ ખીલવણી દ્રગ્ગોચર થાય છે,
 જેની ઉત્તરણ પરંપરા, વર્ણની જુદી જુદી ઋતુઓને શોભાવે છે,
 ઉત્તરઆકાશને પ્રજ્ઞામતાં અને વસંતસાયેજ વિહરતાં, તેમજ
 નષ્ટ થવા માટેજ ખીસતાં સુગંધીમય પુષ્પો;
 આ બધા અહીં ખેલે છે, આ સ્ખલિતજુગિને પોતાની મજા છે
 અને અતિશૃદ્ધિમાટે વાવનારના અમની અપેક્ષા વગરના છે.
 તેમજ દરિયામાં વાધુની લહેરીઓ પોતાની થીતળ પાંખો વિસ્તારીને
 આ દસતી જુગિ ઉપર સુગંધીનો પ્રસાર કરે છે.”

૫ મી નવેમ્બર.

અમે બહુજ આનંદયુક્ત પરંતુ કંઈપણ નોંધવાયોગ્ય બનાવેા વગરના પ્રવાસને અતે પોર્ટ સૈયદ પહોંચ્યા. આ બિડુએ મારા યુરોપના પ્રવાસનું આકૃં અવશું વર્તુળ પુર્ણ થાય છે. કારણ પાંચેક મહિના ઉપર જીભાલટર તરફ જુદીજ દીશાએ હું નીકળ્યો હતો અને એજ સ્થાને, જેનાથી પહેલાં હું અસાત હતો તે બધી માહિતી સાથે પાછો આવું છું આ સમય દરમ્યાન જે જે મેં જોયું છે અને જવણું છે તેને સમ્બોદ્ધારા બક્ષ કરવું અશક્ય છે અને પાછળનાં જુદો ઉપર તો માત્ર જે કંઈ મારા હૃદયપટ ઉપર અંકાયેલું છે તેનું આખું પ્રતિબિંબ છે, એ કહેવું અનાવશ્યક છે કદાચ આ સ્થાન મારા પ્રવાસની કુંઠી રૂપરેયા આપવાને બહુજ સગવડતા ભર્યું થાય. પરંતુ કંઈ નવું જોવાનું ન હોય તે તેમજ અગાઉ પસાર કરેલ જળરાત્રી ઉપરજ પસાર થવાનું હોયે હું મુખ્યપ પહેંચિતાં સુધી આમોશ પકડું તો ઠીક

૬ મી નવેમ્બર.

પોર્ટથી એકાદ સુધીનો તેમજ એકાદથી મુખ્યપ સુધીનો અમારો પ્રવાસ જરા કંટાળા ભર્યો તેમજ રસ વગરનો હતો સ્પુદ્રની સફરનો અને ગમે તેવો શોખ હોવા છતાં પણ મારે કશું કરવું પડે છે કે તેના મોહ માત્ર થોડાજ દિવસો સુધી ટકે છે સૂર્યના પ્રકાશ તળેની બધી વસ્તુઓની માફક સમય જતાં તેની નૂતનતાનો નાશ થાય અને આપણી સમક્ષ કંટાળા ભર્યું એકસરખાપણું ખડું થાય અને તે જરાએ આનંદપ્રદ નથી. આપણને એકજ પ્રકારની જળની સપાટી જોવાની હોય છે, એકજ પ્રકારનું મોખાંઓનું સંગીન સાંભળવાનું હોય છે, એજ જળનો એકજ પ્રકારનો કર્કસ ધ્વનિ સાંભળવાનો હોય છે અને એકજ સ્થાને કારાજીવાસો ભોગવવાનો હોય છે જેકે આગમોટ ઉપર ઉતારાઓના

૨૧ મો ઑક્ટોબર.

આજે બપોરના ૧૧ વાગે નામદાર પોપ સાથે માગે, નેશનલ યોગે, તે, એક સાદેક ચરોવાળો, જુદા, જુદા છે. અને તેમણે ગોડન સખણે તેમજ, આરા યુરોપના પ્રનાસ સખણે ધણીએક માયાલરી પુછપરછ કરી, ક્રોચીક, સમદાયના નેના, તરફથી, અવા, મહેરમાની ભર્વા સમ તુ, માન મગતા અને હર્ષ, ચર્ચા પાઠા, ફરતા હવે અને ચિત્ર, મદિ, અને કેપીટાના પુતળાઓની મુલાકાત નીધી. જુલુ, પામતો ઑક્ટોબર (મહા), જેને અમારો ભોળીયો 'ચીફ' કહેતો હતો તે તેમજ, કેપીટાના આનેલા વીનસના બાવલાઓ અને બતાનવાળા આવ્યા હતા, અને તેમને જોધને, હું ચિત્તિ થયો હતો. 'વગુત', રામમા, મે, જે, જે જોયુ જોનાથી અને બહુજ આનદ થયો હતો જ્યાં સહેર સાથે સ્વખમદ સ્મરણે, સ-કળારેના છે, આખા ખડની તવારીખમાં જે આને ઉઘામા ઉઘો દરજ્જે ભોગયો છે તે સ્થાનનું નિરીક્ષણ કરના હમેશા બહુ રસ પુરે છે આ સ્થાનના આપોહવા આરોમ વર્ધક છે અને સહેરને વિભક્ત કરનાર 'પીગાટાઈયર' નજીનો દેખાવ મુદર છે સાજરે અને નેપ-સ જવા માટે હિચકા અને લા હમલજ અચાર વાચે પહોચ્યા અને ફુગથી વિસુધી-સનું બગતુ મુખ જોયુ. આવતી કાલે તેની મુલાકાત લેવાની અમારી ધાત્વો છે.

૨૨ મો ઑક્ટોબર.

નેપ-સના વધારેમા વધારે વેપાર-ચોગારવાળો ભાગમા થઈ જરા લામી પપુ રસ મધ ગાડીની સફર કરી અને પીસુનીયસ ઉપર ચડ્યા. અને દોરડાવડે આલતી રે વે ડાગ ઉપર ચડ્યા અંચ રિથર એ-જને લગાડલા તારના દોરડાઓનાં તે ચવાનવામા આવે છે, ચડાવ એકદમ ચ-ચવાળો છે એટલે હું નથી ધારતો કે આનામાં વધારે ઉપર ચડવાનું સાધન મોઢી રાંધાય રહેશનથી તે સિખર મુઢી અને જુના મુખ ઉપર ચાપીને નવા મુખે ગયા અને અમારા પગ પામે દેખતો લાંબોળ લાવા અને જોધ સખણે એલપુ તા અને તેની નજીક ગયા ભોમીઆઓ ત્રાનાના સિદ્ધાએ તેમા નાખના હતા અને નાના દુકાઓના પ્રતેના તે પાઠા આપના હતા આવી ધમધમની જુદીની આટવા બધા નજીક ઉલેવુ તે જરા ભય ઉપજાવે તેવું હતું અને અમારો આસપાસના ગધના પુમાડામાંથી પાછા આવતા અમને / સગીની ન થઈ આ એક જોના જેવું ચમકારિ હવે છે અને મોગા ઉલેવ મેસજે તે બહુજ ત્રાસ લયકે હોવુ જોધએ તેની હું કતવના કરી શકું છું એક દવેત નવાગામુખી જેવા મૂટે હું મરી જાતને હાવ્ય-વાળી માનુ છુ પાછા ફરતા નેપ સનો અખાત પસાર ક તા ગોજની / અને તોફાન જેવાને પલ્લુ હું લાવ્યશાળી થયો તે આખરે એક જુલુખાની માફક જગતી સપાળી ઉપરથી ઉપડયુ અને બહુજ મુદર દેખો યું જે કે તે જુલુના નાનિકા ૩૨ સખત કસોટીકારક નિવાયે રોડુ જોધએ રેકાર્કો વચ્ચેની ખીજોઆનો લાવાનો જથ્થો લોહબદ્ધ દિગ્દેશો જેવા લાગતો હતો અને અને નાજેતરમાજ ટિવડનાંડમા જોરેલા દિગ્દેશોની સથેની અહિંસુત સમાનતા અને વિનક્ષ હોના ભયો દેખાવ આપતો હતો અમારા નિવાસ તરફની ગાડીની સફર બહુ આનંદપ્રદ હતી અને અમે ખાતું નેવા માટે વીક વખતસર પાછા આયા.

૨૩ મી ઑક્ટોબર.

સરારમાં અમે રાષ્ટ્રીય સમઠરયાનની મુનાકાત લીધી અને ત્યાં અમે પોમ્પીઆઈની ઘૂંટણી ખરી અગ્નયન જેની વસ્તુઓ ઉપરાત કેટલીએક બીજી સુંદર વસ્તુઓ પણ લેઈ અમે પત્રી કેટલાએક લીધું અને જોલાઈવના શેપોઓ અને ઇટાલીની કેટલીએક શાઢબાઈના બીધા દિદ મોઝેના મોટે વરધી આપવા ગાડીમાં ફૂંચી જોરીસે ગયા બપોર પછી અમે નર્થવનની સમાધિ પામ થઈ કુતરાની ગુફા અને ત્યાંથી પોસીવીધોના ગુફાએ ગાડીમાં ગયા કુતરાની ગુફા એક બનૂજ અગ્નયન જેની જગ્યા છે અને તેને નળીએ કામેનિન્ઝ એસિડ નામક વાયુ મોટા જથ્થામાં જરેલો છે એક નાનકડા કુતરાને અદર ઉતારી ત્યાં અર્ધી મિનિટ રહેના દેવામાં આ ગો, અને તે એકદમ ગુગળાઈ ગયો પરંતુ મુની-હવામાં તે તર્રથી સાવધ થઈ ગયો અને એક ફૂર પ્રયેષે કુડ કુડ સળગતી મશાલો ઉતારવામાં આવતા તે એકદમ ધુમાડ જતી હતી અને નવાખરની વાન એ હ તી કે આ ગાયુ ઉધ્યુ હતો. ભોમીઆઓ આનુ કારણ તેનો બ્વાબામુખી દ્રાસ થયન ઉલ્લવનેજ જણાવે છે અને તેઓ એમ પણ મ્હે છે કે આ ગુફાને વીસુનીઅસ સાથે કાંઈપણ પ્રકારે સબંધ છે પોમ્પીઆઈની ગુફા પામેથી ગાડીમાં પસાર થતા ઇઝીયા તરફની નેપલ્સના અખાતની વાયન બાલુનો સુંદર દેખાવ નજરે પડે છે

૨૪ મી ઑક્ટોબર.

નાસ્તો લીધા પત્રી અમે ટ્રેનમાં ટેન્કીમાં જવા ઉપજા અને ત્યાંથી ગાડીમાં મેસી મેરેન્ટો તરફ ગયા કિનારાની બાલુએજ આગેલી ટેકરીઓની અડોઅડ કરેલી આ એક મળની સફર હતી ટેકરીઓ જોનાઈવ અને નારગીના ગાડોના ઝુકાડે ઠંકાયેલી જે અને તેમાં ઘણાએ પ્રાંથ ગુડો નુદ રીતે ઇચાએલા આવેલા છે રિકો અને કનેટાના ગામ ઓ પામેથી અમે પસાર થયા અમારી નીચે નામ અખાતેમાં માછીની હોડીઓ બ. સુંદર દેખાતી હતી અને ઉર્ગાના વખતમાં દેખાવ બુજ ઉર્વગ અને ઠાસુકત હોવા લેઈએ અમે મેરેન્ટોમાં જે એક કલામ આરામ લીધા અને પછી એક આગમોટ દારા અખાત ઉપર થઈ પાઝા નેપ સ આ પા નીસુનીઅસના નિથુ દોગાર ઉપર અમે મ્હક ધુમાડો નીકળતો જોયો અહીં લાગાનો નાનકડો નાહ બહાર ની ગયો વાય છે પોમ્પીઆઈની તેનો નજીબનો દેખાવ અમે જોવાની આશા રાખીએ કીને

૨૫ મી ઑક્ટોબર.

આજનો દિવસ અમે મી મનાઈની સાથે પોમ્પીઆઈના ખાંધેરા નેવામાં નિત્રા ગો મી ક. પળમના નિવિલીવન છે, જે અગાઉ ત્યાં રહેલ હોઈને બધીએ અગત્ય ની બાળતો અમને બનાવી શક્યા આ પ્રાંચીન શહેર ઇ સ ૭૮ આ નિસુવિયસ ફાટના પટાઈ ગયાનુ સર્વને મિલિ છે તેમાં અડિરો ઇ સ ૧૭૫૫ માં જોઈ કાનામાં આવેન છે મૂકપણે પોતાને ઇનિસ મેલી રહેન આ થન મનુ રોના નગરની મુનાકાત તેના બ ન પ નો હતો પોમ્પીઆઈ વસ્તુઓ જે નિરીક્ષણ માટે ખુરી છે તે મુડ રસાન છે તેમના પેટલાએક જુના રિનાએ બહે અમે હિંદના રિના તેને મળતા હોવા લેઈએ એ

સમયના સમૃદ્ધ નગરના ખંસના અવશેષો જોતાં, પડીખર મારા દિલમાં બહુ જ દુઃખમય વિચારો ઉદ્ભવ્યા. અમે મુખ્ય ખંડેરાનાં થોડાંએક જાયાચિત્રો ખરીવાં અને જરા કંટા-જાજરી માટીની સારને અંતે, અંધારૂં થવા પડી તુરતજ અમારા નિવાસે આવ્યા.

૨૬ મી ઑક્ટોબર.

આજે અમે કેપ્રીની આસપાસની ગ્રામીણી મુલાકાત લીધી. ગ્રામીણી કીક કીક મુંદર હતી પરંતુ મારા ધારવા જેટલી મુંદર નહોતી અને વાદળાંવાળી સ્થળે, લઈને તેની શોભામા બહુ પટાડો થતો હતો. અને આ નિર્ધારક કાળસેષ લાગ્યો, કારણકે હાં જવા અને આ-વવામાં આખો દિવસ મત થયો તેમજ જરાએ ગમત પડી નહિ. અમે કેપ્રી રોકાયા હોવા અને આ બહુ મુંદર કહેવાતા દ્વીપનું કંઈ વધારે નિરીક્ષણ કર્યું હોવા તે વધારે કીક હતું સાંજરે અમે સર્કસ જોવા ગયા. ખેલનો અમુક અમુક ભાગ સારો હતો પરંતુ બાકીનું બધું મુખાંધ ભરેલું અને સામાન્ય જેવું હતું. મેં પહેલાં આજ પ્રકારનું વધારે સાઈ કાર્ય જોયેલ કંઈ, અને આમાં કંઈપણ આનંદ ન આવ્યો. આ છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે મેં જોયેલ તમાશગીરિમાં બહોળાઓની ભુજબો સૌથી વધુ મજાનું આયુઓવાળી હતી.

૨૭ મી ઑક્ટોબર.

કેટલાંએક જાયાચિત્રો ખરીદવાં અમે આલીને સોમરનાં લવિતકા મારિશયા. ચિત્રા-લપ તેનાં નામના પ્રમાણમાં સાઈ નથી. તેમાં કશુંએ આકર્ષક નહોતું અને જાયાચિત્રનો વિભાગ તેનો અનુભવમાં ખરાબ ભાગ હતો. રાત્રે ચિન્ડીસી જવા ઉપરનાં પહેલાં ધુરોપમાં થોડીએક ખરીદીઓ કરવા, નેપલ્સની મોટામાં મોટી શેરી રોલેડોમાં ગયા. નેપલ્સ બહુ વિસ્તાર અને વસનિવાળું શહેર દેખાય છે. ધરા કહે બહુ મોટાં છે પરંતુ દેખાવે સુશોભિત નથી આ એક ખચિત, નવાઈભર્યું શહેર છે અને ખાસ જોવા જેવું છે. પરંતુ મને તે ન ગમ્યુ. તે બહુ ગંદુ છે. શહેરનાં ઉચ્ચાણવાળા ભાગ ઉપરની સાલી મહેલાતો ઉપરથી સારો દેખાવ નજરે પડે છે, અને આ પછીના એક સ્થાનેથી અમે ધુરોપનું આખરનું દૃષ્ય જોયું. ખાણું લીધા બાદ રાત્રીના નવ વાગે અમે ચિન્ડીંગી જવા, મારે નેપલ્સ છોડ્યું.

૨૮ મી ઑક્ટોબર.

ચિન્ડીસી જતાં રસ્તે અમે અગ્ગાર વાગે બારી પહોંચ્યા, અને બહોળાં ચાક કપાક રોકાવું પડે તેમ હમ નારતો લીધા બાદ શહેર જોવા ન કળ્યા. તેની ઉત્તર બાજુએ એક મુંદર નવી ગોદી છે અને તેને લઈ, થોડાજ વખતમાં આ એક આબાદ શહેર થઈ પાડવાનો સભવ છે. બારી એક પ્રાચીન શહેર લાગે છે પરંતુ મને તો આ સ્થાન બહુ ગંદું અને નોરસ જેવું લાગ્યુ. તાજેતરમાંજ તેનું કદ જમણુ થયું છે, અને શહેરનો નવો ભાગ જુના ભાગની સરખામણીમા બહુજ સિખતાવાળો છે. સાત વાગે તાંજેર નામક આગમોટ ઉપર ખાણું લઈ શકીએ એટલા વસનસર અમે ચિન્ડીસી પહોંચ્યા નેપલ્સથી ચિન્ડીમી સુધીનો પ્રવાસ બહુ લાંબો અને કંટાળાભર્યો હતો. છટાવી છોડતાં પહેલાં મારે કહેવું જોઈએકે મારા મુલા-કાત લીધેલાં તેના શહેરમાં મેં આનંદપ્રદ આબોહવા અનુભવી છે. પ્રદેશના ગમે તે ભાગમાં

હું ગયો ત્યાં ગોઠ્ઠરિમયની પરિચિત પંક્તિઓ મારા હૃદયમાં પ્રતિબિંબિત થતી હતી તેનું કથન બરાબર બંધ બેસતું છે. તે કહે છે કે.—

— પ્રકૃતિની ઉદારતા જે દિવને સતોષિ શકે તો,
 ઇશ્વરીના પુત્રો અચિન ધન્ય છે।
 અભિમાન પૂર્વક ઉદ્ભવતાં અથવા નરમાસથી ભૂમિને બેટતા,
 જે કંઈ ફળ જીદ જીદ પ્રદેશો ઉપર મળી આવે છે,
 ઉચ્છ્વ પ્રદેશોમાં જે કંઈ ખીલવણી દ્રમ્ભોચર થાય છે,
 જેની ઉત્તરણ પરંપરા વર્ષની જીદી જીદી ઋતુઓને શોભાવે છે,
 ઉત્તરઆકાશને પ્રજ્વાલતાં અને વસંતસાયેજ વિહરતાં, તેમજ
 નષ્ટ થવા મારેજ ખીલતાં મુગધીમય પુષ્પો;
 આ બધાં અહીં એવે છે, આ સર્જાતિય ભૂમિને પોતાની ગણે છે
 અને અતિવૃદ્ધિમાટે વાવનારના શ્રમની અપેક્ષા વગરનાં છે.
 તેમજ દરિઆઈ વાલુની લહેરીઓ પોતાની શીતળ પાંખો વિસ્તારીને
 આ હસતી ભૂમિ ઉપર સુખધોનો પ્રસાર કરે છે. ”

૫ મી નવેમ્બર.

અમે બહુજ આનંદપ્રકાશ વરંતુ કંઈપણ નોંધવાગોચ્ય બનાવેા વગરના પ્રવાસને અતિ પોર્ટ સૈયઃ પહોંચ્યા. આ બિંદુએ મારા યુરોપના પ્રવાસનું આકું અવશું વર્તુળ પુર્ણ થાય છે. કારણ પચિંક મહિના ઉપર છઠ્ઠાઠ્ઠર તરફ જીદીજ દીશાએ હું નીકળ્યો હતો અને એજ સ્થાને, જેનાથી પહેલા હું અચાત હતો તે બધી માહિતી સાથે પાછો આવું છું આ સમય દરમિયાન જે જે મેં જોયું છે અને જાણ્યું છે તેને શબ્દોદ્વારો વ્યક્ત કરવું અશક્ય છે અને પાછળના પૃષ્ઠો ઉપર તો માત્ર જે કંઈ મારા હૃદયપટ ઉપર અંકાયેલું છે તેનું આધુ પ્રતિબિંબ છે, એ કહેવું અનાવશ્યક છે. કદાચ આ સ્થાન મારા પ્રવાસની ટુંકી રૂપરેખા આપવાને બહુજ સગવડતા ભર્યું થાય. વરંતુ કંઈ નવું જોવાનું ન હઈ ને તેમજ અગાઉ પસાર કરેલ જળરાશી ઉપરજ પસાર થવાનું હઈને હું મુખાઈ પહોંચતા સુધી ખામોશ પકડુ તો ઠીક

૬ મી નવેમ્બર.

પોર્ટથી એકઠ સુધીના તેમજ એકઠથી મુખાઈ સુધીના અમારો પ્રવાસ જરા કંટાળા ભર્યો તેમજ રસ વગરનો હતો. સમુદ્રની સફરનો અને ગમે તેવા ગોખ હોવા છતાં પણ મારે કશું કરવું પડે છે કે તેનો મોહ માત્ર શોડાજ દિવસો સુધી ટકે ॥ સૂર્યના પ્રકાશ તજેની બધી વસ્તુઓની માફક સમય જતાં તેની નૂતનતાનો નાશ થાય ॥ અને આપણી સમક્ષ કંટાળા ભર્યું એકસરખાપણું બહું થાય છે અને તે જગ્યાએ આનંદપ્રદ નથી. આપણને એકજ પ્રકારની જળની સપાટી જોવાની હોય છે, એકજ પ્રકારનું મોઝાઈનું સંગીત સાંભળવાનું હોય છે, એન્જનોનો એકજ પ્રકારનો કર્કસ ધ્વનિ સાંભળવાનો હોય ॥ અને એકજ સ્થાને કારાગૃહવાસ ભોગવવાનો હોય છે જે કે આગમોટ ઉપર ઉતારાઓનાં

સુખ્યેન માટે પુરતી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હોય છે, છતાં આપણને કામ કોષ વખતે
 લાગી આવે છે કે આપણે આટલા સમયના કેદીઓ છીએ. આપણને બંધી બાબતોથી
 અકુરાનું જ ભાન થાય છે. રિયર જીવનની નિર્ભય સ્થિતિથી છુટા પાડી સંદોષ જગત
 ઉપર આપણને તરતા હડશેલી મુકવામાં આપ્યાં હોય તેજે ભાન થાય છે. દૃષ્ટિ મર્યાદામાં
 થી અદૃષ્ટ ધમ્મેલ મુંગળના દૂરના કિનારાઓ ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવા હું આજે કારણસર
 આતુર હોઉં તો આશ્રય જેવું નેહોતું. જેમ જેમ આપણે નેહક આપતો જઈએ છીએ
 તેમ તેમ મુંબાઈ સમુદ્રમાંથી બહાર આવતું દેખાય છે. હું જળ તત્ત્વને લાગી વળ પૃથ્વી
 ઉપર પગ મુકું છું. પરિચિત આંશોમાં મને અગ્નિનદી છે અને હું લાવેલથી હૃદયે ગૃહ
 ભણી પુનરાગમન કરું છું. આંહી કેટલી ત્વરણે સમયે આપ્યાં નાથ છે! મારા પ્રવાસના છ
 મહિના, મનમાં ઉદ્બલવેલ વિચારોની માફક આપ્યાં ગયા છે, અને મને લાગે છે કે મેં થર
 ગઈ કાલેજ છોડ્યું છે. આ સમય, એક વખત દૂરનાં અને અચોક્કસ લેવિયં જેવા હતા
 તે પ્રસ્તુત થયો અને હવે પુનઃ અપરિચિતનીય બૂનકાગિમાં લય પામે છે. આ બંધુએ હવે
 એક સુખદ સ્વપ્ન જેવું થઈ ગયું છે, અને યુરોપમાં મેં જોયેલાં વિવિધ દૃષ્ટી જાદુઈ જ્ઞાન-
 સ વડે પડેલ ઉપર બનાવોની આનિઓની માફક મારા જ્ઞાન ચક્રોમાં સામે તરવરે છે
 ભવ્ય મકાનો અને શિખરમંથ દેવજો આકાંક્ષ સાથે વાતો કરતાં મારી દૃષ્ટિએ પડે છે,
 જો કે શિષ્ય કામનાં સાદ્યને અગે દિલ્લે કંઈવિત્તાં તેમને બહુ વખત લાગશે. મેં
 ત્રસપૂર્વક જોયું છે કે જીવનના દરેક વ્યવહારમાં કર્મચીજતા, એ યુરોપનાં લોકોનું
 આસ-લક્ષણ છે. જો કે દરેક ટોળામાં કાળો મેદા હોય છે, તે છતાં સામાન્યરીતે યુરોપ-
 માં બહુ શોડાંજ માણસો એકીપણે રોટલા બગાડે છે. દરેક જણુ કોષપણુ પ્રમાણિક
 ઉલ્લમદાર, પોતાના નિર્વાહ પુરતું કમાવાને પ્રયત્ન કરે છે અને ઉદ્યમ પ્રત્યેની
 તેની આસક્તિ અનુકરણીય છે. તેઓ સદૃઢ ચરીસ્વાળા છે અને પરિણામે દિમતવાન
 અને સાહસિક છે. આ ગુણોજ પ્રજાને મદદન બનાવે છે. શોધજોગ એ દુરેચને બચ-
 સાય છે. બધાં બેળાંએ મનુષ્યનું કામ સરલ કરવા માટે નથી ફિક્કમતો. શોધવામાં અમ
 પૂર્વક કામે લાગ્યાં છે. લોકિતક સુખ્યેન વધારવાનાં સાધનો શોધવા પ્રયેજ લોકો પ્રે-
 રાતાં દેખાય છે. આ કાર્યને અંત નથી કારણુ દુન્યવી સુખોની મર્યાદા અંકાવી બચકાય
 છે અગ્નિની માફક જેમ જેમ આપણી તૃષ્ણાઓ પોષાય છે તેમ તેમ તેઓ વધુ અને
 વધુ ખોરાક માગે છે. મારા દેશ બંધુઓ પૂર્વમાં જીવન સંખર્ષે ઓછો વિચાર કરવાની
 રેત વાળા છે, પરંતુ ભાવી જીવન માટે તેઓ વધારે વિચારે છે અને તેમાં તેમને દૃઢ
 વિશ્વાસ છે. આજે કારણે તેઓ પ્રગતિશીલ નથી. યુરોપના લોકો વધારે એકિક સુખપરા-
 યણુ અને વિચક્ષણ છે. ભારે દિલ્લે વધારે એકાંતસેવી અને ધાર્મિક છે. તુલનાત્મક દૃષ્ટિ-
 એ બોલતાં યુરોપમાં ઉપરે ગ્રીસ અને રોમ આપવાદ તરીકે ગણી ચકાયે જાનતો સૂર્ય
 થોડાં વર્ષો ઉપરજે હોયો દેખાય છે અને લોકો આ નવા જ્ઞાન દ્વારા મેળવેલાં અપૂર્વ
 મુજાએ મત થઈ તેનો ઉત્સવ ઉજવી રહ્યાં છે. દિલ્લે આ સૂર્ય દગ્ગરો વર્ષ પહેલાં
 હોયો હતો એટલુંજ નહિ પરંતુ આખરે અસ્ત થતાં સુધી બહુજ લાંબા સમય સુધી
 મોજે કળાએ પ્રકાશ્યો હતો, અને અત્યારે પશ્ચિમ ઉપર પોતાના પ્રકાશનાં મુંદર પ્રતિબિંબ

પાડતો પુન ઉદિત થયેલ છે આથી આપણા લોકોમાં કંઈ વધુ ઉત્સાહ પ્રેરતો નથી કે
 રજુ જ્ઞાન એ તેમને મન નથી વગતુ નથી માત્ર એકજ બાબત ધ્યાનમાં લેવા જે છે અને તે
 એ છે કે હવે સૂર્ય આકાશમાં ઠીક ઉભે આવેલ હઈ તેમણે પોતાની ઉંચનો પરિભ્રમણ કે
 ર્ચો જોઈએ અભ્યાસના અભાવે સુષુપ્ત રહેલ શક્તિએને તેમણે કેળવણી જોઈએ પુરોપમા
 મને મળેલા દશ માણસોમાં નવ કેળવાયેલા હતા હિંદમાં તદ્દન ઉલટું છે આ બહુ ખેદ
 કારણ છે જે દેશ વિદ્યાની બધી શાખાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન હતો ત્યાજ જેમ કાળને વાળના
 વૃક્ષ વધે છે તેમ જનતાત્રી વિચારણાન વાળનાર કેળવણી પ્રત્યે અવગણના બતાવવામાં
 આવે એ બહુ રોકાઈનકે છે કેળવણી એ રાષ્ટ્રોદારેનું મુખ્ય અંગ છે એટલું
 આભારસહ આપણે સ્વીકારવું જોઈએ કે બ્રિટિશ સરકારે તરફથી તેના હિંદના સામાજ્યને
 અંગે આ સિદ્ધાંતનું પ્રમાણિકપણે પાલન થાય છે પરંતુ કેળવણીની પ્રથા જેવી જોઈએ
 એની લાભપ્રદ નથી થતી તેનું કારણ એ છે કે તે અહીંના સંજોગોને જોઈએ એવી બધ
 ખેસતી નથી પુરોપમા અપાતી કેળવણીનો પ્રકાર આ જુદાજ સંજોગોવાળા દેશમાં ફેસેલ-
 પૂર્વક લાગુ ન થઈ શકે આપણી જાહેર શાળાઓમાં વિવિધતા અને ગુણવત્તાને સામે
 ઉપયોગિતા અને સાદાઈનો ભોગ અપાય છે એ સંકેતો જાણે છે. એક કુમળી વયના
 છાત્રાને ઘણાખરા વિષયોનું શિક્ષણ અપાય છે અને તેમાંના ઘણાખરા આગળ ઉપર
 તેને માટે કંઈપણ બ્યવહારિક ઉપયોગ વગરના છે એકજ વિષય ખરત્તે સાફ જ્ઞાન સપાદ
 ન કરવું એ બધા વિષયોનું થોડું જ્ઞાન મેળવવા વગતા વધારે સાર છે નાના બાળકોની
 દૃષ્ટિ શક્તિ ઉપર નકામા ભોજન જેવા વિષયો શિક્ષણક્રમમાંથી કાઢી નાખવા જોઈએ
 પ્રાથમિક વર્ગોમાં વાચન, લેખન તેમજ ગણિત ઉપર ખાસ ધ્યાન અપાવું જોઈએ વાચન
 માળાના પાંદોમાં ઉપયોગી માહેતી હોવી જોઈએ, અને ટુકડા નૈતિક આદર્શો સૂત્રોના રૂપ
 માં શિખવવા જોઈએ, આગળ ઉપર આ સૂત્રોને વિદ્યાર્થીઓ પામે ગોખવવા જોઈએ,
 કારણ બાળપણમાં પડતા સમકારો આખર સુધી ટકે છે, આ શિક્ષા વચનોનો સંપૂર્ણ
 પુનાઓ પ્રનાનું વિદ્યાર્થીની શક્તિ ખીલતા સુધી મોકુફ રાખવું જોઈએ નિરાળની અંગ્રે-
 જી અને ગુજરાતી પુસ્તકોની શ્રેણી મારા ખ્યાલ મુજબ હિંદી વિદ્યાર્થીની જરૂરીઆતો
 માટે બંધ ખેસતી નથી

મારા પ્રવાસ દરમ્યાન મને ખાતરી થઈ છે કે આપણે વિજ્ઞાનના યુગમાં વસીએ છી
 એ વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં પુરોપ માટા પગલાઓએ આગળ વધતું જાય છે ત્યા સંખ્યાબંધ
 ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપતી શાળાઓ તેમજ વિદ્યાલયો છે અને તેઓ હજારો સુવકોને
 સ્વતંત્ર સ્થાનો સભાગવાની યોગ્યતા આપે છે હિંદમાં આપણને, અનાદિ કાળથી વરાપ
 રેપરાગત ઉત્તરતા ધંધાવાળા વર્ગો છે જેમાં ધંધા વિષયક જ્ઞાન પુત્રને પિતાદારા મળે છે
 અલબત્ત ધંધા આથી અમુક વર્ગમાં રહે છે, પરંતુ આ ખાસ પરિસ્થિતિને લઈ પોતા
 ના ધંધાને લગતી ખાસ હોઝાટી તેમને મળે છે આપણા નિરાળના મહેતાજીઓએ મ
 રીગર વર્ગોના છોકરાઓ પામે તેમને લલચાવી પોતાના બાળબી ધંધાઓ છોડાવી તેમનાં
 ભોળામાં તેમના માટે મિત જરૂરીઆતની બાબતો લરી કંઈ ખીતે માર્ગ બતાવ્યા વગર
 તેમને દુનિયાં ઉપર છુટા મુકી દીધા છે આજ દેશના દુજર અને ઉલોગેતા પતન અને

પડતીને પ્રાર્થના છે. આ કંઈ નવાઈ જેવું બાસજે પરંતુ વસ્તુનાં તે સ્વભાવિના છે ઉચારમાં ઉચારી નીચામાં નીચા વર્ગો નિશાળમાં શિક્ષણ શે છે અને સાંધીજ તેમને પોતાપોતાના ધંધા પ્રત્યે તિરસ્કાર અને અણગમતની લાગણી ઉદ્ભવે છે, અને પછી તેઓ સરકાર નીચે કારકુન, મહેતાદાર કે કેઈ પ્રીટ નોકરી મટે અપેક્ષા રાખે છે. હવે જો અંત કામ કે નિગામની પ્રીટ કામ શાખાનું શિક્ષણ આપવા માટે નિશાળો અગત્યનાં મથકોએ સ્થપાય તો કારીગર વર્ગને પોતાના ધર્મગુણ શિક્ષણ સાથે પ્રશિક્ષિતનાં મુશ્કેલીમાં સાદિલ્યને યોગ યતાં હુતું ક્ષેત્ર મળશે અને જે વસ્તુઓ માટે આખરે પરદેશથી યતી આયાન ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે તે તેઓ અર્દીજ બનાવી શકશે અને દેશ દરીથી સમૃદ્ધ થશે કળા અને વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ દેશીય લાભદારો આપવું જોઈએ એટલે સહુને તે પ્રગતિ સમજાય. વધુ સ્પષ્ટતાની ખાતર અહીં એ પ્રશ્ન જણાવું જોઈએ કે કળા અને વિજ્ઞાનને લગતી કેટલીએક અગત્યની યંત્ર આખો બધાં સાધુમાં પામે છટપૂર્વક કે વગર વિચારે પ્રુક્તી મુકવાની આવશ્યકતા નથી. પોતાનાં વર્તન તેમજ આત્મિકતા જે પોત્ત અજાય તેમજ માત્ર શિક્ષણ આપવાની સંજ્ઞા રાખવી જોઈએ. હિંદમાં આ ઉદાપણ ભર્યાં માર્ગ પરપૂર્વથીજ અચિત્ત છે શુઝ પોતાના વિદ્યાર્થીને પુરતો લાભ સમય કસોટી તમે મુકીને, વિદ્યાર્થી સંપૂર્ણ રીતે યોગ્ય છે અને તે અપ્રાપ્ત જાનતો દુરપયોગ નહિ કરે એવી ખાતરી કરી સંતુષ્ટ થયા બાદજ તે વિદ્યાર્થીને વિજ્ઞાન, કળા, ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી અગત્યનાં સંયોજન જાન આપે છે. યુરોપનાં લેડા, સામાન્ય રીતે અંચળ, સાહસિક તેમજ મહેનત ગ્રાહ્ય કાર્ય કરવા યોગ્ય છે. મારા દેશ ભાષણ, ઉચ્ચતી બાંલુ, વ્યાપકપણે કહેતાં, વધારે જ્ઞાત, નિરુત્તિપ્રમાણ અને મનનને માટે વધુ મોઝ-તાવાળા છે. યુરોપવાસીઓ આલોગિક શક્તિઓ ઉપર આધાર રાખનારા છે, સારે હિંદીઓ ભાષણના બળ ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા છે. “આગળ વધો” એ યુરોપવાસીઓના મુદ્દાવેષ છે સારે “જેમ હતા તેમજ” એ હિંદીઓનો મુદ્દાવેષ છે બન્નેની સરખાબણીના વિષયે આનાથી વધારે કહેવું બિનજરૂરનું છે; કારણ મારા સરખા એક ઉતાવળા અવાસીનો અવલોકન ઉપરથી યજ્ઞ અપૂર્ણ અનુમાને ઉપરજ, મારી તુલના દોષાક્ષી છે. એટલુંજ કહેવું પુરતું થશે કે મારો પ્રવાસ અને આનંદપ્રદ અને શિક્ષણપ્રદ નિવડશે છે. સાંધી વધારે જ્ઞાતોય તો એકીજ યથો છે કે, હા, વિજ્ઞાન જનનખંડમાં આપને હથેલીમાં રાખનાર અહીંથી જ હાલર સાક્ષ્ય દૂર આવેલા એક નાનકડા પશુ જેવા જેવે દેશને હું જોઈ શક્યો છું, બિતાનિયા, ત્રોયુદ્ધ દિંદ દેન જે અસારે બીજું બચપણ જોગવે છે તેની સામે જમે સખીદાવે હાય જોગવે. હિંદ આ પ્રેમનો પ્રતિકાર, તેની નાની સખી અને રોહાણીના કાનમાં જાન અને અનુભવની પ્રાપ્તો કરે; જન્મે દેશનાં હિંદ એકએકની સાથે એતપ્રાત થાઓ, મિત્રીભાવ સગવળ લાભમાં સંવર્ધિત થાઓ, બન્નેનાં હૃદયો બન્નેના પારસ્પરિક લાભાર્થે એકતાવધી શરૂ કરે અને જમે બન્ને કષ્ટરીય આત્મિકતાને માત્ર બને અને પ્રાપ્ત કરે.

ગોંડળનો ઇતિહાસ

અને

શ્રી ભગવત્સિંહજી

જીવનચરિત્ર

ના

પૂર્વખંડ સમાપ્ત.